

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Højskolens
Ungdomstid
i Breve

II

MUNKSGAARD

1960

HØJSKOLENS
UNGDOMSTID I BREVE

II

UDGIVET MED STØTTE FRA
ALFRED GOODS PERSONALHISTORISKE FOND
OG
KONSUL GEORGE JORCKS
OG HUSTRU EMMA JORCKS FOND

HØJSKOLENS
UNGDOMSTID
I BREVE

II

UDGIVET AF

DET DANSKE SPROG- OG LITTERATURSELSKAB

VED

ROAR SKOVMAND

UNDER MEDVIRKEN AF

HANS LUND OG ARNE FOG PEDERSEN

MUNKSGAARD

1960

TILSYN
HENNING HØIRUP – HERLUF NIELSEN

COPYRIGHT 1960 BY
DET DANSKE SPROG- OG LITTERATурсЕLSKAB
COPENHAGEN

PRINTED IN DENMARK
VALD. PEDERSENS BOGTRYKKERI
KØBENHAVN

INDHOLD

Illustrationer	vii
Rødning Højskole efter 1861	1
V. Ludvig Schrøder på Rødning 1861–1864	3
VI. Cornelius Appel på Rødning efter 1864	120
Uldum Højskole	151
Kolds Højskole	161
Hindholm Højskole	249
Grundtvigs højskole på Marielyst	339
Personregister	399

ILLUSTRATIONER

DEN SKRIVENDE LUDVIG SCHRØDER	16- 17
Portrætsstudie af H. Dirckinck Holmfeld til hans litografi „Lille Theologicum“ 1860. De to venner er Christopher Bågø og Jens Paludan-Müller (med lang pibe). Det kongelige Bibliotek.	
CORNELIUS APPEL	144-145
Fotografi fra ca. 1870.	
RASMUS SØRENSEN	152-153
Fotografi, antagelig efter daguerreotypi fra 1850'erne.	
CHRISTEN KOLD	240-241
Fotografi fra slutningen af 1860'erne.	
ANDERS OG DOROTHEA STEPHANSEN	256-257
Litografi af Edvard Fortling, udgivet 1870.	
HINDHOLM HØJSKOLE 1865	304-305
Litografi af Harald Jensen efter tegning af maleren H. Morten Jepsen, lærer på skolen 1863-68.	
CARL GROVE	352-353
Fotografi fra ca. 1870.	
N. F. S. GRUNDTVIG	368-369
Portrætsstudie af P. C. Skovgaard fra 1847. Frederiksborgmuseet.	

RØDDING HØJSKOLE

efter 1861

V.

LUDVIG SCHRØDER PÅ RØDDING

1861–1864

285. *Cand. theol. Ludvig Schrøder til frk. Charlotte Wagner.*

Rødding Højskole den første Lørdag.
(9/11 1861).

Kjære lille Pige!

...

Klokken blev henad 9, før jeg kom her; den Første, der bød mig „Velkommen“ var den store Tjener. Saa kom Knudsen, en Mand af Middelhøjde med stort Grundtvigianerskjæg; han overgik langt min Forventning m. H. t. ikke at indgyde Angst, saa jeg næsten var flau, da Lindbergs Brev kom ved Middagstide med Bøn, om han vilde være god mod mig; da allerede syntes jeg, vi vare allerede gode Venner. Han fik mig ind at spise Frokost hos sin beskedne, venlige Kone . . . Saa var jeg oppe at tage mit Værelse i Besiddelse. „Lavt til Loftet“, men uden at genere; thi det svarer til Værelsets Størrelse. En Pult . . . Et stort rødt Bord med en ypperlig Skuffe, to Spisestue-Stole og en lav Rørlænestol med en Gulvmaatte foran, Brændekurv og Kakkellovn, Lampe og hængende Bogreol – det var Møblementet . . . Skolestuen her nedenunder gjæstede jeg med Knudsen, som talte om danske Ordsprog og sang med „Drengene“, for stort Andet er dog de Unge ikke . . .

Knudsen fortæller mig om sine Kampe og om den mindre heldige Indflydelse, de have haft paa Tillidsforholdet mellem ham og Eleverne, hvem han ikke tør byde det Bedste, han har. Nu gaaer det dog bedre . . . Jeg skal spise til Middag hos Knudsens hver Dag, men drikke Thee Morgen og Aften hos mig selv, naar jeg ikke vil være deres Gjæst.

...

Din trofaste Dreng
Ludvig Schrøder.

K.B.

286. *Cand. theol. Ludvig Schrøder til Charlotte Wagner.*

Rødding. Mandag Aften (11/11 1861).

Min kjære lille Pige!

...

Indtrykket af den første Dags Undervisning var temmelig blandet. Den første Time med Forevisning af Billeder gik ikke saa let, som jeg havde tænkt. Det er ikke saadan at fortælle om Frue Kirke og Universitetet, at Bønderkarle have Glæde deraf. Godt var det, at jeg havde forberedt mig paa at fortælle om Kjøbenhavns Bombardement 1807. – Den næste Time, da jeg indledte min Verdenshistorie, talte jeg vist adskilligt Gaadefuldt. – Den tredie Time var i Arithmetik, og jeg aner ikke, hvormange der forstode mig. – Den fjerde Time var atter Historie. Den begyndte jeg som saa: Vi har et Ordsprog, som heder: „Vel begyndt er halvt fuldendt“; men det tænkte jeg rigtignok i Formiddags ikke passede saa ganske paa det, jeg dengang sagde, da jeg vist sagde Adskilligt, som De ikke ret forstod. Det er nu saa med os inde fra Kjøbenhavn, at vi ikke ere vante til at tale til jevne Folk. Men skal det gaae bedre, saa maa jeg forstaae Dem bedre. Derfor vil jeg bede Dem dels her i Timerne og dels udenfor Skoletiden at komme til mig, dersom der er Noget, De ønsker nærmere Oplysning om. Og saa kan vi maaskee endda sige, naar den korte Tid er tilende, da jeg skal læse med Dem: „naar Enden er god, er Alting godt“. Forresten tænker jeg, at det, jeg skal sige Dem iaften, vil være bedre forstaaeligt, eftersom det er Noget, De allerede godt kjender, om De end ikke altid just har seet det med de Øjne. Og saa begyndte jeg da med Edens Have ... og endte med de Oplysninger om Ægypten, som dels fremgaae af Moses' Fortælling, dels af Mindesmærkerne dernede. Det gik ret flydende. Nogle hørte godt efter. Men Nogle sad der bagved, som saae ud, som de mente, Bibelhistorien kom os ikke ved her.

Ellers begynder jeg nok at forstaae Stillingen. Knudsen siger om Høgsbro, at han er Rationalist, Fantast, og jeg veed ikke hvad. Dette maa der jo ikke tales meget om. Dersom Knudsen tager bort, seer jeg ikke Udveje til, at jeg kunde paatage mig hans yderst vanskelige Stilling. Dersom derimod Høgsbro tager bort, og Knudsen saa vil være Forstander, saa er det jo muligt, at han kan bruge mig, og jeg kunde komme endelig hertil. Da vilde nemlig Skolen vistnok med det Samme svinge om fra dens nærværende dinglende Stilling til en mere bestemt grundtvigsk ...

Det er det Gale ved Skolen her, at den er stiftet for Clausens, Schous og Flors Penge og dog tillige skulde paavirkes af Grundtvigs Aand.

Haltende som Stifteren Flor. Jeg har ikke mærket nogen Ubehageligheder ved Knudsen. Han seer skarpt . . . han er Grundtvigianer; men han er dog vist saa blød en Natur, som han er en mild Fader og, saa vidt jeg kan see, en kjærlig Ægtefælle. —

Tirsdag . . . Efter Middag. Den Historie-Time gik endda ganske godt, og det lod til, Folk vare opmærksomme. I Eftermiddag begynder jeg med Tydsk. Mit Skema er

	Mand :	Tirsd :	Onsd :	Torsd :	Fred :	Lørd :
9-10	Fædrelands-Beskr :		Tegning	Fædrelands-Beskr :		
10-11						
11-12			Regning	Arithm :		Regning
3-4	Arithm :					
5-6	Verdens- hist :	Tydsk	←	Verdenshistorie		→
6-7				Tydsk		Tydsk
...						

Din hengivne og trofaste Fæstemand

Ludvig Schrøder.

K.B. Delvis trykt i Fr. Schrøder I, s. 129 f.

287. *Cand. theol. Ludvig Schrøder til Charlotte Wagner.*

Rødding Torsdag den 14 November 61.

Min kjære lille Pige.

...

Igaar Formiddags havde jeg Tegning i to Timer og benyttede Lejligheden til at gjøre Bekjendtskab med et Par af Eleverne. Saa havde jeg Regning. Det er jo nogle jordiske Ting at befatte sig med i Sammenligning med de andre. Men de have ogsaa sine Fordele, navnlig her. Thi Eleverne, som ere komne til Skolen uden klar Bevidsthed om, hvad de ville lære, men som sætte Priis paa disse reent praktiske Færdigheder, blive lettere i Begyndelsen taknemlige for Hjælpen med dem og ere saa maaskee desto modtageligere for det mere Aandelige, man har at meddele . . . Ovenpaa var jeg atter sammen med Knudsen i hans Studerekammer, og han talte meget om sit Forhold til Skolen og oplæste, hvad han for nogle Aar siden følte sig dreven til at meddele den samlede Bestyrelse om Vanskeligheden for ham i at befæste Kjærligheden til Fædrene og til Børnene og i at vidne om, hvad Herrens Ord havde udrettet i Menighedens Historie, naar der iblandt Eleverne vare Repræsentanter for den falske romerske og den materialistiske franske Dannelse,

som kom hertil fra Latin- og Real-Skoler og tidt bragte Bøndersønnerne til at see med Foragt paa det Folkelige og Kirkelige. Han klagede ogsaa over sin Mangel paa Evne til som Inspektør at drage Eleverne til sig. Det kom vel af, at han i det Hele var indskrumpet under Trangheden og Kulden herovre.

...

Eftermidd: Men Knudsen læste et Brev for mig fra *Kold*, hvori denne Højskolelærernes driftigste Mand fortæller om sin Lykke . . . Kold har hidtil haft Højskole for Bønderkarle om Vinteren og Børneskole hele Aaret i Dalby. Han og hans Medlærer Poulsen ere begge ugifte og sove i samme Stue som Eleverne, hver i sit Hjørne. Og Opdragelsen foregaaer derfor baade Dag og Nat; thi naar de vel ere komne i Seng, saa begynder der en Krydssamtale fra Kolds Seng til Poulsens, hvori de søge at faae Eleverne med, saa der bliver sjelden Nattero før Midnat . . . Nu har Kold tænkt, at det maaskee kunde være godt, at han om Sommeren holdt en lignende Skole for Bønderpiger som om Vinteren for Bønderkarle; men da maatte der jo være en Familie paa hans Skole. Derfor vilde han have Knudsens derover . . . Kold udgiver ingen Skoleefterretninger. Det er hans gamle Elever, der bestandig sørge for, at der kommer nye istedet for dem. – I dag talte vi meest om sønderjydske Forhold.

. . . her er trangt i Sønderjylland, naar de danske Embedsmænd ere Despoter og Ufrihedens svorne Talsmænd . . . de have ikke Tro paa den danske Sag, og de have ikke Tillid til det danske Folk. De selv ere de eneste Kloge, og deres Mening skal tvinges igjennem. Men Alt dette er en Følge af den fremmede, latinske og franske Dannelse. Derfor – bort med dette Uvæsen, bort med Examinere i almindelig Dannelse, bort med Skoletvang, og saa hejse vi Flag paa Folkeskolen. Du kan see . . . at jeg kan lære Noget hernede, og at de have Ret, som tale vel om Knudsen til Dig . . .

...

Din hjertenskjære, trofaste Ven

Ludvig Schrøder.

K.B.

288. Højskolelærer J. L. Knudsen til forstander Sofus Høgsbro.

Rødd. 15/11 61.

K. H.

...

Skolen gaar, paa vanlig Vis, med 25 Elever – Chr. Møller er ikke kommet. Østergaard¹ gjør godt i det Hele; de nye Elever er særdeles

jævne og medgjørliche Mennesker. Handverkerne er faste Karle, Rand (Barrit Sogn) og Mads Nielsen (Lejrskov)², Ries³ og Kjems⁴ er oplysningslystne og modtagelige Fyre. Sadelmageren er ikke tosset. Krogh og Schultz⁵ er, som deres ældre Brødre, kobberforhuede imod aandelig Paavirkning. Jeg har tilladt den mellemste af Maren Bagers 3 Dreng, som er kommen brystsvag hjem fra Ribe, at gaa her, for om han kunde have lidt godt af det . . . I Søndags fik jeg en stærk Tandpine . . . Som en Følge heraf har jeg i Grunden været mindre duelig til Gjerningen; men Schrøder har klaret Ærterne prægtigt. Om ham maa jeg da melde dig det Bedste og sige, jeg havde næppe troet, der iblandt de Unge derinde gaves saa gandelig⁶ en Karl: han er som skabt for den Ting! Jævn og rolig, mild og hjærtelig, klar og fyndig, og – hvad der er en skønne Ting – begjerlig efter at forfremmes i ægte Oplysning, som og efter at blive folkelig, ej blot i Idyllen, men i størst mulige Virkelighed. Nu forstaar du nok, at en fornøjeligere Novemberdouceur kunde det næppe gives dig at sende mig, ja – Gud være lovet, han er mig til stor Glæde!

...

Din
 J. L. K.

R.A. Delvis trykt i Høgsbros Brevveksl. I, s. 109.

¹ Niels Østergaard fra Hvidding S. (23 år). ² Rasmus Mortensen Rand og Mads Nielsen var begge 17 år. ³ Hans Henrik Ries fra Nustrup (16 år). ⁴ Hans Kjems fra Hygum (22 år). ⁵ Disse elever var østlesvigere, Peder Krogh fra Frørup (19 år) og Nis Olufsen Schultz fra Dalby ved Kolding (18 år). ⁶ Vestjysk udtryk for tjenlig eller brugbar.

289. *Cand. theol. Ludvig Schrøder til Charlotte Wagner.*

Rødding den anden Lørdag <16/11 1861>.

Min kjære lille Pige!

. . . Efterat nu den første Uge paa Rødding er ved at ende, kan jeg ikke sige Andet end, at det synes stadig at gaae bedre, navnlig med Historietimerne, og nogle af Eleverne kan jeg maaskee faae lidt Fornøjelse af; dertil hører da først den gamle, der forleden var inde hos Knudsen sammen med mig, som læser Grundtvigs „Optrin af Nordens Kæmpeliv“, og hvem jeg igaar anbefalede det norske Tidsskrift „Folkevennen“, da jeg gjerne vilde vide, hvorvidt Ole Vigs Afhandlinger faldt i danske Bønders Smag¹; han hedder Niels Østergaard . . . Igaar Aftes var jeg bedt ned til Knudsens, hvor Sveistrup kom. Jeg gjorde da hans Bekjendtskab og syntes meget godt om den skjægløse Præstemand. Udbyttet af Aftenen

var ellers nye Bidrag til Belysning af de gale slesvigske Forhold. De vidt berømte danske Helte her i Nordslesvig sørge for deres egen Fordeel og skamme sig ikke ved det . . .²

. . . Men der er da Tid til at sunde sig derpaa. Dertil kunde da ogsaa tjene, hvad Knudsen foreslog mig, at vi i Januar eller Februar skulde samles ovre hos *Kold* og tilbringe en tre Dage sammen med hans Skole for rigtig at see, hvordan det Hele gik, og hvad af det der var værd at optage. — . . .

Ludvig Schrøder.

. . .
K.B.

¹ Den norske grundtvigianer og folkeoplysningsmand Ole Vig var fra 1850 til sin tidlige død 1857 redaktør af tidsskriftet „Folkevennen“, udgivet af Selskabet til folkeoplysningens fremme. ² Derefter uddybes dette emne, hvor — som Schrøder selv bemærker — „Knudsen er min eneste Kilde“. Tilsidst udtrykker Schrøder ønsket om et varigt samarbejde med Knudsen i Rødding.

290. *Cand. theol. Ludvig Schrøder til Charlotte Wagner.*

Rødding Torsdag Form: <21/11 1861>.

Min søde lille Pige!

. . .

I Tirsdags Aftes var jeg ovre hos ham¹ . . . Han kunde ikke Andet end undre sig over, hvordan Vorherre havde bøjet Menneskenes Tanker og ændret Forholdene, saaledes, at der virkelig kunde være Mulighed for, hvad der for fire Aar siden vilde have været en Umulighed, selv om Høgsbro da vilde have opgivet Skolestillingen. Dengang vilde H: have følt sig moralsk ansvarlig for Alt, hvad der af det danske Folk blev anvendt paa Rødding, at det ikke skulde komme til Brug for en grundtvigsk Skole, der aldrig kunde gaae. Nu har han saavel som Etatsraad Flor seet Kolds Skole² og erkjendt, at der er Manden, som har virkeliggjort en Folkeskole. Og tog han nu herfra, vilde han ikke have Betænkelighed ved at lade Knudsen faae Skolen. Var Høgsbro taget bort for nogle Aar siden, vilde man have harmedes over, at Skolen gik over fra den fordomsfri Mand til den sneverhjertede Grundtvigianer; nu er Høgsbro selv berygtet som Politiker. Dengang var Elevantallet højt, og Kn: vilde have faaet Skylden, dersom det faldt; nu er det saa langt nede, som det vel kan komme; dengang var Pengehjælpen fra offentlige og private Kasser saa stor som nogensinde; nu er den meget ringe og seer ud til ydermere at forringes; saa kan da Grundtvigianismen ikke faae Skylden for det, om Kn: blev Forstander . . . Fru Høgsbro siger, at jeg kommer nok igjen

for at være Knudsens Medlærer. „Alle de Andre tale om det“, siger Fru Kn: „Men vi vil ikke være Nøddeskaller paa Halen af et vist Dyr“, siger Kn: . . .

Ludvig Schrøder.

K.B.

¹ J. L. Knudsen. Besøget gentoges næste aften og refereres i det følgende. ² I august 1859, jfr. brev 247.

291. *Højskolelærer J. L. Knudsen til forstander Sofus Høgsbro.*

Rødding 21 Novbr 61.

Kjære Høgsbro!

. . .

Her gives af mig 2 Timers Skjønsskrivning; af Schrøder 2 Timers Regning. Schrøder begyndte med 4 Timers Fædrel. beskrivelse, men har siden efter Elevernes Ønske og egen Drift slaaet de 2 af og taget Geometri i dem. 4 Timer Verdenshist. har han, til megen Fornøjelse for ham og de Unge; endvid. 3 Timer Tydsk, og saa besørger han Udlaanet, fordi han, som han selv siger, er et Stykke af en Bogorm.

. . .

Paa Søndag agter Peder Larsen (Dons)¹ og hans Familie at spise hos os, efter at have været til Alters her hos Sveistrup.

. . .

Kold havde jeg forleden Brev fra; han har da godt klaret i ite Dcbr Termin, og finder en rigtig god Forslag i sine Penge. Elevantal som ifjor; en Husholdning paa en halv Snes Mennesker der nede paa Hjallesegaarden².

I Torsdags for 14 Dage (o. idag f. 14 D.) havde jeg (el. Skolen) Besøg af 3 Herrer Ripensere: Provisoren fra Apotheket og 2 Herrer Fuldmægtige, fra Borgemesterens og Herredsfogedens Kontorer. Jeg talte først længe med dem og gav dem derpaa, idet jeg havde min første Time i Fædrel. hist., et Begreb om levende Historie-Undervisnings Øjemed og Væsen, som de lod til at være helt overbeviste og opbyggede af. „Ja paa den Maade“ sagde de; „men det er jo ogsaa en usædvanlig Methode“.

. . .

Din

J. L. Knudsen.

R.A.

¹ Lægprædikanten Peter Larsen (Skræppenborg) boede siden 1841 på Donsgård ved Kolding. ² Kold var flyttet fra Dalby på Hindsholm til Hjallese (Dalum) ved Odense.

292. *Etatsråd Chr. Flor til biskop N. F. S. Grundtvig.*

Kjøbenhavn 21 Novbr. 1861.

I det jeg tillader mig herved skriftlig at underrette de højstærede Her-
rer Tillidsmænd for Rødding Folke-Højskole om, at Hr. Pastor Hagen
allerede d: 12. Juni d: A: har traadt ud af sammes Bestyrelse, og at,
som jeg seer af Forstander Høgsbros sidst udgivne Beretning, ligeledes
Sognefoged Kloppenborg senere har erklæret, at han udtraadte af Besty-
relsen, beder jeg om Undskyldning for at denne Anmeldelse først skeer
nu, da Aarsagen hertil er, at jeg nys er kommet tilbage fra Sverrig, hvor
jeg har tilbragt 4-5 Maaneder.

ærbødigst
Flor.

Højærværdige

Hr. Biskop Grundtvig, R.D., Formand for Rødding Højskoles
Tillidsmænd.

K.B.

293. *Cand. theol. Ludvig Schrøder til Charlotte Wagner.*

Rødding 23 Novb: 1861.

Min kjære lille Pige!

...

At Knudsen har noget sorte Brillen, føler han selv; men Sagen er dog
vel egentlig den, at han seer temmelig skarpt paa Maalet; han havde
seet det i Tanken, men halvvejs tænkt, det ikke kunde naaes i Virkelig-
heden; men denne traf han i Kolds Skole, og saa er han ikke tilfreds
med Halvheden ...

Mine Skoletimer gaae fremdeles godt. *Winstedt* taler fra Kathedret,
Knudsen staaer bag et Bord og samtaler ikke lidt, *jeg* sidder paa Bordet
og fortæller ...

din gamle Dreng.

K.B.

294. *Cand. theol. Ludvig Schrøder til Charlotte Wagner.*

Rødding 26 Novb: 61.

Min kjære lille Pige!

... Hvad *Vinsteds Fag* angaaer, da vil Kn: slet ikke være saa bange
for dem; men det er en sikker Sag, at naar de ledes af en Mand, der
omend saa velvillig som V:, som paa sidste Grundlovsfest udbragte et

Leve for Grundtvig, dog staaer udenfor selve det, som skal være Midten i Underviisningen, da ville Eleverne være i Tvivl om, hvad de egentlig skulle holde sig til – det Danske, som de faae hos Knudsen, eller det blotte Landvæsen, som de faae hos den anden Lærer. Knudsens Ideal, Kristen Kold, forsømmer ikke hine Fag, men lader dem foredrage af sin Medhjælper, Poulsen, en Seminarist, der for monradske Penge har lagt sig efter Naturvidenskaberne i Kjøbenhavn. – Dersom Knudsen skulde faae sit Luftkastel virkeliggjort, da vilde jeg komme til at lægge mig efter en simpel Anviisning til praktisk Landmaaling, som man meget let skal kunne tilegne sig, og som W : gjør altfor kunstig. Knudsen selv vilde uden Tvivl kunne lære Eleverne at passe Kreaturerne . . . da han har rejst omkring og kjøbt Køer ind til sin Fader, før han kom til at studere . . . Men Alt dette skulde indordnes under, hvad der var Hovedsagen. Thi det er Hovedmangelen ved, at der i enhver Henseende ikke samles, men spredes. Saaledes er der for Tiden her paa Gaarden 4 eller flere Centrum'er, Høgsbro, Knudsen, Økonomen, Avlsforvalteren, Winstedt, som gjensidig ikke have Noget videre over hinanden at sige, og hvad der ikke særskilt ligger under en af dem, behandles som Fælledsgods skjødesløst . . .

I Lørdags kom P : Larsen Skræppenborg. Om Søndagen fik vi en god Prædiken, og en hyggelig Eftermiddag havde vi ovenpaa hos Knudsens, hvor Præsten ogsaa kom . . . Vi læste den sidste af Grundtvigs Prædikener . . .¹ Ellers sang vi og samtalede. Igaar Morges var Skræppb : i Skolen og hørte paa mig, som uheldigviis kun havde noget kjedeligt Tøj at fortælle om Kjøbenhavn og dertil var forkjølet og generet. Men saa holdt Skræppb : en Prædiken for Eleverne, hvori han deels fortalte dem om, hvordan han, som var Søn af en kongl : Embedsmand (Branddirektør), kun havde Lyst til at blive Bonde og derfor ogsaa blev det, skjøndt Faderen vilde have haft ham til Bogen, og nu havde en Gaard paa en 7–8 Heste og en 40 Køer, skjøndt hans Fader ikke havde haft Raad til at give ham Noget, deels lagde dem paa Sinde at sørge for, at deres Sjæle maatte „fare vel“, hvad han bad dem ikke tage ham ilde op. Og da han nu havde talt til dem, vilde han herefter give 5 rd istedetfor 1 rd til Skolen og dermed lagde han de 4 paa Bordet. Han taler ud af det fulde Hjerte, men uden sikker Sammenhæng i sin Tale. Knudsen var saa inderlig glad og oplivet ved hans Besøg . . . En kjærlig Hilsen . . .

fra hendes Fæstemand.

K.B.

¹ Charlotte Wagner sendte hver søndag Schrøder et referat af Grundtvigs prædiken i Vartov.

295. *Cand. theol. Ludvig Schrøder til godsforvalter Johs. E. Schrøder*¹.

Rødding over Haderslev den 26 Novb: 1861.

Kjære Johannes!

...

Du vil nødig have mig stadig paa Rødding, og det kan jeg nok forstaae, naar Du har talt med H: Bojsen² om den Ting; thi Forholdene ere virkelig for Tiden saadanne, at jeg selv heller ikke stadig vilde være her. Der er nemlig en Dobbeltthed i Skolens Stilling. Eleverne vide ikke, om de her skulle uddannes til Landmænd, altsaa til Forvaltere, eller de skulle søge en dansk Dannelse, tjenlig til at vække dem til et friskt aandeligt Liv. Skolens Bestyrelse tilsigter begge Dele og har taget Lærere derefter. Men det gaaer ikke i Længden. Da jeg nu ikke duer til at være Lærer i Landvæsen, saa maa jeg sige: dersom Skolen opgiver Skinnet af at være en Forvalterskole, men kun da, er min Plads her.

...³

Din hengivne Broder

Ludvig Schrøder.

K.B. Delvis trykt i Fr. Schrøder I, s. 136.

¹ Johs. E. Schrøder var godsforvalter på Orebygård ved Sakskebøing. ² Harald Boisen var året før flyttet fra Mjolden til Vignæs ved Sakskebøing. ³ Resten af brevet handler om Peter Larsen Skræppenborgs besøg, der omtales som i foregående brev.

296. *Cand. theol. Ludvig Schrøder til Charlotte Wagner.*

Rødding Højskole Fredag Aften d. 29 Novb: 61.

Min kjære lille Pige!

... Da jeg ikke traf Knudsen hjemme iaften, vil jeg strax begynde paa Svaret, som meest kommer til at dreje sig om Elever, for igaarftes og idag har den Ene efter den Anden fremstillet sig for mig. Først kom Adzer Christensen med Begjæring om de maatte være frie i Tydsk-Timen forat høre en Bugtaler paa Kroen; det tilstodes ... Saa kom Eskesen¹ – atter om Bugtaleren; for at kunne faae ham at høre maatte de ogsaa bede sig frie for Historie-Timen; bevilliget. Saa kom den lille lyshaarede Rand² (fra Vejle-Kanten); han har i sin Skoletid læst Tangs danmarkshistoriske Børnelærdom^{2a} og senere hørt en ung flink Pastor Laurberg³ prædike, der var gode Venner med sin Nabopræst Sveistrup; før denne kom hertil, prædikede L: og han stundom i hinandens Kirker. Rand vil til Skotland, men har megen Besvær ved at lære Engelsk. Han skulde have Hjælp

med sin Geometri . . . Saa kom Ries (fra Nustrup⁴, hvor Provst Blædel⁵ er); han skulde ogsaa have Hjælp med Geometrien; det er en dygtig Fyr og en af mine flinkere Tydskere . . . Saa kom Kjems, der dukker med Hovedet og holdt Skole sidste Vinter og har prøvet paa at komme paa Seminariet i Tønder⁶ . . . Medens Knudsen var her, kom Forvalter Lautrup for at laane Grundtvigs sidste Prædiken, og samtidig med de Tos Bortgang kom Falstringen Andersen, der vilde have Hjælp med sin Regning . . . Han var fra Idestrup Sogn⁷, hvor Oldenburg er Præst⁸ . . . Saaledes seer det virkelig ud til, at det endda ikke er saa svært for mig at komme i Forhold til de Enkelte, og det morer Knudsen, som siger, at han, selv om han kunde faae Skolen, ikke kunde tage den uden at have mig til Hjælp; thi fik han end en som Rasmus Fenger, da vilde det ikke kunne gaae; han er Elev af Skolen og derfor inde i den gamle Hexekreds . . . Knudsen og jeg bleve enige om i næste Uge at tilbringe nogle Aftener med Eleverne og de af Gaardens Damer, der have Lyst, hvor saa „Optrinene“ skulle oplæses. Det kan ogsaa blive nogle danske Samfunds Møder.

. . . I gaar var her en Svoger til L : Skau. Hvorfor? Ja det hed sig forat betale nogle Bidrag til Skolen. Men, siger Knudsen, det var, forat han kunde sige, han fornylig havde været paa Rødding, da L : Skau, Krüger og de Andre gjerne vilde have ham ind i Bestyrelsen istedetfor den udtraadte Pastor Hagen. De have travlt. „Dannevirke“ har ogsaa stadig travlt med os. Naar Du tænker Dig de kongerigske Brandpolitikere⁹ som det af Regjeringen støttede Parti; da har Du en Forestilling om „Jetterne“ i Østlandet, – og Dagbladet gaaer igjen i „Dannevirke“; alligevel er F : Helweg en af Bladets vigtigste Medarbejdere; hvor kan han være det? . . .

Nu er jeg færdig med at fortælle Persernes Historie fra Khyrus til Kserxes¹⁰, og i Aften afslutter jeg denne første Del af Perserkrigene med at oplæse „Æschylus' Tragedie : Perserne“. Saa vender jeg Blikket tilbage til Grækernes Barndomsdrømme . . . Saa kommer Manddomsalderen med Lykurgs og Solons Love og sluttelig – efter Dødskampen – Døden, Aandens Forstening i Kunsten, Borgerkrigen, Sokrates' Giftbæger, Alexanders Tyranni. –

Det er meget lærerigt at være Lærer paa Rødding, og Bibliotheket lader ikke meget tilbage at ønske *uden* bestemte Udlaanstider. Ja, jeg troer virkelig, at det kunde være fornøjeligt for os to at virke her sammen med Knudsen og hans Kone, for Hustruerne fik deres Deel af Skolen, især hvis det gik som Knudsen helst vilde have det, og her kom Bønder-

piger om Sommeren. Imidlertid – er Udsigterne nu forsaavidt slettere, som Høgsbro ikke blev valgt til Rigsraad . . .

Ludvig Schrøder.

K.B.

¹ Adser Kristensen fra Lønne (23 år) og Knud Eskesen fra Outrup (20 år) havde begge været elever fra sommeren 1861. ² Jfr. brev 288, note 2. ^{2a} J. T. A. Tang: Børnelærdom af Danmarks Riges Hist. I–II, 1854–56. ³ Jfr. brev 369, note 9. ⁴ Jfr. brev 288, note 3. ⁵ Provst Ludvig Blædel var præst i Nustrup 1851–70. ⁶ Jfr. brev 288, note 4. ⁷ Han hed ikke Andersen, men Hans Rasmussen og var 19 år. ⁸ Fr. Oldenburg var sognepræst i Idestrup 1848–66. ⁹ Øgenavn for J. A. Hansens Bondevenner, efter at J. A. Hansen i 1855 var blevet formand for bøndernes brandkasse i Holbæk m. fl. amter. ¹⁰ Således stavet.

297. *Cand. theol. Ludvig Schrøder til Charlotte Wagner.*

Rødding 3 December 1861.

Min kjære lille Pige! . . . Knudsen . . . er atter bleven tvivlraadig og siger: „Sæt, at Høgsbro traadte fra, hvad han vistnok snart gjør, og Bestyrelsen rensar sig, saa den bliver reen grundtvigsk, og den tilbyder mig at være Bestyrer, saa vil det dog trykke mig, at Skolen er bygget paa Penge fra den Clausenske Syvstjerne og det østslesvigske Jotunheim, og jeg vil ikke føle mig tilfreds. Bedre vil det kunne gaae for en yngre grundtvigsk Candidat, for Ludvig Schrøder. Bestyrelsen henvender sig til Dem som en, Høgsbro kan henvise til som dygtig til denne Gjærning. De siger: „jeg forstaaer mig ikke paa Avlsbrug, Pengesager, Bespiisningsvæsen. Hele denne materielle Side af Sagen maa Bestyrelsen sørge for paa anden Maade; min Tid maa offres paa Skolen og dens Gjærning. Og jeg maa have reen Bund at bygge paa; jeg maa selv have Lov til at søge mig en Medhjælper.“ De vil ikke have de halve af de Vanskeligheder at kæmpe med som jeg; De har været udenfor Striden, og man vil ikke kunne vælte sig over Dem. Og De har ikke Trang til saamegen Frihed som jeg; De kan nøjes med mindre. Jeg maa til Fyen forat samle Kræfter. Kanske jeg engang kan vende tilbage til Dem. Vi ere jo heller ikke skilte ad i Virkeligheden, fordi der er nogle Miil imellem os, naar vi vandre ad samme Veje“ . . . der rev Knudsen een Skorsteen¹ ned og byggede en anden . . . men det Hele er da kanske ikke saa galt, som det ved første Øjekast lod, da vi her have Sveistrup i Ryggen. Der bliver rigtignok foreløbig ikke Noget af den stærke Centralisation; men – ja nu ville vi see.

Iaftes begyndte jeg paa Oplæsningen af „Optrinene“²; men jeg fortalte ikke Sagaen først, og saa faldt det Folk for svært. Da Knudsen sagde

mig det, blev jeg forknyt; men han trøstede mig med, at Eleverne vare saa glade ved mig i det Hele, saa det skulde Intet gjøre . . . Jeg vil haabe, det maa gaae, for jeg har rigtignok ventet mig noget af disse Aftener i Spisesalen . . .

...

...

Ludvig Schrøder.

K.B.

¹ Betyder her: Luftkastel. ² Grundtvigs „Optrin af Kæmpelivets Undergang i Nord“ (1809).

298. *Højskolelærer J. L. Knudsen til forstander Christen Kold.*

Rødding 4 Decbr. 1861.

Kjære Kold!

...

Høgsbro har stadig Modvind, ogsaa i Rigsdagen. Hen vilde gjerne været valgt til Medlem af Rigsraadet; men skjøndt det glippede, er det dog nok hans Agt, i Aarets Løb (62) at forlade Skolen, forat kunne give sig rigtig ind paa Politiken. Som vor Efterfølger tænker *vi* paa Cand. L. Schrøder, Medarbejder ved „Dansk Kirketidende“, som har været her og forsøgt sig i Undervisningen siden Novbr. Jeg siger „*vi*“, det vil sige: H. mener, Schr. skulde erstatte ham (H.), og saa skulde jeg blive her som Forstander; men jeg mener, han bør træde istedetfor os Begge. Naar H. og jeg gaar bort – saadan tænker jeg – lad saa „vore Folk“ prøve en Dyst med Jætterne: om Rødd. mest skal ligne Asgaard eller Udgaard . . .

. . . Men hvad siger I om, at Schrøder har lovet at mødes med mig hos Jer; thi han bør see jeres Anstalt – det er han værd.

...

Din

J. L. Knudsen.

Kolds privatarkiv. Trykt Fr. Nygård: Kr. Kold II, s. 190 f. og Kold-Pedersen s. 178 f.

299. *Cand. theol. Ludvig Schrøder til Charlotte Wagner.*

Rødding Torsdag 5 December 1861.

Min egen lille kjære Pige!

. . . Men da jeg læste Pigens Brev med Skildringen af hendes Gru for at see mig med Landmaaler-Skikkelse og af hendes Angst for Knudsens Strenghed, da tænkte jeg rigtignok, at det var godt, Knudsen havde rykket ud med Sproget, hvad han kanskee ikke havde gjort saasnart,

dersom jeg ikke var falden ind i Huset med den Bemærkning : „det kalder jeg ikke Mod, at De kunde vove at gaae i Fællesskab med Kold, saa han blev Hovedet; men turde De selv begynde paa en Skole uden nogen Grundvold, naar De ikke kom til Kold og ikke vilde blive paa Rødding“? „Det var godt, De kom med det“, sagde Fru Knudsen, og saa begyndte den Tale af Knudsen, jeg meddelte i mit sidste Brev, og hvori han i Grunden gav mig Spørgsmaalet tilbage : „har De Mod til at begynde en Skole uden mig?“ . . . Du kunde dog maaskee . . . finde lidt Beroligelse i den Tanke, at hvis vi skal bygge og boe paa Rødding, saa bliver det ikke som Landmaalerfolk, og saa begynder vi ikke saameget Storstilet med den ideelle Skole. . . Hvad nu forresten Knudsens Strenghed angaaer, saa er det vist, at han med sit af Forholdene forpinte Hjerte i den Grad søger efter Idealet, at han, siden han har meent at see det virkeliggjort af Kold, ikke kan nøjes med mindre og derfor navnlig er bange for „Idyllen“, som han kalder det, og hvorved han tænker paa Embedsmændenes sædvanlige Fremgangsmaade, at indrette sig paa at bruge hele deres aarlige Indtægt og vænne deres Børn til at leve i Lediggang . . . Men hvad hans Børn angaaer, da er det meget langt fra, at han kyser dem. Ja han er en inderlig kjærlig Fader . . . og han vil meget gjerne fornøje „Dora og Jakob“¹ med et Billede, naar han kan faae fat i eet, og han synger med dem, og de ride paa hans Knæ, og han lægger nøje Mærke til deres Tanker og fortæller saa moersomt om dem . . . Han er vist lidt vanskelig for sin lille Kone, og han siger, han har meget paa sin Samvittighed med Hensyn til Eleverne; dog har jeg ikke mærket, han har været haard mod Nogen, siden jeg kom. Jeg vilde gjerne have lidt mere Idyl i mit Liv, end han har, – gjerne have Studerekammer og Dagligstue i Eet, som han ikke har, – gjerne have mit Huus mere aabent for Eleverne, end han har kunnet opnaae; jeg troer ogsaa, at jeg i al Fald til en Tid kunde komme dem nærmere end han . . . han glæder sig til at flytte med sin Familie ind under Huusmandsforhold hos den Kold, hvis Snuus og røde Lommetørklæder er hans Kones Skræk, – og Konen, ja hun var ligesaa glad ved, at han rykkede ud med sin Forandring i Fremtidsudsigterne, som hun før var ved Udsigten til at kunne blive.

...

Eleverne vedblive med deres Besøg paa Videnskabens Vegne til min store Fornøjelse og Trøst, naar jeg er bange, der er noget i Vejen, som der da heldigviis ikke har været endnu, uden forsaavidt jeg igaar Aftes tillod mig at bede Ejderstedteren „Peters“², en lille tysk Dreng med et glat Ansigt, som er her forat lære Dansk, der skal komme ham til Gode

Den skrivende Ludvig Schrøder 1860
Portræstudie af H. Dirckinck Holmfeld til billedet „Lille Theologicum“
T. h. Christopher Bågø og Jens Paludan-Müller
Det kongelige Bibliotek

som Kvæghandler, om at sidde noget mere roligt, da han tidt forstyrrede mig. Oplæsningerne, som jeg begyndte mindre heldigt i Mandags, ere siden fortsatte heldigt . . . efter Optrinene³ kom saa inde i Knudsens Stue Grundtvigs Ansgar-Prædiken. I Tirsdags sang vi: „I alle de Riger og Lande“ og paa Forslag af en Elev: „Fred hviler over Land og Sø“; iaftes sang vi „Velkommen i den grønne Lund“, „Jyllands Priis“ (Begyndelsen af Jyllands Rimkrønike i Hejmdal) og Pilegrimssangen . . .⁴

Iaftes begyndte jeg paa den græske Gudelære . . . Ved at læse Grundtvigs Prædiken fik jeg ny Lyst til at tage fat paa Ansgar. Jeg kunde have Lyst til at tale med ham om det.

...

...

Ludvig Schrøder.

K.B.

¹ Jakob Knudsen, den senere forfatter, var dengang 3 år. ² Ove Jakob Peters fra Ording i Ejdersted (18 år). ³ Jfr. brev 297, note 2. ⁴ Ingemanns aftensang begynder: „Fred hviler over Land og By“. De to følgende sange er af Grundtvig, pilegrimssangen er Ingemanns „Dejlig er Jorden“.

300. *Cand. theol. Ludvig Schrøder til Charlotte Wagner.*

Rødding Lørdag Morgen d: 7 Decb: 61.

Min kjære lille Pige!

. . . Foruden de to græske Timer, Knudsen var hos mig¹, har det Mærkværdigste siden sidst været Aftenlæsningerne. I Torsdags, medens vi sang Indledningssangen, kom Pastor Sveistrup ind i Salen. Han var samme Dag kommen, deels kjørende deels ridende, fra Nørup hertil . . . og sad nu og hørte paa min Oplæsning og Sangen derefter . . . lige efter, at jeg iaftes havde begyndt, kom han igjen og satte sig i Tilhørerkredsen, som da bestod af Gaardens fire Damer, Sveistrup, Knudsen, Lautrup, en 21 Elever og Daniel². Og da jeg var færdig med Læsningen, – jeg sluttede „Sigurd“, sang vi efter Sveistrups Forslag „Lyksalig, lyksalig hver Sjæl, som har Fred“. Og derpaa begyndte Knudsen at spørge om Betydningen af Volsungsagnet. Jeg sagde da Grundtvigs Mening, at da Sigurd Fafnersbane ikke var en historisk Person, men Sagnet om ham dog udbredt fra Østersøen til det sorte Hav, maatte han betegne Østgottherne, der først vare i Forbund med Hunnerne (Kjærligheden til Brynhild, Kong Attilas Datter), derefter med Romerne eller de romerske Burgunder og Franker (Ægteskabet med Gudrun Gjukes Datter), og gik til Grunde i Kampen mellem disse. Men Øst-Gottherne, sagde Knudsen, regnes de ikke væsentligst for en tydsk Stamme? De lærdeste Historikere, sagde jeg, mene, at

de fleste af dem boede Syd for Østersøen, men at det dog var Folk Nord for Østersøen, der kom over til dem og satte dem i Bevægelse, og det er aabenbart, at der maa have været noget Nordisk ved dem, siden de baade paa Island og paa Færøerne bevarede Kvadene om dem. Knudsen fortalte om de færøiske Sigurdskvæder, hvorefter de dandsede, og sang et Vers af en saadan. Jeg oplyste, at en sang Verset, og naar de saa alle stemte i Omkvædet, da dandsede de med det Samme. Ja, sagde saa Sveistrup, paa den Maade komme Ordene i Sangen til deres Ret . . . Knudsen sang nu Visen om Prindsessen, der spillede Tavl med Gangerpilten, og vi sang Alle Omkvædet. Kan De nu tyde os den Vise, sagde Sveistrup til Kn. Jeg tænker, sagde Kn., at Kongedatteren havde dog en Følelse af, at det var den Rette, hun spillede med. Derfor turde hun spille saa højt Spil. Ja, sagde saa Sveistrup; men saa synes jeg ikke om, at Gangerpilten lader hende høre, at hun ikke er ham værd. Jo, det var godt nok til hende, mente Fru Knudsen. Vel, sagde jeg; men det passer dog ikke til Knudsens Forklaring. Kan De huske, sagde saa Sveistrup, Bojsens Udlægning i hans Læsebog³ om vor Herre Kristus som Gangerpilten, der kommer simpel og graa, men dog er den bedste Kongesøn, og med hvem vi vel ville indlade os, men tidt affinde os med nogle mindre Opofterelser, medens han kun vil nøjes med Hjertet. Den er smuk. Kunde man ikke, sagde jeg saa, ogsaa tyde den om Kæmpeviserne selv og de gamle Sagn, som komme til os i en simpel Skikkelse, saa vi agte os for fornemme til dem, men dog indlade os med dem og ville gjøre dem nogle Indrømmelser, men som ville have os, hele Personerne; og naar vi saa giver os hen, da opdage vi ganske rigtigt, at det var Kongesønnen, Holger Danske, med hvem vi legede. Jo, det kunde vel være, sagde de Andre. Da faaer Godske Nielsen ikke Ret, sagde Knudsen, han sagde engang om de Folk, der syntes om det Gamle, at det var Mennesker, der altid gik med Hovedet skjævt, skulende om efter det, der er bagved. Ja, af ham, sagde Sveistrup, skal vi ikke lære Meget; han og hans Lige ere som Brynhild, der mene, at de alene have Ret, indtil det sidste Øjeblik, men saa ikke længere. Siden blev der talt om Kongens Besøg paa Rødding for 7 Aar siden. – Synes Du ikke, min lille Pige, at det maa have været en god Ild at være i for Eleverne, saadan en Aften. Ja den sidste Uge er de egentlig blevne svært bearbejdede; først Knudsens Prædiken om Søndagen, saa hans Begyndelse til Kirkehistorien, hvori han har søgt at klare for dem, hvad Guds Ordet var, hvorpaa Menigheden skulde kjendes . . . saa min græske Gudelære, der ogsaa gik ud paa at klare det Dybe i Nordboernes Fremtidshaab og det Dybe i Grækernes Forestilling om, at det ægte

Skjaldskab var forenet med Spaadomsaanden, idet Apollo paa eengang var Skjaldskabets og Spaadommens Gud ... endelig Oplæsningen af „Optrinene“, der fik deres Forherligelse ved Sveistrups Besøg. „Nu har de faaet saameget Extra“, sagde Knudsen imorges, „saa de kunne nok nøjes med et Par Timer Vinsted i Eftermiddag.“ ...⁴

K.B.

¹ Knudsen havde været gæst i to timer hos Schrøder, hvor han fortalte græsk gudelære. ² Skolens tjener. ³ F. E. Boisen: Dansk Læsebog I, 2. opl. 1860, s. 352. ⁴ Schrøder skulle sammen med Knudsen til Ribe. Brevet har ingen underskrift; det er sikkert sendt sammen med det følgende.

301. *Cand. theol. Ludvig Schrøder til Charlotte Wagner.*

Mandag Aften (9/12 1861).

Kjære lille Pige! ... Før jeg gaaer ned og fortæller Myther for Eleverne og Knudsen, skal jeg skrive lidt til Dig om, hvad jeg vil fortælle. Det bliver da først om Rangstriden mellem Poesi og Musik, som de kunne findes forenede i Menneskemunden alene, og den blotte Musik, – dernæst om Zeus og Hera, – saa om hvordan Hermes stjæler Apollos Kær, eller Pennen stjæler Billedsproget. Dernæst skal jeg samle Betydningen af den hele Gudelære for Grækernes borgerlige Samfund. Ligesom i Gudelæren først alle de forstyrrende Kræfter bindes og derefter de ædle Kræfter frit røre sig og udvikle sig, løselig sammenholdte ved Fader Zeus med Athene og Hebe, saaledes skulde ogsaa de græske Stæder hver for sig frit udvikle deres ejendommelige Anlæg, løselig sammenholdte ved et fælleds Raad, men ellers i en munter Kappelstrid i det Store som i det Smaa. At bringe en saadan Tilstand tilveje maa ogsaa være et Formaal for os. Derfor skulle vi kæmpe imod, hvad man kalder Centralisationen eller Altings Forening og Styrelse fra Regjeringen som det fælles Midtpunkt. Den skal sørge for, at ogsaa de Smaa kunne være med i Vædekampen, og at Ingen forurettes; men den skal give hver By og hvert Sogn og hver Mand saa stor Frihed som muligt til at gjøre gjældende, hvad der er ham givet som naturligt Anlæg, at hver kan komme paa sin Plads, og de Dygtigste komme til at tjene det fælleds Bedste. – Derom mener jeg, at Adskilligt nyttigt kan siges.

...¹

Han (Knudsen) drager vist til Fyen, og kommer jeg her, da er det som Forstander, saavidt jeg kan see, og da skal der ikke skee Grundforandringer i Andet end Lærerpersonalet og Bestyrelsesmaaden, da jeg ikke for-

staaer mig paa det Økonomiske . . . Men forat Du ikke skal troe, der kunde befrygtes et altfor galt Trællev, naar vi kom herover, saa skal jeg med Hensyn til den forrige Plan med Pigeskole om Sommeren, som vi to ikke for det Første kunde gjøre til vor, sige, at disse Ungmøer skulde høre Fortællinger af Mændene og faae Lyst til Sang og Sagn, og Lærernes Hustruer skulde nærmest kun hjælpe dem lidt med Syning og saadant Noget, der ligesaa lidt er en Hovedsag i en Bondepigeskole som Skrivning i en Karleskole, men hører til de Ting, man maa tage med forat vække lidt Taknemlighed og Hengivenhed hos Folket. – Og hvad Tids-Spørgsmaalet angaaer, som ogsaa kan komme med i den nye Skorsteen², da skal jeg kun sige, at jeg nu, da Skolen kun lægger Beslag paa mig – efter Schemaet i c: 20½ Time – men i Virkeligheden for Ex: i denne Uge i henimod 30 Timer, dog har megen Tid tilovers . . . nu, da Underviisnings-Tiden er 9 Timer daglig, er den aabenbart for lang. Den behøvede ikke at være stort mere end 6–7 Timer daglig; naar saa Gymnastiktimerne gik bort, blev det nok i Regelen 3 Timer om Dagen for hver Lærer; men den ene vilde da i al Fald blive af den Slags, som ingen Arbejde koster . . .

...

Ludvig Schrøder.

K.B.

¹ I det udeladte har Schrøder kritiseret de danske embedsmænds og storbønders optræden i Nordslesvig; derefter omtaler han, at Knudsen har det med at skifte planer. ² Luftkastel.

302. Cand. theol. Ludvig Schrøder til Charlotte Wagner.

Torsdag <12/12 1861>.

Min kjære lille Pige!

I morgen otte Dage – saa tænker jeg at rejse . . . Jeg har faaet Lyst til en saadan Gjerning og Mod paa den og klaret mine Tanker om den sammen med Knudsen, og jeg har faaet en Smule Udsigt til paa en eller anden Maade at faae fast Fod paa Rødding med Pastor Sveistrup til Medarbejder . . . Det Hele blev forhandlet i Tirsdags Aftes . . . Sveistrup vilde jo nødig, at Knudsen skulde opgive Rødding, men kunde ikke Andet end bøje sig for hans Grunde; nu kom det an paa, hvad Kold skrev, til hvem Knudsen havde skrevet . . . Sveistrup lod ellers ret tilfreds med at kunne faae mig, naar Knudsen ikke vilde være Forstander. Men han syntes dog, at Knudsen var saa godt paa sin Plads her. Jeg maatte jo ogsaa sige, Skolen havde bedre af at have Knudsen, der selv er en

Sønderjyde og kjender alle Egne og Mundarter, saa han kan gaae ind i alle Elevernes Tankegang ... Det vilde være af stor Betydning for Eleverne, at de istedetfor nu skyndsomst at jage Maden i sig kom til at holde et ordentligt Maaltid med Huusfader og Madmoder. Sligt kunde vi jo ikke tage os paa ... Men vi maatte have vor egen Arne ... – Til Egnens Goder høre Termansen og Skræppenborg, der vist tidt ville søge herved, naar Skolen vandrer Haand i Haand med Sveistrup ad en folkelig Oplysnings Veje ...

...

...

Ludvig Schrøder.

K.B.

303. *Cand. theol. Ludvig Schrøder til Charlotte Wagner.*

Fredag <13/12 1861>.

Min egen kjære lille Pige! Igaar var Bestyrelsesmedlemmet Bunde Refslund her. Det er en hjertelig brav Sønderjyde og en af de Eneste, som ret kan forstaae Knudsen. Og dog kan han det ikke helt, fordi Knudsen har maattet gennemgaae en Kamp forat komme, saavidt som han er, medens Refslund, der er Midtpunktet for en lille Kreds folkelig og kristelig vakte Mænd i Baulum¹, er kommen saa mildt og jevnt ind paa det. Bunde Refslund hørte paa min verdenshistoriske Fortælling om Argonautertoget, Thebanerkiven og Trojanerkrigen, og han var vel fornøjet med det, da han og nogle Ligesindede i denne Tid læse Grundtvigs Verdenshistorie sammen, men savne Fortællingen, der gaar i det Enkelte. Sveistrup kom om Aftenen, efterat vi havde læst Grundtvigs sidste Prædiken. Det varede længe, inden Talen faldt paa Skolens Fremtid. Endelig gik jeg løs paa Tingen forat høre Bunde Refslunds Mening. Han sagde ikke Meget; men deri var han da enig med Knudsen, at den maatte holde sig til noget Ringere end hidtil ...

I Formiddags havde jeg et lille Besøg af Bunde Refslund, som mente, Knudsen havde lidt svært ved at knytte Eleverne til sig og vist vilde søge til Fyen.

Ja, det bliver nok Enden paa det, at han tager over til Kold. Nu har han saalænge syslet med den dejlige Drøm om et folkeligt Liv, at han maa see Noget af det i Virkeligheden om sig, dersom han ikke skal gaae til Grunde. Det sagde han til Refslund i Formiddags, og han sagde af Hjertet „ja“ dertil ... Derfor lovede han Knudsen at rejse med ham over til Kold til Foraaret, da ogsaa jeg skulde komme der forat see den Skole,

som Grundtvig selv kalder den meest folkelige. Kunde de kjære Mennesker faae deres Længsel tilfredsstillet.

...²

Jeg glæder mig til at komme til at tale med den gamle Grundtvig om Skolesagen. Hans Mening kan man temmelig roligt lade være den afgjørende ...

Ludvig Schrøder.

Det er dog underligt, saa Vorherre kan føje Tingene. Havde jeg ikke til Nytaarsgave faaet Axel Helsted³ som Elev, ville jeg neppe nu have siddet her som den foreløbige Folkelærer, om hvem Kjøbenhavnerne vente at høre, at han skal blive fast i Saddelen herovre. – Hvad nu forresten Hemmeligheds-Væsenet angaaer, da maae Alle vide, at det er meget *rimeligt*, at Høgsbro tager bort, saa godt som *afgjort*, at Knudsen tager bort, og *vist*, at jeg har Lyst til at komme hertil. Mere veed heller ikke jeg. Det er jo navnlig *Flor*, der afgjør, hvem der skal være Lærer her paa Skolen. Foruden ham bestaaer Bestyrelsen af Helveg i Haderslev, der følger „vor Etatsraad“ gennem Tykt og Tyndt, – Bunde Refslund, der som gammel Elev af Skolen fra Flors Tid ogsaa retter sig efter ham, – Kloppenborg⁴, der er i det med Folkene Østerpaa. Til femte Medlem vil nok Tillidsmændene (Grundtvig, Knudsen og – Krüger, der neppe bliver det længe) vælge Sveistrup. Saaledes er der mange Knæ, paa hvilke det hviler, hvem der skal have Skolen ...

K.B.

¹ Bovlund. ² Det følgende er skrevet lørdag d. 14. decbr. ³ Schrøder havde som elev haft den unge kunstner Axel Helsted, hvem han havde givet en friere, fortællende undervisning i historie, mytologi m. m. ⁴ Jfr. brev 306 og brev 328.

304. *Cand. theol. Ludvig Schrøder til Charlotte Wagner.*

Rødding Tirsdag <17/12 1861>.

Min egen kjære lille gode Pige! I Lørdags sluttede jeg mine Fortællinger om de græske Myther og Sagn med Fremstillingen af Odysseus og Penelope som Folkeanden og Folkehjertet ... men endnu har Helten ikke skudt Mesterskud, og endnu har Hjertebruden ikke kjendt ham; deraf kommer det, sagde jeg, at De (Eleverne) endnu høre lidt vantroe paa disse Tydninger. Du kan læse Stykket i Bragesnak, der hedder „Odysseen og Iisland“ og vil saa kunne tænke Dig, hvordan jeg fortalte¹. Jeg har ikke overdænget dem før saadan; men det gik godt ... Præsten, Knudsen og jeg havde fornøjelige Samtaler sammen, og det synes, at vi

alle ere enige om, at Knudsen maa bort, og jeg blive Forstander. Da Præsten sagde Farvel, ønskede han, at jeg maatte komme herover; han tænkte, vi skulde nok komme til at arbejde godt sammen . . . Igaar talte jeg med Eleverne om Adelsregimente og Folkeregimente og det Sidstes store Fordele, naar Folket havde Sands for mere end det Haandgribelige, – som Indledning til Fortællingen om den peloponnesiske Krig. Om Aftenen vare Knudsen, Sveistrup og jeg til Gilde hos Eleverne (Vinstedt var hos Herredsfogden). Det var nok egentlig et Afskedsgilde for mig, efter hvad Østergaard sagde til Præsten, da han indbød ham. Vi sang og drak Punsch og talte. Knudsen bød Præsten og mig velkommen og drak Selskabets Skaal. Saa talte Præsten og udbragte nok en Skaal for Eleverne. Saa talte jeg; idet jeg knyttede mig til min Tydning af Odysseus' Hjemrejse, talte jeg om min Stilling som den, der havde haft godt Bud at bringe og derved havde overvundet min Angst for, at Skolens Demokrati skulde mangle Sands for Andet end det Haandgribelige, og havde banket dristig paa og „dristig vovet, halvt er vundet“; jeg talte saa om, hvad jeg havde lært, særlig det Nødvendige af saadanne Skoler, forat berede et godt Udfald paa Kæmpeaandens Frieri til Folkehjertet. Knudsen fortalte derpaa atter Hovedsagen i Odysseus Hjemrejse og lignede Skolens forløbne Tid, sin Virksomhed iberegnet, med Odysseus' Brydning med „Iros“². Nu vilde der komme lidt Nat. Og saa skulde Dagen komme, da Bueskydningen skulde foregaae, den han ingen Deel skulde have i her, men som han ønskede sig Held med paa Fyen og mig med her, om det blev mig, som skulde faae Deel deri. Siden udbragte han en Skaal for Svejstrup . . . Svejstrup takkede . . . Niels Østergaard: „Skal vi saa drikke en Skaal for Hr. Schrøder og takke ham for den gode Undervisning, han har givet os i den korte Tid“ . . . Det var en meget fornøjelig Aften . . . Nær havde jeg glemt at fortælle, at Kloppenborg, som jo er Bestyrelsesmedlem, var her igaar og sagde, jeg maatte endelig være rede til at komme herover igjen, naar de trængte til mig, og bad mig hilse „den Gamle; saa veed De nok, hvem jeg mener: – Grundtvig.“

...

Eftm:

. . . Paa Fredag Formiddag haaber jeg da at rejse herfra og naar jeg da kommer med Posten omtrent Kl. 12 fra Skodborghuus Kro, da maa jeg efter min Beregning være paa Kjøbenhavns Jernbanegaard Lørdag Formiddag med Morgentoget. Saa bliver dette da det sidste Brev herovrefra denne Gang, og det kan da tydeligere og bestemtere end noget af de andre fortælle, at der er dog lidt Grund til at bygge et Luftslet paa

med den lille kjære Pige som Forstanderinde og Hustru for ham, som tilvisse vilde være meget ængstelig for at tage sig den Forstanderstilling paa, som nu er i Udsigt, dersom han ikke kunde føre den lille Pige med sig . . .

Ludvig Schrøder.

K.B.

¹ Grundtvigs „Bragesnak“ fra 1844. ² „Tallerkenslikkeren, der løb de Fremmedes Ærinder“, kaldes han andetsteds i dette brev.

305. Forstander Sofus Høgsbro til Rødding højskoles bestyrelse.

Rødding Højskole d. 7 Januar 1862¹.

Til Bestyrelsen for Rødding Folkehøjskole.

Forholdene nøde mig til at opgive min Stilling ved Rødding Højskole. Hvis den højtærede Bestyrelse ikke har noget derimod, ønskede jeg helst, at det ordnedes således, at min Virksomhed som den, der har overtaget Bestyrelsens udøvende Myndighed, ophørte ved Aarsmødet d. 12. Juni, og min Virksomhed som Forstander og Lærer den 30te September.

Da cand: theol: J. L. Knudsen sandsynligvis opgiver sin Stilling her til næstkommende November, og det derfor vil være nødvendigt i Tide at søge ny Mænd, har jeg trot allerede nu at burde gøre Bestyrelsen ovenstående Meddelelse.

Idet jeg fuldt påskønner den Tillid, såvel den ærede Bestyrelse som mange Medborgere har vist mig, kunde der vistnok være Anledning til at udvikle de forskellige Grunde, der gør mig det umuligt at blive i en Virksomhed, som har været mig så kær; men jeg tror at burde forbeholde mig det til en senere Tid.

Sofus Høgsbro.

K.B.

¹ I dette som i det følgende brev har Høgsbro af gammel vane skrevet 1861 i stedet for 1862.

306. Forstander Sofus Høgsbro til etatsråd Chr. Flor.

Rødding 7 Januar 1862.

Kære Hr Etatsråd!

Det er noget silde, at jeg bringer Dem min Lykønskning både til det ny År og til Deres ny År¹ og desuagtet er det dog måske tidsnok; ti jeg kan ikke fordølge for mig selv, at det Skridt, som jeg i medfølgende Skrivelse har trot at måtte gøre, rimeligvis vil volde Dem en Del Bekym-

ring i den nærmeste Fræmtid; men, Gud ske Lov, at De endnu er legemlig og åndelig stærk og rørig til at kunne udholde de Kampe, der måtte komme, og bringe dem til et heldigt Udfald!

...

Skrøder har været meget afholdt af alle Elever og synes at være i Besiddelse af alle ønskelige Egenskaber, den énsidige Grundtvigianisme fraregnet. Knudsen og Sveistrup sé i ham den vordende Forstander, men jeg har sagt dem, at De ikke gik ind på nogen Omdannelse af Skolen. Kn. vil forlade Skolen til Efteråret, men, da der jo kunde komme uforudsete Hindringer for at flytte til Kold og han i så Fald ikke véd noget andet Sted eller nogen anden Beskæftigelse, han vilde foretrække for Skolen her, vil han ikke sige op før til Majdag. Sv. billiger Knudsens og Skrøders Opfattelse af Skolen men har dog ikke noget imod at være Bestyrer, når alt blev som hidtil. Han er en brav, begavet Mand med Lyst og Evne ikke blot til kirkelig men også til folkelig Virksomhed; men det havde vistnok været bedre, om han ikke var kommet til at sé Skolen så meget gennem Knudsens Brillen.

Kloppenborg påstår sig at være Medlem af Bestyrelsen, men jeg har iøvrigt ikke talt med ham.

Refslund og de andre „Klosterbrødre“² sværmer endnu for deres forunderlige Fantasier om det slesvigske Folkehjertes Enhed o.s.v. og holder om en 14 Dage et nyt Møde i Visby. Han (og de andre) tænke på Appel som min Eftermand.

Halberg³ beklager min Bortgang og kan ikke tro, det er Alvor. Skulde Skolen ikke kunne gå som hidtil, ønsker han en Landvæsensskole. Grundtvigianerne er allerede nærved at jage ham bort herfra Herredet.

Kloppenborg og Svejstrup er endnu gode Venner, men Sv. er ikke blind for den førstes store Fejl.

...

Eleverne iår roses fra alle Sider. Jeg er glad ved dem og ved de mange Slesvigere iblandt dem, men savner dog de fyldte Bænke fra 1857 og 1858.

De kjender nu Forholdene og vil derefter kunne tage de nødvendige Beslutninger. Jeg antager det nemlig rettere, at De end jeg bekjendtgjør, at min Plads er ledig o.s.v.

Endnu den sidste Aften Kl. 10–11 talte jeg med Gotfred Rode, men han var ikke at bevæge til at forlade København. Dog lovede han, at vilde hjælpe til at finde en Forstander efter Deres og vort Sind, skjønt han troede det var vanskeligt. . . .

Med hjærtelig Hilsen til Dem fra min Kone og mig selv samt Skolens øvrige Befolkning, især Wiinstedt, der er opfyldt af sin kommende Englands-Rejse og ikke ret kan forstå, at Jorden kan rykkes bort under Fødderne på ham, forbliver jeg

Deres oprigtig og taknemlig
hengivne
Sofus Høgsbro⁴.

K.B. Delvis trykt i Høgsbros Brevveksl. I, s. 112.

¹ Flor fyldte 70 år 1. januar. ² Den kreds, der stod bagved Løgumklostermødet 25/4 1861, kaldtes „Klosterbrødrene“. De understregede Slesvigs særegenhed og krævede en friere sprogordning i Mellemslesvig. En af de mest fremtrædende indenfor denne kreds var lærer Cornelius Appel i Tønder. ³ Herredsfoged A. Halberg i Rødding var skolens revisor. ⁴ I Høgsbros brev til Johan Grundtvig 9/1 1862 stod der i anledning af opsigelsen: „Det vil rimeligvis blive et Vendepunkt i mit Liv; men efter at Ansøgningen om Præstekaldet her blev afslaaet, har der ikke været nogen anden Udvej for mig. Det har jeg set baade før og efter, og, hvad jeg nu gør, er kun Følgen af tidligere Overvejelser, skjønt noget fræmskyndet ved de siden gjorde Erfaringer om Regeringens og den offentlige Menings Stilling til mig og Skolen. . . . Kan du nu anvise mig en eller anden Vej til da at fortjene noget Brød . . .“ (Trykt i Høgsbros Brevveksl. I, s. 113).

307. Højskolelærer J. L. Knudsen til cand. theol. Ludvig Schrøder.

Kjære Schrøder!

Rødding 8 Jan. 62.

Tak for dit Brev og for Billedet af dig og din Fæstemø; vi har tit siden din Afrejse baade følt og sagt: „de findes, til Lykke, som yndes“¹. Ak ja! hvilken Modsætning til „Møde“, da, Juledag, Høgsbro's og Winstedt var her om Aftenen, – Modsætning til de Timer, da vi sad sammen! Det lød mellem os tre „Lærere“ som naar man slaaer paa en sprukken Gryde. At Hjærtetonerne skulde kunne slaa sammen i et Lærercollegium, det var naturligvis ogsaa en urimelig Fordring . . . Men kjedeligt var det, om Grundtvig nu skulde gjentage, hvad han sagde i 1856: „det (Rødd. Skole) er jo hans (Flors) eget Barn; vil han fordærve det, saa maa han selv bære Ansvar“; – kjedeligt, om han ved det Valg af en Tillidsmand, der vist maa komme med det Første, skulde lade sig . . . bevæge til (at) optage Magen til Krüger, eller dog en „Upartisk“.

Saavidt jeg ved, har Høgsbro i Aftes afsendt til Flor sin Opsigelse. Snart efter dette, er det nok Meningen, at man vil supplere Bestyrelsen . . . Jeg forlanger . . . for det Første slet ingen Kraftgjerninger af Styrrerne; de maa saa gjerne lade Flor forsøge, igjen at sætte Maskinen i Gang i Helhestens Haltetakt – blot at Overmagten er i skikkelige Hænder. Dri-

ver Grundtvig derimod sin Ligegyldighed for dette Sted saa vidt, at han lader Flor raade for, hvem Tillidsmændene skal være, saa: God Nat! Thi da vil, om ikke før, saa ved Grundtvigs Bortgang, Skolen være i den ædle slesvigske Embedsstands Hænder.

Jeg var da i Nyaarstiden Sønderpaa, i Lygumkloster-Egnen. *Der*, tror jeg ikke, Folk længer vil være med i den halvstuderede Skoleleg, og vil næppe lade Flor raade, saaledes som for 6 Aar siden. De (navnlig B. Refslund og hans nærmeste Omgangskreds) har Øjet fæstet paa Appel til Forstander og „Fader“. Negte hans Fortrin fremfor dig, kunde jeg ikke – NB, hvis han og hans Kone er i Stand til at løse Opgaven som „Fader og Moder“ for det Hele. Jeg paapegede desuden, at hans Stilling som Ordfører for „Klosterbrødrene“² havde gjort, at mangel oprigtig Ven ad folkelig Oplysning indtil videre saa skjævt til ham og hans Candidatur . . .

At Svend Grundtvig ikke kan forstaa, hvad jeg vil i Fyn, det er mig saa indlysende . . . Den Gamle fandt det for 2 a 3 Aar siden ligefræm, at jeg ikke vilde spille min Tid her; men om det end skal agtes for Føleri og Stympertighed, naar jeg mærker og bekjender, at jeg har været saa længe i Kulden, at jeg er bleven forkrøblet i Væksten, saa maa det dog erkjendes for simpel Redelighed at holde det Løfte jeg har givet Kold, og at han har mig behov, det viser hans sidste Brev mig klart. Vil Gud, skal jeg imidlertid fra Fyn af komme til Kbhvn, og da snakker vi (gl. Gr. og jeg) os nok til Rette. Med P. A. Fenger & Søn er det en anden Sag; den Gamle har altid stukket dybt i den gængse Dannelsen, og Rasmus har just ikke skullet give ham noget glædeligt Begreb om, hvad den hjemlige formaar³ . . .

Jeg kan, efter hvad jeg hidtil kjender til „vor Etatsraad“, ikke tro paa at han virkelig har „Grundsætninger“; nej, som han selv har sagt, – „frem for Raad til at holde Begejstring“! det Praktiske (∴ Penge-Muligheden) er for ham det Bestemmende; saadan mente ogsaa min Broder⁴, som i over 20 Aar har havt Lejlighed til at lære Fl. at kjende.

. . .

Det glæder mig, at du bevarer Forsættet om at komme til Dalby, og det skulde gjøre mig ondt, om du – f. Eks. af Hensyn til hvad jeg skrev om Appel – opgav det. Nej, lad os mødes der – Kold vil, som han skriver, tage imod dig „med den Sandhed og Kjærlighed de (vi) har“ . . .

Ja, hils din Veninde og tænk med Kjærlighed paa

dine Venner i Rødding.

J. L. Knudsen.

K.B.

¹ Omkvæd i Grundtvigs digt „Klara“ fra 1844. ² Om „Klosterbrødrene“ se brev 306, note 2. Flor og Høgsbro delte ikke deres opfattelse. ³ Præsten P. A. Fengers søn Rasmus havde været elev på Rødding, jfr. brev 317, note 1. Derefter omtales Flor. ⁴ Knud L. Knudsen.

308. *Cand. theol. Ludvig Schrøder til rektor Chr. Listov*¹.

(Kbh. 12/1 1862).

... den gamle Skjalds Blik paa Menneskeslægtens og Kristenfolkets Levnedsløb træder mere og mere levende frem for mig og river mig med ... Det var da ogsaa Tilliden til, at Grundtvig havde det rette Øje for Nødvendigheden og Beskaffenheden af den danske folkelige Oplysning, som bragte mig til at rejse over til *Rødding* for i seks Uger at læse istedetfor Høgsbro, og mit Samliv med Præsten Svejstrup, Lærer Knudsen og med Eleverne, hvoraf jeg havde megen Glæde kunde ikke andet end paa mange Maader at bestyrke mig i Lysten til at virke for, at den danske Almues Hjerter kan brænde for det store Maal, Nordboerne have, og som Fædrene varslede om. Samtidig har jeg følt Faren ved at stirre stift paa Idealet, den at man saa let kan komme til at dømme haardt; men den vil jeg bede Gud fri mig for. – Om jeg engang skal faa en fast Ger-ning af den Slags, hvorpaa jeg fik en god Forsmag, vil Fremtiden opklare ...

K.B. (Afskrift i Schrøders arkiv). Trykt Fr. Schrøder I, s. 137.

¹ Chr. Listov (1821–93) blev i 1853 Schrøders rektor, mens han var elev på Herlufsholm.

309. *Forstander Sofus Høgsbro til etatsråd Chr. Flor.*

Rødding d. 21 Jan. 1862.

Kære Hr. Etatsråd!

...

Angående Deres Plan i Angel kan jeg jo ikke andet end for Wiinsteds og for Sagens Skyld ønske, at det måtte lykkes¹; men jeg frygter endnu, at Tiden ikke er kommet, og at intet mere end dette vil bidrage til at Skolen her bliver en yderlig-grundtvigsk Parti-Skole. Dog, er det ikke muligt at skaffe nogen, der som jeg vil gå mellem Ild og Vand, og det er det måske ikke, er der vel ingen bedre Udvej til at undgå de hæftige

Partistridigheder om denne Skole, som min Bortgang vistnok vil fræmkalde. Land- og Embedsmændene vil da vende deres Blik mod Angel og lade Rødding sejle sin grundtvigske Sø, sågodt den kan det med sine egne Kræfter.

Jo mere jeg tænker mig ind i min Adskillelse herfra, des mere smerter det mig at skulle skilles fra min Virksomhed som Lærer (ikke den som Bestyrer), men desmere føler jeg også, at det ikke kan være anderledes, og at min Tid her er forbi. —

Deres højagtelsesfuldt

og taknemligt

hengivne

...²

Sofus Høgsbro.

K.B.

¹ Efter at Gråstenplanen var opgivet, opstod planen om en landbrugsskole i Angel med Wiinstedt som leder; den blev realiseret i 1863 med oprettelsen af Agård landbrugsskole syd for Flensborg. ² I en efterskrift minder Høgsbro om, at Flor engang har lovet at give ham „et Vidnesbyrd om den Tid, hvori jeg har forestået Skolen“. Høgsbro tilføjer, at det er første gang, han har udtalt et sådant ønske, „men det er også første Gang, jeg i den Grad er på det vildene Hav, som nu ...“

310. Højskolelærer J. L. Knudsen til cand. theol. Ludvig Schrøder.

Rødding 31 Jan. 1862.

Kjære Schrøder!

Det var meget venligt af dig: at udarbejde saadan et Uddrag af Grundtvigs ... Betragtninger¹ ... Ikke blot jeg og Nanna, men ogsaa Sveistrup takker dig derfor ... Han har ikke lidt at bestille, eftersom Folk, og det (Gud ske Lov!) endda ikke saa faa, begynder at vaagne. Saaledes var her hos os i Onsdags Aftes samlet, foruden os og Præstens, en 15 Personer ...

Høgsbro mener, at mod *Appel* vil Flor stritte til det Yderste, navnlig p. Gr. af L. Klosterpolitiken² ... det bliver nok Enden — hvad jeg ogsaa hele Tiden har følt paa mit politiske Vejrglas — at Appel ikke er dig nogen farlig Medbejler. Naar Alt bliver „drøftet og rengjort“, saa kommer den Sag nok til at staa saalunde: Pengenes Faahed paabyder Skolens Lidenhed, og da — som Hans Hjuler forleden sagde — „æ Præst blyw'r, nær aald di And'r rejs“, saa gjælder ogsaa hans Slutning, at „æ Skuel faald'r omsier te ham“. Dette sker vistnok om ikke ret længe; men for

at Stedet kunde, ogsaa efter Flors Bortgang, være i christelige og danske Folks Hænder, da skulde, synes mig, Godtfolk sørge for, at Tillidsmandsraadet holdes rent for hele og halve Jætter . . .

...

Lev da vel, kjære Ven!

Din

J. L. Knudsen.

K.B.

¹ Om Grundtvigs „Kirke-Speil“-forelæsninger se s. 361, note 15–17. ² Jfr. brev 307, note 1.

311. *Forstander Sofus Høgsbro til etatsråd Chr. Flor.*

Mandag 3 Febr. 62.

Kære Hr. Etatsråd!

Efter Opfordring fra den grundtvigske Kreds skal Schrøder på Mandag holde et Foredrag om Rødding Højskole i Danske Samfund på Møllen ved Vesterport. For det Tilfælde, at man – mod Forventning – skulde have glemt at indbyde Dem dertil, er jeg så fri, at meddele Dem dette, da jeg antager, at Deres Nærværelse der kunde være til Gavn for den Opfattelse af Skolens Formål, der hidtil har været gældende her, og som, om den end måské i Øjeblikket ikke længere kan gennemføres på Grund af Tidernes Ugunst, dog bør hævdes som den sande, for at kunne fræmstå med fornyet Liv, når dens Time atter kommer ¹.

...

Deres hengivne

Sofus Høgsbro.

K.B.

¹ Flor kom til mødet i Danske Samfund, den grundtvigske foredragsforening, hvor Schrøder talte om folkehøjskolens oprindelse, dens mål og midler. Efter talen rejste Flor sig og sagde, at ingen var nærmere til at takke Schrøder end han; hvad der var bleven sagt, var talt ud af hans eget hjerte.

312. *Højskolelærer J. L. Knudsen til cand. theol. Ludvig Schrøder.*

Rødding 6 Febr. 1862.

Kjære Ven!

...

To Onsdage i Træk har nu Folk her af Byen, om Aftenen, besøgt os. Iaftes talte jeg med dem om „Forsagelsen“ og vil, efter deres Begjering,

næste Onsdag gaa over til „Troen“, for efterhaanden at efter fattig Lejlighed klare for dem Daaben, saavel som Guds Børns Fødsel deri og Fremvæxt derefter. Det gaar paa Jydsk, og jeg troer at turde sige: her var min Jydsk til Gavn, ja ret til hjærtelig Forstaaelse.

Dine Forsætter, med Islands, Examensforfølgelse og Rødding Skoles Belysning, – til dem alle ønsker jeg dig Lykke. Jeg kunde næsten fristes til at avertere dit Foredrag om det Sidste for „vor Etatsraad“; men vil du ha' ham med, saa behøver du jo bare at lade ham middelbart el. umiddb., et lille Ord derom vide.

...

Din

J. L. Knudsen.

K.B.

313. *Forstander Sofus Høgsbro til etatsråd Chr. Flor.*

Rødding 10 Febr. 62.

Kære Hr. Etatsråd!

...

Til Maj er her mældt som Elev – en Grev Ahlefeldt-Laurviggen fra Langeland¹! Jeg gjorde først Modforestillinger og beskrev vort Liv her til dagligdags med Grød til Aftensmad, Vadmelklæder og Klods-Fodtøj o.s.v. og henstillede derefter, om hans Moder . . . vilde have ham her. Hun ønskede det bestemt, og så kunde jeg jo intet have derimod.

Knudsen har i Dag spurgt mig, om han kunde få Skolestuen indrømmet til der hver Onsdag Aften at holde religiøse Samtaler med Folk herfra Byen, nærmest til Opklaring af Dåb og Nadver og Fadervor og derefter af Kirkens Historie. Svejstrup, som ikke kan få Tid til iår at holde Bibellæsning, ønskede det meget, og, da Knudsen jo holder Foredrag over Kirkehistorien for Eleverne, vil det på en Måde blive en Slags „offentlige Foredrag“. Han har efter Opfordring ladet nogle Folk før samles i sin Stue hver Onsdag-Aften, men Pladsen bliver nu for lille. Imidlertid kan det jo ikke undgås, at Folk vil kalde det gudelige Forsamlinger, Konventikler o.s.v. og at det vil forøge Skolens Miskredit hos mange som en Planteskole for Grundtvigianisme. Da jeg nu ligger i Flytning, og ikke véd, hvilke Planer De har med Skolens Fremtid, har jeg trot det rettest ikke selv at tage nogen Bestemmelse, men overlade det til Dem. Dette svarede jeg og lovede at skrive Dem til derom i Aften og bede Dem svare straks, for at han kunde få Besked så betids, at han kunde træffe Foranstaltning til Samlingen næste Onsdag. Et Brev fra

København kommer hertil Andendagen efter, hvis det er indleveret inden 6½ Aften².

...

Deres hengivne
Sofus Høgsbro.

K.B.

¹ Den 18-årige Carl Johan Ahlefeldt-Laurvig, senere forpagter af Stensbæk ved Sindal. ² Herpå svarede Flor omgående 14/2: „jeg for min Del giver med Fornøjelse Knudsen Lov til at benytte Skolestuen til Udbredelse af kristelig Oplysning, siden Pastor Sveistrup ikke har Tid. Men dette tyder ingenlunde paa Forandring i min Mening om Landvæsens-Oplysningen ved vor Højskole.“

314. Højskolelærer *J. L. Knudsen til cand. theol. Ludvig Schrøder.*

Rødding 17 Febr. 1862.

Kjære Schrøder!

Tak for dit Brev . . . Sveistrup var her iaftes . . . Jeg skal hilse dig venligst fra ham. Naar hans Time slaar, er du – saavidt det staar (til) ham – en vis Mand; det tør jeg med Visse sige. Med Foredraget¹ har vist ogsaa dine Actier hævet sig betydeligt hos Etatsraaden, saa om en føje Stund, tænker jeg, Riget bli'r dit. Paa Høgsbro, for hvem jeg læste din Beretning, gjorde Sagen ikke noget oplivende Indtryk; han er kjendeligt nok ængstelig for, hvordan hans Person og Virksomhed er bleven omtalt . . . i det Hele havde H. en Fornemmelse af, at Fl., under visse Omstændigheder, kunde ret godt taale, om der blev taget mindre venligt paa ham (H).

...

Onsdagsmøderne vedblive; sidst var her henved 30 foruden os selv. Døden føler sig allarmet derved; Rygtet siger, at „Hans Dall² prædiker altid og allevegne“ og at „de samles hver Dag“, hvortil Cancelliraaden³ skal have bemærket: „det er sku dog ogsaa for galt, at rende sammen hver Dag“. Nu, Gud ske Lov for Minder, vi, med Guds Hjælp, kan tage med os herfra! . . .

Din hengivne Ven
J. L. Knudsen.

K.B.

¹ Jfr. brev 311, note 1. ² Måske Claus Dall, gårdejer i Københoved, der fra første færd sluttede sig til Sveistrup. ³ Herredsfoged A. Halberg.

315. *Forstander Sofus Høgsbro til etatsråd Chr. Flor.*

D. 19 Febr. 62.

Kære Hr. Etatsråd!

...

Grunden til at Landhusholdningsselskabet ikke vilde understøtte Skolen var min Rigsdagsvirksomhed. Tesd(orpf) havde hørt af Eleverne og af mig selv, at begge Dele ikke kunde godt forenes¹. Men jeg tænkte dengang, idetmindste i det væsentlige, kun på den ved min politiske Virksomhed vakte Uvillie hos Folk, ikke på at Skolen selv led noget synderligt. Iøvrigt véd De jo, at jeg længe var i Tvivl om, hvorvidt jeg skulde stille mig påny, og at jeg, endnu efterat jeg havde stillet mig, tænkte på at trække mig tilbage fra Rigsdagen, hvis jeg var blevet Præst her og derved havde fået større Udsigt til i længere Tid at kunne virke for Skolen efter dens oprindelige Plan. Nu derimod, uden tilbørlig Støtte fra Regeringen og angreben af de mest indflydelsesrige Blade, er min Forstander-Stilling uholdbar.

Dette vilde jeg tilmelde Dem for det Tilfælde, at De måské vilde søge Tesdorpf, og tillige til nærmere Forklaring af hvad De måské vilde høre af ham.

Iøvrigt tænker jeg at skrive ham til en af Dagene.

Jeg længes efter at høre, hvad De siger om Skrøders Foredrag, og hvad De tænker angående Skolens Fræmtid.

...

Deres hengivne

Sofus Høgsbro.

KB. Trykt Høgsbros Brevveksl. I s. 115.

¹ E. Tesdorpf var i 1860 blevet præsident for Landhusholdningsselskabet, der hidtil havde støttet skolen med 200 rbd. årligt.

316. *Forstander Sofus Høgsbro til etatsråd Chr. Flor.*

20 Febr. 62.

Kære Hr. Etatsråd!

...

Det har glædet mig, at der er så god Udsigt for Wiinstedt til at få en Agerbrugsskole i Gang i Angel¹. Så synes mig, det kunde være godt, om Schrøder kom hertil og prøvede sine Kræfter. Når det, som ikke vil være sammen, kom til at gå hver sin Vei, kunde der dog måské komme noget godt ud af det for det hele. Disharmonierne vilde opløse sig i en god Melodi, – og den kedelige Strid om Herredømmet her, som kun gjør Skade, vilde høre op. Det gamle Rødding vilde jo rigtignok gå i Stykker;

men der er vist ikke andet for, som Omstændighederne er, og det kan jo i sin Tid igjen rejse sig. Det er kun et Billede i det små af, hvad der vil komme i det Store. Også der vil Striden engang komme mellem de to Ensidigheder og bane Vejen for en Sandhed, der er over begge.

...

Deres hengivne
Sofus Høgsbro.

K.B.

¹ Jfr. brev 309, note 1.

317. Højskolelærer *J. L. Knudsen* til *cand. theol. Ludvig Schrøder*.

Rødning 20 Febr. 62.

Kjære Schrøder!

...

Vi har det Alle godt. Kun endnu dette. Idag sagde Forstanderen: „Du skal se: inden ret længe er Schrøder udnævnt til Forstander her paa Skolen. Flor mærker, at Vinden (Sveistrup & Grundtvigianerne) blæser den Vej; og han gjør, hvad der gaar glattest og glædeligst.“

Jeg tror at Høgsbro vil faa Ret; men saa vil jeg raade dig, at dreje Alting derhen, at du og Skolen (hele Penge- og Økonomivæsenet kommer saa lunt som muligt ind under Sveistrups Vinger . . . Projectet med Rasmus F (enger), tror jeg vist, du maa lade fare¹; lad Sv. skaffe Spisevært og Avlsbestyrer som han kan bedst.

Dette blot for det Tilfælde at Flor skulde bryde paa og bejle til dig, inden vi ses.

Altsaa: kan du møde i Nyborg Onsdagen d. 5te Marts og derfra Kl. 4 tage med Posten til Kjerteminde²?

Din heng. Ven
J. L. Knudsen.

K.B.

¹ Der var planer om at knytte den tidligere Røddingelev (fra 1852-53, 1855-56) Rasmus Fenger (jfr. brev 307) til skolen. ² for at besøge Kolds skole i Dalby.

318. *Etatsråd Chr. Flor* til *forstander Sofus Høgsbro*.

Kbhvn 25 Febr: 1862.

Kjære Høgsbro.

Jeg kan godt forstå, at De længes efter Beretning, Beslutning osv. fra mig, og dette har jeg sagt mig selv; men kan vanskelig tro, at De virkelig

mener, „at jeg tydelig viser, jeg ikke vil have noget med Dem at gjøre“¹. Det er netop min Iver eller rettere Hidsighed for at gjøre hvad jeg formår til Fordel for Rødding Højskole, Angler-Projectet og Dem personlig, der optager min Tid og mine Kræfter.

...

Om Rødding Højskole er jeg nu omtrent enig med mig selv og har Grund til at vente, at det vil gå igjennem. Schrøder som Forstander; dertil Nutzhorn², med hvem jeg endnu ikke har fået Tid at gjøre Bekjendtskab; og endelig Fenger³ som nylig har stået sig meget godt ved den *officielle* Landbohsk.³ Examen . . . Endnu ere mine Underhandlinger med de nævnte Herrer ikke sluttede, og først derefter vil jeg foreslå mine Colleger i Bestyrelsen det. Tal derfor ikke om det endnu.

...⁴

Deres opr. heng.

Flor.

R.A.

¹ Hentyder til en bemærkning i Høgsbros brev til Flor 20/2 1862, som efter Høgsbros erklæring var mere spøg end alvor. ² Schrøders ven, cand. theol. Heinrich Nutzhorn. ³ Dyrlæge Rasmus Fenger, jfr. brev 307 og 317. ⁴ Resten af brevet, som bl. a. handler om Flors audiens hos kongen, der stiller i udsigt at Høgsbro skal have ridderkorset, er aftrykt i Høgsbros Brevveksl. I, s. 115 f.

319. *Forstander Sofus Høgsbro til etatsråd Chr. Flor.*

Rødding, 27 Febr. 1862.

Kære Hr. Etatsråd!

Deres Brev af 25de, som jeg modtog i Dag, takker jeg Dem meget for . . .

Jeg må da først udtale min Glæde over den Måde, hvorpå De agter at ordne Skolens Anliggender. Som Sagerne stå, er det uden Tvivl den bedste, og de ny Personer, De kalder her til, er vist også de bedste, der for Tiden er at få. Kun undrede det mig, at Schrøder og R. Fenger kunde gå sammen. Jeg finder det meget heldigt for Skolen her, men frygter, at Wüinstedt derved vil få en så stærk Konkurrence, at det kan blive vanskeligt for ham at sætte sit igjennem. Imidlertid vil han jo sagtens alligevel få Hjælp af „Dvke“, „Dgblt“, Embeds- og Naturvidenskabsmændene, og det kan måské gøre ham stærkere. De har vel forstået „Dvk's“ eller rettere Stockfleths Ønske om at få Skolen ind under Haderslev Amtmand, – man kunde da forhindre alle „autoritetsstridige Tendenser“ –; men det

vil more mig at sé „Dvks“ Raseri, når den hele Sag er ordnet, uden at der er taget mindste Hensyn til dens Råd, ja når endog Brådden er taget fra dens Angreb ved Anlægget af en Landbrugsskole i Angel.

Med Hensyn til min Fratrædelses-Tid har De endnu ingen Oplysning givet mig, skjønt jeg jo dog bad derom i mit Opsigelses-Brev af 7de Januar. Kan jeg blive her til 1ste Oktober som Lærer? og kan jeg blive *Bestyrelsesforretningerne* kvit d 12te Juni f. Eks. ved Overdragelse til Sveistrup? De kommer vel hertil til den Tid. Da må Rigsrådet jo være endt, og da kunde der foruden Generalforsamlingen både holdes Bestyrelsesmøde og Elevforeningsmøde (Fr. Møller i Flensborg er Formand for Elevforeningen), såmeget mere som det jo netop falder i en mindre travl Tid for Landmanden. Da kunde den ny Ordning af Bestyrelsen (hvor i Sveistrup vel må have Sæde) og af Lærerpersonalet bekendtgøres, og da kunde, hvis det skulde gøres fornøden, Generalforsamlingen vælge en Valgmand til et nyt Tillidsmandsvalg. Hvis et sådant skulde blive nødvendigt – og derom burde De vist komme til fuld Vished, medens Krüger er i Rigsrådet, – ansér jeg det nemlig efter senere Erfaringer af Vigtighed, at De selv er tilstede; men i så Fald kan Deres Nærværelse og en Generalforsamlings Afholdelse jo ikke ské lettere og umærkeligere end netop d. 12 Juni. Når Eleverne gav talrigt Møde, vilde vi kunne være rolige med Hensyn til Udfaldet, og vi kunde tillige vinde dem for den ny Ordning. Knudsen og jeg vilde da tillige kunne på en Måde tage Afsked med de gamle Elever; ti der vil neppe senere hen, når den travle Tid for Landmanden kommer, gives nogen passende Lejlighed dertil.

Det glæder mig, at R. Fenger kommer hertil, og at De har tænkt på at han tillige skulde træde istedetfor Avlsforvalteren . . .

...

Deres hengivne
Sofus Høgsbro.

K.B.

320. *Etatsråd Chr. Flor til forstander Sofus Høgsbro.*

Kbhvn 6 Marts 1862.

Kjære Høgsbro.

Jeg skal i al Fart (jeg kan ikke anderledes) svare paa Deres Spørgsmaal, saa godt jeg kan.

Med alle de tre Herrer har jeg hele Tiden forhandlet saaledes, at De

bliver til 1 Octbr. Kan De ikke fortsætte *Forstanderskabet* saa længe, saa faaer vi nok den Sag ordnet med Sveistrup, naar jeg taler med ham, hvilket jeg haaber vil ske før d. 12. Juni.

...

Landhusholdnings-Selskabet forlanger vistnok slet ingen Beviser for, at vor Undervisning er ligesaa god som tidligere; thi Tesdorf sagde til mig, at man havde aldeles ingen anden Grund til Utilfredshed med R. Hsk. end Deres Nærværelse og Virksomhed i Rigsdagen.

...

Deres heng.
Flor.

R.A.

321. *Forstander Sofus Høgsbro til etatsråd Chr. Flor.*

Rødding, d. 10 Marts 1862.

Kære Hr. Etatsråd!

...

Det tossede Rygte om Appel, som „Dvke“¹ og „Dgbl.“ har bragt til-torvs, må være meget udbredt i Egnen om L. Kloster, siden min Broder i Højt omtrent samtidig spurgte mig, om det var rigtig. Det er jo kedeligt, at Underhandlerne med Schrøder er kommet til „Dvks“ Kundskab, men synderlig Skade kan det vel ikke gøre. „Dvke“ er og bliver naturligvis enhver folkelig Skoles svorne Fjende. Helwegs Stykke i „Berl. Tid.“ har glædet mig meget². Jeg har fåt såmeget af offentlig Mis-kjendelse – det tror jeg idetmindste, – at jeg vel påny kunde trænge til lidt Oprejsning, og det blev desuden derved klarere, at det ikke blot var Dem personlig, men hele den gamle Rødding-Skole, der vedkjendte sig den nuværende, og at Angrebene gjaldt ikke noget forbigående men det væsenlige.

God Lykke med Deres Bestræbelser for at vedligeholde dette og Tak for enhver venlig Tanke, De skænker

...

Deres hengivne
Sofus Høgsbro.

K.B. Trykt Høgsbros Brevveksl. I, s. 116.

¹ Allerede 22/2 havde „Dannevirke“ bragt et forlydende om, at Høgsbro ville forlade Rødding. 5/3 meddelte bladet, at der for tiden førtes forhandlinger med Schrøder, efter at lærer Appel i Tønder havde undslået sig. ² Fr. Helweg havde i Dvke og Berl. Tid. 4/3 1862 gendrevet angreb på skolen og udtalt, at Høgsbros bortgang var et tab, som ikke ganske let kunne erstattes.

322. *Cand. theol. Ludvig Schrøder til godsforvalter Johs. E. Schrøder.*

15 Marts 62.

Kjære Broder!

Det har været nogle bevægede Dage, jeg har haft, siden jeg sidst skrev til Dig. I Tirsdags otte Dage om Aftenen rejste Heinrich Nutzhorn¹ og jeg til Fyen. I Kjerterminde hentede Knudsen fra Rødding os, og vi kørte ud til Folkeskolen i Dalby, hvor vi tilbragte 3½ Dag hos Lærer Kold, der er en Fyens-Rejse værd. Det er en Slags Sokrates, der sidder i sin Stol i Kredsen af en Mængde Bønder og Bønderpiger, som komme langvejsfra forat gjæste Skolen, og hele Dagen – paa den Tid nær, han holder Foredrag i Skolen – taler han med alle disse Mennesker paa en saadan Maade, at han altid vækker Noget hos dem; han er rig paa Livs-Erfaring og paa Fortællinger, og med disse Skatte beriger han sine Tilhørere, idet han navnlig lægger an paa at fremme Virkelysten hos dem; det er Børne-Friskoler, de skulle oprette rundt omkring i Sognene; til Lærere lader han dem faae sine gamle Elever; men Bønderne skulle sørge for Lærernes Ophold og ansee det for en Lykke at kunne offre Noget for en god Sag. Foredrag holder han een Time eller halvanden hver Formiddag, og da er Skolestuen fuld af Elever og Gjæster. Det er da gjerne Verdenshistorien, han tager et Stykke af; men Hovedsagen er den praktiske Anvendelse paa Livet, som han har et sært godt Greb paa. Det han vil vække, er „Hjerte for Aand“, at vi maa aabne Hjerterne for det Aandelige, saaat dette kan komme til at betjene sig af os som villige Redskaber til at fremme, hvad der er vort Folks og hele Menneskehedens Opgave.

Foruden Kold er der en anden Lærer, som hedder Poulsen; han meddeler mere Kundskaber i Naturvidenskaberne, lærer Eleverne at regne og skrive og tegne Kort samt at opmaale Jord og synge². Hvad de savne, er en Mand til at fortælle Fædrelands-Historie og undervise i Dansk; derfor ville de have Knudsen til Hjælp. Til November aabne de i Forening med ham Skolen paa Hjallese³ Mark ved Odense, hvor de saa om Sommeren ville holde Skole for Bønderpiger, om Vinteren for Karle. Besøget i Dalby var ogsaa af den Grund fornøjeligt, fordi vi der traf sammen med mange vakkre fyenske Bønder. Da vi Lørdag Aften kom sammen med Knudsen til Korsøer, fik jeg en Velkomst-Hilsen fra Dagbladet⁴, som jeg dog temmelig hurtig forvandt . . . Om Søndagen vare vi samlede paa Kristianshavn, med Lindberg⁵, Thura⁶, Nutzhorn, P: Boj-sen⁷ og Frede B:⁷ . . . I Torsdags var jeg med Knudsen til Middag hos Grundtvig, hvor jeg snart maaske undrede mig over, at der ikke var

flere Ting, der vakte min Forundring . . . Du kan see, det er et broget Liv, som næsten er altfor broget. Desto mere glæder jeg mig i Haabet om at komme over til Rødding til Octbr, hvad der nu er temmelig sandsynligt, at Etatsraad Flor vil sætte igjennem. Nutzhorn skulde være med. Og vi skulde med Guds Hjælp kunne udrette Lidt derovre.

...

din hengivne Broder

Ludvig Schrøder.

K.B. Delvis trykt Fr. Schrøder I, s. 142 f.

¹ Jfr. brev 318, note 1. ² A. Kr. Povlsen Dal, lærer hos Kold siden 1851. ³ Hjaltese ved Dalum. ⁴ Dagbladet meddelte lørdag 8/3, at der føres forhandlinger med „en af de mest udprægede [og mest forskruede] Grundtvigianere, en theologisk Kandidat Schrøder“, om at overtage forstanderposten ved skolen. Citatet var hentet fra Dvke 5/3, men den tilføjede klamme er Dagbladets egen hilsen. ⁵ Cand. theol. Niels Lindberg (1829–86), redaktør af Dansk Kirketidende. ⁶ Cand. theol. C. H. de Thurah (1830–98), lærer ved enkedronningens asylskole. ⁷ Sønner af F. E. Boisen. P. Bojsen var forstander for Gedved højskole, Frede Bojsen (1841–1921) var endnu stud. theol.

323. *Højskolelærer Jens Lassen Knudsen til cand. theol. Ludvig Schrøder.*

Rødding 31 Marts 1862.

Kjære Schrøder!

...

Jeg kom hurtigt og godt hjem og fik da ogsaa den stakkels Foredragsdag slidt . . . ellers gik det saa Mænd meget vakkert, og det var Sveistrup Skyld i; ved denne ene Mands Nærværelse er der kommet en anden Aand over det Hele . . . Sveistrup var i det Hele enig med dig i Betragtningen af *Naturvidenskabens* Stilling her paa Skolen, havde vel ogsaa gjerne gjort Sit til at faa sat Skik paa den Sag; men siden slesv. Ministerium og Cultusministeriet med rund Haand har fornyet deres Tilskud (sl. M. 1000 Rd. og Cultusm. 1600 Rd, hvortil endnu fra det første Min. 300 Rd til Fripladser), saa har han, som rimeligt, opgivet enhver Tanke om at afværge *Naturvidenskabens* „anstændige Repræsentation“. Blot nu Flor maa skaffe Plads til Winstedt, for ellers vil I nok faa at lade ham pille sin Part med af de mange „brune“ og „blaa“¹. Ja, jeg havde for Eders og Skolens *folkelige* Stilling været meget gladere, om Regjeringen havde kun givet jer halvt saa mange Penge; jeg er bange, at I vil faa den Guldlænke at føle!

...

Peder Larsen kom, aldeles uventet, ind til os i Aftes og meldte sin Søns

Død ; det var godt at høre paa ; han var glad i Gud og priste Johannes's og sin egen Lykke, ja takkede ret Vor Herre for den gode Bekjendelse, han havde aflagt, og for Sejren han havde vundet . . .

din hengivne

J. L. Knudsen.

K.B.

¹ Tidalersedlerne var brune, femdalersedlerne blå.

324. *Forstander Sofus Høgsbro til etatsråd Chr. Flor.*

Rødding 1 April 1862.

Kære Hr. Etatsråd !

...

De offentlige Foredrag var så stærkt besøgte som neppe nogensinde før og Folk var øjensynlig meget vel tilfredse med os alle. (Det var lutter Bønder og ingen Embedsmænd)¹. Ved Bordet gik det meget livligt og Svejstrup havde sin gode Andel deri. Deres Skål blev udbragt af en ung Mand fra Vestkysten, der ikke har været Elev her, men talte så vel, at „hans Borgerbrev straks burde udstedes“, som Knudsen udtrykte sig. Jeg takkede på Deres Vegne og udtalte, hvad jeg vidste, om Deres Ønske, at bevare Skolen i samme Ånd som tidligere, uden at nævne den bestemte Måde, hvorpå De vilde sætte det i Værk ; men opfordrede Folk til at komme igjen den 12 Juni, da jeg antog, at De vilde være tilstede her og selv kunne fortælle og forklare alt nærmere . . .

...

Op hvad siger De om Thomsens Lyst til at plukke Deres Laurbær med Hensyn til Oprettelsen af en Agerbrugs-Skole i Flensborg?² Mig har dette lille Bidrag til hans Karakteristik interesseret i en ikke ringe Grad. Elevanmeldelserne til Sommer går ganske flink. Det synes, som om Øboerne nu vil komme med. Allerede 1 fra Sælland, 2 fra Lolland, 1 fra Langeland og 1 fra Als. Jeg håber at skulle kunne aflevere Skolen i nogenlunde komplet Stil til min Eftermand.

Med særdeles Højagtelse og Hengivenhed

Sofus Høgsbro.

...

K.B.

¹ Sofus Høgsbros randnote. ² Der var tale om at købe en ejendom i Flensborg til dette formål, jfr. brev 325.

325. *Etatsråd Chr. Flor til forstander Sofus Høgsbro.*Kbhvn 12 April 1862.
i Rådssalen¹.

Kjære Høgsbro.

Det er atter mere til W:² end til Dem, jeg denne Gang skriver.

I vort Aftenmøde igår leverede Minister Wolfhagen mig en Skriv. fra Actuar Karstensen af 8. d. M., hvori han beklager, at Kjøbet af „Ruhe-thal“³ var strandet . . .

Hvad Indtryk dette gjorde paa mig, behøver jeg ikke at beskrive; thi både W. og R.⁴ vare hele Tiden aldeles trygge for Resultatet. Jeg vil nu tale med R., når han kommer hjem. Jeg opgiver naturligvis ingenlunde Planen; thi jeg troer, at R. er lige så overbevist som jeg om, at *nu* må vi have en Landbohøjskole i Angel⁵.

. . .

venskab.

Flor.

R.A.

¹ Flor var medlem af Rigsrådet. ² Wiinstedt. ³ Ejendom ved Lyksborg. ⁴ F. Wolfhagen og A. Regenburg. ⁵ Jfr. brev 309, note 1.

326. *Højskolelærer J. L. Knudsen til cand. theol. Ludvig Schrøder.*

Rødding 23 April 62.

Kjære Schrøder!

. . . Min Opsigelse har jeg flyet Høgsbro idag, og han sender nu Flor den med Opfordring til, snart at afgjøre Sagen ang. din & Nutzhorns Ansættelse. Hvad han (Fl.) nøler efter, det er, at det skulde komme i Rigtighed med Erhvervelsen af Jord (el. Gaard) til den for Winsted paa-tænkte Landbrugsskole, noget som *skal holdes i allerdybeste Hemmelighed*, eftersom de Store (Regenburg, Wolfhagen etc.), der interessere sig for Sagen, er bange for, at Tydskerne skal faa Planen at vide og forpurre det Helt (ell: saa omtrent) . . .

Byggeriet gaar da godt frem hos Kold. Jeg mødtes med dem Alle (Kold, Søsteren og Poulsen) Paaskemorgen i Hospitalskirken i Odense, hvor vi hørte Helweg¹ – gode Ord, en rar Mand at se paa, men et Skrig og Skraal holder han, saa man skal vare sig og ikke tage sine *smaa* Børn med, for dem køs han da Livet af . . .

. . .

Din Ven

J. L. Knudsen.

K.B.

¹ Ludvig Helveg, præst ved Hospitalet i Odense.

327. *Cand. theol. Ludvig Schrøder til godsforvalter Johs. E. Schrøder.*

Borchs Collegium 26. 4. 62.

Tak, kjære Broder, for dit milde, venlige Paaskebrev og for Skildringen af Forholdene i Vignæs og for Løftet om at have Øje med den folkelige Bevægelse . . . Smaatræk af Bøndernes Liv og Færd ere nemlig af den største Interesse for mig, som efter en Samtale med Etatsraad Flor Langfredag temmelig sikkert venter at faae en Virksomhed iblandt den opvoxende Bonde-Ungdom. Etatsraaden var nemlig for sit eget Vedkommende fuldt bestemt paa at faae Nutzhorn og mig derover, og han ansaae det neppe for muligt, at der fra de andre Bestyreres Side kunde rejses Indvendinger imod os. Det Samme er min Mening, da jeg er godt kjendt med de to af dem, Kloppenborg og Bunde Refslund, og den fjerde er Frederik Helveg i Haderslev. Rimeligviis bliver saa Svejstrup femte Mand i Bestyrelsen og faaer meest med Skolens Administration at gjøre. —

. . .

din hengivne Broder

Ludvig Schrøder.

K.B.

328. *Etatsråd Chr. Flor til forstander Sofus Høgsbro.*

Kbhvn 4 Maj 1862.

Kjære Høgsbro.

. . .

Generalforsamlingen kan fastsættes til 5 Juni, og jeg skal med Fornøjelse tage Del i en Grundlovsfest . . .¹

De beder mig formulere det mig vedkommende Stykke i Indkaldelsen til Generalforsamlingen. Jeg tænker De kan sætte: „Bestyrelsens Formand, Et. F., har lovet at ville indfinde sig ved Mødet og meddele Forsamlingen, paa hvilken Maade og ved hvilke nye Kræfter han troer at Tabet af de inden Vinterhalvaarets Begyndelse fratrædende Herrer Høgsbro og Knudsen bedst kan erstattes, saaledes at Højskolens Virksomhed vedbliver at gaa i samme Retning som hidtil.“ eller noget lignende.

Med Grundtvig har jeg talt. Han vil gjerne have Pastor Sveistrup med i Bestyrelsen; men han vil ikke „afskedige“ Kloppenborg, da denne kun privat har talt til Dem om sin Udtrædelse, men hverken til Tillidsm.^s Formand (Gr) eller til Bestyr.^s Fm. (mig)². Termansen opgives altså for det første; han bor også fjernt fra R.

. . .³

R.A.

¹ Svar på et brev fra Høgsbro til Flor 29/4 om tilrettelæggelse af årsmødet. ² Høgsbro havde skrevet at det stadig var hans mening, at Kloppenborg nu burde ud af Bestyrelsen, da hans nærværelse var „absolut skadelig“. ³ Resten af brevet handler om Flors samtaler med kongen o. fl. for at skaffe Høgsbro ridderkorset.

329. *Forstander Sofus Høgsbro til etatsråd Chr. Flor.*

Rødding 6 Maj 62.

Kære Hr. Etatsråd!

Jeg er Dem meget forbunden for Deres fortsatte Ulejlighed for min Skyld; men jeg nægter ikke, at skal Kongens Nådesbevis have nogen Betydning for mig og vel også for Skolen, burde det ikke vel udsættes ud over 5te Juni, der vil blive min offentlige Fratrædelse herfra. På den Dag vil det blive en hæderlig Anerkjendelse for min Virksomhed her og give mig nogen Oprejsning for al den Miskjendelse, der er bleven den til Dél, og det vil tillige blive en Anerkjendelse af Skolens Betydning for det hele Land . . .¹

...

Efterat jeg havde skrevet Dem til, hørte jeg af Lærer Knudsen, at han havde talt med Grundtvig om Klopp. og rådet til at beholde ham i Bestyrelsen. Jeg vil ligeså og endnu mere bestemt råde Dem til at få ham ud af Bestyrelsen og få ham erstattet med én, der kan være en Talsmand for Deres Opfattelse af Skolens Formål. Ellers overlever det gamle Rødding ikke Dem. Det kan endda være vanskelig nok, men i så Fald er det umulig. Grundtvig vil ikke modsætte sig, tror jeg, når han hører, det er Deres bestemte Forlangende, men i hvert Fald er jo også Krüger og Kn. Knudsen Tillidsmænd. Dixi².

Skolen er begyndt i Går med 15, som os synes, flinke Elever. Også Grev Ahlefeldt Laurvig synes at passe for os.

Deres højagtelsesfuldt hengivne

Sofus Høgsbro.

K.B.

¹ Ved folkefesten på Rødding højskole 5/6 1862 kom Flor tilstede og bragte meddelelse om, at Hagen og Høgsbro havde fået ridderkorset. ² Latin: Jeg har talt.

330. Højskolelærer J. L. Knudsen til cand. theol. Ludvig Schrøder.

Rødding 6 Juni 1862.

Kjære Schrøder!

Efterat jeg har taget Afsked med Etatsr. Flor og Helweg, som rejste til Haderslev endnu i Eftermiddag, vil jeg fortælle dig lidt om det sidste Par Dage.

Af Bladene veed du vel allerede, at Høgsbro og Hagen blev Riddere – det var jo det Morsomste af det Hele og Noget, som voldte mig megen Glæde, ikke mindre for det kongel. Bifaldsnik til den folkel. Frihed og Oplysning, end for Høgsbros egen Skyld.

Ved Skovfesten talte Sveistrup bedst, dernæst vel Termansen¹. Ley² var her tilligemed B. Refslund og Jørg. Fausbøl³; de drog herfra til Kjøbenhavn, hvorfra de jo sagtens vende tilbage, styrkede i deres ejendommelige politiske Anskuelser. Grundtvig er nemlig vist næppe grov nok til at sige Ordføreren Ley Besked, saa eftertrykkeligt som behøves, forat hans Troende ikke skal udlægge det som det bedste Medhold – Medhold, ikke i Spørgsmaalet om Sprogtvangens og Embedsmands-tyranniets Fordærvlighed, men i den mig ubegribelige Paastand, at Slesvig burde der, for ikke at støde en stor Del af Befolkningen (∴ Oprørerne), gives en egen fri (∴ selvstændig) Stilling, under hvilken mulig engang kunde udvikle sig Ønsket om at blive aldeles forenet med Kongeriget.

I forgaars Aftes holdtes der ovre hos Høgsbros et Møde, i hvilket Sager af Betydenhed for Skolens Fremtid forhandlede. Det var egentl. Fortsættelsen af et Middagsselskab hos H.'s, og tilstede vare: Flor, Høgsbro, Sveistrup, B. Refslund, jeg og somme Tider Østergaard og Hørlyk (gl. Elev, Landmaaler)⁴. Hellweg var bunden til Haderslev indtil næste Dag, og Kloppenborg havde Høgsbro undladt at tilvarsle (næste Dag behandles han imidlertid som Medlem af Bestyrelsen). Flor aabenbarede i alle Dele en Uvirksomhed og et Vrævl uden Ende.

Skjøndt Grundtvig gerne vilde have Sveistrup ind i Bestyrelsen, var det dog endnu ikke skeet formedelst – Vrævl. De nye Lærere havde han ingen Ting aftalt eller afgjort med; men nu kunde man jo snakke om det, og det gjorde da vi Tilstedeværende, som om vi udgjorde Bestyrelsen.

Først enedes man om, at Schrøder skulde indtræde i Høgsbros Sted med hans Myndighed og Ansvar; Nutzhorn i Knudsen's.

Saa om „de Herrers“ Lønninger. Flor syntes tilbøjelig til at lade Schrøder gaa ind i Høgsbros Nummer (∴ 1300 rd). Refslund o. Fl. Nej; nej; lad os endelig ikke slaa saa stærkt paa.

Sveistrup : Ja, ja ; mindre end et Tusinde Daler kan han ikke vel have.

Knudsen : M.H.t. Lærerlønningerne vil jeg tilraade at gjøre dem smaa, og det af to Grunde : 1) med faa Penge følger et jævnt og bondevenligt Hus, og derpaa berøer for en stor Del Vedkommendes heldige Virksomhed ; 2) jo flere Penge man forbruger, des stærkere og mere følelig bliver Guldlænken, som Monrad, Regensburg o.s.v. (Intelligentsen) vil ruske i, naar Skolen yttre stærke Livstegn og faar Lykke til at gjøre meget Godt. Jeg foreslaar at lade Schrøder begynde med 800 rd som Lærer og Forstander og 100 Rd til „Bordpenge“.

Efter nogen Talen blev man derom enig . . .

Saa ang. Nutzhorns Lønning.

Fl. Hvad er det Winsted har ?

Sv. 600 rd. Fl. Ja, mindre kan det ikke være paa nogen Maade. Jeg og Sveistrup (ikke at tale om B. Refsl. o. d. Andre) mente, om ikke det kunde være ved 400 rd som Lærer og 100 Rd som Kasserer, – saalænge han var ugift. Men hertil svarede Flor, at man ikke maatte byde „den Herre“ mindre (end 600) : Han opofrede et saare behageligt Liv i Kbhvn „i Kunst og Videnskab“, og h's Familie lod ham høre at han drog over „paa Heden“ . . . det koster jo dog en hel Del at leve o.s.v.

Knudsen : Ildebrændselen anslaar jeg til 13 rd (1 Favn Brænde, kløvet etc 8 rd, og 4000 Tørv 5 Rd) og vil han (hvad jeg troer h's Lyst og Evne til at omgaaes med de Unge driver ham til) spise med Eleverne, da har han Middagsmaden – saa god en Kost som jeg kan ønske – for 5 a 6 rd maanedlig. Jeg troer han vil befinde sig meget vel ved de 400 + 100 D.

Det hjalp imidlertid ikke ; N., var han bange skulde ikke lade sig „tage“ uden de 600 rd, og saa stor en Sum blev da tilført Protocollen. At N. skulde være Særling nok til at lægge det Hundrededaler fra sig, det var maaske for meget at vente – i hans Sted vilde jeg *med min Erfaring* gjøre det, og jeg vil, selv med Fare for at støde ham lidt, tilraade ham at gjøre det.

. . .

Ja, de Penge, det er noget Pokkers Tøj ; Skolens Venner maatte ønske Halvdelen af dem der er den bevilget i det sidste Aar, i Andres Vold. Var de ikke, saa slap I Winsted, Tjeneren Daniel og Spisevertens, og fik i deres Sted R. Fenger og en christelig Familie (Sveistrup veed Udvej til) . . .

Ja, nu Farvel for denne Gang. Hils din Fæstemø. Lad hende ikke sige : den slemme Knudsen ! hvad rager det ham ?⁶ Jeg er hendes og din

oprigtige Ven

7. L. Knudsen.

K.B.

¹ Folketingsmand N. J. Termansen fra Gammelby. ² Chr. Sigfred Ley, huslærer hos Knud Knudsen, en af „Klosterpolitikens“ ivrigste forkæmpere. (Jfr. brev 241, note 2). ³ Jfr. brev 202, note 1. – Knudsen var ligesom Høgsbro og Flor en modstander af „Klosterpolitikens“, der søgte støtte hos Grundtvig. ⁴ A. D. Hørlück havde været elev 1853–54. Han blev en kort tid lærer ved skolen, senere kreds- og landdagsmedlem. ⁵ Knudsens bestræbelser blev ikke særlig påskønnet af „Frøken Charlotte“! Men lærerlønskontoen blev nedsat.

331. *Forstander Sofus Høgsbro til cand. theol. Ludvig Schrøder.*

21–6–62.

Kære Schrøder!

Da det nu altså er afgjort, at De skal være Forstander her efter mig, vil jeg først bringe Dem min hjertelige Lykønskning dertil. Her er ganske vist en Plads, hvor der er meget at virke i den gode Sags Tjeneste, men hvor der, vel netop derfor, også er fuldt af allehånde Besvær og Kamp. Det har jeg måttet føle, uagtet jeg søgte at tage såmeget Hensyn til Folk, som jeg på nogen Måde syntes at kunne forsvare, og vil De, som jeg antager, ikke gå så vidt i dette Stykke, som jeg, vil De vel finde endnu mere Modstand. De har måské allerede set, hvorledes „Dvke“ forleden hilsende på Dem¹, og det er naturligvis kun en Indledning. De må vente, at Krüger opgiver sin Tillidsmandsstilling, og at en hel Del af Medlemmerne falder fra; men dette kan jeg kun ønske for Dem; ti intet er ubehageligere end disse halve Venner, som, uden at kjende til Forholdene, vil blande sig ind i dem og ved deres Medlemsbidrag, hvor ringe det end er og hvor uvilligt det end ydes, gøre et Slags Krav på at blive hørte. Jo mere de vende sig bort, des mere er det vel at håbe, at andre vil slutte sig om Skolen, og en stor Støtte vil De jo i ethvert Fald og i enhver Henseende få i Pastor Sveistrup.

Altså til Lykke!

...²

R.A. (Koncept i Høgsbros arkiv). Trykt Høgsbros Brevveksl. I, s. 118.

¹ Dvke omtalte 17/6 1862 forstanderskiftet på skolen og karakteriserede Schrøder som „en af de mest balstyrige og komiske Grundtvigianere“. ² Resten af brevet handler om, at Schrøder måske kan følges med Høgsbro til Rødding ca. 8/8 for at komme ind i alle forhold; måske kan han allerede træffe lærere og elever på skolens sommerrejse til København og Møen 26/7. (Afsnittet om medlemmerne er en gang overstreget i koncepten).

332. *Cand. theol. Ludvig Schrøder til sognepræst Hans Sveistrup.*

Borchs Coll : 1.7.62.

Kjære Pastor Svejstrup!

... Jeg var ude hos den gl: Biskop¹ igaar, og vi talte næsten kun om Rødding og Sønderjylland. Han mente, det var vigtigt at passe paa itide, da det let kunde skee med Agitationen fra Dannevirke og dets Venner, at det blev meget knapt med Elever i Vinter.

... Jeg længes efter at tale med Dem alle derovre. Det er den værste Tid, sagde Grundtvig, inden man faar taget fat paa Gjerningen.

Deres hengivne

Ludvig Schrøder.

K.B. (Schrøders arkiv). Trykt i Gads da. Magasin 1906-07, s. 421.

¹ Grundtvig.333. *Højskolelærer J. L. Knudsen til folketingsmand Sofus Høgsbro.*

Dalum Højskole 22/8 62.

Kjære Høgsbro og Amalie!

Jer skal de første Linier herfra tilhøre, med Tak for alt Godt vi delte igjennem de mange Aar, og med den Bøn og Begjering at det Onde, af hvad Art det end var, som jeg tilføjede Jer, maa være tilgivet og maa overgives til den Glemsel, hvori det allerbedst nedsænkes ...

Og Gud ske Lov da for de Minder og for den Afsked! ...

...

Eders hengivne

Nanna & J. L. Knudsen.

R.A.

334. *Cand. theol. Ludvig Schrøder til sognepræst Hans Sveistrup.*

Borchs Kollegium 18 Sept: 62.

Kjære Pastor Svejstrup!

...

Lidt mener jeg dog, at jeg maa fortælle Dem om Grundtvigs Fødselsdag¹ ... Vi samledes i en temmelig stor Flok ude paa Gl: Kongevej, Theologer, Seminarister, bosiddende Mænd og enkelte Kvinder, og gik henad Kl. 7² ud til den Gamle. Vi sluttede Kreds om Havetrappen og sang: „Hvad Solskin er for det sorte Muld“ ... Da vi havde sunget:

„En Gubbe vi Høvding kalde“³, tog jeg Ordet for deels i de Unges Navn at takke Grundtvig for hans gode Haab om Ungdommen . . og deels i de unge vordende Skolemænds (Flertallet af Forsamlingen var Tangske Seminarister) og mit eget Navn at udtale, at vi vanskeligt skulde have Mod paa vor Gjerning, naar vi ej kunde sige: „en Gubbe vi Høvding kalde“, som har viist os hen til Rigdommen i Modersmaalet og i Folkets Sagn og Sange . . Grundtvig sagde, at han jo nok kunde see, at den nærværende Slægt ved sin usande Fordannelse var kommet saa galt ind paa det, at man ikke kunde vente sig Stort af den; men naar den vilde gjøre som han, kaste alt det Fremmede og Falske bort og holde sig til, hvad man havde i sig selv og i sit Folk, saa kunde den endda ikke udrette saa Lidet. Dertil vilde han ønske Ungdommen Lykke og Vel-signelse; men særligt vilde han da ogsaa give den af de Unge det Ønske med, som snart skulde ned sydpaa, hvor der allerede var begyndt et stærkt folkeligt Røre, som forhaabentlig ved ham skulde fortsættes og bringes til Modenhed. – Det var et godt Ønske, jeg der fik med . . .

Paa Onsdag skal da, om Gud vil, mit Bryllup staae i Frelsers Kirke, og saa stunder det nær til, at jeg skal over til Rødding . . .

Deres hengivne

Ludvig Schrøder.

K.B. (Schrøders arkiv).

¹ 8. september. ² Aften. ³ G. Rodes „Sang til Høvdingen“ ved G.s jubelfest 1861.

335. Forstander Ludvig Schrøder til etatsråd Chr. Flor.

Rødding Højskole den 30te Octbr: 1862.

Højstærede Hr: Etatsraad!

Da jeg nu har været her paa Skolen omtrent en Maaned, og Sommerhalvaaret tilmed er næsten tilende, er det en Trang for mig at skrive Dem til og fortælle Dem om, hvorledes Tingene gaae herovre.

For da at begynde forfra, saa lagde jeg ligesom i sin Tid Paster Helveg, Rejsen til Rødding over Moltrup Præstegaard, hvor min Ven, Student Reinhold Hertel¹ havde beredt mig og min unge Hustru en gjæstmild Modtagelse. Opholdet hos gamle Pastor Hertel havde en dobbelt Betydning for mig. Deels glædede det mig at tale med min Vert, som havde haft saa stor Deel i Kampen for Slesvigs Danskhed og særlig i Højskolens Bestyrelse, og deels fandt jeg Lejlighed til at besøge min Slægt i Tørning-Mølle og hilse paa Amtmand Stockfleth og Laurits Skau i Haderslev. Pastor Helveg traf jeg destoværre ikke hjemme. Torsdagen den 2den

Octbr: kjørte vi hertil og fik vort Hus indrettet i Løbet af et Par Dage, saa at jeg den følgende Mandag kunde tænke paa at begynde min Lærer-Virksomhed. Det traf sig jo, at det var Kongens Fødselsdag, og da Nutzhorn i Fædrelandshistorien, som han foreløbig havde taget efter Knudsen, netop var kommen til Kristian den Første, fortalte han efter mit Ønske i den første Time om denne de oldenborgske Kongers Stamfader, og da vi derefter havde sunget en Sang om Frederik den Syvende, tog jeg Ordet for at tale om ham. Jeg gik ud fra hans Valgsprog: Folkets Kjærlighed er min Styrke, og opkastede det Spørgsmaal, hvoraf den Folkets Kjærlighed kom. Svaret derpaa var: Kjærligheden kommer af sig selv; Kjærlighed til Kongen er det danske Folk medfødt . . . Resten af Formiddagen tilbragte Eleverne inde hos mig, hvor de fik en Kop Chokolade sammen med Lærerne og Forvalteren, hvorved min Hustru kunde faae Lejlighed til at byde dem Velkommen i vore Stuer. Just som de brøde op, bleve vi overraskede ved at see gamle Pastor Hertel med sin Svigersøn Artillerikaptainen² komme kjørende ind i Gaarden. Præsten var glad ved at see de friske Ansigter, og af Kaptainens Nærværelse droge vi Nytte om Eftermiddagen, da vi holdt Fødselsdagen i Ære ved en lille Skiveskydning. Om Aftenen havde Eleverne Dands; men det tarvelige Maaltid, som afbrød Dandsen, varede et Par Timers Tid, i hvilke vi tre Lærere skiftedes til at holde Talerne og Eleverne sang. —

Efter denne fornøjelige Begyndelse, tog jeg fat paa Undervisningen. Da Høgsbro imidlertid havde ført sine Fag tilende, vidste jeg ikke ret, hvor jeg skulde tage fat. Paa Grund af sin lange Sommerrejse havde Winstedt flere Timer end sædvanligt, hvorfor der kun blev 13 til mig om Ugen. De tre af disse har jeg anvendt til Oplæsning. I de øvrige ti ugentlige Timer bestemte jeg mig til at gennemgaae et Afsnit af Verdenshistorien og valgte dertil Fortællingen om Gothernes, Angelsaxernes og Normannernes Udvandringer, som jeg antog Høgsbro ikke havde taget i det Enkelte. Til Gothernes Historie knyttede jeg Volsunga-Saga, og som Indledning til Normannernes Historie fortalte jeg Norges Historie indtil Aar 1000 efter Snorre. Hvad Tiden angik, havde jeg gjort en rigtig Beregning; først imorgen bliver jeg færdig med Normannerne. Udenfor Skoletimerne har jeg søgt at gjøre mig bekendt med Skolens Aviser og Bibliotheket; det Sidste er ved Nutzhorns udholdende Bestræbelser bragt i god Orden, og Pladsen er nu ganske god, idet vi deels have sat en Mængde af de mindst læste Bøger ind paa den ene af de Reoler, jeg købte af Høgsbro, deels have flyttet en Mængde Aviser og Beretninger om Skolen op paa Loftet, hvor et af Værelserne er optaget dertil.

Jeg har dernæst søgt at komme i personligt Forhold til nogle af Eleverne og har haft den Glæde, at fire af de flinkeste temmelig stadig have gjæstet os om Aftenen, endskjøndt de ere lidt bange for at komme ind til en Familie. Nutzhorn har i den Henseende lettere kunnet knytte dem til sig. Han forefandt en mindre Kreds af Elever, stiftet af den nu bortgaaende Andreas Petersen fra Egebæk Sogn³. Efter sit Ønske blev han optaget i Foreningen, som nu deels drog flere af de andre Elever til sig og deels fik et fyldigere Indhold. Nutzhorns Bestræbelser gik særligt ud paa at faae Eleverne til at tale om, hvad de havde fundet værd at lægge Mærke til i Bladene, forat de saaledes kunde faae lidt Udbytte af de mange Aviser, Folk ere saa velvillige at give os. Foreningen samledes to Gange om Ugen, den ene Gang hos Nutzhorn og den anden hos A: Petersen; jeg har været tilstede ved et af dens Møder og syntes meget godt om det. I næste Halvaar tænke vi paa at erstatte disse Sammenkomster med nogle for alle Eleverne, hvor Nutzhorn og jeg have talt om at ville sætte dem ind i de vigtigste af de Spørgsmaal, der ere for paa Rigsdagen, navnlig Nævningesagen og de kirkelige Sager.

Ogsaa udenfor Skolen er jeg begyndt at træde i Forbindelse med Folk. Paa Svejstrups Opfordring tog jeg med ham til Præstekonvent i Ribe, hvor jeg da fik Lejlighed til at gjøre mig bekendt med en Deel af de tørningehnske Præster. – Det kunde endelig maaskee mere Dem at erfare, at jeg i Søndags prædikede baade i Skrave og Rødding under Præstens Fraværelse.

Iforgaars og igaar havde vi Besøg af Pastor Hagen fra Stepping, som hørte paa Nutzhorns Foredrag i een Time og paa mine i to Timer. Vi vare meget glade ved hans Besøg og ved de Bemærkninger, han havde at gjøre til vore Foredrag. Han bragte den velkomne Nyhed, at Pastor Feilberg i Ulderup atter vilde indtræde i Højskoleforeningen⁴ og havde sendt ham 5 Rd som sit Bidrag for dette Aar; ogsaa et Par Bønder fra Nabosognene have indmeldt sig, og Udmeldelserne synes ikke at blive mange. –

Iaftes holdt Eleverne Afskedsgilde, og ved denne Lejlighed talte den ene af de to, som dristede sig dertil, om Skolens Velgjørere, og navnlig var det da hans Tanke at udbringe Skaalen for Etatsraad Flor, og det er mig en Fornøjelse herved at kunne bringe Dem denne Hilsen.

Hvad nu det ny Halvaar angaaer, da begynde vi for saa vidt godt, at vi have flere Elever indmeldte, end der var forrige Vinter. Vi havde været glade, om der kun var kommet 25; men vi have allerede 28, og der kunde godt komme een eller to endnu. Paa Greven⁵ nær, som bliver her, er det

alle Bønderkarle, vi faae med at gjøre, og derved er i al Fald jeg meget vel tilfreds. – Fagfordelingen undergaaer for Winsteds Vedkommende ikke anden Forandring end den, at jeg i Vinter overtager Geometri og Tegning, Arithmetik og Regning. Nutzhorn og jeg have deelt de historiske og sproglige Fag saaledes, at han tager Verdens- og Fædrelandsbeskrivelse, Dansk, Svensk og Tydsk foruden Sang og Gymnastik, – medens jeg tager Verdenshistorien og Fædrelandshistorien, Gudesagn og Ængelsk. Det er mit Ønske, at faae hele Fædrelandshistorien gennemgaaet i Vinter; Verdenshistorien vilde jeg først give en almindelig Udsigt over og derpaa udførligt gennemgaae Oldtidens Historie. Saa har jeg tænkt i Sommerhalvaaret at tage Middelalderen og den nyere Historie, samtidig med at jeg overtog Dansk-Undervisningen; derimod skulde saa Nutzhorn i Sommerhalvaaret tage Gude- og Folke-Sagn, som Eleverne, der blive her saalænge, godt kunne taale at høre paany, især fra en anden Mund.

Forat knytte Omegnens Befolkning lidt nøjere til Skolen og give Eleverne Lejlighed til at faae en Erstatning for Knudsens Kirkehistorie have vi endelig aftalt med Pastor Svejstrup, at han hveranden Mandag Aften Kl. 7 i Skolens Spisesal skulde holde Foredrag over Bibel- og Kirkehistorien, tildeels med vor Bistand. Hveranden Mandag Aften vilde vi saa holde danske Samfunds-Møder, saa Folk kunde vide, de hver Mandag kunde faae Noget at høre paa Skolen.

Dersom De af disse Meddelelser kan danne Dem et Billede af vor Færd paa Skolen, da skulde det meget glæde deres ærbødigst hengivne

Ludvig Schrøder.

K.B.

¹ Reinhold Hertel, søn af H. W. Hertel, var medlem af studenterkredsen „Lille Theologicum“. ² Harald Christian Hertel, en fætter til pastor Hertels datter. ³ Fra Egebæk s., Flensborg amt. Han var kun 19 år gl. ⁴ Pastor N. L. Feilberg havde 28/9 1860 udmeldt sig af foreningen med begrundelse „deels i Skolens Beliggenhed, der nu ikke længer svarer til den oprindelige Hensigt, deels i Forstanderens hyppige Fraværelse, hvorved Tilliden til hans Interesse for Skolen undergraves“ (brev til J. L. Knudsen, Højskolebladets arkiv). ⁵ Jfr. brev 313.

336. *Forstander Ludvig Schrøder til rektor Chr. Listov.*

Rødding Højskole den 3 Novbr. 1862.

Kære Rektor!

... Jeg har nu allerede erfaret nok til at takke Dem for Alvor for Lykønskningen til at have faaet den ved Siden, med hvem jeg kan dele

Dagens Byrde, som kan aande Mildhed i Sindet, naar det er i stærk Bevægelse, og ved sit Bifald styrke mig, naar jeg har Lyst til noget stort, men mangler Modet¹. Jeg er glad ved min lille kære Hustru og ved det yndige Hjem, jeg ved hendes Hjælp har faaet, og som Vennehaand har smykket. Nu sidder min Viv ved Fortepianoet og spiller; foran hende staar Istedløven, og over den hænger Morten Luther og Ingemann. Henne over Sofaen har vi et dejligt Kobberstik efter Rafael med den hellige Familie, det lille Jesus-Barn løfter sin Hand velsignende over den lidt større Johannes. Det er en Gave fra min lille theologiske Vennekreds². Derunder hænger et Billede af min Svigermoder. Jeg selv sidder ved et Skrivebord, der meget ligner Deres; siden min Skoletid stod et lignende som . . . et af mine Ønsker; da jeg i Vinter kom fra Rødding, stod det for mine Øjne paa Borchs Kollegium (et dejligt Mahogni-Skrivebord med mange Rum – Gave fra Svigermor). Foran mig hænger et stort Billede af den sextinske Madonna, som min Fæstemø gav mig til min sidste Fødselsdag, og et Portræt af Grundtvig. Paa Bogskabet, der indeholder vore bedste Bøger, staar et Uhr i sort Marmorkasse, og ovenpaa det Thorvaldsens Hebe. De røde Gardiner dækker om Aftenen alle tre Vinduer, det tykke Gulvtæppe luner forneden, og broderede Puder og Stolesæder efter Tegninger af Constantin-Hansen, Skovgaard og Bindesbøll hjælper til at gøre vor Daglig- og Studere-Stue hyggelig. Især er den det dog, naar vore bedste Venner her: Nutzhorn, Præsten Svejstrup og Avlsforvalteren Østergaard er her, og enten Nutzhorn med sin Violin akkompagnerer min Kones Klaverspil, eller hele Selskabet stemmer i en Sang.

Har jeg nu kunnet give Dem et lille Indblik i vort Hjems bedste Stue, saa vil jeg føre Dem til Skolen . . . I Fredags sluttede vi Sommerhalvaaret, og det var underligt nok efter en Maanedes Samliv med de unge Karle, at man dog blev halv vemodig stemt ved Skilsmissem. De fleste af dem var da og Kyndinge fra sidste Vinter. Der var da navnlig én Elev, som det var hel underligt at skilles fra. Han hedder Andreas Petersen og er fra et Sogn mellem Flensborg og Slesvig³. Han vidste ikke ifjor, hvad Skolen egentlig skulde hjælpe ham til, saa det var mere et Tryk hjemmefra, som drev ham herop; saa vidt jeg kan forstaa, kunde hans ærlige Hjerte ikke holde det ud med den Kvæghandel, som drives i hans By, og som han forsikrer umuligt kan drives med Ærlighed. Saa søgte han en Friplads og fik den. Tydske er alle de unge i Sognet, og han selv troede, han var tydsk, da han kom herop. At der var en Gud, som vaagede over alt, hvad der skete i Verden, vidste han ikke, har han senere fortalt. Da

han rejste herfra, var han godt paa Vej til at faa Klarhed i Troens Sag. Men hvad han havde fuld Klarhed i, det var sit Fædrelands Sag. Den sidste Middag var han hos os, og da kunde han ikke andet end stadig vende tilbage til Spørgsmaalet om, hvad han vel kunde gøre for at vinde Hjerterne for det danske. Jeg raadede ham til at fare med Læmpe, til at søge blot én Ven, med hvem han kunde læse Ingemanns Romaner . . . Men Andreas Petersen kan næppe holde sig dertil . . . han kan ikke tie med sin Mening, naar der føres noget frem, som saarer hans Sandhedsfølelse; det er hans Kammeraters Vidnesbyrd om ham . . . Men det kan være, han ikke bliver gammel dernede, men søger op mellem Danske igen, for i al Fald at styrkes endnu mere, inden han sætter sig fast som den ene danske Bonde mellem lutter fortydskede. Det var vemodigt at skilles fra ham; men Hjertet maatte ogsaa blive fuldt ved det Lys, som denne ene Erfaring kaster over hele den store Opgave, vi har at røgte her under Istedløvens Tegn. – Christiansen fra Hanved Sogn ved Flensborg (Elev her paa Skolen sidste Vinter)⁴ tilbragte Eftermiddagen hos os igaar. Det var ogsaa vemodigt at tale med ham. Skolelæreren i Sognet, som synger den tappe Landsoldat efter hver Tydsk-Time, er den eneste han kan stemme med foruden en gammel Kone, og Faderen vil nødigt lade ham gaa til Skolelæreren . . . Befolkningen vil ikke vide af nogen politisk Forhandling; er der noget, de ønsker, da er det ligesom Lord Russel: „Slesvigs Selvstændighed“⁵. C. vilde saa inderlig gerne gøre lidt godt dernede; men han mægtede det ikke. Nu haabede han paa, at han kunde komme her tilbage til Rødding til Maj og blive her et Aar. Saa mente han, kunde han faa „mere Oplysning og mere Liv“. – Det er dejligt, at Folkeaanden saaledes kan tage de unge i sin Tjeneste, saa de kan ikke sidde stille, men maa modsige Løgnen; men det er saa vemodigt, at de er saa ene mod de mange. Hvordan det hænger sammen med Embedsmændene her i Slesvig, tør jeg ikke fælde nogen Dom om; men det er forfærdeligt, hvor gennemgribende Befolkningens Misfornøjelse med dem er. – Undervisningen i Vinter begynder vi Onsdag eller Torsdag. Elevantallet synes at blive 4–5 mere end forrige Vinter, saa vi faar en tredive Stykker at tale til. – Jeg er glad i mit Hjem og glad i min Skole . . .

Trykt ved L. Schrøder i Gads danske Magasin 1906–07, s. 422 ff. (Originalen mangler, men delvis afskrift findes i K.B.)

¹ Ludvig Schrøder og Charlotte Wagner havde holdt bryllup 24/9 1862. ² Jfr. foregående brev, note 1. ³ Jfr. foregående brev, note 3. ⁴ Henrik Kristian Kristiansen fra Hanved s., Flensborg a., var elev 1861–62, 23 år gl. ⁵ Den britiske uden-

rigsminister, lord John Russell, havde i en depesche 24/9 1862 foreslået at give Slesvig fuldstændig autonomi.

337. *Pastor Andreas Leth¹ til højskolelærer, cand. theol.*

Heinrich Nutzhorn.

Åbenrå den 13 desbr: 1862.

Kære hr: Nutzhorn!

Jeg skal med fornøjelse påtage mig indkrævningen af Åbenrås bidrag til Rødding højskole. De ere ikke store, og de blive mindre for framtiden, som De vil se af indlagte skrivelse fra krigsassessor Deichmann, der udmelder sig af højskoleforeningen. Redaktør Fischer² har efter sit sigende allerede i 2 år været udtrådt; han står heller ikke på medlemslisten. Den infame Godske Nielsen, enhver *virkelig livsytrings* og derfor også Rødding højskoles svorne fjende, har ikke gjort så lidt fortræd; dog må man undre sig over, at han ikke har gjort mere. Det har gjort mig ondt at erfare, at Bahnsen³, som jeg er nærvædet at anse for den eneste *fuldkomne* ægte dansker af den indfødte race, har udmældt sig, – sikkert af frygt for det hemmelighedsfulde uhyre, som kaldes Grundtvigianisme. Vor udmærket flinke borgemester, justitsråd Lunn⁴, har vist også i sin tid været medlem. Gud må vide, hvorlænge vi beholde dem, der ere tilbage!⁵

Hermed sender jeg Dem altså 21 rdl, eftersom Deichmann endnu denne gang har betalt. For at bidrage min del til, at Åbenråernes skygge ikke skal blive mindre, vil jeg bede Dem om herefter at overføre Deichmanns bidrag på min konto og tegne mig for 2 rdl.

Lykke og velsignelse over Deres gerning!

Deres

Andr. Leth.

R.A. (Højskolebladets arkiv, Karl Jørgensens bidrag til Rødding højskoles historie.)

¹ Andreas Leth, præst i Åbenrå 1850–63, var en af de få præster i Østlesvig, der sluttede sig til den grundtvigske bevægelse. ² Urmager Frederik Fischer, grundlæggeren af „Freja“, modarbejdede i disse år den grundtvigske bevægelse. ³ Rådmand Martin Bahnsen (morbroder til A. D. Jørgensen). ⁴ P. I. J. Lunn, kgl. borgmester og byfoged i Åbenrå, var meget afholdt. ⁵ Medlemstallet for Åbenrå var i 1859 16, i 1863 10.

338. *Dyrlæge Rasmus Fenger til forstander Ludvig Schrøder.*

Christjanshavn 14/12 62.

Kjære Schrøder!

Det er idag 8 Dage siden jeg modtog Underretning om, at Winsted havde købt en Gaard i Angelen, som skulde tiltrædes 1ste Mai 63. Dagen efter var jeg hos Etatsraad Flor, der sagde mig at det var hans Ønske,

at jeg til den Tid skulde tiltræde som Lærer ved Rødding Skole, hvorhos han mente at hans Ønske desangaaende ogsaa var Bestyrelsens. Forøvrigt syntes han ikke at være synderlig inde i Enkelthederne denne Sag vedkommende . . . Flor vidste ikke om den Bestemmelse der var truffet under Høgsbro, nemlig at det skulde være Forstanderen der antog Lærere, var bibeholdt for Deres Vedkommende; og han vidste slet ikke, hvad der var tiltænkt mig i Løn.

Imidlertid kan jeg jo nok indse at, hvilke Formaliteter Rødding Skoles Sag end for den nærmest kommende Tid skal drives under saa bliver det utvivlsomt Dem og Pastor Sveistrup der i Praksis ville blive de Styrende . . .

. . . det var mig en stor Glæde at modtage den Efterretning der gjorde at jeg efter lang Venten kunde betragte det som temmelig afgjort at jeg fra 1ste Mai kan betragte Rødding Høiskole som mit Hjem, med det Haab („Haabet beskjemmer ikke“) at der maatte skjænktes mig en stille og nyttig Virksomhed. Der kan visselig være nok baade hos mig selv og omkring mig som kan gjøre mig frygtagtig og søge at trykke Haabet ned; men jeg synes dog, alt vel overveiet, at der er ingen Stilling hvortil jeg, efter den Maade hvorpaa Vorherre har ført mig hidindtil, kunde være bedre skikket, og jeg tænker ogsaa at Vorherre dersom han fører mig til dette Sted vil sørge for at hans Ords Sæd ikke skal kvæles af denne Verdens Torn og Tidsel, der ellers kan være slemme og stive nok. At en Del af min Familie og mine nærmeste Bekjente trække lidt paa Skuldrene naar de hører jeg vil til R. bryder jeg mig ikke videre om. De . . . kunne i det Stykke ikke sætte sig i mit Sted. De har ikke som jeg drukket af „Rødding Bæk“ om hvilken Poeten Kjær¹ har sagt i en Vise at dem der have drukket af den gjerne vende tilbage til den igjen . . .

Mest Grund til Frygt kan der maaske ligge i den Omstændighed at der let kan opstaa nogen Meningsforskjellighed mellem mig og Dem angaaende Undervisningen . . . men jeg har det Haab at der heller ikke i det Stykke skal opstaa større Vanskeligheder end at de med lidt god Villie fra begge Sider lettelig vil kunne overvindes. Jeg tror vi ere enige om Maalet hvortil der skal arbeides og hvor 2 eller flere Mennesker ere enige om i Sandhed at vilde arbeide paa hvad der kan virke til det jordiske Fædrelands Gavn og til at befordre Guds Riges komme, der maa de som oftest kunne enes om Midlerne, eller dog hvor der kan være a(f)vigende Meninger, derom være villige til at indrømme den enkelte nogen Frihed inden for, hvad der paa en vis Maade kan siges nærmest at være hans egne Enemærker.

Det er min faste Overbevisning, at naar jeg kommer til Rødding vil jeg af Dem blive modtaget ikke som et Menneske der er Dem i større eller mindre Grad, paatvungen ved Omstendighederne, men som én der kan være til Nytte for Skolen og som De selv er villig til at hjælpe og understøtte.

...²

Venlig Hilsen til Nutzhorn og Deres Kone

fra

Deres *R. Fenger*.

K.B. Delvis trykt i Fr. Schrøder I, s. 159 f.

¹ Krigsassessor C. Kjær, den tidligere ejer af højskolens første bygninger, havde prist bækkens dengang rene vand i en af eleverne meget yndet vise. ² I brevet slutning stiller Fenger enkelte praktiske spørgsmål, bl. a. om skolens samlinger, som han gerne vil supplere, og han slutter med hilsen til Wiinstedt.

339. Forstander Ludvig Schrøder til etatsråd Chr. Flor.

Rødding Højskole 16 Decbr: 1862.

Jeg haaber, at De har modtaget mit første Brev fra Rødding, som jeg sendte til Sverrig¹ . . . Endskjøndt en af de indmeldte Elever er udebleven uden at lade høre fra sig, fik vi dog 32, hvoraf de to ikke boe paa Skolen. Det er mig særlig kjært, at der iblandt disse 32 er 3 fra Rødding og Skrave-Sogne og 2 fra Nabosognene Jarls² og Lintrup, da jeg ikke kan skjønne Andet, end at det især er den nærmeste Omegn, Skolen i Tidens Længde maa søge sin Støtte hos. Derfor er det ogsaa, at vi søge at finde Indgang hos Befolkningen ved vore Mandags-Møder paa Spisesalen. Hveranden Mandag fortæller Pastor Svejstrup Guds Rigets Historie, foreløbigt i den gamle Pagts Dage; den første Gang knyttede jeg en lille kirkehistorisk Fortælling dertil. De andre Mandage holde vi dansk Samfund, og da have hidindtil baade Præsten, Nutzhorn og jeg haft Ordet, medens vi vente efter Nytaar at faae Wiinstedt med, naar han har faaet sine Sager i Orden, som nu optage ham stærkt. Jeg har fortalt om Thor og Freja og derved søgt at klare det nordiske Begreb om Manden og Kvinden. Anvendelsen deraf paa danske Mænds og Kvinders Opgave under Kampen for Danskheden mod det tyske Væsen har ført mig ind paa mere almindelige politiske Betragtninger. Iaftes tog jeg mit Udgangspunkt fra de sidste engelske Noter³ og den fingerede danske fra Hr. Elsinore⁴, forat bestride den falske Beskedenhed, hvorfor vi Danske ere blevne berømte, og som vi kan takke for, at den engelske Minister byder

os en saadan Behandling. Svejstrup har i de danske Møder navnlig talt om de Ordsprog: „Enhver bliver salig ved *sin* Tro“, og „Agt kommer ej Alt i Pung.“ Nutzhorn har fortalt om Islænderen Audun⁵, udviklet Ordspøget: „Man kan ligesaa godt springe i det som krybe i det“, og . . . „lagt et godt Ord ind hos Folk for de Skolemestre, som fortalte for og sang med Børnene“. Salen er hver Mandag fuld, og vi regne, at der møder mellem 120 og 150 hver Gang; ikke Faa komme temmelig langvejs fra; der er Bønder fra Kjøbenhoved og Hjerting, som Claus Dall⁶ og Suppleanten til Amtsraadet Møller⁷, der aldrig savnes. Om Onsdagen holdes der Møder i Kjøbenhoved Skole; Svejstrup kommer der gjerne hveranden Gang; sidst han var der, havde han mig med, og jeg fortalte da om Uffe hin Spage, hvis Billede ikke vilde have passet paa Heltegraven ved Frederits og ikke ved Flensborg⁸, men som først da kunde rejses, naar Ejderøen, hvor han kæmpede med de to Tydskere, virkelig igjen var vor. Imorgen tænker jeg, Nutzhorn vil derover. Vi have endelig ogsaa været en Rejse vesterpaa, hvor vi kom til Gilde hos en Sandemand i Rodhede⁹, som er Halvbroder til Forvalter Østergaard, og fandt saa aabne Ører for Sang og Tale, saa vi ret med Fornøjelse skiftedes til at føre Ordet om Fædrelandet, Modersmaalet og Friheden. – Det er jo ellers trange Tider for Talen om de borgerlige Ting, da de inde i Kjøbenhavn, som Hans Krüger siger, „tale om, hvor Møblerne skal staae, medens Huset brænder“. Det have vi da en Følelse af om Torsdagen, da vi tre Lærere pleje at samles med Eleverne om Aftenen ovre hos Nutzhorn, og Talen især drejer sig om, hvad der har staaet i Aviserne i den sidste Uge, og som nogle af Eleverne have paataget sig at fortælle om.

Saavidt jeg kan skjønne, er der en meget god Tone mellem vore unge Karle. De have Ørerne aabne for, hvad de høre, og ere venlige og glade udenfor Skoletiden. Der er ikke mange Aftener af dem, jeg har ledige, da der ikke kommer nogen af dem ind at besøge os. Der er da dem, som have Grundtvigs „Bragesnak“ med, hvoraf jeg saa læser et Foredrag for dem og forklarer, hvad der er dem uforstaaeligt. Nutzhorn have de nærmere til, og den Omstændighed, at han er Ungkarl, virker vel ogsaa med til, at de komme langt talrigere til ham, saaat han, som ogsaa spiser til Middag med dem, kan have en stor og velgjørende Indflydelse paa dem. – Med Undervisningen troer jeg, det gaar upaaklageligt. Vi Lærere gjør os megen Flid, og vi kunne da heller ikke godt Andet, saa vanskeligt som det er altid at have noget Nyt at sige de Unge, og saa fornøjeligt som det er, naar man kan see paa deres Øine, hvordan de trofaste følge med vor Tale. Jeg slutter i denne Uge en kort Udsigt over hele Verdens-

historien, som jeg har ment, det var godt at forudskikke for den udførligere Fortælling. — Dersom De var kommen herover før Jul, vilde vi vel paa et Bestyrelsesmøde have truffet Bestemmelse, om hvad der i den kommende Sommer skulde bygges. Nu maa der vel holdes et Best : Møde engang i Januar. Efter hvad jeg har talt med Pastor Svejstrup og Klop-penborg, synes disse enige med mig om, at det var bedst at give den nu-værende Lade en betydelig Udvidelse, idet man deels skaffede andre Rum til den Lærer og de Elever, som nu boe i 4 Fag af den ene Ende, og til de Brændekamre, som nu optage 3 Fag af den anden Ende, deels gjorde Huset betydelig bredere og højere, hvorved det vistnok ikke kunde undgaaes, at Murene maatte tages heelt ned. Der skulde da bygges et Huus ligeoverfor Økonomens Bolig, hvori der baade var Plads til en Lærerbolig, et Par Elev-Værelser, to Brændekamre og en Forsamlings-Sal. Jeg vilde gjerne erfare Deres Mening om dette Forslag.

I Anledning af Wiinstedts mulige Bortrejse fra Skolen, som nok ikke vil skee før September, har jeg tænkt mig, at det dog vist var det Bedste at antage Rasmus Fenger som Lærer med fuld Gage fra 1ste Mai, saaat han i Sommer kunde overtage Halvdelen af de landøkonomiske Fag og lidt efter lidt komme ind i det Hele. Jeg haaber, at det ogsaa er Deres Ønske at sikkre os ham itide ved et fast Baand*.

Men om dette og mere vilde jeg saa gjerne have talt med Dem selv. Det gjør mig ondt, at Udsigten dertil nu er saa ringe for det Første. Nutzhorn kommer da forhaabentlig til Kjøbenhavn i Julen, og vil da kunne fortælle Dem bedre om vort Skoleliv end dette Brev, hvormed jeg for denne Gang maa bede Dem tage til Takke og læse med samme Velvillie, som De hidtil har viist mod

Deres hengivne

Ludvig Schrøder.

Højvelbaarne Hr : Etatsraad Flor.

* Det glæder mig at see af Deres Brev til Wiinstedt, som denne viste mig, efterat jeg havde sluttet dette Brev, at De ligeoverfor ham udtaler den samme Anskuelse, som jeg ogsaa nærer, at det er underligt at overlade Fremmede at styre Gaarden¹⁰, naar han har faaet den, — og at De ønsker Rasmus Fenger ansat til Mai-Dag. Tak for Deres Hilsen.

K.B.

¹ Brev 335, 30/10 1862. ² Jels. ³ Lord Russells noter (jfr. brev 336, note 5) opfattedes i Danmark som tyskvenlige og uantagelige. ⁴ Der hentydes til en parodi i engelsk presse på lord Russells behandling af den danske regering: Den danske

minister Elsinore opfordrer sin gesandt i London, baron Brandholm, til at tilkendegive overfor Earl Bustle (Uro), hvor utilfreds den danske regering er med Englands behandling af fremmede nationaliteter under dets scepter (Irerne osv.).⁶ Sagabrudstykket om Audun Islænding og Harald Hårderåde (Audun med bjørnen).⁷ Cl. Dall fra København tog efter 1864 initiativet til anlæget af festpladsen i Skibelund krat.⁸ P. Müller fra Mølvejgård i Hjerting.⁹ Der hentydes til Bissens mindesmærker. Istedløven var netop rejst i 1862 på Flensborgs kirkegård.¹⁰ Råhede i Hviding sogn.¹¹ Agård syd for Flensborg, som Wiinstedt havde købt til agerbrugsskole.

340. Forstander Ludvig Schrøder til dyrlæge Rasmus Fenger.

Rødding Højskole 18 Decb: 62.

Kjære Ven!

De skal ret have Tak for Deres venlige Brev af 14^{dennes}¹, og jeg skal strax være til Rede med Svar paa Deres Spørgsmaal.

1) Hvad Avlingen angaar, da er det ogsaa mit Ønske, at det bliver fremdeles, som det er nu. Østergaard forestaar den. Landvæsens-Læreren kan give Raad. Jeg har Ansvar et og taler med den dygtige Landmand Svejstrup, naar der skal gjøres noget Overordentligt . . .

2) Saavidt Protokollen oplyser, ere alle Høgsbros Rettigheder og Pligter gaaede over i min Haand. Jeg har rigtignok ikke vidst før, at det ogsaa hørte dertil at antage Lærere. Men Spørgsmaalet har desto mindre praktisk Betydning, som jeg i et Brev til Flor, som var afsendt, før Deres kom, foreslog ham, at De skulde antages til Lærer fra 1ste Mai med fuld Løn, *selvom* Winstedt fandt paa at blive her i Sommer, medens Gaarden i Angel blev istandsat til Brug for hans Skole.

3) Om Lønnen har jeg ikke vexlet eet Ord med Flor. Men min Mening er, at De skulde have samme Løn, som Nutzhorn har i Egenskab af Lærer og Inspector, hvilket er 500 Rd . . . Jeg har, som De maaskee veed, 800 Rd : i Løn og 100 Rd : som „Bordpenge“.

4) Winstedt har hver Vinter gennemgaaet : 1) Husdyravl i 4 Timer, 2) Kemi i 4 Timer, 3) Jordbundslære i 2 T : og 4) Naturlære i 4 Timer om Ugen, foruden at han har tilbragt Onsdag og Lørdag Formiddag paa det chemiske Laboratorium med de ældre Elever. – Om Sommeren har han gennemgaaet 1) Dyrelære i 2 Tm : , 2) Plantelære i 2 Tm, 3) Agerdyrkningslære i 3 Tm. og 4) Veirlære i 1 Tm : , foruden at han een Eftermiddag om Ugen har ledet Øvelserne i Landmaaling og een Eftermiddag om Ugen skifteviis ledet botaniske Excursioner og Havelugning. – De vil saaledes see, at „Zoologien“ og „Husdyrlæren“ hidtil have været adskilte ; men jeg vil paa ingen Maade fraraade det, om De havde Lyst til at slaae

dem sammen. Ligesaalidt ønsker jeg i det Hele at fastholde det gamle Schema som en Vane for Dem . . . Dersom De kan sætte Dem ind i Landmaalingen, er det mig kjært; men jeg er forresten villig til i den Henseende at dele Byrden med Dem. Jeg har paataget mig i Vinter at undervise i Mathematik og Tegning, som jeg endda driver stærkere maaskee, end det sædvanligt drives her . . .

5) Hjælpemidler til Dyrelæren har Skolen ikke mange af . . .

6) Plads, selv til et lille Islænder-Skelet, fattes, og det kunde derfor maaskee ikke være af Vejen, om De saae herover til os engang i Vinter og gjorde Deres Stemme gjældende under de nye Bygge-Foretagender, da der blandt Andet rimeligvis ogsaa skal opføres en Bolig til Dem under samme Tag som det nye Gymnastik-Hus Syd-Ost for Elevhuset, idet vi tænke paa at rive hele den gamle Lade ned og bygge en ny og større paa dens Plads.

Ja, dersom De kunde, saa vilde jeg ogsaa af andre Grunde gjerne see Dem herovre. De skulde blandt Andet, tænker jeg, nok mærke, at De godt kunde gaae i Spænd sammen med Nutzhorn og mig, der fortælle hinanden, at vi gaae i Skole og „lære at være Lærere“, saa at vi ikke kræve Andet af Dem, naar De vil hjælpe os, end De ogsaa vil „lære at være Lærer“ ligesom vi af Eleverne . . . Der er ikke den Mand til, som er klog paa Landvæsenet, og som jeg bedre troer at kunne støtte mig til end Rasmus Fenger, saa jeg endog sagde forleden til Charlotte, at jeg troede, jeg kunde komme igjennem med en meget ringere Mand i Nutzhorns Sted, om han engang svigtede, naar Rasmus Fenger var her i Winsteds! Men saa skulde De rigtignok være Inspector. – Vi leve forresten i bedste Forstaaelse med Winstedt; men han kan kun tale om de mest udvortes Ting. Han er født i Pilestræde, og De i Slots-Bjergby². Det er betegnende.

Nu Spøg til Side. Til Lykke med Beskikkelsen som Lærer ved Rødding Folkehøjskole fra 1ste Mai 1863, og Gud hjælpe os til ved forenede Kræfter at løse Opgaven til hans Ære og vort Fædrelands Bedste.

...

Deres Kusine Charlotte og Fætter

Ludvig Schrøder.

K.B. (Schrøders arkiv).

¹ Brev 338. ² Slots-Bjergby ved Slagelse, hvor P. A. Fenger, Rasmus' fader, var præst i mange år, hørte til de vakte egne, som biskop Mynster kaldte „det hellige land“.

341. *Etatsråd Chr. Flor til forstander Ludvig Schrøder.*

Kbhvn, anden Juledag 1862.

Kjære Schrøder.

Glædelig Jul for Dem og alle de Mange, som ovre i Rødding er med Dem og omkring Dem!

... Begge Deres Breve har jeg rigtig modtaget ... og begge have de voldet mig særdeles megen Glæde. Det gaar aldeles som jeg har ønsket og haabet det, naar unge og friske Kræfter faa Lov til at virke uden Tvang og efter Hjertets Lyst og Drift. Jeg takker Dem derfor og beder Dem bringe min Tak til alle Vedkommende og ikke mindst til Pastor Sveistrup og Deres Hustru; jeg veed af egen Erfaring, hvad Konen i Huset under saadanne Forhold kan være for sin Mand og hans Gjerning.

Det, der har afholdt mig saa længe fra at skrive til Dem, er at jeg vidste, at Krüger fra Bevtoft skulde komme herover ... Endelig kom han hen til mig i Mandags, og jeg søgte da at formaa ham til som Tillidsmand at give sin Stemme til at Sveistrup blev optagen i Bestyrelsen. I sig selv behøves det jo ikke, da Grundtvig og Knudsen have bifaldt det. Men han vil ikke sige Nej uden tillige at melde sig ud som Tillidsmand, og det er dette jeg i høj Grad ønsker at undgaa. En offentlig udtalt (i Gjerning om end ikke i Ord) Splid imellem Krüger og os vil kunne benyttes paa mangfoldig Maade ...

Krüger har naturligvis endel af de sædvanlige Fordomme imod Grundtvigianerne; men det er egentlig kun den Lære om fuldkommen Sprogfrihed over hele Slesvig straks under de nuværende Forhold, hvis ivrige og udholdende Forfægtere de store Studehandlere Knud Knudsen og Bonde Refslund og disses Tilhængere ere, som han frygter, og som han formodede alle Grundtvigianere delte ...¹ Resultatet af vor Samtale blev, „at, naar han kom hjem, vilde han besøge Dem og Pastor Sveistrup ... for at erfare, om disse Herrer havde samme Slags Sprogfriheds-Tanker som Knud Knudsen med Venner; thi i saa Tilfælde maatte han, for ikke at være lige imod sin Fortids og Nutids Handlemaade, bryde sin Forbindelse med Rødding Højskole ...“

Jeg vedbliver at betragte P. Sveistrup² som Medlem af Bestyrelsen. – Deres Byggeplaner forekomme mig at være fornuftige; men jeg kan dog ikke yttre mig bestemt derom; især da Gymnastik-Hus eller -Sal ikke er omtalt, og jeg er uforandret en stor Ven af Gymn: Øvelser. Jeg vilde gjerne se til Dem engang i Januar Maaned; men om det kan ske, vil især bero paa, hvorledes Vinteren bliver. Nutzhorn har jeg intet set til.

Deres opr. heng. *Flor.*

K.B.

¹ I det udeladte gør Flor rede for, at han i samtalen med Krüger mindede ham om sin egen modstand mod „Klosterpolitiken“. Krüger hævdede at Flor var en undtagelse. Men Flor anførte så, at Helweg og Jens Lassen Knudsen i denne sag havde støttet ham. Jfr. om Klosterpolitiken brev 306, note 2. ² Pastor H. Sveistrup.

342. *Forstander Ludvig Schrøder til redaktør, cand. theol. Niels Lindberg.*

Rødding 27. 12. 62.

Kjære Ven!

...

Saaledes skulde jeg være Dig taknemlig, om Du kunde faae klar Rede hos Grundtvig paa hans Stilling til Klosterbrødrenes Politik, som man er i en egen vanskelig Stilling til. Men Du maa ikke vente med at skrive, til Du har faaet den Besked. Taler Du med ham, saa kan Du fortælle ham, at jeg har begyndt Skoleaaret med at fortælle Oldsagn efter Saxe og Bjovulfs Drape og nordiske Gudesagn og samtidig gennemgaaet hans „historiske Børnelærdom“ og „Tidens Strøm“¹, som har taget mig 4 Timer om Ugen i 7 Uger, hvorved jeg tænker at have faaet et godt Grundlag lagt for en verdenshistorisk Fortælling, som Resten af Vinteren skulde omfatte Hebræer, Græker og Romer med særlig Udvikling af de græske Gude- og Helte-Sagn, medens jeg saa i Sommerhalvaaret vilde fortælle Middelalderens og den nyere Historie og særligt dvæle ved Snorres Fortællinger. „Danskeren“ er mig stadig til udmærket Nytte. Jeg begynder og slutter hver historisk Time med en Sang ligesom Nutzhorn, saaat Eleverne nu synge i de to Trediedele af alle Timerne (ikke 40' af hver Time men nogle Min : i hver af de $\frac{2}{3}$ af alle Timerne).

Efter de to Maaneders Samliv med vore 32 Vinterhalvaars-Elever have vi faaet dem saa godt i Gang, at vi bestandig bedre kunne gjøre Regning paa Ørenlyd, om vi endog bestandig tage det lidt dybere og højere, hvad vi have at sige. Der er nok nogle Personer iblandt dem, som vi aldrig ville faae stort ud af ; men Fleertallet skal nok følge os med Guds Hjælp. –

De Opvakte her i Egnen følge Skolen med langt mere Deltagelse end før, troer jeg ; de have en ydre Anledning dertil, idet de færdes her hver anden Mandag, naar Svejstrup fortæller bibelsk Historie, og tildels ogsaa ved de danske Samfunds Møder. Men de ere ikke ret klare paa, at det Folkelige kan forenes med det Kristelige. Imidlertid troer jeg, at de have taget den Sag under Betænkning, og de have endnu ikke afgjort dem, saa en heel Deel lader sig vist vinde. Svejstrup har man god Tro til ; et Forsøg paa at vække Mistanke mod ham, støttet paa en Skolemesters

Trumfen med Engelbreths Bog² strandede nok paa den Hjortlund-Balslevs³ Forsvar for sin Ven Sveistrup.

...

Nu til Slutning, kjære Niels Lindberg, Tak for Alt godt i det gamle Aar, glædelig Jul og et velsignet Nytaar. Hils din kjære Slægt, til hvem min Hustru og jeg saa dejligt er bleven knyttet ved Venskabs-Baand. Skriv snart til din Ven og fortæl om din Livs-Gjerning.

Hils Høgsbros, Rørdams og andre gode Venner. Bring ogsaa en Hilsen over til Bispen og hans venlige Frue paa Gl: Kongevej⁴. Charlotte sender sin Hilsen gennem din trofaste Ven

Ludvig Schrøder.

K.B.

¹ Grundtvigs historiske kort fra 1829. ² Formodentlig provst W. F. Engelbreths „Den hellige Skrift og dens Forhold til Kirken“ 1854, hvori der blev taget afstand fra grundtvigianerne. ³ M. J. Balslev, præst i Hjortlund. ⁴ Grundtvig.

343. Forstander Ludvig Schrøder til godsforvalter Johs. E. Schrøder.

Rødding Folkehøjskole 29.12.62.

Kjære Broder!

... Vore Møder om Mandagen fortsættes med stadigt voxende Tilløb til de bibelske Fortællinger og godt Besøg ved de danske Møder. Sidste Gang vi samledes om Danskheden, talte jeg om den danske Beskedenhed, som vi kunde takke for saa mangan Ulykke . . . Men et moersomt Efter-spil er der, som bestaaer i, at den danske Beskedenhed er det stik Modsatte af den Jydske. Herovre kalde de den en beskeden ung Fyr som kan rede godt for sig, – sige god Besked, medens de slet ikke kjende nogen Sammenhæng mellem Tilbageholdenhed og Beskedenhed. Der er da ikke Andet for, end at jeg maa begynde efter Nytaar med at prise den jydske Beskedenhed. – Forresten har jeg tænkt at ville tale om Danmarks Fare og Frelse i de henrundne Aar til Oplysning om dets Fare og Frelse i de sidste. Jeg kommer da igjen til Vermund og Uffe, til Niels Ebbesen, Fredrik den Tredie, Fredrik den Sjette og Fredrik den Syvende. – Hvad selve Skolen angaar, da tykkes det mig, det gaar godt. Ørerne oplades efterhaanden til at høre, desto lettere bliver det for vore Munde at tale. Kan Du skikke os nogle Elever, skulle de være velkomne. Fortiden have vi 4 Lolliker, og det er moersomt nok, at sidde herovre og virke for sine Landsmænds Oplysning . . .

Nu: et velsignet Nytaar! Det ønskes Dig hjerteligt af Charlotte og

din hengivne Broder

K.B.

Ludvig Schrøder.

344. *Gårdejer Nis H. Callesen¹ til højskolelærer, cand. theol. H. Nutzhorn.*

Leerskov d 31 Dec. 1862.

Hr. Nutzhorn, Lærer ved Rødding-Højskole.

Hermed sender jeg Dem da mit og Pastor Binzers Bidrag til Højskolen²; jeg tænkte først om jeg ikke iaar ligesom sædvanligt kunde blive af med dem hos Raadmand Bahnsen eller Bogbinder Sørensen³ i Aabenraa, men ingen ad de to vilde dennegang tage imod dem. Bahnsen sagde at de fleste af Medlemmerne her vare gaaede ud af Foreningen, derfor vilde han ikke længere have noget med Kredsformandskabet at bestille, og Sørensen paastod ikke længere at have nogen Glæde af Højskolen, fordi Høgsbro reiste her og der og holdt Taler, og fordi han var Rigsdagsmand; – at Høgsbro nu ikke længer var Lærer ved Højskolen, lod ikke til at formilde ham, hans Efterfølger kunde jo let være af samme Skole . . . Hvordan det staaer til med Højskolens Omdømme her paa Egnen, vil De af Ovenstaaende kunne slutte, og at det ikke er af det allerønskeligste, derfor kunne vi takke „Dannevirkes“ Redacteur, som lader til at være skinsyg paa Alt hvad der ikke er af Godske Niensensk Opriindelse.

Nis H. Callesen.

R.A. (Redaktør Karl Jørgensens privatarkiv).

¹ Jfr. brev 202, note 6 og brev 216, note 1. ² Callesen og pastor Otto Binzer var eneste medlemmer af foreningen i Øster Løgum sogn. ³ Bogbinder Nicolai Sørensen hørte ligesom Bahnsen til de ledende danske kredse i Åbenrå.

345. *Forstander Ludvig Schrøder til godsforvalter Johs. E. Schrøder.*

Rødding Højskole 24 Jan: 1863.

Kjære Broder!

Du skal have Tak for dit kjærlige Brev til min Fødselsdag . . . nogle Dage før, kom der Brev, at Etatsraad Flor var i vente. Det er jo vor Bestyrelses Formand, og han havde skrevet de andre Bestyrere til at mødes med sig her den 12te. Der blev Travlhed med Tillavning baade i Kjøkkenet og ved Skrivebordet . . . Mandag Formiddag kom Bunde Refslund fra Bovlund, og Mandag Eftermiddag kom Flor og Fr: Helweg, vor Næst-Formand, der ligesom Flor selv en Tid har været Forstander paa Skolen. Den fjerde Bestyrer foruden Sveistrup, der egentlig først i de sidste Dage er bleven det, er vor Ven Hans Didrik Kloppenborg. Han var da ogsaa herovre . . . Flor havde afpasset sit Besøg efter vore Mandags-Møder. Da vi kom over paa den tætfyldte Sal, begyndte jeg

med at tale om den jydsk „Beskedenhed“¹. . . Den var Uffe hin Spage et Exempel paa fra gammel Tid; derfor maatte han paany holde for med sin Kamp paa Eiderøen, hvor det rendsborgske Kronværk nu ligger. Men paa samme Kampplads stod en beskeden Jyde i 1848, Hans Krüger fra Bevtoft. – Saa talte Pastor Hansen fra Vejen² om Lejdens Beleiring (efter „Fædrelandet“)³, derpaa Svejstrup om Ordsproget „Gammel Kjærlighed ruster ikke“. Saa kom Helveg frem og glædede sig over den talrige Forsamling og den gode Ørenlyd, men dvælede især ved Skolens Betydning for Befolkningen. Endelig kom Flor ogsaa frem, hvorpaa Svejstrup i Forsamlingens Navn henvendte en Tak til den gamle Mand, der havde været saameget for Rødding. – . . . Om Tirsdagen begyndte jeg med Mythen om Frigga og Midodin⁴ og havde Helveg til Tilhører. Saa holdt vi Bestyrelsesmøde og vedtog Byggeplaner . . . Om Onsdagen drog Refslund afsted. Flor og Helveg besøgte mig i mine Tegnetimer. Om Eftermiddagen høstede jeg Roes hos Helveg for min Fortælling efter Saxo, som han tog op paany og knyttede sig til om Aftenen, da Eleverne gjorde Gilde for de to Bestyrere og Lærerne. Baade Etatsraaden og Helveg vare rigtig oppe den Aften, saa den 14de Januar eller Herluf Trolles Fødselsdag blev . . . en „nordisk Højtid“. Jeg kunde ikke dye mig for at udtale min Glæde over denne nordiske Højtid paa Latinskole Stifterens Fødselsdag i Bondekarlenes Skole⁵. . . Torsdag Form : politiserede vi; om Middagen drog Helveg af; om Eftermiddagen spiste vi til Middag hos Svejstrups. Fredag Midd : kjørte Præsten m : Etatsraaden og mig hen til Hans Krüger i Bevtoft, Skolens tredie Tillidsmand. Vi politiserede, fra vi kom om Aftenen, til vi kjørte næste Formiddag, paa den Tid nær, da vi sov. Og bedre politisk Vejledning har jeg endnu ikke haft; men det var tilvisse en mørk Skildring af Forholdene, vi fik . . . Om Mandagen, paa min Fødselsdag⁶ . . . vare nogle fra Præstens med Skolens Lærere vore Gjæster. Eleverne hejsede Flag . . . Næste Dag kjørte Etatsraaden . . . Det var en broget Uge . . .

Venlig Hilsen fra Charlotte og din hengivne

Ludvig Schrøder.

K.B.

¹ Jfr. foregående brev. ² Sophus Hansen var sognepræst i Vejen-Læborg 1856–70, da han afløstes af Sveistrup. ³ J. L. Motleys skildring af denne episode af Nederlandenes opstand i 1573–74 var gengivet i Fædrelandet nr. 1–3, 1863. ⁴ Denne myte findes i Saxos Danmarks Krønike, I, bog, fortællingen om Hadding. (Grundtvigs oversættelse 1818, I, s. 41 ff.). ⁵ Schrøder var student fra Herlufsholm. ⁶ 19/1.

346. Forstander Ludvig Schrøder til sognepræst H. V. Rasmussen, Halk.

(12/2 63).

Højstærede Hr. Pastor Rasmussen.

I Anledning af de i „Dannevirke“¹ meddelte Ytringer af Dem om Rødding Højskole og navnlig om den formentlige Kjendsgjerning, at den ikke mere som tidligere faaer Elever fra Haderslev Øster-Amt, skal jeg tillade mig at tilstille Dem indlagte statistiske Oplysninger om dette Forhold siden Skolens Gjenaabning efter Krigen. Det vil deraf fremgaae, at Elev-Besøgene fra Haderslev Amt ingenlunde er i Aftagende, at der navnlig i denne Vinter findes flere fra dette Amt i Forhold til det hele Elev-Antal, end der har været siden den første Vinter efter Krigen, at endelig Øster-Amtet ingenlunde staaer tilbage for Vester-Amtet i at forsyne Skolen med Elever. Naar Sommerhalvaarene ikke stille sig saa gunstigt i denne Henseende, da kommer det af, at Elever fra fjernere Dele af Landet gjerne blive her Sommeren over, medens det er langt naturligere for en Elev fra Omegnen ved Sommerens Begyndelse at vende tilbage til Arbejdet, for saa maaskee til næste Vinter at møde paa Skolen igjen. De Halvaar, der ligge før Krigen, har jeg af den Grund ikke villet medtage, fordi Skolen ikke er i Besiddelse af fuldstændig nøjagtige Lister over Eleverne fra den Tid. Af det foreliggende Materiale har jeg dog uddraget følgende Resultat: I Skolens første 5 Halvaar var det overvejende Antal Elever Gaardmandssønner fra Haderslev Amt, og det maatte saa være, da det var Amtets Bønder, som stiftede Skolen. At der skulde have været nogen stærk Trang til Skolens Oplysning i de Dage fremfor nu, skal man vanskeligere see, naar der i det 6te Halvaar (Sommeren 47) kun anføres 4 Elever fra Haderslev Amt af 11, og i det 7de og sidste før Krigen af 32 Elever kun var 6, som havde hjemme i Haderslev Amt. Det er nu ikke min Mening at ville paastaae, at Skolen nu ikke lader Noget tilbage at ønske, fordi den med samme Elev-Antal som Vinteren 1847-48 har dobbelt saamange fra Haderslev Amt (og netop ogsaa dobbelt saamange fra Østeramtet). Det er tværtimod mit Haab og Gjenstanden for min Stræben, at Skolen maatte vinde fast Fodfæste netop i sin allernærmeste Kreds, og at Eleverne derfra maatte være det overvejende Fleertal paa Skolen. Det er heller ikke min Tanke ved disse Oplysninger om de virkelige Forhold at omstemme Dem m : H : t : Ønskeligheden af en Skole i den østlige Del af Haderslev Amt. Jeg maa personlig være vel fornøjet med, at der dog ikke kan siges, at man træffer dette Skridt efter at have prøvet Nutzhorns og mine Kræfter og den nye Lærer Fengers Kræfter, som skal afløse Vinstedt til Mai. Det er

vistnok godt, at der bestaar Skoler af forskjellig Art i Nærheden af hinanden, saa at den forskjellige Trang til Oplysning kan finde sin Tilfredsstillelse, og en gavnlig Kappestrid finde Sted mellem Skolerne. Men ikkun da er Kappestriden gavnlig, naar Kampens Vilkaar ere ligelig fordelte, og det ere de ikke, naar det skal slaes fast ved Stiftelsen af Øster-Amtets Skole, at den er bleven nødvendig, fordi Rødding nu var prøvet saalænge, men havde vist sig ikke at kunne fyldestgjøre de omboende Folks Trang til Oplysning. Værre bliver Sagen, naar Dagbladet² af Deres Yttringer slutter, at der er en stadig Tilbagegang med Hensyn til Elev-Besøg fra vor nærmeste Kreds, og et andet Blad, at denne Tilbagegang netop er steget, siden den forrige Forstander forlod Skolen, thi dette er stik imod Sandheden. – Det er min Tro, at De ikke vil være vel tilfreds med, at man har benyttet Deres Ord til at gjøre det Mørke tættere, som i den offentlige Mening omhyller Rødding Højskoles Navn. Og den Kjærlighed, hvormed jeg har hørt Pastor Rasmussen i Halk omtale af min gode Ven og Deres gamle Elev, Ernst Trier³, har givet mig den Tillid til Deres Personlighed, at De med Velvillie vil modtage mine Oplysninger om den virkelige Kjendsgerning.

Med Højagtelse

Deres

L: S:

Ludvig Schrøders arkiv. (Afskrift ved Frederik Schrøder af kopibog begyndt 18/10 1862.)

¹ Dvke refererede 4/2 1863 et møde i Haderslev Amts Landboforening 2/2, hvor pastor Rasmussen havde opfordret foreningen til at indrette sig en højere skole i amtets østlige del, hvor det var en undtagelse, at bønder søgte til Rødding. ² Dagbladet 7/2 1863. ³ Rasmussen havde været Triers lærer på Metropolitan-skolen.

347. *Stud. theol. Reinhold Hertel¹ til amtsforvalter Laurids Skau.*

Fasangården d. 19 febr. 1863.

Kjære hr. amtsforvalter.

Af „Dagbladet“ for 7de febr. sér jeg, at der på et møde, Landboforeningen i begyndelsen af denne måned har holdt i Haderslev, er – på forslag af pastor Rasmussen i Halk – bleven nedsat en komité til at tage under overveielse, hvorvidt der måtte være anledning til at oprette en folkehøiskole i Haderslev østeramt, – og at der i slutningen af måneden skal finde et møde sted forat tage endelig bestemmelse. –

At Rasmussen havde noget sligt i sinde, fortalte De mig allerede i sommer; men da der jo for embedsmænd gjerne er et godt spring mellem tanker og handling, tænkte jeg, at den idé forhåbentlig aldrig vilde gjøre sig gjældende i livet . . . Jeg blev derfor meget overrasket ved at sé, at han har foretaget et virkeligt skridt ved at få sagen lagt i en komité's hænder . . .

. . . Da „Dagbladet“ ikke omtaler Deres tilstedeværelse eller optræden på omtalte Landboforenings-møde², kan jeg jo ikke vide, hvorledes De stiller Dem til sagen, men efter en samtale, jeg i sommer havde med Dem om Rødding tør jeg antage, at De *ikke* er for Rasmussens forslag; De sagde nemlig, efter først at have fortalt mig, at Rasmussen gik svanger med en slig plan, at De ikke vilde støtte den, *dersom det gik godt på Rødding under den nye forstander*. Nu har han virket dér i en 4-5 måneder og efter alt, hvorefter der kan fældes en dom, går det udmærket. Jeg talte i julen med flere af eleverne – de vare særdeles tilfredse med alt; – med Sveistrup, Kloppenborg og flere, de sagde, det havde aldrig haft den skik med høiskolen som nu: eleverne kom daglig hver aften over til forstanderen, altid var der nogen på Nutzhorns værelse – et godt tegn på, at lærerne ere på deres plads og tillige en ting, som bønderne sér godt til, at deres sønner i fritiden komme til lærerne og ere veloptagne i familien. – Fremdeles: såvel Schrøder som Nutzhorn have i henseende til de politiske spørgsmål: sprogsagen o. desl. ganske stillet sig på Deres, Hans Crügers og i det hele taget: de Gamles side – og have ikke sluttet sig til Klosterpolitikerne. Rigtignok ville de ikke have noget med Goske Nielsen et comp. i Haderslev at gjøre, men det er neppe nogen nedsættelse i Deres øine . . . at også De sér med velvilie på de unge folk der er kommen til Rødding overtjede en kasse æbler mig om, som den lille frue med megen glæde yttrede om: „tænk! dem have vi fået fra Laurids Skau“.

„Unter den jetzigen umständen“ forekommer det mig at ville være høist urimeligt at oprette en ny folkehøiskole i øster-amtet, netop som Rødding er ifærd med at komme på benene . . . Og da det nu forekommer mig, dette bør forebygges, så er det, jeg har taget mig den frihed at lægge et øieblik beslag på Deres tid . . .

Deres hengivne unge ven

Reinhold Hertel.

K.B.

¹ Jfr. brev 335, note 1. ² Skau var fungerende formand for foreningen.

348. *Forstander Ludvig Schrøder til etatsråd Chr. Flor.*

Rødding Højskole 20 Febr: 1863.

Kjære Hr: Etatsraad!

...¹

Jeg sendte ham Brevet midt i forrige Uge (Torsdag) men har ej hørt fra ham siden. Wiinsted talte i Eidsbøl med Peder Skau, Amtsforvalterens Broder, af hvis Ord han sluttede, 1) at det var Thomsen, som fra først af havde sat Haderslev Landboforening ud paa Skolesagen, 2) at det var deres Hovedsag at faa Noget at regjere med selv, 3) at de vilde benytte Latinskolens Lærere, navnlig da Grønlund², som antages at blive Medlem af den Komitee, der skal vælges paa Mandag, og hvori ikke engang Pastor Rasmussen skulde have Sæde, men 4) at Stemningen iblandt Bønderne ikke var saa meget stærk for den hele Sag. – Kan være, de slaae dem til Ro med at støtte Wiinsted. –

...

Deres hengivne

Ludvig Schrøder.

Højvelbaarne Hr: Etatsraad Flor.

K.B.

¹ Her gengives det væsentlige indhold af brev 346 til pastor H. V. Rasmussen.² Botanikeren Chr. Grønlund, adjunkt ved Haderslev lærde skole.349. *Amtsforvalter Laurids Skau til stud. theol. Reinhold Hertel.*Mariegaard, den 21de Febr. 1863.

Deres venlige Brev, kjære *Hertel!* ankom i dette Øieblik, og jeg iler med at afgive Svar derpaa, saamegetmere, som adskillige af Deres Slutninger ere byggede paa Misforstaaelser og urigtig og tildeels ensidig Opfatning af Sagforholdene.

Dagbladets Referat har jeg ikke læst; men efter hvad De meddeler deraf, er det falsk. Jeg beklager at De ikke har læst det paagjældende Nummer af Dannevirke, hvor jeg blandt Avertissementerne med Navns Underskrift har meddeelt et kort Referat, og under „Haderslev“ et udførligere Referat baade af Rasmussens Foredrag og af den stedfundne Discussion¹. Begge Steder ville vise, at jeg ikke blot selv har ledet Forhandlingerne, men ogsaa – tilrods for min svage Stemme – tildels *bekræftet* Discussionen. Rasmussen gjorde saa langtfra noget Angreb paa Rødding, at han megetmere beklagede, at Bønderne ikke sendte deres Sønner derhen, istedetfor den bundfordærvelige Skik at sende dem til

Angel eller længere sydpaa $\frac{1}{2}$ Aars Tid. Imod denne sidstnævnte Skik rasede han stærkt, næsten for stærkt. Spørgsmaalet: „hvad der da var at gjøre?“ besvarede han med at henvise til Rødding; og naar Nogen da modsagde ham med den Kjendsgjerning, at fra Østeramtet, navnlig de østligste Herreder, gjorde man det nu engang ikke, – svarede han: nu ja, saa indret da selv en Skole, som dog er langt bedre, end at sende de Unge sydpaa, hvor de snarere fordærves, end forbedres. – Efter ham tog jeg strax Ordet paa fortolkende, mildnende og lempende Maade; jeg gjorde stærkt gjældende, at selv om man besluttede sig til at forsøge Oprettelsen af en Skole, maatte dette dog ikke paa nogen Maade betragtes som en Opposition eller som en Modsætning til Rødding, men snarere som en Hjælper, som en Komplettering af førstnævnte Anstalt. Imod denne Yttring reistes fra flere Bønders Side – støttede af Jagtjunker *Fangel*² – en alvorlig Indsigelse. „Vi kjende ikke de Herrer Lærere i Rødding; medens de møde ved offentlige Forsamlinger, deriblandt Landboforeningsmøderne paa Gram og holde Taler paa Kraft, lade de Herrer sig aldrig see i Østeramtet, møde aldrig i vor Landboforening, skjøndt den er 4 Gange saa stor og stærk, som den vestlige.“ Og fremdeles: „De ville ikke have med os at gjøre; de isolere sig fra Befolkningen, og fraternisere med Vestboerne, medens de ignorere Østboerne“, o.s.v. – Dette sidste er en saa uimodsigelig Sandhed, at jeg selvfølgelig maatte liste mig udenom dette Punkt. Derimod faldt det mig let at forhindre *øieblikkeligt* Valg af en Comitee, som forøvrigt blev fordret af Majoriteten; man fulgte mit Raad at overveie Sagen i Hjemmet og med Naboer og Venner, og først i det næste Møde – nu ansat til paa Mandag – eventuelt vælge en Comitee, hvis man ikke betænkte sig forinden. – Jeg maatte døie en Mængde Grovheder og blev haanet dygtigt, fordi jeg tog saa lempeligt paa Rødding, hvor man meget vel vidste, at jeg var bleven haardt krænket, i Forbindelse med d'Herrer Koch, gml. Schmidt og Hans Nissen³. Man spurgte mig spottende, om jeg kjendte nogen *virkelig valgt* Bestyrelse, og jeg maatte jo sige nei. Dernæst erindrede man mig om, at jeg selv i Form af Actier havde indsamlet henved 4000 rd. til den ny Elevbygning, og efter at denne var opført og en Kassebeholdning af et Par Tusind Daler tilveiebragt, havde jeg af nogle hovmodige Grundtvigianske Geistlige ladet mig hundse, saa at hele Bestyrelsen sprængtes i Luften, og siden den Tid havde der i Virkeligheden ingen Bestyrelse med faktisk Myndighed existeret, men derimod kun nogle Statister for *Høgsbros* Egenraadighed. Og hvem teer sig nu som Bestyrelse? spurgtes der. „En sløv gammel Mand, som i den korte Tid fra 1845 til 46, da

han selv bestyrede Anstalten, satte en 6 a 8000 rd. overstyr og sin hele Anseelse herovre ovenikjøbet, og iøvrigt lever i Kjøbhvn. eller Sverrick, hvorfra han i Ny og Næ gjør en Afstikker herover.“⁴ „*Helveg?*“ ja, det meest fanatiske, lidenskabelige Menneske i Nordslesvig, som aldrig har havt Begreb om Administration; som hylder Grundtvigianernes inhumane Valgsprog: „den der ikke er med mig, er imod mig“, der endog var gal nok til at forsvare Grundtvigs vanvittige Frihedsideer i Anledning af Sprogforholdene i Slesvig o.s.v. – „*Kloppenburg?*“ som ikke er agtet i sit eget Sogn, og kun meget lidt udenfor samme, hvis Afgud heed *Sveistrup* og hvis Villie ligesaa. – „*Bunde Refslund?*“ en opblæst Dreng, der i Fanatisme overgaaer Alle, og som udelukkende regjeres af den gale *Ley*, der er Huuslærer etsteds i Tønder-Egnen, og hvis eneste Udmærkelse bestaaer i at være en affekteret Nar. – Disse og lignende Grovheder – som ulykkeligviis tillige ere delvise Sandheder – maatte jeg deels offentlig og deels privat døie, og De vil maaskee være enig med mig i, at dette ikke var nogen meget behagelig Opgave at holde Haanden over Rødding. *Ikke en eneste af Rødding Høiskoles Venner mødte i den iøvrigt overordentlig talrige Forsamling*; jeg opfordrede et Par Dage i Forveien *Helveg* til at møde; men han er ikke Medlem af Landboforeningen og vilde ikke give 2 rd. ud for at blive det . . . *Helveg* foragter rimeligviis Befolkningens Stræben efter Oplysning, naar denne ikke er udgaaet af en Grundtvigiansk Smeltedigel; ellers kan jeg ikke fatte hans Udeblivelse. Det kostede mig iøvrigt nogen Overvindelse at opfordre *Helveg* til at møde; men jeg beherskede mig selv og gjorde det for *Høiskolens* og *Schrøders* og Kones Skyld, som jeg begge lider godt . . . Lykkeligviis kan man her i Egnen ikke rokke min Anseelse, som neppe nogensinde har været større i Østeramtet end netop nu, da man ved min langvarige Sygdom har lært at føle Savnet af mine Taleevner⁶ . . . Jeg skal saaledes indrømme Dem, kjære *Hertel!* at det muligviis nok staaer i min Magt at ødelægge hele Planen til en høiere Skole her i det østlige Haderslev Amt; men et andet Spørgsmaal er, om jeg *tør* og *bør* gjøre det? Ansvarer er i samme Grad tungt, som min Indflydelse og Magt er stor. – Lad os engang see lidt nøiere paa Sagen. Jeg har allerede foran antydnet, at Personalet i Rødding begaaer den utilgivelige Feil at isolere sig fra den østlige Befolkning. Naar jeg undtager Amtmanden, Deres Fader, *Boysen* i Tørning⁶ og mig selv, er der neppe et Menneske i Østeramtet, som kjender *Schrøder*, og *Nutzhorn* kjender slet ingen eller rettere er ikke kjendt af Nogen, maaskee undtagen Deres Fader. Det er formeget forlangt af disse puur unge Mennesker, at gamle Mænd skulle valfarte til

Rødding, for at nyde den Ære eller Lykke at skue deres Ansigter. Alle havde ventet at see dem herinde, da Høiskolesagen netop skulde forhandles i sidste Møde af Landboforeningen, og jeg er aldeles vis paa, at hvis de havde givet Møde og talt lidt venligt til Befolkningen, vilde hele Ideen om Oprettelsen af en Høiskole herinde være fløiet i Luften. Naar nu „Cliquen“ (*Godske Nielsens Parti*) skraaler paa, at disse Grundtvigianere i deres Hovmod og Inhumanitet foragte Østboerne, saa kjender De vore Bønders Ømfindtlighed godt nok til at vide, at en slig Beskyldning slaaer an, naar Intetsomhelst taler imod samme, men megetmere baade Lærernes, og især *Helwegs*, Udeblivelse fra Mødet taler derfor; *Kjendsgjerningen* foreligger, hedder det, og jeg veed virkelig ikke hvad man skal sige derimod. Derved leveres Fjender af Rødding de skarpeste Vaaben ihænde, og det er let at overtale Bønderne til at lade være at sende deres Sønner et Sted hen, hvor det hedder, „at de kun modtages af Grundtvigiansk Naade og Barmhjertighed“. Dette lader vore Bønder sig ikke byde . . . Jeg troer under de givne Omstændigheder ikke paa, at det vil lykkes at faae vore Bøndersønner til at besøge Rødding, førend *De*, eller en anden indfødt Slesviger, der er fortrolig med Befolkningens Egenheder, kan træde op som Lærer i Rødding, og ikke vil forsmaa passende Leiligheder til i større Møder at samles med Befolkningen. Det var dette Sidste, som *Wegener* i sin Tid saa mesterlig forstod og hvorved han ubetinget erhvervede Nøglen til Bøndernes Hjerter. Dernæst er der en anden Ting, som jeg anseer for *en Feil i den Methode*, der anvendes af alle Grundtvigianere ved Underviisningen, og specielt i Rødding; Eleverne faaer for *lidt Positivt*, og for *meget Negativt*. Det er godt nok, at de lære at synge Kæmpeviser og Fædrelandssange, at føle for Danmark og Norden; men *det er ikke nok*. Af alle de Elever, som findes her i Amtet fra Rødding, lige siden dens Stiftelse 1845, er de brugbareste og dygtigste Folk i det praktiske Liv *netop dem fra Wegeners Tid*, og næstefter disse fra Justitsraad *Poulsens Tid*, da han og *Helveg* nogenlunde veiede op imod hinanden. Alle dem fra en senere Periode ere kun lidet praktisk brugelige Borgere i Samfundet, fordi de kun ere skikkede til at føle, men ikke til at handle, de kunne hverken regne eller skrive, undtagen de have kunnet det fra Landsbyskolen, og De veed nok, kjære *Hertel!* at i det cumunale⁷ Liv fordres fremfor Alt, at man kan bruge sin Pen og føre et Regnskab; man slipper ikke med at synge selv de meest nationale Viser. Det nytter ikke at man uddanner Ungdommen til Føleri for gamle Danmark; man maae ved Siden deraf gjøre de Unge til praktisk nyttige Borgere . . . Jeg er kun bange for, at hvis man nu

dræber Ideen til en Skole, der vel at mærke let kan faae mere end Elever nok her i Østregnen af dem, der aldrig komme til Rødding alligevel, vil Eet af To indtræde: *enten* forblive de hjemme og hjælpe dem med, hvad de kan lære i Landsbyskolen eller hos een eller anden Fuser i Faget; *eller* de sende dem endnu i større Udstrækning sydpaa end hidtil; og begge Dele er omtrent lige uheldige, det sidste egentlig værre end det første. – Foreløbig har jeg nu tænkt paa at lade en Comitee prøve at bearbejde Spørgsmaalet. I Comiteen har jeg tænkt at faae valgt ikke mindre end 4 tidligere Høiskoleelever fra Rødding, og det netop af de Allerdygtigste, som derfra ere udgaaede, hvilke nu allerede ere Gaardeiere og tildeels i ansete Stillinger. Ved Siden af disse 4, bliver formodentlig Adjunct Grønlund valgt, og Pastor Rasmussen tør vel betragtes som født Medlem, siden han har reist Spørgsmaalet. Af de 4 Høiskoleelever ere de 2 ubetinget tilbøielige til at holde paa Rødding, og de andre 2 ogsaa, dog paa Betingelse af, at der vælges en ny Bestyrelse af Skolen paa samme Maade, som i de første Aar ... Med Lærerpersonalet er man tilfreds indtil videre, da de som Lærere betragtede ikke have noget ringe Ord paa sig. – En mere venligsinde Comitee imod Rødding formaaer jeg ikke at skabe. Det vilde jo være en let Sag at bringe et Forlig tilveie, naar man ikke havde det Grundtvigianske Hovmod at trækkes med ... Derfor har jeg kun ringe Lyst til at blande mig directe i Sagen; brændt Barn, skyer Ilden, og skjøndt jeg for Intet i Verden vilde undvære det Grundtvigianske Element ved Skolen, som det meest vækkende og opfriskende, saa seer jeg dog klart, at det netop er dette Element, der vil slaae den gode Idee ihjel, den Idee nemlig at gjøre Skolen stærkt besøgt fortrinsviis af Slesvigere.

Jeg veed meget vel, kjære *Hertel!* at De selv er Grundtvigianer; men jeg har derfor ikke villet tilbageholde min delviis strenge Dom om disse ... Forhaabentlig vil De see af det Hele, at ... jeg ... gjerne gaar 2 Skridt, naar Grundtvigianerne gaar eet, naar dette kan føre til det store Maal: „Folkets Oplysning og Forædling.“

Deres hengivne
Laurids Skau.

R.A. (H. W. Hertels arkiv A 2.)

¹ Referatet og annoncen i *Dvke* 4/2 1863 gik ud på, at det var besluttet at nedsætte en komité, hvis valg udsattes til et senere møde. ² C. G. H. I. Fangel, skovrider i Ulvshus. ³ Der sigtes til generalforsamlingen 14/6 1853, jfr. brev 123 og note 1 dertil. ⁴ Således karakteriseres Flor. ⁵ Sygdommen havde angrebet Skaus stemme. ⁶ Møller i Tørring. ⁷ Således stavet.

350. *Forstander Ludvig Schrøder til etatsråd Chr. Flor.*

Rødding 1. 3. 63.

Kjære Hr. Etatsraad!

...¹ At det Haderslever-Udvalg til at overveje Pastor Rasmussens Plan foruden denne Mand og Adjunkt Grønlund væsentlig er kommet til at bestaa af gamle Røddingianere (Windfeldt², P. Skau³ og Vildfang⁴), har De vel seet i „Dannevirke“⁵. Det er mindre heldigt, dersom Udvalget skulde anbefale Sagen, medens det ogsaa aabner Udsigt til det Modsatte. —

Idag otte Dage opførte Skolens Elever „Abekatten“⁶ og dandsede derpaa til den lyse Dag. Ved Bordet holdt deres Formand, Andreas Christensen fra Hobro-Eggen⁷ en i mange Dele god Tale om Skolen, som endte med en Skaal for dens Stifter. Den tidligere Elev, Skrumsager⁸, holdt to vakke Taler. Dagen efter havde vi mindre talrigt (henved 100) „Dansk Møde“, da Folk i Byen havde tænkt, der blev intet. Men jeg blev behagelig overrasket ved den Meddelelse fra Sognefoged Simon Skytte i Hjerting og Claus Dall fra Kjøbenhoved, at de vare ifærd med at opfordre Egnens Bønder til at paatage sig Kjørslen for Skolen under Byggeriet, og at P: Skytte skulde have bragt Sagen paa Bane ved Mødet, dersom det havde været lidt talrigere. Oprindelig har Claus Dall undfanget Tanken, men i den Form, at han vilde faae Folk til at skyde Penge sammen til en større Forsamlingssal for Skolen, hvad han saa fik at vide, vi havde Penge til. Det var et af de glædeligste Beviser paa Folks Velvillie for Skolen, jeg hidtil har haft.

...⁹

Deres hengivne

Ludvig Schrøder.

K.B.

¹ Schrøder har sammen med Nutzhorn og Sveistrup været til politiske møder i Kastrup og Gram med forskellige folk især fra Bovlund, hvor man bl. a. har diskuteret „Kloster-Politik“. ² Knud Windfeldt, Østergårds Mølle i Hoptrup, jfr. brev 85. ³ Ejer af Bukshave i Fjelstrup s., elev 1844-46. ⁴ H. Chr. Vildfang fra Vonsbæk, elev 1845-46. ⁵ Dvke 25/2 om mødet 23/2. ⁶ Vaudeville af Johanne Luise Heiberg. ⁷ Anders Christensen fra Skelund, 23 år. ⁸ J. N. H. Skrumsager, elev 1859-61. ⁹ Her fortælles om en tidligere elev Jesper Madsen, som er landmand, men nu vil være lærer, hvorfor han vil på Rødding Højskole igen, nu i to år. Han mente så, han uden eksamen kunne blive lærer ved en friskole. — Han blev senere seminarist, 1868-69 forstander for Tamdrup Højskole, 1877-87 for Janderup Højskole og 1887-90 for Brøderup Højskole.

351. *Stud. theol. Reinhold Hertel til amtsforvalter Laurids Skau.*(Fasangården) d. 2^{den} marts (1863).

Kjære hr. amtsforvalter.

...¹

Jeg endte med at påvise nødvendigheden af, at De kom til en anden overbevisning om den grundtvigianske undervisning og udtalte den mening at dette vilde ské, når De med et velvilligt øre selv undersøgte den. – Dermed vilde den éne hindring for, at Rødding bliver éne, være fjernet. – Men nu den anden: *hvordan skal Rødding drage Østerboernes unge til sig?* Jeg må svare: atter her er det på *Deres egen virksomhed* jeg lægger beslag ... at De da rolig tør påtage Dem det *ansvar* ... at sige til Landboforeningen: „vi har i Rødding en skole, der fuldt vel kan gjøre fyldest ... Til en ny skole er der ikke trang ...“ Det var nu *Deres* virksomhed, men så skulde jo høiskolelærerne heller ikke være uvirk-somme: de skulde for det første lade sig tegne som medlemmer af den østre landboforening, og dernæst ved given leilighed give et lille foredrag til bedste her, samt i det hele taget, såvidt deres meget optagne tid tillod det, sé til at træde i noget nærmere forbindelse med Østkysten. – Skér disse 2 ting – navnlig har jeg stor tro til betydningen af, at *De* gjør *Deres* indflydelse gjældende for Rødding, – så troer jeg, vi vil få at sé, at *Østerboerne sende deres sønner til Rødding* og Rødding vil få en fremtid. –

...²

K.B.

¹ Brevet, der er 14 sider langt, er påbegyndt 26/2. ² I slutningen udtaler Hertel sin glæde over, at „den gamle fører“ har nævnt, at det måske ville hjælpe Rødding, om den fik Hertel eller en anden Slesviger til lærer; for sit eget vedkommende tør han dog næppe fastholde tanken om så krævende en gerning.

352. *Forstander Ludvig Schrøder til etatsråd Chr. Flor.*

Rødding Højskole den 12 Marts 1863.

Kjære Hr: Etatsraad!

... Efterretningen om Regenburgs tvivlsomme Stilling overfor den ønskede Hjælp til Skolen¹ var jo ikke videre velkommen. Udsigten er jo ikke den lyseste for Skolens materielle Kaar. Men dersom virkelig heldige Beparelser kunde indføres, og vort Landvæsen blive brugt som en Indtægts-Kilde, saaat vi ikke vare fuldt saa afhængige af Regjerings-Herrernes Naade, da skulde det ikke være til Skade for Skolen. – ...

... Der plejer nok gjerne midt i Halvaaret at være en lille Krisis for

de gode Elever; jeg mærkede den først henimod Enden af Januar Maaned. Nu er den overstaaet. At et Par Elever, som væsentlig ere komne for Landvæsenets Skyld, foretrække at følge med Viinsted fremfor at blive her, er en meget uskyldig Demonstration. - . . .

Student Reinhold Hertel har meddelt mig Indholdet af en Brevvexling mellem ham og L: Skau² angaaende den paatænkte Østeramts-Skole, hvoraf det fremgaaer, at Østerboerne havde ventet vor Nærværelse den Aften, da Rasmussen holdt sit Foredrag, og at det stadig staaer dem for Øje, at Rødding Højskole ikke har nogen ordentlig valgt Bestyrelse. Idag skriver Viinsted til Adjunct Grønlund.

Jeg har i de sidste Dage haft megen Fornøjelse af Deres Anmeldelse i „Brage og Ydun“ af Grundtvigs Mythologi³, hvoraf jeg iaftes læste Begyndelsen for Nutzhorn og hans Søster, min Hustru og to Elever.

Venlig hilsen fra min Hustru og

Deres hengivne

Ludvig Schrøder.

K.B.

¹ Schrøder havde 29/12 1862 søgt det slesvigske ministerium om 300 rbd. til fripladser for uformuende elever fra hertugdømmet Slesvig. ² Brevene 347, 349, 351. ³ Brage og Idun I, s. 176-230 (1839).

353. Forstander Ludvig Schrøder til etatsråd Chr. Flor.

Rødding 17 Marts 1863.

Kjære Hr: Etatsraad.

. . .¹

I Lørdags kom Rasmus Fenger endelig. Han har været syd paa først, i Ejderstedt og i Ballum. Nu har han hørt paa Undervisningen adskillige Timer og undersøgt Skolens Mark og Have saavel som de naturvidenskabelige Hjælpemidler. I Formiddags fik jeg ham til at improvisere et lille Foredrag om de engelske Kvæg-Racer, som bedst ere skikkede til Fedning og Malkning, forat Eleverne kunde gjøre sig bekendt med hans Maade at tale paa. Det var efter mit Skjøn klart og jævnt.

. . .

En venlig Hilsen fra min Hustru og Deres

hengivne

Ludvig Schrøder.

K.B.

¹ Begyndelsen handler om skolens avertering i de slesvigske blade, der ikke kan finde sted, før det vides, om ministeriet bevilger fripladser.

354. *Forstander Ludvig Schrøder til godsforvalter Johs. E. Schrøder.*

Rødding 22 Marts 1863.

Kjære Broder!

Det er et Liv, fuldt af Afvexling, vi føre herovre paa Højskolen; blot dette daglig at føre paa Tale de gamle Minder fra vort eget Folks Stortid, fra hele Menneskeslægtens gyldne Aldre, det er jo at bygge op den gamle Mindernes Højsal, som vore Fædre kaldte Valhal . . . Naar deres Bedrifter forkyndes af vore Munde, da bygges Hallen, da leve de op i Mindet; og naar Talen om dem bringer Øinene til at straae paa Ungersvendene og vækker Lysten i deres Hjerter til at efterligne deres Manddom, da virke de Gamle jo virkelig endnu den Dag i Dag . . . En Livsgjerning, som er rettet derpaa, er rig. – Men saa kommer dertil hele den Fylde af Liv, som aabenbarer sig hos de Unge selv . . . „Hvad Solskin er for det sorte Muld, er sand Oplysning for Muldets Frænde . . . Som Fuglesangen i grønne Lund, der liflig klinger i Vaar og Sommer, vort Modersmaal i vor Ungdoms Mund skal liflig klinge, naar Lyset kommer“¹. Og Alt dette kan man erfare. Ungdomstiden fra det 18de Aar af er virkelig den rette Vaartid, da Hjertet længes efter at faae Noget at leve for og kan tilegne sig, hvad Aandeligt der da kommer til det i Ordets Dragt. Og det (er) underligt at see, hvor et Menneske i den Alder under Oplysningens Paavirkning kan udvikle sig. Forleden, da jeg talte om Knud den Hellige, da kom jeg til at dvæle ved den Tanke, at der opstaaer en Gjæring i Folkets som i den Enkeltes Liv, naar noget Nyt trænger sig ind i hans Tankegang . . . Noget saadant kan man tidt her faae Lejlighed til at see, navnlig midt i Halvaaret, naar de nye Elever har faaet Tid til at sunde sig paa, hvad det egentlig er, at Skolen vil dem, og Modsætningen gjerne med det Samme er blevet dem klar imellem deres tidligere Tankegang og den nye, man vil have dem ind paa. Den Tid har man egentlig mest Bryderi med dem. Men saa gaaer det gjerne saadan, at de, for hvem Gjæringen virkelig var stærk, de finde Hvile i det Nye; Nogle var der, som fra først af vare stemte aldeles derfor, efterdi de vare opvoxede i noget Lignende; Nogle endelig vare forstenede, før de kom her, saa for dem var vor Tale som Vandet for Gaasen; det løber af dem. De, hos hvem Gjæringen træder frem, er gjerne de fleste, og det er det Fornøjeligste at lægge Mærke til dem. Naar, som nu, Halvaaret lider mod sin Ende, da blive Hjerterne bløde. En og Anden skal tiltræde en Plads før Maidag; saa holdes Afskedsgilder, og da mærker man Stemningen; men hos de Dybeste kan man i de sidste Par Uger see, hvordan det er dem tungt at skulle tage Afsked med Skolen. Paa Adskillige kan man see, at de skulle nok

ad Aare komme hid tilbage. Der er Rigdom i dette Samliv med Ungdommen. – Saa vore Mandagsmøder og vore smaae Udflugter og vore Gjæster. Vi have været til Præsteconvent hos Svejstrup; der var adskillige brave Folk samlede, Nansen fra Alver², Lund fra Jerndrup³, Balslev fra Hjortlund⁴, Krarup fra Bekbølling⁵, Hansen fra Vejen⁶, Blædel fra Nustrup⁷, Raaschou fra Ribe⁸. Vi have haft Besøg af Bunde Refslund, Jørgen Fausbøl og Siegfried Kristian Ley; de høre til det Sønderjydske Parti „Klosterbrødrene“. Frøken Marie Nutzhorn har en Maanedstid været vor Gjæst for hendes Broders Skyld. Inden hun rejste (i Onsdags) kom Rasmus Fenger; han var her i 6 Dage, og vi kjørte ham til Ribe i Fredags. Jeg venter mig noget Godt af vor Samvirken med ham ... Om en otte Dages Tid venter jeg nogle Skolemestre, med hvem jeg tænker at forhandle om Forholdet mellem Børnelærdommen og Ungdomsoplysningen. Det seer nemlig tidt saadan ud for vore Øjne, som om Barndomstiden er den egentlige Læretid, og at man i Ungdommen kun da har Brug for Lærdom, naar ens Undervisning i Barndommen var for sømt. Men det er efter min Dom pinegalt. Ordsproget siger:

„Hvad man i *Ungdommen* nemmer
Man ej i *Alderdommen* glemmer“.

Og det holder jeg paa. Ungdomstiden er den rette Læretid. –
Nu Lev vel! Kan Du skaffe os nogle Elever?

...

din hengivne Broder
Ludvig Schrøder.

K.B.

¹ Citat fra Grundtvigs indvielsessang til Marielyst højskoles oprettelse 1856.
² J. J. H. Nansen, sognepræst i Aller 1855–64. ³ Rasmus Lund, hjælpepræst i Tyrstrup-Hjerndrup 1859–64. ⁴ M. J. Balslev, sognepræst i Hjortlund 1851–69.
⁵ Chr. Krarup, sognepræst i Føvling 1847–76. ⁶ Sophus Hansen, 1856–70. ⁷ Ludvig Blædel, sognepræst i Nustrup 1851–70. ⁸ N. P. Raaschou, kateket i Ribe 1857–66.

355. Forstander Ludvig Schrøder til etatsråd Chr. Flor.

Rødding den 5 April 1863.

Kjære Hr: Etatsraad!

...¹

Byggeplanerne ere omsider komne. Tegningerne ere efter vort Skjøn meget tilfredsstillende. Huset, hvor Gymnastiksalen og Lærerboligen skal være, er lagt i en Vinkel, saaledes at Salen ligger ligeoverfor Økonomens

Huus, og Resten, der omfatter 2 Værelser til en Lærer, en Skolestue, et Værelse til Samlinger og et Elevkammer, gaaer i Øst ud i Haven. Loftet i Salen er foreslaaet hvælvet; over Resten af Huset bliver Kornloft. Overslagene angiver Omkostningerne til

det lille Huus ved Forstanderboligen til	265 Rd
Gymnastik- og Lærerhuus	1790 -
Laden	2140 -

i Alt 4195 Rd,

en Sum der vil blive betydelig mindre, naar Skolen deels selv kan levere, deels laane Tag og deels selv kan besørge deels ved Folks Velvillie faae besørget endeel Kjørsler frit.

En af Dagene skal Bestemmelsen tages om Arbejdets Ordning. Bygmesteren, som har leveret Tegning og Overslag, har tilbudt at udtage Tømmeret til os. Dersom vi ønske det, vil Gaardmand Claus Dall i Kjøbenhoved paatage sig at forestaae Bygningen. Før Maidag vil imidlertid Laden ikke kunne nedrives, da Tærskningen først da ventes endt og Winstedt først da flytter.

Vore Mandagsmøder ere sluttede. Den 23 Marts sluttede jeg de danske Samfundsmøder. Der forefaldt da en lille Episode, som formentlig kan glæde Dem. Gaardmand Rasmus Hansen fra Kastrup tog Ordet forat lægge Folk paa Sinde, at de skulde forene sig om at værne Skolen, navnlig da ogsaa, dersom den igjen blev Gjenstand for Angreb i Bladene. Claus Dall foreslog, at man skulde hjælpe Skolen med Kjørsler, naar den skulde bygge. Rasmus Hansen fremsatte Ønsket om Dannelsen af en Skytteforening. Disse Udtalelser gav da igjen Anledning til en Udtalelse af mig om Forholdet mellem Skolen og de omboende Bønder, som jeg ønskede bestandig maatte blive inderligere, og nogle Ord om Skolens Betydning af Pastor Svejstrup. – Den følgende Mandag sluttede Præsten sine bibelske Fortællinger for i Vinter. Paa Foranledning af Rasmus Hansen udtalte han Ønsket om, at Kredsen, som havde tilbragt saamange gode Vinteraftener sammen, ogsaa til Sommer kunde samles imellem og da i Skoven. Folk som seer surt til vore Møder, havde udspreddt der Rygte, at der skulde betales for dem, og Nogle skulle ogsaa være udeblevne den sidste Gang af Frygt for, at da skulde Tallerkenen gaae.

Fra forskellige Sider er der bleven yttret Ønske om offentlige Fore-

drag, og vi ere blevne enige om at imødekomme det. Til Torsdagen den 9de er da et Møde indvarslet . . . Jeg har tænkt mig at ville begynde med en Udtalelse om Betydningen for os Lærere af, at Rødd : Højskole har en Historie, et vitterligt Levnetsløb bag sig, som vi maae gaae ind paa og have til Hensigt at fortsætte . . . Skolens Historie opfatter jeg nu i Sammenhæng med hele det danske Folks Historie. Det er den danske Folkeand og borgerlige Oplysning, som var almindelig i gamle Dage hos Almuen, der selv deeltog i Landets Styrelse, men som blev trængt tilbage fra Knud den Helliges Tid af, som nu skal gjenopvækkes og fremmes, da Folket atter er kaldet til en livlig Deeltagelse i Raadslagningen om det fælles Vel, – en alm : Opgave, som faaer sin særegne Karakter ved Rødding Skoles Forhold til den slesvigske Sag og næsten samtlige Elevers Fremtidsbestemmelse som Agerdyrkere . . . Vinsted vil tale om Dampen, Nutzhorn om nogle Ordsprog. Dersom Vejret, som jeg haaber, bliver godt, vil der vist komme mange Mennesker sammen, som kan have Fornøjelse af et Ordskifte om Holstens paabegyndte Udskilning (paa 15 Aars Dagen efter Slaget ved Bau) ².

Indtil videre staaer det mig temmelig uklart, hvad jeg skal dømme om Casinomødet og Bekjendtgjørelserne af 30te Marts ³. De sidste læste jeg igaar hinsides Kongeaaen, da jeg var i Skodborghus med min Svoger Artilleri-Lieutenant F : Wagner, som har besøgt os en otte–14 Dage og benyttet Lejligheden til at lære Eleverne og Nutzhorn Gevær-Exercits, holdt to Foredrag for dem, hvoraf det ene meget klart og godt fremstillede Dannevirke fordem og nu, og agitere for Skytteforeningen ⁴.

...

Deres hengivne

L : Schröder.

K.B.

¹ Begyndelsen handler om, at skolen – efter Regenburgs råd til Flor – har averteret om fripladser, der „forhaabentlig“ bliver stillet til rådighed for slesvigske elever. ² Slaget ved Bov den 9. april 1848. ³ Om Holstens udskillelse af det danske monarki. Forud var gået et folkemøde i Casino 28/3 1863. ⁴ Jfr. Rasmus Hansens tale omtalt tidligere i brevet. Under indtryk af krigsfaren dannedes i 1861–63 de første skytteforeninger i Danmark, efter svensk og engelsk forbillede.

356. *Forstander Ludvig Schröder til etatsråd Chr. Flor.*

Rødding 18 April 1863.

Kjære Hr : Etatsraad !

...¹.

De offentlige Foredrag ² havde vel ikke samlet nogen meget stor, men en god Tilhørerkreds . . . der var en anselig Flok af Omegnens dygtigste

Bønder, enkelte fra Norden Kongeaaen, et Læs fra Egnen Sønden Ribe. – . . .³ Jeg mindede om, at det laae i Folkehøjskolens Navn, at nu var Stændertiden forbi og Folketiden begyndt, (som Grundtvig skrev 1848), men at dette dog foreløbig var en Spaadom, saaat Skolen var glad ved for Tiden at kunne være til Nytte for Bondestanden, paa hvem den og maatte støtte sig; dens Skaal drak jeg da . . .

Deres hengivne

Ludvig Schrøder.

K.B.

¹ I det udeladte er anført, at Det slesvigske Ministerium nu har bevilget 500 rbd. til skolens drift og 300 til fripladser; af disse er de 2 givne til sydslesvigske elever; den 3. deles mellem to nordslesvigske elever. ² 9/4 1863. ³ Ved det påfølgende fællesmåltid var der foruden eleverne 40 til bords. Her blev der holdt skåltaler, bl. a. af Schrøder.

357. *Cand. theol. Ernst Trier til forstander Ludvig Schrøder.*

København 7de Maj 1863.

Kære ven!

Atter idag har jeg kun forretninger at skrive om!

Pastor Rasmussen¹ har været hér; han søgte mig to gange forgæves og da jeg endelig traf ham fik vi kun dårlig [lejlighed]² til at tale sammen . . . Han fortalte mig, at du har skrevet til [ham] at du har brugt mig som bro . . . Han forsi[krede at] han nærede de allervenligste følelser for Rødding [og han] så med stor bedrøvelse, at den slet ikke trak elever til sig fra Øst-amtet, at den tvertimod var i vanrygte dér. Det sagde han rigtignok var ikke så meget skolens skyld som Godske-Nielsens. Men slemst var det dog altid, at skolen slet ikke var kendt engang i Øst-amtet; *han selv kendte den ikke.* „Så skulde de sandelig tage derhen og gøre dem kendt med den, før de taler om den“, svarede jeg. – Dertil svarede han, at det var *din* pligt, at gøre den kendt mere i Øst-amtet. Det var, som havde han nogle rene tågede forestillinger om, at du kunde sætte skolen på en trillebør og trille rundt med den og vise den frem for dørene. Jeg svarede, at jeg vidste, at du *vilde* gerne gøre, hvad du *kunde* i så henseende. (Jeg omtalte dit forhold til Hertel) . . . Han bemærkede da, at det var ham forresten slet [ikke] om at gøre at vide, hvorledes *skolen nu* var . . . Det var en kendsgerning, at hans egne drog til tyske skoler, det harmede ham, [og det] havde ene allene givet anledningen til hans optræden, *ingenlunde* opposition mod Rødding end sige mod dig . . .

Det [var] *vistnok* omtrent hans mening . . . Jeg gjorde ham imidlertid

opmærksom på det ube[lejlige] øjeblik *lige nu*, da skolen ved dig er kommen i [ny blomst]. Han burde have væntet og sét frugterne [af] din virksomhed. Dertil svarede han intet.

...

Kære Schrøder, jeg syntes det var så yndigt, om vi grundigere kunde hjælpe hverandre med hensyn til vore elever! ikke sandt!

K.B.

¹ Præsten i Halk, jfr. brev 346 ff. ² Brevet er defekt.

358. Forstander Ludvig Schrøder til etatsråd Chr. Flor.

Rødding 9 Mai 1863.

Kjære Hr: Etatsraad!

...¹

Vi have som ifjor 16 Elever at begynde med; men i Eftermiddag var her et ungt Menneske, som jeg tænker, vi faae som Elev først i næste Uge. 10 af Eleverne høre til vore bedste Vinterelever.

Helweg besøgte os fra 21–23 April og kunde saaledes ved Afskedsgildet for Winstedt den 22de bringe ham Skolens Tak for, hvad han havde givet og hvad han havde modtaget her paa Skolen. Svejstrup deeltog ogsaa livlig i Gildet. – Helweg holdt to Foredrag for Eleverne, medens han var her, og vi havde som sædvanlig megen Frugt af Samtalen med ham.

Den 25de April rejste Winstedt. Han tog to af vore Elever med sig, som jeg frygter ikke kunne, hvad Svejstrup ønskede dem, føre den gode Aand fra Rødding med sig...²

Fenger kom Søndagen den 3die og er allerede godt i Gang med Eleverne i Skoletiden og i Fritiden, da han ved deres Hjælp tumler med Haven, som lider endeel Forstyrrelse ved Byggeriet.

...³

Deres hengivne

Ludvig Schrøder.

K.B.

¹ Begyndelsen handler om bevillinger fra ministerierne og Landhusholdnings-selskabet samt om fordeling af fripladserne. ² I sit brev til Flor 12/3 havde Schrøder skrevet, at et par elever, som væsentlig var kommet for landvæsenets skyld, foretrak at følge med Wiinstedt, „en meget uskyldig Demonstration“. Iflg. skolens protokol var de 3 elever, der fulgte W., M. N. Østergaard fra Dalby, H. Th. Lund fra Emmerlev og Heinr. Hostrup fra Jejsing. ³ Det udeladte handler om skolens økonomiske forhold og byggeriet, som lettes ved frivillig hjælp fra omegnens bønder. Det nævnes også, at det iflg. Dvke 6/5 er foreslået at stille planen om skole i Østeramtet i bero.

359. *Forstander Ludvig Schrøder i „Dagbog for Skolen begyndt 5 Juni 1863“¹.*

5te Juni Kl: 9: Bestyrelsesmøde.

Kl: 11½ Generalforsamling.

Kl: 12½ Middagsspising, hvori foruden Bestyrelsen, Nutzhorn og jeg og Eleverne: endeel gamle Elever (Berg fra Bevtoft, Ahlefeldt, K. A. Schmidt, Therkel Gad, N. Petersen, Z. Christensen, Skrumsager, Kr Refslund o.s.v.) og ældre Venner af Skolen (Kristen Klausen, P Larsen Dons, Peder Jensen Vodder, Elev Thomsens Fader fra Oversø, Lunds Fader fra Emmerløv, S. Kr. Ley, Lærerne Appel og Smidt fra Agerskov S. o.s.v.). Som Leder af Forhandlingerne ringede jeg med den Klokke, Svejstrup samme Dag havde foræret Skolen, og udbragte en Skaal for Kongen, der paa denne Dag havde givet sit Folk den kongeligste Gave; det var med den Skaal, at danske Mænd bød hinanden Velkommen. – Helveg talte om Ministrene og viste, at det var Kraft i Folket, man maatte ønske, forat der kunde komme gode Ministre. – Ley talte for Klosterpolitikens „Frihed i Slesvig“. – Helveg spurgte, om det var Grundlovens Frihed, Ley mente; ellers kunde han ikke drikke den. – Flor gjendrev Leys Henviisning til Schweiz som Paralel til Slesvig. I Schweiz staae Nationaliteterne saa skarpt ved Siden af hinanden, saaat det er den bedste Højtydsk, der tales, saa god en Fransk, at man derfra tager Guvernanter og Bonner, og endelig godt Italiensk. I Sønderjylland er det ganske anderledes. – Ley talte om, at Jyder og Tydskere vare fra de to Sider trængte ind i Landet, da Anglerne vandrede ud. Han henviste ogsaa til Begyndelsen af Saxes Historie. – Jeg nedlagde Indsigelse imod den Yttring af Ley, at vi Andre holdt paa Politistokken, han og hans Meningsfæller ene paa Friheden; vi vilde ligesaavel have denne som de, – Ley vilde vist selv indrømme det, – men ad forfatningsmæssig Vej. Forøvrigt vendte jeg Tanken hen til vort røddingske Folk, som vare enige om Maal og enige om at hylde vore Konger (Tillidsmændene) og Ministre (Bestyrelsen) med et Leve. – Rasmus Hansen og Bunde Refslund fortsatte Kloster-Striden. – Jeg udbragte et Leve for Revisoren Halberg. – Nutzhorn drak sluttelig Nordens Skaal.

Kl. 3½ begyndte Festen i Skoven, som Rasmus Fenger især havde været virksom forat smykke. Svejstrup bød Forsamlingen Velkommen og foreslog mig til Dirigent. – Jeg fremstillede Planen for Festen og foreslog at synge „Velkommen i den grønne Lund“². – Derefter udbragte Svejstrup et Leve for Kongen. – Efter Sangen „Kongehaand og Folke-

stemme“³ tog jeg selv Ordet : Grundloven var ikke blot „Sort paa Hvidt“ men Begyndelsen til en Udvikling, hvor man „frit kunde tænke, troe og tale“, hvor „Stændertiden var forbi og Folketiden kommen“ og hvor „Livet kunde rette sig efter Loven, fordi Loven kunde rette sig efter Livet“. Den var givet paa Sejers-Dagen. Der var Sammenhæng mellem Sejeren og Friheden. Men desto sørgeligere var det, at Friheden endnu ikke var gennemført i Sønderjylland, hvor Sejeren var tilkjæmpet. Med Ønsket om, at der ogsaa maatte oprinde en femte Juni Dag for Sønderjylland udbragte jeg et Leve for Grundlovens Aarsdag. – Efter en Sang af Nutzhorn om „det bedste af de danske Træer“, Frihedstræet, talte denne om Bondestanden, særlig den sønderjydske, den vigtigste Stand, igjennem hvilken det maatte udrettes, som skulde føres igjennem, saaledes som i den sidste Krig. – Efter Sangen „Danmark dejligst Vang og Vænge“ fik Rasmus Hansen fra Kastrup Ordet forat fortælle, hvorledes han havde besvaret Spørgsmaalet, hvorfor han vilde til Grundlovsfest, skjøndt vi ingen Grundlov havde hernede. Det var, fordi han havde erfaret Grundlovens Goder, og fordi han mente, vi ikke fik den her, naar vi ikke udtalte Ønsket om den. Paa dette vilde han udbringe et Hurra. – Efter Sangen : „Sol er oppe“⁴ talte Etatsraad Flor for Norden, idet han udviklede Betydningen af Gøteborgsmødet, som han nys havde deeltaget i⁵. – Forsamlingen udbragte et Hurra for Taleren. – Efter Sangen „Længe var Nordens“⁶ fik Pastor Helveg Ordet. Han mindede om den Tid, da der ved Østersøen var tre stærke Magter, Danmark, Sverrig og Polen. Imod dem havde det sandede Brandenburg rejst sig som Preussen og Rusland. Sverrig var bleven beklippet og Polen lagt øde. Han viste, at det var en Samvittighedssag for Europa, men særlig for de to andre Østersø-Magter at støtte det Folk, som nu rejste sig. Mange saa skjævt til den polske Opstand. Men det var en Opstandelse til Livet. Det var med en saadan Varme, at han talte Polens Sag, saa han rev hele Forsamlingen med. Og der blev baade raabt Leve for Polen og for Taleren. – Efterat have meddeelt, at der var en Bøsse opstillet til Fordeel for Polakkerne, hvorfor 15 Rd : ere sendte til „Dannevirke“, bad jeg Andre, som vilde tale, at forlange Ordet, medens vi sang : „I alle de Riger og Lande“. – Saa kom Peder Larsen fra Dons frem og vidnede af egen Erfaring om den store Forskjel mellem Tiden før 1848 og nu i Kongeriget. Han var en Bonde, men havde tillige den Lykke ved Guds Naade at være en kristen Mand. Som saadan havde han ogsaa søgt at hjælpe paa Andre i det Stykke, hvad man skulde troe, var den uskyldigste Sag af Verden. Men dog var han flere Gange bleven multeret og sat fast eengang i 3

Dage, efter som Ordsproget lyder : „Verdens Glæde varer i tre Dage“. Sligt var ikke nu muligt. Derfor anbefalede han Sønderjyderne at see at faae Kongerigets Frihed. Naar Regjering og Embedsmænd vare lutter Dydsmønstre, behøvedes den vistnok ikke, men det vare de nu eengang ikke. – Kand : Ley talte atter for Slesvigs Frihed som den, der kunde finde Sted under Kongens absolute Regjering. – Jeg mindede i den Anledning om de nys anførte Ord af den foregaaende Taler og beklagede, at den Mand ikke havde kunnet møde, som bedst kunde imødegaae Ley, H : A : Kryger nemlig, hvis Hilsen jeg bragte Forsamlingen, hvorpaa jeg sluttede denne Deel af Festen med et Leve for Kredens Rigsraad. –

Kl : 6 gik man til Bords. Ligesom Svejstrup før paa Festkomiteens Vegne havde budt hele Forsamlingen Velkommen, saaledes bød han nu paa Røddingboernes Vegne de andre Velkommen. – Derpaa viste Rasmus Hansen, at Holger Danske ikke var „en Høne“, der sloges med Ørnen, medens nok kanskee Ministrene ikke vare stort mere. – Helveg talte om Kjærligheden og udbragte en Skaal for de Røddingere. – Svejstrup takkede paa deres Vegne og udbragte en Skaal for den Mand, hvis Ord meest havde revet ham med, Helveg. – Nutzhorn talte for Kvinderne. – Jeg sluttede Festen med at besvare det Spørgsmaal, hvorfor der var mindre Varme i Talen om det Danske end om det Polske. Det var ikke, fordi vi havde vore egne Sager paa det rene, men fordi der hvilte et Mørke over dem, saa man ikke kunde see Vej udad Uføret. Men vi skulde tage Varsel af 5 Juni Solen, som idag havde ladet vente paa sig, men dog omsider spredt Skyerne og givet os en skøn Eftermiddag. Det Leve for vort Fædreland, som nu kom, efterfulgtes af ni Hurraer. –

Der dandsedes paa Bræddegulv og paa stampet Leer. Karussellen blev godt benyttet. Hvad den ydre Udstyrelse angik, var det Glandspunktet, da dobbelte Guirlander deels af røde og hvide deels af blaa og gule Lamper bleve ophængte under Granguirlanderne, som iforvejen forbandt den Række røde og hvide Flagstænger, som omgav Festpladsen, og en stor Lysekrone hævede sig over Kongens Büste, der stod foran Talerstolen. Ogsaa ved Polens Bøsse var der en smuk Belysning og videre ud i Skoven. Man kan regne, at der var idetmindste 1200 Mnskr. (Præsterne Balslev⁷, Jørgensen⁸ og Tetens⁹ – (Krarup¹⁰ og Hagen havde derimod ligesom Termansen undslaaet sig forat komme ; den første og den sidste skulde til Eskelund, hvor ogsaa Hansen fra Vejen¹¹ gav Møde) – Propr : Drejer fra Aggentoft – et Par Skoledisciple fra Ribe ; Folk fra Rohede¹² og især fra Agerskov ; – Cancelliraad Halberg et Øjeblik). Det var J. Møller og Bay fra Rødding, P. Skjøtt og P. K. Møller¹³ fra Hjerting, J. Boysen og

H. D. Kloppenborg fra Skrave, Kn. Hansen fra Grønbæk og R. Hansen fra Kastrup, som i Forening med Svejstrup og mig havde indbudet til dette Møde, hvis Løsen Nutzhorn havde givet i den af Hansen malede Indskrift paa Æreporten :

„Frihed er bedre end meget Guld,
Om saa al Verden deraf var fuld“¹⁴.

K.B. (Schrøders arkiv E 2, personlige papirer etc. 1).

¹ Dagbogen for 1863–64 fylder ca. 50 oktavsider ført med miniature-skrift.
² Sang af Grundtvig fra 1843, inspireret af Laurids Skaus tale på Skamlingsbanken samme år. ³ Sang af Grundtvig, skrevet til stændernes mindedag 28/5 1839.
⁴ Grundtvigs „Bjarkemålets Efterklang“ fra 1817. ⁵ Det nordiske nationaløkonomiske møde 18/5 1863, hvor man lagde planerne for fælles mønt og porto i de nordiske lande. ⁶ Sang af Carl Ploug fra 1842. ⁷ M. J. Balslev fra Hjortlund.
⁸ N. P. Jørgensen, Hygum. ⁹ C. A. Tetens fra Malt. ¹⁰ Chr. Krarup i Føvling.
¹¹ Præsten Sophus Hansen. ¹² Råhede. ¹³ Jfr. brev 339, note 7. ¹⁴ Fra Rimkrøniken.

360. *Forstander Ludvig Schrøder til adjunkt P. Dorph*¹.

9. Juni (1863).

...²

Skolen er i Besiddelse af nogle mindre Rifler og en Skydebane af et Par Hundrede Alens Længde og har tidligere faaet et Tilbud om nogle Minierrifler fra Centralkomiteen i Kjøbenhavn. I den Anledning henvendte Cand. Nutzhorn, som er Skolens Gymnastiklærer, sig under sit Besøg i Kjøbenhavn i Pintsen til Kaptain Mynster³ forat erfare, hvorvidt det kunde nytte at begynde at skyde med de gamle Rifler, og om det var muligt at faae nogle af de nye. Der blev ham svaret, at Centralkom : havde uddelt alle de Rifler, den havde at disponere over, til nogle andre Bondehøjskoler . . . men at vi skulde faae nogle Rifler, saasnt Kom : atter fik nogle til Uddeling. Indtil da mente Kaptainen, at det var meget hensigtsmæssigt at begynde med de gamle Rifler, da man ogsaa med de nye fra først af maatte skyde paa nærmere Maal. Efter denne Anvisning er det vor Hensigt at lade Eleverne begynde Skydeøvelser med de Rifler, vi have, men derhos at faae andre unge Karle fra Egnen til at deeltage i disse Øvelser . . . Efter denne Begyndelse vil det neppe være svært at faae en rigtig Skyttekreds dannet, især naar vi kunde faae en Skydebane paa Grændsen mellem Rødding og Hjerting Sogne . . . hvor vi kunne vente at samle Skytter fra disse to Sogne og desuden fra Skrave og maaskee fra Skodborg, Lintrup og Hygum Sogne.

Jeg antager, at det ikke kan volde Vanskelighed at ordne Forholdet mellem vor Kreds og den hele Forening . . .⁴

Deres ærbødigste

Hr: Adjunct P. Dorph
Formand for Skytteforeningen.

K.B. (Schrøders arkiv E 2, Kopi i Dagbog for Skolen).

¹ Formand for Riffelskytteforeningen for Haderslev By og Amt. ² I indledningen takker Schrøder for formandens opfordring 3/6 til at virke for foreningens udbredelse her på egnen. ³ Kaptajn V. Mønster var initiativtager til Skyttebevægelsen og forretningsfører for dens centralkomite, oprettet 1861. ⁴ Adjunkt Dorph svarede med at opfordre Schrøder til at blive kredsformand for Rødding og omegn. Schrøder undslog sig og foreslog i et brev 11/7 Nutzhorn. 9 unge mennesker fra egnen og 11 af eleverne har indmeldt sig som aktive medlemmer (kopi i dagbogen).

361. Forstander Ludvig Schrøder i skolens dagbog.

<15/6 1863>.

13 Mænd fra Kjøbenhoved og Langetved kjørte Tømmer til os under stærk Regnskyl.

. . .¹

K.B. (Schrøders arkiv E 2).

¹ Her anføres navnene på 44 mænd fra omegnen, som uden vederlag kørte de bygningsmaterialer sammen, som skulde bruges til opførelse af ny lade og gymnastik- og forsamlingsaal. Materialerne er kalk fra Kastrup og Gramby, tømmer fra Skodborghus kro og mursten. Af de 44 mænd er 37 gårdmænd, resten er to sognefogeder, tre kromænd, en købmand og pastor Sveistrup. De fleste bor i Københoved, Langetved og Hjerting.

362. Forstander Ludvig Schrøder i skolens dagbog.

10 Juli <1863>.

Rejsegilde for Laden. En Krone og to Krandse, tre Danebrogsflag og de to andre nordiske Flag vajede fra Taget, medens ogsaa Skolens store Flag var oppe. En Murer drak Højskolens Skaal. Lærere og Elever raabte „længe leve“ for Bygfolkene. Derpaa spistes der og blev drukken tæt hos Jessens¹. Eleverne tilbragte hele Aftenen syngende, med tørre Munde.

11 Juli <1863>.

Ligesom R: Hertel i den Uge, jeg var paa Fyen, fortalte en Timestid om Studentermødet², saaledes har senere L: Wagner³ givet Gjæsteroller

med Fortælling om Rendsborg, om den nordiske Syvaarskrig og om det danske Vaaben. Det første Foredrag holdt han 6te Juli. Jeg mindedes Festdagen ved en Fortælling om Fredericiaslaget. En Extra-Time og en af Fædrelandshist :-Timerne har jeg benyttet til at fortælle om Landmandsmødet i Odense, navnlig om 1) de store Jordbrugeres Stilling overfor Politikken, 2) Sammenlægningsfriheden og 3) Skovtvang⁴.

K.B. (Schrøders arkiv E 2).

¹ Spisevæerten. ² Det nordiske studentermøde i København 1862. ³ Ludvig Wagner var ligesom Reinhold Hertel medlem af studenterkredsen „Lille Theologicum“. Han var broder til fru Schrøder. ⁴ Schrøder havde sammen med Fenger deltaget i Landmandsmødet i Odense i dagene 28/6-4/7. Den 1. juli kom folkehøjskolerne til drøftelse, jfr. brev 363. Den 3. juli holdt Fenger foredrag om studedefning.

363. Forstander Ludvig Schrøder til etatsråd Chr. Flor.

Rødding 11 Juli 1863.

Kjære Hr: Etatsraad!

Efter Deres Ønske skal jeg meddele Dem det Lidt, der er at fortælle om min Deltagelse i Landmandsmødet i Odense. Kammerherre Wichfeldt¹ gav nogle ubetydelige, men meget velvillige Meddelelser om Bondehøjskoler, hvori han nærmest dvælede ved Spørgsmaalet om Betydningen af Agerbruget . . . De to følgende Talere afgave gode Vidnesbyrd om Skolernes Virksomhed. Saa vinkede Tesdorpf, som havde talt meget venligt med mig de foregaaende Dage, til mig og bad mig tage Ordet . . . Jeg fortalte da, hvorvidt Agerbruget i Rødding H: havde nogen Betydning for Undervisningen, og hvorledes vi mente at sørge bedst for dem, der vilde have praktisk Uddannelse, ved efter endt Skoletid at anbringe dem paa større Gaarde. Sluttelig udtalte jeg min Glæde over, at der ikke var rejst Indvendinger imod, at Skolerne gave sig af med andre Ting end Landvæsen. Det skulde ogsaa nok Tiden vise, at ligesom det allerede var de dygtigste Landmænd de Samme, som ikke arbejdede for sig selv alene, men for Samfundet, saaledes vilde den Tid ikke heller i den Henseende være spildt, som paa Skolerne anvendtes til at vække de Unges Kjærlighed til de Samfundskredse, den folkelige og borgerlige, hvortil de hørte. Efter mig fik Assistent ved Landbohøjskolen la Cour² Ordet. Han sluttede sig til mine sidste Ord forat slaae fast, at det var det Vigtigste ved de Skoler, hvad der angik Fædrelandet og Modersmaalet, derfor skulde Grundtvig og Flor aldrig glemmes, som først havde begyndt paa dem . . . - Jeg fik Indtrykket af det Hele, at vore Skoler af en eller

anden Grund ere blevne uangribelige i de velfornemme Landmænds Kreds. For Skolens Skyld kunde jeg da gjerne være blevet hjemme, dersom jeg ikke havde den Tro, at det paa anden Maade kan komme Skolen til Gode, at jeg gjorde Bekjendtskab med en Del af Menneskeheden, jeg hidtil kun har seet paa Afstand . . .

...

Deres hengivne

Ludvig Schrøder.

K.B.

¹ E. J. Wichfeld, Engestofte. ² Den 25-årige J. C. la Cour blev allerede året efter bestyrer for den nyoprettede Arresødal folkehøjskole ved Frederiksværk.

364. *Forstander Ludvig Schrøder i skolens dagbog.*

18. Juli (1863).

Stud : med : Nutzhorn¹ holdt Foredrag om Generatio æquivoca² m : v :

20 Juli

Skolebesøg af Gaardmand N : Lorentsen m : Søn fra Gotrupel og Lærer Madsen fra Ellund³, som talte til Eleverne om Modersmaalet, som han lignede med en Bidronning, og fortalte Sagn og en „Geskikte“ fra Hanved.

...

24 Juli

Enkelte af Eleverne deeltog i Nedlægningen af Drænsrør, ligesom Fenger viste dem alle Arbejdet. – Jeg fortalte paa Skolen om Thorvaldsen og hans Værker som en Forberedelse til Rejsen⁴.

K.B. (Schrøders arkiv E 2).

¹ H. Nutzhorns yngre broder, Ditlev († 1864). ² Organiske væseners opståen af uorganisk substans. ³ Gotrupel og Ellund ligger begge i Hanved S., hvor skolelærer Madsen var eneste bidragyder til Rødding højskole. ⁴ Skolens sommerrejse til København.

365. *Forstander Ludvig Schrøder i skolens dagbog.*

<25/7 1863>.

Uddeling af det clausenske Legat :

...¹

Meddelelsen om denne Uddeling fandt Sted paa Isted-Dagen. Der var ikke bekjendtgjort i Aviserne om denne Fest og heller ikke skrevet til dem, der skulde have Bøgerne, endelig vare Bøgerne heller ikke komne, – lutter Fejl. Dertil kom, at det regnede, og Stormen rev Rebet over paa vor Flagstang, saa Flaget kun var oppe en føje Stund. Af gamle Elever

mødte kun Greve² om Formiddagen. Aftenen før havde Jessen³ været i Hjerting og ladet Folk det vide; Jes Gram⁴ havde været ude i Rødding By, Jon Hansen⁴ havde sagt det til Juhl Boisen i Langetved⁵, at Kl: 2 var her Fest. – Lærerne, Forvalteren, Ley og Greve spiste Sagosuppe og Steg med Eleverne, drak ogsaa et Glas Vin til Maden; men Sang og Taler blev gjemte. –

Kl: omtr: 4 samledes paa Skolestuen Præsten med tre Damer (Frøken Laurberg, Bertelsen og Laura), min Hustru og Anna, Simon Skjøtt⁶ og P Chr Møller fra Hjerting, . . .⁷ fra Stenderup i Østerlinnet, Jul Boisen, Greve, Ley, Østergaard, Lærere og Elever. Vi sang „Sejers-Torsdagen“ (N: 32)⁸, hvorefter Pastor *Svejstrup* fortalte om Krigen, navnlig da om Feldttoget 1850 . . . Han fortalte om den sorgbandede Glæde, hvormed Budskabet blev modtaget om den dyrekjøbte Sejer, om Tabet af hver tiende Mand i den danske Hær. – Vi sang „Kjærmindesangen“⁸, og derpaa talte jeg om den Fredens Kamp, som skulde knytte sig til Krigens, for derfra at gaae over til Clausens Deltagelse deri. Jeg omtalte Legatets Oprindelse fra de frivillige Bidrag til at Clausen kunde blive Stænderdeputeret og fremhævede Skriftens Betydning til at minde om det levende Ord. – Derpaa sang Eleverne nogle fleerstemmige Sange. – Om Aftenen gjorde Ley og Nutzhorn jun: Gilde for Eleverne, hvor de fire Gaardmænd og Skolelærer Tjellesen⁹, som var kommen lidt hen paa Eftermiddag, medens jeg talte, saavel som Greve var med. Jeg udbragte en Skaal for Kongen. Nutzhorn fortalte derpaa om Valpladsen ved Isted, som han sidst havde seet i Svend Grundtvigs Selskab . . .¹⁰ Fenger talte for, at vi maatte faae Kraft og Mod til Kampen, naar den engang kom med Tydskerne, der vare vore Fjender og kun kunde forliges med os som Ild m. Vand, som Stænderforsamlingen nys havde vist . . .¹⁰ Jeg udlagde Rejnald Underbarnet¹¹ om Ungdomsdriften, der ved Modersmaalets, især ved Folkesangens Hjælp kunde finde, hvad Hjærtet længtes efter. Vi sluttede med en Skaal for de nordiske Kongers Broderpagt. Det var et langt og fornøjeligt Gilde.

K.B. (Schrøders arkiv E 2).

¹ Legatet fordeltes mellem 7 elever, deriblandt een – Andreas Petersen – fra Sydslesvig, 3 fra Haderslev Østeramt, 2 fra Vesteramtet og 1 fra Sundeved. Af de uddelte 24 bøger var 10 dansk litteratur (Grundtvigs Sakse og „Optrin“, Holbergs komedier, Ingemanns Valdemar d. Store, Oehlenschlägers tragedier, Bjørnsons fortællinger), 9 skrifter om sprog og danskhed i Sønderjylland, resten Erslevs Den danske Stat, Rostrups Flora, Johnstons Kemi og Schouws naturskildringer.

² Forpagter af Billeslund i Gram s., gl. elev. ³ Skolens spisevært, H. Jessen. ⁴ Jes

Gram fra Sommersted og John Hansen fra Langetved var elever på skolen. ⁸ Gård-ejer og gl. elev. ⁹ Sognefoged. ¹ Pladsen står åben i originalen. ⁸ Begge sange er af Grundtvig og trykt i „Danskeren“ 1850. Nr. 32, i P. O. Boisen: Nye og gamle Viser (6. udg. 1863). ⁹ A. Tjellesen fra Eskelund ved Brørup. ³⁰ En del af de udbragte skåler er udeladt. ³¹ Ingemanns „Tryllespil“ fra 1816.

366. Forstander Ludvig Schrøder til etatsråd Chr. Flor.

Rødding Folkehøjskole 1 Octbr: 1863.

Kjære Hr: Etatsraad!

De er sagtens vred paa mig, fordi jeg ikke saa længe har ladet høre fra mig . . .

For da nu at begynde med det Vigtigste ved Skolen, Eleverne, da var der, som De maaskee husker, den 5te Juni 17; siden er der kommen en gammel Elev hertil, som har været paa Grundtvigs Højskole $\frac{1}{2}$ Aar og her 2 Halvaar, men dog er og (rimeligvis) bliver en Dødbider, – fremdeles en Seminarist, Hanghøj, som vilde gjøre sig bekjendt med Højskolegjerningen¹, og – fra idag – en jydsk Bondekarl. Vi kunne da sige, at Skolen i denne Sommer er benyttet af 20 Elever.

Til Vinter vente vi 4 Elever paa andet Vinterhalvaar og 6, som have deeltaget i Sommer-Undervisningen; desuden er der indmeldt 14. Da vi endnu have en Maaned tilbage til November, og der er bleven talt om idetmindste 6 til, som havde Lyst til at komme her, men som endnu ikke have ladet høre fra sig, saa er der al god Grund til at antage, at vi faae fuldt saamange Elever denne Vinter som den forrige, endskjøndt ogsaa Winstedt har gode Udsigter, og Bønderne i Veerst ved Kolding selv have lavet sig en Højskole². Under disse gode Udsigter er den Tanke dukket op hos mig igjen, som jeg fremsatte paa Bestyrelsesmødet i Sommer, og som gav Anledning til, at Bestyrelsen bemyndigede mig til at antage et Menneske til Fjerdelærer, som havde Lyst til Højskolegjerningen og derfor vilde arbejde her for saa billige Vilkaar som muligt for at leve. En saadan er netop Hanghøj, og vi have derfor ogsaa allerede taget ham i Tjeneste, idet han forleden begyndte at undervise de Elever, der ønskede det, i Skrivning, og imorgen skal han prøve at fortælle en Saga for dem . . .

Bygnings-Arbejderne ere vidt fremskredne. Heelt skikkede til Beboelse ville de nye Værelser vel ikke være for det Første; men Fenger har dog tænkt at kunne boe i sin ny Lejlighed om Dagen, naar han foreløbigt om Natten kan sove i Elevbygningen. Forsamlingssalen er efter mit Skjøn stor nok og heel takkelig.

Imorgen kjøre vi til Bovlund for at samles med Høgsbro hos Bunde

Reflund³. Saa er det, Hanghøj skal forsøge sig og dele Timerne med Fenger.

...

Deres hengivne
Ludvig Schrøder.

K.B.

¹ Peder Sørensen Hanghøj, senere mangeårig lærer i Vrå i Vendsyssel og foregangsmand indenfor afholdsbevægelsen. ² Denne højskole ophørte ved krigens udbrud og kom ikke i gang efter 1864. ³ Iflg. skolens dagbog var det Høgsbros ønske, at Røddinglærerne og nogle af eleverne her skulle samles med ham og Klosterbrødrene, jfr. brev 369.

367. Forstander Ludvig Schrøder til etatsråd Chr. Flor.

Rødding Højskole 17 Octbr: 1863.

Kjære Hr: Etatsraad!

...¹

Der er kommen en Standsning i Indmeldelsen af Elever. Vi staaer endnu ved de 28 eller rettere 27, da den i forrige Brev omtalte Hanghøj neppe kan blive her efter Novbr: som *Elev*, om vi end kunde have Nytte af ham som Lærer et Par Maaneder eller mere, naar vi kunde give ham en Snees Daler om Maaneden for det. – Høgsbro var her fra Lørdag til Mand: Eftm:; han kunde ikke godt finde sig i de nye Bygninger. Disse ere da saavidt, at jeg har kunnet give mit Minde til, at Svejstrup har indvarslet et Vennemøde til Forhandling af det kirkelige Frihedsspørgsmaal, i vor nye Gymnastiksal. Denne Sal interesserer forresten betydeligt vore Gjæster fra Mandagsmøderne sidste Vinter, og nogle af dem tænke paa at vise det ved at give Skolen Noget, der kunde være til Pryd for Salen. Først havde de tænkt paa et Par Portrætter af Grundtvig og Kongen; men da de have raadført sig med Nutzhorn derom, har han foreslaaet dem, at give os Lamper; Billeder passe ikke godt i den Sal; og Lamperne er baade en varig og værdifuld Gave; da Thingskriver Holgersen² hørte, at der var Tale om at give Skolen Lamper, sendte han Nutzhorn 5 Rd: til Hjælp dertil. – Vil Gud give os Kræfter og Lykke til at virke her nogle Aar, da haaber jeg, der skal dog blive et lille Vennelag, som slutter sig fast om Skolen. Jeg haaber snart at høre fra Dem.

...

Deres hengivne
Ludvig Schrøder.

Højvelbaarne Hr: Etatsraad Flor.

K.B.

¹ Brevets indledning handler om mødet i Bovlund og drøftelse med „klosterbrødrene“, jfr. brev 369. ² En af skolens venner i Rødding.

368. *Forstander Ludvig Schrøder til etatsråd Chr. Flor.*

Rødding Højskole 2 November 1863.

Kjære Hr : Etatsraad !

Jeg vil benytte Fritiden, som er kommen „mellem Sessionerne“, til at give Dem en udførligere Beretning om vor Færd paa Skolen, end jeg ellers har god Tid til. Siden jeg skrev sidst, have vi haft det store kirkelige Møde¹. Det var Svejstrup, som indbød til det, og som derfor ogsaa skal være ene om Æren for det, medens Skolen nok kan have maaskee den største Fordel deraf, da den talrige Forsamling neppe har kunnet undgaae at overføre det velvillige Sind, hvormed den saa paa Forhandlingerne, paa Stedet, hvor de førtes. Der var nok en 4-500 Mennesker samlede; den nye Sal var aldeles fuld; der var mange Læs fra Kongeriget og adskillige fra Jels, Nustrup, Gram, Østerlinnet, Agerskov, Vodder, Lintrup og Hjerting Sogne foruden fra Svejstrups egne. Der var 14 Præster og mange Skolelærere. Folkethingsmand N. J. Termansen ledede Forhandlingerne, som aabnedes med en Beretning af Svejstrup om Grundtvigs Udtalelse paa det københavnske Mødes² første Dag. *Hagen* knyttede dertil et jævnt og klart, men rigtig dygtigt Vidnesbyrd om Enigheden mellem Luther og Grundtvig og den kirkelige Frihed, særlig Præstefriheden. Saa kom Pastor Kyhnell fra N. Farup frem med en svag Opposition, som blev ypperlig gjendrevet af Svejstrup. Nu fik jeg Ordet. Jeg havde egentlig ikke tænkt at ville tale, men var af Svejstrup nogle Dage før opfordret til om muligt at give en kirkehistorisk Udsigt over Friheds-Bevægelsen . . . – Jeg har siden haft Lejlighed til at erfare, at Lægfolket var glad ved denne Tale. En ny Elev blev lidt efter indmeldt, og en Karl, som havde meldt sig til Kolds Skole, maatte dog sige mig det, at han havde haft ganske andre Forestillinger om Rødding Højskole indtil den Stund. – Vi gik nu over i Spisesalen, hvor Md : Jessen havde anrettet et godt Fællesmaaltid. Her udbragte Stiftsprovst *Bojsen* en Skaal for Højskolen som et aandeligt Dannevirke . . .³ Der var vist ikke Mange, som ikke fandt, det havde været en god Dag, og m. H. t. Frihedssagen var der ogsaa udrettet Noget; paa Gaardm : R. Hansens Spørgsmaal til Forsamlingen, om man ikke undte Præsterne Frihed, lød kun et mangelstemmigt Ja. –

Eleverne vare godt fornøjede med, at de havde hørt paa den livlige Forhandling, og jeg er ogsaa vel fornøjet med, at de paa denne Maade ligesaa vel som ved Svejstrups hele Virksomhed kunne blive stillede overfor det kristelige Livsspørgsmaal, som jeg ikke kan skjønne er ret paa sin Plads i selve Skolen, hvor Fleertallet af Eleverne søge hen forat finde noget Andet. Jeg haaber ogsaa, Erfaringen skal vise, at den Berøring med Kristendommen, hvori de kunne komme udenfor Skoletimerne, vil være i samme Grad virksom paa dem, som den er fuldstændig frivillig. –

Da Nutzhorn i de sidste Dage af Skoleaaret havde afsluttet Undervisningen i nogle af sine Fag, benyttede han endeel Timer til at øve Eleverne i mundtlig Brug af Modersmaalet. Hver valgte sit Emne, hvorover han holdt et lille Foredrag, hvortil saa de Andre kunde knytte deres Bemærkninger. Dette Forsøg lykkedes over al Forventning godt . . .⁴

Det er fra Nutzhorn, jeg ved dette, for han var den eneste af Lærerne, der hørte disse Foredrag; men selv hørte jeg, hvordan næsten alle Eleverne fik Munden paa Gang i Lørdags Aftes, da Fenger gjorde Afskedsgilde for tre af vore bedste Elever, som i disse Dage rejser bort. Da holdt især Jes Gram, som bliver her i Vinter og tænker paa at blive Dyrslæge, to i sin Slags fortræffelige Taler⁵ . . .

Men nu nok om Eleverne, skjøndt ikke formeget, saavist De vil dele min Glæde over, at det lysner over vor Ungdom. –

...

De med * betegnede Timer skulde Hanghøj tage; de to, der ere betegnede „Historisk Fortælling“ skulde bruges for det Første til Napoleons Levnetssløb efter St: Hilaire⁶, senere til nogle andre Skildringer fra den nyere Tid (f: Ex: Garibaldi), som jeg har ment Eleverne kunde have godt af at høre, samtidig med at jeg baade i Fædrelands- og Verdens-Historien færdes i Oldtiden, – især da jeg maatte fatte mig meget kort om den nyere Tids Verdenshistorie. Nutzhorn vil selv læse med de, der ere fremmelige i Tydsk, og lade Hanghøj læse med Begynderne. Vi andre Lærere faae 17–18 Timer ugentlig. – Torsdag Aften vilde vi have Møder af samme Slags som ifjor paa Mandag-Aftenerne. Saa vilde jeg hveranden Torsdag begynde med at fortælle om vort Fædrelands Forhold i dette Aarhundrede, senere om andre Tider, da vort Fædreland har været i Fare, men er bleven frelst. Jeg tænker saaledes bedst at komme Folk paa Livet og er glad ved, at Eleverne ogsaa saaledes kunne faae lidt Nyt at forene med det Gamle. Fenger vil jeg see at faae til at give lidt folke-

Time-Tavle

	Mandag	Tirsdag	Onsdag	Torsdag	Fredag	Lørdag
8-9	Dansk	Dansk	Dansk	Dansk	Dansk	Dansk
9-10	Verdens-Hist	Regning*	Verdenshistorie		Regning*	Verd-Hist.
10-11	Husdyravl	Skrivning*	Husdyr-Avl.		Skrivning*	Husdyravl.
11-12	Verdens-Beskr.	Dansk Læsn*	Verdens-Beskrivelse		Retskrivn :*	Verd : Beskr :
2-3	Mathematik	Kemi	Kemi	Mathemat :	Kemi	Kemi
3-4	Tegning	Gymnastik*	Gymnastik*	Tegning	Gymnastik*	Gymnastik*
4-5	Hist : Fortælling*	Sang	Naturlære	Hist : Fortæll*	Sang	Naturlære
5-6	Gudesagn	Fædrelands-Historie		Gudesagn	Fædrelandshistorie	
6-7	Tydsks 2*	Engelsk	Tydsks 1 og 2*		Engelsk	Tydsks 1

Det ældre Hold har særskilt

- 1) Øvelser i Kemisk Laboratorium Tirsd : og Fred : 9-12
- 2) Timer med Nutzhorn : Mandag, Onsdag og Torsd : 3-4.
- 3) Timer med mig Tirsdag, Fredag og Lørdag 3-4.

lige Skildringer af Planter og Dyr, til Oplysning om Billedsproget. – Bogbinder Rasmussen har vel bragt Dem et Par smukt indheftede Beretninger. –

En venlig Hilsen fra min Hustru og Deres hengivne

Ludvig Schrøder.

K.B.

¹ 27. oktbr. 1863. ² På det kirkelige vennemøde omkring Grundtvigs fødselsdag 8/9 1863 havde Grundtvig lagt sine venner på hjerte at virke for menighedernes og præsternes frigørelse. ³ Stiftsprovst C. C. Boisen, der før treårskrigen havde været præst i Vonsbæk. Blandt de øvrige talere var Peder Larsen, Dons. ⁴ De emner, der nævnes, er følgende: Den trojanske krig og Odysseus' rejse – Thors hammer udlagt som „det levende ord i folkemunde“ – Audun og bjørnen – folkesagnet „Det fattige lig“ – Ansgar – Jefta og Goliath – beretning om træfning ved Stepping 1848 – stemninger og tilstande på Als 1848 (hertugen med strikke om halsen!) – rekrutlivet i København – Sammenligning mellem studefedning og studehandel i Thy og Mellemslesvig – Biavl – Former for de lollandske pileplantninger – Enge – Mergling. ⁵ Ifølge skolens dagbog 31/10 1863 sagde en af eleverne, Christensen, at han ville huske Schrøders ord i hans indledningstale: „Hver nyde, som han nemmer“ som betingelse for venskabsforholdet mellem lærere og elever. En anden elev, Andreas Lorentsen fra Gotrupel erklærede, „at han i Meget, særlig m. H. t. Gudesagnet var kommen til at staae helt anderledes overfor Skolen end fra først af“. Endvidere blev der talt af Hanghøj, Ravnkilde, H. Iversen („ønskede Krig og Navnet Hertugdømme om Slesvig dermed afskaffet“), Berg og H. J. Jensen fra Møen („mærkede nok, at han var kommen imellem Folk, der havde lært at tale, og ønskede det danske Modersmaal indsat i sin Ret indtil Ejderen“). ⁶ Oversat til dansk 1848.

369. Forstander Ludvig Schrøder til godsforvalter Johs. E. Schrøder.

Rødding Højskole 6 Novbr: 1863.

Kjære Broder!

Siden jeg sidst skrev, har jeg endda ikke oplevet saa ganske lidt, som det kunde være rart at fortælle om til Dig og andre lollandske Frænder . . . Den 1 Octbr: ¹ var jeg med Nutzhorn, Østergaard og tre af Eleverne til et Møde hos Gaardmand Bunde Refslund i Bovlund . . . der var foruden os nogle slesvigske Politikere, der gaae under Navnet Klosterbrødrene og anføres af Siegfred Kristian Ley, – Pastor Boesen ² og Rigsdagsmand Sofus Høgsbro, der havde givet Stødet til dette Møde for at komme til en Forhandling med Klosterbrødrene om den politiske Stilling og mulig bringe Enighed til Veje mellem dem og os i Rødding. Det Første lykkedes bedre end det Sidste; for der blev politiseret nok; men stik imod hinanden stode rigtignok for det Meste Ley og jeg, medens Boesen og Nutzhorn, der holdt med mig, taug stille, og kun Gaardmand Rasmus

Hansen fra Kastrup ydede mig nogen Bistand i Kampen. Hvad jeg især holdt fast paa, det var den Fare for Modersmaalet, som var uundgaaelig, naar ikke de Danske i Slesvig bleve nærmere knyttede til de Danske i Kongeriget og ikke skulde sejle den høje Sø med Tydskerne i Slesvig. Ley derimod var bestemt paa, at Slesvig ikke skulde knyttes til Kongeriget, før baade de Tydske og de Danske hernede bleve eens om at ønske en saadan Forbindelse. – Paa Tilbagevejen væltede jeg for første Gang i mit Liv med en Vogn, idet Foraxelen gik i Stykker, som vi kjørte gennem Gram, og vi alle Sex dejsede ned paa Steenbroen, dog uden at komme til nogen Skade. Det var et stort Held, at Charlotte ikke var med paa den Fart. – Saa var det paa Kongens Fødselsdag³, da vi havde haft Eleverne inde hos os at drikke Chokolade, da kjørte vi om Eftmd : i godt Vejr til Starup, som ligger et Par Mil Nord for Kolding. Der har Hanne Bertelsen⁴ hjemme, som Du vist saa i Præstegaarden saavel som hendes Søster Karen, som Du traf paa Dampskibet. Deres Fader Sognefoged Bertelsen ejer en stor Gaard, der hedder Egeland. Vi kom dertil ved Aftenstid. Hos Bertelsens Svoger Henriksen paa Nabogaarden, Skovgaard, var der Sølvbryllup, hvor Sveistrups var henne. Hanne Bertelsen tog imod os i sin hvide Kjole, for hun var taget hjem fra Sølvbryllupet, da hun vidste, vi kom paa den Tid. Saa førte hun os ind i et hyggeligt Hus, der lignede en Præstegaard, og da vi havde faaet Noget at spise, blev Bertelsens Vogn forspændt, og vi kjørte hen til Sølvbryllupshuset, hvor vi bleve vel modtagne og tilbragte nogle behagelige Timer i Selskab blandt Andre med Jens Lassen Knudsen og Schørring fra Fyen⁵ . . . Men forresten var der en Mængde Bønder. Thi Familien er af Bonde-Æt, skjøndt denne Gaard var aldeles herskabelig bygget og indrettet. Næste Formiddag . . . kjørte vi til det egentlige Bestemmelsessted for vor Rejse, *Dons*, hvor Gaardmand Peder Larsen havde buden os til Høstgilde. Knudsen kjørte med os, og vi havde det muntert paa Vognen, medens vi rullede afsted gennem en dejlig Egn med svære Bakkestrøg, Aaer og Smaaskove. Vi kom ind i en stor Gaard, hvor der stode nogle hyggelige grønne Træer foran Stuelængen, men hvor der var en Mængde Vogne, som paa en Markedsplads. Peder Larsen førte os strax ind i Spisestuen, hvor Gjæsterne bænkedes alt som de kom. Vi fik Plads ved Præstebordet. For Enden af dette sade *Svendsen* fra Jellinge⁶ og *Svejstrup*. Ved samme Side som vi sade nogle Præstefruer, Knudsen og *Fog* fra Skjolde⁷. Paa den anden Side sade *Otto Møller* fra Gylling⁸, *Laurberg* fra Balle⁹, *Lund* fra Hjærndrup¹⁰, *Baggesen*¹¹, og der var endda 4 Præster til, Schørring iberegnet, som var kommen over til et andet Bord, hvor Rigsdagsmand *Niels Jokum*

Termansen havde det øverste Sæde og hvor der forresten var Brødre til Rigsraad Jens Jørgensen¹², nogle Skolelærere og ansete Bønder. Foruden et Kvinde-Bord, som sluttede sig til dette, var der, hvad Peder Larsen kaldte Hædersgjæsternes Bord, hvor hans Høstfolk havde deres Plads. Men i en anden Stue bleve en heel Del unge Mennesker beværtede, hvoriblandt en heel Del Jellinge-Seminarister, der vare komne selvbudne den lange Vej. At vi fik god og kraftig Mad, men rigtignok ikke af den Slags som Sølvbryllups-Maden paa Skovgaard, kan Du vel vide. Men det Ejendommelige ved Gildet var Psalmeversene, hvormed det begyndte og sluttede, ved hvilke Værten førte an, og de Taler, som nogle af Præsterne, men da især Peder Larsen holdt. Ham maa Hjertet altid løbe over paa, saa der var som sædvanlig ikke den bedste Orden i hvad han sagde, og hans Skaaler endte tiere med Amen end med Hurra; men der var en Varme og Inderlighed i Alt, hvad han yttrede, som nødvendig maatte gjøre godt, men som ogsaa gjør det vanskeligt at gjengive, hvad han sagde. Da Maaltidet var endt, og Kaffen var drukken, drev han Gjæsterne ud, for at Stuen kunde blive røddelig. Mørket faldt paa; der blev stillet et lille Bord med et Par Lys mellem to aabne Vinduer. Foran sade Kvinderne tykt og tæt; Mændene stode langs Væggene og i den tilstødende Forstue; men Mange fandt først Plads i Gaarden ved de aabne Vinduer. Saa traadte Svejstrup hen til Bordet og holdt en Høstprædiken. Derpaa maatte efter Værtens Opfordring først Otto Møller fra Gylling, saa Fog fra Skjold, saa Svendsen fra Jellinge og endelig Laurberg tale. Mest Indtryk gjorde vist, hvad der blev sagt af de to yngste blandt disse fem Præster, Otto Møller og Laurberg. Den første talte om det apostoliske Ord, at vi i alle Maader skulle voxer, Sandheden troe i Kjærlighed, til ham, som er Hovedet, Kristus . . . Men Sandheden er kommen til hver af os som Herrens Ord til os i Daaben; og Kjærligheden er os aabenbaret i det Ord, Herren taler til os ved sit Nadverbord. At holde sig til Herrens Sacramenter, til Daaben og Nadveren, er da Betingelsen for, at vi kunne voxer. Og det er ikke den Enkelte, som voxer . . . Det er i Samfundet at den Enkelte voxer. I alle Maader skulle vi voxer, – i Tro og Haab og Kjærlighed, – i Retfærdighed og Fred og Glæde i den Hellig-Aand – til ham, som er Hovedet, Kristus. – Laurberg talte om, hvor fattigt det var for os med Forventningen af Vorherres Jesu Kristi Tilkommelse . . . Da han var inde til Kirkemødet i Kjøbenhavn og han saa kom ud ad Kasinos lille Sal paa Trappegangen, da var det mageløst at see den Glæde, hvormed Folk gjenkendte og hilste hinanden; det lød fra mange Sider: „Hvad er ogsaa Du her? og Du? Havde jeg troet, jeg

skulde opleve at see Dig ved denne Side? Nej aldrig havde jeg ventet, at Du skulde blive Grundtvigianer. Det er dog dejligt, at vi skulde sees her.“ Og Taarer havde staaet i Manges Øjne ved Gjensynet af gamle Venner. Han var derved kommen til at faae en Følelse af, hvordan det maatte være ved Vorherres Jesu Kristi Tilkommelse, hvor dejligt det da maatte være, naar man var iblandt dem, der kom paa den rette Side . . . at see alle de andre . . .

Saa kjørte vi hjem i Mørke . . . – Endelig har Svejstrup her paa Høj-skolen holdt et kirkeligt Møde forat forhandle om Præstefriheden . . .¹³

Vort nye Skoleaar er begyndt med, at vi veed ikke ret endnu, om 30 eller 32 Elever; der er rigtig flinke Folk imellem dem; men om vi just kan faae Fleertallet med i alle vore Fag, det vide vi endnu ikke . . .

...

din hengivne Broder

Ludvig Schrøder.

K.B.

¹ Skal være: 2/10. ² G. F. Boesen var sognepræst i Agerskov. ³ 6. oktober. ⁴ Hanne Bertelsen blev senere gift med H. Nutzhorn. ⁵ J. Schiørring, hjælpepræst i Ryslinge 1853/64. ⁶ H. J. M. Svendsen, fra 1856 til sin død 1872 forstander for Jelling seminarium. ⁷ Carl Fog, Skjold i Bjerge hd. ⁸ Præst i Gylling fra 1860 (f. 1831). ⁹ Laurits Laurberg, kapellan i Bredsten fra 1857 (f. 1830). ¹⁰ Rasmus Lund, se brev 354, note 3. ¹¹ R. J. Baggesen var 1855–63 præst i Harte ved Kolding. ¹² Jens Jørgensen, Bjerregården, rigsråd fra 1857. ¹³ Jfr. brev 368.

370. *Forstander Ludvig Schrøder i skolens dagbog.*

Eleverne drak Dus, Fleertallet paa Spisesalen.

7/11 <1863>.

12/11 63.

Svejstrup fortæller om Moses og Israeliterne i Ørken, jeg anstiller en Sammenligning mellem Moses og Luther i Anledning af, at det var Mortensdag den foregaaende Dag¹. –

15/11 63.

Lærerne læste Jeppe paa Bjerget for Eleverne Søndag Aften.

17/11 63.

kom Efterretning om Kong Frederik den Syvendes Død². Samme Dag døde Herredsfoged Halbergs Hustru.

...

19 Novbr.

holdt vi det første danske Samfunds-Møde; men det blev naturlig til en Sørgefest over Kongen. Hans Billed blev stillet med Flor om Skulde-

ren og Flor paa den hvide Pjedestal i Baggrunden af Nischen i den ny Sal, som var beklædt med Krist-Tjørn. Eet Lys stod paa hver Side. Der indfandt sig en meget talrig Forsamling (omtr: 300) fra nær og fjern. Efter Sangen „Det isned om Danmark, men Gud var os god“, der ender med

„Din Rede, Kong Fredrik er Borgernes Bryst
Og aldrig Du dør i din Rede“⁻³

paaviste jeg Ligheden mellem Fredrik Folkekjær og Frode Fredegod, idet jeg dvælede ved de mørke Udsigter i Begyndelsen af Begges Regjering, hvordan de begge søgte deres Styrke i deres Folk, saa det var mere deres Mænds end deres egen Storhed, der kastede Glands over deres Dage, og hvordan endelig Folket ved Fredriks som ved Frodes Død staa ængstet ved Tanken om, at hans Værk skulde falde sammen ved hans Død. At lade, som han levede, og bære Fredriks Lig om Land var ikke muligt. Men vilde vi efter Verset bære ham, hans Minde og hans Gjærning i Hjertet ikke 3, men 300 Aar, da skulde hans Minde beskyærme hans Idræt. Det er en menneskelig Fortrøstning; men en kristelig er den Erfaring, som det danske Folk i Aarhundreder har gjort, at

„Lykken leger med Danmark Skjul“,

som der staa i Psalmen: „Syng med os baade Mark og Skov“⁴, som vi nu sang. – *Nutzhorn* tog nu Ordet. Han mindede om Gamle Gorms Ord: „Visselig er min Søn Knud død, siden hele Danmark sørger“⁵. Det kunde den danske Folke-Aand nu sige om Kong Fredrik . . . Fredrik den Syvende havde haft tre . . . Lykkeviste i Friheden, Folkeligheden og Broderligheden. ⟨Han⟩ fortalte, hvad han kunde huske fra Frihedstiden 1848 og fra Broderskabs-Mødet paa Fredensborg 1862⁶. Han havde ogsaa skrevet en Sang . . . den blev omdelt og afsungen. – Saa kom praktiserende Læge *Bay* fra Brørup frem og meddelte, hvad Folk her sønden Aa endnu ikke havde hørt, at den nye Konge havde underskrevet den nye Fællesgrundlov for Danmark-Slesvig. Han mindede om Sangen „Danmarks Krone“⁷, som derpaa blev sunget. – Folkethingsmand *N 7 Termansen* fik derpaa Ordet: Naar Folk for nogle Uger siden kom sammen, da talte de gjerne om den stærke October-Storm, der havde gjort saamegen Skade; han havde lagt Mærke til, at stærke Storme tidt gik forud for store Begivenheder, og troede, Vorherre godt kunde bruge dem til at vække Folk op. Nu var Novemberstormen kom-

men efter Octoberstormen, og den havde været meget værre for Danmark; thi den havde blæst Støtten om, til hvilken vor unge Frihed havde lænet sig, Muren, ved hvilken vort unge Folkeliv havde fundet Ly. Nu kom det an paa, om Træet havde slaaet saa dybe Rødder, at det kunde staae uden denne Muur. Herren havde i den gamle Pagts Dage sagt til sit Folk, at han havde Fredstanker med det. Det turde det danske Folk ogsaa tilegne sig, saavist det havde været venligt mod Kristentroen. Det skulde da føle det engang, at Herren ikke var i den stærke Storm, men i det milde Vejr, der kom bagefter. Han mindedes Sangen, Grundtvig 1848 havde skrevet i lignende alvorsfulde Tider⁸.

Efter Sangen: „Jeg saa kun tilbage“⁹ udtalte Svejstrup sin gode Forhaabning om den nye Konge, støttet paa Efterretningen, Forsamlingen havde modtaget om, at han havde underskrevet Forfatningen for Danmark-Slesvig. *R*: *Hansen* fra Kastrup var kommen til at tænke paa Ligheden mell: Fredrik 7 og Moses, idet han som denne kun førte Folket til Grændsen af det forjættede Land.

26 Novbr:

opfordrede Præsten efter sin bibelske Fortælling Folk til at rejse til Lyksborg og følge Kongen.

29 Novbr:

tog efter denne Indbydelse Fenger og Nutzhorn som Ombud for Skolen med Herredsfogden¹⁰, Thingskriveren¹¹ og Præsten over Aabenraa til Lyksborg.

Samme Aften beg: Elevernes Øvelser i Foredrag, idet Jes Gram fortalte om Tordenskjold og Jesper Madsen udviklede Nyttens af Dræning. – Jesper Madsen tog sig saa paa i 2 daglige Timer Mandag og Tirsdag at udvikle, hvorledes der efter hans Erfaring helst maatte draines. Derved blev der ikke flere Timer til os Andre, end vi let kunde besørge.

30 Novbr:

fortsattes i lidt over en Time om Eftm: de mundtlige Øvelser, idet Niels Petersen fortalte et Folkesagn efter Gl: d: Minder¹² og udlagde det hel godt og Herman Iversen udviklede, hvad der hjemlede Danmark eller Norden i det Hele verdenshistorisk Betydning.

H: Andersen, der i Gram blev udskreven til Soldat, forlod Skolen d. 29de og P: Feddersen fra Terp d: 30te, da hans Fader paa Grund af en anden Søns Indkaldelse ikke kunde undvære ham hjemme. – Ogsaa Timmerman er atter indkaldt.

1 Decbr:

Marius Jensen blev indkaldt.

1 Decbr:

fortsattes de mundtlige Øvelser, idet Holm fortalte og udlagde en Historie, han selv havde lavet, H. J. Jensen fortalte en af Sv. Grundtvigs Gl. d. Minder og udlagde den („den lille And“), endelig Peder Nielsen fra Skanderborg Amt efter Sangen: „I Skanderborrig Enge“¹³ udtalte sig om Engvanding; dette Foredrag vakte en livlig Forhandling.

3 Decbr:

om Aftenen fortalte først Nutzhorn om Kongens Ligfærd paa sønderjydske Grund og om den Flensborger Løve; derefter talte Skolelærer Tjellesen¹⁴ om Sorgen over Kong Fredrik, hvem han samstillede med Moses; han talte om, at man i Østerland lagde en tung Vægt paa det unge Palmetræ, forat det skulde slaae desto dybere Rødder; Sorgen, der var kommen over Danmark, var en lignende tung Vægt, som skulde bringe Friheden til at slaae dybere Rødder. Pst: Svejstrup talte om den nye Grundlov for Danmark-Slesvig og om Dannevirke, som for en Del var bygt af tyske Arbejdere. Endelig fortalte jeg, hvordan min Kone alt havde indsendt 50 Rd: fra Rødding-Hjerting- og Langetved-Kvinder til Guldkrandsen, der skulde lægges paa Kongens Kiste, hvad der var et godt Varsel om Folkehjertets Danskhed.

7 Dec:

meldte *Jens Bojsen*, at han maatte forlade os forat passe sin indkaldte Svogers Sted i Brendstrup.

8 Dec:

blev *Stotz* indkaldt. (Trainkudsk)

10 Dec:

forlod *Gram* Skolen forat bestyre sin Svogers Gaard i Leert, der var indkaldt.

11 Dec:

blev *Holm* ved Telegram kaldet til Odense, hvor han skulde møde som Trainkudsk. Det var den Ottende.

K.B. (Schrøders arkiv E 2).

¹ I margen har Schrøder senere med blyant tilføjet: Aftenmøde. ² 15/11 1863 døde Frederik VII på Lyksborg slot. ³ Digtet af Chr. Richardt til 200-årsfesten for stormen på København, 1859. ⁴ Grundtvigs „Lovsang for De Danskes Sejer i Kampen for Fædernelandet“, 1851, v. 4. ⁵ Fra slutn. af Saxo's IX. Bog. ⁶ Under det nordiske studentermøde indbød Frederik VII 15/6 1862 deltagerne til Fredensborg, hvor de spiste frokost i Nordmandsdalen. ⁷ Digtet af Edv. Lembcke („Kongen

raader for Danmarks Rige“). ⁸ Schrøder har senere tilføjet: „Danskeren 1848, s. 145“. Her står sangen: „Fæderneland! Ved den bølgende Strand“. ⁹ Af Inge-manns Holger Danske-sange fra 1837. ¹⁰ A. Halberg. ¹¹ Holgersen. ¹² Svend Grundtvigs „Gamle danske Minder i Folkemunde“ I–III, 1854–61. ¹³ Blichers sang om Morten Børup. ¹⁴ Jfr. brev 365, note 9.

371. *Forstander Ludvig Schrøder til etatsråd Chr. Flor.*

Rødding 7 December 1863.

Kjære Hr: Etatsraad!

Der er hændet Meget, siden jeg sidst skrev, og Meget, som kan have stor Indflydelse paa vor fredelige Skole-Gjærning; det maa jeg i disse Dage bekjende, da to Elever have forladt os som indkaldte til Krigstjeneste, een efter paa Sessionen i Gram at være udtaget til Soldat, og een, fordi hans Broder var indkaldt, og han derfor ikke kunde undværes hjemme. Da desuden to af de til November indmeldte Elever udeblev, og en Tredie, om hvem jeg efter Skoleaarets Begyndelse fik Brev, dog ikke kunde bestemme sig til at tage herover fra Lolland – med Hensyn til een af disse tre har en Indkaldelse ogsaa været det afgjørende, maaske og Krigs-Udsigterne have haft Indflydelse paa de andre – saa have vi nu kun 27 Elever, naar jeg regner Hanghøj med; da jeg imidlertid ikke har ment, at Skolen kunde beholde hans Tjeneste efter den stedfundne Indskrækning i Elevtallet, og han ikke har Raad til at være Elev her, naar han ikke tillige kan være lidt Lærer, saa forlader han os vist til Jul¹, og da sidde vi med 26 Elever istedetfor 33–34, som vi fra først af havde Grund til at vente. Kunde vi saa endda holde dem, maatte det efter Omstændighederne ansees for ret ordentligt.

Paa den anden Side kan det vel være, at Krigs-Urolighederne og ikke mindre Befolkningens større Deeltagelse i det politiske Liv, som den nye Grundlov vil medføre, vil bringe det for en Dag, at Rødding Højskoles Elever ere til at lide paa, men at der endnu er for faa af dem baade i Syd- og i Nord-Slesvig. – Havde blot Regjeringen turdet indføre Kongerigets Grundlov heel og ubeskaaret i „Danmarks Rige“; – nu er jeg bange for, at Bondevenerne slutte sig til den slesvigske Selvstændighed.

Som De maaskee af Dannevirke har seet, vare vi tidlig paa Færde med en Sørgefest over Kong Fredrik den Syvende; den kom som af sig selv den 19 November og blev ret anseelig, da baade Nutzhorn skrev en Sang og blandt Andre Termansen kom langvejsfra og talte til Forsamlingen. Endvidere har Skolen været repræsenteret ved Kongens Ligfærd i

Flensborg, idet baade Nutzhorn og Fenger tog derned med Halberg, Holgersen og Præsten; jeg var syg i de Dage og maatte derfor blive hjemme. Endelig har min Hustru understøttet af Simon Skjøhts Kone i Hjerting og den gamle Elev Juul Bøjsens Kone i Langetved i disse to Byer og Rødding indsamlet over 50 Rd: til Guldkransen, som for det Meste ere indsendte til Fru Hammerich. –

...

Jeg indlægger et lille Billede af Skolens tre Lærere, der er taget af os sidst i October efter Sommer-Elevernes Ønske . . .

Deres hengivne
Ludvig Schrøder.

K.B.

¹ Hanghøj rejste iflg. skolens dagbog 18/12 1863.

372. Forstander Ludvig Schrøder til etatsråd Chr. Flor.

Rødding Folkehøjskole Helligtrekongers Dag 1864.

Kjære Hr: Etatsraad!

...¹

Hanghøj forlod os før Jul, da jeg ikke skjønnede, vi kunde benytte hans Lærerhjælp efter den pludselige Afgang af Elever i Anledning af Indkaldelserne . . . Jeg vil i det Hele ubetinget foretrække en gammel Elev for en Seminarist som Medhjælper ved Undervisningen, det skulde da være at Tangs Seminarium kunde levere brugbare Mennesker. Fra Tønder og Jellinge troer jeg nok ogsaa, der komme flinke Folk; men der skal en vis Lethed til at bevæge sig i sit Stof, en Frihed forat kunne læmpe sig efter den voxne Ungdom, som jeg nok troer, vil være hypigere hos begavede Studenter end hos begavede Seminarister.

Nutzhorn var her Juledagene over; han prædikede anden Juledag, ligesom jeg Søndag efter Nytaar. Maaskee Fenger² fortalte Dem, at jeg var ovre at holde Sørgeprædiken i Skodborg Kirke paa Frederik den Syvendes Begravelsesdag. – I Slutningen af Ferien besøgte Nutzhorn sin Svoger i Store Vi³ og var paa Danevirke i Søndags, samme Dag Kongen holdt Revü. Han skildrer Stemningen hos de Militære, han talte med, som meget trykket. Der er nok kun liden Orden i Kommandoen. Her er Stemningen hos Befolkningen heller ikke den bedste. „De Tydskere maa dog have en *grov* Ret, siden de fare saa voldsomt frem“ . . . Folk vil jo altid nødig have Krig. Nu skulle vi see at oppe dem lidt ved at sætte dem i Arbejde og Bekostning med Strømper til Soldaterne.

Jeg har ogsaa tænkt paa, det kunde være godt at faae et offentligt Foredrag ved Fuldmaanetider . . . Dersom De kom herover, kunde vi maaskee ogsaa faae Helveg herud. Og de tre Herrer Bestyrere kunde da ogsaa gjøre Deres til at vække Folk lidt op. Imidlertid vil Vinteren maaskee hindre det. —

Berlingske Tidende bringer idag den Efterretning, at Frilodsmændene fra 1860 og 61 ere indkaldte. Da jeg hører til de sidste efter den Nummerbytning eller rettere Bytning af Vilkaar, jeg foretog, da jeg havde været til Session, vil jeg formodentlig komme til Kjøbenhavn meget snart efter dette Brev. Hvad der videre er at gjøre, veed jeg ikke nu. Min 1½ Aar ældre Broder, der er ugift, har ladet mig vide, at han ønskede at gaae i mit Sted⁴. Jeg troer, jeg bør tage imod det Tilbud. Bliver imidlertid Krigen langvarig, og Skolen maatte standse sin Virksomhed, vilde jeg gjerne tjene mit Fædreland, om jeg kunde finde en Plads, hvor jeg duede. Rødding Højskoles Forstander var i forrige Krig Feldtpræst.

Den Sag maa vi give i Guds Haand.

Med venlig Hilsen fra min Hustru forbliver jeg

deres hengivne

Ludvig Schrøder.

Efterskrift: Da der synes at være stor Trang til Lazarether, er det faldet min Hustru ind, om ikke Højskolen kunde stilles til Disposition til et saadant . . .⁵

K.B.

¹ Her skildres kort julen paa skolen, hvor 10 elever blev, juletræ o. l. ² Rasmus Fenger besøgte Flor på hans fødselsdag 1. januar. ³ Præsten og folkemindeforskeren H. F. Feilberg. ⁴ Broderen, skovrider Chr. D. Fr. Schrøder skrev 7/1 1864 til Ludvig Schrøder og tryglede ham om lov til at gå i felten i hans sted (trykt i Loll. Falsters hist. Aarvog 1956, s. 207 f.). ⁵ I et brev til rektor Chr. Listov samme dag (6/1 1864) og af i alt væsentligt samme indhold fremhævede Schrøder som et lyspunkt: „Her paa Skolen kunne vi ikke klage over Mangel paa villige Øren, og de Elever, jeg har haft fra Flensborg Amt, fra Egebæk, Oversø og Hanved Sogne, ere iblandt dem, der bedst nemme, hvad der har med Fædrelandet og Modersmaalet at gøre. — Hveranden Torsdag Aften holde vi Møder, hvor Talen gaar i samme Retning, og da kan der være et Par Hundrede Tilhørere eller flere . . .“ (afskrift i Schrøders arkiv i K.B.).

373. *Forstander Ludvig Schrøder i skolens dagbog.*

Jan 14 (1864).

fortalte jeg om Krigen 1807–14, navnlig om Kjøbenhavns Belejring, – Nutzhorn om Danevirke, som han havde besøgt i Julen. – Noget over 100 Mnskr: tilstede, deriblandt Herredsfogden.

21

fortalte Pastor Svejstrup om sin Rejse til Hæren.

Adrian Larsen rejst

27–5 Febr:

var jeg paa en Kjøbenhavnsrejse.

Febr: 5

rejste *Thorø*

8

– *Hans Jørgen Jensen* til Grundtvigs Højskole

9

– <i>Ravnkilde</i> (og) <i>B: Schrøder</i> fra Lolland	} for ej at blive afskaarne efter Danevirkes Rømning
– <i>H: Holm</i> efter en Uges ny Skolegang	
– <i>Rasmussen</i> (og) <i>Larsen</i> fra Falster.	
– <i>P: Nielsen</i> fra Skanderborg A:	

10

– *Lund* fra Rørkjær

Undervisningen fortsættes med Resten af Eleverne, 12, hvoraf 8 boe paa Skolen.

12 Febr:

Tydske Tropper i Haderslev.

De følgende Dage af og til danske Patrouiller fra Foldingbro her i Byen.

K.B. (Schrøders arkiv, E 2).

374. *Forstander Ludvig Schrøder til etatsråd Chr. Flor.*

Rødding Højskole 19 Februar 1864.

Kjære Hr: Etatsraad!

Da der er nogen Mulighed for, at et Brev, afsendt til Ribe med Nutzhorn imorgen, vil kunne komme noget videre, og det kun er sjelden, en saadan Mulighed viser sig i disse Tider, vil jeg benytte den til at skrive til Dem, hvor lidet indholdsrige mine Meddelelser end maa blive under de Forhold, hvori vi leve. Vi ere som paa en Ø mellem to stridige Strømme. Den danske Hær er Nord for os og har til for et Par Dage siden af og til

sendt en Patrouille herved; men nu har den afbrudt Broer og spærret Adgangen til Kongeriget. Den tydske Hær er Øst for os, har havt Forposter i Kolsnap og Patrouiller i Grønnebæk, og den spærret til den Side Forbindelsen med den øvrige Verden. Vi leve af Rygter og ældgamle Aviser; igaar fik vi kjøbenhavnske Blade fra den 8 og 9de og fra Onsdag den 10de om Morgenen; vi studere dem med samme Iver, som en grønlandsk Missionær anvender paa Læsningen af aargamle Blade. Brevne faae vi ikke; det sidste fra København var skrevet Torsdag før Dannevirke-Stillingsens Rømning; et fra min Svoger Artilerileutnanten ved 5 Batteri fandt os dog, men kunde ingen Efterretninger bringe, da han maatte frygte for, det skulde falde i Fjendens Vold. Al egentlig Postgang til Rødding er ophørt. Det maa vi finde os i; men det faldt os sært, at dette Forhold indtraadte flere Dage, før Tydskerne kom til Haderslev. Det er os i det Hele ubegribeligt, at den Afdeling af Hæren, der skulde Nord paa, ilede ud af Slesvig som af et fjendtligt Land, og ikke meget snarere trak sig langsomt tilbage, saaat der ikke skulde gaae tre-fire Dage hen imellem de Danskes iilsomme Tilbagetog og Fjendens Fremrykning til Haderslev. Det var dog tidsnok at forlade os som at standse Postgangen til os, naar Fjenden kom. Saadan Noget gjør ikke godt imellem Folk.

Jeg kom næsten lige hjem til at tage imod det sørgelige Budskab Syd fra¹. Det foranledigede, at vore Elever fra Øerne og 2 Jyder, der frygtede at blive afskaarne fra Forbindelsen med deres Hjem, forlode os. Med Resten (en Tylvt) have vi rolig fortsat Undervisningen; end ikke vore Torsdags-Møder ere standsede. Da jeg ikke engang har seet nogen af de patrouillerende danske Dragoner, har Krigstiden kun lidet grebet ind i mit daglige Liv. Var man ikke et Menneske, saa kunde man leve heel godt under disse Forhold. Men nu kan man ikke slaae sig til Ro i sin Uvidenhed om den hele øvrige Verden. Situationen er, hvad man kalder tragicomisk.

Jeg troer nok, Befolkningen her omkring skal holde sig brav. Folk ventede, vi skulde rejse, naar Fjenden kom i Landet. Vi glædede os ved den Tanke, at vi ved at blive deeltage i Fædrelandets Kamp. Jeg troer, at det har gjort godt paa Mange. Hjemme-Tydskerne befinde sig vistnok vel. Enkelte Folk, der have gaaet for meget med de Danske og nu blive ængstelige, gjøre maaskee nu tilbagegaaende Skridt for Sikkerhedens Skyld. Men de, som ere rigtig danske, ere desto mere i Aande. Der er ogsaa noget lykkeligt ved vor Uvidenhed. Vi drømme sødeligt om, at Svenskerne komme til Kjøbenhavn, eller ere komne der, medens vi levede udenfor Verden. Vi føre soleklare Beviser for, at Franskmændene

og Italienerne ikke kunne Andet end klemme Østerrig og Preussen. De gamle Aviser vakte rigtignok den Smerte igjen, som det første Budskab vakte, om at Slesvig atter en Tid skulde være hjemfaldent til Fremmed-Herskab. Men saa holde vi Forvisningen fast, at Danmark ikke kan gaae til Grunde, og at derfor heller ikke nogen Fodsbred dansk Land kan tabes i Længden.

Breve maa vist herefter søge os enten over Ringkjøbing og Ribe eller over Sverrig og Tydskland.

Jeg haaber, min Svoger har bragt Dem en Hilsen og Undskyldning, fordi jeg ikke kunde faae sagt Dem Farvel². Med Tak for Sidst til Dem og Deres Fru Søster³ og med venlig Hilsen fra min Hustru forbliver jeg

Deres hengivne

Ludvig Schrøder.

Højvelbaarne

Hr. Etatsraad Dr: Flor.

K.B.

¹ Dannevirkes rømning 5-6/2 1864. ² Da Schrøder var i hovedstaden først i februar. ³ Professorinde Frederikke Lütken, enke efter Johs. Chr. Lütken.

375. *Forstander Ludvig Schrøder i skolens dagbog.*

20 (Febr. 1864).

Første tyske Patrouille her i Byen.

21: Ny " " " "

20 var Nutzhorn i Ribe og medbragte derfra endeel gamle Aviser, han havde laant (fra 11 til 17 Febr:); skjøndt de ikke indeholdt meget Nyt, vare vi dog meget glade ved dem efter ikke at have faaet kjøbenhavnske Aviser for denne Tid.

Marts. Senere er Posten da kommen i roligere Gang, og Skolen er gaaet sin jævne Gang. Skolens Vogn var i Ægt i Aabenraa fra...¹

K.B. (Schrøders arkiv, E 2).

¹ Her er indførslen afbrudt.

376. *Forstander Ludvig Schrøder til etatsråd Chr. Flor.*

den 11 Marts 1864.

Kjære Hr: Etatsraad!

Endskjøndt jeg ikke har noget Nyt at melde, kan det dog maaskee være velkomment Nyt for Dem, at Alt her paa Stedet gaar i den gamle

Gænge. Min Svigermoder¹ kom lykkelig hertil sidste Lørdag og har det godt efter den anstrengende Rejse over Aarhus, Ringkjøbing og Ribe fra Torsdag Morgen til Lørdag Eftermiddag. Af hende fik vi at vide, hvordan Stemningen er i vor Kreds derinde . . . – Vi holde os heelt stille, og da vi have sluttet begge Slags offentlige Foredrag for to Uger siden, er det kun sjældent, vi see Folk, men ere desto gladere, naar venlige Menesker komme og see til os. Nutzhorn venter Indkaldelse . . .

Deres hengivne
Ludvig Schrøder.

K.B.

¹ Margrethe Sophie Charlotte Wagner, f. Manthey (1811–97).

377. *Forstander Ludvig Schrøder i skolens dagbog.*

17 Marts kom Melding om Grandemøde i Obbekjær Skole Lørd: d: 19de Formidd: Kl: 10 angaaende 12 Vogne med Foder og Halm, der Mand: d: 21 skulde møde paa Kirketorvet i Kolding Kl 12 Midd: til Afbenyttelse i 168 Timer eller 12 Døgn.

K.B. (Schrøders arkiv, E 2).

378. *Forstander Ludvig Schrøder til etatsråd Chr. Flor.*

Rødding d: 21 Marts 1864.

Kjære Hr: Etatsraad!

Som et Vidnesbyrd om, hvorledes vi endnu drive *fredelige* Sysler, skal jeg idag bringe Dem det fornøjelige Budskab, at Heinrich Nutzhorn har fæstet sig en Brud, nemlig Hanne Bertelsen . . . paa Gaarden Egeland i Starup Sogn, som et Aars Tid har været i Pastor Svejstrups Hus, og som De saa under Deres to (?) sidste Besøg i Rødding. Hun er efter vort Skjøn en mageløs vakker Pige, der er vel skikket til at blive Frue paa Højskolen, saaat vi ere meget glade over denne Begivenhed. – . . . Der er Foraar i Luften. Maatte den ogsaa komme snart i Hjerterne. Venlig Hilsen fra min Svigermoder og min Hustru og fra

Deres hengivne
Ludvig Schrøder.

K.B.

379. *Forstander Ludvig Schrøder i skolens dagbog.*

Undervisningen fortsattes uden Afbrydelse til 1 Mai, om det end kun var en halv Snees Elever, vi til Slutningen havde. Om at begynde et Sommerhalvaar kunde der fornuftigvis ikke være Tale. I Løbet af Mai Maaned bleve Skolens Haver lagt om. I Juni rejste alle Lærerne; Fenger besøgte Skolen et Par Dage i Juli, Nutzhorn een Uge og jeg et Par Uger i August¹.

K.B. (Schrøders arkiv, E 2).

¹ Dagbogen for 1864, der slutter med disse linjer, fylder kun 2½ side.

380. *Forstander Ludvig Schrøder til etatsråd Chr. Flor.*

⟨Vesterdal først i august 1864⟩.

Kære Hr: Etatsraad!

Af Nutzhorn og Fenger har De vist faaet udførlig Underretning om, hvorledes vi havde det paa Rødding Højskole i den trange Tid, fra Danevirkes Rømning, – at vi kun eengang saae Fjenden i Gaarden, nemlig den Nat, da de hentede min Svigermoder til Kolding, – at vi holdt Skolen gaaende til Majdag, – og at Fenger og jeg vare ude at følge Laurits Skau¹ til Jorden. Det var navnlig det aandelige Tryk, som var haardt dernede, og det var pinligt at see paa, hvordan Garnene bleve udspændte forat fornøje Slesvigerne, uden at man kunde gjøre Noget forat sønderrive dem. Da Høgsbro besøgte os, var han aldeles sikker paa, at Freden vilde blive sluttet og Slesvig blive deelt. Jeg vilde gjerne see mine Brødre ved Hæren, inden den blev opløst. Og da vi samtidig bleve ængstede ved Røgter om, at Preusserne vilde udskrive til Soldater, hvem der var mellem 18 og 30 Aar, besluttede jeg efter Svejstrups Raad og min Hustrus Ønske at forlade Højskolen. Den 21 Juni blev vor lille Søn døbt², og Dagen efter tog jeg Afsked med hans Moder, der havde sin Moder og Søster at støtte sig til i min Fraværelse. Det var en Tanke, som længe havde rørt sig hos mig, men som jeg ikke før havde turdet give Rum, at jeg gjerne vilde tjene den danske Hær med min Tale, om jeg kunde faae Lykke til at opildne Kjærligheden til Fædrelandet og Troen paa Vorherres Hjælp hos nogle af vore Stridsmænd. Den kom nu op i mig igjen. Der var vel ikke Udsigt til, at jeg som Rødding Højskoles Forstander fra 1848 kunde blive Feldtpræst³; men en af mine Venner, Ernst Trier, havde under det beskednere Navn Feldtdegn væsentlig samme Gjærning som Feldtpræsterne; saa kunde det vel være muligt at faae en saadan Stilling. Jeg

rejste altsaa til Fyen i den dobbelte Hensigt at besøge mine Brødre og den danske Hær og at tjene Hæren, om jeg kunde faae Lov til det . . .⁴

Nu har jeg skriftlig meldt om min Færd de sidste 1½ Maaned, førend jeg gaar over til mit egentlige Ærinde, som er at bede Dem tage under Overvejelse, om jeg skal holde mig færdig til at begynde paa Højskolen igjen til November, eller jeg skal søge anden Beskjæftigelse. Det maa vel snart vise sig, om ogsaa Nordslesvig en Tid skal falde i Rovdyrets Kløer, og om dets Kaar blive saadanne, at Højskolen der er umulig. Det kunde jo være, at Lærerne en Tid kunde fortsætte Skolen udenfor den til Fjenden hjemfaldne Deel af Landet? Jeg vilde nødig opgive Sagen.

Det er ikke min Mening, at der kan træffes nogen endelig Bestemmelse i de første Dage. Men den Tid kan ikke være saameget fjern, da der dog kan vides Noget derom. I al Fald længes jeg meget efter at erfare Deres Tanker om Højskolens Fremtid . . .⁵

Det har været haardt nok at være skilt fra min Hustru og den lille Dreng i disse Tider. Men jeg har dog faaet to eller tre Breve om Ugen fra mit Hjem. Og nu bliver vel Adgangen til Jylland snart igjen aaben, saaat jeg kan komme derover. Saa rejse vi vist samlede til Kjøbenhavn. Dersom De vilde sende mig et Par Linier til Svar paa dette Brev, da kunne de finde mig, naar de adresseres til den førnævnte Gaardejer M. Nielsen (Vesterdal – Udby Kro – Middelfart). Tilgiv, at De ikke saalænge har faaet Brev fra Deres hengivne

*Ludvig Schrøder*⁶.

K.B.

¹ Laur. Skau var død 11/5 1864. ² Jens Schrøder. ³ Fr. Helweg. ⁴ Schrøder fortæller her om, hvordan han havner hos gårdejer Morten Nielsen på Vesterdal i Udby sogn, hvor han deltager i Peter Rørdams feltgudstjenester. ⁵ Det udeladte handler om Fædrelandets „Fremtid“, håb om at „den danske Sag, at Frihedens Sag og at Nordens Eenhed“ skal gå sejrrig ud af kampen i det lange løb. ⁶ Brevet er ikke dateret.

381. *Forstander Ludvig Schrøder til højskolelærer Rasmus Fenger.*

Vesterdal pr: Udby Kro ved Middelfart
den 9 August 1864.

Kjære Ven!

Samfærdslen mellem Middelfart og Snoghøj er endnu ikke aabnet, saaat det formodentlig varer nogle Dage, inden jeg kommer afsted ad Rødding til. Men da samtidig min lille Gjærning er endt¹, er der Tid for mig til at skrive til gode Venner, og Du bliver da en af de Første, der

faaer Brev fra mig, fordi det, Du skrev kort efter Din Bortrejse fra R., var mig rigtig kjært at læse . . . Hertil kommer, at „Dogmet om den 1 Novbr:“² muligen nu havde faaet en saadan Belysning af Tiderne, at det var klart, om det *kunde* staae eller *skulde* falde, og det var det jo bedst at blive enige om. – Jeg mener nu, at den danske Folkehøjskole for slesvigske Ungersvende allermindst i dette Øjeblik bør opgives. Dersom Krigen ikke bryder ud igjen inden Novbr., som der jo indtil videre ikke er Udsigter til, da er det for mine Øjne kun Spørgsmaalet, om Skolen skal begynde paa sit gamle eller paa et nyt Sted. Det er jo ikke aldeles umuligt, at den nye Grændse mellem Kongeriget og Hertugdømmet kommer til at gaae Syd for Rødding³; i saa Fald kunde Skolen ikke ligge paa et bedre Sted. Bliver Linien derimod trukken nordligere, har jeg alligevel Mod paa at tage fat, hvor vi slap, dersom der blot bliver nogenlunde Tale-Frihed. Forbydes det os derimod enten reent at holde Skole eller dog at tale Sandhed om det danske Folks Sag, – da kunne vi vel finde en midlertidig Plads for Skolen i Ribe Amt syd for Aaen; ja om det blev i Ribe By, tykkes det mig, vi skulde tage den. Bestyrelsen maa jo afgjøre den Sag. Men jeg vilde gjerne, vi skulde være enige om at erklære os færdige til at begynde Skolen, hvor og naar man ønsker det. Dersom Du synes som jeg, saa tal med Etatsraaden om det. Jeg har ikke talt om den Ting med nogen dansk Mand, uden at han har været enig med mig i, at netop nu maatte Skolen fortsættes, at de danske Sønderjyder dog kunne have et Sted, hvor Sandheden bliver fortalt de Unge, naar ellers kun Løgnerne i autoriserede Læse- og Lærebøger udbredes i Børneskolerne. – At Fredspræliminærene ere grupvækkende for mig som for alle Andre, kan Du vel vide. Men jeg har dog ikke kunnet undlade at søge at finde en svag Lysstraale ogsaa gennem dette Mørke. For det Første kan jeg ikke tænke mig, at denne Fred bliver af lang Varighed; lidt før eller lidt senere vil det briste for Preussen, fordi det er gaaet over sin Grændse . . . Frankrig kunde have siddet stille, dersom Bismarck havde holdt sig til en Linie, der nogenlunde faldt sammen med Sproggrændsen; nu kan det ikke i Længden holde sig tilbage . . . Men naar saa Kampen bryder ud eet eller andet Sted i Europa, da kommer ogsaa det danske Spørgsmaal frem paany, og naar da den danske Regjering aabent gaaer ind paa Folkets Selvbestemmelses-Ret og Afstemningen i Slesvigs Districter om, hvor de ville høre hen, kan det gjerne være, at Ejderen alligevel bliver Danmarks Grændse . . . – For nu sluttelig at melde lidt om min Færd, da har jeg . . . fra 6te til 11te Søndag eft: Tr: fulgt Rørdam⁴ til de fleste af hans Feldtgudstjenester, hvor jeg har hjulpet

hans Forsanger, været med at uddele Psalmebøger og trykte Feldtprædikener o. s. v., hvad der kunde falde for; det var ikke nogen stor Gjerning; men jeg troer dog, det hjalp lidt paa Sangen . . .

din hengivne Ven

Ludvig Schrøder.

K.B. (Schrøders arkiv).

¹ Efter præliminærfreden 1/8 1864. ² 12/6 1864 havde Rasmus Fenger skrevet til Schrøder om sine indtryk fra en rejse i Sønderjylland. I den forbindelse udtrykte han håbet om, at Schrøders „Dogme om at Skolen skal aabnes til 1ste Nov. maatte vise sig mere paalideligt end dets Forgjængere om, „at Tydskerne inden 1ste Mai skulde være ude af Jylland“ og andre tilsvarende“. (Schrøders arkiv, K.B.). ³ Visse enkeltheder vedrørende Kongeågrænsens forløb var udskudt til den endelige fred. ⁴ Præsten Peter Rørdam fra Lyngby (tidligere Mern) virkede under krigen som feltpræst og udgav et hefte „Salmer for danske Krigere“.

382. *Forstander Ludvig Schrøder til sognepræst Hans Sveistrup.*

Nybørs Nr: 2. 4 Sal
15 Novb: 1864.

Kjære Svejstrup!

De skal have ret mange Tak for Deres Brev . . .¹

Hvad Skolen angaaer, da tager jeg med Glæde imod Deres Tilbud om at skrive til Flor om Vartpenge til Lærerne, men vil tillige bede Dem skrive om selve Skolen, hvorvidt De mener, at Gaarden skal sælges, eller om den skal bortforpagtes, – hvorvidt De mener, at vi skulde begynde paa en ny Skole og da hvor . . . F. Helweg er da ogsaa kommen hertil Byen . . . saaat vi kunne holde en lille Konference om Skolen med Formanden og Næstformanden i Bestyrelsen, den forrige Forstander og 2 af Skolens sidste Lærere². Det var da godt at vide, hvad de fraværende Bestyrere og Skolens Venner i Sønderjylland mene. Jeg tænker paa at gjøre en lille Rejse derover i December, naar jeg blot i Forvejen havde lidt Rede paa, hvad man mener om Fremtiden . . .

Det staaer meget tvivlsomt for mig, om De kan blive dernede, naar der forelægges Dem en Eed, der skal aflægges til en ny Regjering . . .

I aften skulle vi til Larsens³, hvor der nok bliver en lille Mindefest for Kong Frederik⁴. Meget Godt faar man at høre herinde, og i mange Stykker have vi det godt. Men vi længes dog efter at faae vort eget Hjem igjen . . .

Deres hengivne

Ludvig Schrøder.

...

Grundtvig holdt da en *modig* Prædiken i Søndags. Ørnene, sagde han, havde intet Folke-Lig fundet i Danmark.

K.B. (Schrøders arkiv).

¹ Sveistrups brev har bl. a. kommenteret afstemningen i Rigsrådet om fredslutningen, hvorpå Schrøder går ind i sit svar. Han priser dem, der stemte nej og konstaterer, at flertallet af Grundtvigs venner i tinget var blandt dem. ² Flor, Helweg, Høgsbro, Nutzhorn og Fenger. Den sidste havde 3/11 skrevet til Schrøder og advaret mod at splitte kræfterne ved at dele Røddings opgaver mellem en fortsat agerbrugsskole på Rødding (med Fenger som leder) og en folkelig skole i Kolding-egnen. Det gælder om „at samle Kræfterne“. (Schrøders arkiv, K.B.). ³ Handskemager N. F. Larsen. ⁴ På årsdagen for hans død.

383. Sognepræst Hans Sveistrup til etatsråd Chr. Flor.

Rødding Præstegaard 23 Nov 1864

Høistærede Hr. Etatsraad Flor!

Nu da den sørgelige Ende er kommen paa vor ulykkelige Krig, kan jeg ikke andet end skrive Dem til angaaende Rødding Høiskoles Anliggender. –

De ved jo sikkert at Skolens Virksomhed standsede 1 Mai d. A. af Mangel paa Elever efterat Antallet af disse i Vinterens Løb efterhaanden var svundet ind fra 30 til 10. – At optage Skolens Virksomhed paany under Slesvigs nuværende Forfatning turde jeg aldrig have tænkt paa naar ikke Høgsbro forleden havde yttret som sin Mening, at dette burde ske. Tanken greb jeg da med Glæde; men jo mere jeg overveier Sagen kommer jeg tilbage til min forrige Mening, at det ikke gaar an. For det første mener jeg, der kommer ingen Elever, fordi Befolkningen ikke tør tro at Skolen faar Lov at bestaa. Men sker det, at Lærerne samle sig herovre og Elever mangle, saa lider Skolen et Pengetab, den ikke kan taale. – Dog jeg tror slet ikke at Skolen vil kunne faa Lov til at bestaa, da jo nu alt Skolevæsen bliver „revideret“ af Provst Valentiner¹, der har udstrakte Fuldmagter af Civiløvrigheden til at anordne alt hvad der vedkommer Undervisningsvæsenet (navnlig da Seminarier og Almueskoler), og Høiskolen naturligvis ikke kan undgaa hans Opmærksomhed og Efterstræbelse. Jeg mener da, Tiden maa sees an endnu noget, navnlig indtil det bliver afgjort, hvem der skal være Landsherre, da det jo var tænkeligt, at Forholdene kunde blive gunstigere. For Øieblikket er jo Hjemmetydskerne saa kry, at de have alvorligt isinde at faa mig og flere danske Præster fjernede. Igaar og idag er der af Herredsfogden optaget

en Mængde Forhører forat faa Vidner paa Udtalelser af mig dels i Kirken dels i privat Selskab, som skulle fælde mig. Jeg er nu vis nok paa, det lykkes ikke uden ved falske Vidnesbyrd, men man ser dog, Tydskeriet er paa Benene. Under slige Omstændigheder tør jeg ikke tilraade at optage Skolegjerningen her i Vinter. Kloppenborg mener som jeg, og andre Skolens Venner saasom Provst Blædel og Pastor Balslev² ere enige med os herom. – Vi maa da drive Avlsgaarden ved den brave Forvalter, vi har der og lade Spiseværten sidde paa de samme billige Vilkaar, som for sidste Sommerhalvaar blev givet; saa vil Gaarden omtrent kunne forrente Gjælden og vedligeholde Bygningerne.

Men hvad saa Lærerne? Dem maatte vi se at bevare os til et senere Tidspunkt, da de vanskeligt kunne erstattes, hvis Forholdene tillade at sætte Skolen igang igjen. Jeg vilde derfor foreslaa, at Skolen giver dem Vartpenge i Lighed med hvad det slesvigske Ministerium har gjort ved de under Krigen fordrevne Embedsmænd. Regne vi nu, de bleve afsatte 1 Maj, vilde de faa fuld Løn i to Maaneder (Forstanderen tillige fuld Bordpenge indtil 1 Oktober d. A. og Kassereren fuld Løn til 1 Januar 1865 mod at aflægge Regnskab for Aaret 1864) og efter den Tid halv Løn idetmindste indtil 1 Maj 1865. Jeg skriver *halv* Løn, men ved dog ikke sikkert, om det er den Regel, der er fulgt ved Embedsmændenes Pensionering. Dog selv om der er fulgt anden Regel ved denne, vilde Skolen nok kunne være bekendt at byde sine Lærere disse Vilkaar, og jeg tror de ville være tilfredse dermed. Til Oplysning om Skolens Evne tjener, at dens Kasse for Tiden har en Beholdning af over 3000 rd til at bestride de nævnte Udgifter med. – Mindre end foreslaaet vilde jeg altsaa ikke stemme for at byde dem. Forstanderen, som har Familie, bliver der endda lidt nok til. –

Jeg tør antage, at Hr. Etatsraaden naar De kommer til Kjøbenhavn taler med Helveg, som ogsaa er der. Naar da Formand og Viceformand enes om Skolens Anliggende og ville have den Godhed at meddele mig deres Tanker angaaende Lærernes Lønning skal jeg sørge for at bringe Beslutningen i Udførelse.

Tiden er pinagtig, og blandt de mange store Sorger, den har bragt er Skolens Standsning ikke af mine mindste. Jeg er vis paa, at De, gode Hr. Etatsraad! deler disse Følelser. Saa lad Haabet om lysere Tider da ogsaa gemme det om den kjære Skoles Opstandelse.

Med Høiagtelse og Ærbødighed

H. Sveistrup.

K.B.

¹ C. A. Valentiner, ny leder af Tønder seminarium, senere sognepræst i Gl. Haderslev. ² M. J. Balslev i Hjortlund.

384. *Forstander Ludvig Schrøder til etatsråd Chr. Flor.*

Rødding Præstegaard 17 Dec: 1864¹.

Kjære Etatsraad Flor!

Hermed sender jeg Dem den første Frugt² af min Rejse, hvad Skolesagen angaar, — nemlig en Tegning af Lars Lautrups³ Stuehus i Bjært med en Beskrivelse af dens Omgivelser og de Betingelser, hvorunder vi kunde faae det til Brug for Skolen. I næste Uge tænker jeg personlig at kunne bringe Dem et andet Forslag, naar jeg i Selskab med Svejstrup og Østergaard har besøgt Søgaarden i Wamdrup-Sogn, som Termansen har skaffet Underretning om. Det er jo godt at have Noget at vælge imellem. — Danske Folk ere fulde af Haab, og Haabet er bygget paa en sikker Følelse af, at det Bestaaende er aldeles urimeligt. De mange slesvigske Korrespondenter til københavnske Blade have imidlertid fortalt Saameget, at der ikke er mange nye Enkeltheder at tilføje til Skilddringen af Stillingen. Svejstrup beder mig hilse Dem.

Deres hengivne

Ludvig Schrøder.

K.B.

¹ Schrøder var først i december (jfr. brev 382) rejst til Rødding for at undersøge mulighederne for fortsat skole nær grænsen. ² Brevet er ledsaget af 3 forslag: Lars Lautrups stuehus (12 fag) i Bjært — Søgaard Kro (i to etager) i Wamdrup sogn — Askov i Malt sogn. ³ Gårdejer Lars Lautrup var svigersøn af L. C. Hagen og gammel Røddingeleve.

385. *Forstander Ludvig Schrøder til sognepræst Hans Sveistrup.*

Nybørs Nr: 2. 4 Sal. 10 Jan: <1865>¹.

Kjære Svejstrup!

... Af Aviserne har De vel seet Godsejernes Plan². Etatsraaden venter, at de skulle henvende sig til os forat faae Lærerkræfter. Dersom de gjorde det, skulde vi betinge os Frihed til at følge Planen, vi har havt i Rødding. Henvende de sig ikke til os, skulde vi gaae vor egen Vej, og da tykkes mig snart Tilbudet fra Askov at være det bedste paa Grund af Beboernes særdeles velvillige Stilling til Sagen ... — Rasmus Fenger har faaet Assistent-Pladsen ved Landbohøjskolen, som han i al Fald ikke godt

kan opgive før Novbr.; – saa det vilde blive Nutzhorn og mig, der alene maatte begynde, og det kunde vel bedst gaa an i Askov. –³

... At Appell flytter til Rødding og ind i vor Lejlighed, ere vi vel fornøjede med, om det end i Øjeblikket gjør et sært Indtryk paa en at faae et haandgribeligt Vidnesbyrd om, at man ikke længer har hjemme der. Vi kunde vel ikke let faae Mennesker der, som mere skjønstomt vilde omgaaes vore Møbler ved Flytningen ...

...

Deres hengivne

Ludvig Schrøder.

K.B. (Schrøders arkiv).

¹ Originalen fejlagtigt: 1864. ² Den gik ud på oprettelse af en højere landboskole på Søgård i Vamdrup. ³ Rasmus Fenger havde 2/12 1864 skrevet til Schrøder: „Nei lad os kun begynde saa smaat men ikke glemme at det er vort Haab og vort Ønske om vi kunne arbeide os saaledes op at vi kunne fordunkle Rød. i dens Velmagts Dage. Hvis jeg kom til Landboskolen, har jeg tænkt mig, at Du og Nutzhorn maaske nu kunde holde Skole i V(amtrup) den første Vinter, saa kunde jeg nok sørge for mig selv, ja vel endogsaa samle Materiale til Brug ved Undervisningen den kommende.“ Fenger havde fået tilbudt stilling som lærer på J. la Cours skole ved Frederiksværk. (Schrøders arkiv, K.B.).

386. *Forstander Ludvig Schrøder til sognepræst Hans Sveistrup.*

Nybørs Nr: 2. 4 Sal 26 Jan: 1865.

Kjære Svejstrup!

Efterat Etatsraad Flor foreløbig aldeles havde opgivet Tanken om at træde i Forbindelse med Godsejerne om Stiftelsen af en ny Skole i den sydlige Deel af Nørrejylland, har jeg idag meddeelt ham, hvad jeg havde tænkt var den bedste Fremgangsmaade ved denne Sag, og efterat have indhentet hans Bifald, iler jeg med at meddele min Plan til Dem, forat De kan overveje den i Forening med Appell¹, og deels afgive Deres Betænkning derom, deels – hvis De og han synes om den – hjælpe mig med at faae den udført. Det, som har været bestemmende for mig, er at jeg paa den ene Side af Appell og Lars Lautrup har faaet Underretning om, at endeel af Højskolens bedste Venner i Sønderjylland nære et Ønske om i al Fald at faae Landbrugs-Undervisningen fortsat paa det gamle Sted, og at der paa den anden Side ikke er stor Udsigt til, at vi kunne faae nogen stor Hjælp til en ny Skole, før vi have den i Gang, hvortil der jo strax kræves endeel Penge. Mit Forslag gaar da i det Væsentlige ud paa en Deling, saaledes at Ejendommen i Rødding bevaredes for Nordslesvigerne, medens Skolens rede Penge og endeel af dens Samlinger og Inventarium overlodes til den nye Skole til Eje eller til Laan ...

Samlingerne ere saa betydelige, at der kan være nok baade til en Landbrugsskole og til en ny Folkehøjskole, idet navnlig alle værdifulde landøkonomiske Skrifter findes i flere Exemplarer. – Det kan ikke hjælpe at begynde paa Landbrugsskolen, inden man har en Lærer, som alene kan bære det Væsentlige af den dertil hørende Undervisning; indtil en saadan findes, vil det være Opgaven for Rødding Højskoles Bestyrelse at værge om Ejendommen . . . Imidlertid skulde vi begynde Folkehøjskolen i Askov til 1. Maj og foreløbig hjælpe os med de c: 2000 Rd.; som ville være i rede Penge, naar vi naae den Tid. Vi skulde have Lov til at medtage de historiske og gode danske Bøger, som vi havde Trang til at bruge i Skolen . . . vi maatte træffe Valget i det mere Folkelige og derimod nøjes med, hvad der kunde undværes, i det Landøkonomiske . . . For vor Skole skulde der dannes en ny Bestyrelse, foreløbig kun af Flor, Termansen, Peder (ell: Hans Jokum) Lauridsen² og maaskee en Gaardmand til . . .

. . . Men som De seer, har jeg endnu ikke kunnet give mine Forslag en bestemt Form . . . Jeg troer ikke, at mit Forslag kan siges at gaae Slesvigerne for nær; der er givet saameget til Rødding Højskole fra Kongerigets Side, at det kan findes rimeligt, at en kongerigsk Skole faaer en Haandsrækning fra den paa Tider, da der ikke paa slesvigsk Grund kan virkes for to af dens Hovedformaal. Desuden er jo Meningen, naar Tiderne blive bedre, at sammensmelte Skolerne igjen, saaat den Aflægger, vi nu ville begynde, forhaabentlig kan bringe sit Laan tilbage med rige Renter, – med Guds Hjælp ogsaa Renter i Folke-Yndest.

. . .
Venlig Hilsen til Dem og Deres og til fælleds Venner

fra Charlotte og Deres hengivne

Ludvig Schrøder.

Efterskrift.

Efterat dette Brev var skrevet, og jeg havde hørt Termansens Mening derom – han syntes vel om min Plan – skulde det have været bortsendt, da Deres Brev af 24de kom med Bunde Refslunds Mening om Højskolesagen³. Skjøndt jeg, som De vil see af mit Brev, allerede havde gjort mig fortrolig med Tanken om, at der skulde forsøges paa Høgsbros Plan at lave en Landbrugsskole i Rødding, saa gjorde det mig dog ondt at see, at Bunde for en saadan Skoles Skyld saa bestemt vil fastholde, „at Alt, hvad der haves til Rødding Højskole, er givet netop til denne, og beregnet netop paa *Slesvig*“, hvorved der blandt Andet dog kunde gjøres den Be-

mærkning, at Tilskudene af Sorø Akademis Midler, som i en lang Aarrække have været Skolens rigeste Indtægtskilde, udtrykkelig ere givne den, fordi den havde et forholdsvist stort Tal Elever fra *Kongeriget*, og at Grunden, hvorfor vi tænke at begynde en ny Skole nær Grændsen, er den, at vor Skole skulde være beregnet paa at tjene de danske Slesvigere. Nu skal jeg vise Deres Brev til mine stadige Raadgivere, Flor, Termansen og Nutzhorn og betænke, om det maa have nogen Indflydelse paa vor Plan at begynde i Askov, hvad jeg dog ikke haaber, om det end er svært at see, hvorfra vi skal tage Pengene til at begynde Skolen med. Mit Brev vil jeg ikke holde tilbage, da det i al Fald kan vise Dem og Appell, hvad jeg tænkte, før jeg erfoer Bunde Refslunds Mening.

...

Deres hengivne
Ludvig Schrøder.

27 Jan :

K.B. (Schrøders arkiv).

¹ Således stavet. ² Gårdejer på Grønvang ved Vejen. Hans yngre broder Hans Jokum var den, der først gjorde opmærksom på mulighederne for at flytte til Askov.

³ Dette brev findes ikke.

VI.
CORNELIUS APPEL PÅ RØDDING
efter 1864

387. *Lærer Cornelius Appel til skomagermester P. Mouritsen.*

Rødding, 27. Januar 1865.

Kjære Mouritsen! ¹

... Det er nu snart et Aar siden, at „Dannevirke“ opgaves, men hvor rigt har ikke det Aar været. Aldrig har mit indre Liv vugget sig i saadan Bølgegang som i dette Trængslens, Skuffelsens og Nødens Aar; men heller aldrig har mit ydre Liv været saadan omtumlet . . . Ja, det forløbne Aar har aabenbaret Meget, dømt Meget, men ogsaa styrket og opreist Meget. Saadanne Skjæbner og Begivenheder føre indad og ligesom blotter Livsrødderne, saa det mærkes i hvilken Jordbund de ere fæstede og hvorfra de hente Næring, og det er jeg vis paa, at der er ganske anderledes Liv i Danskheden herovre og Lys over den *nu* end for et Aar siden. Og i samme Grad som den danske Bevidsthed livnes op, i samme Grad fæstnes Haabet om, at der maa komme andre Tider. De kan ikke forestille Dem med hvilken urokkelig Vished, at danske Folk her, baade Gamle og Unge, baade Mænd og Kvinder, udtale sig om, at vi snart „skal blive danske igjen“. „Tydsk blive vi aldrig“, siger de; men hører man saa deres Grunde, ja da ere disse ofte ligefrem latterlige; men Sagen er den, at Tanken om at høre Tydskland til er i den Grad urimelig for deres inderste Følelse, at den ligefrem afvises som simpelthen umulig. Aldrig – saavidt jeg kan skjønne – har jeg seet et saadant Haab imod Haab, som Nordslesvigerne har i denne Sag. Ganske anderledes gaaer det med Slesvig-Holstenerne . . . Jeg var for kort Tid siden i Tønder og fik da Leilighed til at kigge ind til dem, idet En af dem gjorde mig en Visit, aabenbar for om muligt at hente nogen Trøst. Det er forskrækkeligt som Pengetrykket og det preussiske Regimente har kuet dem . . . „Troer De – spurgte han blandt andet – at den danske Regjering vil gaae ligesaa skrappt frem i Sprogsagen igjen, naar den atter faaer Magt her?“ – og en anden Gang: „ja, vi syntes jo, at det var haardt for os, vi som vare vante til at til-

tales paa Tydsk i Kirke og Skole, nu at skulle tiltales paa Dansk ; men meget haardere er det, selv om det er paa Tydsk, naar det nu lyder til os : „hols Maul!“² . . . Stakkels Mennesker, der ingen Følelse har for Fædreland og Modersmaal !

. . . Hvor det dog ellers var hjemligt herovre og dog „hvor forandret“ fra forrige Tider ! Man tog imod mig med stor Glæde og Kjærlighed . . . alle danske Folk, jeg kom til . . . Jeg har ogsaa været meget omkring iblandt de gode Mennesker her og skal – om Gud vil – senere hen paa Vinteren paa en stor Rundreise. De veed vel nok, at Tilbagegangspartiet³ har spekuleret i os herovre med Adresser, og denne Sag har hjulpet meget til at hjælpe en Organisationsplan frem, som jeg havde virket for allerede før min Kjøbenhavn-Reise. Det er nu ikke noget stort eller sammensat Maskineri, vi vil have i Gang ; men blot en saadan Indretning, at der kan være Overblik over og Eenhed i det Hele, naar der forefalder Noget, ellers gaaer let den Ene i Øst, naar den Anden gaaer i Vest. Partivæsenet mellem danske Folk maae vi see at blive fri for her.

Hvad nærmere mine personlige og Familie-Forhold angaaer, da har vi indtil for otte Dage siden boet hos min gamle Fader i Aabøl⁴. Men Leiligheden var meget for indskrænket, saa vi blev til altfor stor Byrde, især da min Søster, der bestyrer Huset for Fa'er, ved Juletid blev syg og tildels sengeliggende. Jeg maatte da see mig om (efter) en Leilighed, og skjøndt jeg helst ville have boet i Mellemstrøget af Nordslesvig, maatte jeg dog vælge Rødding, hvor der baade fandtes Huusrum og Hjerterum. Her boe vi da nu i den kjære Schrøders Leilighed, boe altsaa godt, næsten altfor flot, især i en streng Vinter. Vi har i Sveistrup en velsignet Præst og i hans Familie idethele haaber vi at faa en fortrolig Omgang. Hvad mit Udkomme angaaer, da veed jeg jo saa godt, at Næringssorger ikke sømmer sig for dem, der troe paa Gud Fader, Almægtigste ; men jeg vil ærlig tilstaae det, at naar jeg seer paa min talrige Familie, mine store Udgifter som Huuseier i Tønder og paa den anden Side paa de 26 Rd om Maaneden, som Regjeringen har tilstaaet mig i „midlertidig“ Understøttelse : da gribes jeg undertiden af Angst for Fremtiden. Til andre Tider derimod, naar Hjertet aabner sig i Tro og Tillid, og naar jeg seer paa, hvor deilig Vorherre har hjulpet hidindtil, da er jeg fuld af Lys og Haab ogsaa med Hensyn til mine timelige Kaar . . . Hvordan det gaaer med Skolesagen her i Rødding og paa Grændsen, veed jeg ikke, vil heller ikke blande mig i denne Sag inden det først klarer anderledes op over Planerne. Foreløbig kan jeg endnu ikke andet end see Tiden an og fortsætte min Missionsvirksomhed, den Gud af sin Naade velsigne !

. . .

Nærværende Brev faaer jeg med Leilighed til Kolding. Paa et slesvigsk Postkontoir turde jeg ikke indlevere et saadant, og naar jeg nu snart tør glæde mig til at høre fra Dem, hvad jeg rigtignok gjør, da beder jeg Dem være forsigtig; jeg skal nok forstaae en halvkvæden Vise. Ellers kunde De jo ogsaa gjennem Termansen skrive til hans Hjemegn, hvor han har Bekjendtskaber nok, der kan bringe mig det. Naturligvis er der Mange, jeg vil bede Dem bringe min venlige Hilsen. Naar jeg nævner Samfundsd.e. Dansk-Samfundsfolkene⁵, da har jeg ellers de Fleste med. Siig Lars Dinesen⁶ og Dem selv Tak for, at De saae ud til mig paa Banegaarden. Jeg forudsætter, at De meddeler adskillige af Vedkommende, at De har faaet Brev fra mig og hvad dette indeholder. Jeg vil give Dem fri Haand over det, da jeg er vis paa, at De iagttager den fornødne Forsigtighed. –
...⁷

Deres Ven
C. Appel.

E.S. d. 21' Februar.

Vil Gud, tager Pastor Sveistrup og jeg imorgen til Kjøbenhoved, og jeg skal da see at faae Brevet over Grændsen.

...

C. Appels privatarkiv.

¹ Skomagermester, senere fattigforstander, P. Mouritsen var et af de mest fremtrædende medlemmer af Vartov-menigheden i København. Appel havde efter sin afskedigelse som seminarielærer en tid boet i Mouritsens hjem. ² Hold mund! – Manden, der besøgte Appel, var en af hjemmetyskernes moderate førere og „et paalideligt Barometer“. Hans kritiske holdning til Regenburgs Sprogreskripter deltes af „klosterbrødrene“. ³ Om stemningen i Nordslesvig efter 1864 se Sønderjyllands Historie V, s. 5. ⁴ Appels far, Hans Jepsen Appel, var lærer i Aabøl fra 1819 til 1867, da han blev afskediget p. g. a. edsnægtelse. ⁵ Jfr. brev 311, note 1. ⁶ Lars Dinesen, elev på Grundtvigs Højskole 1859–61, var 1864 blevet folketingsmand. ⁷ 30/1 har Appel tilføjet, at han nu har fået brev fra Kr. Køster, Grundtvigs kapellan, hvorved han er hjulpet ud af pengeforlegenheden.

388. *Etatsråd Chr. Flor til sognepræst Hans Sveistrup.*

Kbhvn. 8 Febr. 1865.

Højstærrede Hr. Pastor Sveistrup.

Indholdet af Deres Skriv. 24 f. M. til Schrøder¹ kom mig meget uventet. Jeg er imidlertid ikke fuldkommen sikker paa, at jeg ret har forstaaet Deres Mening og dennes Begrundelse. Saa meget mere troer jeg at burde ikke lade Dem blive ubekjendt med min Betragtning af det bevidste² Anliggende.

I al den Tid, jeg har søgt at have Indflydelse paa Slesvigerne og deres Forhold, har Drivfjederen hertil aldrig, end ikke i den første Begyndelse, været Interesse for „Danmark“ i Modsætning til „Slesvig“, d. v. s. Lyst til at bevare Danmarks Ret til at beholde Slesvig, da Danmark ellers vilde lide Tab paa sit Territorium og sin Styrke. Min Drivfjeder har altid været Interesse for Slesvigerne selv, hvis aandelige og hjertelige Liv jeg vilde bidrage Mit til at frelse for Tid og Evighed. Det var nemlig for mig tidlig bleven en fast Overbevisning, grundet paa psykologiske Overvejelser og historiske Erfaringer –, „at, naar et Folk mister sit Modersmaal, maa nødvendigvis Hjertet hos de Enkelte blive koldt og egoistisk og ingen Fællesaand vil altsaa kunne finde Bolig til Ophold hos dem.“³ – Jævnlig stod det mig derfor levende for Øje, hvorledes hos Slesvigs af Naturen vel begavede Befolkning det aandelige, altsaa det egl. menneskelige, Liv mer og mer udslykkedes, alt efter som det danske Modersmaal blev opgivet, saa at endog Erfaringen (Følelsen) og Bevidstheden om, at der gives anden Velvære end den fysiske d. e. dyriske og andre Interesser end de materielle, tilsidst gik tabt. Slige Forestillinger om at den aandelige og moralske Død i det sydlige Slesvig allerede havde ranet mine Landsmænd i Tusindvis og at den, saa godt som ubemærket og uden at standses, fortsatte sin græselige Morder-Vandring længere og længere imod Nord, forfulgte mig bestandig og lode mig ingen Ro, førend jeg besluttede mig til at blive hvad man sædvanlig kalder Missionær, kun at jeg gik til mine Landsmænd, ikke til Fremmede, og tilsyneladende mere i Menneskelighedens end i Kristendommens Tjeneste. Men Maalet var det samme: det er kun virkelige Mennesker som kan blive rette Kristne.

Et af Midlerne til at naa dette Maal var Oprettelsen af Rødding Højskole. Ved denne have Forstandere og Lærere mer eller mindre forstaaet og bifaldet Grundtanken for dens Virksomhed. Men ingen af dem har været mere enig med mig om Skolens Maal og den hensigtsmæssigste Vej dertil end Schrøder. Og jeg har hele Tiden troet, at De fuldkommen delte hans Anskuelser i denne Henseende. Men Deres Brev til ham har bragt mig til at tvivle om jeg heri havde Ret.

Ligesom jeg i mine Bestræbelser i og for Slesvig altid har haft de levende Slesvigere og ikke Landet Slesvig for Øje, saaledes har jeg ved Rødding Højskole ikke forstaaet dens Hus og Ejendom, men dens Virksomhed og dennes Frugter. Hvis derfor Rødding Højskole ved at flyttes til et Sted udenfor Slesvigs Omraade, kunde være til mere Gavn for Slesvigerne, end ved at forblive hvor den er, vilde jeg uden Betænkning

stemme for dens Flytning. Da jeg nu anser Schrøder for den bedst skikkede blandt alle dem, jeg kjender, til at styre Rødding Højskoles Virksomhed, blev jeg meget glad ved hans Tilbud: at ville forsøge paa at fortsætte denne udenfor det afstaaede Slesvigs Omraade, men i dettes Nærhed, og jeg har intet Øjeblik havt og har heller ikke endnu nogen Tvivl om Bestyrelsens Ret til at tage af Højskolens Ejendom til dette Brug. Jeg er nemlig enig med Dem og B. Refslund i „at Alt, hvad der haves til Rødding Højskole er givet netop til denne og beregnet netop paa Slesvig.“ Men d'Hrr. synes mig kun at lægge en materiel Betydning i disse Ord, medens jeg og vistnok med mig samtlige Givere have taget dem i aandelig Betydning. Thi hvad Grund skulde ellers disse have havt til at give?

Jeg har aldeles ikke opgivet noget af mit Haab om, at Slesvig, i det mindste det nordlige, igjen vil komme tilbage til Danmark. Men da det er umuligt under de nuværende Forhold at virke noget betydeligt for Danskheden i Slesvig i selve Rødding, har jeg ønsket, at Højskolens Virksomhed kunde interimistisk fortsættes udenfor Slesvigs Omraade, saaledes at Slesvigerne, hvis de vilde, kunde benytte den. Betyder nu Deres, eller rettere B.R.'s Indsigelse imod at bruge noget af Højskolens Ejendom til det Forsøg i denne Retning, som Schrøder har tilbudt at gjøre, betyder denne Indsigelse, at d'Hrr. ere overbeviste om, at ingen eller saa godt som ingen Elever fra den afstaaede Landsdel vil vove at besøge en saadan interimistisk Højskole, saa kan jeg derfor ikke straks komme til samme Overbevisning, men bevarer foreløbig Haabet om, at en saadan Frygt ikke vil holde Alle tilbage. Og jeg kan ikke antage, at Deres Indsigelse skulde udgaa fra Tro paa det gamle Spøgelses (en særegen Slesvigskheds) Virkelighed, under hvis Scepter Tyske og Danske kunde leve og trives broderlig tilsammen. Thi hvorledes kan Nogen, hvis aandelige Øje er aabent, i Virkeligheden og for Alvor nære en saadan Tro, da det dog er umuligt, at en og samme Aand (nemlig en ejendommelig slesvigsk Folkeand) kan være fælles for Dansktalende og -følende og Tysktalende og -følende, ligesaa umuligt som at et og samme Hjerte oprigtigt kan fæste sig baade til Gud og Mammon?

Jeg vil imidlertid ikke nøjere granske over Aarsagerne til den, som jeg haaber kun tilsyneladende, Uenighed imellem os om Slesvigernes Ret og Slesvigernes Fordel af at modsætte sig Schrøders Forslag og Tilbud. Men, naar dette ikke i Nordslesvig modtages med Tak og Glæde og ivrig Understøttelse, frygter jeg meget for, at Schrøder, der naturligvis ønsker at benytte sin kraftige Ungdom til at udrette i Danskhedens Tjeneste saa

meget som muligt, modtager Opfordringer og Tilbud, der gjøres ham andenstedsfra, og hvorfra jeg, med al min Iver for Slesvigernes Vel, ej tør søge at afholde ham. Thi hele Danmark trænger haardt til Missionærer i Danskhedens Tjeneste, og vi have i Sandhed ikke for mange af dem, der praktisk have givet Beviser for Aandens Kaldelse⁴.

Til Slutning beder jeg Dem om ingenlunde at opfatte ovenstaaende Linier som om jeg ikke satte Pris paa de gode Kræfter og den ærlige Villie, som Slesvig ejer i Appel og Lautrup. Tværtimod, jeg skal med Alt, hvad der staar i min Magt, understøtte deres Arbejde og Bestræbelser i national Retning. Vi bør i denne Henseende benytte enhver Dygtighed, enhver Lejlighed og ethvert Øjeblik, som viser sig gunstig til Danskhedens Frelse.

Deres oprigtigt hengivne

Flor.

K.B. (Ny kgl. Saml. 1766 fol. IV, 6.)

¹ Jfr. brev 386, note 3. ² det pågældende. ³ Flor-citatet, se P. Lauridsen I, s. 41. ⁴ Schrøder havde 5/2 1865 meddelt præsten Mads Melbye i Asperup, at Chr. Hansen i Vejstrup havde foreslået ham at komme til Sydfyn. „Grundtvig har raadet mig til at lade Slesvigerne vide, at vi vanskeligt kunde faae en Skole i Gang uden deres Medvirkning, som i al Fald maatte vise sig i Hjælp fra Rødding“. Jfr. Schrøders Liv og Gerning II, s. 20.

389. *Lærer Cornelius Appel til forstander Ludvig Schrøder.*

Rødding d. 14 Febr. 65.

Kjære Schrøder!

Da jeg forleden Dag modtog Deres sidste Brev, havde jeg et liggende færdig og forsegleet til Dem, men som jeg ikke havde faaet afsendt, da Veir og Føre var saaledes, at jeg ikke troede Posterne gik. Jeg vil imidlertid nu ikke afsende dette lange Brev, men skrive et nyt, da jeg deels har faaet et bestemtere Syn paa Sagen, deels er bleven foranlediget af Deres Ytringer til at udtale mig noget anderledes. Sveistrup og jeg har hyppigt talt om det foreliggende Spørgsmaal, senest igaar Eftermiddag, da Kloppeborg ogsaa var tilstede under en Deel af vor Forhandling. Udbyttet af Gaarsdagens Overveelse blev da dette, at Sv. skriver til Krüger, B. Refslund og K. Knudsen med Indbydelse til dem om at komme til Rødding-Præstegaard om en fjorten Dage, for i Forening med ham og Kloppeborg at tage Sagen om Høiskolen og da navnlig Askov-Planen i moden Overveelse. Jeg har længe syntes, at der skulde mere Hold i hele Forhandlingen, der var og blev altfor svævende og let kunde opløse

sig i Vrøvl og Snak. For mine Øine har Sagen to Hovedpunkter ; nemlig om Slesvigerne føle Trang til strax at have Skolevirksomheden fortsat paa Grændsen, da det ikke kan skee i Rødding, og om de sætte Priis paa at bevare *Dem* for Skolen. I den første Henseende har jeg en Fornemmelse af, at de Fleste vel omtrent kunde tænke som saa : „Det haster jo ikke ; det Hele er et Uveir, der snart driver over igjen, og saa begynde vi atter i Rødding. Indtil da sørger Prøiserne nok for, at Danskheden holdes oppe i Nordslesvig, og i denne Ventetid, da vi ere saa spændte paa at iagttage den politiske Bestedelse¹, har vi ingen ret Ro til at syle med Skolesager.“ At der er en saadan Stemning, har jeg som sagt en Fornemmelse af ; men paa den anden Side finder jeg det ogsaa rimeligt, at der alligevel mangesteds gaaer unge Mennesker, der vilde benytte Skolen, naar den først var der, ja maaskee endog længes efter den, og ialtfald bliver Folks Standpunkt klarere ogsaa for dem selv naar de stilles ligeoverfor et bestemt Spørgsmaal om et bestemt Forslag. Hertil kommer nu ogsaa det Hensyn, at der er mange unge Mennesker, der af Sessionsfrygt lave til med at gaae nordpaa, saa adskillige af dem maaskee netop i den tilstundende Tid vilde hilse en Skole i Askov med Glæde. Summa Summarum : jeg finder, at der er al Grund til at tage det Spørgsmaal under ordentlig Overveelse ; thi en dog mere løselig henkastet Yttring af B. Refslund har hverken vi her eller De derinde i Kjøbenhavn Ret til at tage for Slesvignernes eller endogsaa blot kun den slesvigske Del af Højskole-Bestyrelsens Mening og endelige Ord i denne Sag. Det er bedst, vi komme tilbunds i Spørgsmaalet, og naar vi nu benytte Mellemtiden til Iagttagelser, lykkes det vel saa nogenlunde.

Hvad nu det andet Punkt angaaer, Deres personlige Stilling til Røddingsagen, da er det jo for det Første klart nok, at De har indelsket og indlevet *Dem* i den Sønderjydske Folkesag og at De altsaa ikke skal dreie af for den første ugunstige Vind. Saavidt jeg kan skjønne har den Kreds, der kjendte *Dem* gennem Deres Skolevirksomhed, et virkeligt og levende Ønske om at bevare *Dem* for Sønderjylland. Hvad Kryger og Knudsen angaaer, tør jeg ikke yttre noget, da jeg intet veed ; men om „Bovlund-Kredsen“, som jo i Grunden kun har seet *Dem*, idetmindste i Hovedsagen, gennem politiske Brillen, og som De jo har haft ubehagelige Sammenstød med², om den tør jeg jo vistnok ikke sige, at den vil holde videre paa *Dem* ; men den er jo dog kun en lille Kreds, og den vil, det er jeg vis paa, bøie sig for den større, ifald den nu findes stemt for at sikkre sig *Dem*. Summa : ogsaa her maae vi have lidt fast Bund under Fødderne.

Var nu disse 2 Ting givet, nemlig: Nordslesvigernes Tilslutning til en Plan om en Skoles hurtige Oprettelse paa Grændsen og deres (Slesviger-nes) Ønske om at beholde Dem ved Skolen, da lod der sig meget ordne og lægge tilrette.

Men imidlertid er det under alle Omstændigheder vist nødvendigt, at De belaver Dem paa at begynde smaat i Askov. De maa helst komme alene, jeg mener jo da Dem og Deres Familie. Kan De saa i Sommer lægge lidt Grundvold og berede Jorden, saa De maaskee til Vinter kunde trække Fenger til Dem, saa var det jo godt. Ihvor nødigt De vilde og maatte savne den kjære, trolige Nutzhorn, saa er der foreløbig dog sikkert ingen Udsigt for ham.

Altsaa er mit Raad dette; giv nu Tid lidt og afvent Udfaldet af Forhandlingerne herovre; bliver dette da saaledes, at Døren synes at skulle lukkes for Dem her, da kan De med mere udeelt Sind vende Dem imod den Dør, som den herlige Christen Hansen³ skjønnes at kunne aabne for Dem i Fyen.

Hils nu Deres kjære Kone og Svigermoder, ja hele Familien; hils ogsaa fælleds gode Venner!

Deres Ven

C. Appel.

C. Appels arkiv.

¹ Situation (sjældent udtryk). ² Bunde Refslund og Bovlund-kredsen støttede „Klosterpolitiken“, som Schrøder var gået stærkt imod ved at møde i Bovlund 2/10 1863. Jfr. brev 369. ³ Jfr. brev 388, note 4.

390. *Sognepræst Hans Sveistrup til etatsråd Chr. Flor.*

Rødding Præstegaard d. 1 Marts 1865.

Høistærede Hr. Etatsraad!

Sikkert har B. Refslund set sig lidt blind paa Forholdene og jeg ladet mig forstyrre af Feilsynet. Dette være mit første Svar paa Deres ærede Brev af 8 Febr, som var en halv Snes Dage underveis og som jeg maa bede Dem undskylde det bedste, De kan, at jeg først nu besvarer. Grunden til min Tøven var, at i den Kvide, jeg blev stædt i ved at mærke, at de af mig under 24 Januar til Schrøder rettede Yttringer truede med at bringe Høiskole-Sagen til at gaa helt i Staa, fandt jeg mig tilskyndet til at gjøre hvad jeg kunde for at bringe den flot. Jeg indbød derfor til idag de slesvigske Medlemmer af Bestyrelsen¹ samt de to Tillidsmænd Knudsen og Kryger² til en Raadslagning over Sagen. Kryger udeblev; de Andre kom; og nu vil jeg herved melde Dem Udfaldet af Raadslagningen, hvil-

ken Meddelelse, De tør betragte som et autentisk Udtryk for de slesvigske Bestyrelsesmedlemmers Votum i Sagen.

Man finder det ønskeligt, at Schrøder bringer en Høiskole i Gang paa den af ham foreslaaede Maade. For denne Skole maatte der dannes en særegen Bestyrelse. – Til denne Bestyrelse overgives hvad der findes i Rødding Høiskoles Kasse 1 Mai 1865 paa 500 *rd* nær (for mulig tilstødende Uhelds Skyld paa Skolegaarden). Fra Rødding Høiskole udlaanes til den ny Skole (i Askov eller andensteds) de Læremidler samme har Brug for og af Indbo hvad der ønskes forsaavidt saadant kan her undværes. Hvis nu de i Kjøbenhavn værende Bestyrelsesmedlemmer billige dette, mener man at Bestyrelsens Beslutning maatte inden den iværksættes forelægges til Stadfæstelse for en Art Generalforsamling af Høiskoleforeningens Medlemmer, der vilde være at sammenkalde dels i Kolding, dels i Ribe – saaledes som Schrøder tidligere har bragt i Forslag.

Jeg takker Hr. Etatsraaden for det Brev, De skrev mig til, og har fra Bunde Refslund det Hverv at berolige Dem med Hensyn til Frygten for Spøgelset („den slesvigske Folkeaand“).

Deres ærbødige

H. Sveistrup.

Hr. Etatsraad Flor!

K.B.

¹ Bunde Refslund d. æ. i Bovlund og H. D. Kloppenborg i Københoved. ² Den tredje tillidsmand var Grundtvig.

391. *Forstander Ludvig Schrøder til sognepræst Hans Sveistrup.*

Nybørs Nr: 2. 4 Sal. 7 Marts 1865.

Kjære Svejstrup!

Det var da ikke mange Dage, den fyenske Plan¹ var oppe hos mig. Termansen havde endda ikke saa lidt Del i, at jeg kom ind derpaa. Dertil kom, at Flor en Tid syntes tvivlraadig, om han kunde gjøre Noget. Men allerede for en Uges Tid siden viste han mig en Skrivelse „til Danskhedens Venner“, hvori han indtrængende bad Saadanne om at give „Bidrag til National-Oplysningens Fremme“, idet han særligt fremhævede Ønskeligheden af at faae „de Herrer Candidater Schrøder, Nutzhorn og Fenger“ satte i Virksomhed paany. Denne Skrivelse er trykt og vil blive omsendt til Paategning. Siden jeg ad den Vej fik Haab om Hjælp til at begynde en jydsk Skole, er den fyenske Plan bestandig traadt mere til-

bage. Desuagtet kunde jeg nok trænge til den Opmuntring, Deres Brev om Mødet i Rødding bragte, og til de Penge, den gamle Højskole kan afsee, kan sikkert den nye haardt trænge. De skal da have Tak for Deres Virksomhed i denne Sag . . .

Der er nu et Spørgsmaal, som staar tilbage, om vi virkelig skulle vælge Askov, eller vi skulle tage til Bjert . . . Det staar for mig 1) at en Skole i Askov ikke kunde bestaae ved Siden af Skolen i Rødding, naar denne altsaa engang kom paa Fode, – medens der derimod kunde bestaae en Skole i Bjert uden at lægge Rødding Skolen væsentlige Hindringer i Vejen . . . 2) Selv om Jernbanen kommer til at gaae gennem Askov, vil Bjert vist ligge bekvemmere til at samle Elever. Det har ogsaa sin Betydning, at det sidste Sted er ligesaa smukt, som det første skal være stygt. Og hvad den hjertelige Jordbund angaar, da er der vel mere af den i Askov end i Bjert; men Lautrup paastaaer, at der dog lever et varmt Ønske hos hans Byes-Folk om at faae Skolen.

...

Deres hengivne
Ludvig Schrøder.

K.B. (Schrøders arkiv).

¹ Jfr. brev 388, note 2.

392. *Lærer Cornelius Appel til skomagermester P. Mouritsen.*

Rødding d. 10 December 1865.

Kjære Mouritsen!

...

Iforgaars begyndte jeg en Friskole med 16 Elever, deriblandt mine 2 egne Drengene. Gud gjøre nu med dette Foretagende efter sin naadige Villie!

Hils Vennerne i Hovedstaden!

En glædelig Juul!

Din Ven og Broder
C. Appel.

En Aften om Ugen holder Sveistrup og jeg hver et bibelhistorisk Foredrag for en 2 a 300 Tilhørere, og en anden Aften om Ugen samler jeg nogle unge Karle og Mænd for at tale lidt med dem om Verdenshistorien.

C. Appels arkiv.

393. *Lærer Cornelius Appel til skomagermester P. Mouritsen.*

Rødding d. 21 Febr. 1866.

Kjære Ven og Broder!

... Hils ogsaa den „Gamle“¹, at det gjorde mig saa godt at høre, at han tænker venlig paa mig og min lille Gjerning. Gud velsigne ham og Jer alle og hele Vennelaget!

Hvad nu denne min lille Gjerning angaaer, da begyndte jeg d. 8 Decem-ber med en Børneskole paa 12 Elever. Efterhaanden er der imidlertid samledes 18, deriblandt 2 confirmerede. Det er jo saadan en lille Friskole, og den er ret min Lyst og min Trøst. Tiden gaaer saa godt blandt Børnene, og jeg har selv saa inderlig godt af at tale med dem og fortælle for dem. Maaskee dog ogsaa, at Vorherre velsigner et og andet Ord i deres Hjerter. Indbringende er Skolen jo ikke, hvad Penge angaaer; men kan jeg blot udrette noget, saa faaer jeg nok det daglige Brød.

Til første Mai tænker jeg paa ligesom ifjor at begynde en Skole for voxne Piger. En ung Pige, der har faaet Smag paa Livet, og har en Deel Uddannelse², vil komme til mig for at hjælpe ved denne Skole, navnlig jo da i Haandarbeide og hvad hun ellers kan over. Ifjor havde jeg megen Fornøjelse af Pigerne³; gid Vorherre ogsaa (vil) være os god iaar!

Jeg troer nok, at jeg i mit sidste Brev omtalte, at nogle unge Mænd og Karle kom til mig hver Mandag Aften for at faae lidt at høre, og med disse Sammenkomster har jeg al Grund til at være rigtig vel fornøiet.

Grundtvigs Krønikerim lægger jeg til Grund for mit Foredrag, og baade jeg og mine Tilhørere faaer i Reglen megen baade Nytte og Fornøielse ud af det. Somme af de Besøgende har en lang Vei at gaae; men selv i mørke Aftener og i sølet Føre har de mødt uden at trættes ved det.

...⁴

Til min egen Skole ønskede jeg gjerne at faae nogle Exemplarer, ja helst ret mange, af Høinordens Rigskrøniker⁵; men jeg ømmer mig jo ved Udgiften. Tal med Schönberg om den Sag eller maaskee med den „Gamle“. Ligeledes vilde nogle Skolekaart være yderst kjærkomne; især da et Kaart over det hellige Land, det vil sige et Væggekaart, thi smaa har jeg nok af ...

Stemningen er god i Nordslesvig, fast og fuld af Haab. Vil det nu briste mellem Prøisen og Østerrig? Eller er det atter „Viel Geschrei und wenig Wolle“? ...

...

Din

C. Appel.

C. Appels arkiv.

¹ Grundtvig. ² Magdalene Eiler, lærerinde ved Skolen 1866–69. ³ Appel havde i sommeren 1865 en tre måneders skole for 6 kvindelige elever. ⁴ I det oversprungne nævner C. Appel, at folk på egnen er glade for, at han bliver i Rødding og gerne vil søge at sikre hans stilling rent økonomisk. Man vil derfor gøre ham til forretningsfører ved en brandassuranceforening, men Appel er dog indstillet på ikke at ville ofre tid og kræfter på en brandkasse. ⁵ Jfr. brev 395, note 1.

394. *Lærer Cornelius Appel til skomagemester P. Mouritsen.*

Rødding d. 14 April 1866.

Kjære, fuldtroe Ven!

...¹

Min Børneskole troer jeg nok vil faae Tilvæxt til Sommer. Pigeskolen for Voxne synes derimod at blive fattig, hvad der jo rigtignok bereder mig nogen Skuffelse, da det engang i Vinter tegnede saa godt. Der er flere Grunde til, at det glipper med de Piger, som der var al Udsigt til vilde have mødt iaar. For det første er der en ret indflydelsesrig Mand af hernhuttisk Retning, der ifjor og hidtil syntes at ville stille sig gunstig til min Skole og sende en Datter herhen, hvilket vilde have trukket flere med, men da det nu kommer til Stykket bliver han dog bange og trækker sig tilbage. Af den folkelige Retning er der ogsaa nogle, der har faaet Forfald, dels ved Forlovelse, dels ved Sygdom, og endelig lammer Krigsudsigterne og de pengeknappe Tider ogsaa Lysten. Det er uheldigt, at den gamle Opvækkelse her i Sønderjylland har havt saa meget med Christiansfeldt at gjøre, og det er vanskeligt her at faae Isen brudt. Dertil kommer, at nogle yngre Mænd dels af hernhuttisk, dels af Capellan-Retningen² virker her i Omegnen og de er mere velsete af de Christiansfeldtske.

Dog, det kommer nok, om ikke iaar saa adaare³. Hvordan staaer det sig med vor gamle Høvdning? Gud gjøre mod ham og mod os alle efter sin Miskundhed.

Hils gode Venner og vær selv med Familie kjærligt hilset fra os alle ved

Din broderlige Ven

C. Appel.

C. Appels arkiv.

¹ I indledningen takker Appel for „vennegaver“ til hans arbejde fra kredsen i København. ² Der sigtes bl. a. til kapellan A. C. L. Grove-Rasmussen i Gram, f. 1836. Han var pietistisk orienteret og fra 1867 redaktør af bladet „Elias“, der en tid var organ for „Kirkelig Forening til Guds Riges Fremme i Slesvig“. ³ Således stavet.

395. *Lærer Cornelius Appel til skomagermester P. Mouritsen.*

Rødding Højskole d. 3 Juli 1866.

Kjære trofaste Ven!

Idag fik jeg fra Askov en heel Kasse Bøger, og jeg veed jo, at det er Dig, der har sendt mig disse. Vil Du nu bringe alle Giverne min hjertelige Tak. Rigskronikerne veed jeg er fra Grundtvig¹, Sangbøgerne fra Køster² og Budstikkene³ kan jeg see er fra Dig. Tak de kjære Mennesker og vær takket selv!

Har jeg nu aldeles fri Haand over disse Bøger, eller er der Nogen, som har yttret en Villie med Hensyn til deres Anvendelse? Det forekommer mig, at Grundtvig og Køster har villet forære min Friskole deres Gave, ikke sandt? Har Du tænkt Dig, hvordan Budstikken skal anvendes? Mig synes, at det var bedst, at jeg gav den til troende Smaafolk, der ikke har Raad til at købe saadanne Bøger og dog saa gjerne læser dem.

Det var mærkeligt at see med hvilken Appetit Børnene saae paa de mange og smukke Bind Rigskroniker, jeg mener Børnene i min Skole. De spurgte gjentagen ad om disse Bøger var til at læse i Skolen, og da jeg svarede ja, vilde de vide hvor de kom fra. Jeg sagde dem nu, at det var en Foræring fra gamle Grundtvig, og det blev de ordenlig heel underlige ved. De har jo hørt meget om ham og navnlig synger de en Mængde af hans Sange, men jeg kunde godt forstaae, at han stod for dem, ja jeg vil sige i et saa poetisk Lys, at de ligesom blev forundrede ved at faae et Slags legemlig Indtryk af ham. Men glade blev de.

...

Køsters Sangbog har vi ogsaa sunget en og anden Sang af før, nu skal vi jo rigtig til at tage fat paa den, blot den ikke bliver forbudt i Skolerne; men saa maa vi til at lære Sangene udenad efter Munden.

...

Begivenhederne i Tydskland⁴ følges af danske Folk her med store Forventninger. Gud styre det i sin Naade til det Gode for os.

Seer Du Høgsbro, da hils ham, at jeg har faaet hans Brev og tænker paa naar jeg faaer Tid at tage fat paa det, han skrev om.

Med kjærlig Hilsen til Din kjære Hustru og Dig selv fra Højskolefolkene er jeg Din

broderlige Ven *C. Appel.*

C. Appels arkiv.

¹ Grundtvigs oversættelse af Saxo og Snorre, ny udg. fra 1865. ² Kr. Køster havde i 1865 udgivet „Et Hundrede Danske Sange“ som tillæg til P. O. Boisens

visebog. ³ F. E. Boisens tidsskrift „Budstikken“. ⁴ Krigen mellem Preussen og Østrig. Samme dag, brevet blev skrevet, stod slaget ved Sadowa-Königgrätz, der afgjorde krigen til preussernes fordel.

396. *Sognepræst Hans Sveistrup til etatsråd Chr. Flor.*

Rødding Præstegaard over Gram d 11 Dec 1866.

Høistærede Hr. Etatsraad Flor!

...

Luften er trykkende herovre og det ser ikke ud til vore Herre(r) tænke paa at gjøre Alvor af Afstemningen¹. Vi maa da fatte os paa at *leve* saa godt vi kan under disse Forhold, da det bliver altfor fortærende at sidde stille og speide efter hvad den nærmeste Tid kan hidføre.

Hver Torsdag Aften holde Appel og jeg Foredrag i Høiskolens Sal for fuldt Hus. Han foredrager Israels og jeg Kristendommens Historie. Det opliver altid noget. Appel har saa sin Børneskole i Høiskolens Skolestue hver Dag og glæder sig ved Virksomheden, der ogsaa gjør Gavn. Om Sommeren har han voxne Piger²; og vi har talt om, det kunde vel ogsaa gaa til næste Vinter at have Karle. Viinsted holder jo dog Skole for saadanne³. Jeg har tænkt paa om det ikke var rigtigt i Overensstemmelse med Lovene hver Sommer at holde en Generalforsamling om end kun til at fremlægge Regnskab over Skolens Formue. Et Bestyrelsesmøde kunde vi i alle Tilfælde holde naar engang De, Hr Etatsraad! kom herover.

...

Deres ærbødige

H. Sveistrup.

K.B.

¹ Iflg. art. V i Pragfreden af 23/8 1866. ² I sommeren 1866 8 elever. ³ Aagaard Landboskole ved Flensborg havde i vinteren 1866-67 14 mandlige elever.

397. *Sognepræst Hans Sveistrup til etatsråd Chr. Flor.*

Rødding Præstegaard over Gram d 5 Jan 1867.

Høistærede Hr Etatsraad Flor!

Igaar modtog jeg en den 31 Dec 1866 dateret Skrivelse fra Herredsfoged v. Rosen¹ her i Rødding, der lyder saaledes:

„Overpræsidiets for Schleswig-Holstein har under 11te dennes med den Schlesvigske Regjering erklæret sig enig i, at der bliver forbudt Rødding

Høiskoleforening hver Virksomhed, der ikke udelukkende angaar den i Anledning af Foreningens Opløsning nødvendige Ordning af de økonomiske Forhold.

Ved i Overensstemmelse med Amthusets Skrivelse af 28/30te d. M. at meddele Deres Velærværdighed som det i Rødding bosatte Medlem af Foreningens Bestyrelse det Foranstaaende, tør jeg opfordre Dem til at sørge for, at i Høiskole-Foreningens Anliggender ikke foretages andre Forretninger, end de, der have de økonomiske Forholds *endelige* Regulering til Maal. Jeg tilføier endnu Ønsket om at blive underrettet om hvert Skridt, Bestyrelsen skulde agte at foretage i saa Henseende, og udtaler tillige den Forventning, at Deres Velærværdighed ved Deres Indflydelse vil virke for at denne Skrivelses Indhold maa iagttages, da jeg i modsat Fald vil være nødsaget til strax at skride ind.“ –

De vil heraf erfare, at Høiskoleforeningen nok helst maa se at komme til en Afslutning naar den ikke skal udsættes for ubudne Executorer i Boet. – Det preussiske Regimente er tilvisse ikke at spøge med og v. Rosen er en villig Haandlanger. Der er da heller ingen Skade sket i mine Øine om Foreningen opløses naar kun Gaarden og hvad der findes kunde bevares for Øiemedet og ikke skulde blive et Bytte for Tyskerne til der at oprette en Fortryknings-Anstalt. – Dette kunde formentlig opnaaes naar „Bestyrelsen“ der er juridisk Eier solgte Gaarden til et Par paalidelige Mænd, som naar Bladet vendte sig vilde give den med Tilbehør tilbage til dens Bestemmelse. – Livsforsikrings-Anstalten maatte formaaes til at lade de 12000 rd blive staaende. – Til en slig Handel maatte Tillidsmændene give Samtykke og endelig en Generalforsamling sammenkaldes til at stadfæste Beslutningen og dermed Foreningens Ophør. – De har nu her mine Tanker; om De kan bifalde dem eller De véd andet og bedre Raad, skal det være mig kjært. –

De vil imidlertid indse, at jeg er kommen i en slem Stilling ved at skulle repræsentere Høiskoleforeningens Bestyrelse her. Som en Mand, hvem Øvrigheden lurer paa ved enhver Leilighed for – som jeg mener – at faa mig „ryddet af Veien“, maa jeg anse det for utilbørligt at gjøre min Stilling her endnu mere udsat ved at staa i Gabet for Høiskolen. – Jeg tror derfor, jeg bør træde ud af Bestyrelsen! – . . . Formodentlig er Krüger i Kbhnv i denne Tid, saa der kan sættes et godt Raad af Tillidsmænd og Bestyrere. En god slesvigsk Jurist var vel værd at have med, og Høgsbro! – Derpaa anbefaler jeg Hurtighed, for ei at give Herredsfogden Paaskud til at vælte sig ind paa os . . . I Kasse er henved 2000 rd. –

Ja! her er nu et nyt Exempel paa hvorledes Snøren trækkes mere og

mere fast om Halsen; – der er flere og vil komme snart endnu flere. Gud véd, hvor længe vi saa holde Livet. – Gud give snart Raad! –

Deres ærbødige og hengivne

...²

H. Sveistrup.

K.B. Trykt Rosendal, s. 147.

¹ Herredsfoged over Frøs og Kalvslund herreder fra 1866. ² I en efterskrift 7/1 1867 meddeler Sveistrup, at han nu har talt med herredsfogden, som billiger hans fratræden, men ikke vil blande sig i, hvad bestyrelsen gør udenfor hans jurisdiktion. Derefter fratrådte Sveistrup som bestyrelsesmedlem, og Høgsbro blev hans efterfølger. Men der skete ingen ændringer i skolens ejendomsforhold.

398. *Forstander Cornelius Appel til skomagemester P. Mouritsen.*

Helligtrekonge-Aften 1867.

Kjære trofaste Ven!

...¹

Det gaaer jo ellers strengt til for os i denne Tid, idet en stor Deel af vort unge Mandskab bliver landflygtigt ...² Ogsaa paa andre Maader trækker det stærkt op over os. En Gensdarm skal have faaet Ordre til hver Søndag at møde i Kirken for at holde Øre med Pastor Sveistrup. Der tales om, at Indlemmelsen i Prøisen skal feires med Høitidelighed, formodenlig atter en Takkefest i Kirken. Saa kommer sagtens Præsternes Edfæstelse og Bøn for Kong Wilhelm Erobrer. En fuldstændig Reform af Almueskolevæsenet skal ogsaa være for Døren! Ja, kjære Ven, saavidt skal det maaskee komme, at vi skal prøve Militær-Organisationen baade i Kirke og Skole, indført og gennemført af Mesterhaand, for at vi enfoldige danske Folk ret skal faa at see og føle, hvad vi i mange, mange Tider har fusket paa som Tydskens Efterabere. Har man blot en lille Kjende af Aand og Hjerte, blot en lille Smule Sands for og Smag paa Liv og Sandhed efter dansk Forstand og Følelse, ja, da gruer man for den Haand, der i Christendommens og Oplysningens Navn løslades imod os. Dog, jeg har et godt Haab og en god Tro. Vi kommer nok igjennem, og lærer med Guds Hjælp saa tilgavns at gjøre Forskjel paa Liv og Død, paa Frihed og Trældom, paa Nordens Aand og tysk Sind, paa dansk Hjertelighed og tysk Skaberi! Det er i de sidste 2 Aar bestandig gaaet frem med aandelig og hjertelig Danskhed iblandt os ...

Din Ven og Broder

C. Appel.

C. Appels arkiv.

¹ I indledningen takkes for julegaver fra „kredsen“. ² Hertugdømmerne Slesvig, Holsten og Lauenborg indlemmedes pr. 1. januar 1867 i kongeriget Preussen. Indførelsen af den treårige preussiske værnepligt fra nytår 1867 gav anledning til, at mange unge udvandrede fra Nordslesvig til Danmark.

399. *Forstander Cornelius Appel til folketingsmand Sofus Høgsbro.*

Rødding d. 20de Mai 1869.

Kjære Høgsbro!

Spørgsmaalet om Gjenaabningen af Rødding-Højskole er nu kommet under alvorlig Forhandling. Sidste Lørdag d. 15de d. M. var der en Sammenkomst i Gram i denne Anledning og Udbyttet deraf blev en Indbydelse til et Møde paa selve Højskolegaarden næstkommende 12 Juni. I Gram var Stemningen livlig for, at Skolen skulde i Gang saa snart muligt; hvad nu det større Møde vil bringe, faaer vi see. Efter min Følelse haster det ikke saameget, blot at Tanken kommer op og bliver holdt af, saa tykkes mig, at Rødding Højskole allerede har begyndt. Jeg skulde være tilbøielig til at stemme for, at vi endnu lod den første Vinter gaa uden at begynde med Karle. Dels har vi Gaarden fuld af Leiere, hvoraf nogle maatte ud og kunde let blive sat i Klemme med at faa Leilighed, dels fik vi see hvordan det gaaer de andre Højskoler¹, og Regjeringen blev vænnet til at taale disse, inden Rødding kom, der sagtens vil blive den egenlige Brand i Næsen. Hertil kommer, at hvis Aaret vil blive, som det tegner til, et godt Grøde-Aar, saa vil Skolen komme til Kræfter igjen efter Svækkelsen i det sidst forløbne Regnskabsaar . . .

Hvis nu det forestaaende større Møde trænger paa en snarlig Gjenaabning af Karleskolen, da maatte vi jo have Aftale om, paa hvad Maade Bestyrelsen skal stilles til Sagen. Det nemmeste var jo, at Forholdet blev ved at være som hidtil, saa istedetfor at leie Bygningerne ud fik jeg Lov til at benytte dem til Skolebrug og saa iøvrigt aflagde Regnskab som hidtil og beholdt Myndighed som hidtil. Imidlertid var det vel rimeligt, at f. Ex. Bunde Refslund og jeg gjorde en Rejse til Kbhvn, hvis der skal begyndes til Efteraar.

Vil De lade mig høre, hvilke Tanker man har om Sagen i Kbhvn, vilde jeg være Dem taknemmelig for det som for saameget andet.

...

Deres C. Appel.

K.B. (Ny kgl. Saml. 1766 fol. IV, 6).

¹ Jfr. brev 400, note 2.

400. *Etatsråd Chr. Flor til forstander Cornelius Appel.*

28 Maj 1869.

Hr. Cornelius Appel.

For nogle Dage siden besøgte Høgsbro mig, medbringende det Brev fra Dem af 20 d. M., hvorefter De ønsker at høre vor Mening ang: Gjenåbningen af R. Folkehøjskole, da et Forslag herom var bleven fremført, drøftet og bifaldt ved et Møde i Gram og der som Følge heraf var bleven udstedt en Indbydelse til et større Møde på R. Højsk. d: 12 Juni, for om muligt at enes om en Beslutning i denne Henseende.

Jeg blev naturligvis meget glad ved dette ny Bevis for den faste *Villie* hos de danske Slesvigere at gøre Alt hvad der står i deres Magt for at vedligeholde og styrke deres Danskhed. Kun een Betingelse for at skænke Planen mit fulde Bifald faldt mig straks ind, nl. at den forud skal være meddelt de Herrer Krüger og Ahlmann¹ og at disse bifalder den, eller i det mindste ikke modsætter sig den. Da disse to Hædersmænd officielt og offentlig i hele Verdens Pårhør skal forsvare ethvert almindeligt Foretagende af deres Vælgere, som kan mishage Preusserne, bør de, førend det udføres, kjende det så nøje, at de ere i Stand til at kunne bedømme hvorvidt de kan og vil påtage sig dets Forsvar.

Jeg skønner imidlertid ikke, at der er nogen egenlig Trang til at gjenåbne Højskolen i Rødding, da Askov ligger nær og der er 1 i Brøns og 2 andre ville begynde til Efteråret². Men Slesvigerne have i al den Tid, de have levet under preussisk Voldsherredømme, i den Grad truffet den rette Handlemåde, at jeg med Flid afholder mig fra at give dem Råd, og tror, at de selv bedre end jeg eller nogen Anden, der ikke personlig lever i Slesvig og iblandt Slesvigerne, kan bedømme, hvad der bør gøres eller ikke gøres. At jeg ved denne Lejlighed, ligesom altid tidligere, vil understøtte den gode Sag så yderlig som jeg formår, behøver jeg ikke at sige. Men jeg bør tilføje, at d'Herrer Forslagstillere til denne Sag ikke må regne på nogen Penge-Understøttelse herfra, hverken privat eller offentlig. (Jeg har omhyggelig forhandlet Sagen med Slesvigernes oprigtige Venner Etatsråd Regenburg og Professor Clausen), og hvorvidt der kan komme noget Overskud fra R: Hsk's Ejendom, når først alle Udgifter ere udredte, kan Ingen bedre give Besked om end Hr. Appel, der er Ejendommens beskikkede Forvalter.

Jeg overlader nu til de Herrer patriotiske Slesvigere selv at overveje, hvad der kan siges for og imod Forslaget: de kan selv bedst bedømme, hvad de kan føre igjennem, saa at de komme fra det *med Ære*.

De Herrer Cl. og Reg. ere aldeles af samme Mening som jeg, ligesom

også Høgsbro, der for Øjeblikket ikke er her i Staden. Ifald den Beslutning fattes, at Højskolen atter skal åbnes til Vinter, så kan Bestyrelsen for R. : Højsk.f.s Ejendom ikke komme i andet Forhold til den ny Højskole, end at den tillader Dem at udleje Lokalet til denne, som jo må skaffe sig sin egen Bestyrelse og sit eget Lærerpersonele.

Flor.

K.B. (Koncept, Ny kgl. Saml. 1766 fol. IV, 6 b).

¹ Nordslesvigernes valgte politiske førere. ² I november 1868 var der oprettet en højskole i Brøns med L. Koch som forstander. De to andre højskoler, der bebudes, er skolen på Sandbjerg og Landbohøjskolen i Vonsbæk.

401. Forstander Cornelius Appel til P. Mouritsen o. fl.

Rødding Højskolegaard d. 1' Juni 1869.

Ifølge Vennernes Opfordring skal jeg forsøge paa at give en Fremstilling af vor Virksomhed for kristelig og folkelig Oplysnings Fremme i Sønderjylland, samt de Vilkaar, under hvilke denne Virksomhed i det Hele finder Sted. Det er naturligvis efter Aftale med Pastor Sveistrup, at jeg paatager mig dette Hverv . . .

Jeg skal da begynde med at omtale, hvad jeg vil kalde vor mere regelbundne Virksomhed, der for Pastor Sveistrups Vedkommende bestaar i, at han hver Søn- og Helligdag, naar han ikke er paa Reise eller paa anden Maade har Forhindring, holder opbyggelig Forsamling baade i Høiskolens store Sal her i Rødding og i H. D. Kloppenborgs Storstue i Kjøbenhoved, Skrave Sogn. Paa begge Steder samles mange Mennesker og deriblandt en Kreds af stadige Tilhørere, om hvilke det kan antages, at de mer eller mindre har faaet Syn og Sands for den danske Oplysning om Menneskelivet, baade det medfødte og det gjenfødte. Engang imellem, naar Sveistrup ikke er hjemme, har jeg ført Ordet i disse Forsamlinger, forat Afbrydelserne ikke skulde blive hyppigere og længere end uundgaaligt var. Desuden har vi to Gange havt en anselig Børneflok til Konfirmationsforberedelse . . .¹

Hvad saa min stadige Virksomhed angaar, da bestaar denne i, at jeg har en Friskole for Dreng og Piger, der sidste Vinter talte over 40 Børn og har nu henved 30. Jeg har tidligere havt min voxne Søn² til Hjælper ved denne Skole, men da han for Værnepligtens Skyld maatte udvandre, har jeg nu i et Aar havt et ungt Menneske fra Fyn for ikke at være stærkere bunden ved Skolen, end at jeg imellemstunder kan gjøre en Udflugt dels i Selskab med Pastor Sv: og dels paa egen Haand i mere

politiske Anliggender. Desuden har jeg – med Undtagelse af forrige Sommer, da jeg var svækket efter en nylig overstaaet Sygdom – i Maanederne Mai, Juni og Juli havt Skole for voxne Piger. Dette er ogsaa Tilfældet i denne Forsommer, da jeg har en Flok af 15 unge Piger, alle fra Sønderjylland, især fra Vesteregnet.

Allerede ved disse fastere Virksomheder komme vi saaledes i ret jævnlig og livlig Berørelse med Omegnens Beboere og kan da saa jævnt og saa godt, vi formaar og forstaar det vidne for dem om det Syn, vi har paa Livet baade i den ene og den anden Henseende.

Dernæst har vi en mere uregelmæssig Virksomhed, idet vi af og til reiser hen og holder Forsamlinger paa saadanne Steder, hvor man vinker ad os og lukker op for os. Vi har saaledes ofte været baade i Forballum, Meolden Sogn paa Vestkysten og i Bovlund, Agerskov Sogn omtrent midt i Nordslesvig. Paa begge disse Steder har den dansk-folkelige Oplysning allerede været kjendt i en Række af Aar og har ogsaa slaaet Rod, saa vort Vidnesbyrd altid der finder aabne Øren og villige Hjerter. Det er gjerne en Søndag, at vi holder vore Forsamlinger, og der samles fra den nærmeste Omegn altid saamange Deltagere som Husene kan rumme. I Forballum prædiker Sv: om Formiddagen i en Bondes Storstue, og om Eftermiddagen holder vi Dansk-Samfunds-Møde paa Meolden Færggaard, et Sted, der allerede for mange Aar siden er bleven bekjendt ved de Fester, som blev afholdt der hvert Aars 28de Mai. Her holdes nemlig endnu jævnlig saadanne Møder, væsenlig under Ledelse af C. S. Ley . . . Her holdes da folkelige Taler og synges folkelige Sange, og det gaar i Almindelighed med Liv og Lyst. Særlig maa det fremhæves, at navnlig Kvindernes fremtrædende Deltagelse i disse Møder giver baade Sang og Tale et eget hjerteligt og hjemligt Præg.

I Bovlund holdes Forsamlingen Søndag Eftermiddag. Omtrent Kl. 3 prædiker Sv: og holder ligesom i Forballum, Rødding og Kjøbenhoved, en fuldstændig Gudstjeneste, naturligvis med Undtagelse af Daab og Nadver. Naar saa denne Gudstjeneste er forbi, gjøres et lille Ophold, hvorpaa Folk samles igjen, og saa tager vi de folkelige Æmner frem med Sang og Tale, saa godt vi formaar.

Trende Gange har Sv: været paa Als, de to sidste Gange allene, første Gang fulgtes vi ad. Paa Als er man vistnok fremfor noget andet Sted i Jylland uvant til at høre et Ord om aandelige Ting udenfor Kirkerne og af andre end de beskikkede Sognepræster. Den aandelige Tilstand paa Øen er i det Hele en tryk Søvn. Rationalismen synes at have havt mere uforstyrret Ro, længere Tid og derfor ogsaa at have slaaet dybere Rødder

paa det afsides liggende Als end paa de fleste andre Steder. Det er imidlertid at haabe, at den folkelige Jordbund gemmer gode Kræfter i sit Skjød paa den deilige Ø. Den er i alt Fald ikke udpidsket hverken af det tydske Christiansfelder-Væsen eller af nogen anden folkefjendsk religiøs Retning. Under Kirkens og Skolens officielle Paradegang er Alle sovet sødelig ind, fast forvissede om, at Alt er i sin gode Orden hvad Kristendom og Oplysning angaar. Det er derfor ikke til at undres over, at Folk paa Øen ikke veed, hvad det skal betyde, naar der saadan kommer fremmede Talere tilreisende. Hvad de trænger til, det veed de nok er at komme tilbage under dansk Regjering igjen og faa de tydske Embedsmænd og de enkelte tydske Præster paa Døren; men at der ellers er noget at gjøre for Livets Sag i det Hele, det har man ikke forstaaet.

Det gjælder nu vistnok om Flertallet i Sønderjylland i det Hele, at hvad man er spændt paa og længes efter, det er den politiske Frigjørelse fra Preusserherredømmet og Indlemmelse i vort hjemlige Statssamfund, medens det er smaat og spredt nok, hvad der kan paavises af egenlig folkelig Livsvækkelse. At det er en jernhaard og iskold fremmed Haand, der ligger tungt paa os, det føler alle Danske; men at vor Danskhed og vort Folkeliv trænger til at vækkes og løftes, og at en ydre politisk Hjælp her ikke er det første og ubetinget afgjørende, det er man kun saa smaat vaagnet til Forstaaelse af. Deraf kommer det, at man finder sig i at bruge baade de preussiske Præster og Skolelærere, ligesom man jo ogsaa maa finde sig i at betale Skat til de preussiske Kasser, lade sine borgerlige Anliggender styres af preussiske Embedsmænd og sine Retssager paa-kjende af de preussiske Domstole. Folk tykkes det ene at være som det andet. At tage de aandelige Anliggender menneskelig talt i sin egen Haand, frigjøre sig baade fra Statskirke og Statsskole og søge Hjælp i den fri Livsudvikling, som dog lyser over til os fra vort eget Folk, det har vi saa tungt ved at nemme. Vistnok rører sig nu Høiskoletanker i næsten alle Egne, men de er til Jævnshold saa tamme og matte, at de kun lover lidt for den nærmeste Fremtid. Med Undtagelse af den Kreds, der har sluttet og vil slutte sig om Rødding, stiler man kun paa en Udvidelse af den sædvanlige Almueskole, uden Syn for egenlig Livsoplysning og blind for virkelig Friheds Betydning, da man kun saa lidt kjender det Liv, hvoraf Frihedskravet spirer frem med indre Nødvendighed. Hvad jeg her skriver, vil kun altfor meget passe paa Østkysten, der jo nu er ifærd med at oprette 2 Høiskoler. Vel har man i Haderslevveggen været paa Færde for at faa en saakaldt grundtvigsk Lærer med ved den vordende Skole³; men jeg tror, at man der er stillet til den grundtvigske

eller folkelige Vækkelse omtrent paa samme Maade som f. Ex. Professor Clausen, der da ogsaa altid har været Østkystens Forbillede for nationalt Liv. Professoren har jo nu nylig opdaget, at den grundtvigske Retning har sin Styrke som Livsretning og har – underligt og tilfældigt nok – en fremtrædende Vækkeevne, saa den kan faa Folket i Tale og purre Kræfterne ud. Vilde den nu bare opgive sine tossede Ideer og lade sig belære af bedre Oplyste, saa var den fortrinlig skikket til at tages i Tjeneste. Saaledes har Folk nu ogsaa i Haderslev Egnen faat et vist Indtryk af, at der er noget ved de saakaldte Grundtvigianere, som ikke kan undværes ved en Høiskole, og fik man blot en af de skikkeligere, der vilde lade sig tale lidt tilrette, saa kunde en saadan passende anvendes som et Slags Muddermaskine.

Hvorom alting er, saa har imidlertid ogsaa Østkysten nu kastet sig over Høiskolesagen; Lysten til paa egen Haand at tage fat i Oplysnings-spørgsmaalet er almindelig vaagnet og spiller end det hele Røre endnu kun paa Overfladen, saa kan man dog med Føie hilse det med Glæde og nære godt Haab om Sagens Udvikling i Fremtiden.

Ligesom der altsaa nu er Udsigt til en sønderjyds Skole lige under Preusserørnen Øine, saaledes kan det ogsaa nok være, at vi snart faar sé en sønderjyds Frimenighed. Til Pastor Sveistrups hidtidige Virksomhed hører navnlig ogsaa dette, at han af og til har faat Lov til hos de nørrejydske Præster i Grændsebæltet at samles med Sønderjyderne i Sognekirkerne, og der baade betjene dem med Nadveren og tillige døbe deres Børn under vedkommende Sognepræsts Ansvar. Tillige har han paa sine Rundreiser rakt Nadveren til Gamle og Svagelige og ved Leilighed hjemmedøbt et og andet Barn, naar enten Aarstiden eller den lange Afstand eller Sygdom lagde betydelige Hindringer i Veien for at komme over Grændsen. Derved er mangan en Trang bleven afhjulpen og mangt et Hjerte beroliget; thi der er Mange, der gjerne lytter til Sveistrups Røst og inderlig ønsker at betjenes af ham baade ved Badet og ved Bordet. Nu har imidlertid den slesvigske Regjering udtrykkelig forbudt Sv: at foretage saadanne Handlinger med Medlemmer af den evangelisk lutherske Kirke i Slesvig og har sat en høi Straf paa hvert Overtrædelses-tilfælde. Og hvad nu? Ja, det skal jo Tiden vise. Vi haaber, at der dog er en lille Flok, der hverken vil eller kan bøie sig ind under Trældommen og tage Stene for Brød, og da det hverken er gjørligt eller tilraadeligt i Længden at sørge hver for sig selv, saa maa der gjøres noget i Flok, og saa staa Udtrædelsen og Frimenigheden for Døren. Ihvorvel vi er ængstelige for en folkelig Spaltning, da Flertallet rimeligvis vil føie sig

i Forholdene, saa er det dog med en hjertelig Fortrøstning, at vi imødeser den Dag, da vi maa sige: „Nu træder vi ud vi kan ikke andet for Livets og Samvittighedens Skyld“; thi da vil Livets og Sandhedens Gud bane Veien for os og gjøre det godt altsammen.

Og saa vil jeg slutte denne min lille og tarvelige Fremstilling med at gjentage, hvad jeg andensteds saa ofte har sagt og skrevet, at der er rørt ved vort danske Folkehjerte i Sønderjylland, og at vi føler et dybt Savn og en inderlig Længsel. Men der fattes os meget mere end vi selv veed af at sige. Vi drømmer om Hjælp af en blot og bar politisk Forandring, saa – „paa Skyggen vi spille vor Varme“...⁴

C. Appels⁵.

C. Appels arkiv.

¹ Børnene er derefter blevet konfirmeret i Læborg eller Vejen. ² M. L. Appel (1848–1916). ³ Landbohøjskolen i Vonsbæk, der begyndte 1/9 1869. ⁴ Let ændret citat af Grundtvigs digt „Nornegjæst“ fra 1847. ⁵ Appels brev blev i trykt stand udsendt til vennekredsen den 14. juni; rundskrivelsen, der ledsagede det, var underskrevet af L. Gøricke, Th. Hasle, C. Ketelsen, Kr. Køster og Peter Mouritsen. – De første udtrædelser af landskirken skete 1869.

402. *Folketingsmand Sofus Høgsbro og etatsråd Chr. Flor til forstander Cornelius Appel*¹.

14/10 69.

Kære Appel!

Etatsraad Flor er nu kommet her til Byen og har haft Deres Brev til Gjennemsyn². Jeg var i Gaar Aftes hos ham; men han var meget utilfreds med dets Indhold. Han fandt, *at det var overflødig, ja at det kunde blive mere til Skade end til Gavn, om under de nuværende Forhold Højskolen i Rødding åbnedes igen, da Slesvigerne jo kunde gå til Askov og netop havde godt af, at leve en Stund i den kongerigske Luft; R. Hsk. kunde endda nu begynde og siden vedligeholdes med en vis Glans, d. v. s. med et betydeligt Antal Elever, så kunde den måske virke som en stærk og stående Demonstration for hele Europa. Men bliver Elevernes Tal kun ringe, så vil vi høste Spot og Skam istf: Ros og Ære.*

Hertil kommer at Højskolen kan trænge til at beholde sin hele Formue for at staa de kommende Tider imod; ja det saae jo allerede temmelig mørkt ud, siden der i det sidste Aar havde maattet gjøres saa stort et Greb i Reserve-Fonden...³

Deres hengivne
Sofus Høgsbro.

K.B. (Koncept i Flors arkiv, Ny kgl. Saml. 1766 fol. IV, 6 a).

¹ Koncepten er skrevet af Høgsbro, men de kursiverede linjer er Flors rettelser, jfr. brev 404. ² Dette brev findes ikke. ³ Høgsbro meddeler, at Flor er utilfreds med mælkeforpagterens „utålelige“ gæld.

403. *Forstander Cornelius Appel til skomagemester P. Mouritsen.*

Rødding Høiskole d. 27. Oktober 1869.

Kjære Mouritsen!

...

Glad og styrket i Sindet forlod jeg Kjøbenhavn og de kjære Venner og gik med freidigt Mod hjem til min Gjerning. Vennerne herhjemme blev maaske nok lidt skuffede ved Grundtvigs „Tøv lidt“, men der var ikke Spor af Tanke om at fravige hans Raad. .¹ Trængsler tykkes mig at hjælpe mig til altid mere barnlig at lægge Folkets Sag i Guds gode og stærke Haand . . . ihvorvel det undertiden falder mig tungt paa Sinde, at der spores saa lidt aandeligt Liv iblandt os. Bare vi kunne komme tilbage, saa var alt godt, det er Sukket. Vi vil *have* det anderledes, men ikke *blive* anderledes . . .

Næste Tirsdag den 2den November agter jeg at begynde Karleskolen. Der er kun meldt 8 Elever, saa det tegner meget smaat. Etatsraad Flor er ikke venlig stemt for den ny Høiskolegjerning, i Askov ser man ogsaa surt til den, og vi maa saaledes begynde under Tryk fra alle Sider. Hidindtil har Vorherre imidlertid holdt Modet oppe hos mig, og det nye Høiskoleraad er heller ikke forknyt. Skulde jeg komme til at arbejde i Høiskolen i Vinter uden Pengeløn, da gjør jeg Regning paa nogen Understøttelse fra den samme kjære Kilde, der hidtil har flydt saa venlig og hjælpsom². Sveistrup har det godt og faar nok Kraft til at holde Hovedet opreist. Han har lovet at hjælpe ved Skolen, men er i denne Sag jo noget paavirket af Stemningen i Askov. Schrøder udtaler sig nemlig altid med et Skuldertræk om Virksomheden her i Sønderjylland, hvilket maaske nok hænger sammen med, at han hverken for sig selv eller for andre har et fyldestgørende Svar paa Spørgsmaalet om, hvorfor han saa hovedkuls forlod Rødding.

Sveistrup og jeg har siden Vennemødet været en Tour i Meolden og agter os snart til Bovlund. Jeg er glad ved at vide, at mange deltagende Venner følger vor Færd med gode Ønsker. Saa vil vi befale os selv og al vor Sag og alle vore Venner i Guds Haand!

Hils Venner, og hils navnlig gamle Grundtvig og hans Hus. Det gjorde mig saa godt at høre ham og tale med ham i Vennemødedagene.

...

Du og Din Kone være kjærligt hilset af

Din broderlige Ven

C. Appel.

C. Appels arkiv.

¹ Ved vennemødet i København 9/9 1869 havde Grundtvig sagt til de tilstedeværende nordslesvigere (Sveistrup, Appel o. fl.), at han ikke kunne tilråde dem at træde ud af statskirken endnu og danne frimenighed, jfr. s. 141. ² Vartovkredsen.

404. Folketingsmand Sofus Høgsbro til etatsråd Chr. Flor.

20-11-69.

Kære Hr. Etatsraad!

... Saavidt jeg forstod min Søn ønskede De indlagte Klade af Brevet til Appel¹.

Jeg har desværre siden faaet det Svar paa mit andet Brev til ham, at han efter den Stilling, De og Schrøder indtog til ham og hans nys begyndte Virksomhed i Rødding, ikke saae, hvad han kunde udrette ved at tage til Askov, mens De var der. Mit Haab om en gjensidig Forstaaelse synes saaledes at ville glippe. Jeg vilde nødig, at der, hvis Gjerningen i Rødding ikke lykkes, skulde bebrejdes os, at vi har lagt den nogen Hindring i Vejen.

Gid De nu maa have Glæde af Deres Rejse!

Deres særdeles hengivne

Sofus Høgsbro.

K.B.

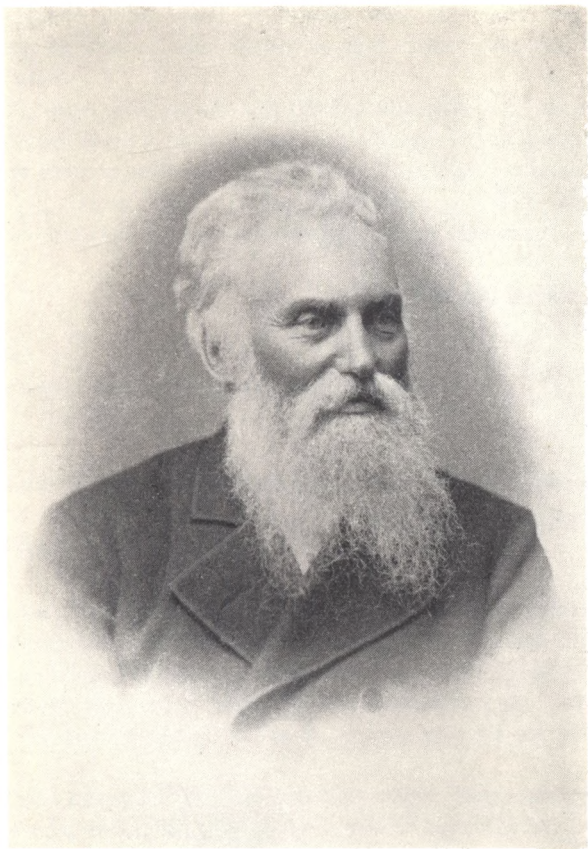
¹ Brev 402.

405. Forstander Cornelius Appel til skomagermester P. Mouritsen.

Rødding Høiskole d 22 Dec: 1869.

Kjære Mouritsen!

Blot et Par Ord i en Hast. Jeg har gennem Termansen ladet Biskop Grundtvig vide, at vi i Høiskolen har den fuldstændigste Frihed inden Dørre¹, og at Myndighederne endnu ikke har knyet ad Skolen. Iøvrigt kan jeg om vor lille Høiskole kun sige det, at jeg er saa glad ved min Virksomhed i denne, som jeg endnu aldrig har været ved nogen Virk-

Cornelius Appel
Fotografi fra ca. 1870

somhed før. Dette holder Haabet høit oppe, ihvorvel Rødding Skole har besynderlig mange Hindringer at brydes med. Jeg taler mig hver Dag glad og stærk og klar, og der hviler en god Aand over vor lille Flok². Sig Venner det!

Hvad Pengesager angaar, da kan Skolen kun give lidt, men det bliver mig ogsaa stedse klarere, at jeg staa i og vil staa i Gud Faders Tjeneste og at han saa maa sørge baade for Kost og Løn. Hvad mig selv angaaer, da trænger jeg ingen Penge til for Øieblikket . . . Hils Venner! Hils navnlig gamle Grundtvig og hans Hustru! Vær selv med (Din) kjære Kone hilset

af Din broderlige Ven

C. Appel.

C. Appels arkiv.

¹ Således stavet. ² Skolen havde 12 mandlige elever.

406. *Forstander Cornelius Appel til skomagermester P. Mouritsen.*

Rødding Høiskole d 2' Juni 1870.

Kjære, trofaste Ven!

...

Sveistrup har nu bestemt sig til at søge om Veien og Læborg Præstembede. Han er træt og forknyt herovre, og hvis han kan leve op igjen ved at komme i fast Embede og tillige faa Lov til at hjælpe paa os med Daab og Nådver som Præst i den danske Folkekirke, da tykkes det mig godt baade for hans og for vor Skyld, at han gjør sit for at komme til Veien.

Den 3de Mai begyndte vi Skolen for de voxne Piger med 25 i Tallet. Nu troer jeg nok, vi har 30. Jeg er rigtig glad i min Gjerning, og jeg kan mærke, at Ordet voxer i mig. Gid jeg maa sige det i en god Stund! Gud være lovet for sin Naade hidtil, og han lade fremdeles sin Velsignelse hvile over os! . . .

d. 10' Juni.

Hils nu „Venner“ og vær selv med Hustru kjærlig hilset af Din

C. Appel.

Vi har nu 31 Piger og der kommer flere.

C. Appels arkiv.

407. *Etatsråd Chr. Flors udkast til erklæring fra højskolens bestyrelse.*

København 4 Juni 1870.

Efter at Preusserne i 1864 havde bemærget sig Sønderjylland, og Rødding Folkehøjskole, som Følge heraf, havde måttet stanse¹ sin Virksomhed, besluttede dens 3 fast ansatte Lærere, de Herrer Schrøder, Nutzhorn og Fenger, på et andet Sted nær Grænsen at fortsætte Rødding-Højskolegerningen. Da det i 1865 lykkedes dem i Askov By at kunne begynde deres gamle Virksomhed paa ny, vedtog undertegnede Bestyrelses Formand og Næstformand d. 13. Marts 1865, at af de Hjælpebidrag til Undervisningen, navnlig den naturvidenskabelige, som R: Højskole ejede, skulde den ny Højskole i Askov kunne låne Alt hvad den ønskede at benytte. Dette skete. Men ifjor besluttede en Samling af Mænd i Sønderjylland, blandt hvilke to Medlemmer af undertegnede Bestyrelse, de Herrer Kloppenborg og Refslund, at der atter skulde åbnes en Folkehøjskole i R: Hsk.'s gamle Lokale under Ledelse af Hr. Appel som Forstander og en anden Lærer i Naturvidenskaberne. I Anledning heraf er undertegnede Bestyrelse bleven opfordret til at erklære sig om, hvilken af de to nævnte Højskoler der for Fremtiden skal have Brugs- og Ejendoms-Ret over de Genstande, som Askov Højskole har fået til Låns fra Rødding Højskole.

Efter nøjere Overvejelse har undertegnede Bestyrelse bestemt sig for den Afgørelse, som, såvidt vi have erfaret, også begge vedkommende Herrer Schrøder og Appel have erklæret sig tilfreds med, at Rødding Højskole får de til Askov lånte Genstande, som der er Trang til på R: Hsk., tilbage som Ejendom, medens Askov Højskole beholder Resten som sin Ejendom uden Vederlag. Bestyrelsen mener tillige, at det for Toldvæsenets Skyld vil være rettest, at Hr. Appel, som den beskikkede Forvalter over Rødding-Højskoles Ejendomme, sørger for, at de Genstande, hvorom Talen er, må blive hentede fra Rødding Hsk., som er i Besiddelse af Heste og Vogn.

Flor. Sofus Høgsbro.

K.B. (Koncept, underskrevet af Flor og Høgsbro, Ny kgl. Saml. 1766 fol. IV, 6 b).

¹ Således stavet.

408. *Forstander Cornelius Appel til skomagermester P. Mouritsen.*

Kjære trofaste Ven!

Rødding Højskole d. 14 Septbr 1870.

... Disse Linier sender jeg med Sveistrup, der idag er her i Rødding og imorgen reiser til Veien, saa jeg kan skrive friere end jeg vilde gjøre,

naar jeg skulde betro Brevet til det preussiske Postvæsen, hvis Paalidelighed ikke er at stole paa. Du veed vel nok, at Undervisningen foreløbigen er mig forbudt, baade i Høiskolen og i Børneskolen¹. Imidlertid haaber jeg at faa Forbudet hævet om lidt og venter nu først paa, at Herredsfogden, hvem Forbudet er fra, skal komme hjem; han er i Tydskland. Løvrigt ligger den samme Livsgjerning for mig som hidindtil, og det er mit Haab, at Vorherre vil skaffe mig al den Frihed, jeg har behov baade for selv at voxe efter det indvortes Menneske og for at kunne tale et godt Ord til mine Landsmænd. Jeg er ikke forknyt, da det altid bliver mig vissere, at Riget og Magten og Æren er vor Gud og Faders, og da det tykkes mig som om Preusservælden saa forunderligt klarer for mig, hvilket svælgende Dyb der er mellem Skin og Virkelighed, Frihed og Trældom, Liv og Lov, Aand og Afretning. Dertil er jo dog Preusserdømmet aabenbaret, at det skal fremkalde Hjertets Suk og Savn efter Aand og Liv, Frihed og Fred, Sandhed og Kraft, og hvad der hjælper os til at forsage Djæveln og alle hans Gjæringer og alt hans Væsen, det er ikke sendt os til Dom, men til Opreisning. Gud give os blot villige Hjerter og lydhøre Øren, at hans Ord maa bo rigeligen iblandt os.

. . . Sveistrup er jo nu selv flyttet til Veien, og hans Familie flytter om November. Det vil jo blive mig et dagligt Savn at undvære de kjære og kjærlige Mennesker, hvem jeg har havt saa meget hjerteligt Tilhold hos, især siden min Hustru døde². Bjørnstjerne har et Vers, der tidt er rundet mig i Sinde i den sidste Tid, navnlig Begyndelsen og Slutningen, der lyder saaledes:

Vær glad, naar Faren veier
Hver Evne, som Du eier:
Jo større Sag, des tungre Tag,
Men desto større Seier!

og

Enhver,
Gud sætter ene,
Han selv er mere nær!³

. . .

Hils Venner og vær selv med Hustru kjærligt hilset herfra ved

Din Ven og Broder

C. Appel.

C. Appels arkiv.

¹ Anledningen til forbudet var den tysk-franske krigs udbrud i sommeren 1870.

² Appels hustru, Anne Kjerstine, f. Lorentzen, var død 14/1 1869. ³ Bjørnsons „I en tung Stund“ (Digte og Sange, 1870).

409. *Forstander Cornelius Appel til skomagermester P. Mouritsen.*Rødding d. 28^e December 1870.

Kjære, trofaste Ven!

...

Vennerne ville gjerne vide ordenlig Besked om min Stilling nu, skriver Du, og jeg maa altsaa fortælle lidt om den.

Det var et yndigt Skoleaar, tyktes mig, fra November f. A. til August d. A. Baade Karleskolen om Vinteren og Pigeskolen om Sommeren gik med Liv og Lyst. Vi Lærere¹ kunde saa godt sammen, og de Unge sluttede sig glade til os, og jeg kan heller ikke tro andet, end at en saa glædelig Begyndelse maa spaa om en heldig Fortsættelse før eller senere. Ogsaa Børneskolen var nu under Mathies'es² Ledelse kommen i saa fast og sikker Gang som nogensinde; men alt Skolehold blev jo saa forbudt i Begyndelsen af August. I September søgte jeg hos Landraaden at faa Forbudet hævet; men fik i Oktober det Svar, at da jeg havde den Overbevisning, at en Del af Landet atter vilde komme tilbage til Danmark, kunde han ikke tillade, at jeg beklædte nogen Lærerstilling, for at ikke denne Overbevisning skulde forplante sig. Denne Besked var for Børneskolens Vedkommende dog kun foreløbig, da han overlod denne Del af Sagen til Visitoriets Afgjørelse. Jeg har nu i 2 Maaneder for-gjæves ventet paa Besked fra Visitoriet og havde bestemt mig til at bide i det sure Æble og mundlig forhandle Sagen med Provst Müller, der jo ganske vist er min Sag meget ugunstig, men som man dog kan tale roligt og fornuftigt med³. Den haarde Vinter i Ugen før Jul og i denne Uge med har hidtil forhindret mig i den temmelig besværlige Reise til Haderslev. For Høiskolens Vedkommende vil Skoleraadet indgaa til Regjeringen med en Besværing over Landraaden, og hvis dette ikke hjælper, tænker man paa en Deputation, og vi har da i det Hele Haab om at faa Pigeskole igjen næste Sommer. Imidlertid læser Mathies med sine Brødre og med 4 andre Børn, som jeg har i Huset, og jeg læser i hans Sted, naar han nogle Gange om Ugen gaar over i Nabsognet for at hjælpe paa Børnenes Undervisning i en Familie, der hører vor Kreds til, og hvis Børn ellers søge Skolen her.

d. 29. Hver Søndag holder jeg Forsamling her i Salen, ligesom før, og hveranden Søndag Eftermiddag er jeg tillige i Kjøbenhoved hos Kloppenborg i samme Ærinde. Desuden holder jeg Aftenmøde om Torsdagen, naar det nogenlunde lader sig gjøre for Mørke. Alle disse Forsamlinger blive meget godt besøgt, og i Reglen er jeg rigtig glad ved dem og styrket af dem. Det kan nok komme mig for under Tiden som om det er dristigt

af mig saadan at forkynde „Ordet“ i regelbundne Søndagsforsamlinger, men naar jeg saa besinder mig paa samtlige Forhold, under hvilke dette er skeet og skeer, hvorledes der dog er kaldet stærkt ad mig, og hvorledes jeg selv for det meste har Glæde af det og Opbyggelse i det: saa bliver jeg rolig og freidig og kan trøstigt bede om et godt Ord til Forsamlingerne og om et godt Øre for Ordet. Det vilde jo glæde og styrke mig, om Vennerne, og da navnlig ogsaa gamle Grundtvig, ved hvem Aanden har sagt mig saa meget, kunde have et Opmuntrings-Ord til mig og til os. Sveistrup blev jo træt iblandt os. Nu kommer han vel nok til Mod og Kræfter igjen. Endnu har jeg ikke rigtig kunnet skjønne, hvad Virkning hans Bortgang her fra har havt. Kun det ved jeg, at han og hans Hus var mig til stor hjertelig Støtte og Trøst, og at jeg græd af Hjertens Grund, da de toge bort, og at jeg savner dem tidt. Idag venter jeg dem her til Huset og tænker at beholde dem et Par Dage.

...

Bring gamle Grundtvig og hans Hus min hjertelige Hilsen. Gud vel-signer ham og hele Folket og Fædrelandet! Bring Venner i det Hele min taknemlige Hilsen og vær selv med Hustru venligt og broderligt hilset af

C. Appel.

C. Appels arkiv.

¹ Appels lærere i vinteren 1869–70 var løjtnant Rasmus Hansen (senere Ryslinge og Vældegård) og seminarist M. M. Smidt (senere redaktør af Bornholms Tidende).

² M. L. Appel, jfr. brev 401, note 2. ³ C. E. Müller, præst i Haderslev fra 1864 og provst fra 1868.

410. Herredsfoged Grothusen til forstander Cornelius Appel.

Rødding d. 3 Nov. 1873.

Under Trudsel af en Mulct, som i Henhold til Loven af 22. Sept. 1867 dens § 18 fastsættes til 50 Thl. og som event. vil være at afsone med 14 Dage Arrest, forbydes det herved indtil videre¹ Højskoleforstander Cornelius Appel i Rødding at holde religiøse eller politiske Foredrag i nogen-somhelst offentlig Forsamling.

Den kongelige Herredsfoged

Grothusen.

Til

Herr Højskoleforstander Appel
i Rødding.

C. Appels arkiv.

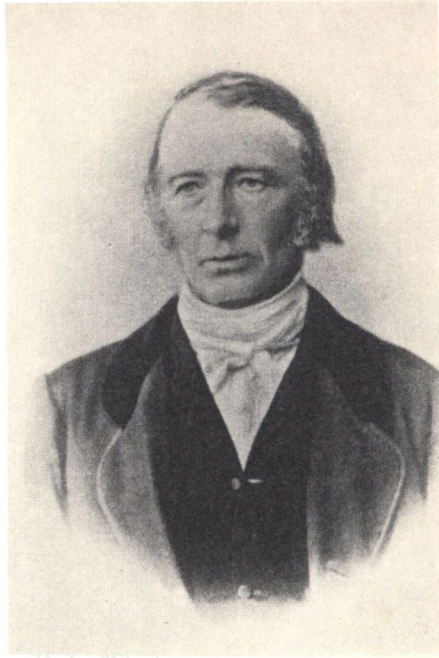
¹ Forbudet blev hævet en måned senere, men myndighederne søgte stadig at lægge hindringer i vejen for Appels virksomhed.

ULDUM HØJSKOLE

Rasmus Sørensen
i 1850'erne

1. *Dronning Caroline Amalie*¹ til pastor F.²

(1843).

Til Pastor F.

...

Jeg har forelæst Kongen Deres Plan³ til en Høiskole for Bønderne som han hørte paa med særdeles megen Interesse og har skjænket Forslaget at en saadan burde være paa Landet istedenfor i en Kjøbstad og knyttet til en Agerdyrknings Drift, sit fuldkomne Bifald.

Vi fandt Begge at det er saa usigelig vigtig at Bønderne beholde Kjærlighed, udelukkende Kjærlighed for Deres Stand og hvad denne fortriinligen kræver Jordens Dyrkning, og hvor farlig det vilde være at lade de unge Bønderkarle leve en tidlang under ganske fremmede Forhold (hvilket vilde være uundgaaelig selv i Sorø)⁴ – og derved give dem Smag paa et forfinet Liv, der senere lod dem kaste Vrag paa at pløie og saae.

Hvad nu Stiftelsen af Dansk Samfund⁵ angaaer, da læste jeg Annoncen derom med en Slags uhyggelig Fornemmelse. Jeg miskjender tilvisse hverken Deres eller . . .⁶ fuldkommen rene Hensigter, ja jeg kunde næsten sige, Deres Gudsdyrkelse med denne Plan, men det er mig dog som om den aabnede en Dør, der senere ikke mere formaaes at lukkes. Dette Danske Samfund staaer for mig, som om det kunde blive et Vaaben i Folke-Ledernes Hænder, er mig, som et Skib der styrer ud i aaben Sø, men uden Compas. Compasset der mangler baade Bønderne og Borgerne, ja de fleeste Mennesker i vore Dage, det er ægte Guds frygt – „Frygt Gud og ærer Kongen“, dette gaaer Haand i Haand. At skaffe dette Compas igjen tilveie, at bidrage hvad vi formaae, Enhver i sin Kreds til, at Guds Ord atter bliver Menneskernes Hjerter mere fortrolig, er i mine Tanker den bedste Oplysning vi kan forskaaffe vore Medmennesker.

Gud velsigne Dem og den hellige Aand, lede alle Deres Foretagender. –

Velvilligst

Caroline Amalie.

R.A. Kammerfrøken D. v. Rosens arkiv.

¹ Afskrift efter originalen ved frk. D. Rosen. Brevet er ikke dateret. ² Formodentlig pastor P. A. Fenger i Slotsbjergby. ³ Her sigtes til det „Indbydelses-Forslag til at oprette en Underviisningsanstalt for voxne Bønderkarle“, som skolelærer

Rasmus Sørensen i Vensløv havde fremsat i februar 1843, jfr. Rødding, brev 12, note 3. * Først på året 1843 havde Grundtvig en samtale med kong Chr. VIII, hvori han anbefalede en dansk højskoles oprettelse i Sorø. Jfr. hans plan „Om Indretningen af Sorø Academi til en Folkelig Højskole“, dateret 9/2 1843 (se „Danskeren“ I, 1889, s. 276 ff.). * Danske Samfund i København var stiftet allerede i 1839; her er tale om en opfordring til at stifte sådanne samfund udenfor København. * Navnet er udeladt i frk. Rosens afskrift.

2. Lærer Rasmus Sørensen til cand. theol. Ludvig Helveg.

(21/9 1849).

Gode Hr. Helveg, skjønt jeg nylig er kommen hjem og ikkun løseligt har gjennemløbet Deres Brev, vil jeg dog straks ved et Par Ord, saa vidt i en stor Hast ske kan, med *Jens Jørgensen*¹, der rejser til Kjøbenhavn i Morgen, meddele Dem lidt om min Skoleplan. – Det er i Ynglings- og den mere modnere Alder ud over Drengaaarene, at Trangen til Skoleundervisning først selv bevidst føles, og Undervisningen først egentlig selvbevidst tilegnes. Den Klasse, der altsaa hidtil har maattet undvære Skoleundervisning i den frugtbringende Alder, det er Folkealmuen. Vil vi altsaa nogen Tid komme til at tale af Erfaring om Folkeundervisning, da gaar vi, i det vi fortsætter videre og videre vor Børneundervisning, over til det voksne Folk med vor Undervisning, der da naturligvis bør være i en saadan Skikkelse, af et saadant Indhold og i en saadan Form, at samme formaar at kunne levende tiltale Folkets Ungdom og Folket selv. – Ved al min Undervisning har jeg al Tid foresat mig: 1) at meddele Eleverne den foreliggende Sandhed eller Lærdom saaledes, at de virkelig erholder Forestilling, Tanke, Indhold og Indsigt derom og deri og ligeledes Følelse deraf, for saa vidt som der i Elevens Sjæl og Hjærte findes Modtagelsesævne og Tilegnelseskraft herfor. Denne Undervisningsmaade er, hvad end Indholdet for øvrigt maatte være, historisk, det vil sige: fremstillende, foredragende, fortællende, paavisende det virkelige, sande og ægte af Livets legemlige og aandelige Gjenstande og Forhold; – 2) dernæst at lede Eleverne til at tænke, ordne, overveje og udtale det saaledes historisk meddelte – det er den kateketiske Del af Undervisningen, hvorved Elevens Tanke og Sprog øves og uddannes; – 3) endelig at bringe Eleverne til *sammenhængende* at kunne selv fremstille og stile deres selvstændige Betragtninger over og i Anledning af det historisk meddelte og det kateketisk udviklede og ordnede – det er Stiløvelsen i Mund og Pen. – Naar jeg nu har Elever for mig af Bøndernes voksne Sønner, da ved jeg jo godt, hvad disse trænger til at lære for at vorde Mænd med Kundskab, Dygtighed, Indsigt, Livlighed, Tænke-, Tale-

Læse-, Skrive- og Regnefærdighed i deres Fag eller Livsstilling, og fremfor alt, hvad de behøver af Kristendom og Menneskets Historie baade i Staten og Kirken for at erlange Kraft her oven fra til at udføre i Tale og Gjerning Guds gode Vilje med al den Brugbarhed for dem selv og deres Næste i Samfundet, hvortil de vorde i Stand. – Jeg havde sidste Vinter et Par Mdr. en halv Snes saadanne Elever², og jeg kunde lige saa let have haft 40 for Undervisningens Skyld. – Jeg læste for dem og fortalte og klarede derpaa, hvad jeg læste for dem; saa læste de for mig og fortalte og klarede ligesaa – om igjen, hed det ikke sjældent! Jeg fortalte og skrev for dem, eller sagde dem sammenhængende, hvad jeg vilde skrive; derpaa fortalte og skrev de det samme, skjønt ikke en eneste af dem fortalte og skrev Sammensætningen af Indholdet som jeg, eller som nogen af de andre. Jeg regnede og udviklede for dem, hvorpaa de regnede og udviklede for mig og for dem selv oven paa. – Hvad læste, talede, skrev og regnede vi da saaledes? Baade Geografi, Historie, Sprog-lære, Agerdyrkningsforstand, Landøkonomi, Aviser, Rigsdagstidende, nogle Forordninger, Indkaldelser, Stævninger, Indlæg for Retten, Landopmaalinger og Beregninger, Hartkorns Skatteafgifter, Repartitioner af Vejbyrder, Stenkister og Broer, moralske Betragtninger, Bibellærdomme, Poesi og Fortidsbegivenheder, de overløbende fremmede Ords Betydning for at kunne vise dem bort, en Mundfuld Tysk i Tale og Læsning for at kunne drive Pranger- og Omsætningsforretninger i den gjensidige, dejlige fredelige Statsforbindelse med Slesvig og Holsten, som hverken Jylland eller Hertugdømmerne nogen Sinde kan undvære, om upraktiske og ufolkelige Nationalfanatikere end tusende Gange viser os til Sverige og Norge, til Engelland og Rusland. – Med dette lidet vil De tage til Takke for denne Gang, i denne Hast. Naar jeg kommer til Kjbh., skal det være mig en Fornøjelse at tale mere med Dem og Deres Venner om disse Ting. I Hast!

Deres ærbødige

R. Sørensen.

Trykt i Højskolebladet 1883, sp. 1251–54 (ved L. Schrøder. Orig. mangler).

¹ Jens Jørgensen, Bøgballe (senere Bjerregården), medlem af den grundlovgivende rigsforsamling. ² Uldum højskole, den første på kongerigets grund, begyndtes kort efter nytår 1849 i en lejet stue hos gårdejer Enevold Lund.

3. Fra en kreds af mænd til Kultusministeriet.

Uldum, d. 19^{te}de Febr. 1851.

Undertegnede tillade os herved, som Befuldmægtige(de) af een i denne Hensigt sammentraadt Komitee, bestaaende af 15 Medlemmer

fra forskjellige Herreder i Vejle og Skanderborg Amter, at tolke vor dybtfølte Trang til en Skole, hvor vore konfirmerede Ynglinge kunne finde videre Uddannelse i de Kundskaber og Øvelser, som Tiden kræver, ogsaa af den tænkende Mand i Bondestanden. I Aarene 1848 og 49 lykkedes det os at faae en Begyndelse gjort til at afhjælpe dette Savn, idet nuværende Rigsdagsmand, forhenværende Skolelærer *Rasmus Sørensen* begyndte en saadan Skole i *Uldum* ved *Vejle* i et lejet Lokale for 8 til 10 Elever. Denne Skole fortsattes i Vinteren 1850 af Seminarist *Kold*, hvortil forhenværende Rigsdagsmand *Jens Jørgensen* i *Bøgballe* afgiver Huuslejlighed, ved hvilken Undervisning 7 Elever ere deeltagende¹. Ved Krigens Ophør have vi fattet Mod paa at oprette en saadan Skole i *Uldum*, som er det mest passende Sted dertil i en vid Omegn, saameget mere, som vi have erfaret at 2000 Rbd af Sorø Akademies Midler af Folkethinget ere tilstaaede til Understøttelse for saadanne Skoler. I det Haab og under den Forudsætning at en saadan Understøttelse maatte komme os tilgode, have vi kjøbt et Stykke Jord af 3 Skpr Lands Størrelse, hvorpaa vi i tilstundende Sommer agte at opføre en grundmuret Bygning efter medfølgende Grundrids, der efter Overslag vil

koste at opføre	900 Rbd.
Jordens Indkjøbssum	100 „
Inventarium, Kakkelovn, Borde, Bøger etc. ...	200 „
	<hr/>
	Summa 1200 Rbdlr.

Det er saaledes vor underdanige Begjering, at den høje Kultusminister maatte forunde os det Halve af denne Sum til Sagens Understøttelse, samt 100 Rbdl. aarlig til Hjælp til Lærerens Løn, som formenes at blive 300 rd, da vi ikke tiltro os de fornødne materielle Kræfter til paa egen Haand at sætte Sagen igjennem.

J. Christensen
Formand for Urlev og Stenderup
Sogneforstanderskab.

Jens Jørgensen
Amtsraadsmedlem

Underdanigst
Mads Jørg. Lund
Gaardejer

T. Therkelsen
Formand i Hvirring og Hornborg
Sogneforstanderskab.

R.A. Kultusmin. 2. Journ. (1851), Journ. nr. D 507.

¹ Jfr. en ansøgning fra Kold til kultusministeriet 5/9 1854, hvori han meddelte, at han i vinteren 1850-51, medens hans skole i Ryslinge var ved at blive bragt i stand, „forestod en lignende Skole, som Aaret i Forvejen var begyndt i *Uldum* ved *Weile*, og som hidtil har vedblevet sin Virksomhed“ (R.A. Kultusmin. 2. eksp.kont. (1855), journ. nr. 580-1).

4. En kreds af mænd i *Uldum* til Kultusministeriet.

Uldum den 25de Juni 1851.

... Desuagtet¹ er ikke vor Grundtanke for dette vigtige og for Bondestanden høist nødvendige Værk blevet svækket; men meget mere ansporet os til at faae den virkeliggjort, og til den Ende har vi bestræbt os for at gjøre Sagen bekjendt for en viid Omkreds, og denne Bestræbelse har allerede ført derhen at 13 Elever har meldt sig til at modtage Underviisning i den projecterede Skole i anstundende Vinter. Af nævnte Elever er kuns 2 fra *Uldum* Sogn, hvorimod de Øvrige ere fra 7 forskjellige Sogne i *Weile* og *Skanderborg* Amter, og vi har grundet Formodning om, at Flere vil melde sig . . .

Maa vi for at vise hvad Bondestanden selv vil gjøre for Sagen først bemærke; at enhver der sender en Elev til Skolen maa først afholde circa 5 Rbd maanedlig for Kost og Logie, naar Eleven er ei fra selve Sognet, dernæst vil der af hver Elev blive at betale 2 Rbd maanedligen til Skolen for Underviisning, hvilket saaledes vil andrage omtrent 35 Rbd for de 5 Vintermaaneder, i hvilken Tid man især maae antage at Skolen vil blive besøgt, og denne Opofrelse er efter vores Skjøn alt hvad Bønder i Almindelighed kan taale at bære, især da man antager at en Vinters Underviisning ingenlunde er tilstrækkelig. —

Efter at have fremsat denne Bemærkning tillader vi os at gaae til Hovedgjenstanden nemlig hvad Skolen skal udrette, og vor Mening i saa Henseende er denne: at der bibringes Eleverne saadanne Kundskaber, der er i Stand til at danne dem til nyttige Borgere i Staten og indprænte dem en levendes Fædrelandskjærlighed . . .²

		underdanigst
<i>Jens Jørgensen</i>	<i>H. Christensen</i>	<i>Mads Jørgen Lund</i>
af Bøgballe	af <i>Uldum</i>	af <i>Uldum</i>
<i>T. Therkelsen</i>	<i>Niels Poulsen</i>	<i>Hans Sørensen</i>
af Kalhauge	af <i>Uldum</i>	af <i>Uldum</i>

Christen Nyborg
af *Uldum* pr. *Weile*.

Rigsdagsmand Rasmus Sørensens følgeskrivelse.

Kjøbenhavn, Borgergaden No 150, den 16 Julii 1851.

...

Hovedsummen af denne Underviisning skal være: at lære de unge Mennesker af Bondestanden at *tænke, tale* og *skrive* med god Grund, Sammenhæng og nogen Udførlighed over de Materier og Gienstande, hvormed de faae at gjøre i Livet.

Disse samme Underviisningsgjenstande ville nu blive foretagne af den Lærer (nemlig nuværende Hjælpelærer *Rottwitt* ved *Laasby* Skole, med hvem bemeldte Mænd i *Uldum-Egnen* have akkorderet) ...³

Ærbødigst

R. Sørensen.

Rigsdagsmand.

R.A. Kultusmin. 2 eksp.kontor (1851), journ. nr. 1051.

¹ Man har med beklagelse erfaret, at man ikke kan søge om bidrag til skolens opførelse. ² Derefter følger en kort redegørelse for de enkelte fag med Historien i spidsen, — „man skal altid have Opmærksomheden henvendt paa alt hvad der i Skolen kan virkes for Livet“. ³ Skolen søgte om 300 rdl. og fik 200. E. M. Rotwitt ledede Uldum højskole 1851–71.

5. Lærer P. Bojsen¹ til en ven.

Uldum d. 14. Januar 1859.

Saa er jeg da kommet i Tøjet her som Lærer ved Uldum Højskole. Er „godt begyndt halvt fuldendt“, saa gaar det nok godt. Rotwitt er en saare mærkelig Mand; han synes at nære en langt større Højagtelse for mig, end jeg fortjener, og véd ikke alt det gode, han vil gøre mig. Her er ikke saa mageligt som paa Rødding² — i den Henseende er jeg kommen fra Dynen og i Halmen —; men her er til Gengæld noget, som manglede i Rødding, og det er *Liv*; det er langt fornøjeligere at arbejde her. Eleverne er vadmelsklædte Bønderkarle, ikke nær saa fine som dem i Rødding. Her er 37. Jeg synger paa Kraft med dem, og de brøler med, saa det dunderer; jeg formaner dem til, at de endelig maa synge fra Leveren, selv om de ikke kan gøre det bedre end Nattens Uglar. I Skolestuen er der altfor lavt til Loftet; Tobaksrøgen og Dampen af de mange Mennesker samler sig ved Bjælkerne og drypper ned igen; allerværst er det paa Katederet, saa jeg har undertiden maattet tage Regnkappe paa; men det gør ingenting; her er Stemning og altid godt Humør — det er Hovedsagen. Bøger er her ingen af, hverken for Lærere eller Elever — vi Lærere maa spinde alting ud af os selv. Det kan maaske være godt nok, fordi vi

saa ikke fristes til at blive for lærde; men alligevel savner jeg den store Bogsamling, vi havde ved Rødding. Heller ikke er her nogen Plan for Undervisningen. Rotwitt holder paa, at der altid, fra den tidlige Morgen til Aften Kl. 12, skal være en Lærer i Skolestuen hos Eleverne, og saa skiftes Rotwitt og jeg til at være enten dér eller i Dagligstuen – de to eneste Rum, hvori der er Varme. Ja, med Varmen er det skralt nok, for det blæser altid her; blot man ikke blæser helt væk, saa maa man kalde det store Ting. I Dagligstuen er der altid Folk fra Byen eller Omegnen; Kaffeleden er aldrig af Ilden, og nogle vil i Stedet for Fløde have Brændevin i Kaffen – det kalder de en „Sort“; saa gaar det løs med Drøftelse af alt mellem Himmel og Jord – ja, den Kunst at snakke kan man rigtignok lære her. Vi har en Husholderske; hun er det høfligste Menneske, jeg nogen Sinde har truffen paa. Jeg forestiller mig tit, at jeg er Hermes, som er i Besøg hos Nymfen Kalybso. „Vil De ikke være saa god at drikke en Kop Kaffe“, siger hun om Morgenens. „Maaske De behager en Kop Te“, siger hun om Aftenen. – Eleverne faar ellers Kosten i en Nabogaard, hvor der bor en Kone, som hedder Madam Lund. Ja, hun er gift med Lund³; men ham er der ingen, der taler om – han er kun som Dronningens Mand. Madam Lund har et vældigt Omfang; hun sidder paa et Treben midt paa Køkkengulvet og kommanderer med en skingrende Røst; men Eleverne er grumme tilfredse med Kosten. – Paa Lørdag skal vi have Folkemøde, og jeg skal der holde mit første offentlige Foredrag. Det værste er, at her ikke er Spor af Ro til nogen Forberedelse; da jeg beklagede mig derover til Rotwitt, svarede han blot med en skraldende Latter – „gik jeg istaa, kunde Byens gamle Smed tage fat; han forstod at bruge Forhammeren“. Smeden er Bondeven af den Tscherningske Retning. Vi venter ogsaa Jens Jørgensen fra Bjerregaard og hans Brødre Søren⁴ og Morten. Rotwitt kan nu sagtens; han er altid begejstret, hvad end Talen drejer sig om. Paa Skolen vil han gerne have Piben med; men den gaar bestandig ud for ham, saa maa han tænde og atter tænde; men godt Humør har han, man hører bestandig hans Latter og bliver smittet deraf.

Trykt i K. Kristensen: Et Mindeskrift om Uldum Højskole (1909) s. 44 f. (Orig. mangler).

¹ P. Bojsen var i 4 måneder efter nytår 1859 hjælperlærer ved Uldum højskole. Skønt kun 21 år gammel blev han samme år forstander for Gedved højskole, som han havde købt efter at han havde taget landinspektøksamønen. ² Bojsen var i efteråret 1858 vikarlærer på Rødding under Høgsbros fraværelse. ³ Enevold Lund, jfr. brev 2, note 2. ⁴ Senere folketingsmand.

KOLDS HØJSKOLE

1. *Sognepræst Vilhelm Birkedal til cand. theol. Ludvig Helveg.*

Ryslinge Pstgd. d. 26de Juli 1849.

Kjære Herr Helveg!

De har viist mig den Tillid i en vigtig Sag at henvende Dem til mig. *Folkeskolen* er altid af usigelig Vigtighed, men allermest i vore Dage og paa vort nuværende Udviklingspunkt . . .

Saa vil jeg da begynde med det Catoniske: *Cæterum censeo*¹, begynde med den Erklæring, at vort hele hidtilværende Folkeskolevæsen har været og er saare usselt og fattigt, og jeg har tidt været inderlig bekymret over at høre og see i vore Almueskoler, hvorledes Liv og Aand der lokkedes ud af Barnesjælen istedetfor at meddeles eller vækkes. Jeg har derfor ogsaa stundom til stor Forfærdelse for adskillige Skolelærere kaldet dem aandelige Øltappere, der kun forstode at tage Tappen ud og sætte den ind igjen under Udenadslæsningens og Opramsningens skrækkelige Dødbiderie. Man har gjort stort Væsen af, at vor Almue kan læse, men Man har for en Del stoppet *Tanken*, – at de kan skrive, uden at have Noget at skrive, – at de kan regne, men kun paa mekanisk Maade uden at vide *hvorfor* saaledes og ikke anderledes. Kort sagt: Man har i Almindelighed ødslet al sin Kraft paa Midler uden at see, at Midlet er ikke Maal og Hensigt, og vore Folkeskoler har for største Delen været Nivelleringsanstalter til at udfylde Dalene og sløife Høiene i Sjælenes Land, og havde Skolen virkelig kunnet udrette, hvad den aabenbart, uden at vide det, stiledede efter, da vilde den danske Folkeaand have været endnu mere flad og flau end den er bleven. Om en levende Undervisning har Man næsten ikke havt Tanke. – Hvad er nu herved at gjøre? Det er for mig aabenbart, at al fornuftig Tale om den egentlige Folkeskole i det Hele slet Intet nytter, hvis Man ei begynder med *Skolelæreren*: vore Seminarier maae fra Grunden af omdannes, dersom der skal komme Noget ud heraf. Men dertil hører Mænd, danske, oplyste, levende Mænd, der kunde forestaa disse Anstalter, og dem hverken kan eller vil vel Bestyrelsen kunne skaffe paa en Studs, allermindst i denne Overgangsperiode. Jeg skulde være tilbøielig til at stemme for, at der gaves Tilladelse til, at enhver dygtig Mand i Landet, der troede sig Opgaven nogenlunde voxen, samlede aldeles paa fri Haand omkring sig saamange frivillige

unge Mennesker, han kunde, og, om fornødent gjordes, under visse Betingelser og et *lemfældigt* Tilsyn fra Statens Side fik Lov til at lade dem udgaae som Skolelærere, hvor Man kunde og vilde bruge dem. Værre end det er, kunde det ikke godt blive, og dette frie Væddeløb vilde ogsaa holde de vordende Skolelæreruddannelsesanstalter i Schack. *Hvad* der skulde læres i disse høiere Skoler, maatte tildels være afhængig af Forstandernes Skjøn og *Lyst*, og kun det Allernødvendigste *bestemmes*, kun at det *Folkelige, Hjertelige* og *Levende* blev Hovedsagen, og det først og fremmest saaes paa, at den, som vilde være Skolelærer, paa livlig og vækkende Maade forstod at meddele sig Barnesjælen og at udvikle den. Kunde denne Tanke kun nogenlunde virkeliggøres, vilde dermed ogsaa af sig selv opstaae en hel Del mindre Bondehøjskoler i Landet, hvor herlige og opvakte Karle, som maaskee just ikke attraaede noget Skolelærerembede, kunde uddannes og hvorfra større Almeendydgtighed kunde udbrede sig i videre Kredse. – Hvad nu Folkeskolen selv angaaer, da er der her, efter min Mening, saamange Tjørnegjærder at nedrive, at det vel kun hører til de fromme Ønsker, for nærværende Tid, at faae dem sløifet . . .² – *Regne*undervisning sætter jeg ifølge allerseieste Erfaringer høiere end nogensinde forhen; ej just for den praktiske Nytte deraf, men formedelst den mageløse Dydgtighed til at udvikle Tanker, ja til at fæstne og bringe Holdning i Karakteren, samt virkeligen til at bringe Barnet *Glæde* af Undervisningen og dygtiggjøre det til at gennemføre en Tankegang og holde den fast. Men da skal den rigtignok drives paa en ganske anden Maade end i Almindelighed; . . . paa Grund af min egen Udygtighed til at udtale mig mere i dette Stykke, beder jeg Dem, herom at henvende Dem til Seminarist Kold (ham, som fulgte med Hass til Smyrna)³, Huuslærer hos Pastor Østergaard i S. Felding ved Skjern og Ringkjøbing⁴, han er Manden, og han kan i denne som i andre Henseender vistnok give Dem fortræffelige Vink og brugbare Tanker. – . . .⁵ Dog om alt dette Nye vil jeg ikke videre tale, men indskrænke mig til omstaaende Vink, vis paa, at der er Mænd i Danmark, der vil kunne ganske anderledes paavise Veien, som her bør indslaaes. – Men, naar vi tale om disse Ting, paatrænger der sig os endelig det Spørgsmaal: Kan et Forslag i omstaaende Retning gjøre Regning paa at vorde optaget med Velvillie af Magthaverne? Og dertil tør jeg ikke svare: „Ja“. Det seer ikke ud til, at vor nuværende Skoleminister⁶ vil kunne gaae ind paa vore Betragtninger. Dog, her er jo ikke en evig Størrelse, og *begyndes* skal der jo, og Begyndelse i aandelige Ting er dog altid denne: at der opløftes Røster . . . Saa, beder jeg da, kjære Herr

Helveg, at de gode Mænd, hvem denne Sag ligger paa Hjerte, ville istemme et Raab . . .

Deres ærbødigt hengivne

*Vilhelm Birkedal*¹.

L.A. Fyn. (H. C. Helwegs privatarkiv).

¹ Cato, den gamle romerske senator, der sagde: Forøvrigt mener jeg (at Karthago bør ødelægges). ² Derefter nævner Birkedal Skoletvangen, Udenadslæsningen, de mange Bøger (i Stedet for Fortælling og Samtale), Katekisationen. – Begyndelsesgrundene i stavning og læsning læres bedst hjemme. ³ Kold havde været i Smyrna 1842–47, de første år som tjener og huslærer hos missionæren, pastor L. D. Hass. ⁴ Fra 1848 var Kold huslærer hos præsten Chr. Østergaard, hvor han bl. a. også underviste en søn af Birkedal, der dengang var præst i Sønder Omme. ⁵ Derefter gennemgår Birkedal andre fag: Religionsundervisning, der bør være en fri sag, Historien, Mythologien o.s.v. ⁶ J. N. Madvig. ⁷ Birkedal var samme forår blevet præst i Ryslinge.

2. Stud. theol. P. K. Algreen¹ til seminarist C. Kold.

Kbh. Regentens, den 27de Aug. 1849.

Du kan nok vide, min kjære gode Kold! at jeg ofte har tænkt paa Dig baade før og siden Du kom *hjem*, og at jeg flittig har forespurgt mig om Dig, hvor og naar dertil var Lejlighed; og lige saa let begriber Du, hvor tidt og inderlig jeg har ønsket at komme til at tale med Dig om Gammelt og Nyt, og derved faae en Forestilling om, hvorledes Du har udviklet Dig i de mange Aar og under de særegne Omstændigheder; thi at Du i Grunden er den samme gamle, den grundærlige Kold med levende Følelse for Guds Rige og for vort gamle Danmark, derom tvivlede jeg ingensinde. Men Ønsket om at see Dig og tale med Dig har aldrig været saa levende som nu, og det deles af Flere. Dermed er det gaaet saaledes til. Vi er en halv Snees Stykker, som samles ugentlig, meest om gamle *Grundtvig*; for at tales ved om hvad der burde eller kunde eller skulde gøres for at oplive Danskheden, der dog, Gud skee Lov, kun slumrede hos Folket, og for at fremme en ægte dansk folkelig Oplysning, hvortil Trangen bliver større Dag for Dag. Ved vort sidste Møde blev der oplæst et Brev fra *Birkedal* om den Sag, og deri omtalte han ogsaa Dig². Vel kunde jeg ikke bare mig for at smile over hans Skildring af Dig som en Art Hexemester i den ædle Kunst at lære Børn – at regne, og af selve Kunstens Ypperlighed og Fortrinlighed til at uddanne Forstanden, ja udvikle Characteren; men jeg blev inderlig glad ved at høre Noget om Dig, og det stod strax klart for mig, at Du netop er Manden,

der kan være os til stor Hjælp baade med Raad og *Daad*, især med det sidste, som vi ogsaa trænge allerhaardest til. Da jeg nu yttrede dette, fik jeg strax stort Medhold af Pastor *Müller* fra Ranum³, som er her i denne Tid, og Enden derpaa blev, at det blev mig paalagt uopholdeligen at skrive Dig til, og bede Dig fra os alle – som Du kjender deels personlig, deels af Navn – ja besværg Dig i Danskhedens Navn, at Du vil komme over til os *saasnart som muligt*. At udvikle for Dig, hvad Du skal herovre, vilde blive for vidtløftigt, og umuligt for mig, der ikke fører nogen rask Pen. Jeg tænker ogsaa, Du næsten kan føle det paa Dig selv, saa jeg vil kun gjentage, hvad jeg allerede har skrevet: vi trænge til en Mand, som, udsprungen af Folkets Midte, hører ganske anderledes hjemme iblandt det, end vi – med Skam at tale om – som kjender det danske Folk og har Hjerte for det, som ikke blot kan tale med det, men tiltale det; vi trænge til Din Bistand med Raad og *Daad*, for at vi ikke alt for længe eller endog bestandig skal blive *siddende* og *snakke* om, at der skal gjøres Noget og hvad der skal gjøres, hvis ikke vort Haab paa tysk Maneer skal blive til en luftig Drøm, Haabet om et nyt, naturligt, kraftigt og ædelt Folkeliv i Danmark. Gjør os nu den Glæde, kjære Kold, at komme, saasnart det er Dig muligt. Har Du selv Penge, veed jeg, Du er den Mands Søn, som ikke bryder sig om at bruge dem, hvor der er Haab om at kunne gjøre Nytte dermed; men har Du Ingen, er vi ogsaa villige til at betale Din Hen- og Hjemrejse; men Hjemrejsen er det ikke værd, Du for det Første tager nogen Bestemmelse om. Jeg har det Haab, at Du ganske forstaaer mig, at vore Tanker mødes, at Du kommer, før jeg tænker derpaa. Kommer du ikke *meget* snart, saa maa Du endelig skrive mig et Par Ord til, ogsaa for at jeg kan godtgjøre for vore Venner, at ingen Forsømmelse er skeet fra min Side. Hils venligst Din kjære Østergaard og hans Kone fra Din oprigtig hengivne Ven

P. K. Algreen.

Kolds privatarkiv. Trykt Kold-Pedersen, s. 63 f.

¹ P. K. Algreen, der havde været lærer for Kold på Snedsted seminarium, var i 1844 kommet til København for at studere teologi, og derefter var han i en år-række samlingsmærke for grundtvigske studenter, jfr. brev 25, note 3. ² Brev 1. Baggrunden for den kreds, der her omtales, var, at Grundtvigs håb om oprettelse af en højskole i Sorø var glippet, og at man nu måtte drøfte, hvad der så kunne gøres for almindelig oplysning. ³ Ludvig Chr. Müller, forstander for seminariet i Ranum (indtil 1848 i Snedsted).

3. Seminarist C. Kold til stud. theol. P. K. Algreen (og sognepræst Vilhelm Birkedal).

Sønderfelding d. 4de Sept: 1849.

Dit Brev kjære *Algreen* af 27de August modtog jeg den 1ste Septem-ber, og som Du seer, skynder mig at besvare. Altsaa, saaledes mødes vi igjen, et skjønt Møde, for at række hinanden Haand til en Forening til gamle Danmarks Gjenfødelse. Herren velsigne enhver Bestræbelse i den Retning!

Meget gjerne vilde jeg gjøre en Rejse til Kjøbenhavn, og heller ikke fattes mig Penge dertil; men Tid har jeg næsten ikke, da jeg saavidt er kommen Eder i Forkjøbet, at jeg veed hvad jeg skal gjøre, og er netop i fuld Virksomhed; thi enhver Dag er kostbar.

For en Maaned siden skrev jeg nemlig følgende Brev til Birkedal:

„Kjære Pastor Birkedal! Nogle Dage efter Slaget ved *Frederitz*¹ gjorde Pastor *Østergaard*, de 2 store Dreng (Pastor *Østergaards* og Pastor *Bloks*²) og jeg en Rejse til *Veile*, for at indhente Efterretning om den for os saa glædelige Sejer, paa hvilken Fart jeg besøgte Skolelærer *Smith* i *Vindeløv* og saae hans Skole³, hvilken jeg fandt vakker; men dog langt fra hvad den burde være. Han opmuntrede mig til at istandsætte noget lignende, med saa overbevisende Grunde, at jeg siden ikke har tænkt paa Andet, og er det Resultat af denne Tænken jeg herved giver mig den Frihed at meddele Dem.

Min Plan er da kortelig denne, at jeg vil være Huuslærer hos Dem i Vinter med 25 RbdL Løn og Kost, at De forskaffer mig i det mindste 5 Elever, Bøndersønner fra andre Sogne i Fyen for dermed strax at begynde en Højskole efter fattig Lejlighed. Disse 5 Elever burde da være i Confirmations Alderen eller der henimod, og af Forældre der ville sætte Priis paa at faae deres Børn confirmerede hos Dem. Disse vilde jeg da undervise i Vinter for 10 RbdL Stykket, saaledes at *Deres* (Birkedals) Børn deeltog i Undervisningen i de Dele der for dem kunde være passende, og maatte da Forældrene besørge dem Kost og Pleje i Byen hos Beboerne.

Skulle det nu vise sig at være Guds Villie og Tidens Tarv at anlægge en Skole der har til Hensigt at samle, levendegjøre og gjøre frugtbringende de Kundskaber Almueskolen meddeler, samt at bibringe en Smule højere Dannelse, vilde jeg nok i Ryslinge anlægge en saadan og endskjøndt man ikke kan lægge nogen Plan, da alle nøjere Bestemmelser maae udvikle sig i Tiden, har jeg dog dannet mig et Billede af det Hele, og navnlig med Hensyn til Udførelsen.

Hovedspørgsmaalet bliver da, om man kan vente saamegen Deeltagelse hos Bønderne for Sagen, som er nødvendig, og Svaret beroer igjen paa, hvor kostbart det vil blive.

Min Plan er da at kjøbe et Sted hvorpaa kan holdes 3 a 4 Køer, som vil koste omtrent 2000 Rbdl, hvilken Sum jeg tænker at laane hos Knudsen i Forballum⁴, dertil mener jeg at de rige fynske Bønder som maatte interessere sig for Sagen, maatte sammenskyde en Kapital paa 500 Rbdl, som lagt til min egen ihænde havende Formue 500 rbd udgjør 1000 til Bygning og Besætning, alt dette tilsammen bør gives Knudsen i Pant.

Med Hensyn til Skolens indre Væsen tænker jeg at Eleverne bør være blot om Vinteren, da denne Tid er her i Norden fornemmelig anvist os til Menneskeaaendens Udvikling. Den *ene* Deel af Eleverne vil da blive confirmerede, og nyde Pastor Birkedals mageløse Confirmations Undervisning, og jeg vil da fortælle dem Bibelhistorie, Danmarks Historie samt vejlede dem til at forstaae og bruge det i Skolen lærte, som de i Almindelighed have lært mekanisk.

Da nu tvende vintre ere at ansee som tilstrækkelige, vil den *anden* Deel blive fortalt Verdens Historie efter Grundtvigs Haandbog⁵, hvilken jeg har brugt i Aar at fortælle mine Elever efter, og funden overordentlig skikket til at meddele en Anskuelse af Menneskeslægtens Levnetsløb, uden hvilken den enkelte ikke kan forstaae sit eget, som er et Led i den store Kjæde.

Kan jeg nu erholde 10 Elever aarlig, saa der bestandig ere 20, da troer jeg at Omkostningerne ville blive 10 Rbdl hver Vinter for Undervisning og 20 Rbdl eller maaskee lidt mere for Kost og Pleje, saa Udgifterne for et Barn vil beløbe sig til mellem 60 og 80 Rbdlr for begge Vintre.

De Folk, hvis Børn jeg nærmest har tænkt paa er naturligvis de Opvakte og navnlig de mere oplyste iblandt dem t *Ex Poul Rasmussen i Sanderum*, deels fordi disse Folk nærmest skulle gjøre noget for deres Børn, deels fordi Børnene medbringe fra saadanne Huse Begreb om et Slags Liv, og derfor lettere modtager Livet ogsaa i andre Retninger.

Som en Følge heraf er Ryslinge det mest passende Sted, da saamange samles hos Dem, og De staaer i Forbindelse med dem over hele Landet, ligesom ogsaa Deres Autoritet blandt dem er betydelig.

Jeg anbefaler Dem da kjære Pastor Birkedal mit Forslag til nærmere Overvejelse med det Ønske at De maae kunne gaae ind paa Sagen; thi jeg troer dog, at den er et Forsøg værd.

En saadan Virksomhed er nemlig efter mit Hoved, og jeg føler mig ganske overbevist om, ogsaa afpasset efter mine Evner; saa naar der

virkelig føles Trang til højere Bondeskoler i Folket, og vor Herre naadig vil skjænke den Lykke og Bistand, som ethvert Foretagende kræver, saa er jeg sikker paa at Skolen vil faae Fremgang; ligesom Bondens Oplysning ligger mig saameget paa Hjerte, og er Gud en saa velbehagelig Sag, at jeg tør ikke tvivle paa at forblive i Besiddelse af den Kraft og Udholdenhed der udfordres til at føre Sagen til et heldigt Resultat.” –

Saavidt Brevet til Birkedal og Skoleplanen. En 8te Dage efter fik jeg Brev fra ham, at han gjerne gik ind paa Forslaget, og lovede sig, om end et langsomt, saa dog heldigt Udfald. Imidlertid fik jeg den 6te Aug. Brev fra Pastor Hass, at et Skolelærerembede i Hou, Hals Pastorat, var ledigt, og efterat have tvistet *contra*, tvistet *pro*, kom vi til det Resultat, at jeg burde søge, for paa denne Maade at see, om Skolen i Fyen var med Guds Villie eller ikke. Ansøgningen blev afsendt; men nu kom Birkedal hertil, og meente det var Synd at opgive Planen, da den havde tiltalt Alle, hvem han havde meddelt den, og Enden herpaa blev, at jeg skrev til Hass, at han skulde holde Ansøgningen tilbage. Nu blev da Bestemmelsen taget at reise til Fyen til 1ste Nov., og Pastor *Østergaard* sender sin Søn med ligesom ogsaa Pastor Blok⁶ har det samme isinde.

Saaledes stode da Sagerne da jeg fik dit Brev, og saaledes staae de endnu; men da det ikke er ganske klart for mig *hvorledes* I have tænkt at udføre, hvad jeg er ganske enig om bør gjøres, har slet ingen Begreb om hvad Midler I have ihænde, om I tænke ved Regjeringens Hjælp og gennem den at naae Maalet, eller ved privat Understøttelse eller om Sagen skal arbejde sig selv frem; da jeg ikke veed noget af dette, kan jeg naturligviis ikke bestemme om min Nærværelse kan være af nogen Nytte eller ikke, og kan den ikke det, da var det ikke værd at spilde den kostbare Tid; thi jeg har travlt, deels med at undervise mine Elever, deels med at forberede mig til Skolen i Fyen. Jeg fortæller nemlig Grundtvigs Historie og har nu sat mig godt ind i den gamle Historie, og skal nu begynde paa Middelalderens, som jeg frygter er endnu vanskeligere; thi Du maa vide, at jeg er ganske gaaet ind paa Grundtvigs historiske Anskuelse af Menneskelivet, hvortil mit Bekjendtskab med saamange fremmede Folk, Græker, Tyrker, Englænder og Tydskere har hjulpet mig betydelig. I Fyen hvor jeg faaer saamange Elever, og maae sætte mig i Forbindelse med mange Folk for at holde Skolen igang – hverve Elever – kan jeg ikke faae saa megen Tid tilovers som her. Have I ingen andre Pengekilder at henvisse til, end at Sagen maa hjælpe sig selv og arbejde sig frem med sin egen Kraft, da er vist intet andet at gjøre, end hvad jeg allerede staaer i Begreb

med, og min Rejse til Kjøbh. vilde da være Tidsspilde og unyttig Udgift. Hvad Undervisningstheorien angaar, da har jeg den fra Grundtvig og er saaledes enig med Eder Alle, og Praxis vil udvise sig selv, den læres bedst i Livet.

En anden Sag er om I have private Midler til Eders Raadighed ; thi med Regjeringen er vist ingen Udkomme, Tørvetrillerne ere for mange, og deres lader sig mathematisk bevise. Med lidt Hjælp kan Sagen bringes igang.

Jeg seer da ikke andet end at man bør anlægge saadanne Skoler, som den paatænkte hos de andre Præster som have Interesse for Sagen t. Ex. *P. Fenger*⁷, den unge *Rørdam*⁸ osv. som have Indsigt i Sagen og Lyst og Udholdenhed til at udføre den. Jeg kjender endeel af *Müllers*⁹ Seminarister, der have baade Lyst og Duelighed til en friere Virksomhed.

Synes Du og de andre nu, at det efter disse Oplysninger alligevel kan være ønskelig, at jeg gjør en Rejse til Kjøbenhavn, da skriv mig til strax, og omendskjønt jeg godt selv kan betale Rejsen, saae jeg dog ligesaa gjerne at Selskabet gjorde det ; men jeg tænker at Selskabet ikke vil mig andet, end have mig til at anlægge en saadan Skole. Forresten vilde det være mig en Fornøjelse engang imellem at see Brev fra Dig om disse Sager, og hvad Selskabet tænker paa, maaskee det ville være mig behjælpelig med min paatænkte Skole, enten ved at laane mig Penge at begynde med, eller sende mig Elever, nogle af de dygtigste dHr. Præster finde i deres Skoler, som da kunde fungere som Huuslærere hos Bønder eller i Biskoler, da jeg haaber til Gud, at jeg kan baade vække Liv hos dem og meddele dem saamegen Forstand paa det, at de kunne, under Vejledning af en dygtig Præst gaee videre. Jeg seer imidlertid ikke hvorfor man ikke ligesaa godt kunne anvende lidt paa denne Sag hvis Nytte man seer for sine Øjne, som paa Missionsvæsenet i fremmede Lande, hvorpaa man har anvendt saa meget. Mon man ikke sætter Rødding Højskole istand igjen? Kan Pastor *Müller* i *Ranum*⁹ ikke erholde Understøttelse til at holde en Kappellan at han kan blive hvor han er: De 2 eneste Læreanstalter, som have vist de kunne meddele Liv. –

Skriv mig nu til saasart mueligt, og undskyld min slette Stil, jeg har ikke været godt oplagt i disse Dage da jeg har lidt Forkjølelse. –

C. Kold.

Kolds arkiv. Trykt Kold-Pedersen, s. 64 ff.

¹ 6. juli 1849. ² Sognepræst V. Bloch i Lønborg. ³ P. Smidt, seminarist fra Snedsted holdt fra 1840'erne friskole her blandt „de stærke jyder“. ⁴ Knud L. Knudsen. ⁵ N. F. S. Grundtvig: Haandbog i Verdenshistorien I–III, 1833–43. ⁶ Et brev fra Kold til Bloch om sønnen Agathon er aftrykt i Fr. Nygård: Kr. Kold II, s. 23 ff. ⁷ P. A. Fenger, sognepræst i Slotsbjergby 1827–55. ⁸ Præsten Peter Rørdam i Mern (f. 1806), yngre broder til Chr. Rørdam i Fredericia. ⁹ L. C. Müller.

4. Seminarieførstander Ludv. Chr. Müller til seminarist C. Kold.

Ranum, 18 Sept. 1849.

Kjære Kold!

Jeg har hørt, at De har i Sinde at oprette en Skole i Fyen, det er et godt Forsæt, Gud give Lykke! Men jeg har ogsaa hørt, at De har i Sinde, slet ingen Bøger at bruge. Er dette sandt, hvorpaa jeg dog tvivler – saa vil jeg bede Dem betænke, om De ikke derved berøver Deres Disciple et vigtigt Hjælpemiddel. Vor Herre har dog selv sørget for, at der blev skrevet en Bog til Gavn for hans Menighed, hvorfor maa den ikke læses? Som gammel Historie-Lærer kan jeg forsikre Dem, at hvor herlig end den mundtlige Fortælling er til at vække og fremkalde Lyst, er dog Bogen nødvendig til at minde om hvad der er fortalt og repetere efter. Det kan dog umuligt være Deres Hensigt at gjøre Deres Disciple til Deres Slaver ved at forbyde dem at lære Noget ved Hjælp af Andet end Dem selv, og De veed lige saa godt som jeg, at det er en vigtig Sag i vore Dage at lære Folk at bruge Bøger *ret*, da kun de Raaeste undlade aldeles at bruge dem.

Nu haaber jeg, at De siger ved Dem selv, naar De har læst dette: Hvad er dog det for noget Sludder! Müller kan jo dog begribe, at jeg ikke er bange for at bruge Bøger *ret*, fordi de fleste Andre bruger dem galt, og at jeg ikke er dum nok at lade mig forføre til at kaste Bøgerne bort, af de Dødbidere der har glemt at bruge deres Mund. Det var jo ligesaa galt, som om en Bonde vilde lade være at pløie fordi hans Nabo aldrig harvede. – Men De kunde jo dog have ladet Dem forføre af Lyst til at træde op paa en ganske original Maade, umuligt var det ikke, og saa meente jeg, det kunde jo aldrig skade at sende Dem disse Linier. I al Fald har jeg nu gjort Mit, og det er mit værste Misgreb Intet at gjøre.

Lev vel!

Deres

L: Müller.

E: Skr.

Tak for Deres Brev . . .¹ Jeg skal hilse fra min Kone. Lad os saa høre, hvorledes det gaaer med Skolen. –

Kolds arkiv. Trykt Nygård II, s. 25 ff.

¹ I det udeladte beklager Müller sig spøgefuldt irriteret over, at Kold har skrevet et par sider om regning, som Müller forstår sig lige så lidt på som Kold forstår sig på hebraiske bøjningsformer.

5. Seminarist C. Kold til stud. theol. P. K. Algreen.

Ryslunge ved Odense d 16de Nov 1849.

Kjære *Algreen*! Tak for Dit Brev af 4de Nov. som jeg modtog Dagen efter min Ankomst til Rysl. hvoraf jeg seer Eders Plan som jeg naturligviis bifalder. Ikke bør det dølgjes at jeg blev lidt bange da jeg saae de nøjagtige Bestemmelser – 18 Aar – nøje Kundskab – Geographi – Historie – og især Statistik, hvortil jeg tænkte mig en skarp Examen, som Rosinen i Pølseenden; men siden faldt det mig ind at det dog maaskee ikke var saa ilde meent, og hvad der trøstede mig meest var den Tanke, at, om vi end ikke kunne blive eenige, saa var dog Sagen dermed ikke opgivet, da den efter min Mening bør hjælpe sig selv frem, og hvis den ikke kan dette, staaer den ikke til at hjælpe. De Bønder jeg har talt med her i Sognet ere med Liv og Sjæl gaaede ind paa min Plan og mine Anskuelse, og er det mig en stor Glæde ogsaa heri at finde mit Syn for Sagen stadfæstet. Jeg har 4re Elever at begynde med og skal have 10 Rbdlr. for Stk. i Vinter, vel en stærk Betaling; men Forældrene sige det er ingen Ting. De have havt en inderlig Fornøjelse af at høre deres Børn med Liv og Lyst fortælle dem, hvad de have hørt hos mig, og jeg tvivler slet ikke om Sagens heldige Udfald med Hensyn til Børnenes Dannelse; thi de annamme Undervisningen med stor Begjærighed.

Efter min Mening bliver Hovedhensigten med min Skole at aabne Livskilden hos Vedkommende; thi er den først aabnet, da vil det øvrige Fornødne vordet dem tillagt af Livets Herre. Som Middel til at aabne den bruger jeg en levende historisk poetisk Undervisning. Den prosaiske Undervisning kan aabne Tænkningen; men giver hverken Liv eller Varme. Derfor begynder jeg med Mythologien, fortæller *L. C. Müllers* Udtog, og dernæst læse vi *Oehlenschlägers* Nordens Guder til stor Fornøjelse for os Alle. Grundtvigs Brage-Snak vil jeg læse for dem, og selv læse Grundtvigs store Mythologi for at give dem den aandelige Forstand. Siden vil jeg fortælle efter *L. C. Müller* hele Historien, og lade dem lære Brandts historiske Digte¹. Men da i det mindste ikke jeg kan bygge en dansk folkelig Oplysning, der har nogen Indhold paa anden Grundvold end den ebraisk-christelige Almeenanskuelse af Menneskelivet, eftersom jeg seer og forklarer den nordiske Livsanskuelse kun i dens Lys, saa følger deraf, at jeg maae bibringe dem denne Anskuelse først – levende – og saaledes begynde med Bibelhistorie. Pastor Helweg i Rødding sagde til mig, at den største Hindring for ham, var den næsten totale Mangel paa Poesie hos Eleverne, og dette er ogsaa min Erfaring,

hvorfor jeg holder ved Confirmations Alderen. 18 Aars Alderen er Stor-slyngensalderen og allerede mere uimodtagelig for Poesiens Indtryk, det er Uhr og Pibehandelsens Periode, da begynder man at gjøre Hanebeen, og den aandløse Betragtning af Menneske Livet har allerede taget fast Sæde, Hovederne og Hjerterne ere allerede fulde. Dertil kommer at de Bønder jeg har talt med ere af den Mening at Bonden bedst kan undvære sine Sønner i den Alder. Dertil kommer at jeg nok skal vedligeholde Forbindelsen med mine Elever, og agter jeg at besøge Folkefesterne paa Himmelbjerg eller Skamlinge med dem hvert Aar. Med Hensyn til Understøttelse, om saadan kan erlanges, da har jeg ingen saadan nødig for det Første, uden saa skulde være at jeg traf paa et eller andet ungt Menneske, som jeg fandt særdeles skikket, at I da vilde betale for ham 30 Rbdl. halvvaarlig i 2 Vintre. Skulde blandt Eders Bekjendtskaber gives saadanne ifjor confirmerede som I ville betro mig, da tager jeg imod dem med Fornøjelse for den Priis.

En lille Understøttelse ønsker jeg imidlertid strax, hvis det kan lade sig gjøre, da vi alle ere i Mangel paa Penge. Nemlig: dersom I kunne skjænke os, eller idet mindste kjøbe os

- 1) 5 Ex af Brandts historiske Digte¹.
- 2) Et bibelhistorisk Billedværk, som det til Kalkars Bibel, smukt skal det være, ellers ønsker jeg det ikke.
- 3) L. C. Müllers Bibelhistorie.
- 4) Grundtvigs Dansker², med regelmæssig Fortsættelse.
- 5) En Samling af danske Folkeeventyr, som jeg har seet i Rødding, hvori fandtes Fortællingen om Præstens hvide Stud.
- 6) Maaskee I kunne faae Lov af Grundtvig at lade optrykke hans bibelhistoriske Viser som findes i Sangværkets 2den Deel tilligemed endeel andre Bibelhistoriske Digte, og udgive deraf en bibelhistorisk Bog, svarende til samme Hensigt som Brandts. Dette være da min ydmyge Begjæring for det første.

Paa 4de Juledag kan Du vente mig i Kjøbenhavn, og vil jeg søge Dig paa Regentsen.

Skulde det nu vise sig for mig fremtidig at min Skole *kan* og bør blive en saadan høj Højskole, da bør jeg have en Lærer dertil som er dygtigere end jeg. Dette vil da Skolens videre Udvikling vise mig. Ialdfald er det min Hensigt at krybe indtil jeg kan gaae.

Tvende Gange har jeg havt Sognets Ungdom samlet til et Slags danske Samfund efter deres Tarv, en halv Snees mødte og vare veltilfredse. Den

første Aften udviklede jeg dem hvad et borgerligt Selskab er, og at Kjærlighed er Samfundets Liv og Styrke, saa hvis Nogen ret forstod sin egen Nytte, da ville han finde den i det Heles Velgaaende. Fabeln om Lemmernes Oprør mod Maven fremkaldte stort Bifald. Iøvrigt er den aandelige Død tilhuse i den Klasse fra 18 til 30 Aar, Mændene derimod ere mere levende, Livets Erfaring har bragt dem til Gemyt. For deres Skyld ønsker jeg Danskeren.

Fra Pastor Birkedal skal jeg hilse, han præker mageløs, og har besøgt min Skole, ved hvilken han er meget glad, og har besøgt den overmaade veltilfreds med Undervisningen.

Dermed Gud befalet!

C: Kold.

Skriv mig til engang inden Juul, og hils J: L: Knudsen fra mig. –
Desuden ønsker jeg *Grundtvigs Brage-Snak*.

Altsammen tilsendt saasnt mueligt.

Kolds arkiv. Trykt Kold-Pedersen, s. 70 ff.

¹ C. J. Brandt: Rim og Sange til Fædrelandets Hist. I–II, 1848–49. ² Grundtvigs tidsskrift „Danskeren“ 1848 f.

6. Seminarist C. Kold til sognepræst Chr. Østergaard, Sdr. Felding.

Ryslinge d 1ste Januar 1850.

Glædeligt Nytaar! . . .

Med Hensyn til Skolen er jeg kommen til den Vished at der er saamegen Iver og Syn for Sagen i Folket at en Skole bør anlægges, og har jeg desuden især paa Hindsholm funden saa megen Indsigt i Sagen at jeg tør opmuntre Selskabet¹ til at begynde Sagen saa snart som mueligt. Som Følge heraf har jeg isinde at anmode *Grundtvig* om, at Selskabet snarest mueligt constituerer sig som et saadant, og udsteder en almindelig Opfordring til en Skoles Opbyggelse, som vil koste 1000 Rbdlr., iøvrigt haaber jeg at Skolen kan ernære sig selv.

. . .

C: Kold.

Kolds arkiv. Trykt Nygård II, s. 45.

¹ Der ugentlig samles hos Grundtvig, jfr. brev 2.

7. Seminarist C. Kold til stud. theol. P. K. Algreen.

Ryslinge Præstegd. d. 6te Januar 1850.

Kjære *Algreen!* Et glædeligt Nytaar . . .

Med Hensyn til vort Oplysningsvæsen, da gaaer samme rask fremad. Store danske Samfund, bestaaende af en 16 til 20 stadige Deeltagere,

Tjenestekarle og unge Huusmænd har det Vidnesbyrd i Sognet, at det gjør sin Virkning. Bønderne mene at mærke en stor Forandring paa deres Tjenestefolks Samtaler og Livlighed. Da vi en Aften talte om det danske Samfunds Forhold til det christelige Liv, bemærkede en Bondekarl, at efter hans Erfaring vakte og nærrede det ene Liv det andet. Adskillige komme for et Syns Skyld, og een Mand have vi, som sover. Jeg har læst Halvdelen af Valdemar den Store og hans Mænd; den liden graa Bonde der holdt sig til Knud og Studen opvækker den hjerteligste Latter, og Ole Stam, gamle Arnold og især Ingefried ere vore Helte. Boisens Tale, til de hjemkomne Soldater, i Danskeren¹ gjorde et dybt Indtryk paa Forsamlingen, og fremkaldte nogle Kraftyttringer mod Tydskerne og de fremmede Anførere.

Hveranden Aften haves lille danske Samfund, ligeledes en 16 til 20 Tilhørere Børn fra Byen, hvor jeg fortæller Carit Etlars Eventyr.

Desuden fortæller jeg Bibelhistorie for alle Confirmandere 2 Eftermiddage om Ugen. Man smaasnakker om i Byen at Degnen skal have beklaget sig over at Børnene ikke saa villige som før bære Udenadslæsninogens Aag; men at de have forlangt Fortælling.

I Julen var jeg paa Hindsholm hvor jeg fandt megen Begejstring for Skolesagen, hvis Iværksættelse de med mig ansaae for et Livsspørgsmaal for den danske Bondestand, saa nu er jeg paa det Rene med, at der bør bygges en Skole til at begynde med enten paa Hindsholm eller i Ryslinge. Paa Hindsholm er for Øjeblikket mange flere Deeltagere, mere Begejstring og større Trang, de ville der lettere modtage nogle udensogets Elever i Kost for billigere Pris, saa Skolens udvortes Velvære var der mere sikkert end noget andet Sted. Her i Ryslinge er Pastor Birkedal, som vel ikke har nogen direkte Indflydelse paa Skolen; men som dog er god at have; men slem at undvære. En saa indtrængende christelig Præken er det af megen Vigtighed at kunne høre, baade for mig og Eleverne.

Paa Hindsholm blev det bestemt, at de Smaa fra 10 Aar til Confirmationen bør gaae i Skolen om Sommeren, og de Større fra Confm. til 18 Aar om Vinteren, saa man slet ikke havde nødig at bruge den offentlige Skole for de Drengébørn man fandt skikkede til en højere Undervisning.

Kort før Juul var her nedsat en Skolecommission: *Jens Jørgensen* fra *Uldum*, *Bøgballe*, *Cornelius Petersen* fra *Davinde* i *Fyen*, *Poul Rasmussen* fra *Sanderum* og Flere, der tillige med Hindsholmerne og nogle Mænd fra Ryslinge, *Frederik Larsen* og andre, eenstemmig vedtogte at man burde opfordre Pastor *Grundtvig*, Selskabet i *Kjøbenhavn*, til at constituere sig som Selskab, og udstede en Opfordring til alle der ynde

Sagen, at de kunne tegne sig for et vist aarligt Bidrag, for hvilke Bidrag der da kunne bygges Skoler, uanseet om Deeltagerne havde isinde at benytte Skolen eller ikke, da der for en saadan Sag altid maatte skee Opoffrelser i Førstningen, ligesom ogsaa for at holde Uformuendes Børn paa Skolen, da som *Jens Jørgensen* bemærkede, mange i hans Egn vel havde Lyst, men ingen Evne til at betale det Hele; men kun en Deel af, hvad det kunne koste at holde en Dreng i Skole. Dette aarlige Bidrag burde ikke være mindre end 2 Rdl., og erklærede de Tilstedeværende sig villige til, ligesom ogsaa *Hindsholmerne* og hvem jeg ellers har talt med om denne Sag, at tegne sig for et saadant Bidrag indtil 5 Rdl. aarlig. Deres Mening var, at de troende Præster og øvrige gode Venner ogsaa uden for Bondestanden ville især i Førstningen række Foretagendet en hjælp-som Haand.

Lærerens Løn blev vi enige om burde fastsættes til 5 rd. for hver af de Smaa og 10 rd for de store Elever. Bygningen af en Skole antages at ville koste 1000 Rbdlr., da, som ogsaa Pastor Birkedal mener, at en saadan Højskole bør være lidt højere end de andre Skoler. Kunde der altsaa det 1ste Aar tilvejebringes denne Sum til Skolebygning, og 300 rd til at hjælpe Uformuende, saa var Hensigten opnaaet for det 1ste Aar. *Poul Rasmussen* fra *Sanderum*, Rigsdagsmd. *C. Larsen* og hans Broder *Morten Larsen* ville sende mig hver en Søn i Sommer; thi i Sommer vil jeg holde Skole for Smaa. *Jens Jørgensen* mente til næste Vinter at skaffe mig en Deel Elever, især hvis Rasmus Sørensen, som han formodede, ophørte med den af ham begyndte Skole i *Uldum*².

Fra min kjære *Outzen*³ har jeg modtaget medfølgende Brev, og er det min Mening at han i Sommerferien rejser herover og tager Sagen i Øjsyn. Det er et sandt Ord hvad han siger, at den bedste Villie har han, og Liv mangler ham ikke, og lægger jeg til, gode Gaver har Herren skjænket ham, og saa vil det øvrige Fornødne nok vorde ham tillagt. I Dit næste Brev venter jeg Din og Eders Betænkning om den Sag, da jeg saa agter at skrive ham til. Med Hensyn til ham troer jeg, at han var bedst faren med at være hos mig et halvt Aars Tid, og da overtage en Skole, der allerede var sat i Gang, og ville da jeg begynde paa et andet Sted.

Imidlertid kommer nu *C. Larsen* snart som Rigsdagsmand til Kjøbenhavn og kunne I da overlægge med ham, han har megen Iver for Sagen.

See til *Knudsen* i *Forballum* og Dr. *Ki(e)rkegaard* er blevne Landstingsmænd. Vi ere her i det Hele godt fornøjede med Valgene⁴. Gud holde sin Haand over Danmark i det nye Aar! Provst *Knudsens* yngste Søn besøgte jeg hos hans Fader i *Gislev* et rart livligt Menneske hils ham

fra mig. Hils *Knudsen* fra Forballum! Hils Cand. *Helveg*⁵, ham holder jeg især meget af. Hils den gamle Grundtvig, det var da godt han blev Rigsdagsmand. Hils Barfod at jeg holder af Bondevennerne, gid de alle maatte ligne ham og de hindsholmske Bondevenner og *Cornelius Petersen* fra *Davinde*, at de maae see paa hele Danmarks Vel og ikke paa en enkelt Stands. Skriv mig nu snart Eders Betænkning om dette Brevs Indhold. Ved at læse det igjennem har Erfaring lært mig, at det er ikke saa godt, som det burde være, det har Fejl osv.

C: *Kold*.

Kolds arkiv. Trykt Kold-Pedersen, s. 73 ff.

¹ F. Bojsens „Den tappr Landsoldat“, i Grundtvigs ugeblad „Danskeren“ 17/11 1849. ² Rasmus Sørensen holdt højskole i Uldum 1848–49. ³ Niels Outzen, seminarist fra Snedsted 1846, derefter lærer forskellige steder i Vestjylland indtil 1851, da han blev lærer i Hammer, Præstø amt. ⁴ Valgene til folketing og lands-ting i december 1849. ⁵ Ludvig Helveg.

8. Seminarist C. Kold til sognepræst Chr. Østergaard.

Ryslinge Præstegd. d. 5te Febr 1850.

Kjære Pastor Østergaard! . . .

Hvis ikke jeg bliver til næste Vinter i Ryslinge, bliver her vist en anden ansat – maaske *Outzen*, eller en anden saadan. Dog derom er intet bestemt da jeg ikke har modtaget Svar endnu fra Kjøbenhavn om Selskabets Virken. Dog vil jeg gjøre hvad der staaer i min Magt for at holde denne Skole igang, da den gaaer ret godt, og leverer 120 Rbd. Indtægt, som vist efterhaanden vil formeres til det dobbelte. Af Nyheder have vi ikke mange. *Jens Førgensen* fra *Bøgballe* har sendt sine 2 Sønner herover, den ene skal confirmeres en anden er confirmeret. Omendskjøndt de vare i Begyndelsen lidt stive, har jeg dog den Glæde, at de begynde nu at tage ved, og kommer først Liv, vil det øvrige Fornødne nok komme.

. . .

Deres

C: *Kold*.

Kolds arkiv.

9. Seminarist C. Kold til fru Juliane Østergaard.

Ryslinge d 19de Marts 1850.

Kjære Mad. Østergaard! . . . Vor Skole staaer paa samme Udviklings- trin, da jeg ikke har modtaget Brev fra Kjøbenhavn. Forresten har jeg

stor Glæde af Skolen, og Børnene, een undtagen, have naaet det Maal, som jeg med dem stræbte til, det er Sadelmagerens Søn, i ham kan Livet ikke finde Indgang . . .

Deres

C: Kold.

Kolds arkiv.

10. Seminarist C. Kold til stud. theol. P. K. Algreen.

Ryslinge, d. 21 Marts 1850.

Kjære Algreen! For længe siden skrev jeg med Provst Knudsens Søn et langt Brev om forskjellige Ting; men har hidtil intet hørt fra Dig, nu skriver jeg igjen over samme Thema i det Haab denengang at faae Svar. Altsaa for det første: Jeg har i Vinter siden Juul havt *Jens Jørgensens* Sønner, forhenværende Rigsdagsmand fra *Bøgballe* ved *Veile*, at undervise, den ene for at blive confirmeret hos *Birkedal*, og den anden, et Par Aar ældre, for at gaae i Skole. Undervisningens Hensigt er godt lykkedes, omendskjøndt de i Begyndelsen vare lidt stive i de christelige Former. En klarere og livligere Anskuelse af Christendommen have de tilegnet dem, ligesom ogsaa stor Interesse for vore store Forfattere. Vi have i Vinter læst 3: jeg har læst for, og samtalen have vi om det Læste, *Oehlschlægers* Nordens Guder, *Ingemanns* sorte Riddere, *Valdemar* d. St. og hans Mænd. Desuden har jeg fortalt det gl. Testamente i Bibelhistorien, mest efter *L. C. Müllers*, og Danmarks Historie til *Gorm d. Gamle*. For Øjeblikket læse vi *Hakon Jarl*, og Gud skee Lov, Nordens Aand kan røre sig i dem, den er endnu ikke død overalt. Dog har jeg en Elev i hvem der intet rører sig. Den ældste af *Jens Jørgensens* Sønner en Knøs paa 16 til 17 Aar har i længere Tid gaaet med den Tanke at ville være Officer; hvorfra han har den Idee veed jeg ikke; han havde den, førend han kom til mig, og har talt med sin Fader derom før han kom her. Dette, for at du ikke skal tro at min Underviisning vil gjøre dem kjede af at være Bønder, det være langt fra . . .

d. 23de Marts.

Da vi have adskillige opvakte Bønder her i Egnen, dog kun faae dygtige, har jeg henvendt mig til disse faae, som kunne forstaae mig, medens jeg lader de andre sejle deres Sø! Disse har jeg søgt med Held at bringe ind paa *Grundtvigs* Anskuelse baade af Christendommen og Menneskelivet, hvorfor de have bedet mig at forskaffe dem 2 Ex: af *Grundtvigs*

Sangværk, af hvilken jeg har forelæst dem adskillige Stykker, mest udenad, da jeg ej selv har Sangværket. Du vil derfor have den Godhed at købe og sende mig disse, og Pengebeløbet vil strax blive Dig tilstillet. Hvis det var mueligt vilde jeg gjerne have en Afskrift af den Vise, som ikke er kommen til Ende i Sangværkets 2. Deels 2. Hefte, da vi saa kunne skrive Fortsættelsen til, ligesom ogsaa, hvis det var mueligt at faae andre af hans bibelhistoriske Digte, da jeg (har) ladet Bøgerne indbinde med Papir bagi, for at indføre nogle.

Med Hensyn til Skolens udvortes Status da har Sagerne forandret sig noget siden jeg skrev sidst. Forleden spurgte Pastor *Birkedal* mig om min Bestemmelse til næste Aar, da han, ifald jeg ikke vilde blive, maatte sørge for en Huuslærer. Bestemmelsen blev da, at Skolen skulde vedblive her et Aar endnu under samme Omstændighed, som hidtil, saa hvis jeg ikke kunde forskaffe en anden dygtig Lærer til at bestyre Skolen her, skulde jeg blive endnu det næste Aar. Skulde nu I, Selskabet, intet tilstrækkeligt kunne eller ville udrette; thi jeg tænker, maaskee, at den Skoleplan allerede er opgivet, saa kan denne enkelte Skole ikke bestaae paa bedre Vilkaar end den har, hvor den allerede har erhvervet sig nogle Enkeltes uindskrænkede Tiltro og Kjærlighed. Vel ville Pastor *Birkedal* helst have sine Børn undervist alene; men hvorfra skal han faae en dygtig Lærer for den Priis. Han ønsker helst at have en Skole i Byen hvor han kan sende sine Drengbørn, og en Lærerinde hjemme til Pigerne, hvilket vel ogsaa vil blive sat i Værk naar det næste Aar er omme. *Outzen* har jeg ikke opgivet, han kommer vist her over i Sommer, og vil jeg da tale med ham. Imidlertid gad jeg nok vidst Eders Tanker derovre, hvis Rigsdagen levner Eder Tid til at tænke. Imidlertid kommer jeg vist til *Kjøbh.* i Forsommeren, da jeg vil derover at købe lidt Bogbinderværktøj.

Saa vidt min Erfaring har kunnet strække sig i den korte Tid Skolen har bestaaet, finder jeg mig bekræftet i den Mening, som jeg udtalte i mit sidste Brev, at Skolerne bør være indrettede til smaae Børn om Sommeren, og confirmerede om Vinteren, at de 2de Vintre efter Confm: ere bedst skikkede til at vække Livet og give det den Retning man ønsker, har denne min korte Erfaring stadfæstet. Med Bygning denne Sommer bliver vel intet af, og selv om det lod sig gjøre, er jeg dog kommen i Tvivl om det var ønskeligt. Skal Skolen begynde paa *Hindsholm*, foretrækker jeg det første Aar at holde den hos een af Bønderne, hvor der med liden Bekostning lader sig indrette en Stue dertil, hvorved man har den Fordeel, at Bønderne sætte sig bedre ind i Sagen. Desuden har jeg tænkt

i dette Tilfælde at være her i Ryslinge de 3 Maaneder af næste Vinter, medens den anden Lærer, som jeg da haaber at faae er paa Hindsholm, og de andre 3 Maaneder omvendt, hvorved Skolerne altid ville vinde; thi det var da det samme som (at) have 2 Lærere, og en mere alsidig Undervisning vil kunne gives¹.

Kolds arkiv. Trykt Kold-Pedersen, s. 75 ff.

¹ Brevet er uden underskrift.

11. Seminarist C. Kold til pastor N. F. S. Grundtvig o. fl.

Ryslinge Præstegd. d. 12te Maj 1850.

For et halvt Aar siden begyndte jeg en Skole i Hr Pastor *Birkedals* Huus i Ryslinge, som havde til Hensigt at prøve, hvorvidt der for Øjeblikket var Trang til højere Dannelsesanstalter for Bønderbørn, samt hvorledes en levende folkelig Undervisning vilde optages af vore danske Bønder, og hvad Virkning samme kunde have paa Ungdommen. Nødvendigheden af saadanne Skoler finder jeg her ikke fornødent at omtale, da jeg henvender mig til Mænd, der have Hjerte for gamle Danmark og klart indsee, at en christelig og folkelig oplyst Bondestand er Samfundets Grundpille.

Efter saaledes i denne Vinter at have undervist 6 Bøndersønner, een paa 17 Aar, tre paa 15, og 2 paa 12 Aar, og gjort Bekjendtskab med endel Bønder fra Landets forskjellige Egne, er jeg kommen til den Overbevisning, at der gives saamegen Interesse for Sagen, og at Undervisningsmaaden samt de Frugter der strax ere komne tilsyne, ere saameget i Folkets Smag, at der er grundet Haab om, at en saadan Anstalt vil kunne bestaae, i Begyndelsen vel med trange Kaar, dog siden bedre og bedre.

Strax efter at Pastor Birkedal og jeg vare blevne enige om at begynde Skolen hos ham, modtog jeg Brev fra Kjøbenhavn, hvori Mænd, som den danske Bondestands Oplysning og Vel ligger meget paa Hjerte, opfordrede mig til, at begynde Noget i den Retning, med Tilsigelse om Hjælp efter Evne. Saalænge nu Skolen forblev hos Birkedal behøvedes ingen Hjælp; men da det i Vinter har vist sig, at de Fremmedes Undervisning optage hele min Tid, har jeg seet mig nødt til at stille Skolen selvstændig.

I den Hensigt har jeg købt en Ejendom i *Ryslinge* By for 1400 Rbd., hvoraf skal betales til førstkommende 11 Juni det halve, hvilken Sum

endog overstiger min Formue, der kun er mellem 5 og 6 Hundrede, hvorimod den anden Halvdeel bliver indestaaende i Ejendommen til 4 p : C :

Dersom nu Bygningen var brugelig, havde jeg kunnet hjælpe mig selv ; men der maa opføres en ny Bygning, og det i Sommer, som vil koste en 6 til 8 Hundrede Rbdlr., som jeg ikke kan erholde tillaans, da den nødvendige Sikkerhed ikke kan gives i Ejendommen, og heller ikke kan jeg sætte mig for saamange Renter.

Hensigten hermed er altsaa at anmode Sagens Venner om at sammenkyde Bygningskapitalen, som det er min Hensigt at afbetale med Undervisning, idet der oprettes 5 Fripladser, som betales med 10 Rbd. for hver, hvilket udgjør 50 Rbdlr Udbetaling aarlig. Disse Fripladser overdrages til en Bonde i Jylland og en i Sjælland at besætte efter bedste Skjøn, for at Sagen derved kan fremmes i en videre Kreds.

Saavidt jeg kan skjønne af den Erfaring, jeg har gjort i Vinter, vil tvende Vintre være tilstrækkelig til at naae det Maal, denne Skole har sat sig, nemlig : deels at lære Anvendelsen af de Færdigheder de medbringe, hvilke i Almindelighed ere lærte mekanisk og for en stor Deel ubrugelige i det virkelige Liv ; deels at bringe til levende Bevidsthed af det Folks Eiendommeligheder, hvortil de høre, for at de kunne blive levende Lemmer paa Samfundslegemet.

Om Sommeren tænker jeg at undervise Børn, for at Instituttet ved Indtægt bedre kan bestaae.

Jens Jørgensen, forhenværende Rigsdagsmand fra *Vejle* Egnen, som har havt 2 Sønner hos mig i Vinter, har gjort Forslag til at oprette en almindelig Skolekasse ved aarlige Bidrag blandt Bønderne, for at lette de mindre Formuende Adgang til Skolen, og for at Byrden ikke skal blive for trykkende paa eengang. Dette Forslag har vundet Bifald hos mange her i Fyen, som jeg har talt med derom, endog Folk, som selv ingen Børn have.

Endskjøndt jeg vel indseer, at det ikke er saa ubetydelig en Hjælp, jeg har forlangt, tør jeg dog ikke undlade at henstille til nærmere Overveielse, om ikke en lille Understøttelse aarlig i de første 5 Aar, navnlig til at betale Kostpenge for i det mindste nogle af de omtalte Fripladser, at ogsaa fattige Børn, hvis Forældre have Sands for Sagen, kunne blive deelagtige, vilde være overensstemmende med Understøttelsens Hensigt til Sagens Fremme. Desuden vil medgaae noget til Anskaffelse af Værktøj. Jeg har for egen Regning anskaffet til Skolen et Sæt Bogbinderværktøj, hvilken Profession jeg har lært ; men et Drejerlad og Snedkerværktøj ville være nødvendig for at gjøre Skolen saa hensigtsmæssig som mulig.

Bidragene bedes snarest muligt indsendte til Hr. Cænd : theol : *Helweg*, Pilestræde No 126 anden Sal, og Pastor *Sven(d)sen* i *Ringkjøbing*, som godhedsfuld have lovet at modtage dem.

Ærbødigst

C : *Kold*.

Sognepræst Vilhelm Birkedals påtegning :

... Næst efter ... at bevidne, at Alt, hvad Herr Kold anfører om Sagens Begyndelse og Fortsættelse osv. er fuldkommen overeensstemmende med Sandhed, tillader jeg mig at erklære, at den af Herr Kold omtalte Skole i mit Huus er begyndt med en Dygtighed og Nidkjerhed, som lover Sagen en god og glædelig Fremgang. Skolen er grundet paa de rette Anskuelser for en levende Folkedannelse og Folkeoplysning, og Læreren forstaaer paa særdeles Maade at virke opvækkende og befrugtende i denne Sags Tjeneste, at aabne Livskilden i Børnenes Hjerter og gjøre Folkeanden levende i dem. – Jeg vilde derfor ansee det for et Nationaltab, om dette Forsøg paa en *levende* Folkeunderviisning for Almuen i Danmark skulde strande af Mangel paa den nødvendige Understøttelse, og jeg maa da anbefale paa det Varmeste Sagen til alle dem, der ville fremme en god Gjærning i det kjære Fædreland. – Selv tegner jeg mig for 10 Rbd. betalte eengang for alle og 2 Rbd. aarlig.

Ryslinge d. 18de Mai 1850.

Vilhelm Birkedal
Sognepræst.

Pastor N. F. S. Grundtvigs påtegning :

Jeg bidrager 50 rdl., men i Henseende til aarligt Bidrag maa Sagen først nærmere bestemmes, før jeg kan erklære mig.

*N. F. S. Grundtvig*¹.

Kolds arkiv. Grundtvigs arkiv i K.B. Trykt Kold-Pedersen, s. 77 ff.

¹ Denne begæring, som Kold havde sat op efter Grundtvigs opfordring, er egenhændig undertegnet af 25 bidragydere foruden Birkedal og Grundtvig selv : Marie Toft (100 rbd.), P. K. Algreen, N. J. Jensen, J. Schjørring, L. T. Gjerløff, P. O. Boisen, L. D. Hass, Ludv. Chr. Müller, C. M. Kragballe, H. Boisen, O. Grønberg, Chr. Larsen, L. Helweg, F. E. Boisen, C. J. Brandt, L. Jensen, Johan Wegener, Laurids Skau, C. M. Poulsen, D. N. Schmidt, L. Göricke, H. C. Hansgaard, J. A. Sørensen, H. Andersen og H. Schou. Blandt bidragyderne på pastor Svendsens liste var Knud L. Knudsen, Forballum (50 rbd.), Niels Andersen Hansen (Forballum), H. Langkilde, præsterne V. Bloch, Chr. Østergaard, P. Tang, D. M. Roed, H. Sveistrup og provst J. Kr. Sørensen (Mors). Ialt tegnedes der bidrag for 550 rbd.

12. Seminarist C. Kold til sognepræst Chr. Østergaard.

(26/5 1850).

Dersom Pastor *Østergaard* kommer snart herover, ønskede jeg at han vilde tage Prof *Sibberns' Archiv* for Philosophi med, da jeg er i Færd med at skrive en Afhandling om Skolevæsenet: men hvis ikke, haaber jeg at Pastor *Østergaard* vil have den Godhed at udskrive mig en Sætning af den anden Deel: den pædagogiske Afhandling, der siger: „da det nu er umulig at meddele den vordende Embedsmand alle de Kundskaber der ere nødvendige for ham i hans Embedsstilling, maatte det vel være mere hensigtsmæssig at indskrænke sig til at meddele ham Dannelighed osv, saavidt jeg husker er det trykt med stor Stil¹.

Deres

*C Kold*².

Kolds arkiv.

¹ F. C. Sibbern: Philosophiskt Archiv og Repertorium II, 1829, s. 172 f.: Pædagogiske Betragtninger og Bemærkninger. Citatet, der står s. 173, er unøjagtigt gengivet efter hukommelsen. ² Efterskrift til brev fra Johan *Østergaard* til faderen. Om den pågældende afhandling se de følgende breve.

13. Seminarist C. Kold til stud. theol. P. K. Algreen.

Ryslinge Præstegd., 4de Aug. 1850.

Kjære *Algreen*! Tak for de tilsendte Penge 150 rd som jeg modtog med Provst *Knudsens* Sønner, og hils dem allesammen som du taler med og tak dem for deres Interesse for Sagen. Hils gamle Grundtvig, at han havde ikke behov at være saa vantro med Hensyn til det forlangte aarlige Bidrag, hvilken Sag Pastor *Birkedal* tog lidt ilde op, og meente, at saadanne Betænkninger duer ikke, dog jeg haaber Sagen nok vil gaae alligevel, og saa er det nok. Med Hensyn til Bygningen, da ere Tilberedelserne lykkedes, som en Sag der har Vor Herres Bifald. Tømmer er kjøbt meget billigt, og den Dag vi vare i *Odense* at købe det, solgte *Albrekt Johansen* en af mine trofaste Venner, 25 Favne Brænde, ved hvilken Lejlighed jeg slipper til at faae Tømmeret kjørt herud for meget billig Kjøb. Grundstenene har Bønderne hentet for mig fra et andet Sogn, da ingen Stene findes i Sognet, og hverken Stene eller Kjørsel har kostet noget. Raee Steen har jeg strøgne og tørre, 4000, saa jeg mangler kun 3000 til. Tømmermand og Muurmester har jeg Lovning paa, og Bygningen begynder i August Maaned. Til 1ste November kommer min Søster *Ane*, den næstældste, herover og holder Huus. I disse Dage skriver jeg til *Jens Jørgensen*

om at forskaffe mig nogle Elever. Min gamle Moder har lovet mig 2 Sengsklæder, som *Ane* tager med sig herover. Det er forresten ikke saa let at faae alting samlet. Kalken har jeg kjøbt og lædsket for længe siden. Brandforordningen har tvungen mig til at flytte ud paa Jordlodden, da Haven er saa lille og Husene ligge for nær. Dog troer jeg det er en stor Fordeel at Huset kommer derud, det er lige tæt ved Byen. Men det allermorsomste Nyt jeg har er, at jeg er ved at skrive en Bog om Skolevæsen. Det kom sig nemlig saaledes. For et Par Maaneders Tid siden bekjendtgjorde Fyens Stifts literære Selskab i Fyens Avis, at det udsatte en Præmie paa 200 Daler for den bedste Afhandling om Skolereformen, der ventes. Jeg tænkte naturligvis aldrig paa at det var noget for mig, da jeg veed forud at jeg ikke kan vinde Præmien; men ved 3die Bekjendtgjørelse bliver Birkedal opmærksom derpaa, og forlanger temmelig bestemt at jeg bør prøve paa at besvare Spørgsmaalet, for at forebygge ald den Misforstaaelse, som dette mit Skolevæsen har foranlediget. Jeg begyndte endnu samme Dag og har nu skreven 5 Ark. Det Hele vil blive en 8te til 10 Ark, og blive indsendt til Selskabet; men hvis det ikke vinder Prisen, som det tilvisse ikke gjør, da det baade har Næb og Klør, saa agter jeg at lade det udgaae i Trykken paa egen Regning. Pastor Birkedal har hørt de 5 færdige Ark og mener det er meget godt. Men da jeg fast ingen Mening selv har derom, og frygter at Pastor B. er for skaansom en Dommer, skal jeg sende det over til Dig førend jeg gjør videre Brug deraf, for at erholde Approbation eller et „maae trykkes“. Pastor Sven(d)sen fra Ringk. min meget gode Ven var her og fik Andragendet¹ med sig hjem, for at sende det om til Præsterne i det nordlige Jylland af mine Bekjendtere. —

Du være mange Gange hilset fra Pastor Birkedal, han rejste idag til Møen og bliver borte i 3 Uger. En Cand. Koefod², en lille rar Fyr som skal være Huuslærer her vil besøge Dig i Kjøbenhavn.

Din Ven

C: Kold.

Kolds arkiv. Trykt Kold-Pedersen, s. 80 f.

¹ Brev 11. ² H. J. Koefod, senere sognepræst i Sønder Nærå.

14. Seminarist C. Kold til sognepræst Chr. Østergaard.

(udateret, 1850).

Som jeg ser, har *Johan* aabenbaret alle vore Hemmeligheder saa jeg intet har at meddele. Nyelig fik jeg Brev fra Pastor *Bloch* hvori han melder

mig at *Aga*¹ er kjed af Søværnet. Mange Tak for Bogen De sendte mig, saasart jeg har gjort Brug af den skal jeg med Lejlighed sende den tilbage. Jeg har faaet Brev fra *Algreen* hvori han melder mig at 400 rd ere tegnede og kan over Kjøbenhavn endnu ventes 50 rd samt 50 af de sjællandske Præster. 150 rd tilsendtes mig strax. Med Bygningen gaaer det stadig fremad, det vil sige med Indsamling af Materialier. I næste Maaned skulle vi begynde. Maatte nu Herren give sin Naade til at det maatte opfylde sin Hensigt, at gribe den vognende² Folkeaand i sin Flugt og fastholde den til at gjøre Tjeneste i Fredens Sysler, for at ikke vore dyrekjøbte Sejre skulle være unyttige.

Deres

C: Kold.

Kolds arkiv.

¹ Agathon, jfr. brev 3, note 6. ² Således stavet.

15. Seminarist *C. Kold* til stud. theol. *P. K. Algreen*.

Ryslinge d 23 Nov: 1850.

Altsaa, det første aandelige Arbejde, jeg foretager mig i det nye Huus, er dette Brev. Iaftes, Mandag Aften flyttede jeg herud, og idag Tirsdag er det den første Dag jeg boer her; men om det er den 23de Nov veed jeg ikke vist, dog er det i Nærheden deraf¹. 8te Fag Stuehuus har jeg nu bygt og saavidt færdigt, at kun endeel af Gulvet, og Husets Afpudsning mangler. En fattig Familie har jeg ladet flytte herind, for at vogte Huset i Vinter, da det ellers ikke kunne forsikkres i Brandkassen. Efter alle kyndiges Dom er Huset solid bygget, og Indretningen særdeles hensigtsmæssig. Efter en løs Beregning ville de 8te Fag Huus komme til at koste 700 Rbd, endskjøndt jeg har selv gjort en ikke ubetydelig Deel af Arbejdet som Haandlanger, og Bønderne have gjort en stor Deel Kjørseler uden Betaling. Jeg forventer da at I skikke mig endeel Penge til 11 Dec. for at jeg kan gjøre Klaring før jeg rejser til Jylland, som skeer ved Juletid, da jeg har lovet *Jens Jørgensen* at komme til ham til Nytaar for at holde Skole hos ham i 3 Maaneder Jan., Febr. og Marts, da han har en 5 à 6 Stykker konfirmerede Drengene der, ifald Skolen var bleven istand skulde været herovre i Vinter; men som jeg da vil undervise i hans Huus, hvilket jeg saameget hellere gik ind paa, som jeg haaber derved end yderligere at overbevise *Jens Jørgensen* om saadanne Skolers Nødvendighed, hvortil vor Herre i Himlen, som alle gode Gavers Giver, forlene Kraft og Velsignelse, at det velsignede Danerfolk maae slaae den store Jette,

saavel i aandelig Kamp, som det har gjort det i legemlig, at Grundtvigs Spaadom: Om hundrede Aar er den danske Bonde langt bedre oplyst om de gode Ting, end nu Professorerne om det Onde og alle Tydkernes Bukkespring², glædelig maa opfyldes, og hans Haab: at den samme Kraft og Sejer, som blev os tildeel i Marken, ogsaa maa blive os tildeel i Salen, Rigssalen, ikke maa blive tilskamme.

Hvad Udsigterne til Skolens Fremme angaaer, da ere de igjen betydelig lysere. Modstanderne have trukken sig tilbage, og som det lader uden at berede sig til nye Modstand. En formaaende Mand her i Sognet, som før var paa Modstandernes Parti er vunden for Sagen, og dens Veners Iver er ligesaa stor som før, saa vi arbejder med godt Haab. Pastor *Birkedal* præker, saa det knager i hele Bygningen, han har faaet sig en ny Huuslærer en Candidat *Koefod*, som nylig opvakt hos ham, vil forberede sig til at blive Præst, han er en lille elskværdig Fyr.

Hvad Bogen angaaer, som jeg skriver paa, da haaber jeg at faae den færdig og indleveret til Nytaar; men Bygningen har saaledes optaget min Tid og Tanker, at der ikke bliver Tid at faae den censureret hos Dig, imidlertid skal jeg sende Dig den, før den overgives til Trykken; men før jeg sender den til Selskabet i Odense, skal *Birkedal* læse den igjennem³.

Og nu intet videre dennegang, end at jeg haaber I sender mig Penge til 11 Dec idetmindste en 400 Daler eller ogsaa 300, da jeg saa indtil videre selv kan betale de øvrige. –

Et fuldstændig Regnskab kan jeg levere, da jeg har alting noteret. –

Jeg har havt Brev fra Jylland fra Pastor *Østergaard*, at *Sven(d)sen* har faaet tegnet nogle Bidrag i den Egn. Til *Knudsen* i *Forballum* vil jeg henvende mig tilsidst.

Hils alle gode Venner . . . selv være Du hilset af

Din Ven

C: Kold.

Til 1ste Maj kommer min Søster Ane herover, og begynder jeg da min Huusholdning. En lille Fyr her fra Sognet følger med til Jylland at gaae i Skole i Vinter. –

Kolds arkiv. Trykt Kold-Pedersen, s. 81 f.

¹ Brevet er faktisk skrevet tirsdag d. 26. november. ² Citat fra Grundtvigs digt „Danmark om hundrede Aar“ i „Danskeren“ 14/9 1850. ³ Kolds besvarelse af prisopgaven blev ikke præmieret; den blev hårdt bedømt af overlærer ved Odense Katedralskole Caspar Peter Paludan-Müller. Afhandlingen blev heller ikke trykt,

da Grundtvig frarådede det. Først efter Kolds død blev den i 1877 udgivet af Harald Holm under titlen „Om Børneskolen. En efterladt Afhandling af K. M. Kold“. Den fyldte 96 sider.

16. Seminarist C. Kold til Kultusministeriet.

Ryslinge ved Odense d 25de Febr: 1851.

Seminarist *Chr. Kold* ansøger det høie Kultusministerium om en liden Understøttelse til den af ham anlagte Skole for den konfirmerede Ungdom:

Til Kultusministeren!

Da jeg har erfaret, at 2000 Rbdlr. af *Sorø Akademies* Midler ere af Rigsforsamlingen tilstaaede til Understøttelse for Skoler for den konfirmerede Ungdom i Bondestanden, hvor disse enten allerede ere, eller i den nærmeste Fremtid vorde paabegyndte; saa giver jeg mig herved den underdanige Frihed at henlede den høje Kultusministers Opmærksomhed paa den af mig anlagte Skole i *Ryslinge* i Fyen.

I Vinteren, 1ste Nov: 1849 begyndte jeg denne Skole i Pastor *Birke-dals* Huus i Ryslinge, hvor 6 Elever bleve underviste, medens jeg tillige underviste hans egne Børn, som Huuslærer. I den derpaa følgende Sommer købte jeg i bemeldte By en Jordlod paa 4 Tdr. 3 Skpr. Land, som kostede 1400 Rbdlr., hvorpaa jeg opførte en Skolebygning, bestaaende af 8te Fag Stuehuus, 21 Alen lang, 13 Alen viid og 4 Alen høj til Loftet, med en Skolestue 64 □ Alen og beqvem Beboelses Lejlighed for en Familie, og et ligesaa stort Qvistværelse til Beboelse for 6 Elever, som paa Stedet kunne erholde Kost og Logis, samt 8te Fags Ladebygning 21 Alen lang 10 Alen viid og 4 Alen høj til Loftet, med 2 Værksteder, hvor Eleverne i Fritiden skulle øves i Tømmer- og Drejer- samt Bogbinder- og Paparbejde. Disse Bygninger opførte af Bindingsværk have kostet tilsammen 1000 Rbdlr. Men da de formedelst Mangel paa Arbejdsfolk ikke bleve ganske færdige hvad det indvendige angaaer, bliver Skolen i denne Vinter holdt hos forhenværende Rigsdagsmand *Jens Jørgensen* i *Bøgballe*, hvor jeg for Tiden opholder mig og underviser 7 Elever mellem 25 og 17 Aar. Det hele Etablissement, med Inventarium, som Bøger Globus Landkort, Kakkelovne Borde osv., som endnu ikke haves, vil komme til at koste 2700 Rbdlr. Endskjøndt jeg dertil har modtaget en privat Understøttelse paa 500 Rbdlr., hvoraf der (er) oprettet 5 Fripladser i Skolen i 10 Aar, saa haaber jeg dog at den høje Kultusminister

vil lade mig tilflyde en liden Understøttelse af ovennævnte 2000 Rbdlr. til Afbetaling paa Bygningsgjælden, og Indkjøb af Skoleinventarium.

Underdanigst

C: Kold¹.

R.A. Kultusmin., 2. eksp.kontor 1851, journ. nr. 332. Trykt Kold-Pedersen, s. 83 f.

¹ Kolds senere ansøgninger og indberetninger til offentlige myndigheder er for størstedelens vedkommende gengivet hos Kold-Pedersen.

17. Seminarist C. Kold til stud. theol. P. K. Algreen.

Ryslinge d. 11te Maj 1851.

Kjære Algreen! ... Skolehuset er nu snart færdig, og Pengemangel haves, hvorfor jeg har laant 100 rd. hjemme hos mine Søstre. Jeg har 2de Søstre hos mig nu, *Ane*, som Huusholder, og *Hanne*, for at blive skildt ved Gjendøberiet, hvortil Herren har givet Lykke og Fremgang hidtil, saa hun vist snart kan indtræde i den hellige almindelige Kirke igjen, og finde Herren i hans Sakramenter.

Med Hensyn til Skolens fremtidige Ordning kan Hr. Kofod meddele Beskeed mundtlig. Fra Kultusministeren har jeg end intet hørt. Jeg troer det bliver det bedste at jeg gjør mig Umage for at samle saa mange Bidrag iblandt Sagens Venner i Fyen at Skolen derfor kan befolkes med 20 Elever aarlig. Saasnart jeg faaer Tid skriver jeg en Plan for Undervisningen og en Indbydelse til den fynske Bondestand til at give et Bidrag til et saadant Skoleværk. – Jeg bestyrkes mere og mere i min Tro paa at Herren vil fremme og velsigne Værket.

C: Kold.

Du kunde lade Din Liste gaa om til de sjællandske Præster.

Pastor *Sven(d)sen* i Ringkjøbing har besørget den omsendt til nogle Præster i Jylland, hvorfra han sender den til Knudsen i Forballum.

Kolds arkiv. Trykt Kold-Pedersen, s. 85.

18. Seminarist C. Kold til stud. theol. P. K. Algreen.

Ryslinge, 7de Juni 1851.

Kjære Algreen! Du længes vel efter at høre fra mig og Skolen, og vil jeg da begynde med at afskrive Dig Skoleplanen¹.

...

Denne Plan har vundet Bøndernes Bifald, om den vil vinde Din veed jeg ikke. Jeg har været paa Hindsholm og gjort Begyndelsen hvor 9 Mænd have tegnet sig som Medlemmer med 26 Rbd. aarligt Bidrag i 5 Aar, og Christen Larsens Søn i Dalby kommer herved i Skole i Vinter. (Saaledes agter jeg at gaae Fyen rundt hvor jeg har Bekjendtere, eller kan gjennem de andre forskaffe nogle.) I denne Uge rejser jeg derved igjen, da der er en Deel tilbage. I disse Dage sender jeg Planen til Underskrift til Jylland hvor jeg venter nogle Elever. Imidlertid kan jeg end ikke have nogen Vished om hvormange Elever jeg faaer, da de Folk der have talt til mig om Sagen maaskee kunne besinde sig. Ialdfald haaber jeg at faae nok, da der dog er nogen Interesse for Sagen. Jeg vil forelægge Dig 3 Spørgsmaal: Skal jeg lade Planen med samt dens Tillæg, som den findes foranstaaende, eller kun den egentlige Plan indrykke i Fyens Avis, eller i Almuevennen, eller ingen af Delene? Chr. Larsen har sendt Planen til Kultusministeren², da han og jeg erfarede af Berlingske at han ønskede det, saa den Sag er istand . . .³

Kolds arkiv. Trykt Kold-Pedersen, s. 88 f.

¹ Herefter følger „Plan til en højere Folkeskole i Ryslinge“, som Kold havde udsendt 1. juni. Hovedtrækkene i denne plan, der er fuldstændig gengivet i Andr. Austlid: Chr. Kold 3. udg. s. 85 ff. (og i flere andre Kold-biografier) er følgende: „Da de forandrede Forhold i vort Fædreland have gjort det nødvendigt for Bondestanden at erhverve sig en højere Dannelse end det hidtil bestaaende Skolevæsen er istand til at yde . . . saa har Undertegnede med endeel Fædrelandsvenners Hjælp“ oprettet en undervisningsanstalt i Ryslinge, hvor der holdes skole de fem vintermåneder november-marts. Der er plads til 20 elever mellem 14 og 20 år, hvoraf halvdelen kan få kost og logis på skolen. Der betales 10 rbd. for undervisning (ydet af 2 lærere), 20 rbd. for kost og logis. Skoletiden er to vintre, evt. tre vintre; første vinter lægges hovedvægten på mundtlig, anden på skriftlig undervisning; tredje vinter kan læres sprog. Emner: 1) *Verdenshistorien* i store omrids (Grundtvigs kort „Tidens Strøm“ lægges til grund). 2) *Bibelhistorie*; 3) *Kirkehistorie*; 4) *Nordens mytologi og Danmarks historie*; 5) *Geografi*; 6) Oplæsning af *dansk litteratur* 3 aftener om ugen; 7) *Sang*, især kæmpeviser; 8) *skriftlige udarbejdelser*. Endelig 9) fortsættes undervisningen i *alm. skolekundskaaber*, „især for at gjøre dem brugelige til Anvendelse i det virkelige Liv, da de som oftest kun ere lærte mekanisk“. Derefter følger opfordring til at tegne sig for årlige bidrag, evt. forskud på elevbetaling. Målet er 600 rbd. årlige bidrag. ² Folketingsmand Chr. Larsen fik først planen indsendt 24/6. Kultusminister Madvig bevilede i en skrivelse 30/7 1851 skolen en understøttelse på 150 rbd. „som et Forsøg“ og under forudsætning af, at skolen besøgtes af mindst 15 elever og lod sig underkaste den stedlige provsts tilsyn. (Ministeriets skrivelse aftrykt hos Kold-Pedersen, s. 89.) ³ Brevet er uden underskrift.

19. Forstander C. Kold til sognepræst Chr. Østergaard.

Ryslinge d 17 August 1851.

Kjære Pastor Østergaard! . . . Hr. Seminarist Poulsen¹ vil haaber jeg overbringe disse Linier tilligemed Skoleplanen. Jeg har Lovning paa en 6 a 8 Elever, saa Skolen begynder for Alvor til 1ste Nov. Huset er færdigt, undtagen Maler og Tapetserer . . .

C: Kold.

Kolds arkiv.

¹ A. Chr. Poulsen-Dal (1826–99) var fra 1848 i nær kontakt med Kold. Mens Kold var huslærer på Holmsland, var Poulsen huslærer hos familien Bruhn på Rydbjerg. Da Kold spurgte dem, om han kunne få deres drenge som elever, skal fru Bruhn have svaret, at det kunne han, hvis han tog Poulsen som medlærer. „Jeg kjender Deres Kantethed og Særheder, dem kan Dal nok jævne lidt paa.“ (Medd. fra Ernst Bruhn, Rydbjerg, til pastor Axel Helweg). Et par breve fra Poulsen til Kold fra 24/3 1850 og 24/6 1851 er aftrykt hos Kold-Pedersen, s. 90 f.

20. Forstander C. Kold til sognepræst Chr. Østergaard.

Ryslinge d 10de October 1851.

Kjære Pastor Østergaard! . . .

Med Skolen gaaer det fremad, jeg har nu 10 Elever, alle ved Confirmationsalderen og nogen paa 18 a 19 Aar og som jeg haaber vakkre unge Mennesker . . . Poulsen skal være min højre Haand ved Undervisningen; men Birkedal siger han skal være Ballast. Jeg har nylig været i Kjøbenhavn og talt med Minister Madvig¹, som var meget flink; men ingen Grundtvigianer. Ogsaa talte jeg med gamle Grundtvig. Han er jo nu bleven ung igjen². Hav den Godhed at hilse Madam Jensens' paa Ulstrup og selv være De og Deres Kone kjærligst hilset af Deres

C. Kold.

Kolds arkiv. Trykt Nygård II, s. 92.

¹ Efter samtalen med kultusministeren indsendte Kold 8/9 ny ansøgning om forskudsudbetaling på 50 rbd til inventar og apparater; allerede 26/9 blev dette forskud bevilget af ministeriet. ² Grundtvig giftede sig 24/10 1851 med enkefru Marie Toft, f. Carlsen.

21. Forstander C. Kold til stud. theol. P. K. Algreen.

Ryslinge d 19de Nov 1851.

Kjære Algreen! Endelig fik vi dog Skolen igang; men det var haardt, jeg veed intet der saaledes har angrebet mig som dette, der var saa mange

Ting at ordne, og saameget at frygte for, saa naar man mindede mig om at 1ste Nov. var snart forhaanden, var det som om jeg fik et elektrisk Stød, man kunde kjøbt mit Liv for en Skilling, og jeg skal ikke raade Nogen at begynde paa Saadant med saa faae Hjælpemidler som jeg var i Besiddelse af. Det allerværste var at Forældrene kunde ikke bestemme dem før lige den sidste Dag, og lod mig saaledes svæve mellem Frygt og Haab. Mine gode Venner bleve mistrøstige, og vare ikke fri for at tænke, at Beskjæmmelsen kom over dem hvis Sagen ikke lykkedes, og saaledes stod jeg overladt til mig selv og til ham, der bød mig igjennem de forunderligste Tilskikkelser at begynde Sagen. Men lige den anden og 3die Nov forandrede Sagerne sig, Folk kom med deres Sønner, og bleve behagelig overraskede ved den gode Lejlighed, der var osv. Foræringer af Mad og Drikke havde de medtaget, og tilbød Penge i Forudbetaling, som jeg modtog af nogle, og saaledes er alting hidtil gaaet godt, saa jeg er saa glad ved Skolen som jeg kan være. Ti Elever har jeg mellem 20 og 14 Aar, og en Forespørgsel til Ministeriet har jeg indgivet om hvorledes det kan blive med de 100 rd. til Hjælp til Lærreløn, da jeg ikke har det bestemte Antal Elever; men Svar har jeg end ikke modtaget. Eleverne jeg har ere alle af rare christelige Familier af Landets faste Stok og de ere meget glade ved at være her, baade hvad Skolelivet og Huuslivet angaaer, saa Vor Herre har gjort det godt i alle Ting. Skolen har mange Hjertensvenner og erhverver sig daglig fleer, saa vi faae Foræringer fra mange Steder. Poulsen venter jeg i Løbet af denne Maaned. Vi vente da en Globus fra Dig og de Bøger fra Grundtvig. Landkort har vi faaet, og øvrige Bøger af de meest fornødne. Jeg har i Aar ikke Raad til at købe fleer. Fra Dig venter jeg nogle Penge til Nytaar fra Hass og de andre, da jeg har en Kjøbmandsregning paa omtrent 100 Rbd. for Fjælle osv. at betale til den Tid. Imidlertid bliver der vist ikke bedre Kjøb end at jeg maa bide i det sure Æble, og lade en Opfordring udgaae til Understøttelse i de første Aar, og skal den nok, som Du sagde udgaae herfra. Pastor Melby¹, Sveistrup i Nørup og flere have tilbudt at interessere sig for Sagen, ligesom ogsaa Birkedal, som har tilbudt mig at holde Forelæsninger over Kirkehistorien her i Skolen i denne Vinter. Tak for sidst da jeg var i Kjøbenhavn, jeg tænker jeg kommer der igjen til Foraar. En privat Skole for Børn vil blive oprettet i Sommer enten i Tommerup eller paa Hindsholm . . . En Mand i Tommerup der har en voxen Søn her i Vinter har budt mig 80 rd. for sin Person aarlig for at oprette en saadan Skole hos ham, med Kost til den Lærer, der opholder sig der, og Skolestue, og meente han at endeel af de andre Bønder nok

kunde have Lyst til at deeltage². Vi ville da Poulsen og jeg byttes til at være der Maanedvis i Sommer.

...

i største Hast.

C: Kold.

Kolds arkiv. Trykt Kold-Pedersen, s. 92 f.

¹ Mads Melbye var fra 1845 præst i Asperup ved Middelfart. ² Gårdmand Rasmus Kam i Tommerup.

22. Fortegnelse over Kolds Skoleapparater 1851.

Skoleapparater. Nov 1851.

Indbundne Bøger for	5	Engelsk Lexikon	2	64
6 Reg(n)etavler	1	The Settlers ¹	1	”
En Flaske Blæk	48	Eventyr	1	
3 Blækflasker	36	Müllers Bibelhistorie	1	64
3 par Sivskoe	52	Naturens Bog	4	”
Ringe til Skufferne	32	Grundtvigs Forklaring til		
En Bog Papir	24	Tidens Strøm		16
En Kakkellovn	30	Arntz Atlas	1	
2 Borde	10	2de Landkort	1	
2 Bænke	2	64	En gros Staalpenne	80
Et Kort Tidens-Strøm ...	2	1 Dus Penneholdere		20
En Linial	16	Grifler		16
Schirting til 2de Kort ...	40	2 Bøger Papir		48
Et Schakspil	24	En Folkekalender		18
4 Regnetavler	64	Opklæbet 2de Landkort .		64
En Bogreol	5	”	Et tydsk Kort opklæbet .	1
En Kakkellovnør	2	32	20 par Sivskoe	3
Grundtvigs Verdens-			Postpenge	86
historie	9		En sort Tavle ²	
5 Ex. af Brandts Rim og			2 Regnetavler	32
Sange	5		2 Dus. Penne	24
5 Do af Grundtvigs Sangv.			3 Skuffer til Enden af	
2den Deel	5		Bordene	64 ³

Kolds arkiv.

¹Nybyggerne i Canada. ² Her er intet tal angivet. ³ Beløbene er ikke sammen-talt, men udgør lidt over 100 rbd. Fortegnelsen er lavet af Kold på et knækket folioblad.

23. Forstander C. Kold til stud. theol. P. K. Algreen.

Ryslinge Folkeskole d 26de Marts 1852.

Kjære *Algreen*! Atter forulejliger jeg Dig med mine Skrivelser, der dennegang, som altid ere af blandet Indhold, deels behageligt og deels ubehageligt, dog, Gud skee Lov, det behagelige er det langt overvejende dennegang som altid. Nu er da denne Skolesæt snart færdig, og vor Gjærning har ikke været frugtesløs, Herren vor Fader har givet en god Sædetid, saa Kornet er kommet godt i Jorden. Da først Brakningen var overstaaet gik det øvrige i grunden let, og at den danske Jordbund er værd at dyrke er ved denne Vinters Erfaring end mere stadfæstet hos mig. Vi har som Du veed havt Elever i forskjællige Aldre fra 33 Aar til 14, og skylder jeg Pastor *Grund(t)vig* at erkjende hans Mening for rigtig, at de ældste ere de bedste, det vil sige, de som bedst kunne trække fra¹. Iøvrigt tør jeg dog med Vished antage, at kun meget faae gaae tomhændede bort, maaske 2 eller 3 af de 14ten. Skolen har et godt Rygte paa sig, og en Mængde fra Omegnen besøge os for at stifte dens Bekjendtskab. Jeg har ladet de Bønder der elske Sagen tegne sig for et aarligt Bidrag til at holde uformuende Elever for, hvilket har havt god Fremgang, saa jeg tænker til næste Vinter at kunne have 4-5 omtrent fri. Ogsaa har Skolen iaar, med det lille Antal Elever, og de dyre Kornpriser svaret Regning; men der (er) ingen Overskud hverken til at afbetale paa Gjælden, der beløber sig til 700 Rbd fast, og 600 Rbd løs Gjæld, ej heller til at udvide Skolen for, der er til næste Aar uomgængelig nødvendig, da Elevantallet sikkert vil stige . . . Jeg tænker derfor at bede *Grundtvig* forskaffe mig 200 Rbd iaar, som jeg haaber at faae, naar jeg kommer derover strax efter Konfirmations Søndag . . .

Din Ven

*C: Kold*².

Kolds arkiv. Trykt Kold-Pedersen, s. 95 f.

¹ Jfr. brev 5, hvor Kold hævder, at konfirmationsalderen er mere modtagelig end 18-års alderen – i modsætning til *Grundtvigs* opfattelse. ² Brevet er først afsendt i juli sammen med brev 25.

24. Forstander C. Kold til købmand *Maegaard*, Odense.

Ryslinge Folkeskole d 20 Juni 1852.

Kjære Hr. *Maegaard*! Lige igaar fik jeg de 20 Rbd tilsendende, og iler med at sende Dem disse, da jeg godt forstaaer at De bruger Penge. Det gjør mig kun ondt at jeg denne Gang ikke kan sende flere. Imidlertid

troer jeg at det ikke vil vare ret længe før jeg kan sende Dem nogle flere. Jeg har dog 150 Rbd tilgode, vel hos sikkre Folk; men det maae have sin Tid. Dog haaber jeg at beholde Kredit hos Dem. Jeg skal endnu i Sommerens Løb bruge en 4 Tylvter Brædder. Jeg er lige saa sikker en Betaler med Guds Hjælp, som jeg er langsom.

Deres

C: Kold.

...

Kolds arkiv.

25. *Forstander C. Kold til stud. theol. P. K. Algreen.*

Ryslinge Folkeskole d 25de Juli 1852.

Kjære *Algreen!* . . . Den omtalte Skole paa Hindsholm er da nu igang, og gaaer overordentlig godt, den tæller 20 Elever, vakkre Børn, og efter Bestemmelsen skiftes vi til at undervise dernede. Her har jeg 6 Elever, dog lader det ikke til at Børneskolen faaer stor Fremgang her paa Egnen for det første, endskjøndt baade Forældre og Børn ere meget godt fornøjede med Undervisningen . . .¹ Vi arbejde i denne Tid paa Husets Istandsættelse og alt gaar godt. Vi avler godt iaar og modtage daglig Beviser paa Herrens Naade.

Den egentlige Hensigt med min Skrivelse er da at bede Dig sende os de Sager Du har, da vi trænge haardt til adskillige af dem. Globusen fik Du altsaa ikke; men kan Du faae en anden, skal jeg skrive til Brandt at han betaler Dig de 5 rd som han reterer, og tænker jeg da at Du kan forskaffe os een. *Steffensen* og *Kone*² har besøgt mig, saa hos dem kan Du faae at vide hvorledes Huset vender. Sagerne velindpakkede i en Kasse kan Du sende med Fragtmanden til Holsteensminde hvorfra min Søster *Marie* nok besørger dem til *Korsøer* og *Nyborg* til *Kjøbmand Wulf*, hvorfra vi let kunne faae dem. Jeg har nu ingen Lyst at skrive meer. *Hils Grundtvig* og hans *Kone* og alle mine unge *Venner Sørenserne, Thuraerne, Ravnkilde*, de *Smaae*, *J. L. Knudsen* osv. osv.³

Vi arbejde livlig i Rigsdagsvalgene, en *Mand, Jens Jensen* i *Trunderup*, e[n af vore]⁴ gode *Venner*, han som lærer at undervise sine Børn, er eenstemmig [opstillet]⁴ for sin *Valgkreds* til dette *Prøvevalg*⁵.

Din Ven

*C: Kold*⁶.

Kolds arkiv. Trykt Kold-Pedersen, s. 104 f.

¹ I det udeladte omtaler Kold, at provst A. C. L. Heiberg har besøgt børneskolen på Hindsholm og bedømt den forstandigt, „vel ikke ganske efter Livets

Grundsætninger, dog heller ikke efter Dødens“. ² Anders og Dorothea Stephansen. ³ De unge venner er deltagerne i „salonen“ hos Algreen. Brødrene J. A. og Kr. Sørensen var sønner af provst J. Kr. Sørensen i Karby på Mors og blev begge højskolemænd for en tid; Thuraerne er brødrene Chr. Henrik de Thurah og Laurids de Thurah. ⁴ Disse ord er afklippet i brevets kant. ⁵ Gårdfæster Jens Jensen blev valgt til folketingsmand i Gudmekredsen den 4. august 1852. ⁶ Brevet er skrevet i fortsættelse af brev 23.

26. *Forstander C. Kold til gårdmand Christen Lauridsen, Solbjerg (Mors).*

Ryslinge Folkeskole ved Odense
d 17de Sept: 1852.

Eders Brev har jeg rigtig modtaget og efter Eders Ønske iler med at besvare. Det skulde nemlig inderlig glæde mig at faae *Poul* og *Eder* herover, ham for at beholde ham i Vinter og faae ham konfirmeret hos den elskelige Pastor *Birkedal*, og *Eder* i Besøg i nogle Dage, thi jeg kan dog nok vide at I ikke sender Eders Skat med Posten; men kjører ham lige hertil. I ville ikke fortryde at gjøre en Rejse til *Fyen* for at oplives lidt. Skolen gaaer godt og jeg venter en 6 eller 8te unge Mennesker deels fra *Fyen* og deels fra *Jylland*, alle „De Helliges“ Børn¹, som komme her til Vinter for at gaae i Skolen og blive konfirmerede, saa *Poul* med Guds Hjælp kan faae godt Selskab. Desforuden en 6 a 8 ældre Personer, der blot skulle gaae i Skole. Mit Huus er saaledes indrettet at de alle kunne boe hos mig, faae Kost Logis osv. for 4 Rbd i Maaneden. Skoletiden er bestemt til 5 Maaneder fra 1ste Nov. til 1ste April, men de der skulle konfirmeres maa blive længere, da Paaske vel kommer engang i April højest regnet vil 6 Maaneder være den længste Tid som gjør 24 rd for Kost Logis og Vadsk, 2 rd vil medgaae til Bøger Papir osv. og 10 Rbd for Undervisning hvilket udgjør 35 a 36 Rbd. En ligesaa omhyggelig Pleje og Reenlighed som hjemme skal blive ham til Deel, og Opsigt med de unge Mennesker haves bestandig, da vi ere 2de Lærere og jeg har 2 Søstre hos mig. Vi have 14ten Mand paa et stort Kammer ovenover Skolen, og baade jeg og den anden Lærer sove begge paa samme Kammer at ingen Uorden skal finde Sted. Saavel Skolen, som Huset har vunden Anerkjendelse hos de Forældre der send(t)e deres Børn der ifjor, saa at endeel af dem iaar ere fra de samme Huse. Skolen er bleven udvidet i Sommer, saa der er god Plads, og et smukt Huus er det i alle Maader. Dersom det skulde falde *Eder* alt for besværlig at tage Sengenøj med ville vi vel finde paa Raad, dog, naar I kjører hele Vejen kunne I godt have en Dyne og kort Hovedpude og et par Lagener med, at han saa

kunde gjøre halvt med en anden², ialfald kan I gjøre dermed, som I synes. Et Skrin med hans Tøj, Skobørste Klædebørste, Spejl, Kamme osv. bør han have med, at han kan være en lille selvstændig Person, og vænne sig til at holde reede over sit Tøj. Et par Rd af hans egne Penge i Lomme penge, Offer til Præsten ved Konfirmationen, som I giver ellers Eders egen Præst. Birkedal er ingen begjærlig Mand; men Skik og Brug følge vi i denne Henseende.

Forresten befinde vi os ved Guds Naade vel, baade til Legeme og Sjæl.

I disse Dage er en lille Fyr ankommen af dem der skulle konfirmeres til Paaske, saa I kunne bringe Poul saasnart I har Lyst. Vi har 2 Skoler i Sommer(,) en her, og een en 5 Miil borte i det nordlige Fyen hvor vi skiftes til at være, saa Skolen ogsaa i Sommer gaaer stadig her i Ryslinge.

Eders

C: Kold.

...³

Kolds arkiv. Trykt Kold-Pedersen, s. 106 f.

¹ Fra gudeligt vakte kredse. ² Det var skik, at to elever delte seng, så den enkelte elev kun behøvede at medbringe „½ sengs klæder“. ³ Tilslut sendes hilsener til vennerne på Mors, Niels Mikkelsens kone, Dines Larsen, Snedkeren, Peer og Poul Søndergaard, P. Dahl og „de gode Østerjølbyer“.

27. Forstander C. Kold til fru Dorothea Stephansen.

Ryslinge Folkeskole d. 16de Nov 1852.

Kjære Fru Steffensen! Endskjøndt min forhenværende Principal Hr. K. L. Knudsen¹ stod i den Formening at jeg havde et Hjerte, som Jern og Staal; gjorde det mig dog ondt at være nødt til at tage Marie² fra Dem, ikke fordi jeg, saalidt som og hun, nogensinde har været af den Mening at hun saa fuldelig beklædte sin Plads at hun vanskelig kunde erstattes; men fordi jeg godt indseer, at et Hul i en saadan Organisme volder Ulempe. Min Skole er igang med 10 Elever, og 4 ventes i disse Dage, 7 skulle konfirmeres i Vinter og 7 mellem 16 og 26 Aar. Ansøgning om 150 rd Understøttelse er indgivet til Ministeriet, og jeg har grundet Haab om Bønhørelse. Poulsen, Marie og jeg taler ofte om deres Skole³, og skulde det meget interessere os at vide hvorvidt den er kommen, hvilke Erfaringer De have gjort i den Retning osv.

Vi vente da snart at høre fra Dem, med hvem vi ønsker at være og forblive aandelig og hjertelig forbundne; thi ingensinde underskrive vi den Sætning, at det gode Forhold med *Marias* Bortflyttelse skal være

hævet⁴. Kjærligst være da den gode Hr. Steffensen, Jensen⁵, Knudsen⁶ og vor trofaste Jens Cornelius⁷ hilset fra Deres

C: Kold.

Fra Maria hilses Alle hver især, og fra Poulsen hilses Hr. Steffensen at Liebigs Breve⁸ skal snart blive tilsendt. – *Birkedal* er godt i Bedring og de Øvrige i hans Huus ligeledes.

L.A. Sjælland. (Holsteinsmindes arkiv II, 2).

¹ Den sønderjyske storbonde Knud L. Knudsen. ² Kolds søster. ³ Hindholm. ⁴ Af et senere brev fra Stephansen til Kold (15/7 1853) fremgår, at Stephansen har fået et „ubehageligt Brev“ fra Kold, der mente at have fået en kølig modtagelse hos Stephansen. ⁵ N. J. Jensen, førstelæreren på Hindholm. ⁶ C. Knudsen, skolens regnskabsfører. ⁷ Jens Corneliusen i Førlev indtog en fremtrædende plads blandt de vakte på denne egn. ⁸ Tyskeren Justus v. Liebigs „Kemiske Breve“.

28. Højskolelærer A. Chr. Poulsen Dal til lærer Peder Pedersen¹.

Ryslinge Folkeskole, d: 20de Jan. 1853.

Kjære Pedersen!

...

De vil vide noget om Skolen her, og jeg skal saa godt jeg kan søge at give Dem et Omrids deraf; men jeg maa bemærke, at det vil blive vanskeligt at give Dem noget levende Begreb af Skolens egentlige indre Væsen, saalænge De ikke kjender *Kold* personlig, thi K. og hans Skole ere saa inderlig sammenvoxede at den ene ikke kan kjendes tilgavns uden den anden, og K. er en ganske eiendommelig Personlighed. Med Hensyn til det Ydre altsaa, da er Skolen ganske privat og *Kolds* personlige Eiendom og staaer kuns forsaavidt i noget Forhold til det Offentlige, som K. i de 2de Vintre, Skolen har bestaaet, har faaet 150 Rbd aarlig af Ministeriet; vil han have denne Understøttelse fremdeles, er det nu blevet ham paalagt at lade afholde en offentlig Prøve, hvortil han vel neppe beqvemmer sig. Eleverne, hvoraf vi i Aar som ifjor have 15 imellem 14 og 26 Aar alle Bønderbørn, betale for Kost, Vask, Logie og Underviisning i 5 Vintermaaneder 30 Rbd. Hvad angaaer Skolens indre Væsen, da er dens Løsen: Christendom og Menneskelighed (Danskhed), og dens Hovedformaal er ikke saameget at bibringe Eleverne egentlig positive Kundskaber, som derimod at aabne deres Øie og vække deres Aand til at fatte Betydningen af Menneskelivet, til at skjelne imellem Sandhed og Løgn, Virkelighed og Indbildning i Livets forviklede Forhold, og

vække Kjærlighed til Sandheden, Skjønheden og Alt, hvad der er af Gud og fører til Gud. *Kold* læser Bibelhist. som han udvikler og anvender, Nordens Mythologie og for en Deel Danmarks Historie og saa har han Stii; jeg har ogsaa Danmarks Historie, Geographie, lidt Naturlære, Ret-skrivning, Regning og Sang, desuden forelæses stadig af de bedste danske Digtere, thi Poesien er en Hovedsag. Underviisningen skeer mundtlig, Eleverne selv læse ikke synderlig og aldeles ikke paa Lectier. Omgangslivet er meget frit og holdes saa naturlig som muligt: „Frihed for Alt, hvad der stammer fra Aand, for Ulve og Ørne vi have kun Baand.“² Det er en deilig Bestilling at være med i en saadan Skole, og jeg er som i et Paradiis og har rigtig begyndt at faae Syn for, hvad det er at *leve*, leve et virkeligt Liv.

...

Deres hengivne Ven

A. C. Poulsen.

R.A. (Peder Pedersens privatarkiv).

¹ P. Pedersen (1826–80) var på det tidspunkt lærer i Hals ved Alborg, hvor Poulsen tidligere havde været. Senere blev han enlærer i Vedsted i Vendsyssel.
² Citat fra Grundtvigs „Rim-Brev til Nordiske Paarørende“ i hans „Nordens Mythologi“ 1832.

29. Lærer Jøppe Tang til forstander C. Kold.

Kjøbenhavn, den 23de Febr. 1855.

Kjære Kold!

Siden De sidst saae Brev fra mig, har jeg modtaget Deres tvende Breve, baade det gamle og det ny om Jomfrupladsen paa *Nybogaard*¹, tilligemed det om Deres Folkeskole. Fru *Fleischer* var meget kjed af, at hun ikke fik Deres Søster, efter den anbefaling, jeg havde givet hende . . .

Jeg har læst Deres Brev om Skolen for gamle *Grundtvig*, og han glædede sig meget ved at høre baade, hvorvel det gaar, og har Udsigt til i Fremtiden at kunne gaa næst Guds Hjælp, ligesom han ogsaa bifaldt Deres Tanke om en tredie Klasse. Og hans Mening om Deres Skole, er kortligen denne, at den er allerbedst af alle vore Folkeskoler; og at De og den gode *Poulsen* udretter langt mere gennem Deres Skole, med *Voxne* og *Børn* og *Dansk Forening* for Menneskelivets og Folkelivets lykkelige Udvikling, end der udrettes enten paa Rødding eller Hindholm, med Opdragelsens-Anstalt paa Holsteinsminde, iberegnet. I et offentlig Møde forleden Aften, hvor *Chr. Larsen* var tilstede, hvor der blev talt om vore Folkeskoler, fremhævede jeg udtrykkelig Deres Skole, ihvor *simpel* den end tog sig ud, som Nr. 1, og det er bifaldet baade af *Brandt*

og flere; tillige lagde jeg *Chr. Larsen* varmt paa Hjerte, privat at anbefale den til Kultusministerens Opmærksomhed i flere Retninger, som han ogsaa lovede, og yttrede sig tillige meget godt om Folkeskolen i Dalby. Ligesom De vist godt mærkede, at jeg ikke godt kunde lade være saa tidt jeg fandt Leilighed, mens jeg var hos Dem, at lægge Folkene i Dalby Deres Skole paa Hjerte, saaledes kunde jeg heller ikke lade være paa min Sommerreise at udbrede Deres Rygte, saa ofte jeg fandt Anledning baade hos Præster, Lærere og Bønder. Og i den Pædagogiske Selskabs Møder her i Byen, har jeg i Vinter og engang havt Leilighed til at anprise Deres *fri Børneskole*, som et meget godt Exemplar at have for Øie, naar man for Alvor vil tænke at forny vore Almueskoler i en fri og utvungen Retning. Efter alt dette tilsammenlagt, vil De vist let kunne forstaa, at Deres og *Poulsens* Gjerning staar meget høit anskreven hos mig, og at jeg bidrager og vil bidrage alt mit til at kaste det rette Lys over Deres Skole, og ingenlunde sætte den under en Skjæppe, men paa en Lysstage, og baade ligefrem og ad Omveie hjælpe den til et godt og langt Liv, saavidt jeg formaar. Angaaendes nu med de smaa Midler at oprette en 3die Klasse, som De har i Sinde, da haaber jeg, at De idet, efter Bøn og Tro (den skjulte Hemmeligheds Kraft for Verden), er blevet enig med Gud og med Dem selv om at gjøre det, og saa har det heller ingen Nød, hvor broget det end kan see ud, saa skal nok baade Pengene og Læreren komme som af sig selv. Thi ligesom De, efter hvad jeg tror, med Bøn og Tro, og for Resten med saa at sige Ingenting, vist efter stærkt indvortes Gjæring og megen Kamp, reiste en Skole, fordi De efter Deres Livsanskuelse ei kunde andet, hvis ei Deres hele Tilværelse skulde blive en Grund-Løgn; og da der, som man klarlig seer, naar man ellers har Øine at see med, har hvilet Guds øiensynlige Velsignelse over Deres Skoleværk, saa det gror til det ene Aar efter det andet, saaledes tror jeg og, at der skal hvile Velsignelse over Deres ny Tanke om Skolens Udvidelse, naar De kun i Troen kan lægge rask Haand paa Plauen uden at see tilbage, thi det duer ikke. Men jeg er ikke Manden, kjære Ven! som De kan faa eller skal have til Lærer, thi jeg har et vis bestemt Plan for Øie med Hensyn til Grundtvig Skole eller noget lignende, som jeg ikke kan opgive, og som er en Sag mellem mig og den kjære Gud, som ikke videre her skal omtales, da tredie Mand med Aandens Øie, dog kun meget dunkelt vil kunne skue ind deri; -- jeg haaber, at De tydelig forstaar mig . . .

Eskesen² besøgte mig i Julen og var godt (dog kun temlig-godt fornøiet, men det tier De med) fornøiet paa Skolen i Hindholm. Jeg tror

gjerne, at De kan faa ham til Efteraar, og jeg tror og, at han passer for Dem . . . Grundtvig holder hver Onsdag Aften, som De vel har seet af Dannebrog, Foredrag i Dansk Forening. Det er højst mærkværdig saadan et Liv og Lune, som den gamle Kæmpe kan staa og fortælle med, og rulle Menneskeslægtens Levnetsløb op for os, saa vi ret med Hjertens Lyst kan høre paa ham³. Det *tegner* til at Grundtvigs Skole skal blive reist nu til Sommer, lidt uden for Kjøbenhavn, saa den kan begynde til Efteraar. *Maaske* han selv tager Bopæl ved Skolen, ellers kommer han derud nogle Gange om Ugen og holder Foredrag, hvis Gud sparer ham Liv og Kræfter. Efter al Sandsynlighed vil jeg baade blive Lærer ved Skolen, og desuden faa den Forretning at sørge for Husholdningen for Eleverne, som skal bo paa Skolen . . .⁴

Kolds arkiv. Trykt Kold-Pedersen, s. 181 ff.

¹ Nybogård ved Kvistgård i Nordsjælland var i 1853 købt af tidligere adjunkt på Herlufsholm A. Fleischer. ² Morten Eskesen, en af Ludvig Chr. Müllers seminarister, havde 1853–54 selv prøvet at holde højskole i Uth ved Horsens, kom derefter til Hindholm. ³ Grundtvig holdt 12 foredrag over verdenshistorien i febr.-maj 1855. ⁴ Tang har tænkt på Kolds søster Maria som evt. køkkenchef. Brevet mangler slutning. Tang blev året efter lærer ved Grundtvigs Højskole på Marielyst. 1859 oprettede han Blaagaard Seminarium, jfr. brev 42.

30. Forstander C. Kold til Skoledirektionen ved provst A. C. L. Heiberg.

Dalby d. 10. Marts 1855.

Paa Forlangende giver jeg mig herved den ærbødige Frihed at meddele Deres Højærværdighed følgende Udsigt over hvad der ved den højere Bondeskole i *Dalby* er gennemgaaet i nærværende Vinter 1854–55.

Efter at *Poulsen* har, 2de Timer hver Aften i Mørkningen, fortalt de verdenshistoriske Begivenheder i kronologisk Orden, efter *Nøsselts* Lærebog¹, har jeg 2de Timer hver Formiddag i 3 Maaneder, efter Vejledning af *Grundtvigs* store Verdenshistorie, stræbt at paavise Begivenhedernes indre, aandige, Sammenhæng, Menneskeslægtens historiske Udvikling.

De 2de Maaneders 2de Formiddagstimer er brugte til at gennemgaae og fortælle Nordens Mytologi, efter Oehlenschlägers Nordens Guder, og Resten af Formiddagen – 1½ Time – er anvendt til Stiiløvelse og Ret-skrivning, som er drevet meget videre iaar end forrige Aar. Saaledes har jeg havt Undervisningen i den voxne Skole hele Formiddagen, mens *Poulsen* har undervist i Børneskolen.

I de 4re Eftermiddagstimer (i de korte Dage 3) mens jeg har undervist

i Børneskolen, har *Poulsen* havt afvekslende : Geografi, Physik og Regning, fortalt Danmarkshistorie, den oldenborgske Stammes Regjering, for de Voxne og Børneskolens øverste Klasse, og den foregaaende Tid for de Voxne og Børneskolens yngste Klasse. Desuden Sang.

De lange Vinteraftener ere anvendte til : deels at læse og skrive paa egen Haand, deels til at læse een eller anden Bog for. Jeg har saaledes i denne Vinter læst *Torvald Vidførle* af *Hauch*, *Valdemar d. St.* og *hans Mænd*, *Huldregaverne* og *De sorte Riddere* af *Ingemann*, Tragoedierne : *Hakon Jarl*, *Væringerne*, *Sokrates*, og Eventyrene *Aladdins Lampe* og *Aly* og *Gulhyndy* af *Oehenschläger*.

Ærbødigst

C : Kold².

L.A. Fyn. Skoledir. f. Bjerger-Aasum hrd.s provsti, korresp. 1846-56.

Trykt Kold-Pedersen, s. 115 f.

¹ Friederich Nøsselt : Historisk Læsebog for Pigeskoler, oversat af C. Brix, 2. udg., Kbh. 1854 (med forord af Carl Ploug). ² Det har sikkert været Kold en skuffelse, at elevtallet på den højere bondeskole ikke var steget synderligt ; i sin indberetning til ministeriet af samme dato meddelte han, at der havde været 13 elever på skolen vinteren 1854-55, deraf 7 under 18 år, resten i alderen 21-30 år. I et brev til Morten Eskesen 18/4 1855 lagde Kold ikke skjul på, at han overvejede at søge degnekaldet i sognet, og lade Eskesen overtage højskolen i Dalby. (M. Eskesen : Samliv med Kold, Odense 1884, s. 177). Men Kolds venner opmuntrede ham til at søge en højere understøttelse fra ministeriet, hvorefter understøttelsen forhøjedes fra 150 til 400 rbd.

31. *Kateket H. J. M. Svendsen til forstander C. Kold.*

Ringkjøbing d. 5 Septbr 1855.

Kjære Kold !

En Mand, som eier en Gaard 3 Miil herfra, har en eneste Søn, som han lader til at have Lyst til at sætte i Skole hos Dem, og har bedet mig spørge Dem, hvad det koster om Aaret, ikke allene Underviisningen, men ogsaa Kost, Logi Vadsk ; thi jeg tænker nok, De baade kan og vil paatage Dem Omsorgen for Alt. Drengen har gaaet i Skole hos mig i henved 1 Aar ; død var han, da han kom, da han var blevet temmelig forsømt hjemme, temmelig død er han endnu, da han ikke er blevet holdt i Ørerne det Sted, han kom hen, og da De jo nok veed, at vore Real- og Borgerskoler desværre er et daarligt Sted at faae Liv, naar man ikke har noget af det iforveien . . . Drengen har ellers en god sund Forstand, og jeg troer vist der kan blive noget af ham, naar han kommer i Deres Hænder . . . og vil De tage imod ham, maa De ikke lade ham løbe

om Sommeren, men beholde ham til han har udlært hos Dem, saa tænker jeg, han kan have godt af at komme et Par Aar til Rødding. Det var Skade, at jeg ikke fik Dem at se, da jeg i Sommer var i Fyen, og navnlig da jeg var i Kjerteminde, men det kan det nu ikke nytte at græde over, men jeg vil ellers lade Dem vide, at jeg bliver ved at holde en Klat af Dem, og ret af Hjertet ønsker Dem Guds Velsignelse til Deres Gjerning i den levende Skole, Gud give vi maa faae mange flere af dem, det er det eneste probate Middel til at faae en samdrægtig og dygtig og kjærlig dansk Slægt paa Benene, og saa skal næst Guds Hjælp gamle Danmark nok blive staaende, hvor det har staaet, og hvor alle Danskere af ganske Hjerte ønsker det maa blive staaende, saalænge Verden staar. Hils min kjære Poulsen, og lev saa vel og lad mig snart høre fra Dem, om, og naar De helst vil have bemeldte Ungersvend.

Deres hengivne
Svendsen.

Kan jeg ikke snart blive Præst paa Holmen?¹

Kolds arkiv.

¹ Hindsholm. Svendsen blev året efter kaldet til forstander for Jelling seminarium, jfr. brev 33.

32. Folketingsmand Cornelius Petersen til forstander C. Kold.

Davinde den 11de Juni 1856.

Gode Ven!

Da vi har holdt det første Skoleraadmøde¹ hvor De og Deres Skole kom paa tale, saa anseer jeg det for min Pligt, at underrette Dem en Smule om hvordan dette stod af. Jeg har jo saaitid tænkt, at jeg dog engang skulde besøge Dem, og jeg tilstaar det er mærkeligt nok hvordan det kan blive ved at gaae hen – Det naar sig vel engang skal vi leve ret lenge – men da det vist er rigtigst, at De førend Provsten kommer – hvis Han ikke allerede har været hos Dem – faa nogen Underretning, saa maae De denne Gang nøies med hvad jeg paa Papiret kan mælde. –

Det gik nemlig saaledes til. Provsterne hafde forfattet en Skoleplan over Indtægter, og Udgifter i det løbende Aar, hvor de slet ikke hafde beregnet noget til nogen fri Folkeskole her i Amtet, jeg tenkte jo strax at jeg burde gjøre opmærksom herpaa, men jeg slap for at begjønede med det, da Biskop *Monrad* som De veed er Overskoledirectør var tilstede ved Mødet, og kom frem med det Spørgsmaal? er her ingen af de saa-

kalte Højskoler – eller Folkeskoler hvad man vil kalde dem. Provst *Struer*² tog først Ordet og svarede, her er maaske nok nogle Smaaskoler af det Slags, men om der er nogen af Dem der er af den Betydning, at man kan forsvare at beskatte Beboerne til Dem veed jeg ikke saalige. *Monrad* svarede derpaa, der er dog een i det minste som jeg maae antage ikke er saa ganske ubetydelig, da Den har faaet lidt Understøttelse af Staten – hvilket *Cultusministeriet* for Eftertiden gjerne vilde vere fri for, og nu overlade sligt til Skoleraadet – nemlig den i *Dalbye* som *Kold* er lærer for, hvem af De Herrer er Provst der? *Rohmann* maatte da til at mælde sig, og begjænte med at unskylde, at Han ikke hafde veret Provst ret lenge o.s.v.³, og derfor endnu ikke veret der – men skulde saa snart Han kunde reise derud – Han kunde altsaa endnu ikke afgive noget Vidnesbyrd om Skolen, men formodede, at *Cornelius Petersen* kunde det, da han vist var den der best kjendte den. Jeg maatte da ogsaa foreløbig bemærke, at jeg hvad min egen Erfaring angik heller ikke kjende just synderlig til Skolen. – Manden derimod som forestaar den kjende jeg meget godt, og har tidt talt med Ham baade om Skolen, og saa meget Andet – jeg maatte derfor meest henholde mig til mine Venners Vidnesbyrd som kjende den, og efter alt hvad jeg har hørt, og synes at have Grund til at troe, er det en af de Skoler der udretter mest til folkelig Oplysning – men da jeg neppe tør antage, at mit, og andre lægmænds Vidnesbyrd om en Skole vil vere synderlig afgjørende navnlig ligeoverfor Provsterne – saa vil jeg helst henvise til en anden Autoritet, nemlig den forrige Provst *Heiberg*. Jeg veed at Han i Begjændelsen var bange for, at Skolen ikke vilde tilfredsstille Ham, da Han frygtede den vilde blive i een for ensidig Retning, men det er vist, at Han sluttede med at anbefale den paa det Bedste og jeg formoder at det maae vere Hans Vidnesbyrd der har bidraget til, at *Cultusministeren* har gode Tanker om Skolen hvilket er mig fuldkommen bekjendt at Han har. *Monrad* svarede derpaa, det er ganske rigtig, at *Heiberg* har anbefalet Skolen. Provst *Rohmann* tog derpaa Ordet og sagde, ja jeg kjender ikke andet til den end efter omdømme af andre; og det er meget forskellig, da nogle roser den særdeles – medens andre siger, den er ingen Ting til – jeg troer nu ingen af Delene, men antager at Sandheden ligge midt imellem, kun frygter jeg for – at, skjøndt jeg ikke ynder den uendelige Udenadsramsen, saa vil jeg vist næppe blive tilfreds hvis der slet intet skal læres udenad – men som sagt jeg kan intet sige om det saalenge jeg ikke har veret der. –

Sagen ente med, at der blev bestemt 400 Rd til det Brug, men ikke hvem der skulde have dem, og om der var nogen der skulde have dem –

det skulde først bestemmes naar Provsten har veret derude. Imedens dette foregik viskede Provsterne *Struer*, og *Hald*⁴ bestandig sammen, og smilede, men svarede ikke et Ord ellers til hvad der blev sagt. –

De vil vist allerede af det berettede kunde skjønne, at dersom De nu skal have Skoleraadet med Skoledirectionen, og Amtstuekredsen til Velgjørere imod Deres Skole istedenfor Rigsdagen, og Staten, saa gjør De nok et daarlig Bytte, thi der kan vist neppe findes simplere Talsmænd for en Skole af det Slags end de Provster man paa Tiden har hos os og det er den største Ulykke, at det altid er Dem der bliver mest troet i disse Sager, og altsaa i Regelen afgjør dem. Amtmanden⁵ pleier gjerne at sætte en Ed paa, at Han ikke forstaar sig paa sligt, men føier til at det maae Provsterne vide, og saa af pure Beskedenhed siger de faae læg Mænd vi har med, at de kjender heller ikke til det . . .

Men skjøndt det er saa, saa tvivler jeg ikke paa Deres Skoles store Fortrin, og derfor kan jeg – efter denne Overbeviisning, og den broderlige Kjærlighed jeg nærer til Dem – nok saameget jeg formaar arbeide for deres Skole, paa det Sted mine medborgeres Stilling har sat mig, kun frygter jeg for, at jeg der vil komme til at staae ganske ene. –

Nu ønsker jeg De maae komme taalelig godt igjennem med Provsten den første Gang, og for at De ikke just skal overraskes af Ham syntes jeg at burde skrive, det er en Selvfølge, at jeg ikke ønsker at Han skal vide det. –

Nu en kjærlig Helsen til Dem og Deres, med øvrige Venner derude.

Kjærligst

Cornelius Petersen.

Kolds arkiv. Trykt Kold-Pedersen, s. 135 ff.

¹ Efter loven af 8. marts 1856 blev fordelingen af tilskudet til højere folke- eller bondeskoler overladt til amtsskolektionerne i forbindelse med amtsskole-rådene. ² N. J. Struer var provst i Odense herred. ³ J. L. Rohmann i Rønninge havde i sommeren 1855 afløst A. C. L. Heiberg, der var flyttet, som provst for Bjerger-Aasum herreder. ⁴ C. H. Hald var sognepræst i Lumby og provst i Lunde herred. ⁵ Chr. Fischer.

33. Seminarieforstander H. J. M. Svendsen til forstander C. Kold.

Jellinge d. 11te August 1856.

Kjære Kold!

Jeg har rigtignok modtaget Deres første Brev¹, men deels tænkte jeg ikke, det hastede saa stærkt med Svaret, da Skolelærerembedet her vist ikke vil blive ledigt før om en Maaned eller to, deels har jeg havt endnu

meget travlt til den i næste Uge forestaaende Afgangsexamen ; da De nu imidlertid paany har purret ved mig, skal De ogsaa faae Svar. Jeg veed med mig selv, jeg smigrer ikke, naar jeg siger, at De er den dygtigste Mand jeg kjender og vel nogensinde kommer til at kjende til at oplyse og oplive unge Mennesker ; jeg siger „unge Mennesker“, for jeg troer rigtignok det er især dem De er skikket til at virke paa, skjøndt jeg derfor ogsaa troer, at De er en meget dygtig Lærer for Børn, vel dygtigere end de Allerfleste. At jeg altsaa ikke kan andet end ønske, at De kunde blive Lærer ved Skolen her i Jellinge, følger af sig selv, og at jeg især maa ønske det for Seminarie-elevernes Skyld, følger af hvad jeg ovenfor har skrevet, da De i mine Tanker vil kunne blive et fortrinligt Exempel for dem paa, hvorledes man skal holde Skole, og det er det, Skolelæreren i Jellinge skulde være. Men langt hellere vilde jeg have Dem til Lærer ved Seminariet, hvor De vilde være paa Deres rette Hylde, skulde ogsaa faae Lov at røre Dem frit. For Øjeblikket kan det vel ikke ske, da ingen Plads er ledig her ; men Andenlærer vil vist inden ret længe blive befordret, og da kunde De blive Lærer her i Historie og Geografi og i at give Eleverne Anviisning til at holde Skole ; Skolen skulde da staa Dem aaben, for der at udføre for Eleverne, hvad De havde fremstillet for Dem paa Seminariet, og ved Siden deraf kunde De enten selv forestaa en Forberedelsesskole til Seminariet eller deltage i Underviisningen i den, der nu er, hvorved den vilde blive i en anden Stiil end den nu er. Jeg frygter for det vil ikke smage Dem ret længe at være Skolelærer her ; for det Første fordi De virkelig er af den Slags, hvem Forandring fryder, og for det Andet, fordi Embedet er temmelig besværligt : en talrig Skole, lidt over 100 Børn. Vanskeligheden for Dem i at gaa i Snørliv, som, omendskjøndt jeg skal gjøre hvad jeg kan for at det ikke skal blive for stramt, dog vilde genere Dem, trætte og kjede Dem. Har De ogsaa kjære Kold tænkt paa hvad det er De vil gjøre : ofre en fri selvstændig Stilling for at komme ind i og under Statens Skolevæsen, hvor Former og Regler altid vil faae meget at sige, om jeg saa vilde gjøre hvad jeg kunde for at De kunde blive saa fri som mulig. Kunde jeg bare skaffe Dem en fri Stilling her, saa veed jeg ingen, der bedre vilde være skikket til at være paa et Sted, hvor der er Seminarium end netop De, men i en tvungen Stilling i et af Statskirkens Embeder, troer jeg hverken De vil blive tilfreds eller Andre vil blive det med Dem. Var der imidlertid ingen Ud-sigt til at faae en dygtig Lærer her til Skolen, vilde jeg dog af alle Kræfter raade Dem til at prøve, men Knud Sørensen², som De jo nok kjender og jeg derfor ikke behøver at anbefale Dem, vil soge det og gjerne have

det. Han har, som De veed, tidligere været Hjælpelærer ved Skolen, vundet Børnenes og flere af Forældrenes Kjærlighed, og Mange vil ønske ham hertil, jeg med, ogsaa for Seminariets Skyld, paa hvis Elever han har havt megen Indflydelse. Han veed godt selv, hvad jeg ogsaa veed, at han ikke kan maale sig med Dem, men han er i mine Tanker bedre skikket end De til at være Lærer i en af Statens Skoler, da han ikke hverken efter sin Natur eller sine Gaver føler sig opfordret til saa brat og øieblikkelig at bryde med det Bestaaende, som De efter hele Deres Udvikling maa, vel ogsaa efter det Greb De har paa at være Lærer i nogen Maade kan være berettiget til.

Men kjære Kold, gjør hvad De vil, jeg har ikke skrevet dette for at holde Dem tilbage, men kun for at De nøiere skulde tage den Sag under Overveelse. Den gode Rasmussen³ har vist fremstillet Dem Jellinge i et Rosenskjær; det er langtfra Altsammen saa rart her, fremfor Alt er jeg slet ikke saa rar, skjøndt Gud veed det jeg vil gjerne være paa Livets Side mod alt Dødbideri, og kunde ingen Dødbideræder ønske hertil heller end Dem, naar jeg bare kunde see, De i den Stilling De ønsker kunde blive fornøiet, og kunde og vilde holde ud daglig at gjøre det meget udivendige Slidearbeide, som jo vistnok til en vis Grad er nødvendigt, skjøndt naturligviis ikke som det nu drives, paa de allerfleste Steder, hvor det har slaaet alt Aandsarbeide og Aandsliv ihjel. Betænk Dem nu to Gange, der er Tid nok endnu, og optag i Kjærlighed, hvad jeg har skrevet, det er skrevet i Kjærlighed til Dem og den Sag vi Begge vil tjene; skjøndt jeg ikke er meget dristig af mig, er det dog heller ikke fordi jeg er bange for at lide Ondt med Dem for Sagen, den kan ikke fremmes, uden vi maa lide Ondt; det der meest har bevæget mig dertil, er Frygt for, at jeg ikke skulde være stærk nok til at række Dem den Haand De behøver, saavel som holde Dem tilbage, naar det gjøres nødigt, og det kan ogsaa gjøres nødigt, saavidt jeg kender gamle Kold. See, det var nu ærlig talt, og dermed Gud befalet i Jesu Navn.

Deres
Svensden.

Kolds arkiv. Trykt Nygård II, s. 141 ff.

¹ I dette brev har Kold skrevet om, at han tænkte paa at søge skolelærerembedet i Jelling, naar det blev ledigt – for at være i nærheden af Svensden, der samme år var blevet seminarieforsøger og præst i Jelling. ² Læreren Knud Sørensen tilhørte den grundtvigske bevægelse og havde været med til at skabe baggrund for Svensdens virke i Jelling. Han var fader til skolemanden Marius Sørensen og far-fader til komponisten Oluf Ring. ³ A. K. Rasmussen, en af Kolds elever, der var blevet optaget paa Seminariet i Jelling.

34. Forstander C. Kold til højskolelærer Morten Eskesen.

Dalby d 8de Sept 1856.

Gode *Eskesen*! Deres Opfordring om gode Raad er kommen til mig¹, men her er gode Raad dyre. Jeg kjender ingen der er ledig paa Torvet, alt hvad der kan bruges, bruge vi selv; thi vi ere i fuld Virksomhed med at oprette private Skoler for Bønderne her i Fyen. Men efter det Indtryk jeg har modtaget af Deres Brev, synes mig, at Krüger gjorde bedst i at sende mig sin ældste Søn til Prøve, og hvis han fandt det svarende til sine Hensigter da lade de andre følge. Jeg har adskillige saadanne hos mig, baade fra Fyen og Jylland, 6 (i) alt. Prisen 120 Rbd. aarlig for Kost og Underviisning, Vadsk osv. Sengeklæder medbringes og Medikamenter, Doktorløn og Klæder betales aparte. Undervisningen er levende, Opdragelsen meget samvittighedsfuld, men Kosten er simpel, almindelig Bondekost, som jeg nyder den selv. Proprietair *Bruhn* til *Ryberg* ved Ringkjøbing kan anbefale, han har havt 3 Sønner her, og *Strandbygaard* til Borgensgaard ved Ringkjøbing har en Søn her for Tiden². *Carl Peter Hansen*, Skriver hos Herredsfogden i *Toftlund*, er opdraget hos mig, og kan afgive Vidnesbyrd i denne Henseende. Da netop de 2de af de Drengue jeg har, gaae bort til Foraaret, kunde jeg saameget lettere modtage dem, men hvis det forlanges, kan det ogsaa skee til October.

Det er med blandede Følelser vi betragte Gr. Høiskole, men vi ønske den og Dem al muelig Velsignelse.

Deres

C: Kold.

K.B. (Nyere Brevsaml. Da. IX.) Trykt Kold-Pedersen, s. 130.

¹ Eskesen, der var huslærer hos Hans Krüger i Bevtøft, skulle være lærer på Grundtvigs Højskole. I den anledning havde han i et brev 30/8 bedt Kold skaffe Krüger en lærer i sit sted. ² Jfr. brev 31.

35. Sognepræst Hans Sveistrup, Nørup, til forstander C. Kold.

Nørup Pstg 7 Nov 1856.

Kjære Hr. Kold!

Nær var Deres Sendebud reist hjem uden et Ord fra mig; thi jeg var ikke hjemme, da han paa Tilbagereisen kom hertil iaftes, og først da han vilde afsted i dag. Men jeg lod ham stoppe og er nu kommen til Skrivebordet for dog at sende Dem et Par Linier med en venlig Hilsen, siden han ingen reelle Vare(r) bringer hjem fra sin Expedition. Jeg veed desværre ikke Nogen at sende dem som Elev for Deres Skole. Her i Sognene

mangler der baade Sands og Penge for slige Foretagender. De faa der har Pengene har jeg forgjæves opmuntret til at sætte Noget paa Deres Sønners Oplysning og Udvikling hvor jeg meente der var Evner til at tage imod Noget; men „man kan ikke undvære ham hjemme“, var saa den Udflugt, hvormed Slige redde sig. – Gud veed, jeg vilde gjerne vække Sands her for Alt hvad der stammer fra Aand, men, enten jeg ikke duer til det, eller Timen er endnu ikke kommen for dette Folk – det gaaer usigelig smaat for mig. – Jeg har imidlertid – Gud skee Lov! endnu Mod og Lyst til at arbeide, og har altsaa ingen Nød. – Min eneste Søn Poul er i Skjold Præstegd hos Fog¹, hvor han med dennes Børn nyder en levende Underviisning af Cand. Matzen². Vi har det nu saa stille i vort Huus. Jeg har været nær Døden i sidste Foraar af en Lunge- og Leverbetændelse, og er ikke stærk til at udholde meget Arbeide. Men naar det ikke er mig over Haand, kan jeg arbeide let som før. – Jeg glæder mig over Naboskabet til Svendsen³, hvorvel jeg hidtil ikke har seet ret meget til ham, da han er uhyre ophængt. Han har nu Kofod⁴ til Medhjælp men er endda nær ved at ville gjøre Alting selv. –

Lev vel! kjære Hr. Kold, og Gud give Dem stedse en god Arbeidsmark og bevare Dem Lyst og Kraft til Skole-Gjærningen.

Deres hengivne

H. Sveistrup.

Kolds arkiv.

¹ Carl Fog var sognepræst i Skjold, Bjerge hd. ² Mathias Theodor Matzen (senere: Madsen), der i 1858 blev kapellan i Jelling. Senere præst i Ringe på Fyn. ³ Nørup er nabosogn til Jelling. ⁴ H. J. Koefoed var i 1856 hjælpepræst hos Svendsen i Jelling-Hover, året efter blev han sognepræst i Sønder Nørå.

36. *Sognepræst, landstingsmand* 7. *Victor Bloch*¹ til forstander *C. Kold*.

Kjøbenhavn d. 5 Febr. 1857.

Kjære Kold!

Det glædede mig igaar paa min Plads i Thinget at finde Deres Brev af 23 f. M. (hvor har det dog været i al den Tid? – har det maaskee ligget paa Storms Postkontor?). Det er da et forfærdeligt Oprør, vort Selskab² foranlediger; men det er et godt Tegn paa, at der er Noget deri og navnlig Noget af det, den store Hob ikke synes om. Det er jo ingenlunde Kjærligheden til det bestaaende Skolevæsen, der bringer disse Folk paa Benene³, men det er en Fornemmelse af, at der i Selskabet er en Aand,

som man frygter*. Mit Skrift om Selskabet skulde i disse Dage udkomme hos *Milo*⁴. De vil vistnok sørge for, at det vinder Udbredelse. Prisen bliver neppe over 2 sk. Jeg haaber, det skal gjøre noget Gavn, styrke Vennerne, og maaskee bringe Modstanderne til Fornuft.

...⁵

Der er bevilget 5000 *rd* mere til Bondehøjskoler, end Ministeren efter Skoleraadenes Indstilling havde forlangt. Skulde da Skoleraadet ikke blive Dem gunstigt, er der jo Udsigt til, at Ministeriet kan tage sig af Deres Skole. Jeg har anbefalet den til Hall og Monrad.

Jeg havde glædet mig til at have gjort en lille Rejse hjem og prædiket sidste Søndag. Jeg længtes derefter, baade for at gjensee mit Huus og min Menighed (ikke mindst den første); men den indtraadte Vinter med Iisbaadsfart over Beltet nødte mig til at opgive dette Ønske. Det glæder mig, at De samler vore Folk derude om Søndagen. Jeg beder Dem bringe dem min hjertelige Hilsen i Herren. Skjøndt fraværende, er jeg dog ikke udenfor, men i den Ende, hvortil han har knyttet mig. Jeg er ogsaa her kommen ind i en lille Søndagskreds af christelige Lægfolk (af Grundtvigs Tilhørere), der have bedet mig komme i deres Forsamling Søndag Aften. Jeg har været der 2 Gange; men sidste Gang havde Grunnet⁶ nær forstyrret Freden.

Hermed maa De for denne Gang lade Dem nøie. Vær med Deres kjære Søster og Poulsen kjærligst hilset.

Deres hengivne

J. Victor Bloch.

* Jeg skal passe paa, naar Andragendet kommer. Det bliver vist kun til Vedkommendes egen Prostitution. Jeg troer, at Hall vil følge Selskabets Bevægelser med Interesse.

Kolds arkiv.

¹ Bloch var siden efteråret 1855 sognepræst i Kerteminde. Samme år var han valgt til landstingsmand. ² På Blochs initiativ havde Kold, Poulsen, Birkedal, Chr. Larsen og hindsholmske bønder i efteråret 1856 dannet „Selskabet for den danske Almueskole“ (ca. 150 medlemmer) med det dobbelte formål dels at oprette frie almueskoler, dels at reformere statens almueskolevæsen. Selskabets stiftelse havde givet anledning til en avisfejde. ³ Modstanderne af selskabet havde 15/12 1856 dannet „Landboforeningen for Hindsholm“. Denne indgav 16/1 1857 et andragende med 344 underskrifter til ministeriet, hvori Kolds skole beskyldtes for at nære ensidige, religiøse kristelige anskuelser og drive partipropaganda for statens midler. Det tilrådes indtrængende at berøve Kolds skole dens statsstøtte. 42 af Kolds tidligere elever indgav senere et modandragende, trykt i Fyns Avis 3/7 1857. (Se Kold-Pedersen, s. 128 f.) ⁴ Skriftets titel var: Om „Landboforeningen for

Hindsholm“ og dens Andragende. (Odense 1857). ⁵ I det udeladte omtales en ansøgning fra en del beboere på Hindsholm af 1/11 1856, om de – skønt sognebåndsløserne til Kerteminde – må benytte deres egne kirker ved ministerielle handlinger; Bloch mener, denne ansøgning vil møde modvind hos myndighederne. ⁶ Missionæren N. P. Grunnet havde 1855 oprettet sin egen frimenhed i København.

37. *Seminarieforstander H. J. M. Svendsen til forstander C. Kold.*

Jellinge d. 23de Marts 1857.

Kjære Kold!

Hermed sender jeg Dem Huusmand . . .¹ tilligemed hans Søn. Han har været hos mig med ham, og vil gerne have ham optaget paa Seminariet iaar. Men det vil neppe gaa, da han synes betydelig at trænge til at faae noget fyldt i sig; det er stor Skade, at De ikke har faaet fat i ham før; men kan De nu tage ham, saa prøv hvad De kan gjøre for ham til 1ste Juli, da Optagelsesprøven saa holdes her. Jeg har sagt Faderen, at De er den Bedste jeg kan raade at sende ham til, hvis De vil tage imod ham og indlade Dem paa det; uagtet jeg ingenlunde derfor vil sikre ham for at blive optaget. See fremfor Alt at komme paa det Rene med, om det er Sandhed for ham, at han har Lyst til Skolevæsenet.

Geltzer² har faaet Bevilling til at optages paa Seminariet, hvis han bestaar. Lev vel.

Deres hengivne

Svendsen.

Hr. Lærer Kold.

Kolds arkiv.

¹ Navn og hjemsted udeladt af udgiveren. ² Rasmus Geltzer, en gårdmandssøn fra Vonsild, havde i 1855–56 været elev hos Kold for at blive forberedt til optagelse på seminarium. Han blev senere højskoleforstander i Sinding.

38. *Folketingsmand Cornelius Petersen til forstander C. Kold.*

Kjøbenhavn den 26de Novemb 1857.

Kjære Kold!

Jeg har ifølge Deres Ønske talt med *Monrad*, og fik det Svar af Ham, at Han kunde ikke gjøre videre ved den Sag med mindre De sendte et skriftligt Andragende herind til Cultusministeriet med Begjering om, at faae Sagen afgjort – naar De gjorde dette skulde Han fremskynde den hvad Han kunde –. Paa Spørgsmaalet, om han agtede at besøge Deres Skole i Vinter svarede Han, ja, det kan jeg ikke sige noget om, nu bliver vi jo her – nemlig i Rigsdagen – til Juul, og saa skal Rigsraadet træde

sammen midt i Januar, saa der er daarlige Udsigter til at komme der – eller andre Steder. – Jeg taledede da med Ham om Pastor *Lehns* strænge Fordringer med Hensyn til Skoleexamen for Eftertiden, hvortil han svarede, Ja! der er ikke det mindste ved dette at gjøre, naar det forlanges kan de ikke blive fri for at møde med Børnene i Sognets Skole – thi *Kolds* Skole er jo ikke nogen autoriseret Skole – og Han ønsker vel heller ikke at faae den til at være det ⁻¹. Det var ellers mærkelig nok – et Par Dage førend jeg modtog Deres Brev hafde jeg en Samtale med *Monrad* – netop om Deres Skole – jeg hafde jo engang tidligere takket Ham for den Hjælp han ydede mig, og Skolen ved Mødet i *Odense* ², men dengang svarede han blot – ja, i er dog nogle frygtelige Mennesker derinde, det Spe(k) takkel i holder om jeres Skoler – men denne Gang kom Han hen til mig – det skeete nemlig om Aftenen i Læseværelset – og spurgte mig, naae, hvordan gaar det med Skolen i *Dalbye*, og var det dog ikke sandt hvad jeg sagde i *Odense*, at den dog maae vække noget Liv hos de unge Mennesker som er der? – Paa dette Spørgsmaal var der jo den ønskeligste Leilighed for mig til at faae sagt hvad jeg kunde, og det gav ogsaa Anledning til en lille livlig Debat. – Han kom nemlig igjen med de Udtryk: Ja! i er nogle urimelige Mennesker derinde – i siger, at hvad der er i Almueskolerne det er alt sammen Dødt – jeg spurgte da, hvem siger det? – Han svarede, det gjør *Bloch*, og *Birkedal*, og alle deres Lige, men det er bestemt for meget sagt – der er Almueskoler som ikke er daarlige – jeg forsvarede mine Landsmænd det bedste jeg kunde, og sagde at Han misforstod Dem – og hafde en god Hjælper i vor fælles Ven, *7. Jørgensen* ² der var nærværende, og hørte – samt deeltog i hele Historien. – *Monrad* var i meget god Houmør, og det en(d)te med, at Han spurgte mig hvorlangt jeg var fra Skolen, og at Han maatte besøge den engang, samt at Han da ønskede at faae mig med derud. – *7. Jensen* var hjemme paa et Besøg, da jeg modtog Deres Brev, men er her nu igjen, og beder at hilse – ligeledes *7. Jørgensen*.

Maae jeg bede Dem hilse *Paulsen* med flere Venner, og navnlig, naar De kommer til *Kerteminde* hos Madammerne *Larsen*, og De selv vere kjærlig hilset fra Deres

Cornelius Petersen.

Kolds arkiv. Trykt Kold-Pedersen, s. 140 f.

¹ Sognepræst C. E. Lehn i Mesinge var kritisk overfor Kolds undervisning og stillede krav om at børnene i Kolds friskole skulle møde til eksamen i sognets skole. ² I sommeren 1856, jfr. brev 32. ³ Folketingsmand Jens Jørgensen, Bjerregården.

39. *Const. stiftamtmand Chr. Fischer til Ministeriet for Kirke- og Undervisningsvæsenet.*

Fyens Stiftamthaus d. 24de Marts 1858.

Foranlediget ved det ærede Ministeriums forskjellige Skrivelser betræffende den Understøttelse, der er tilsagt Seminarist *Kold* til hans saakaldte højere Bondeskole paa *Hindsholm*, tillader jeg mig paa *Odense* Amtsskoledirections Vegne foreløbigen at meddele, at . . . vedkommende Provst¹ har berammet en Visitats og Prøve i Skolen og af Planen for sammes Virksomhed², og at Amtsskoledirectionens øvrige Medlemmer, saavidt Leiligheden tillader det ville overvære bemeldte Prøve der vil blive afholdt d. 26de d. M., og Ministeriet derefter nærmere underrettet om Sagen.

C. Fischer
const.

R.A. Kultusmin. 2. eksp.kontor 1857, journ. nr. 919. Trykt Kold-Pedersen, s. 146.

¹ J. L. Rohmann. ² Efter anfordring indsendt af Kold 12. marts 1858, trykt Kold-Pedersen, s. 143 ff.

40. *Provst J. L. Rohmann til Kultusministeriet.*

Den 26 Marts 1858.

Efterat have modtaget Planen for den høiere Bondeskoles Underviisning paa *Hindsholm*, hvis Indsendelse var bleven forsinket ved en Feiltagelse af Pastor Møller i Dalby, fra hvem Directionen er bleven tilstillet hoslagte Undskyldning, har undertegnede Medlemmer af Amtsskoledirectionen foretaget i Dag en Undersøgelse af Skolens Tilstand og hvorvidt den indsendte Plan er bleven fulgt i indeværende Vinter. I sidste Henseende fandt vi, at dette i det Hele havde været Tilfældet, ikkun maatte vi bemærke, at der var anvendt for mange Timer paa Verdens- og Fædrelandshistorien, af hvilke adskillige burde været henlagte til danske Stiiløvelser; men da vi ikke fandt Anledning til at gjøre betydeligere Udsættelser paa Planen, have vi i Henhold til det høie Ministeriums Skrivelse af 17. August f. A. tilladt os at udbetale Skolens Bestyrer, Seminarist *Kold* de ham for 1856/57 tilstaaede 400 rd af Sorø Akademies Midler.

Hvad Skolens Tilstand angaaer, da havde efter Bestyrerens Opgivende 18 confirmerede Elever fra forskjellige Egne i Fyen besøgt Skolen i Vinter, af hvilke 16 vare tilstede ved Overhøringen, og adskillige viste at have gjort god Fremgang i flere af de foredragne Underviisningsfag,

især i dansk Stiil og Begyndelsesgrundene i Physik, Chemi og Beregningen af Fladeindhold; dog finde vi os foranledigede til at tilføie, at vi ikke kunde tillægge Skolen det Værd, at vi tør ansee det tilraadeligt, at den tillægges hvert Aar som en Art staaende Understøttelse af et saa stort Beløb af det Offentlige som 400 rd, da nogle Aftenskoler have begyndt at stræbe efter at stille sig paa en lige saa stor Høide som den nævnte høiere Bondeskole; hvorimod vi ikke have noget at erindre imod, at han for Aaret 1857/58 tillægges en Understøttelse af 400 rd, forsaavidt ingen lige saa kompetente Ansøgere maatte melde sig, forinden endelig Bestemmelse bliver taget. Forøvrigt tillader Amtsskoledirectionen sig at tilraade, dersom Skolen fremdeles skal tillægges offentlig Understøttelse, at den maa indordnes under det almindelige Skoletilsyn.

Den modtagne Underviisningsplan have vi den Ære at vedlægge tilgemed det med Ministeriets Skrivelse af 20de d.M. modtagne Bilag.

Amtsskoledirectionen for Odense Amtsradsreds . . .

Fischer
cst.

C. Hald

Rohmann

R.A. Kultusmin. 2. eksp.kontor 1858, journ. nr. 143. Trykt Kold-Pedersen, s. 150 f.

41. Forstander C. Kold til provst A. C. L. Heiberg.

Dalby, d. 1. April 1858.

Kjære Provst Heiberg! Den 27de Marts¹ stod, som Hr. Provst Hald fra Lumby naadigst behagede at udtrykke sig „Hovedslaget (“) i den nu i 2 Aar førte Skole-Krig, og vi vandt Seier. Otte Dage i forveien kom Hr. Pastor *Møller*, efter i et heelt Aar ikke at have ladet sig see i Skolen, kisteglad med en Skrivelse fra Amtsskoledirektionen, hvori meldtes, at om 8te Dage agtede den at indtræffe her for at holde *Overhøring* over den høiere Bondeskoles Elever, og Landboforeningen begge Pastorerne *Lehn* osv. frydde sig i Aanden. Jeg var bange, som Ezechias; thi vilde Fjenden end givet mig 2000 Heste havde jeg dog ikke Ryttere til dem². Den ene bedrøvelige Tidende indløb efter den Anden, Verdenshistorien var ikke naat længere end til det 10de Aarhundrede, og Danmarks-historien til Reformationen, Stiftamtmanden var i Familie med *Møller* og den dygtigste af vore Elever, en lille Confirmand, der har gaaet i Skole i 3 Aar og 2 Vintre i den Voxne, fik *Møller* ved velvalgte Midler Forældrene til at holde tilbage fra at møde. Saaledes forberedte modtog vi den forventede og frygtelige Dag. De høie Herrer indtog deres Høi-

sæder, som de romerske Fædre efter Slaget ved Zama, for at meddele Cartago sin Dødsdom. Poulsen fik Befaling til at rykke ud med sit tarvelige Forsvar, som snart forvanledes til et halvt fortvivlet Angreb, Centrifugal-Centripetal- med flere Kræfter sattes i Bevægelse, og Poulsen erklærede, at dersom Jordens Tiltrækningskraft ophørte, men Svingkraften vedblev, vilde den svinge os fra sig i Afgrunden, og denne Erklæring, der blev afgiven med saamegen Kraft, at vi alle følte os i Faldet, virkede som et elæktrisk Slag paa Censorerne, og nu fik Hæren Bersærkergang, Phosforkalk og Kali, Imperfecter og Plusqvamperfecter regnede som Confekt, Sukkerkugler og Granatæbler ned over Fjenden at han tilsidst, som Antonius i Slaget ved Actium, overgav sig paa Naade og Unaade.

Henimod Slutningen indtraf imidlertid et kritisk Øieblik just som Slaget Chalons paa de katalauniske Marker skulde til at begynde; thi vel var baade Vest og Østgothor med Hunnerne paa Pladsen, men Aetius manglede. – Her var gode Raad dyre, thi han var den eneste der kunde udfylde Pladsen; men seire skulde vi (& ;) thi en lille lavmælende Jyde hvidskede ham til de Nærmeste, saa han som Pallas Athene af Zeus Pande, sprang i fuld Rustning ud af 4de Munde paa engang, til stor Opbyggelse for hele Forsamlingen. Til Overflod læste vi Engelsk og sang fiirstemmig, og Høiærværdige Hr. Provst *Rohmann* erklærede sig ganske tilfredsstillet. Stiftamtmanden var glad og takkede Eleverne hjertelig; men den arme Pastor *Møllers* Lod var falden paa de uliflige Steder; thi hans Færd, der var bestemt for Mørket, blev trukket frem og nødte ham til et Forsvar, der gjorde hans Sag værre. Den gamle Provst *Rohmann* var virkelig glad, især da han selv kom til at examinere i Verdenshistorien, hvad han gjorde med et næsten mageløst Liv, af det Slags, som Provst *Hald* kaldte Kundskabslivet. Imidlertid forundrede man sig over det herskende Liv i Skolen og navnlig Provst *Hald* bemærkede, at der laae et sjeldent rart Udtryk i Elevernes Ansigter; men at dette kunde være en Frugt af Omgangslivet og Underviisningen, syntes han ikke at forstaae. Iøvrigt glæder det mig, at Skolens Venner, der har stridt for den og hjulpet den paa Fode i dens unge Dage, ikke ved et Nederlag i dette kritiske Øieblik fik Skam til Takke.

Dalby, d. 1 April 1858.

Deres

C. Kold^s.

Kolds arkiv (koncept). Trykt Kold-Pedersen, s. 151 f.

¹ 26/3. ² 2. Kg. 18,23. ³ Næste år indsendte Kold beretning 24/3 til provst Hansen i Fraugde; pastor C. E. Møller og sogneforstanderskabets formand, And. Nielsen,

udtalte, at de ikke kunne affatte nogen bedømmelse af skolen, da de hverken af deres foresatte eller af Kold var blevet opfordret til at kontrollere den. Chr. Larsen og to andre sogneforstandere sagde overfor provsten god for skolen, og provsten udtalte overfor ministeriet ønske om, at der måtte „beskikkes en Inspektion, som stadig kan have Tilsyn med denne højere Bondeskole“. Ministeriet afviste 15/6 1859 dette forslag; det måtte blive skoledirektionens sag at holde tilsyn med skolen og – forlange eksamen afholdt. – Om det næste modtræk mod Kolds skole, Landboskolen i Lumby, se brev 44.

42. Højskolelærer A. Chr. Poulsen Dal til forstander C. Kold.

Viingårdstræde Nr. 129 A 4de Sal, 4de Apr. 1859¹.

Kjære Kold!

Nu er jeg da kommen så vidt, at jeg kan give Dem Besked på nogle af Sagerne . . .

Jeg kom så til Monrad, men blev strax viist hen til Fjord² da M. ikke havde Tid at tale et Ord med mig. En Skolelærer Bjørnbak der har en Bondehøiskole i Viby ved Aarhus, er ankommet, og et Par lignende Fyre fra Jylland ventes at komme, disse skulle tage Deel med mig i Underviisningen, der skal gå uafbrudt i de 7 Måneder. Der skal studeres: Mathematik, Physik og Chemi som faste Lærefag, og Landmåling med Nivelering, såvidt Tid og Leilighed tillader; desuden får jeg – istedet for en Deel af Chemien, som jeg er foran med – noget Botanik.

Bjørnbak og jeg har i Dag begyndt med noget Landmålingstheori, Korttegning osv. og skulle blive ved dermed til Påske. Først da, når de andre ere ankomme(t), begynder Comediens fulde 5 Acter. Ferietiden skal så benyttes til praktisk Landmåling ude i Dyrehaven.

Vi vare altså ude på Grundtvigs Høiskole; men der er helt uhyggeligt at komme, og der synes virkelig at være en ulykkelig Stjerne over denne Anstalt: få Elever, hvoraf flere nogle jammerlige Lapse, Uenighed imellem Lærerne indbyrdes, ligeså mellem Lærerne og Comiteen, bundløs Gjæld uden Udsigt til at kunne klare den o. m. m. Forresten er den factiske Tilstand ifærd med at undergåe en total Forandring: Tang forlader Skolen til Mai og Brandt til Efteraaret. Det var jo først ordnet således, at Tang skulde havt Oekonomien; nu skulde der vælges en Forstander, Valget faldt på en Cand. Grove, men denne forlangte for sin Person de 5 største Værelser – enddog han er ugift – da han ellers var bange for, han ikke kunde erholde og opretholde sin Anseelse som Forstander; Tang kunde ikke drive Menageriet under åben Himmel – og der stod man nu. Grundtvig holdt på Tang, Commiteen på Grove og C.

seirede, Tang fortrækker og overlader Gr. de 5 Værelser og det Øvrige med. Og så sætter Tang sig ned et Steds ved Frederiksberg og opretter en Bondehøjskole der med bedre Kjøb end Grundtvigs, Timelærere fra Kbh. osv. Således ståe – eller ligge Sagerne – Virvar fra Ende til Anden.

...

Jeg skal se i Morgen at få talt med Monrad om Skolens Sager, med Landhuush.-Selskabets Sekretær o. fl., og så skal De ret snart høre fra mig igjen.

Venlige Hilsener fra

Deres *A. Chr. Poulsen Dahl.*

Kolds arkiv. Trykt Kold-Pedersen, s. 158 f.

¹ I sommeren 1858 havde Poulsen søgt supplerende undervisning i fysik og kemi ved et af ministeriet arrangeret kursus; året efter indbød ministeriet lærere ved bondehøjskolerne til et naturvidenskabeligt kursus på Landbohøjskolen. ² Docent N. J. Fjord ved Landbohøjskolen.

43. *Friskolelærer Lars Frederiksen¹ til forstander C. Kold.*

Baaing Friskole 11 Ap. 1859.

Kjære Kold!

Jeg modtog for kort siden et Brev fra Knudsen i Rødding, hvori han anmodede mig om, at sige til Dem, at han med Flere tænkte paa, at faa en Sammenkomst istand af Friskolelærere først i August Maaned og at han tillige tænkte paa at Sammenkomsten skulde holdes hos Dem. K. skriver: „hos Kold synes mig, maatte man samles i Begyndelsen af August og Kold maatte da af Kjærlighed til Sagen, tilbyde Folk Huus og Mad for gode Ord og Betaling,“ endvidere: „Mødet burde holdes i den nævnte Egn, hvor efter mit Skjønnende, de livligste og meest lyselskende Bønder findes; hos Kold burde det holdes; thi han er den Dygtigste og Lykkeligste af de mange, der fuske paa livligt Skolehold.“ „Mødet burde synes mig, indskrænkes til dem, der er eller har været Friskolelærere (han tænker her paa C. J. Brandt)² medens forøvrigt Bestyrelsen kunne indbyde hvem den fandt skikket dertil; Tallet paa de Sidste burde dog vist næppe sættes for stort; thi der er Mange, som hverken mangle Deeltagelse for et bedre Skolevæsen og eiheller mangle de en Anseelse og Myndighed, som dog, vel at mærke, neppe er grundet paa deres Sands for, og Forstand paa det Folkelige, og den Oplysning, som alene er det tjenlig; – der ere saadanne Mange, som vilde kue mangan en kostelig Yttring, navnlig af de yngre Lærere, og som let, uden selv at ville det, kunde

forrykke Mødets reent folkelige Grund.“ „Men husker paa, det er *det Folkelige, det Danske*, der skal kjæles for og fremhjælpes paa sligt et Møde.“

...³

Deres hengivne

Lars Frederiksen.

Kolds arkiv. Trykt Kold-Pedersen, s. 162 f.

¹ Lars Frederiksen fra Ryslinge havde allerede som 14-årig været elev hos Kold i 1849, igen i 1851–52, derefter på Rødding 1853–54. ² Som skulle gå af. ³ Her skriver Lars Frederiksen, at han ikke selv kan komme til et sådant møde.

44. Forstander C. Kold til højskolelærer J. L. Knudsen.

Dalby d. 29de April 1859.

Kjære Knudsen. Jeg har hørt en Fugl synge om, at Du med Flere maaskee kunde have, eller faae isinde, at holde et Friskolemester Møde her hos mig først i August, hvilket Forslag jeg, hvis det ellers kommer til Udførelse, med Fornøjelse slutter mig til, og hvis ikke Medlems-Antallet vil blive alt for stort, kan jeg ogsaa sørge for Kost og Logis. En 30 Personer omtrent kan vi vel gjøre Udveje for, især hvis det er Folk der lægge Vind paa Gudsfrygt med Nøjsomhed, hvilket er en stor Vinding. Jeg tænker mig nemlig et lille hjemligt Møde; thi ellers maatte det helst holdes i Kjøbenhavn, for at gl. Grundtvig kunde være Sjælen i det store Legeme, ligesom jeg ogsaa haaber, at Bestyrelsen iforvejen har gjort sig klar hvad den vil, og ialfald medbringer en Basis for Forhandlingerne; thi jeg og alle mine ere ulærde Folk, som ikke paa egen Haand kunne holde Møder, men naar Brandt og Du kommer, kan jeg være rolig i denne Henseende. For det lyselskende Folks Skyld kunde Mødet bedst holdes i Odense; thi den Sag har ligesaamange Venner Syd som Nord for den, ligesom den anbefaler sig med sin Beliggenhed midt i Landet, medens Dalby er en reen Udkant, dog kommer alt Saadant an paa Mødets Beskaffenhed og Hensigt, som jeg kun kjende af de faae Træk *L. Frederiksen* meddeler mig af Dit Brev til ham; men hvis Mødet skal være hos mig, faaer jeg vel nærmere Underretning. Vore Sager gaaer ganske godt, vi har havt 20 Elever iaar, hvilket vi kalder et stort Antal, da Huset ikke godt kan rumme fleer, og af Skolens ældre Disiple har vi havt 4re paa langt Besøg, nemlig den sidste Maaned, for at gjøre Begyndelsen til 2 Vintres Undervisning. De har allesammen været ældre Folk mellem 24 og 30 Aar og har gjort gode Fremskridt ogsaa i Kundskaber. Børneskolen

tæller 60 Individder og af Friskoler har vi nu 12, hvis Antal til November vil blive forøget med 2 eller 3 (paa Sjælland i Nærheden af Korsør er bleven oprettet en nu til Maj). De gaae allesammen ret godt, saa fattig paa Penge, som nogen i By, men rig paa Munterhed, dog gjør vi ingen Gjæld, men suger, som Bjørnen paa Labben. *Poulsen*, min Søster, to Tjenestepiger og jeg har 800 Rbd aarlig at dele til Kost og Løn, hvoraf de 200 Rd skal bruges til Afbetaling paa Gjælden, Husets og Indboets Vedligeholdelse osv., thi 8 rd maanedlig for Kost Lys og Varme til Eleverne, skal ikke give noget Overskud, saa det er, som Bønderne sige „Vorherre der skal holde os i Pjalterne; thi de hverken vil eller kan“. Vil Du ved Lejlighed hilse Din Broder *Knud*, at engang i Sommer, naar jeg faaer Understøttelsen, skal jeg sende ham de sidste Halvhundrede Daler, saa Renterne faaer vi saa siden at snakke om. Jeg har ikke udbetalt Huset endnu, da en Svoger i Thisted der ifjor var fallit fik 600 Rbd til at klare med, og det er en stor Sum for Smaafolk.

Da jeg i disse Dage har været i Odense, for at sætte en af mine Drengene i Lære, har vi nu naaet den 9de Maj. Der fik jeg den Efterretning at Ministeriet har været saa galant at bevilge, foruden de 400 rd, som jeg nu i 3 Aar har faaet i Understøttelse, endnu 125 rd, som det overlader til Skoleraadet at bestemme om den vil give eller ej. Hvad nu Skoleraadet vil gjøre er ikke nemt at vide, heller ikke ligger der stor Vægt paa, men Landboforeningen i Pagt med Provsterne *Rohmann* og *Hald*, har en højere Bondeskole i Arbejde, hvortil Ministeriet, skjøndt den kun er til i Projektet, har bevilget 475 rd, saa det vil maaskee dog falde dem svært at modtage saameget til deres, og nægte mig min Part. Imidlertid sætter Ministeriet dem derved Kniven paa Struben; thi neppe har det været deres alvorlige Hensigt at oprette en Skole, men paa den Maade nødes de dertil. Naar saa deres Skole bliver færdig – i Nærheden af Odense – flytter jeg rimeligvis derved, og bygger en brillant Skole, for at være ved Haanden; og Kampen vil da komme til at staae om Folkets Middelklasse; thi de Opvakte har jeg, og de Modsatte har de, men den Slags derimellem, skal vi slaaes om, og vil da *vor* Jævnhed i Sæder og Omgang med Bønderne, og *vor* Skoles Prisbillighed blive farlige Vaaben. Imidlertid staaer Sagen i Guds Haand, og at han vil give denne folkelige Skolesag Sejer er min faste Tro; men sovende komme vi maaskee neppe til den. Lad mig nu høre nærmere fra Dig om Mødet; thi bliver den ikke hos mig, ønsker jeg dog gjerne at være med, ialdfald, som Tilhører².

C: *Kold*.

Kolds arkiv. Trykt Kold-Pedersen, s. 163, 166 f.

¹ „Den højere Landboskole i Lumby“ blev oprettet 1859. ² Det første danske højskolelærermøde fandt sted hos Kold i Dalby i august samme år efter indbydelse af J. L. Knudsen og N. J. Jensen. I mødet deltog foruden de nævnte Høgsbro, Flor og en række friskolelærere; hovedemnet var skolernes forhold til myndighederne, og Høgsbro foreslog et særskilt og selvvalgt tilsyn for den frie skole, hvilket dog ikke faldt i forsamlingens smag. Endvidere drøftedes øget støtte til skolerne.

45. *Forstander C. Kold til højskolelærer J. L. Knudsen.*

Dalby d 14de Oktober 1859.

Kjære Knudsen! Nylig hjemkommen fra Kjøbenhavn modtog jeg Din Skrivelse igaar, hvoraf jeg seer, at det Høgsbroske Forslag¹ ifølge en Yttring af Grundtvig nu skal være alle Retroendes Mening. Det er imidlertid tvertimod; thi de Allerfleste med hvem jeg har talt derom ere overbeviste om, at en saadan Adskillelse mellem dette og det øvrige Skolevæsen ikke alene er farlig, men uudførlig, idetmindste for Øjeblikket². I den Grundtvigske Kreds i Kjøbenhavn hersker netop det Modsatte, nemlig at Alt er opgivet, eller i det mindste stillet i Bero, og Grundtvig yttrede til mig, at jeg navnlig maatte være en Nar hvis jeg søgte om større Understøttelse, som jeg ikke har nødvendig, og derved gjorde, eller idetmindste erkjendte, mig mere afhængig af Ministeriets Mening om mig og min Skole, end jeg i Virkelighed er, saameget mere, som netop Uafhængighed er den skarpeste Kniv der kan sættes dem paa Struben. Skulde jeg imidlertid slutte mig til Forslaget maatte jeg stryge det Punkt om forøget Understøttelse, og da mine Modstandere nu sætte deres Skole igang i Lumby kunde det synes en Fejghed fra min Side at forlange anden Tilsyn end denne, ligesom ogsaa den Virkning, det vilde frembringe i Amtsraadet og Folket, hvis Provsterne med Flid, baade med Hensyn til Understøttelse saavelsom Bedømmelse begunstigede deres Skole fremfor min, derved tilintetgjordes.

Hvad derimod Skolens Flytning og Udvidelse angaaer, da tegner det store Elevantal – 25 – som have meldt sig til Vinterskolen, sig godt dertil, ligesom Alt, baade med Hensyn til det Indvortes og Udvortes, der siden vi taltes ved, har mødt mig, synes at bekræfte, at Skolens Udvidelse er een af de sande Profetier, som hans Aand der baade spaaer og raader, selv har virket i mig.

Vor Skole tager sin Begyndelse til 1ste Nov, og er i sin højeste Flor i Marts Maaned, saa hvis Du vil bære os med Din Nærværelse for

at fornemme Aanden der virker her gjør Du bedst i at komme ved den Tid.

Min Reise over til dig kan ikke skee før til Sommer, da jeg om Vinteren er bunden til Skolen, som en Hund til en Pølse; men saa vil det ogsaa ganske vist lade sig gjøre. Hils Din Kone, Datter og øvrige gode Venner kjærligst fra os.

Din hengivne

C. Kold.

Kolds arkiv. Trykt Nygård II, s. 179 f., og Kold-Pedersen, s. 164, 167.

¹ Fra høstmødet i Dalby august 1859. ² Jfr. Stephansens brev til Høgsbro, Hindholm, brev 54.

46. Forstander *J. Albr. Sørensen* til forstander *C. Kold*.

Staby Højskole den 22de Octbr 1859.

Kjære Kold!

I Slutningen af August modtog jeg med Johan Laursen en Skrivelse fra Dem angaaende hans Stilling og Fremtid og da navnlig om, hvad der for Tiden var bedst for ham at gjøre¹. Svaret kommer lidt sent . . . Vi har omhyggeligt drøftet Sagen: han skal først og fremst tage Hensyn til, hvad der vil være eller dog maa antages at være ham tjenligst for at faae lært de Ting, man skal vide, for at blive Student. *Naar* Spørgsmaalet stilles *saaledes*, kan De ogsaa selv dømme. En anden Sag bliver det, naar vi tale om hans personlige Udvikling, hans „aandelige Vækkelse.“ De er ikke fornøjet med ham; vel muligt! Men „Dødbider“ er han ganske vist ikke; og De maa ikke forlange, at Alle skulle være eller tænke som De; thi en Antagelse af eller en Opgaaen i andres Tanker og *fuldt udviklede Livsbetragtning* er hverken ægte *Udvikling* eller sand aandelig Vækkelse, efter min Mening. „Ogsaa vi have en Aand!“

Der var vel mere jeg kunde og maaske burde skrive om den Sag. Men nu skal Brevet bort . . .

Deres

J. Albr. Sørensen.

Kolds arkiv.

¹ Kold havde i et brev udtrykt betænkelighed ved at påtage sig undervisning af Johan Ulrik Larsen, fordi „Døden i temmelig Grad har gjort sig gældende hos ham“, skønt han lægger en ualmindelig stærk drift til at lære for dagen.

47. Højskolelærer J. L. Knudsen til forstander C. Kold.

Rødding 19 Novbr. 1859.

Kjære Kold!

Siden jeg i August var hos dig, har du og det, vi talde om Fremtids Færd, ingen Dag til Ende været af mine Tanker og der er sjælden gaaet to, da jo min Nanna og jeg har talt derom. Naar, derfor, en Yttring i mit sidste Brev mulig kunde tydes, som om jeg betragtede dine Flytte- og Udvidelses-Planer som grundede paa Vind, da maa jeg sige, at Skinnet bedrog, og at Yttringen skylder sin Skikkelse til en vis Frygtagtighed hos mig, der ikke turde med egne Næver støde og skynde Sagen frem, men lyttede spændt efter at erfare, hvad Gud havde virket for den, (siden vi skiltes) baade forinden og foruden. Med Glæde – og det en underlig alvorlig – saa jeg af dit Brev af 14de f. M., at „Skolens Udvidelse synes at være en af de sande Profetier“, og lad mig, fra min Side, da heller ikke dølgte det, at den Hjertenslyst og Varme, der kom til mig med dit Ord (hist paa Vejen) om at komme og arbejde tilsammen med dig – at den er ikke bortdunsted, men synes at bevise sig som den der „vinde kan og vare“.

Ingenlunde forat puffe dig eller Sagen frem, men kun forat lokke dig til Meddeelsomhed om dens Gang ved Guds Finger, er det da jeg vil sige, at jeg i Onsdags talde til Pastor Hagen (egentlig denne Skoles vigtigste Directeur (Bestyrer)) om, hvad der bevægede sig i mine Tanker, og at han optog det paa den ønskeligste Maade. Jeg havde vel næppe yttret mig derom, naar ikke det var bestemt, at der, i Bestyrelsesmødet den næste Dag, skulde forhandles om en Udvidelse af Skolens Bygninger, beregnet paa at Forholdene ikke forandredes, men jeg blev her. Det er mig meget imod at tale om slige Forandringer, imens de endnu kun er i Tilblivende; derfor vilde jeg ikke gjøre Blæst derad – navnlig ikke snakke til Høgsbro om det – men bad Hagen (hvad, paa Grund af vort ringe Elev-Antal – 24 –, saa meget let lod sig gjøre) at lade Byggeriet staa hen, til man saa, om jeg „bløw eller fløw“.

Hvadenten det bliver med eller uden Bunde Refslund, saa dyr jeg mig vist næppe, men kommer engang i Marts, at høre paa jer og snakke med jer. –

Skriv imidlertid lidt flittig; du kjender mig jo nok, og veed jeg følger eders Sag med stor Deltagelse.

Gud ske Lov! paa Grundtvigs Højskole har de da i Vinter 19 unge Mennesker. Ja, „visse Folk“ synes at begynde at faa en Fornemmelse af, at „Kejserens nye Klæder“ kunde maaske blive vel luftige og tynde,

naar ikke – som man næsten havde troet at turde vente – Oplysningssolen bliver i Planernes og Spaadommenes Hav, men staar op og viser *dem* noget nøgne, der ikke har taget Tjeneste hos Folkeaanden og faaet hans Klædning paa.

Hils Poulsen fra os ; modtag, med din Søster, min og min Kones kjærlige Hilsen.

Din Ven

J. L. Knudsen.

Kolds arkiv. Trykt Kold-Pedersen, s. 167 f.

48. Forstander C. Kold til højskolelærer J. L. Knudsen.

(8/12 1859)¹.

Kjære *Knudsen* ! Tak for Dit venlige Brev, som jeg nu først er bleven oprinket² til a besvare, endskjøndt ingen Fordring kan være billigere, end den om „lidt Meddelsomhed om hvorledes Sagen gaaer frem ved Guds Finger, baade i det Indvortes og Udvortes“.

Sagen gaaer *frem*, men den befinder sig for størstedelen i det Indvortes endnu, men det maae bemærkes, at er den først fuldfærdig der, er det Værste gjort, endskjøndt det Værste jo bestandig er tilbage. Jeg synes nu at være temmelig bestemt, det er, enig med Gud og mig selv om, at Sagen er hans og skal fremmes ; og hvad end mere er, den forunderlige Livskraft (Mod paa Ting) som jeg hidtil har manglet, er uformodentlig kommen, saa hvad der før var et fromt Ønske, en Henstirren mod et fjernt skjønt Maal, og en dunkel Ahnelse om dets Opnaaelse, er nu modnet til et fast Forsæt, med Bevidsthed om den fornødne Kraft.

Hvad der har hjulpet til at modne Indskydelsen til Forsæt, er jo vel, det store Elevantal, 28, vi har i Vinter, samt at Skolen gaaer rigtig godt under Guds Velsignelse, ligesom ogsaa at flere af Eleverne ere dragede hertil paa forunderlige Maader og ad forunderlige Veje, saa at Guds Finger er umiskjendelig i Styrelsen. Det sidste især har stærkt opfordret mig til at gjøre Skolen saa fuldkommen som mueligt, for at den nogenlunde kan svare til de store Opoffrelser, det unægtelig er for en Tjenestekarl, at bortgive en Vinter af sin Tiid og 50 Rd af sine Penge.

Det er iøvrigt kun 8te Dage siden, da jeg en Morgen vaagnede, og fandt mig besjælet af den Livskraft, som jeg siden uafbrudt har været i Besiddelse af og som allerede er sat i Bevægelse. Samme Dags Morgen opsatte jeg en Begjæring til Sagens Venner, om en aarlig Understøttelse i 5 Aar, som en Haandsrækning til Værket, et Forsæt jeg har havt over

100 Gange, uden at finde Kraft til dets Udførelse. Eleverne tegnede sig strax for 42 Rd aarlig, og vi har nu begyndt paa *Dalbyerne*; thi Kjerlighed begynder hjemmefra. Det vil iøvrigt falde *Dalbyerne* tungt at give Bidrag til Skolens Flytning; da det jo er imod deres Interesse, og lidt Usselhed ere de ikke fri for, dog overvinder jeg dem vel, hvilket vel ikke er fornødent for Pengenes Skyld de skulle give; thi det skal ikke være store Ting – 2 rd aarlig – men de skal hjælpes tilrette med at overvinde dem selv.

Hvis jeg altsaa ikke støder paa uovervindelige Hindringer, det er saadanne, som mødte Bileam i Hulvejen³; thi for andre viger jeg ikke, kommer Flytningen nok istand. Men hvis Guds Time er kommen, som jeg troer, vil den være tilendebragt 1ste November 1861; thi da forekommer det mig at Skolen begynder i den ny Bygning. Vi venter Dig altsaa i Marts Maaned.

Din
C. Kold.

Kolds arkiv. Trykt Kold-Pedersen, s. 168 f.

¹ Poststempel. ² Dialektudtryk: oprullet, færdig til (Thybomål). ³ 4. Mos. 22.

49. Forstander C. Kold til højskolelærer J. L. Knudsen.

Dalby d. 14de Marts 1860.

Kjære Knudsen! . . . Hvad der især i den senere Tid har bestyrket mig meget med Hensyn til Skolens Udvidelse og Flytning er for det første dette, at der er aabnet god Udsigt til at faae en Pigeskole bestaaende af voxne Piger, som skulle opholde sig her i de 4re Maaneder fra 1ste April indtil 1ste August, og for det Andet at en Deel af de ældre Elever ville komme igien, og der saaledes maaskee kunde stadig blive 2 Klasser af de Voxne. Det synes, som om det Elevantal der vil melde sig til næste Vinter vil blive meget stort, idet 15 Stykker allerede ere anmeldte og mange i Anmarsch. I det Hele er den Tid nu kommen, som jeg har ventet saalænge, at en temmelig almindelig Dragelse lader sig føle i Ungdommen, saa at Skolen i denne Vinter har været stærkt besøgt af unge Mennesker, baade Piger og Karle, hvis Ærinde er at gjøre Bekjendtskab med den . . . Schørring arbejder ogsaa paa noget Højskole, og . . . bearbejder Bønderne dernede . . . men denne Græsmark er saa afbidt at den neppe giver stort, og Schørring kan neppe nøjes med Lidt¹. . .

Iøvrigt gaaer Skolen godt med de 29 Elever, og Samlivet mellem dem er særdeles godt og kjærligt. Det eneste mindre behagelige, er, at Let-

heden, som er Ungdommen egen, maaskee kunne staae Fare for at gaae over til smaa vilde Streger, som t. Ex. lægge Tørv i hinandens Senge, smaa (-)rykkes og narres, men derpaa raades Bod ved vor stadige Nær-værelse baade Nat og Dag. I det Hele trænges der til stadig Opsigt, for at give Hverdagslivet den nødvendige *Holdning*, uden hvilken det ikke vilde være rart at leve med dem; men her kommer den Evne, som jeg er i Besiddelse af: at kunne binde Ulve og Bjørne, godt tilpas, saa Livet uden mindste Tvang, uden at Eleverne selv veed det, gaaer sin jævne Gang i det Gode. Dog hvorfor beskrive Livet for Dig naar Du kommer inden ret længe. Poulsen bliver hjemme til 1ste Maj og til den Tid bliver endeel af Eleverne, men de fleste rejse den 31te Marts.

Skolens Udvidelse her paa Stedet, som jeg skrev om, er ganske op-givet, saa bliver det Din Bestemmelse at deeltage med os, saa flytte vi, hvis vi et Koon² kan, strængt vil det blive, men Gud opholder alle skabte Ting, som ellers maatte forgaae, og os har han opholdt nu i 9 Aar med Skole og samt, hvilket altsammen ikke er nem at opholde.

See nu at Du kommer naar Høgsbro kommer hjem og hils Din Kone. Vi har 2 jyske Smaapiger der kjende Din Kone, og de sige at hun er vistnok dygtig³.

Din
C. Kold.

Kolds arkiv. Trykt Kold-Pedersen, s. 170 f.

¹ 1861-64 holdt Jens Schjørring, hjælpepræst hos Vilhelm Birkedal, højskole i Sødinge for både piger og karle. (Jfr. brev 66). ² Jysk dialekt: „et korn“ = på nogen måde. ³ Slutningen af brevet er dateret 22/3 1860.

50. *Forstander C. Kold til bonden Peter Larsen Skræppenborg*¹.

(Foraar 60).

Kjære Peter! Da jeg ikke tør undlade at imødegaae de Bemærkninger i Din ellers forresten kjærkomne Skrivelse, som Du selv siger ere ud-sprungne af Din gamle Syge, skal jeg begynde med Hovedsagen først, for at Du ikke skal blive gal og putte Brevet i Kakkellovnen før den er kommen til Din Kundskab. Ved Læsningen af Dit Brev benyttede jeg forresten et godt Huusraad, lært af en Pige i Ryslinge, der lod sig spaa; idet hun kun troede den Deel af Spaadommen der var efter Ønske, og lod det andet staae ved sit Værd.

...

At den Gamle af Dage godt kan faae udrettet hvad han vil, uden Dig og mig, er en Sandhed, som jeg vil bestræbe mig for at holde fast ved,

og lære mit Hjærte at bøje sig for, men jeg vilde saare nødig at han skulde udrette Alt Sit, os foruden. Det er efter mit Skjøn en stor Naadegave, at han udretter af Sit ved os, og forunder os at være sine Medarbejdere, hvorved vi udvikles og dannes til det evige Liv. Vel er mine Bevæggrunde blandede, og besmittede, endog i den Sag med Skolen, saa jeg der, som altid staaer Fare for at rende mig en Staver i Livet; men er jeg sikkret naar jeg intet vover og intet gjør, og er ikke Døden den værste Staver af Alle. Nu de store Bo(u)ttikker. Du bygte dog engang et Babelstaarn, for der at indsamle Dit Korn, og vor Herre kjendte sig, saavidt jeg veed, ved Taarnet, hvorfor vil han saa ikke kjende sig ved mit, eller har Du ene Privilegium? Franke bygte sit Vaisenhuus² med mindre Penge end jeg er i Besiddelse af, og maaskee endog med daarligere Udsigter, og vel kan Du sige: Ja han var en anderledes Karl end Du, men jeg svarer, at den Gamle af Dage tit udrettede større Ting end denne Skoleflytning, ved daarlige Redskaber. At jeg vil være Landmand er maaskee mere rigtigt end Du troer. Det er nemlig mit Valgsprog og daglige Bøn: Gud! lad mig ikke til Spot for mine Fjender, og til Byrde for mine Venner. Da Huusholdningen bestod af indtil 18 daglige Mennesker, spændte jeg mig selv for min egen Vogn naar Læssets Størrelse nogenlunde tillod det; men jeg troer, at ikke engang Du, langt mindre vor Herre forlanger at jeg skal gjøre det samme naar Huusholdningen bestaaer af 40, thi hvis Du gjør saadanne Fordringer, siger min Søster at hun bliver vred og vil ruske dig. Dengang indstaldede mine Naboer aarligt indtil 20 par Heste, nu kan vi regne 50 Læs baade Elever og Folk, som komme paa Besøg. Til 2 Køer har jeg og mine Huusfolk i vor Fritid slaaet Græs paa Naboernes Grøfter nu i 6 Aar, men til 6 Køer og 2 Heste lader det sig neppe gjøre. Men vil Du indvende, at vi kan nøjes med at modtage 16 Elever, og lade Resten gaae? Nu ja, kan Du sige mig om det er Guds Villie, saa gjør jeg det hellere end gjerne; thi jeg venter mig ikke andet af Skolens Udvidelse end dobbelt Anstrængelse og dobbelt Velsignelse, men er det Gud imod, faaer jeg kun det Første og mister det Sidste.

Maaskee vil Du svare, som Cornelius i Davinde, at Du havde Pengene dertil forud, men saa Franke³

Kolds arkiv.

¹ Ufuldført udkast. ² August Hermann Francke grundlagde 1698 sit vaisenhus for forældreløse børn i Halle. ³ Her ophører udkastet.

51. Forstander C. Kold til højskolelærer J. L. Knudsen.

Dalby d. 22de Maj 1860.

Nylig hjemkommen fra en Missions-Rejse¹, modtog jeg Dit Brev igaar Aftes Kl. 11, og kan saaledes ikke komme før Pindse, da jeg holder meget af god Tid og hader ald Jav. Derimod i Juni Maaned kan jeg rejse, hvilken Uge du selv vil bestemme, og Din behagelige Skrivelse desangaaende forventer jeg – betimelig – thi een af mine Elever skal hente mig i Odense og kjøre mig halvvejs til Assens, og en anden skal kjøre mig til Aarø sund. Det vilde maaskee være det bedste, om Du mødte mig i Haderslev, eller maaske i Medolden, eller hos *Knudsen* paa Trøjborg Hedegaard, eller hvor Du selv vil bestemme, thi Rødding ligger lidt nordlig for Haderslev. Imidlertid overlades det ganske til Dig at bestemme saavel Tiden som Touren, da jeg som sagt er disponibel i hele Juni Maaned. Kjørsel, Befordring har jeg ikke nødvendig, da jeg bruger mine Been, hvor ikke meget billige Lejlighedsbefordringer gives, med Fragtmænd osv. Du maa have i Betænkning, at jeg vil see mig rigtig om i Slesvig-Sønderjylland, blandt mine Bekjendtere, og at Din Tid neppe tillader Dig at følge mig paa hele Omgangen. Fra Rødding agter jeg mig nordpaa til Kolding, Vejle og Horsens Egnen, men vil Du at jeg skal først til Rødding, saa vil jeg ogsaa det, jeg kan, som jeg skal, blot jeg faaer *betimelig* og *bestemt* Beskeed.

Skolens Flytning rykker stadig nærmere, Planen modnes baade i det Indvortes og Udvortes, det vil sige, de udvortes Omstændigheder, som møde, pege *Alle* derhen. Det nærmere herom kan jeg fortælle Dig, naar vi sees.

De 400 Rbd. af Amtet til Hjælp til Lærertiløn har jeg faaet, og det paa en Maaade, der viser mig at Lumby Skoles Aktier dog ikke staae saa umaadelig højt i Amtsraadet – Skoleraadet –, saa jeg derved fik et velgrundet Haab om yderlig Understøttelse til Lærertiløn naar Skolen bliver udvidet.

C. Kold.

Poulsen studerer i Kjøbenhavn, og har talt med Grundtvig, som var vel fornøjet med Pigeskolen og Din forhaabentlige Andeel i denne Skole-Sag. Lev vel saalænge og skriv snart.

Kolds arkiv. Trykt Kold-Pedersen, s. 171 f.

¹ Missionsrejser kaldte Kold sine rejser i friskolesagens tjeneste.

52. Forstander C. Kold til asylbestyrer P. O. Boisen¹.

Dalby d 20de Dec 1860.

Kjære Pastor Boisen! . . .

Dernæst vil jeg bede Dem om, at bringe Student *Trier*² og hans Venner min hjerteligste Tak for deres Omsorg for *Johan*³, samt trøste dem med, at de Stor-Slyngels-Nykker, han for Tiden brammer med, nok vil forsvinde, og at der bagved, eller dybere inde, er et godt Hjerter-Lag, hvorpaa Sejers-Haabet kan grundes. Jeg kjender ham nemlig fra han var 5 Aar, og hvad der da var fremme hos ham, vil med Guds Hjælp nok komme igjen, saameget mere, som det samme, efter lang Dvale-Tid lod sig vække i hans 12, indtil 14de Aar.

Hils gamle *Grundtvig* fra mig, at vor Skole gaaer rigtig godt med 30 voxne Mennesker, næsten Alle i Alder mellem 18 og 30 Aar, samt at Trangen til den Undervisning og Oplivelse, som Skolen skjænker, vogner hos fler og fler, saa der er et virkeligt Røre blandt Ungdommen af begge Kjøen her i Fyen. Jeg er derfor ogsaa bleven meer og meer bestyrket i den Tro, at det er paa Tiden at udvide Skolen, ligesom ogsaa en passende Plads er funden, tæt ved Tokeshøj, ved Landevejen mellem A.⁴ men endnu ikke kjøbt, da hver af Parterne vente paa, at den Anden skal gaae til Rabat . . . (Der) er der Udsigt til en ikke ubetydelig Børneskole, som altsaa, eftersom den Nærværende vedbliver som saadan, er den 16tende Friskole hvoraf 14 i Fyen 1 i Sjælland og en ny, oprettet dette Aar 1ste Maj i Agerskov Sogn i Sønderjylland, i hvilke Friskoler undervises en 600 Børn.

. . .

Kolds arkiv.

¹ P. O. Boisen var Grundtvigs svigersøn. Brevet foreligger kun i udkast. ² Ernst Trier, den senere grundlægger af Vallekilde højskole. ³ Jfr. brev 46. ⁴ Grunden ved Palnatokes Høj nær Odense-Åsumvejen blev ikke købt af Kold.

53. Højskolelærer J. L. Knudsen til forstander C. Kold.

Rødding 6 Febr. 61.

Kjære Kold!

I længere Tid have vi luret paa Brev fra dig, og i de seneste Dage havde jeg tænkt paa, om du maaskee gik og trykkes under Flytteplanen og særlig af Tanken om mine store Fordringer¹; min Kone og jeg havde saa samtalt derom, og vi var enige om, at kom der ikke meget snart Brev fra dig, saa skulde jeg skrive til dig og sige dig, at for os og vore Fordringer kunde I vist være temmelig sorgløse, eftersom vi, med Guds Hjælp,

nok skulde være skikkelige, saa Fordringerne paa „Fasted“ og „Selvstændighed“ skulde være strøgne, aldeles, eller for saavidt I maatte ønske det. Paa den forestaaende Krig og dens rimelige Følger, ogsaa for Skoleholdet i Fyn, havde jeg aldrig tænkt, før dit Brev igaar mindede derom . . .

Foreløbig er det min Mening, at med de nærværende Udsigter bør der ingen Jord kjøbes . . .

Din

J. L. Knudsen.

Kolds arkiv. Trykt Kold-Pedersen, s. 174.

¹ Det brev, som indeholdt Knudsens „store Fordringer“, er gået tabt.

54. Forstander C. Kold til højskolelærer J. L. Knudsen.

Dalby d. 3die August 1861.

Kjære *Knudsen*! Det bæres mig for at jeg bør skrive Dig til¹ og lade Dig vide hvorledes Sagerne staae og gaae, da Du jo allerede er Part i Sagen, alt i Forhold til din Interesse for den. Jeg kan da gudskelov med fuld Sandhed og glad Bevidsthed sige, at den Sag hvorom Talen er, staaer og gaaer saa godt, som saadanne Sager, i en syndig Verden, ført af syndige Mennesker under Guds synlige Varetægt, kunne staae og gaae. Vel er det kun Lidet vi alt have opnaaet, og dog er det Meget, thi vel begyndt er halv fuldendt. Jo længer jeg arbejder fremad, jo tydeligere bliver det mig at det er Guds Villie, hvilken Følelse og Overbevisning skjænker mig, en mig hidtil ukjendt Maal af Kraft, saa det bæres mig ofte for at eje Kræfter til et heelt Levnetsløb igjen forfra.

. . .

Din

C: Kold.

Kolds arkiv. Trykt Kold-Pedersen, s. 176 f.

¹ Tidligere breve fra Kold til Knudsen 6/3, 22/5, 6/6, 21/6 og 13/7 1861 (delvis trykt Kold-Pedersen, s. 175 f.) har handlet om Kolds glæde over Knudsens beslutning om at komme til ham, om grundkøb på Hjallesø mark ved Odense („god Jord, men ingen just smuk Beliggenhed“) og om byggeplaner.

55. Forstander C. Kold til skolens venner¹.

Dalby d. 11te Sept. 1861.

Da jeg i den nærmeste Fremtid agter om Gud vil at flytte og udvide min Skole, som paa Grund af det stedse stigende Elevantal ikke afgiver tilstrækkelig Plads, er det mit Haab at dens Venner ville dertil, ligesom

til dens Oprettelse, række mig en hjælpsom Haand. Et aarligt Bidrag i 5 Aar troer jeg vil være den lempeligste og maaskee bedste Maade at hjælpe Sagen frem paa, hvorfor jeg herved giver mig den Frihed at opfordre Skolens Venner til herpaa at tegne sig for et Saadant.

Bidragene ville blive indsamlede i Løbet af hver Sommer.

Ærbødigst

C: Kold².

Kolds arkiv.

¹ Foliokoncept uden overskrift. ² På foden af udkastet er noteret: „Paa de hidtil indsendte Lister ere tegnede et aarligt Bidrag til Beløb . . . 346 Rbd.“ Derefter er anført nogle enkeltbidrag på 1 og 2 rbd.

56. Forstander C. Kold til højskolelærer J. L. Knudsen.

Dalby d. 25de Decbr 1861.

Kjære *Knudsen*! Det er kun kort Svar, Du faaer dennegang; thi jeg har meget travlt med saamange Ting. Da jeg ikke kan huske Navnet paa *Hagens* By, sender jeg Opfordringen til Dig, at Du kan gjøre med den hvad Du vil. Om jeg trænger til Penge, veed jeg ikke, men saa faaer jeg vel heller Ingen, om jeg trænger til Dig, veed jeg ikke, men gjør jeg det ikke, saa faaer jeg Dig ikke. Først bagefter see vi hvad vi trængte til, og Gud gav da hverken formeget eller for lidt, men Alting passer sig saa net, naar Alles Kræfter samles ret. Din Betragtning af *Rødding* Skole og dens Tarv¹ forekommer mig aldeles rigtig, ligesom ogsaa Din egen Stilling til den og til os. Skulde der kræves en Afgjørelse af Dig, da gjør den i Guds Navn overeenstemmende med Dit Hjertes dybeste Følelse, men opsæt Afgjørelsen, saalænge Du kan. Jeg er stadig i den Tro, at Du skal herover og hjælpe os, og – det følger deraf – Dig selv med, og det skulde gjøre mig ondt, om enten Du eller jeg lod os forskrække af de Hindringer, vi maaskee aldrig i Virkelighed møde, af de *Ægybter*² vi aldrig faae at see. Dog er een Ting vis, at hvad Gud vil ophøje, det bøjer han, thi hvem der skal bære Vimpelen højt, maa have en tilsvarende dybtgaaende Kjøl for ikke at kuldsejle. Min Søster og *Poulsen* er ligeledes bestandig af den Mening, at I skulle komme, og at vi Alle maa være beredte at modtage, hvad Gud Fader Almægtigste vil tilskikke. Din Pige kan Du gjerne tage med, hvis det saa følger sig.

I det Hele taget skal bemærkes, at jeg ikke er dette Foretagendes *Herre*, hverken med Hensyn til de legemlige eller aandelige Ting, at jeg Intet kan *bestemme*, ikke engang naar Bygningen skal være færdig. Jeg for-

maaer kun daglig, og det endda efter fattig Lejlighed at udføre hvad Aanden virker i mig. Først faaer jeg en Grundtegnning til Værket, med Lyst og Kraft til at tage fat, og derpaa daglig Detail-Bestemmelser, med Lyst og Kraft til Udførelsen af hver især, og den Lykke, som kun han kan skjænke, der veed alle Ting og mægter Alt.

Om du vil tage *Schrøder* med beroer ganske paa Dig selv, vi tager imod Alle, med den Sandhed og Kjærlighed vi har. Hvis Du i Julen skulde see *Knud*², da hør ham om hans Udsigter i Pengehorizonten, jeg har skrevet til ham derom, og bedet ham, hvis han ikke havde Lyst til at skrive, da meddele Dig mundtlig Svar ved Lejlighed.

En glædelig Nytaar osv.

Din

C: *Kold*.

Kolds arkiv. Trykt Kold-Pedersen, s. 180 f.

¹ Se J. L. Knudsens brev til Kold af 4/12 1861, Rødding brev 298. ² Således stavet. ³ Knud L. Knudsen, J. L. Knudsens broder.

57. Højskolelærer J. L. Knudsen til forstander C. Kold.

Rødding 8 Maj 1862.

Kjære Kold!

...

Da jeg sidste Gang skulde skrive udenpaa Brevet til dig, løb „*Dalum Højskole*“ mig i Pennen. Om jeg selv maa sige det, synes mig, det var et godt Indfald, istedenfor dette „*Hjallese*“-Navn. „*Dalum-Kloster*“ er historisk bekjendt; man har endnu „*Dalum Sogn*“, „*Dalum Kirke*“, „*Dalum Præstegaard*“, „*Dalum Mølle*“ og „*Dalumgaard*“, men ingen „*Dalum Skole*“, hvorimod „*Hjallese Skole*“, saavidt jeg veed, er Sognets eneste, i hver Fald, dets Hoved-Skole.

„*Dalum Skole*“ – hvadenten det nu skal hedde *Friskole* eller *Højskole* eller *Folkeskole* – det tager Folk aldrig fejl ad; *Dalum*, det veed alle Folk, er „der og der“ ved Odense, medens „*Hjallese*“ er det *tvetydigt klingende* Navn paa en („*ubekjendt By*“, i hvilken der vel ligger *en Skole*, men som slet *ikke er din*). Jeg skulde derfor beskedenst foreslaa, ved Rejsegildet at nævne Stedet med hint meget omskrevne „*Dalum*“-Navn¹.

Kolds arkiv. Trykt Kold-Pedersen, s. 187 f.

¹ Brevets slutning mangler.

58. Forstander C. Kold til højskolelærer J. L. Knudsen.

Altsaa Dalum Højskole 3 : Nyaarstidens Dalum Kloster,
d. 22de Juni 1862.

Vi har i den senere Tid neppe havt Tid til at spytte i en Haand, især da Terminsrejser og Forretninger kom til det Øvrige. Stuehuset og Skolen er nu rejst og tækket, og imorgen tage vi fat paa Tærskeladen, som er den sidste Længe. Om et par Dage begynder Muurerarbejdet i det Indre, og Forskalningen 3 : Brædderne under Lofterne er halv fuldendt. Sagerne gaaer godt i alle Maader, men Tiden tager sig den Frihed at gaae med, vi faae nu see at kappes med den, til hen i August skal jo Dine Værelser være færdige, men det Værste vil være at vi neppe kan befri Din Kone for Banken og Tummel i hendes Sengeleje. Dog den bedste Plads maa hun faae, og naar blot Menneskene ere føjelige, have vi det Haab at Omstændighederne, som staae i Guds Haand ogsaa skulle blive det . . .

Din

C : Kold.

Kolds arkiv. Trykt Kold-Pedersen, s. 188.

59. Forstander C. Kold til højskolelærer J. L. Knudsen.

Dalum Højskole d 4de Juli 1862.

Dit Brev med 25 Rbd har jeg modtaget, og det hjalp saameget, men der skal mange Penge til, og de ere vanskelige at faae i denne Tid, da Bønderne ingen have. Skjøde har jeg faaet idag for paa den at faae et første Prioritets Laan, men Sparekassen har ingen Penge, og Kreditforeningens ere kostbare. Skulde derfor *Knudsen* have lidt, kunde jeg gjerne reise derover at praie ham, dog er det ikke saa lidt Tab for hver Dag jeg er borte. Imidlertid gaaer alting godt fremad, og den gamle *Lykke* har ikke forladt os, men viser os af og til at den følger usynlig i hvert vort Spor, for at give en kraftig Haandsrækning, saasnart Nøden er størst. „Min Sjæl, bie paa Herren og forvent hans Hjælp“¹ er et gyldent Ord, ægte som Guld og Gjemmefrugt.

Det passer godt nok at *Mette Marie* skal være Din Kones Støttestav i den Tid fra Jer Ankomst indtil November, og siden er hun selv Medlem af Raadet, og kan afgive sin Stemme angaaende den fremtidige Ordning. Ved Bemærkningen om det „fremtidige Ordningsraad“ kommer jeg i Tanker om at *Grundtvig* nu i Pintsen frittede lidt desangaaende, og at jeg svarede ham omtrent saaledes : Forudbestemte Ordninger er jeg ingen

Elsker af, mine Sager ordne sig idet de udvikles. Naar nu *Knudsen* og hans Kone kommer, bliver de hos os som Gjæster indtil de faae dem indrettede og fastsatte, i den Tid lære vi lidt at kjende hverandres Tarv og Trang, og en Fælleds-Indsigt i Fælledsbedste erhverves. Da vor Huusindretning er meget bevægelig, bøjelig, saa kan Forholdet mellem os faae Former nok at vælge imellem og ingen Form, selv om den er eenstemmig valgt af samtlige Huusraadets Medlemmer har derfor nødigt at slaaes fast længere, end til een af Parterne føler sig trykket over *Evne*.“ Dertil svarede han: Ja! det er det *eneste*, der kan gøres, og da den første Halvdeel, dette at fatte Beslutningen, er gjort, saa er der grundet Haab at den anden Deel, Udførelsen, vil lykkes.

Kunde Du reise ned til Din Broder og faae ham til at finde en Udvej da var det bedst. Kan han til 11 Dec laane mig 12000 Rbd saa kan han faae hele Prioritetsretten, men ellers skal jeg jo hjælpe mig med hvad jeg kan faae, og nogle Hundrede skulde jeg gjerne have strax, da jeg næsten har udtømt alle mine Hjælpekilder osv. osv.

Brevet skal i dette Øjeblik med til Odense. i Hast!

Din
C. Kold.

Kolds arkiv. Trykt Kold-Pedersen, s. 189.

¹ Vel efter Ps. 33, 20.

60. Forstander C. Kold til højskolelærer J. L. Knudsen.

Dalum Højskole d 8de August 1862.

Kjære *Knudsen*! Jeg havde tænkt at see Dig her paa Din Tilbagerejse fra Kjøbenhavn, men da det ikke skeer kommer jeg til at betro Dig den Hemmelighed paa Papiret, at vi neppe bliver nogenledes færdig med Dine Værelser før sidst i August. Vi har skyndt os hvad vi kunne, og skulle altid skynde os for at tilfredsstille enhver billig Fordring men, da jeg igaar saae at vi havde den 7de, saa kan jeg see vi kan ikke blive færdige.

Mit Brev om Modtagelsen af de 100 Rbd og om Mette Marie haaber jeg Du har modtaget, og ved Din Ankomst hertil sidst i Maanedelen, skal jeg nok tilbagebetale dem, eller saamange af dem, som forlanges.

i største Hast.

Din
C. Kold.

Kolds arkiv. Trykt Kold-Pedersen, s. 190.

61. Højskolelærer J. L. Knudsen til forstander C. Kold.

Rødding 10 Aug. 1862.

Kjære Kold!

Vore Breve har altsaa krydset hinanden. I dette Tilfælde vil jeg, uden at oppebie dit mulige Svar paa mit sidste, skrive straks igjen. Se, her er, hvad de Lærde kalde periculum in mora (Fare ved at tøve), og derfor er vi nødte til at blive ved Planen: at komme til Jer d. 19. Vel er min Kone saa flink som muligt *under de Omstændigheder*; men den aller-
sidste Tid for en Kone er, selv naar det gaar bedst, meget besværlig, og navnlig er Rejser lige paa det Yderste en altfor farlig Sag til at Udsættelse her burde prøves . . . Altsaa: vil Gud, hjemsøger vi Jer, som sagt, den 19de, og det gjør vi, selv om der en af Dagene maatte komme et Brev fra dig, der fraraader det og beder om Udsættelse. I faaer lige fra Begyndelsen altsaa at føle, hvad det vil sige at indlade sig med en „Familie“; men det skal med Guds Hjælp nok gaa; med Læmpelse og Billighed kan det Altsammen blive saare godt.

Lever da vel saa længe og være Alle hilsede fra mig og Mine.

Din hengivne

J. L. Knudsen.

Kolds arkiv. Trykt Kold-Pedersen, s. 190 f.

62. Højskolelærer J. L. Knudsen til folketingsmand Sofus Høgsbro.

Dalum Hskl. 29 Decbr. 62.

Kjære Høgsbro!

...
I Forgaars havde vi her i Huset et „Lærermøde“¹ . . . Kold udviklede, efter Opfordring, Grundforskjellen imellem Almu- og Friskolen, idet han betegnede den Sidste som en ædel Bejler til Folkehjertet – den Første som Voldtager = Romerne, da de ranede sig Hustruer hos deres Nabo-folk. Almuskolelærerne kunde jo ikke negte Rigtigheden af Lignelsen i det Hele; men at de vred sig slemt, er let at forstaa . . .

Almuskolen af 1814 ∅: Tvangsskolen, dens Tilintetgjørelse er Kolds staaende Formaal, og seer man hen til Friskolernes Flor og Fremgang, da kan han vel haabe at see det Bedste deraf, dette nemlig, at ingen *levende* Folk udholde at sætte deres Børn i Tvangsanstalten. Dog, til fuld Forstaaelse: Kold siger ikke at Almuskolens Lærere er allesammen udulige, nej; langtfra! men han paastaar, at Tonen i Alm-sk. er, paa Gr. af *den sammenrapsede Børneflokk*, saa fordærvelig, at ingen kjærlige For-

ældre vil kunne lade deres Børn paavirkes deraf naar de først seer, hvad Friheden virker.

...

Din heng. Ven

J. L. Knudsen.

R.A. (Høgsbros arkiv).

¹ Derefter gøres der rede for baggrunden: et forsøg på at danne en forening, „en Alliance af Friskolelærere og frisindede Almuskolelærere“, som Knudsen ikke venter sig meget af.

63. Højskolelærer J. L. Knudsen til fru Amalie Høgsbro.

Dalum Hskl. 13 Marts 63.

Kjære Amalie!

... Nu vil jeg skrive Dig et Par Ord til, mens Overskoledirectøren¹ gaar her i Skolestuen imellem os og holder Eksamen i Mathematik og Agerdyrkningschemi – i Dansk og Fædrelandshistorie har jeg alt gjort mine Sager – som jeg mener – straalende.

...

„Vi har det godt i Grunden her“² – ikke at Alt er idyllisk og com-fortabelt, men det er næsten Alt ærligt og jævnt; ja, det er egentl. Synd at sige „næsten“, for her er virkelig den jævreste og ærligste Tone, jeg nogensteds har fornummet. Vi har ogsaa rigtig godt af at være her; det føler vi hver Dag, og det vil med Guds Hjælp ogsaa kjendes paa os ...

... Ja, „Chemien“ gaar endnu ... Nu skal vi snart have en Sang „ovenpaa“, og saa slutter Hr. *With* vel sit meget venlige Besøg. Han er en vakker Mand at mødes med.

...

Eders

J. L. Knudsen³.

R.A. (Høgsbros arkiv).

¹ K. H. With („En gammel Skolemand“) var fra 1859 overskoledirektør (og departementschef) til sin død 1865. ² Citat fra Grundtvigs „Sang i det Grønne, den 28de Juni 1843“. ³ Fire måneder senere søgte J. L. Knudsen præstekald.

64. Højskolelærer J. L. Knudsen til folketingsmand Sofus Høgsbro.

Dalum Hskl. 24 Septbr. 63.

Kjære Høgsbro!

...

Du ved vel at *Poulsen* enten, til Efteraar (63), overtager *Bertel Nør-gaards* Skole, eller, til Foraar, paa Actier, opretter en højere Bondeskole

paa *Mors*¹. Hans eventuelle Eftermand her er hos ham for Tiden og lærer Chemi, Korttegning o. dsl.² Det glæder mig for *Poulsens* Skyld (o: hans personlige Udviklings Sk.), at han drages til en selvstændig Virksomhed; *Kolds* Kraft var ham overmægtig og truede med at gjøre ham til en Skygge.

Hvad mig og mit Udbytte af den Guds naadige Førelse herhid angaar, „da haver jeg, som Ven, et Ord (men ingen Bogstaver) med dig at skifte“.

...

Din

J. L. Knudsen.

R.A. (Høgsbros arkiv).

¹ Poulsen rejste allerede til *Mors* 1. oktober 1863, jfr. næste brev. Gårdejer og folketingsmand Bertel Nørgaard havde i 1850 taget initiativet til oprettelsen af den første bondehøjskole i *Krejberg* i *Salling*. ² Seminarist *Jørgen Pedersen*, den senere redaktør og politiker.

65. Forstander C. Kold til Ministeriet for Kirke- og Undervisningsvæsen.

Den højere Bondeskole i *Dalum Sogn*, *Odense Amt*, den 3^{die} Dec: 1863.

...¹

I indeværende Aars 1ste Mai begyndtes et 3 Maaneders Kursus for voxne Bønderpiger i Alder mellem 18 og 30 Aar med det Formaal at tilfredsstille den i Bondestanden vaagnende Trang til en videregaaende Oplysning og Dannelse, end den, den almindelige Almueskole er beregnet paa at meddele, og 30 Deeltagere meldte sig fra Landets forskjellige Egne, dog flest fra *Fyen*. Historie og Geografi, Skrivning og Stiløvelse samt quindeligt Haandarbejde vare de vigtigste Gjenstande for Undervisningen, desuden lidt Regning mest Hovedregning, et kort Omrids af Plantelæren og Sang.

Det sædvanlige Vinterkursus for den mandlige Ungdom tog sin Begyndelse ved 1ste November med 45 *Elever*, hvoraf saavel Halvdelen fra *Fyen* og Resten fra *Nørre- og Sønderjylland*. Undervisningen er meddelt efter den vedtagne Skoleplan af 12te Marts 1858, dog er Indenadslæsning efter Skoledirektørens derom yttrede Ønske optaget blandt Undervisningsfagene, og skjønt Seminarist *A. Chr. Poulsen Dahl* afvigte 1ste Octbr. forlod Skolen for at oprette en lignende paa *Mors*, bliver Undervisningen dog ligesom forrige Aar meddeelt af 3 Lærere, idet *Poulsen* er bleven afløst af Seminarist *Jørgen Pedersen*², der iaar er dimitteret fra *Blaagaards Seminarium*.

R.A. Kultusmin. 2. eksp.kontor 1863, journ. nr. 1642.

¹ I indledningen søger Kold om forhøjelse af ministeriets understøttelse på 400 rbd. „paa Grund af Skolens Udvidelse, saavel med Hensyn til Lærerkrafter, som Elevantal og Undervisningstid“. ² Jørgen Pedersen, den senere moderate Venstrepolitiker, havde 1859 været elev hos Kold og blev fra nu af i en årrække lærer hos Kold i Dalum.

66. *Forstander C. Kold til friskolelærer Morten Eskesen.*

D. 23de Febr. 1864.

Kjære Eskesen! I Gaar modtog Knudsen et Brev fra Birkedal med Opfordring til at skaffe en Lærer til Ryslinge Friskole¹, og han henvendte sig da til Jørgen Pedersen², naturligvis uden Frugt. Vil De nu ikke skrive et Brev til mig med Spørgsmaal om Knudsen ikke vil beklæde den Plads, og da besvare følgende Spørgsmaal: Er Schjørrings Huuslejlighed at faa? Hvornaar? Hvad Løn er til Schjørrings Skole? og til Ryslinge Skole? Har Birkedal et opmuntrende Ord i den Sag? Har Schjørring? Jeg vil give 10 Rd. maanedlig til Hjælp, skaffe ham befordret derhen frit, laane ham de Ting til Huusholdningsbrug han maatte mangle osv. Det kan dog være at Knudsen bekvemmer sig dertil; thi Levemaaden her hos os vil ikke blive sønderlig i Sommer; til 1ste April bliver Huset sat paa Krigsfod. Ingen Kaffe, Sukker, Sirup, The osv, kun vore egne Produkter, og de endda sparsomt uddeelte og anvendte. Maaskee Knudsen kan faa Kald om en Maaned, om et Aar, Gud ved hvornaar, og jeg vilde gjerne befri ham, saasnart som muligt fra den afhængige Stilling, hvori han befinder sig. Gaae til dem, kjære Eskesen allesammen og læg dem Sagen paa Hjerte. Jeg skal nok tage imod ham igjen, hvis hans Kaldelse skulde trække ud over den Tid, da han gjøres fornøden der. Kunde han f. Ex. hjælpe Birkedal lidt at præke, vilde det maaskee lette paa ham. Skriv mig saa til udførligt om det Altsammen. Skulde Schjørring have fundet en Afløser, kan vi let anbringe ham andensteds.

Kjærligst Hilsen

Deres

C. Kold.

Skulde Knudsen ikke have Lyst til at undervise begge Skoler, skal jeg nok skaffe een til Ryslinge.

Trykt i Højskolebladet 1940, s. 211 (ved Eske M. Eskesen).

¹ I stedet for Jens Schjørring, der havde været hjælpepræst hos Vilhelm Birkedal og tillige forstander for Sødunge Højskole (jfr. brev 49), men nu var blevet udnævnt til sognepræst i Hodde-Tistrup ved Varde. ² Jfr. foregående brev.

67. Højskolelærer J. L. Knudsen til folketingsmand Sofus Høgsbro.

Dalum Hskl. 12 Marts 1864.

Kjære Høgsbro!

Det er egentlig „per Auftrag“ af min Herre, *Christen Kold*, at jeg sender dig disse Ord. Han sagde nemlig i Aftes til mig: skriver du snart til *Høgsbro*? Aa, ja, det kan jeg gjerne, svarede jeg, Vil du da ikke, blev han ved, sige ham (*Høgsb.*), at han for min Skyld ingen Ulejlighed skal gjøre sig, hvad det angaar at skaffe mig Understøttelsen til Skolen fornyet. Det har jeg da nu gjort Fyldest. Men hvad jeg sagde til *Kold*, vil jeg gjentage her: jeg antager for Resten, at *Høgsbro* gjør hvad han finder Ret alligevel. Skafter han nemlig *Dalum Hskl.* et forøget Tilskud, da er det ikke just af Partiskhed for *Kold* men for at hidføre en rimelig og nogenlunde retfærdig Fordeling af de Penge, der anvendes til at støtte højere Bondeskoler med. Saadan vilde i det Mindste jeg ønske du vilde tage det; thi *Kold*, er jeg vis paa, skal nok faa Trang for Pengene, og det er ogsaa i andre Henseender godt, navnlig for hans Skolegjerning, at han blev lidt nøjere knyttet til Staten, til Offentligheden. Hvordan det gaaer, og hvor meget han faaer, gad jeg nok vidst, ved Lejlighed, ligesom ogsaa til hvilken Tid han kan vente at faa de Penge.

Ja, naar jeg nu skal over til *Aalborg* at ordineres og siden tiltræde *Aggersborg*¹, saa banker jeg paa hos jer om Nattely og lidt mere.

...

Din hengivne

J. L. Knudsen.

R.A. (Høgsbros arkiv).

¹ J. L. Knudsen var 3/3 1864 blevet udnævnt til sognepræst i Aggersborg ved Limfjorden.

68. Forstander C. Kold til folketingsmand Sofus Høgsbro.

d 8de Januar 1865.

Kjære *Høgsbro*! Da jeg ikke er saa meget Politiker at jeg kan skrive Ordet rigtigt, endmindre forfatte en Adresse, der svarer til Tidens Fordringer, saa vil jeg bede Dem snarest mueligt at sende mig en Formular, og jeg skal da gjøre hvad jeg kan for at faae den underskreven i saa vid en Kreds, som mueligt . . .¹

Min Skole tæller fortiden 40 Elever, men da den begyndte med 30 findes dette Tal i min Ansøgning til Ministeriet om Understøttelse for

dette Aar 1864–65. Lumby Skole er ikke mere til, der meldte sig kun een Elev, og det var for lidet².

Forrige Aar fik jeg som sædvanlig 400 Rbd., som Ministeriet bevilger og Amtsskoleraadet udbetaler, da Ministeriet tilstod Skolefondet 400 Rbd. over den sædvanlige Sum for at den dermed skulde understøtte min Skole. Af Skolefondet faaer jeg vel altsaa intet. Lumby Skole derimod fik af Skolefondet 500 Rbd. og af Ministeriet 400, og naar jeg fik Tillæg til Anskaffelse af Læremidler, saa fik den ogsaa ; men man maa ikke misunde de Døde hvad Godt de have oppebaaret i deres levende Live.

...

Deres

C. Kold.

R.A. (Høgsbros arkiv). Trykt Høgsbros Brevveksl. I, s. 151.

¹ Høgsbro og andre grundtvigianere havde i trykte skrivelser sidst i decbr. 1864 opfordret til arbejde for juni-grundloven f. eks. ved indbringelse af andragender fra vælgerne og til dannelse af en sammenslutning af grundtvigske ligesindede.

² Skolen genoptog dog sin virksomhed næste vinter.

69. Forstander C. Kold til folketingsmand Sofus Høgsbro.

d 29de Januar 1865.

Kjære Høgsbro! Her er nu to Addresser, næsten fuldtallig underskrevne, der mangler kun et par Herremænd og Præsterne, som næsten allevegne vægre sig¹. Jeg takker for de tilsendte trykte Breve . . . samt for den tilsendte Stump af Rigsdagstidenden. Det er altsaa ogsaa Deres Mening, at Understøttelsen til disse Skoler i den nærmeste Tid ville op-høre, og det vil maaskee have en Undergang tilfølgge for mange af dem, dog haaber jeg, at min Skole allerede iaar har naaet det Standpunkt, at den nogenlunde kan bestaae ved sig selv og sine egne Hjælpekilder, saa jeg rolig kan imødesee den Forandring, hvorimod det var slemt hvis de skulde blive reent *forbudte*. Dog troer jeg at vor Herre i Himlen vil holde sin Haand over dem, som ogsaa over Friskolerne, hvis Virkning paa Bondestanden synes mig at være uundværlig. Vi har nu i det Hele 22 Friskoler i Fyen, 2 i Jylland og 3 i Sjælland, som ere oprettede herfra, og vi arbejde stadig paa ny.

C. Kold.

R.A. (Høgsbros arkiv). Trykt Høgsbros Brevveksl. I, s. 152, og Kold-Pedersen, s. 246.

¹ Jfr. brev 68, note 1.

70. Højskoleelev *Jens Pedersen* til *forstander Ernst Trier, Vallekilde*.

Dalum Højskole den 23 Marts 1866.

Jeg har modtaget Brev fra Pastor *Hoff*¹, hvoraf jeg seer, at De nu dog har været saa heldig at været kommet i Besiddelse af et Stykke Jord; jeg vil nu Lykønske Dem baade med de 10 Td. Land saavel som med Bygningen, som De derpaa agter at opføre. Hvad det angaar med at faa Elever fra *Kolds* Skole, har jeg talt med adskillige ja vel med alle dem, som vil betræde den Bane, men der er ingen, som viser Lyst til at tage over til Sælland, alsaar kan De, saavidt jeg véd, ikke vente nogen herfra. Mig selv angaaende kommer jeg heller ikke; jeg bliver herovre en Tid endnu. Jeg spurgte *Petersen*, om han rejste over til Dem efter Helligdagene, men han vidste det ikke; der var tillige en Karl fra Sælland, som ønskede gjerne i Følgeskab med *Petersen* at see Deres Skole. Jeg har modtaget Hilsen fra Dem ved *Nørregaard*². Han fortalte os lidt af Historien, og *Kold* sagde, da han var reist, at det var temmelig godt, og det kunde jo gjerne ske, da Trangen iblandt Folket er saa stor til Oplysning, at han kunne udrette noget. *Birkedal* har været her og talt om Holger ved Mindernes Kilde. *Peter Larsen Skræppenborg* aflagte paa en Reise ogsaa et Besøg; her kommer jo, som De vel nok ved, mange hver Dag. *Kolds* Foredrag ere jo tiltrækkende. Idag talte han om det høiere og lavere Menneskeliv, anførte ved samme Leilighed om *Niels Dreier* fra Tisted, som vilde vinde i Lotteriet uden at have sat, og anvend(t) det paa det høiere Menneskeliv. Derpaa lidt om Hundene i *Konstantinopol* ganske træffende anvendt, jeg ved ikke om disse Smaaating kan videre glæde Dem. Jeg slutter med venlig Hilsen til Dem og alle paa Skolen og beder at hilse Pastor *Hoff*.

*Jens Pedersen*³.

R.A. (Triers arkiv). Trykt Roar Skovmand: Folkehøjskolen i Danmark, s. 199.

¹ V. J. Hoff i Vallekilde. ² Jens Nørregaard, der samme år begyndte Testrup højskole. ³ Jens Pedersen havde været elev på Vallekilde 1865; han var lægprædikant og fra 1874 til 1892 friskolelærer i Vejleby († 1916).

71. *Forstander C. Kold* til *and. theol. William Jacobsen*¹.d 12te Jan. 1866².

Kjære Hr. Jacobsen! . . .

Jeg tager med Fornøjelse mod Takken for Talen i Vingaardstræde, den var ganske vist, som De skrev et frisk Vindpust, dog meest beregnet paa at bortblæse Kjedsommeligheden af Forsamlingen denne Aften; men at noget af Skolestøvet ved samme Pust røg af de Lærde er jo rimeligt

og kunde nok gjøres Behov i vor bestøvede Tid. Hils Hds. Majestæt og siig hende Tak paa Gerhards³ Vegne!

Deres

C Kold.

Kolds privatarkiv.

¹ Privatsekretær hos enkedronning Caroline Amalie, der havde bedt Jacobsen bringe Kold en tak for hans tale ved vennemødet i København den 11. september 1866. Dette møde holdtes på St. Ravnsborg på Nørrebro; her synes at være tale om et andet møde. ² Muligvis en fejl for 1867. ³ Eleven Gerhard Kjærgaard, hvis ophold hos Kold blev understøttet af enkedronningen.

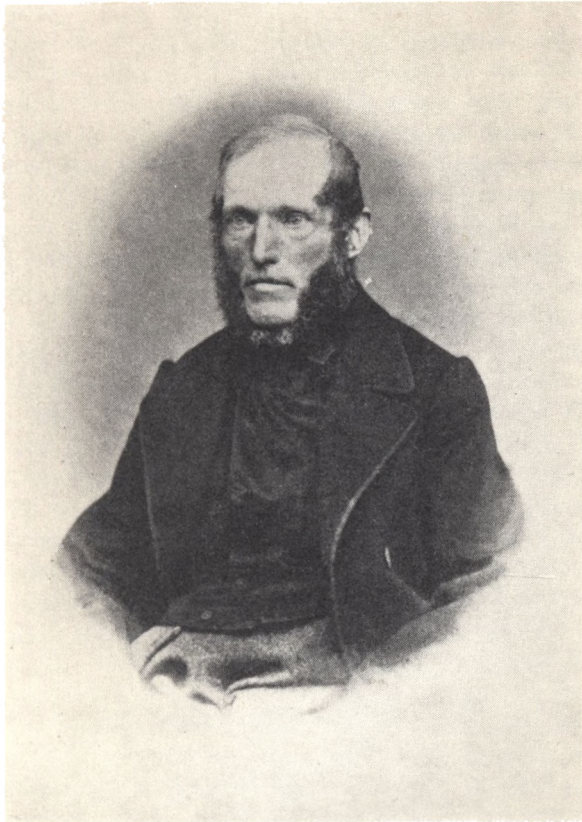
72. *Cand. theol. Christopher Bruun til forstander Ludvig Schrøder.*

Hægdehaugen v. Christiania (16/8 1867).

Kjære Schrøder!

...

Du bad mig sige hvad Indtryk jeg fik af Kolds Skole. Om Skolen maa jeg tilstaa at jeg har ganske vanskeligt for at opgjøre mig nogen Mening, især om hvordan den passer for unge Piger. Men Manden selv syntes jeg overmaade godt om; jeg ved ikke om jeg har truffet noget Menneske som jeg har følt et saa ublandet Velbehag ved at være sammen med. En fuldendt Adelman, vilde jeg kalde ham; han besidder en Finhed og Gjennemførthed i sit hele Sæt at være paa, saa jeg skulde ønske ham huggen i Marmor slig han gik og stod. Thi der er den hele Bygning sund og feilfri og ens med sig selv. Derimod tror jeg ikke, han er saa stor en Aand som man i Regelen gjør ham til. Der er mange og vigtige Ting som ligger udenfor hans Synskreds tror jeg, skjønt han selv vist ikke holder det for muligt, og næppe vilde betænke sig paa at give sit Ord med i Laget med al den Sikkerhed som hører ham til, ogsaa der hvor han ikke er hjemme. Hans Foredrag var jeg overmaade glad i for min egen Del. Han siger selv at Tonen i dem er meget afhængig af Veiret, og saa blev alle de jeg fik høre, meget alvorlige og tanketunge, kun oplyst af hans uendelig fine, milde Smil. Men hvad de unge Piger faar ud af dem, det har jeg som sagt ingen Forestilling om. I Begyndelsen trode jeg at de næsten med Vold bleve førte ind i Overveielser og Kampe, som i Grunden laa dem over Kræfterne; det hele Hus havde i mine Øine noget ublidt og glædeløst over sig især naar jeg mindtes Askov hvor man lever hver Dag i Herlighed og Glæde. Mange af de unge Piger gik omkring der og saa saa fortænkte og indesluttede ud, at jeg trode der var Fare for at man kunde glemme at tale der i Huset. Men det mærkede jeg dog var en Misforstaelse. . . . – Senere hørte jeg

Christen Kold
Fotografi fra slutningen af 1860'erne

da ogsaa baade at de kunde synge og le. Og en Dag bad de mig at læse: „Arne“¹ for dem, hvad jeg naturligvis gjorde med Glæde. Jeg mærkede da at de slet ikke vare mindre oplagte til Lystighed end andre unge Piger, og jeg tror jeg kunde lært dem at kjende alle sammen, snart sagt, hvis jeg kunde blevet der nogle Dage længere, hvad jeg fik en forskrækkelig Lyst til . . . Det var det første Sted paa denne Reise som jeg forlod uden at have noget bestemt Billede af hvad jeg havde set. Det Hele der er mig en Gaade. – En Mangel tror jeg nok jeg tør sige der er for unge Piger: at der intet Husliv er. Der er nu ingen Kone; det vil sige, han har en², men jeg kunde ikke blive klog paa hvilken det var af de tre Fruentimmer som jeg saa stelle hans Barn, eller om det kanske var en fjerde. Det er underligt at se en Mand som Kold der har saa meget smukt ved sig, i Omgivelser der er saa bare for al Skjønhed. Jeg fik i alle Fald blot Indtryk af Summel³ og Uhygge der i Huset . . . I det hele var der en iøinefaldende Mangel paa Tække ved denne Flok af unge Piger, selv ved dem der saa ud til at have Anlæg til det.

Her har Du mine Begyndelser til en Mening om Skolen, der som Du ser ikke ville gaa sammen til én. Jeg maa tilføie at Pigerne selv lod til at være overmaade glade i Foredragene. En af dem som jeg talte med, var overmaade ivrig for at jeg skulde faa gode Tanker om Kold, og forklarede mig hvor langt bedre jeg vilde komme til at synes om ham naar jeg kunde høre ham længe og lære at forstaa ham ret; hun havde i Begyndelsen slet ikke likt ham og pønset paa at komme hjem igjen før Tiden, men nu vilde hun gjerne blive der saa længe det skulde være. – Af *Kundskab* meddeler Kold dem næsten intet, det er altsammen Betragtninger, hvortil dog for et Syns Skyld føies en liden historisk Bemærkning. Det vil sige: saa var han de Dage jeg hørte ham. Derved kommer det han vil faa dem til at tænke over, til at fremtræde aldeles nøgent, og tale ligefrem og nærgaaende til dem. Hos Dig gjemmer det sig halvt inde imellem Stoffet, og paanøder sig mindre Opmærksomheden. Men kanske lokker det alligevel fuldt saa meget Tanken til sig paa denne Vei.

...

Din

Chr. Bruun.

K.B. (Schrøders arkiv). Trykt Roar Skovmand: Folkeshøjskolen i Danmark s. 200 ff.

¹ Bjørnsøns fortælling „Arne“ (1858). ² Kold havde året før giftet sig med Ane Kirstine Jakobsen, der havde været hans elev 1864. ³ Norsk dialektudtryk: summende støj. Bruun mener, at en dogmatisk indstilling fremmes af den meget dominerende frk. Frederikke Pio.

73. *Forstander C. Kold til forstander L. Malthesen*¹.

D. 24de Sept. 1867.

Kjære Malthesen! Fordi det er Regnvejr idag, og jeg ikke kan komme ud, besvarer jeg Deres Spørgsmaal om Friskolemestrenes Dannelse.

Hvad Friskolen i Tidens Løb vil udvikle sig til, er et Spørgsmaal, som kun Tiden kan besvare; men i Øjeblikket staaer den, og har altid staaet for mig, som et Middel til at bringe Børneundervisningen tilbage igjen i de rette Hænder – Forældrenes – hvorfor det ogsaa i alle Maader er Friskolens Opgave at ligne Hjemmeundervisning saa godt den kan. Det var, som bekjendt, Almueskolen af 1814, der tog den sidste Rest af Hjemmeundervisningen bort.

Børneundervisning er efter mit Skjøn Noget saa simpel og ligefrem, at dertil ingen særlig Dannelse udfordres, men at ethvert Menneske, der opvakt til „Sin Gud og sig selv at kjende“², kan læse i Bog, fæste sine Tanker læselig til Papir og regne de i det daglige Liv forefaldende Regningsopgaver, han kan give Børn den fornødne Undervisning, naar han ellers vil; thi ellers kunde der jo ikke være Tale om at overdrage den til Forældrene.

Ved den fornødne Undervisning forstaaer jeg hvad et Barn kan modtage og bruge, og ikke, hvad man falskelig tænker i vore Dage: at bi-bringe Barnet en hel Deel, som han vel for Øjeblikket ingen Trang har til, altsaa heller ingen Lyst til og Gavn af, men, som man mener siden hen i Livet skal blive en mægtig Løftestang for ham. Men det er Afmagten, som ikke føler Kraft for sig til at leve, langt mindre lære saalænge man lever.

Et halvt Aars Ophold paa en god Højskole er Dannelse nok til at undervise sine egne Børn, og Friskolen er jo egentlig Stedfortræder for Hjemmeundervisningen.

Hvad det især kommer an paa er Friskolemesterens Valg, at udfinde de Mennesker, som har Kjærlighed til Børn i Almindelighed, forenet med Meddelelseslyst og Gave.

Men vi maae for at billige denne Skoleanskuelse, kun tænke paa de Levende, medens en Skoleindretning efter de Dvaleliggendes Tarv og Trang ligger udenfor denne Betragtning.

I Huse hvor man, efter fattig Lejlighed, har lært „Sin Gud og sig selv at kjende“, vil altid blive talt og sjunget en hel Deel, som kan komme Børnene tilgode, og som de opsamle med stor Begjærlighed, som det gamle Ord „Smaa Potter har ogsaa Ører“, saa pudsigt udtrykker; saa det maaskee endog kan siges og forsvares, at det ikke saameget er det,

der henvendes til Børn, som de optage; men det derimod meget mere er det de selv opsamle uden at Nogen tænker derpaa.

Jeg kommer maaskee til at mangle en Lærer el. to til Vinter, skulde De, kjære M vide et dygtigt Menneske, vilde De maaskee give ham eller mig Anvisning.

Deres
C. Kold.

Privateje (Asbjørn Maltesen). Trykt i Højskolebladet 1916, sp. 669 f. og 1936, sp. 208 f.

¹ Seminarist L. Maltesen var fra 1866 forstander for den nyoprettede Vrigsted højskole. I et brev til Kold havde Maltesen spurgt, om de unge mennesker, der gik ud som friskolelærere, ikke burde have en bedre uddannelse end den, hvormed adskillige nu mødte frem. ² Citat fra Grundtvigs indvielsessang for Gr.s Høiskole.

74. Forstander C. Kold til cand. theol. William Jacobsen.

d 24de Decbr. 1867.

Kjære Hr. *Jacobsen*! Jeg siger Tak for Bøgerne, har tildeels læst dem, og kan nu godt undvære dem igjen; thi det som jeg vil bruge kan jeg nu udenad. Der var blandt andet en meget smuk Fabel om dem der byggede Huus over Ageren – Lærdomshuset var *Livet*, som kun kan trives i det Fri hvor Soelens Lys og Varme kan styrke og oplive, og Aanden komme til at virke igiennem den fri menneskelige Virksomhed. Sokrates Apologie fandt jeg yderst interessant og lærerig.

...

Kjærligst Hilsen og et glædeligt Nytaar!

Deres C. Kold.

Kolds arkiv.

75. Forstander C. Kold til cand. theol. William Jacobsen.

d 5te Jan. 1868.

Kjære Hr. *Jacobsen*! . . .

Med Hensyn til Bøgerne – alt i Spøg – da kunde jeg jo gerne sætte dem i min Boghylde, men naar jeg nu ingen Boghylde har – hvad saa? Og var det en for Giveren hæderlig Anvendelse af Gaven? Jeg tænkte først, jeg vilde laane dem ud til gode Venner, men jeg fandt ingen iblandt dem, der kan læse Tysk, det laae da saaledes nær at overdrage dem til En, hvis Venner kan læse Tysk, og det kan Deres.

Imidlertid, da De ønsker det, skal jeg gjerne give dem Plads i min Boghylde naar jeg faaer een, og det kan godt skee; thi jeg har allerede faaet en stor Mængde Ting, som jeg aldrig havde tænkt skulde blive mig til Deel. Forresten – i Alvor – siger jeg Tak for Bøgerne.

Det glæder mig meget at Grundtvig er kommen til Kræfter igjen, taler De med ham, da hils ham med min allerbedste Hilsen.

Skolen gaaer særdeles godt iaar, og vi har en Samling af 65 skikkelige Mennesker, som vil nu til Nytaar blive forøget med henimod 20, saa vi vil faa alle Rubrikkerne fulde.

Deres

C. Kold.

Kolds arkiv.

76. Enkedronning Caroline Amalie til forstander C. Kold.

d 26 October 1868.

Herr Skolelærer Kold!

Vi dele Sands og Varme for vort Folks Udvikling, hvorfor jeg har tænkt at glæde Dem med et Arbejde af mine Dreng¹. Maatte denne Bogreol benyttes og maatte De derved stundom skjænke mig en venlig Tanke, som den der med Glæde stedse vil mindes vort Møde i 1866². Hvorledes har Gerhard Kirkegaard³ det?

Vor Herre velsign fremdeles Deres Virken.

velvilligst

Caroline Amalie.

Kolds arkiv. Trykt Kold-Pedersen, s. 243.

¹ Elever i Dronningens Asylskole. ² Vennemødet, hvor Kold talte om sit liv og sin gerning. ³ jfr. brev 71, hvor han kaldes Kjærgaard.

77. Asylskolebestyrer J. Kristjan Vendt til forstander C. Kold.

København, 27 okt. 1868.

Ærede hr. Kold!

Hendes Majestæt har allernådigst befalet os at udføre en bogreol til Dem, men da, som De måske véd, vore kræfter er små i egentligst forstand: drenge under 14 år, så er „arbejdet“ jo også derefter, altså intet *konststykke*, men et *gavnstykke*. Drengenes lærer i håndgerning har samlet det, resten har de små gjort, som høvlet, pudset og poleret reolen . . .

Majestæten befalede mig at indlægge medfølgende allerhøjeste skrivelse¹.

...²

Deres

7. Kristjan Vendt.

Kolds arkiv.

¹ Brev 76. ² I resten af brevet skildrer Vendt skolen som en friskole.

78. Højskoleelev Hans Madsen¹ til forstander Ernst Trier.

Dalum Højskole d. 23 December 1868.

Kjære Trier!

De bad os om at lade høre fra os, naar vi var komne herover, det har vi ogsaa stor Lyst til . . . Vi kom da ud til Kold, han modtog os paa sin jævne ligefremme Maade, som de² nok kjender, bød os velkommen, med det Spørgsmaal, om vi var Bønderkarle og om vi vilde være Bønder, det var ligesom han derved vilde gennemskue os, for at erfare hvad vi bestod af. Men vi fik alligevel et behageligt Intryk² ved at tale med ham(,) det var ligesom vi talte med en Bondemand. Ligeledes fik vi et godt Intryk ved at komme op paa Skolen, vi var slet ikke fremmed iblandt dem(,) det var ligesom om det var de samme Mennesker vi var vant til at være iblandt. De fleste Elever er Jydere, og af dem var der nogle vi kjendte, hvorfor vi snart blev kjendt med flere. Nu har vi allerede været her i 3 Dage og faaet en Prøve paa hvad Kold opvarter med, vi kan ikke sige andet end at vi er meget glade ved det, og vi maa sande det gamle Ord, vi har hørt saa tidt om ham, at han er en mærkelig Mand, han gaar og taler med Eleverne, fremkalder Spørgsmaal hos dem, som han saa besvarer, og det er paa den Maade ofte kommet til en hel Forhanling, man kan se at Eleverne er allesammen saa glade. Kold sagde til os: her kommer ikke andre end hvem der har Trang til aandelig Liv, og det kan de faa her, saadan en Skole som denne, kan ingen af de ny gjøre nogen Skade³, for den er nu blevet saa gammel og bekjendt, og her kan Folk faa hvad de trænger til. Han har ogsaa mange Elever (ialt 90) og der var endda fler som vilde været her, men han kunde ikke have fler. Hvad Skolen angaar med Hensyn til andre Færdigheder, da tror jeg nok den staar noget tilbage for Vallekilde, her er kun 3 Lærere, de kan jo ikke komme saa meget til den enkelte, som Lærerne kan hos os, og Eleverne bryder sig nu heller ikke meget om at være paa Skolen, undtagen til Kolds Foredrag, den øvrige Tid løber de ud og ind, der er aldrig Ro. Vi har heller ikke været med til stort andet

end Kolds Foredrag, den øvrige Tid har vi mest benyttet til at se os om heromkring . . .

Nu ønsker vi Dem og hele Deres Hus en glædelig Jul, og vi beder Dem at hilse dem alle fra os, tilsidst være De selv hilset paa det kjærligste fra Deres 2 bortrejste Elever.

*Hans Madsen
Kristian Sørup.*

R.A. (Triers arkiv, under brev fra Kr. Sørup). Delvis trykt i Roar Skovmand: Folkehøjskolen i Danmark, s. 199 f.

¹ Hans Madsen fra Bisholt (1846–1927) blev senere en fremtrædende landmand og folketingsmand i Frederikshavnskredsen 1892–1909. Brevet er skrevet af Hans Madsen, men tillige undertegnet af Kr. Sørup, der ligesom Madsen havde været elev hos Trier på Vallekilde. ² Således stavet. ³ Her overstreget: „sagde han“.

79. *Forstander C. Kold til Fyns stiftamt.*

Dalum Højskole, d. 21. Febr. 1870.

Til Fyens Stiftamt.

I Anledning af Stiftamtets Skrivelse af 18. d. M. om Elevantallet og Understøttelsesforholdet ved Dalum Højskole, skal jeg herved tjenstligt meddele følgende Oplysninger:

Skolen har *for Tiden* 112 Elever; den har aldrig modtaget anden offentlig Understøttelse end de 400 Rdl., som hidtil aarlig har været den tilstaaet af Sorø Akademies Midler, og da Skolens Pengeforhold nu ere af den Beskaffenhed, at det vilde være en Usandhed at søge og modtage Understøttelse til den, saa giver den for Fremtiden tillige Afkald paa de nævnte hidtil modtagne 400 Rdlr.

Ærbødigst
C. Kold.

R.A. Kultusmin. 2. eksp.kontor 1869, journ. nr. 961. Trykt Kold-Pedersen, s. 199 f.

80. *Stadslæge H. C. Helweg til cand. theol. William Jacobsen.*

Odense d 2 April 1870.

Kære Hr. Jacobsen!

De behøvede visselig ikke at gøre nogen Undskyldning for Ulejligheden De har voldt mig ved at røgte hendes Majestæts Ærinde, hvem jeg hjertelig gerne vilde være til Tjeneste, naar kun det jeg har at melde til Svar paa Deres Spørgsmaal i sig selv var glædeligere. Mine Tanker

om vor kære Kolds Helbredelse gaa frem og tilbage. Forstanden siger: den er ikke sandsynlig. Hjærtet siger: det kunde dog ske. Den kommer an paa hvem af de To der faar Ret. Jeg frygter at det bliver den første. Kold synes selv at han nok kunde have Lyst til at leve og virke lidt endnu, tror ogsaa at han endnu kunde udrette noget godt, men sætter med roligt forstandigt Sind alt i den Gud Faders Haand, som ene ved hvad der tjener ham og os bedst. Han er mild og rolig og naar Sygdommen ikke trykker ham for haardt helt vel til mode. I Hustruen har han en øm og trofast Sygeplejerske. Han er afmagret til en Grad at hvem, der første Gang ser ham, maa tænke: den Mand kan ikke have langt tilbage, men naar man saa ser det Liv, der med et mildt Lys skinner af hans Øjne, og fornemmer hans Tankes faste Gang naar han ved Samtale (der dog falder ham besværlig) kommer lidt i Aande, fatter man igen Haab. – Vinen som De skriver om Hendes Majestæt er saa naadig at tilbyde tager vi med Taknæmmelighed imod. Skønt han hidtil ikke har kunnet taale Vin, kunde der maaske dog komme en Vending i Sygdommen hvor en ret kraftig og god Vin kunde være gavnlig. Dog vilde til et Forsøg en Flaske være tilstrækkelig . . .

Hendes Majestæts Hilsen har jeg besørget og jeg tvivler ikke om at den glædede ham, som jeg kunde mærke paa ham at den bevægede ham.

Gud give at jeg snart kunde give Dem bedre Efterretninger!

Deres forbundne

H. C. Helweg.

Kolds arkiv.

81. *Stadslæge H. C. Helweg til cand. theol. William Jacobsen.*

Odense d 5 April 1870.

Kære Hr. Jacobsen!

. . .¹ – Hvad Kold angaar har jeg nu ikke stort at føje til mit forrige Brev. Haabet lever endnu, skønt det kun er svagt. I gaar nød han Nadveren og var derefter, da jeg besøgte ham, ret saa hjærtemild. I dag var han træt².

. . .

Deres venligst forbundne

H. C. Helweg.

Kolds arkiv.

¹ Brevet indledes med en tak for en flaske Rosenborg Rhinskin fra 1690, som enkedronningen havde sendt patienten. „Hvis denne Flaske tiltaler Patienten, ofrer jeg gerne endnu den sidste Flaske.“ ² Kold døde den 6. april 1870.

HINDHOLM HØJSKOLE

1. *Institutbestyrer Anders Stephansen til hustruen Dorothea,
f. Svenningsen.*

(Holsteinsminde) Fredag Aften d: 2^{den} Oct. 1846.

Min egen elskelige Dorothea!

I samme Øieblik som jeg har modtaget Dit kjære Brev sætter jeg mig til at skrive, thi det er saa kjedeligt at være her, naar Du er borte¹ . . . Om Tirsdagen kom Møller², hans Kone, Svigerinde, Marie og Gustav . . . Medens Møllers var her kom Godseier Tesdorpf fra Falster³, og jeg maatte . . . forevise ham Institutet⁴. Han var her længe og blev noget efter Møllers vare reiste. Det er en smuk ung Mand, yderst livlig; men ofte distrait. Han taler det Danske nogenlunde, og hans Væsen og Tankegang kan jeg vide ligner vor salig Greves⁵ før han fyldte de 30. Han saae dog ikke saa meget paa Tingene, som han søgte at udforske deres Væsen, og inden vi gik ud af Stuen maatte jeg udholde en Examen rigorosum⁶ i Landvæsen . . . Siden talte vi om fattige Børns Opdragelse, og tilsidst om en Bondehøiskole, og om en høiere Bondeskole⁷, hvorom jeg maatte love ham at skrive saasnart mueligt . . .

Din egen
Stephansen.

K.B.

¹ Brevet er sendt fra Holsteinsminde til fru Stephansen, som var på besøg hos boghandler Ditlevsen i København. ² C. C. Møller, forstander på Flakkebjerg Institut fra 1836. ³ Edw. Tesdorpf (1817–89) var født i Hamborg af tyske forældre. 1840 var han blevet dansk godsejer ved købet af Ourupgård på Falster. ⁴ Holsteinsminde. ⁵ F. A. Holstein til Holsteinborg, død 1836, 51 år gl. ⁶ streng. ⁷ 28/1 1867 skrev Stephansen til kammerherre Classen: „1846 begyndte jeg alvorligt at tænke paa den „Hjælpeinstitution“, som min Kones og mit Arbejde i Institutets Tjeneste hellig trængte til.“

2. *Fru Dorothea Stephansen til enkegravinde W. v. Holstein-Holsteinborg*¹.

Holsteinsminde, d. 28de Oct. 1846.

...

Min Mands Reise til *Falster* var for saavidt uheldig at han ikke traf *Tesdorpf* hjemme; han var i Hamborg; men af sine Venner i Nykjøbing

blev han henvist til en anden Godseier, *Estrup*², der med ligesaamegen Iver tager sig af Almuens Oplysning som Hiin. Stephansen gik da ud til ham, og fandt en livlig, forstandig og deeltagende Mand, der satte Stephansen ind i alle Forholdene, med Hensyn til den høiere Bondeskole – (ikke Bonde-Høiskole) – som Godseierne og Bønderne paa *Falster* agte at oprette ved Actier og hvortil der nok er lovet dem en aarlig Understøttelse af 1200 rbd, af det *Classenske* Fideicommis, foruden et Tilskud af Kongen eller Finantserne³. – Stephansen meddeelte nu igjen Hr. *Estrup* sine Meninger i Sagen: at nemlig det Væsentlige til Anlæggelsen af et saadant Agerdyrkningsinstitut er: et *Landbrug*, et *Lærerpersonele*, og en *Bygning* til at logere de unge Mennesker i; vilde nu Foreningen paa *Falster* vælge *Holsteinsminde* til Stedet for en saadan Bondeskole, saa slap den aldeles for Udgifterne til det førstnævnte og kostbareste Apparat; blev lettet med Hensyn til det andet, idet her dog er 2 Lærere, som kunde bestride endeel af Underviisningen, og havde altsaa kun det tredie at besørge her, som paa ethvert andet Sted. For *Holsteinsminde* vare Fordelene jo indlysende, naar den ovennævnte betydelige Understøttelse tilfaldt Stiftelsen som Erstatning. *Estrup* indrømmede dette, men meente at den *Falsterske* Bondesøn ikke vilde drage „over Vandet“ for at lære noget; thi det blev anseet for en heel Udenlandsreise at komme til Sjælland; forresten troede han ikke heller der blev noget af med Institutets Oprettelse paa *Falster* selv, thi der var saa megen Uenighed om, hvor og hvorledes det skulde være, at han ikke saa nogen Ende paa Sagen, hvori Alle vilde raade⁴. Forresten viiste han megen Velvillie for Institutets Deeltagelse deri, og lovede, hvis der intet blev af den *Falsterske* Bondeskole, da at bidrage hvad han kunde, til at *Holsteinsminde* kunde erholde Understøttelse til Sin. Dermed er altsaa den Sag stillet i Beroe indtil videre . . .

Med hjertelig Hilsen fra min Mand er og bliver

jeg Deres inderligt hengivne

D. Stephansen.

Deres Naade

Fru Enkegrevinde v. Holstein.

R.A.

¹ Wilhelmine v. Holstein (1788–1868), enke efter lensgreve F. A. Holstein, var en datter af grev Johan Ludvig Reventlow til Brahetrolleborg. ² Cand. phil. P. Estrup, fra 1845 ejer af Kirstineberg ved Nykøbing, broder til J. B. S. Estrup. Han døde 1848. ³ Allerede i 1843 havde *Falster* Landboforening drøftet oprettelsen af en „højere bondeskole“ (ikke en „højskole“) for *Falster*. Da foreningen i 1845 blev

ramt af regeringens mødeforbud, blev sagen på Tesdorpf's initiativ taget op på Nykøbing Landmandsforsamling. Ved et møde i Saksøbing juni 1846 blev der nedsat et komité, hvoraf Tesdorpf blev medlem, for at oprette en praktisk-teoretisk agerbrugsskole for Lolland-Falster. ⁴ Her sigtes til uenighed mellem pastor Johan Wegener i Halsted (tidl. Rødding) og kammerherre P. H. Classen; denne uenighed bidrog til at sagen strandede. Et par år senere åbnede Classen sin agerbrugsskole på Næsgård.

3. *Institutbestyrer Anders Stephansen til hustruen.*

Kbh 22 Junii 1848.

Min egen gode Dorothea!

...

Om Amtsskolen¹ havde Grevinden grumme utydelige Begreber, og hvorvidt det lykkedes mig at klare dem noget kan jeg ikke sige, men at Ideerne dog løb i Et for hende, det er jeg vis paa, og Resultatet kan derfor ikke blive andet end Vrøvl . . . Min Sag bragte jeg Tirsdag Morgen, efter Referatet for Grevinden Mandag Aften, for Cultusministeren ved en Audients, hvor mange andre ogsaa ventede. Han saa streng ud, men ingen anden Følelse fik Indpas hos mig end den at han for nylig „var som En af os“. Jeg brødes med ham og tænkte „jeg slipper Dig ikke førend Du velsigner mig“. Der udbredte sig imidlertid et Smil over Ministerens skeptiske Øie; Slutningen blev at han gjorde mig opmærksom paa at han vel ønskede mig Hjælpen, det er i mit Sprog „Velsigelsen“ men dermed var den dog ikke kommen – og jeg fornåm hos mig selv at min Hofteskaal var af Led. Hans Indvendinger vare skarpe og kritiske . . . 1) at Institutet, som Opdragelsesanstalt ikke kunde henhøre under Cultusministeren, men derimod maatte falde under Justitsministeriet; 2) en Amtsskole vilde tabe sin Credit, om den kom i Berøring med en Anstalt for moralsk Fordærvede; 3) om jeg ogsaa havde de fornødne Egenskaber til at bestyre en Opdragelsesanstalt (hvilket han ikke betvivlede) saa vidste han dog ikke om jeg havde de „Naturkundskaber“ der vare nødvendige for at kunne lede en Amtsskole. Hvad de to første Indvendinger angaae, da er det jo de gamle Skraasække² hvortil min Hud er vant, og som ikke bider paa mig, og hvad den Sidste angaaer da tilbød jeg at skaffe Attest fra Prof. Steenstrup³. Fra Ministeren gik jeg med det samme til Steenstrup; denne lovede mig al den Assistance jeg vilde forlange . . . og vel et Pr. Timer gik Steenstrup med mig i Universitetets Naturalsamling og viste mig alt hvad han tænkte kunde interessere mig. – Mandag Aften tilbragte jeg hos Fru Brodtkorb med Algreen⁴,

Tirsdag hos Barfods⁵, Onsdag hos Valdemar Møllers, alle Steder rigtig godt . . .

. . .

Til Døden Din troe

Stephansen.

K.B.

¹ I et cirkulære 3/5 1848 havde Martsministeriets kultusminister D. G. Monrad udkastet en plan om oprettelse af amtsskoler med højere undervisning for opvakte bondesønner. Stephansens planer fremgår af brev 4. ² Gammeldags udtryk: sække med træ- eller jernbund, fyldt med kugler, jernstumper o. lign. ³ Japetus Steenstrup kendte Stephansens interesse for naturen fra sin skoletid i Alborg. ⁴ P. K. Algreen. ⁵ Forfatteren Frederik Barfod.

4. *Institutbestyrer Anders Stephansen til parcellist L. A. Hækkerup*¹.

<1848>

Gode Hr. Hækkerup!

I Anledning af Deres kjære Brev om Brandassurancen i Sorøe og Præstøe Amter² svarede jeg Dem for nogle Dage siden og gav mine Tanker derom tilkjende at jeg ikke kunde paatage mig den Forretning . . . Senere har Eftertanken derom bragt mig til at stille paa Forening i en anden Henseende . . . nemlig at faae oprettet en Amtsskole paa Holsteinsminde, der kunde svare til de billige Fordringer, som Bondestanden kan have til et saadant Anlæg, der er ligesaavigtigt for den idet den udvikler Intelligenten, som en god Landboforfatning for deres Eiendom: ja Intelligentens Udvikling bliver vel endog vigtigere end Eiendommen, fordi den Sidste hverken erhverves eller vedligeholdes hvor den Første mangler.

Jeg foreslaaer Holsteinsminde til et saadant Anlæg fordi den allerede er i Besiddelse af et Landbrug, som jo er det vigtigste og kostbareste Underviisningsapparat ved en Læreanstalt for unge Mennesker af Bondestanden, og jeg tænker mig Opdragelsesanstalten, som nu findes der i Forhold til den nævnte Læreanstalt for unge Mennesker imellem 18 og 22 Aar, som to selvstændige Stiftelser, der havde Opsyns- og Lære- Personale samt endeel Underviisningsapparat og Huusholdningssager m. m. tilfældes men med Hensyn til Stiftelsernes Pengevæsen maatte hver have sit særskilt. En saadan Forbindelse ville være en gjensidig Stytte for begge Anstalter, thi alle de Arbejder hvortil Eleverne i Opdragelsesanstalten ere umodne, og derfor nu maa udføres af voxent Tjenestetyende, kunne passende udføres af Læreanstaltens Disciple, og det er en nødvendig Sag for disse at have et bestemt Antal Timer til

legemlig Beskjæftigelse ved Siden af den Aandelige for hvis Skyld de egentlig opholde sig paa Stiftelsen . . . Grunden hvorfor jeg søger at fremkalde en Amtsskole ved Siden af Opdragelsesanstalten er ei alene fordi det skal være til Gavn for vor Opdragelsesanstalt, men, dersom det kan blive udført som jeg ønsker, saa vil det tillige give *Læreanstalten* en huslig Tone, som man sjelden finder i Undervisningsinstitutter af den Slags. Lære-Sønnerne faae derved nemlig hver Dag Leilighed til at omgaaes med Børnene saavel ved Arbeide, som ved Underviisning, ja maaskee endog stundom kunne betroes til at lede den, og dette i Forbindelse med deres Omgang med de Voxne giver dem Menneskekundskab, Tact og Øvelse i Livets forskjellige Forhold, som enhver Fader maa ønske sin Søn, der skal ud af Fædrehuset, og som *jeg* endog sætter over Færdigheden i at pløie Ageren og over Kundskaben om at pleie Huusdyrene, der ellers ere Hoved-Underviisningsgjenstandene i enhver Agerdyrkningskole, – men som Mennesket og dets Behandling er meer end Qvæget og dets Røgt, saa sætter jeg, som democratisk Mand, ogsaa denne Sag høiere end den bliver sat i de „Bonde-Højskoler“ der have en reen aristocratisk Oprindelse, hvor Dueligheden i at „producere“ og i at „examinere“ er Hovedsagen og Menneskets Forædling bliver kun Bisagen.

Ved at foredrage min Sag for Minister Monrad, da hans Circulaire om Amtsskoler var kommet ud forekom det mig som han tvivlede om at jeg kunde have Duelighed til at forestaae en saadan Læreanstalt, navnlig spurgte han mig om jeg besad Naturkundskab saa at jeg deri kunde give Underviisning, og dertil kunde jeg ikke svare andet end at jeg maatte producere Attester ifald det kunde hjælpe noget . . . men der blev ikke taget meer Hensyn til Sagen, og jeg veed heller ikke hvad Udfald de Committee-Forhandlinger (fik), som Sorøe Amtsraad i Anledning af Circulairet foranstaltede, og hvori Holsteinsminde blev foreslaaet til Anlæg af en Amtsskole. Imidlertid mener jeg at det var nok saa ønskeligt om „Forstanderen“ for en saadan Læreanstalt var en god „Fader“ der havde *Forstand* paa at lede de unge Menneskers Selvfliid, end om han var en udmærket duelig Lærer, der ikke havde denne huslige Dyd og det var derfor i den første Egenskab jeg hellere ønskede mig Duelighed en(d) i den Sidste, hvortil det syntes som Ministeren satte al sin Tillid; forresten mener jeg at en duelig polytechnisk Candidat, en Seminarist og jeg ville udgøre det egentlige Lærerpersonele, der i Forbindelse med vore practiske „Forgangs-Arbeidere“ i hvert Fag ville lede begge Stiftelser til det Formaal, som et skjønnsomt Folk vil sætte.

L.A. Sjælland. (Udateret koncept i Holsteinsmindes arkiv I 12).

¹ Hækkerup var distriktsformand i Bondevennernes Selskab og blev samme år valgt til medlem af Den grundlovgivende Rigsforsamling (i Ringsted). ² Dette brev findes ikke.

5. *Fru Dorothea Stephansen til enkegrevinde W. v. Holstein.*

Holsteinsminde, 10de Marts 1849.

Naadige Fru Grevinde!

...

Jeg skylder endnu Svar paa Deres Naades Spørgsmaal om Stephan-sens politiske Meninger . . . Min Mand er som forhen en Ven af Folket, af den store, uvidende, uudviklede Almue; alt hvad der kan gøres til dens Oplysning og Velmagt, uden at skade eller forurette de andre Stænder vil han gjerne virke for. Naar han taler om at virke, i politisk Betydning maa Deres Naade ikke troe, at han derved skulde tilsidesætte sit egentlige Kald, eller have det mindre kjært, nei langtfra – hele den politiske Virken er indskrænket til at tale med de enkelte Bønder, der en sjelden Gang komme her, han har ikke gjort en Reise, eller holdt noget Møde i den Anledning, thi dertil har han hverken Tid eller Lyst. Med Bondevennerne virker han, saavidt han bifalder deres Færd; han kan naturligviis ikke billige hver enkeltets Fremgangsmaade, men finder ingen Tendents til at gaae andre for nær i deres *offentlige Ytringer som Selskab* . . . Steph. mener, at Bondestanden netop nu trænger til Nogen, der vil give sig af med den, og mener den det vel, samt vil raade til Fred og Orden, thi tages Valgretten bort igjen ægges den jo ret til Oprør, som Gud i Naade afværge. Om Marts-Ministeriet handlede saa klogt i at give strax en saa udvidet Valgret, er et andet Spørgsmaal, som der kan være to Meninger om; men at denne Ret, der er *frivilligt* givet Folket, nu er dets Øiesteen, det er vist. – . . .

Deres hjerteligt hengivne

D. Stephansen.

R.A.

6. *Institutbestyrer Anders Stephansen til sognepræst E. Mau*¹.

(Decbr. 1849).

Kjære Hr. Pastor!

Hjertelig Tak for Deres Godhed imod Instituttet og for Deres mangeaarige Venskab for os, som pleie det. En saadan Kjærlighed er en lægende Balsam for de mange Hjertesaar, som onde Tider oprive. Det er ikke fordi

Dorothea og Anders Stephansen
Litografi af Edv. Fortling 1870

vore Anskuelse i politisk Henseende ere forskjellige, at jeg ikke kommer over til Dem, thi jeg veed meget godt at Sammenkomster netop maatte gjøre os enige i de fleste Tilfælde, og jeg er fuldkommen overbeviist om at hverken De eller den gode Pastor Rønne² tænker om mig at jeg skulde være en ustadig, fanatisk Oprører, som man intet kan have at dele med, og hvis Omgang man skal skye . . . – De siger i Deres kjære Brev at der alene er den Forskjæl imellem os, at *De* ikke „vil opgive et Qvintin af Deres Selvstændighed og Frihed“ for at indtræde i det af os tidt omtalte Selskab:³ De mener altsaa at *jeg* vil opgive Friheden og Selvstændigheden for at blive optaget i et Selskab, hvortil jeg af Naturen er saa lidet skikket til at være et frugtbart Medlem? Hvad Friheden og Selvstændigheden angaaer, da troer jeg den er større iblandt de Folk jeg nu er kommet (iblandt), end den kunde være i det „dannede Samfund“ der har bragt mig i Vanrygte, fordi jeg, naar jeg skulde være „politisk ærlig“, ikke kunde vælge en af de to Præster, der stillede, som Valgcandidater, men maatte holde mig til Frølund, som jeg dengang ikke kjendte, men hvis Tale just dog ikke havde det Indhold for mine Øren, som Modpartiet fandt deri. Den Lidenskabelighed, og jeg veed ikke om jeg tør sige Forslagenhed, hvormed det „dannede“ Parti førte Striden gav mig siden efter Leilighed til at gjøre Bekjendtskab med Frølund; jeg fandt i ham en godmodig og ligefrem Mand, der deelte min Interesse for det simple Folk, hvis Sag jeg jo altid har søgt at tjene . . . Vel veed jeg at det Parti som det nu synes jeg modstaaer, har taget mig i Beskyttelse fra den Tid jeg var en lille fattig Dreng, men jeg handler efter bedste Overbeviisning . . .

. . . De kan jo nok vide at jeg ikke er paa *Præsternes Side* . . . der har i nogle Aar været et bittert Fjendskab mellem Herremænd og Bønder, der nu er nær ved at være overstaaet, og „Eiendomsforholdet“ jevnet igjen og begge Parter komme til Erkjendelse om at Verden ikke kan bestaae uden at have begge Dele; men „Landboforholdene“ kunne ordnes paa en anden Maade, og det vil for en Tid tilfredsstille Gemytterne. *Intelligentsen* har ogsaa sine Herremænd og sine Bønder, ligesom Eiendommen, og derfor opstaaer ligeledes en *verdslig* Krig med Præsteskabet, der med bureaucratisk Magt har hersket over Folket ligesom „Godseierne“ med den aristocratiske⁵.

L.A. Sjælland (Udateret koncept i Holsteinsmindes arkiv I 10).

¹ E. Mau, præst i Hårslev og Tingjellinge indtil 1850, havde sympati for de gudelige forsamlinger, men var iøvrigt konservativ. ² C. F. Rønne, sognepræst i Høve. ³ Bondevennernes Selskab. ⁴ Ved valget i Fuglebjergkredsen 4/12 1849

blev Bondevennernes kandidat, skoleinspektør Fr. Frølund valgt ved kåring. Hans program var bl. a. kamp mod „gods- og embedsaristokratiet“. Pastor Mau var en af hans modkandidater. * Her standser udkastet. Det er svar på et brev fra Mau til Stephansen 2/11 1849.

7. *Institutbestyrer Anders Stephansen til lensgreve Ludvig Holstein*¹.

16. II. 50.

... Jeg vil ikke nægte at Tidens Aand, som omsuser os alle jo ogsaa har berørt mig, og det Kald, som jeg har valgt til Gjenstand for mine ringe Hænders Virksomhed i Livet ... Det kunde ikke være skjult for den Sagkyndige og kan derfor heller ikke kaldes Uskjønsomhed, at denne veldædige Haand som altid rakes os af Huset Holstein, dog ikke vilde forslaae til at opretholde og *udvikle* Stiftelsen, og jeg kunde derfor heller ikke misforstaae Grevens Forslag i Sorøe Amtsraad for Holsteinsminde dengang Circulairet om Amtsskoler var udkommet; men længe før havde jeg søgt at forberede en Præparande-Anstalt paa Holsteinsminde², som jeg meente ei alene i pecuniair Henseende skulde være en Understøttelse for den derværende Opdragelsesanstalt, men i Særdeleshed kunde give samme den pædagogiske Holdning, som vi under de nærværende Omstændigheder maae føleligt savne. Jeg havde raadført mig med Provst Brasen³ om denne Sag, og ihvor kjærlig og deeltagende han forresten var for denne Skoleplan, saa frygtede han dog for at den ikke havde Tiden med sig, derimod raadede han mig til at virke for at faae en „høiere Bondeskole“ her, som jo i Grunden vilde være det samme for Opdragelsesanstalten, som den paatænkte Præparande-Anstalt, og det var saaledes at mit Forslag til en „Amtsskole“ mødte Grevens i Amtsraadet. For at virke for denne Plan reiste jeg til Kbhvn. og talte med daværende Cultusminist. Monrad ...

L.A. Sjælland (Koncept i Holsteinsmindes arkiv).

¹ Den senere konsejlspræsident, søn af F. A. og Wilhelmine v. Holstein-Holsteinborg. ² Med denne tyske betegnelse tænkte Stephansen på en „middelskole“ for overgangsalderen. Jfr. brev fra Stephansen til P. K. Algreen, trykt Nygård II, s. 44. ³ Distriktsprovst J. A. Brasen, Skelskør.

8. *Institutbestyrer Anders Stephansen til folketingsmand Balthazar Christensen.*

(1850).

Sub rosa:¹ Det forholder sig rigtigt, hvad De anfører: Hs. Maj. har ved Grevinde Danner tilstillet Opdragelsesanstalten her en Gave af 200

Rbd „som en Indledning til noget mere“. Denne Gave var ledsaget med et langt, pænt og hjerteligt Brev fra Grevinde D. til Stiftelsens Patronesse Enke-Grevinde Holstein, og for nogle Dage siden var Enkegrevinden her og gav os Pengene, som saaledes allerede ere tilflydte Instituttets Casse. Jeg læste Brevet, som ledsagede dem, og kunde *kun være taknemlig og glad ved Gaven* til „den folkelige Sag“, men Grevinde H. tog det fra en anden Side, politisk i en vis Retning, hvilken jeg aldeles ikke kunde tiltræde . . . ja jeg troer at det var lettere at forsvare „Bondevennernes“ Sag, i hvor galt det endog kan synes, end at forsvare en Parvenu, som Grevinde D. hos de Gammeladelige . . .² Det gjør mig forresten ondt at „Grevinde Holsteins Institut“ skal vorde et classisk Guldæble, som blandt Gudinderne paa Olympen, skal vække en Strid om „hvem er den Skjøneste“ – al den Stund jeg kjender Frugten og ved at den kun er et Skovæble, der er noget rødmsuset paa Solsiden . . .

Steph.

R.A. (Balthazar Christensens arkiv).

¹ „Under rosen“, d.v.s. Fortroligt. ² Louise Rasmussen var 7/8 1850 blevet viet til Fredrik VII, hvilket vakte stor forargelse i overklassen. Iøvrigt var Stephansens gudfader til Louise Rasmussens og Carl Berlings søn, Carl, der var født 5. juni (Danmarks senere grundlovsdag) 1841 i Flakkebjerg. Louise Rasmussens sympatier for Bondevenerne stammede fra Møllers og Stephansens milieu.

9. Institutbestyrer Anders Stephansen til enkegrevinde W. v. Holstein.

Holsteinsminde d : 24de Novb. 1850.

Naadige Grevinde!

. . .¹

For andres Meninger kan jeg ikke drages til Ansvar, mindst, naar jeg hverken hylder dem, eller har i nogen Maade givet Anledning til at Vildfarelser ere opkomne; derimod vil jeg altid med god Villie gjøre Rede for mine egne Meninger, og rette dem, jo før jo hellere, saasart jeg overbevises om at jeg farer vild.

Derfor reiste jeg ogsaa, efter Deres Naades Opfordring, i Efteraaret 1848 ned til Holsteinborg for at tale med Greven², dengang Etatsraad de Neergaard havde anklaget mig for Patronatet, som en Person, der havde forbundet sig med „Communiste og Røvere“. Resultatet af min Samtale med Greven var meget glædeligt for mig, thi jeg fandt intet Væsentligt af det hvorom Landbopolitikken dreiede sig, hvori jeg jo kunde være enig med ham, og derfor var det mig ogsaa en Glæde, da jeg sidenefter ifølge Deres Naades Ønske paa hans Forlovelsesdag frasagde

mig den Post i Bondevennernes Selskab, som man en Tid iforveien havde anbetroet mig . . .³

R.A.

¹ Grevinden har beklaget, at etatsråd Carl de Neergaard, Gunderslevholm, og godsejer Bruun de Neergaard, Svenstrup, har tilbageholdt deres årlige bidrag til Holsteinsminde, efter at Stephansen er indtrådt i Bondevennernes Selskab. ² Ludvig Holstein. ³ Dette skridt har imidlertid ikke forsonet etatsråden. Stephansen beklager videre, at greven har noget imod, at Frølund taler institutets sag i Folketinget; Stephansen havde henvendt sig til ham som „*vor egen Rigsdagsmand*“, for at sagen ikke skulle bære nogen farve, hverken af „Høre“ eller „Venstre“.

10. *Institutbestyrer Anders Stephansen til husmand Peder Hansen, Lundby*¹.

8de Marts 51.

Kjære Peder Hansen!

Idet jeg forbindligst takker for Deres sidste venlige Besøg hos mig tilsender jeg den omtalte Plan. – Jeg ønsker endnu ikke at den kommer til nogen *offentlig* Kundskab, thi det var mueligt at man derved kunde faae isinde at modarbeide den, inden den var rigtig kommet til Verden; – derimod seer jeg gjerne at De *privat* raadfører Dem med Deres Venner derom, og dersom De saa vil i en Skrivelse, saasnart mueligt, give mig Deres Betænkning og Rettelse derved i alt, hvad De troer, der kunde gjøres bedre, saa skal jeg, hvis ikke *uovervindelige Vanskeligheder* lægge sig iveien, strax derefter forelægge den for Grev Holstein for at høre hans Indvendinger, som vel neppe blive gunstige, dersom Forslaget (hvilket jeg anseer for det Rigtige) kommer fra Bondestanden (– og derefter) see at faae en Forsamling af raadgivende Medlemmer bragt istand, at vi kunne faae Planen trykt og udgivet og Sagen selv sat i Værk til 1ste Novbr. næstkommende. – Det der stiller sig for mig som den største Hindring (ja det forekommer mig, som den er uoverstigelig) er de 3–400 Rdl. som Underviisningen aarlig vil koste at vedligeholde; og under de Auspicier, som vi have at virke, nemlig naar Bondestanden *alene* skal udføre Værket, bør vi vist ikke gjøre os Haab om nogen Understøttelse, hverken fra Statens Side, fra det Kongl. Landhuusholdnings Selsk., det Classenske Fideicommis eller anden Understøttelses-Forening hvorfor høie Embedsmænd staae i Spidsen? Disse Autoriteter have sædvanligt til Formaal „at danne dygtige Avlskarle, hellere end at danne“ frisindede Mænd med fædernelandsk historiske Kundskaber, med Begreb om en

god Communalforf. og en retfærd. Landbolovgivn. der vilde være en Prydelse for den By og Egn hvori de skulle virke. Vil De kjære P. H. lægge Mærke til hvad der hidindtil er gjort her i Landet „for Bondestandens Oplysning“, af det Kongl. Landhuush. S. „til flinke Bondesønners Oplærelse“, ved Understøttelse til Agerdyrkningsinstitutterne paa Haraldslund², Hastrupgaard³ i Jylland, Hoffmangave i Fyn⁴, Frenderupgaarden i Sjælland⁵, Næsgaarden paa Falster⁶ o.s.v., da vil De sikkert sande med mig at Interesserne har været meer materielle end de skulde være, og at den Privates Fordeel tidt er fremmet der hvor vi helst havde ønsket at Virksomheden var for „det almenes Bedste“ (Skolen).

Skolelærer- og Præstestanden vil sikkert ogsaa af al Magt modarbeide en Skole af den Natur, ei alene fordi den aandelig talt var dem imod, men især fordi de ville ansee det for et Indgreb i deres Rettigheder, naar en anden Mand vil befatte sig med Bondestandens Oplysning som de ansee for at være stavnsbundet alene til deres Enemærker under Sognets egen Bevogtelse.

St.⁷

L.A. Sjælland (Koncept i Holsteinsmindes arkiv I, 6).

¹ Peder Hansen, Lundby, havde sammen med Rasmus Sørensen virket som ivrig agitator for landalmuens sag i 1840'erne. Jfr. brev 16, note 1. ² Paa Haraldslund i Arhus amt oprettede N. B. C. Krarup i 1840 en landbrugsskole. ³ Landvæseninstitutet paa Hastrupgaard i Thyregod s., oprettet af Nis Hanssen i 1845, bestod kun i tre år. ⁴ Et institut for landøkonomisk undervisning blev i 1845 oprettet af N. E. Hofman-Bang. Det ophørte 1854. ⁵ Paa Frenderupgaard i Odsherred oprettede skolelærer N. B. Schow i 1840 en mindre landvæsensskole, der ophørte 1850. ⁶ Den Classenske Agerbrugsskole paa Næsgård var blevet genåbnet i 1849. ⁷ Brevet er ledsaget af:

„Plan til en Lærestanstalt for unge Mennesker af Bondestanden, indrettet paa Holsteinsminde“. Den er inddelt i 13 punkter; hvoraf anføres:

1) *Skolens Formaal*: „at give unge Mennesker af Bondestanden Leilighed til at kjende den Deel af deres Fædrelands Historie og af dets Litteratur som kan virke paa deres aandelige Dannelse, vække deres Kjærlighed for vort Folkefærd og vort Modersmaal; de maae ogsaa her lære at kjende vor Landbolovgivning, vore Communalindretninger og saavidt Tiden det vil tillade have Underviisning i Geometrie og i Naturbeskrivelse og Naturlære“.

2) „Som daglig Øvelse maae de i det Samfund, som Skolen giver og under Lærers Veiledning kunne udvikle og fortælle hvad de have lært og læst for siden at udvide og benytte det i det borgerlige Samfund, naar de som Fædrelandets Forsvarere, som Huusfædre, som Sogneforstandere, eller som Rigsdagsmænd hver efter sin Leilighed skulle virke for Andre. —“

3) *Skriftlige Øvelser*.

4-5) Underviisningen skal afveksle med legemligt Arbejde i Landbruget, hvorved Kosten fortjenes.

6) Der forlanges ingen Adgangseksamen, men den unge skal mindst have fyldt sit 16 Aar.

12) „Som Patronat for Lærestalten udvælges sex erfarne Mænd, saaledes at de 3de boe i Sorø Amt og de 3de i Præstøe, og disse sammentræde i *en Forening med undertegnede, Opdragelsesanstaltens Bestyrer, for at overlægge og efter Stemmesfleerhed udføre*, hvad der i alle Henseender kan tjene til denne Stiftelses Tarv.“

13) Til at begynde Anstalten behøves 2–300 Rbd, som Patronatet maa tilvejebringe.

11. *Cand. theol. N. J. Jensen til institutbestyrer Anders Stephansen.*

Kbhvn d. 10de Marts 1852.

Kjære Hr. Stephansen!

Det Degneembede, som De veed, jeg søgte, er nu bortgivet til en anden. *Birkedals* Modstandere have her været virksommere eller dog heldigere end han . . .¹ Nu maa jeg altsaa see mig om efter en anden Plads, og efter hvad jeg sidst hørte af Dem, er min første Tanke falden paa Deres Plan om Oprettelsen af en Folkeskole i Forbindelse med Deres Institut. De kjender mig vist nu saa nøje, at De maa kunne vide, om jeg kan bruges til et saadant Foretagende, og jeg beder Dem derfor om, at De i saa Fald vil meddele mig noget Nærmere desangaaende. De veed, at det er min Yndlingstanke, at jeg kunde komme til at røre op i de skjulte Kræfter, som ligge paa Bunden af Folket, og med Guds Bistand vække nogen levende Følelse for Christendom og Fædreland blandt mine Landsmænd. Derfor glædede jeg mig til at komme til *Ryslinge*, hvor der synes at være gjort en saa god Begyndelse. Da det nu ikke skulde skee, saa er det jo naturligt, at jeg drages hen, hvor lignende Frugter voxer, og det vilde derfor være mig særdeles kjært at høre fra Dem, at De troede mig dygtig til at udføre Deres Plan. I modsat Fald vil jeg benytte et Tilbud af *Peter Fenger* om en Plads i hans Nærhed² . . . Indtil Mai kan jeg forblive her paa Regentsen; men maa da nødvendigviis i Virksomhed ogsaa for det daglige Brøds Skyld, da jeg allerede er i nogen Gjæld, og meget nødig vil udsætte mig for mere.

Med venlig Hilsen til Deres kjære Kone og til vor fælleds Ven *Jens Kornelius*³ forbliver jeg

Deres forbundne og hjertelig hengivne

*N. J. Jensen*⁴.

K.B.

¹ N. J. Jensen havde søgt degneembedet i *Ryslinge*, hvor *Vilhelm Birkedal* var præst. ² P. A. Fenger, sognepræst i *Slotsbjergby* ved *Slagelse*. ³ *Jens Corneliusen*

var en af de vakte fynboer (svoger til Rasmus Ottesen), der i 1830'erne havde slået sig ned i Holsteinborg-egnen; fra 1838 var han Stephansens medhjælper på Holsteinsminde. * På N. J. Jensens spørgsmål, om Stephansen kan bruge ham, har Stephansen svaret: „Om De kan bruges? her er jo ikke Tale om at bruge, som Herremænd bruger Folk, men her er Tale om, om Huset kunde være en fri folkelig Stiftelse, hvor Folk og Folkets Venner kunde bo sammen, hellere „to live in“ . . . Derefter udmaler Stephansen sin plan om et ægteskab mellem datteren på Holsteinsminde (folkeskolen for de små) og sønnen på Hindholm (folkeskolen for de store), hvis overlærer (Jensen) han med kærlighed og glæde tænker sig som søn og eftermand i huset eller klostret. N. J. Jensen tilbydes 200 rdl. årlig samt alt frit i huset . . . tør De nu, elskelige Jensen, række mig Hånden og give Afkald på, hvad der tilbyder sig hos Fenger, da . . . (Thyra Jensen s. 92).

12. Student P. K. Algreen¹ til institutbestyrer Anders Stephansen.

Chvn, den 22de Marts 1852.

Tak, og tusind Tak, min inderlig kjære Ven! for Deres Vennebrev som jeg modtog i Middags, og for alt det Venskab og al den Tillid, De skjænker mig. Jeg har i Eftermiddag overtænkt den Sag, De skriver om, og vil nu i den lille Time, jeg har tilbage, kortelig skrive, hvad jeg tænker om Sagen. Naar De taler om, at De vil saa gjerne have en Folkeskole forbundet med Deres Opdragelses-Anstalt, saa tænker strax Folk: ja nu vil han have en ny Støtte til sit Institut, og skjøndt denne Folks Tanke ikke altid opstiger fra Kjærligheds-Dybet, saa erkjender baade De og jeg, at der er Sandhed i den. Fra den Side betragter jeg ogsaa først og fremmest det, som De selv kalder Deres Project, uagtet jeg godt veed og altid bekjender, at De i alle Henseender, som en ægte Dannemand, føler og vil virke hvad De kan for det danske Folk og da navnlig den danske Bondestand, taget ikke i sjællandsk men jydsk Forstand, og saaledes ogsaa for den danske Folkeskole². Men det er ikke blot i sin menneskelige, men og i sin christelige Orden, at Hver først og fremmest tage vare paa *sin* Gjerning, og det er øjensynlig Deres Gjerning, Deres egentlige Livs-Gjerning at pleje og hege om, oplære og opdrage de mange Smaa, som ere forsømte eller forladte, men blive baade af Gud og Mennesker overladte i Deres Haand. Derfor vilde De gjerne bruge alle himmelske og jordiske Kræfter, om de stod i Deres Magt, i denne store Gjærnings Tjeneste, og til dens Fremme har De opstillet de mange Maskiner og indrettet de mange Værksteder, saaat 100 Græsarter, plantet 1000 Træer og – for at blive i Progressionen – lagt 10000 Planer, og een af dem er Folkeskolens Forbindelse med Institutet. Nu er Spørgsmaalet, om den Plan er god. Jeg tvivler nu meget derom. Folkeskolen kan ikke sættes i

Gang, og i flere Aar næppe bestaae uden Opoftrelse fra Institutets Side, men den taaler Institutet næppe, og ingen Anden vil paatage sig dem. Institutets Venner bryder sig i Reglen meget lidt om Folkeskolen, og de, som interessere sig for Folkeskolen, indsee meget godt, at den for Tiden og under nærværende Omstændigheder i og for sig vilde faae nok at kæmpe imod og i sin egen Byrde, og de grue ved den Tanke, at den ogsaa skulde komme til at bære endog en liden Deel af en Andens. Forbindelsen anseer jeg endnu for ønskelig, og den kan nok være mulig, men kun under den Betingelse, at der ikke kræves Opoftrelse fra nogen af Siderne, og da maa den, som jeg kalder det, komme eller falde sig af sig selv, og ikke iværksættes efter Beregning og Plan, og vistnok mindst efter den, hvori Hindholm er inddragen. Jeg tør ikke andet end fraraade min kjære Ven denne Plan. Alle Deres andre Planer kan gjøre Dem urolig nok og gjøre det broget nok for Dem, men denne vil skabe Dem en Hær af Bekymringer . . . Tag nu Alt op i den bedste Mening! Vor gode Jensen har endnu ikke fuldelig bestemt sig. Det kan være, han tager ud til Dem i Sommer! Hils Alle kjærligst. Gud være med Dem!

Deres oprigtige Ven

P. K. Algren.

. . . Albr.³ og Chr. Sørensen⁴ hilse kjærligst.

L.A. Sjælland (Holsteinsmindes arkiv IV).

¹ Jfr. Kolds Højskole, brev 2, note 1. ² Folkehøjskole. ³ J. Albr. Sørensen, som cand. theol. lærer på Hindholm 1855–57, forst. på Staby højere bondeskole 1857–68, senere præst og provst. ⁴ Broder til J. A. Sørensen, lærer på Hindholm 1857–58, senere præst.

13. *Cand. theol. N. 7. Jensen til institutbestyrer Anders Stephansen.*

Kbhavn d: 23de Marts 1852.

Kjære Hr. Stephansen!

Da jeg formedelst Informationer, som ikke vel tør forsømmes, maa gjøre Afkald paa at see Dem med det Første, saa vil jeg saa godt det kan skee fortsætte vor Samtale skriftlig . . .¹ Hvad dernæst Sagen angaaer, som jeg ønskede at virke for, da veed De, at den bestaaer i at udbrede christelig og folkelig Oplysning blandt mine Landsmænd, og da vi jo anseer de saakaldte høiere Folkeskoler for et virksomt Middel dertil, er det naturligt, at mit Blik især er rettet imod dem . . . Først maa man jo overveie om det er hensigtsmæssigt at sætte en saadan Skole i Forbindelse med Institutet. Efter Deres Brev synes De at vente en Støtte for

Institutet i Skolen, og min første Tanke har været, at Skolen kunde have en god Støtte i Institutet. Begge er de for svage til at staae paa egne Ben . . . De skriver, at De har tænkt Dem Folkeskolens Lærer som Søn og Efterfølger i Huset. Hvis De har tænkt Dem, at jeg kunde udfylde en saadan Plads, da kan jeg ikke andet end glæde mig meget over den Tillid, De derved viser mig; men desto omhyggeligere maa jeg ogsaa overveie, om jeg er skikket eller har Kald dertil, at jeg ikke skal gaae hen og tage Pladsen op for den Rette. Det mangler vel ikke at jeg jo nok har Hjerter for Institutet, og hvem skulde ikke have det; men Skolen er mig dog Hovedsagen i det Mindste for Øieblikket, og jeg veed ikke om Institutet vil ligge mig nok paa Sinde, medens det jo dog for Dem er Hovedsagen. Men hvorom alting er, saa har jeg besluttet, at benytte Deres Tilbud om Ophold og Beskjæftigelse hos Dem for i Sommer, og jeg haaber da at Vorherre klarer Sagen til den ene eller den anden Side. Altsaa hvis ikke yderligere Forhindringer indtræde, tyer jeg til Dem til Mai . . .

Deres oprigtig hengivne

N. J. Jensen.

K.B.

¹ Efter samtalen har Stephansen skrevet et brev til N. J. Jensen, hvor han „støder (ham) bort med den ene Haand“, men rækker ham dog venlig den anden; N. J. J. svarer, at han helst vil gribe den sidste, men ønsker en stilling, hvor han kan betale sin gæld og stifte familie.

14. *Institutbestyrer Anders Stephansen til hustruen.*

Kbh. 7' Apr. 1852.

Min elskelige Dorothea!

Tak for Dit kjærlige Brev, som jeg fik imod Forventning! Jeg har nu egentlig forrettet mit Ærinde her i Byen, og faaet det samme Resultat, som jeg havde ventet, nemlig at *Kjøbenhavnske* „Menneskevenner“ ikke ere til at bevæge til noget for den folkelige Sag i hvis Ærinde jeg er draget herind, men *Klarhed* har jeg vundet i Sagen, og det egentlige og rette Svar veed jeg nu at jeg først kan faae paa mit Spørgsmaal naar jeg den 3die Paaskedag faaer Bondefolket at see i Rønnede¹. Modstandere af min Sag derimod, troer jeg ei at have uden to, nemlig: Du er den Ene og Algreen den Anden, men I to ere mig og to haarde Halse. Det ligger i Sagens egen Natur at jeg derimod, som „slem“ Bondeven maa have mine Hjælpere alene i Bondestandens Rækker; faaer jeg ingen dér, saa er Sagen heller ikke hverken til at lide eller stride for. Faaer jeg derimod

Hjælpetropper i denne Stand, saa maa dette bevises ved at vove nogle Kongel. Obligationer, som høre til for at garantere Kjøbet af Hindholm², og dersom dette kan tilveiebringes, saa har Alberti³ lovet at skaffe de 3000 Rbd. der behøves i Juni, som Ingenting. Vil eller kan Bondestanden derimod ikke gjøre dette, saa er dette for mig, som et Tegn af Himlen, der vidner om at Sagen ikke dennegang skal udføres, og jeg er saa ligeglad, thi saa har jeg udført det Ærinde som jeg for den gode Sags Skyld skulde og burde og jeg har ikke taget Forholdsregler efter løse Indfald, efter Fordomme eller efter mine private Meninger, og dersom Bondestanden vil billige min Plan, saa bliver Hindholm den „Forenings“ Eien-dom, der har „Hjertelav“ for den „Folkeskole“ som jeg anseer for en god Sag at oprette, og som ikke skal staae i anden Forbindelse med den „Folkeskole“, der allerede er oprettet paa Holsteinsminde (jeg mener Opdragelsesanstalten) en(d) hvad *et godt Naboskab* baade vil forlange og vil give, og i disse faae Ord har jeg udtrykt hele min Plan, der følgelig skal afgjøres med Bondestanden alene, uden at tage hverken Grever eller Grevinder med paa Raad . . .

Altid Din egen

Stephansen.

K.B.

¹ Jfr. brev 16, note 1. ² Holsteinsmindes nabogård, som var til salg. ³ Juristen C. C. Alberti, fra 1849 folketingsmand i Sorø-kredsen, valgt af Bondevennerne.

15. *Husmand Peder Hansen o. fl.*

d. 26de April 1852.

Subscriptions-Indbydelse

til Oprettelse af en Folkeskole for voxne Bonde- og Huusmandssønner i Præstø og Sorø Amt, paa Holsteinsminde pr. Nestved. –

Det er vigtigt for enhver Mand, at han besidder Oplysning og Kundskaber, men endnu vigtigere er det paa nærværende og for tilkommende Tider, at vor Stand (Bondestanden) søger at erhverve sig saameget heraf, som det er den muligt – Enhver af Eder, der har lidt Kjendskab til vore politiske Forhold, som har en Bestilling, den være stor eller liden, føler vist for sig selv, at han mangler meget i Oplysning og Kundskab for nogenlunde at maale sig med Mænd af de øvrige Stænder. Det er derfor paa den høie Tid, hvis vor Stand ikke skal ligge under i den fortsatte Kamp imod vore mere oplyste og dannede Modstandere, at vi selv gjøre noget, for at vor Stand dog idetmindste kan have nogle Mænd, der hist og her bosatte imellem os, deels som Gaardmænd, og deels som Huus-

mænd, kan være Ledere og Forsvarere for vor Stand i enhver Retning, hvorsomhelst vi maatte behøve dem. —

Men for at disse Mænd af vor egen Midte — hvoraf der ogsaa er gode Sjenier, saavel som af de andre Klasser — skal kunne lære noget, hvormed de kan virke, og være til sand og virkelig Nytte for den øvrige store Mængde af vor Stand, da maa de dannes dertil i en hertil indrettet Skole, og for at faae denne i *Stand* og i *Gang*, da behøves hertil Penge! . . .¹

Medborgere! Sagen er vigtig, især for Efterslægten; lader os ikke staae tilbage for Fyenboerne og Jyder, hos hvem allerede lignende Folkeskoler har begyndt! Lader os vise vort Kultusministerium — der endnu intet har gjort for at fremme Oplysningen iblandt Bondestanden — at det er vor *faste og alvorlige* Villie, *selv*, ved egne Kræfter og Midler, paa enhver lovlig og retfærdig Maade at virke for vor egen Stands Vel, da vi see, at ingen af de større Klasser vil gjøre noget i denne Henseende til nogen *sand og virkelig* Nytte for os. —

. . .²

I Komitéen for Præstø Amts Landkommunalforening.

Peder Hansen   *M. Rasmussen*   *Jacob Sørensen*
Anders Larsen   *Jens Pedersen*³

L.A. Sjælland (Koncept i Holsteinsmindes arkiv I 6).

¹ Der skal tegnes 400 rbd. ² De påtegnede subskriptionslister bedes sendt til Stephansen. ³ Jfr. brev 16, note 1. Navnene tilsidst er skrevet af koncipisten.

16. *Cand. theol. N. J. Jensen til institutbestyrer Anders Stephansen.*

Løvegaard ved Slagelse d: 18de Mai 1852.

Kjære Hr. Stephansen!

Hjertelig Tak for Deres tre Breve¹ . . . Jeg har det ellers i alle Maader godt her; men begynder dog saa smaat at angre, at jeg er kommen her, da jeg mærker, at det vil koste mig lidt Overvindelse at forlade dem²; thi uagtet jeg naturligvis ikke endnu kan spore nogen Frugt af min Undervisning paa Børnene, og ikke heller veed om der vil komme mere end Almindeligt ud deraf, saa lader det dog til, at *Hasle*³ vil holde stærkt paa mig. Forresten er han en Mand, der har levende Interesse for vor Sag, men han vilde helst have en Skole bragt i Stand i *Holbeks* Amt, hvortil han hører . . . Det glæder mig meget at høre, hvorledes Bønderne sætte sig i Bevægelse; kommer Sagen i Gang alene med dem, saa troer jeg det er Vorherres Villie, at den skal gaae, og han vil vel da ogsaa give Kraft

og Styrke til Gjærningen, men jeg kan alligevel ikke lade være at ængste mig for at jeg skal mangle den Dygtighed, som en saadan Sag behøver og fordrer . . . Jeg var i Søndags i *Vedby*, for at høre *Gleerups* Tale, hvori han kortelig udviklede Rigsdagens Virksomhed i de forløbne Aar, og søgte at rense sig for de Beskyldninger, man har reist imod ham, hvad dog efter mit Skjøn ikke ganske lykkedes ham, skjøndt Talen ellers var mesterlig⁴. Igaar var *Hasle* og jeg i Knudstrup, for at tale personlig med ham, og der kom Skolesagen ogsaa paa Bane. Han lod til at interessere sig for den, men jeg kunde ikke tale aabent og fortrolig med ham; thi den beregnende Klogskab og Forsigtighed, som gaaer igjennem al hans Tale, lammede min Tunge. Ogsaa Skolen hos Dem talte vi om; men uden at jeg betroede ham, at jeg var Part i Sagen. Han yttrede Mistillid til den, fordi den skulde staae i Forbindelse med Institutet . . . – Hvad Kjøbet af Hindholm angaaer, da veed jeg Intet at sige; men vil blot bede Dem om at være lidt forsigtig, og skaane Dem selv saa meget som muligt, at De ikke skal læsse mere paa Deres Skuldre, end De kan bære . . .

Deres forbundne og hjertelig hengivne

N. J. Jensen.

K.B.

¹ Stephansen havde i april skrevet til N. J. Jensen, at han 3. påskedag havde været samlet med et par hundrede medlemmer af Præstø Amts kommunalforening for at drøfte tanken om en folkehøjskole på egnen. På dette møde oplæste fæstehusmand Peder Hansen, Lundby, en selvforfattet indbydelse til „sine Standsfæller om at understøtte Oplysningssagen med Velvillie og med Penge, hver efter sine Evner, således at den Skole, som de nu *ved egen Hjælp* agtede at begynde på, ej alene skulde blive tilgængelig for rige Gårdmandssønner, men ogsaa for den fattige Husmands, der har Lyst og Duellighed til at lære noget“. Stephansen skriver, at Peder Hansens tale i denne sag var præget af en usædvanlig mildhed: „Kløerne, der ellers plejer at betegne hans hårde Bondetale med Alvor og skændende Træk, vare dennegang trukne ind under Huden“. Tanken slog godt an; der blev valgt en komite bestående af Jakob Sørensen i Herfølge, Ole Andersen i Haslev, Anders Larsen i Skuderløse, Mikkel Rasmussen i Torpe og P. H. selv. De skulle alle arbejde for sagen, hver på sin egn. Der var plan om at købe gården Hindholm til folkehøjskole. Stephansen ønskede imidlertid selv at købe gården. Jfr. Thyra Jensen s. 90 f. og Almuevennen 30/4 1852. ² N. J. Jensen havde 31/3 meddelt Stephansen, at han havde givet efter for P. A. Fengers indtrængende opfordring til at han midlertidigt skulle tage plads som huslærer for proprietær Th. Hasles sønner på Løvegård. Hertil havde ogsaa Algreen rådet. ³ Proprietær Hasle på Løvegård blev to år senere folketingsmand i Slagelse-kredsen, valgt af Bondevennerne. ⁴ Asmund Gleerup havde prøvet at frigøre sig for partidisciplinen i Venstre og nærmet sig de Nationalliberale; han blev ogsaa angrebet, fordi han søgte at forbedre sin økonomiske stilling ved at søge statsembede. Han faldt ved folketingsvalget august 1852.

17. Institutbestyrer Anders Stephansen til enkegrevinde W. v. Holstein.

Naadige Grevinde!

Holsteinsminde d: 17de Julii 1852.

...

Deres Naade skrev¹, „at jeg maatte vel vide, hvad jeg havde gjort, siden jeg havde kjøbt Hindholm for 11000 Rbd.“ – som om ingen kunde forstaae hvad jeg havde tænkt, og jeg kan ikke svare andet dertil, end at jeg ikke mener at det er nogen *ny Plan*, men, som jeg haaber, et vel-overlagt Skridt, der har været betænkt i mange Aar, og hvortil jeg inderlig beder Gud skjænke mig sin naadige Velsignelse, og det er let at indsee at det kun kan tjene til at støtte den „Opdragelsesanstalt“ der nu, efter alle Særkjender, maa være sit Fald nærmere, end jeg har kunnet antage at Grevinden vilde mene. – Min høitærede Greve og gode milde Patron har jo allerede i mange Aar, og ved flere Leiligheder sagt mig „at vi blive nødte til at overgive Instituttet til det Offentlige“ og dette har jeg ikke kunnet forstaae anderledes end at han meente at det maatte ophæves. Deres Naade har ligeledes tiere yttret Deres Bekymringer for mig i Anledning af det aarlige Bidrag, som jeg nu i en saa lang Aarrække har modtaget af Deres Haand – og hvorom det desuden altid har været *min* personlige Mening, at det var urigtigt at en Sag, der er en saa reen Folkesag, som Instituttets, skulde gjøres til „en Familiesag“ og saaledes evindeligt hvile som en Byrde paa Huset Holstein, der har reist denne „folkelige Mindestiftelse“ til Erindring om een af dets for tidligt heden-gangne ædle Mænd². – Disse Betænkeligheder, der meget nær berører min egen Ringhed, have gjort at jeg ogsaa fra mit Stade vilde see at løse Knuden, og dette har jeg altid tænkt lettest lod sig udføre ved at føie endnu *een Classe* til Instituttet, saa at det derved ligesom kom til at staae paa to Been, istedetfor at det, som Sagerne nu gaae, vel næppe har Fodfæste paa Eet – og det kan saaledes heller ikke paa nogen Maade blive anseet, som om det var „en ny Virksomhed“ jeg paa min gamle Alder vilde begynde med . . .³ – Det er dog en ubetydelig og ringe Sag i sin Heelhed, at jeg gamle Mand søger at forene mig med en ung, duelig og retsindig Skolemand, Cand. theol. Jensen, for at vi kunne udbrede Oplysning i de Stænder, der høiligst trænge dertil . . . og om jeg end ei har gjort det med Lyst, saa har jeg dog med Gud og Samvittighed gjort det efter langt og modent Overlæg, og saa faaer jeg at lade Folk, der ere Modstandere af min Sag, sige hvad de ville.

...

Deres Naades

ærbødig hengivne

Stephansen.

R.A.

¹ I anledning af købet af Hindholm. ² F. A. Holstein, død 1836. ³ Her beklager Stephansen, at direktøren for Holsteinborg sparekasse, birkedommer J. F. Lund, modarbejder ham, idet han har sin egen skoleplan.

18. *Cand. theol. N. J. Jensen til institutbestyrer Anders Stephansen.*

Atterup Skole d. 9de August 1852.

Kjære Hr. Stephansen!

Da jeg i Løverdags forlod Dem, var jeg først inde i *Nestved*, for at besøge *Fleischer*¹, men traf ham ikke, hvorfor jeg reed videre, efter at have talt et Par Ord med hans Kone. Paa Vejen til *Hammer* besøgte jeg gamle *Grundtvig*², med hvem jeg havde en særdeles rar Samtale om vor Skole. Til *Hammer* kom jeg meget ubeleiligt, da der var Bryllup i Præstegaarden. Jeg tog da ind til *Outsen*³ . . . Outsen anbefalede os . . . et ungt Menneske, en af *L. Møllers*⁴ Elever, der for Tiden opholder sig i Nordslesvig; men ønsker meget at komme her over. Hvis De nu skulde være tilsinds at blive ved Deres Plan, at antage en Lærer til Deres Skole, saa vilde han vist gjerne indtage den i det Mindste foreløbig, og han vil udentvivl være en Mand efter Deres Hjerte. *Outsen* anbefalede ham paa det varmeste, og ham kan vi stole paa; thi kan har baade Hoved og Hjerte paa rette Sted . . . Mandens Navn er *Knudsen*⁵. — Med Doctor *Rørdam*⁶ fik jeg saa godt som slet ikke talt, men derimod med Sønnerne, som lovede at vinde deres Fader for Skolen, hvilket de meente var let nok, da han allerede havde tænkt paa en Lignende i *Hammer* ved *Outsens* Hjælp, hvis denne ikke var kommen i Stand . . . Subskriptionsplanen har været her i Egnen⁷, og vunden en Deel Fremgang, hvilket er mig et godt Tegn, da det er en af de meest fattige, fortrykte og uoplyste Egne i Sjælland. — . . .

Deres hjertelig hengivne

N. J. Jensen.

K.B.

¹ A. Fleischer, tidl. adjunkt på Herlufsholm. ² På Rønnebæksholm ved Næstved. ³ Lærer Niels Outzen i Hammer. ⁴ Ludvig Chr. Müller. ⁵ Seminarist Knudsen var kun lærer på Hindholm den første vinter. ⁶ Chr. Rørdam, sognepræst i Hammer fra 1850. Sønnerne er den senere kirkehistoriker H. F. Rørdam (1830–1913) og teologen, den senere biskop Th. Skat Rørdam (1832–1909). ⁷ Atterup, Østeregede sogn, Fakse hd.

19. *Cand. theol. N. J. Jensen til forstander Anders Stephansen.*Løvegd: d. 14de Septbr. 1852.

Kjære Hr. Stephansen!

Tak for Deres kjære Brev. Jeg seer deraf, at det gaaer ligesom lidt smaat med Pengebidragene til Skolen, og det var mig lidt uventet, da det forekom mig at der var sagt for vist, at en langt større Sum var tegnet. Imidlertid har denne Efterretning slet ikke nedslaaet mit Mod eller Tilfælden til at Sagen vil gaae, tvertimod er snarere det Modsatte Tilfældet; thi hvad jeg har været ængstelig for er jo ikke at vi skulde komme til at mangle det ydre Materiale; men at der ikke skulde være Ild nok i Fyrtønden til at fænge i det vaade Tønder . . . At der skulde være Tale om at falde fra, kan jeg nu slet ikke troe er Deres Mening. Feltoget er efter min Mening allerede begyndt, og hvis man nu trak sig tilbage uden i det Mindste at vove et Slag, saa synes det mig var endnu slettere gjort end *Schernings Krigsministeri*¹; thi han vovede dog et Slag, skjøndt han vel sagtens allerede havde tabt Mod og Haab inden det stod. Heller ikke kan jeg forstaae hvad det skulde lede til, som *P: Hansen* skriver, at opsætte Begyndelsen til Nytaar eller Mai. Der kan dog vist ikke være Stort risikeret ved at begynde saa smaat. Hvis vi f. Ex. bestemte kun at modtage et lille Elevantal i Vinter, saa behøvedes der jo ikke at gjøres store Anstalter. De kunde jo boe paa Hindholm som der er, og Skolen kunde holdes der eller paa Holsteinsminde eftersom det var beqvemmet, og vi maatte nøjes med de Apparater, vi kunde skaffe tilveje uden synderlig Bekostning. Men hvad jeg er mest bange for, det er at der ingen Elever skal melde sig, og derfor meente jeg, at der *snarest muligt* maatte gjøres Noget i den Retning. Jeg anseer det for et godt Tegn at Knudsen vil være med, saa, som de siger, Officerspersonalet er parat; kunde vi nu faae en lille udvalgt Trup Menige, saa var Hæren jo marschfærdig, og naar den saa trøstig giver sig paa Marschen i Guds Navn, faaer den vel ogsaa baade Brød og Sul paa Vejen. Lidt godt skulde der jo rigtignok sørges for de Menige i den Henseende; thi Erfaringen har viist, at de mindst kan undvære det.

. . .

Deres hjertelig hengivne

N. J. Jensen.

K.B.

¹ A. F. Tscherning, krigsminister marts-november 1848.

20. Fru Dorothea Stephansen til enkegrevinde W. v. Holstein.

Naadige Fru Grevinde!

Holsteinsminde, 25de Oct. 1852.

...

Eleverne til Høiskolen melde sig nu, og da Bondestanden har sammen-skudt 450 rbd, saa er der med Guds Hjælp intet til Hinder for, at Skolen kan begynde den 1° Novbr. Jeg siger „Bondestanden“, men der er dog ogsaa enkelte Præster og Mænd udenfor denne Stand, der have bidraget, og jeg vil deriblandt nævne Past: *Fenger* i *Slotsbjergby*, der har givet 10 rbd, og hvis Deeltagelse og Bifald, vi kunne glæde os ved¹. – Vor gode Jfr. *Kold* er reist over til sin Broder, der har en lignende Folkeskole i *Ryslinge* . . .²

Deres bestandigt hengivne og taknemmelige

D. Stephansen.

R.A.

¹ I en „Fortegnelse over det Pengebidrag, som ved Subscription er indkommet til Høiskolen paa Hindholm for Skoleaaret fra 1ste November 1852 til 1ste November 1853“ står P. Hansen i Lundby, Væver Hansen i Mehrn, Chr. Hansen, Aaside, gårdmand Rasm. Christophersen i Snertinge, forvalter Houg på Gaunø, gårdmand Peder Geertsen i Mogenstrup, gårdmand og amtsrådsmedlem P. Olsen i Skovtorup og en række andre gårdmænd, indsidderne og håndværkere (urmager, skomager, bager) som indsamlere; Fenger, C. F. Rønne i Høve og P. M. Barfod i Førsløv er de eneste bidragydende præster. (Holsteinsmindes arkiv I 6). ² C. Kolds højskole i Ryslinge var begyndt i november 1851. Jfr. *Kolds Højskole*, brev 27.

21. Fru Dorothea Stephansen til enkegrevinde W. v. Holstein.

Naadige Fru Grevinde!

Holsteinsminde, 15de Novb. 1852.

...

Folkeskolen er nu i god Gang derovre¹, med 16 Gaardmandssønner, i Alder fra 16 til 22 Aar. Candidat *Jensen*, som logerer der, spiser med dem, og underviser dem, har allerede Fornøielse af dem, skjøndt de baade ere temmelig forskellige og endeel tilbage; men da han drives af den rette opoffrende Kjærlighed, haabe vi, han nok vil naae sit Maal; *Stephansen* har een Time der hver Dag, fra 10½ til 11½ Fmdag; og Seminarist *Knudsen* har een Time der fra 9½ til 10½, og i disse 2 Timer er *Jensen* igjen her for at undervise. Til Møbler og Indretning af Skolen paa *Hindholtm* har Bønderne givet 550 rbd., foruden at hver Elev giver 30 rbd halvaarlig. – . . .²

Kjærligst og taknemmeligst

D. Stephansen.

R.A.

¹ På Hindholm. ² På snedkerværkstedet er indrettet en lille mellemskole for Hasles 4 sønner og provst Sørensens søn.

22. *Forstander Anders Stephansen til enkegrevinde W. v. Holstein.*

Holsteinsminde pr. Nestved d: 17' Marts 1853.

Høivelbaarne Høitærede Fru Grevinde!

...

Den Frygt Folk kan have for Høiskolens Disciple med Hensyn til vore Pigebørn kommer af den yderste Ukyndighed med den Sag hvorom de tale; vi kunne med samme Grund frygte for Karlene i Arløse og Førsløv; Børnene, hverken Drengene eller Piger, komme paa ingen Maade i nogen Berørelse med Eleverne paa Høiskolen, hvilket heller aldrig har været Mening at dette skulle ¹ skee; derimod har jeg vel ønsket at kunne modtage *Hjælpere* af Bondestanden fra *Høiskolen* til *Opdragelsesanstalten*, og dersom dette ikke kunde misforstaaes, saa vilde jeg sige at dette var mit Øiemeed og mit Udgangspunct hvorfor denne „Folkeskole“ i saa mange Aar laae mig saa dyrt paa Hjerte. Den er nu begyndt, og jeg tør sige *ved Guds naadige Bistand* vel begyndt, om den end heller ikke bliver den Støtte for Opdragelsesanstalten, som jeg havde meent, saa kan den dog under Guds Velsignelse blive en Støtte for Oplysning og Fædrelandskjærlighed hos Almuen i vort elskelige Danmark, og Opdragelsesanstalten gaaer saa en anden Gang: – den Gud lede! – Det gjorde mig hjertelig ondt at man netop fra Holsteinborg Sparecasses Side skulde foranstalte de mange Hindringer der i Begyndelsen bleve reiste for denne Skoles Anlæg, at man endog, som er blevet mig sagt af troværdige Folk, tilbød Bondestanden *som Gave* 5000 Rd for at bygge en Skole der paa Grevskabet, medens man ei engang vilde lade den Sum af 6000 Rbd. blive staaende, som *Laan*, i Hindholm, der i den forrige Eiers Tid havde været prioriteret i Gaarden, ja man var endog rænkefuld nok til at oppuste baade Provst og Amtmand imod mig for at faae Skolen forsat i sin første Begyndelse; ² nu har Uveiret, Gud skee Lov, lagt sig, og Himlen er rolig igjen, men Verden er urolig og Dagene ere onde, og jeg er en gammel Mand; Gud see til os i Naade efter sin Miskundhed, og skjænke os Fred i Hjerterne efter sin store Barmhertighed – Amen.

Min høibaarne Grevindes

meget ærbødige

Stephansen.

R.A.

¹ Således stavet. ² Jfr. brev 41, note 3.

23. *Fru Dorothea Stephansen til enkegrevinde W. v. Holstein.*Holsteinsminde, 1^r April 1853.

Naadige Fru Grevinde!

...

Stephansen vilde bede Deres Naade ved Leilighed at aflægge Hds Majestæt Dronningen hans underdanigste og kjærligste Taksigelse for det Tusinde Rbdl, som hendes deeltagende Haand har skjænket til Skolen paa *Hindholtm*, og som blive udbetalt i disse Dage¹ . . . Skolen paa *Hindholtm* gaaer sin stille Gang; udsender nu til Mai sit første Sæt Elever, og modtager et Nyt for Sommeren. Fra Bønderne er der i dette Halvaar indkommen, deels i Gaver, deels i Contingent for Eleverne, noget over 1200 rbd, hvorved Skolens Tilværelse er sikkert det første Aar, og Fremtiden give vi i Guds Haand! - . . .

Deres

D. Stephansen.

R.A.

¹ Enkedronning Caroline Amalie havde tilstået den nye skole et rentefrit lån på dette beløb.

24. *Fru Dorothea Stephansen til enkegrevinde W. v. Holstein.*Holsteinsminde, 23de Mai 1853.

...

Skolen paa *Hindholtm* har i Sommer kun 10 Elever, men det er jo allerede godt, at saa mange Bønder ville undvære deres Sønner i saa travl en Tid, og betale for dem, istedetfor at fortjene ved dem . . .

Deres inderligt hengivne

D. Stephansen.

R.A.

25. *Fru Dorothea Stephansen til enkegrevinde W. v. Holstein.*Holsteinsminde, 11te Aug. 1853.

Naadige Fru Grevinde!

...

Tak for Alt, hvad D. N. skrev om *Grundtvig*. Vi kjendte nok Planen til en Høiskole for ham, og veed, at den er opgivet; men at Anlægget paa *Hindholtm* skulde være noget for *Grundtvig*, som han *selv* vilde virke i, det er umuligt; han kan nok have Interesse for alle disse Bondeskoler,

men jeg antager dog, at han slet ikke passer for andet end en *virkelig Høiskole*, hvor han kunde udtale sin dybe poetiske Anskuelse af Folkelivet, for Tilhørere, der havde „Øren at høre med“ – og det er jo slet ikke Tilfældet med *Hindholms* Elever, der gjerne kunne behøve at gaae 10 Aar i en Folkeskole, inden de kunde have nogen Nytte af *Grundtvig*; thi hvormeget *Grundtvig* end elsker det Ringe, det reent Folkelige, saa er han vistnok kun skikket til at være Lærer for de Ypperste. – Med *Hindholms* Bestaaen har det med Guds Hjælp for det Første ingen Nød, og det er med dens Penge vi nu bestride Institutets mange Udgifter . . . *Stephansen* har havt den Tilfredsstillelse at modtage til Høiskolen paa *Hindholm* 200 rbd fra Brødrene *Hammerich* i Kbh¹; ogsaa der maa vi bygge lidt, for at kunne modtage flere Elever til Vinter. – . . .

Deres

D. Stephansen.

R.A.

¹ Præsten Fr. Hammerich og rektor Martin Hammerich.

26. Skoleinspektør Fr. Frølund til forstander Anders Stephansen.

D. 18/9 53.

Høistærede kjære Hr. Stephansen!

. . .

Forøvrigt vilde det ogsaa være mig meget kjært, om De kjære Ven! vilde fortælle mig lidt om, hvorledes De idethele har det, og hvorledes det gaaer med Deres dobbelte Skole- og Opdragelsessag. Det kan jo ikke andet end glæde mig at bemærke, hvorledes Sandsen for en bedre Oplysning tiltager i Bondestanden, og at høre hvorledes de saakaldte høiere Bondeskoler ialmindelighed tegne godt og vinde Anerkjendelse, og derfor vilde det være mig dobbelt kjært om De vilde fortælle mig lidt om Deres Anstalt . . .

. . .

Deres hengivne og forbundne

Ven

C. F. S. Frølund.

L.A. Sjælland (Holsteinsmindes Arkiv IV, 11).

27. *Fhv. lærer Rasmus Sørensen til Anders og Dorothea Stephansen.*

Ashippun T., Tolands Prairie. P. O.,
Washington County, Wisconsin U.S.,
North Amerika

November 6th, 1853.

Kjære Stephansen og Madam Stephansen!

...

Det gjorde mig ellers ondt, at see af Deres Breve den i Sandhed ynkelige indbyrdes Opløsning og Splidagtighed og Fjendskab mellem jo næsten alle dem, der syntes at staae paa eet Parti i Rigsdagen medens jeg var med der – jeg ahned og følte at det vilde gaae dem saaledes, førend jeg reiste, og takkede Gud at jeg slap derfra; thi der var for mig Intet videre at udrette der. – Nu Deres Bondehøiskole – ja den glæder mig, og det saa meget mere som Spiren til Samme og da flere af samme Øiemed, der begyndte at skyde op allerede før min Bortgang, i ikke faa Aar tilforn laae i mit Hovede og sprang ud ikke alene til Blade i mine Hænder, men løb op til Blomsterknopper efter mine Fjed, førend jeg flyttede mine Fødder fra Danmark – ja for den levende Idee dertil arbeidede jeg meest under min Agitatorvirksomhed af alt hvad jeg arbeidede. Dette siger jeg, fordi jeg virkelig troer det er glemt i Danmark; thi jeg erfarede idelig paa mine Omvandringer der, at saasnart *Folk* selv endelig tog fat paa det og netop det og intet andet end det jeg først havde med megen Udvikling og Møie forklaret og anbefalet dem, – da havde de, næste Gang jeg kom til dem, aldeles glemt det var mig, der først bragte dem i Tanker derom ...

Eders hengivne Ven

R. Sørensen.

L.A. Sjæll. (Holsteinsmindes arkiv IV, 22).

28. *Fru Dorothea Stephansen til enkegrevinde W. v. Holstein.*

Holsteinsminde, 9de Febr. 1854.

...

Da Deres Naade er saa god at vise Deeltagelse for vor Accordt om Kosten paa *Hindholtm*, maa jeg bemærke, at der ingen Løfte er gjort, uden for det første Aar, og den vil derfor beregnes høiere for det indeværende Aar, hvor Alt er saa meget dyrere. Det vil da sige: hver Elev betaler ikke mere, end 20 rbd halvaarlig, men *Stephansen* kan tage Resten af de sammenskudte Penge, naar der blot kommer Nogle ind, at

tage af, men Bondestanden er uvidende, og forstaaer tidt ikke sit eget Gavn. *Stephansen* skal betale 2000 rbd ud til Terminen, for *Hindholm*, og maa vel see at faae sin Actieplan igang, hvortil han har faaet Bevil-
ling til Fritagelse for stemplet Papir. Mange venlige Opmuntringer, fra
fra Mænd, hvis Bifald han sætter Priis paa, have glædet ham i den sidste
Tid, og vi betragte dem som sparsomme Roser paa hans ellers knudrede
Livsbane.

...

Med inderlig Hengivenhed

D. Stephansen.

R.A.

29. Fru Dorothea Stephansen til enkegrevinde W. v. Holstein.

Holsteinsminde, 29de Marts 54.

... (*Stephansen*) tragter slet ikke efter at erhverve denne Gaard som
sin Eiendom¹, men ønsker blot at udføre denne Skolegjerning for Al-
muen, som er saa godt begyndt – og derfor maa *Stephansen* indtil videre
staae i Stikken som Kjøber og Eier, for at ikke Bondestandens Smaalighed
og Uforstand skal ødelægge en saa gavnlig Sag, hvilket sikkert vilde skee,
dersom han traadte fra. – Men Pengeopoffrelser kan *Stephansen* natur-
ligviis ikke gjøre i den Retning; derfor hjælpe ogsaa gode Venner ham,
som nylig Hr. *Hasle*, der reiste til Kbhvn ene for den Sags Skyld, og var
ogsaa saa heldig at udvirke saamegen Deeltagelse for Skolen, at *Steph*:
er beroliget for de Penge, der skulde udbetales til Juni Termin, nemlig
2000 rbd. Bondestanden skyder ogsaa iaar sammen af frivillige Bidrag –
vi antage 6–7–800 rbd – skjøndt der endnu ikke er indkommen mere
end 4 à 500 rbd. Og, hvad der er det glædeligste: Lysten voxer hos de
Unge, til at søge Skolen, ligesom ogsaa Underviisningens Frugter ere
kjendelige, paa de Allerstørste af dem, der have været her. – Nylig døde en
Gaardmand i *Hemmeshøi* Sogn, hvis ældste Søn var Elev paa *Hindholm*.
Han maatte da forlade Skolen for at overtage Faderens Gaard, men i den
Afdødes Testamente var det paalagt Sønnen, at lade alle sine yngre
Brødre søge Skolen paa *Hindholm*, eftersom de voxte til. Saadanne Træk
af de forstandigere Bønder, og Elevernes oprigtige Kjærlighed for Læ-
rerne og for Skolen, ere de Lyspuncter, som fornøie *Stephansen*, og
trøster ham for de mange Bekymringer og Miskjendelser, han ogsaa for
denne Sag maa bære. Institutet ligger ham derfor ikke mindre paa Hjerte,
dyrebare Grevinde; men Tiden er ugunstigere for denne Stiftelse, og den

mangler kraftige Talsmænd og Hjælpere. Dens Stilling er ufolkelig, og dens forrige høie Beskyttere afgaae eller trættes. – I Landets *sande* Interesse ere begge Instituter, *Holsteinsminde* og *Hindholt* lige nødvendige og gavnlige, og fuldkommen skikkede til at understøtte hinanden. Folkeskolen vil, naar den voxer til, kunne række sin ældre Søster en kraftig Arm; hiin indbefattet nemlig det *sunde* og *bedste* af Almuen, medens Institutet ophjælper det *syge* og *skrøbelige*. At der rundt om i Landene er tænkt *først* paa det sidste er vistnok et Feilgreb, men som endnu kan oprettes. Kun at man nu, siger *Stephansen* – vil have Taalmodighed med Folkeskolen i dens „Drengaar“ hvori den bærer sin Alders Unoder, saa vil den med Guds Hjælp nok „tee sig godt“ naar den kommer til Skjels alder!

– Kjærlig og ærbødig Hilsen fra os!

Deres ganske hengivne

D. Stephansen.

R.A.

¹ I indledningen er bemærket, at *Stephansen* ikke har ønsket at hæve 800 rbd., som han havde stående i institutet *Holsteinsminde*, for at bruge dem til *Hindholt*.

30. Fru Dorothea Stephansen til enkegrevinde W. v. Holstein.

Holsteinsminde, 2^{den} Paaskedag, 1854.

Naadige Fru Grevinde!

...

Kirketidenden¹ er bleven livligere, og der er megen Bevægelse blandt Folk for „Frihed“ ogsaa i kirkelig Retning. Foreninger dannes i dette Øiemed, flere Steder i Landet, og *Grundtvig* har, som Deres Naade nok har læst, sluttet sig til disse Bestræbelser, og tydeligt udtalt hvad der burde gøres. Det er en Glæde, at der under dette Røre slet ikke viser sig nogen Tendents til voldsomme Reformere, ingen Bitterhed eller Forkjættren blandt de stridende Parter, og de Samlinger der holdes rundt omkring, af de forskjellige „Foreninger for kirkelig Frihed“ gaee mere ud paa at drøfte Sagen, end paa at udbrede en bestemt Opfattelse af den. Præsterne ere i Regelen endnu lidt ængstelige derved, men de fleste troende Præster her i Egnen, møde dog gjerne i disse Forsamlinger, udtale sig, og høre paa Lægfolks Indvendinger – alt i Kjærlighed, og for at fremme Guds Ære² . . .

Med hjertelig Hengivenhed

D. Stephansen.

R.A.

¹ Dansk Kirketidende, som på grevindens foranledning blev sendt til Holsteinsminde. ² Her sigtes bl. a. til „Foreningen for kirkelig Frihed i Sorø Amt“, stiftet 4/4 1854. Bager K. C. Knudsen, der fra 1842 til 1849 havde været hos Stephansen på Holsteinsminde, blev foreningens formand.

31. *Fru Dorothea Stephansen til enkegrevinde W. v. Holstein.*

Holsteinsminde, 20de Mai 1854.

...

Vi have havt et kjært Besøg i et Par Dage af en Lærer ved Folkeskolen i *Uth*, som den kjære Grevinde *Frijs* paa *Boller* sendte til os, for at han skulde gjøre sig bekendt med Skolen paa *Hindholt*, og Lærerne der, samt see at faae sig en Medhjælper. Det var en elskværdig, barnlig-troende Mand, der med Liv og Varme opoffer sig for den frie Skole, for voxne Bøndersønner, som Comtesse *Emmy Frijs* har bygget og indrettet i *Uth*, og som har havt 10 Elever i Vinter¹. Det er interessant at høre om Andres Virksomhed i den Retning, og besynderligt at erfare, hvor nøie Folk stemme overeens, som begynde en saadan ny Sag, i saa forskellige Egne. — *Stephansen* har nu sat sin Actieplan igang, for at faae Kjøbesummen for *Hindholt* udbetalt. Actierne blive à 25 rbd pr. Stk., 4 proc. Rente. 3000 rbd ønsker han at laane, da der i Sommer skal bygges 6–8 Fag Huus. Nu kommer det an paa, om Bondestanden vil gjøre noget for denne Sag; den har dog iaar igjen sammenskudt 600 rbd til Skolen; men det er for lidt, saalænge Kosten er saa dyr. Kostpengene ere forhøiede 10 rbd om Aaret, men det er ogsaa for lidt. — Ved Skolen i *Uth* gives 8 rbd maanedlig i Kostpenge, og her kun 4–5 rbd. — ...

Deres hengivne

D. Stephansen.

R.A.

¹ Den 28-årige seminarist Morten Eskesen ledede denne skole, som dog kun var i virksomhed vinteren 1853–54, jfr. brev 32.

32. *Fru Dorothea Stephansen til enkegrevinde W. v. Holstein.*

Holsteinsminde, 20de Novb. 1854.

Naadige Fru Grevinde!

...

Paa *Hindholt* er der nu opført en rar Bygning til Skole, hvori de 50 Unge ogsaa logere godt. 2 Lærere har *Stephansen* faaet til Hjælp — en

Candidat *Teilmann*, der har det naturvidenskabelige Fag¹, og en Seminarist *Eskesen*, før Forstander for den Bondehøjskole, Grev *Friis* havde oprettet i *Uth* ved Horsens. Denne Skole blev lukket af Mangel paa Elever, og *Eskesen* hjælper os i Vinter for det første. – Med disse 3 gode og dygtige Lærere, en heel Klasse af Karle paa over 20 Aar, et godt Lokale, og meget ungdommeligt Haab og Mod, vil der under Guds Velsignelse kunne udrettes endeel i Vinter! Landhusholdningsselskabet har skjænket en heel lille Bogsamling paa over 200 Bind til *Hindholm*, og *Stephansen* har indgivet til bemeldte Selskab en Ansøgning om en Pengeunderstøttelse til Institutet, hvorpaa ventes Svar i Løbet af Vinteren. – Det Laan paa Actier i *Hindholm* = 4000 rbd, som *Stephansen* maa optage til 11 Dcb. for at betale den nye Bygning der, er tegnet af Bondestanden, og vil blive betalt til Terminen. – . . . min elskede Grevindes altid trofast hengivne og ærbødigste

D. Stephansen.

R.A.

¹ Landinspektør, cand. theol. P. Teilmann.

33. Fru Dorothea Stephansen til enkegrevinde W. v. Holstein.

Holsteinsminde, 26de Jan : 1855.

Naadige Fru Grevinde!

. . .

Angaaende Deres Naades Yttringer¹ om den lille Beretning om *Hindholm*, at De hellere havde seet En om *Holsteinsminde*, vilde vi tillade os at svare: Hvor gjerne skrev ikke min Mand om Stiftelsen her, naar han havde noget Publicum at skrive for; men de forrige Aarsberetninger, skjøndt trykte i et altid mindre Antal ligge her jo i Hundredevis, uden Benyttelse. En anden Sag er det med *Hindholms*, der uddeles til alle Sogne, og læses af Bondestanden – den *maa* udkomme for Regnskabets Skyld, og for at holde Gavmildheden vedlige . . . *Holsteinsminde* har ingen Deeltagelse i det ringere Folk, skjøndt det efter sin Natur kunde og burde have det i samme Grad som Høiskolen, især blandt Kjøbstadbefolkningen. Men for at vække saadan Sympathi maatte Sagerne stilles paa en anden, folkelig Maade, der vist ikke vilde finde Patronatets Bifald . . .

Min Mand hilser Deres Naade hjerteligst, og takker for Deres Yttringer om *Holsteinsminde*. Han beder Dem tro, at det er *Hans* Øiesteen, som

det er *Deres!* *Hindholtm* er kun som et *Øielaag* til at lukke derover, og bevare det.

I oprigtig Kjærlighed Deres

D. Stephansen.

R.A.

¹ I brev af 20/1 1855 (i Holsteinsmindes arkiv).

34. *Kapellan P. K. Algreen til forstander Anders Stephansen.*

Lydersløv, den 16de Marts 1855¹.

Tak og tusind Tak og hjertelig Tak, kjæreste Stephansen! for Deres trofaste og mig saa dyrebare Venskab . . . Jeg har baade tænkt paa og talt om at ville have en saakaldt udadgaaende Virksomhed i Vinter, den nemlig at vække blandt Bønderne her i Egnen Deeltagelse for Folkeskolen og da navnlig den paa Hindholm. Jeg har ogsaa ved flere Lejligheder gjort det her i Sognene, men jeg har dog nu overdraget Uden-Sognene til min Perle-Ven, den ægte danske Mand Ovesen paa Høistrup², og Sagen er nu i de bedste Hænder. Jeg sender Dem et lille Brev, jeg fik fra ham i Aftes, hvoraf De kan see, at det er Alvor. . . Hils nu tusinde Gange Deres rare kjærlige Hustru, og min trofaste Ven Jensen . . . ved et Glas Viin, som Deres Kone nok giver, indleder jeg min Lykønskning til hans Forlovelse med en smuk Tale. Jeg er ellers glad over den Forlovelse. Maa jeg bede Dem hilse ogsaa Eskesen og Theilmann, Jfr. Sørensen og Lieutenanten og „Dem allesammen“³. Jeg er glad ved Hver og En. Guds gode Hellige Aand styrke og glæde Dem, min elskelige Ven!

Deres inderlig hengivne

P. K. Algreen.

L.A. Sjælland (Holsteinsmindes arkiv IV).

¹ Algreen var i 1854 omsider blevet teologisk kandidat og kapellan i Lyderslev.

² Forpagter på Højstrup og foregangsmand i Lyderslev-egnen († 1885). ³ Jfr. brev 36.

35. *Fru Dorothea Stephansen til enkegrevinde W. v. Holstein.*

Holsteinsminde, 16de Apr. 1855.

. . . Vi have i Hr. *Eskesen*, een af *Hindholtms* Lærere, faaet en saa herlig Hjælper til Sang; han synger ikke alene smukt, men ogsaa gjerne, og han elsker de eenfoldige christelige Sange, som han ret kan give Børnene Smag for¹ . . .

Deres hjerteligt hengivne

D. Stephansen.

R.A.

¹ På Holsteinsminde.

36. Frk. Nanna Boisen til fru Eline Boisen.

Bjærgby d. 16. April 1855.

Min kjære yndige Moder!

... Jeg skulde jo fortælle Eder, hvordan det er gået mig på hele Rejsen. Den første Nat kjørte vi jo til Kolding. 2 Timer om hver Mil, da Vejen var ufremkommelig, vi var ene 2 i Vognen og sov som Klister og Malle¹. Kl. 11 om Formiddagen var vi ved Snoghøj, hvor vi havde en yndig Tur over Vandet, kom så i en Bivogn tilligemed en tyk sovende Slagter og en affekteret tysk Postmesterfrue ... Midt om Natten kom vi til Nyborg, hvor jeg fik mit Værelse og sov til om Morgenen Kl. 5, da Dampskibet, der ellers ikke gik hverken før eller efter, naturligvis gik i Anledning af os 2 ... Da vi kom til Slagelse, tog Jensen extra Vogn, da Hasles Vogn var kjørt hjem på Grund af, at vi ikke kom, og Posten jo havde ligget 8 Dage på Sprogø. Om Aftenen kom vi så til Holsteinsminde, hvor vi fik en rigtig yndig Modtagelse. Vi kom lige til Aftensbordet, hvoromkring sad, først Stephansen med Kone, Husjomfru, Lærerinde og Plejedatter². Madam Staldknægt – en fremmed Besøgende fra København, Madam Sørensen – Husjomfruens Moder, Hasles 3 Dreng, og en gammel af-danket Løjtnant Gran, hvis Datter er berømt Danserinde³. Alle var da så venlige og kjærlige mod mig ... Næste Dag var det, vi gik til Hindholm, hvor jeg fik den stadseligste Modtagelse, 2 Velkomstsange blev sunget, en af Eskesen og én af Eleverne selv ...

Gården er jo rigtignok noget forfalden på nær Skolebygningen, men denne Tid er også den allermest uheldige, da Intet er udsprungen endnu, og der lige skal bygges. Madam Stephansen siger, at hun nok tror, det kan blive en ganske hyggelig lille Bolig med Kjøkken i Kjælderen for at få mere Plads. I Løverdags kom Møllers fra Flakkebjerg⁴. ... Søndag Morgen kjørte vi til Bjærgby og blev modtaget med Efterretningen om Fengers Forflyttelse⁵...

Trykt i Thyra Jensen: En dansk Præstekones Historie, 2. opl. 1918, s. 56 f. (orig. mangler).

¹ I Heibergs vaudeville „De Uadskillige“ (1827). ² Jomfru Laura Stallknecht, der senere blev gift med Chr. Nielsen. ³ Lucile Grahn-Young. ⁴ Jfr. brev 1, note 2. ⁵ P. A. Fenger flyttede fra Slotsbjergby til Frelsers Kirke i København.

37. Fru Dorothea Stephansen til enkegrevinde W. v. Holstein.

Holsteinsminde, 6te Mai 1855.

...

I gaar var et Møde paa Hindholm for Actionairerne, hvorved det blev besluttet at bygge atter 6 Fag Huus til Skolens Brug. Da den gode Cand.

Jensen nu ogsaa er forlovet, med Pastor Boisens Datter i *Vilstrup*, saa maa der tænkes paa at skaffe ham en Beboelse til næste Aar, og til alt det krævedes jo Penge, hvilke ogsaa bleve tilveiebragte. — Vi have modtaget over 1000 rbd fra *Sorø*¹, saa vi have Overflod i denne Tid . . .

Deres hjerteligt hengivne

D. Stephansen.

R.A.

¹ Kultusministeriets støtte til højskolerne blev taget af *Sorø Akademis* midler.

38. *Fru Dorothea Stephansen til unavngiven præst.*

(Maj 1855).

Kjære Hr. Pastor!

De kan nok vide, vi bleve glade ved Deres venlige Skrivelse af 8. f. M. der var os som en Røst fra de gamle Dage . . . De sendte Penge have vi begge Gange rigtig modtaget . . . efter Deres gode Tilbud ere begge Gaver regnede Holst. til Indtægt, da denne Stiftelse trænger meest, og har saa liden Sympathi i Folket, at det egentlig kun er Grevinden, og vore faa personlige Venner, der endnu understøtte den . . . uden at vi dog maa glemme Rigsdagens store Gaver, der nu iaar 4de Gang bliver St. til Deel, og uden hvilken denne lille Virksomhed var ophørt for længe siden. De to Gaarde understøtte hinanden paa mange Maader, hvorved det bliver muligt at opretholde saa stor en Bedrift med saa faa Midler. Navnlig er det jo en Besparelse at Arbeidskraften er tilsammenlagt, hvorved spares baade Heste og Folk; Opsynet er ogsaa bedre, idet Hansen¹ er Overforvalter for begge Gaarde, og da hans Kone er en saa dygtig Huusholderske for Hindholm saa slaaes mange Lønninger sammen i et . . . Dernæst har Steph. ogsaa lidt Hjælp til Aftenskolen af een af Hindh. Lærerne, og saaledes tjene disse 2 Virksomheder hinanden som gode Naboer, endog Beregningen stræber at gjøre Skilsmisse mellem Mit og Dit. Til Sommer vil Cand. Jensen ogsaa bosætte sig paa Hindholm. De veed han er forlovet med N.B. og der arbeides nu paa Istands. af deres Leilighed, der bliver ret smuk og passende; men Skolen kan ikke give ham mere end 600 om Aaret og fri Bolig og Have, hvilket er lidt nok, om Tiderne skulle blive ved at være saa dyre. Den anden Lærer Cand. Sørensen, Algreens Svoger², er ret et herligt Menneske, og ogsaa 3' Lærer³ er meget flink i mange Retninger, saa Skolen er meget heldig i sin Virksomhed. Men det er ogsaa Vigtigt at den bliver i det Jevne, som det passer sig for den sjællandske Bondestand . . .

L.A. Sjælland (Koncept i Holsteinsmindes arkiv I, 10).

¹ Avlsbestyrer F. Hansen. ² Joseph Albrecht Sørensens søster blev i november 1855 gift med P. K. Algreen, der i sin tid havde afløst Chr. Kold som huslærer i faderen, provst Joseph Sørensens hjem i Solbjerg på Mors. ³ Seminarist M. Mathiesen.

39. Forstander Anders Stephansen til sognepræst F. E. Boisen.

29. Aug. 55.

Kjære Hr. Pastor Boisen!

I Deres gode Skrivelse af 19de Aug. d. A. har De, som De siger, taget Initiativet, hvor Jensen maaskee ikke saa godt kan, – og jeg tillader mig derfor at fremsætte Dem mine Tanker om den Pengesag, som vistnok med Rette maa ligge os begge meget paa Sinde, ei alene fordi den skal befæste den begyndende Folkeskole (som jeg, maaskee noget ubetimeligt har taget Initiativet til), men fordi, at derved et Levebrød skal tilveiebringes, som er nødvendigt for en begyndende Familie . . .

Jeg kan ikke tro andet, end at Hr. Candidat Jensen jo maa mene at ogsaa jeg maa ansee ham for at være „Skolens bedste Drager“ siden jeg saa tidt har yttret for ham, hvor ønskeligt det vilde være, om han kunde leve der med Familie uden Næringsssorger . . .

Om *Lønnen* har der ikke været nogen fast Aftale, dog er 600 rd nævnet, som det *rimeligste* at begynde med. Vi have jo i hele denne Skolesag lempet os frem, efter Bondestandens Begreber, og i Tillid til deres Hjælp, som nok kommer smaat og seent, og efter lang Betænkning, men som dog *kommer* alligevel. Det er min Mening, at det netop er i Jensens og i Skolens velforstaaede Interesse at vi ikke i nogen Retning slaar stort paa, i det mindste ikke pludseligt; og det er vist, at en lille Lærerfamilie paa Landet kan leve af 600 rd aarlig, naar den har fri Beboelsesleilighed . . . De tager ikke feil naar De mener at jeg under baade ham og alle mine øvrige kjære Medhjælpere alt, hvad godt er. Men der skal iaar bygges for 2000 rd paa Hindholm; dertil er mig lovet et Laan af 1500, af Hasle og de øvrige Directeurer af Actielaanet. Jeg har altsaa 500 rd at udrede af de til Skolen sammenskudte Penge, og de løbe aarlig op til 12–15 Hundrede Rdl, *saa længe som Bondestanden vil blive ved at give noget*. Men at vedligeholde denne Lyst, til dens eget Gavn, er *vor Politik*, og De kan være overbevist om, at *den* ogsaa har sine Vanskeligheder . . . Det glæder mig at De har skrevet til Hasle; maaske han kan virke lidt i Rigsdagen for, at Hindholms Skole kan faae en større Part af de til Høiskoler tilstaaede Penge¹. Saa vil det jo nok, naar Skolen fremdeles opfylder sin Bestemmelse, falde naturligt, at forhøie Lønningerne.

...

St.

K.B. (Koncept i Stephansens arkiv).

¹ Proprietær Hasle havde i februar 1855 ved finanslovbehandlingen taget initiativet til en forhøjelse af beløbet til bondehøjskoler bl. a. under henvisning til de aldeles utilstrækkelige lærerlønninger, som f. eks. en skole som Hindholm måtte indskrænke sig til.

40. *Fru Dorothea Stephansen til enkegrevinde W. v. Holstein.*

Holsteinsminde, 5te Decb. 1855.

...

At besvare Deres Naades kjærlige og christelige Yttringer angaaende de kirkelige Bevægelser i vort kjære Fædreland tillader Tiden mig ikke idag; men heldigviis har *Grundtvig* i sidste No af Dansk Kirketidende¹ saa godt udtalt sig derom, at vi næsten i et og alt dele Mening med ham, og jeg beder Deres Naade læse dette Stykke ved Leilighed, som et godt og moderat Indlæg i Sagen fra Frihedssiden. – Og med Hensyn til Confirmationen kan Deres Naade vist ikke misforstaae, hvad der er udtalt saa tydeligt af mange troende Præster: *Birkedal*, *P. Fenger* m. fl.: at *bunden* som den er, *bunden* ved *Lov*, ved *Alder*, ved *Pengeforhold*, ved *Umuligheden af at komme i Lære* uden den, og *tillige* bunden til et *høihelligt Sacramente*, er den som en „Afskyelighed“ det er *P. Fengers* egne Ord. Og tungt maa det være for Præster, som det tidt har været for min Mand som Lærer at fremme Aflæggelsen af en Ed, der er saa langt fra at være oprigtig fra den Sværgendes Side, at han heller søger efter alt andet, end efter Guds Rige . . .

Deres hjerteligt hengivne

D. Stephansen.

R.A.

¹ Dansk Kirketidende nr. 49, 2/12 1855: Om en christelig Skilsmisse fra Folkekirken.

41. *Forstander Anders Stephansen til forstander Sofus Høgsbro.*

Holsteinsminde pr. Nestved d. 21de Januarii 1857.

Kjære Hr. Høgsbro!

Hjertelig Tak for Deres Brev af 14de Januar; det vilde være mig en stor Glæde, om jeg her kunde svare Dem noget, der maatte være Dem til Nytte i den gavnlige Virksomhed for vort elskelige Folk og Fædreland; men hvad kan vel en gammel ringe Mand, som jeg er, sige Dem, De ei vidste allerede; imidlertid skal jeg, efter Deres Ønske, herved udtale min Mening om Skoleexaminer med Hensyn til de danske Folkehøjskoler,

eller høiere Bondeskoler, som Bureaucratiet kalder dem, og De vil være saa god at optage disse mine faae Ord i den bedste Forstand¹.

Naar et frit Folk er kommet til den Overbeviisning, at dets voxne Sønner i en velindrettet Læreanstalt bedre kunne tilegne sig den Aandsudvikling og de Kundskaber, som disse i Folkelivet behøve, end det bliver dem mueligt i Hjemmet at erhverve sig, da ere jo alle enige om at dets Regjering bør understøtte denne gode Sag ved at tilveiebringe i det Mindste en Deel af de communale Pengemidler, som behøves til en saadan Folkehøiskole, og som ei kan være enkelt Mands Sag, hvad enten han saa er Manden, der benytter den, eller Læreren, der underviser og virker i den. Ved Oprettelsen af disse Folkeskoler er det undertiden saaledes, at Landets Regjering, enten af Uforstand paa, hvad en fri Folkesag er, eller af Herskesyge vil forlange en Garanti for at Pengene, som ere tagne af Folkets egen Lomme, skulle vorde rigtigt anvendte, og en saadan Garanti vil Regjeringen mene at finde i det saakaldte offentlige Examensvæsen, hvortil den altsaa beskikker sine „Tillidsmænd“ ligeoverfor nogle, som kaldes Folkets Tillidsmænd; men som med Hensyn til den Intelligents, der i de fleeste Tilfælde skal lægges for Dagen ved en offentlig Examen, maae vælges udaf Embedsmændenes bestaaende Laug. Saalænge som Embedsmændene saaledes holde Haanden over Examensvæsenet, maa den gode Villie qvæles, som er reist i Folket for den stille Aands-Udvikling, og for de milde borgerlige Dyder, som Ærlighed, Flid, Adstadighed, Troskab, Ædruelighed, Orden o.s.v. hvilke aldrig kunne prøves ved en Skoleexamen, men som dog altid ville blive de rette Ædelstene i Kronen for den borgerlige Duelighed. Vi vide derimod at Nepotisme, Bedrageri, Glimresyge, og andre Laster spille en stor Rolle i det offentlige Examensvæsen, og kunne ofte gjøre Miracler der, og vi vide tillige hvorledes Forfængeligheden og Fortjenestesygen kan friste Læreren til at faae Ungdommen dresseret og traineret til et forestaaende Veddeløb, som en offentlig Examen er, og hvorved den Unge med Ærgjerrighedens Kunster ophidses og fordærves for al from borgerlig Virksomhed, der skal gaae for sig i Hjemmet uden anden Roes, end den, som Tingene have i sig selv. Men det er dette offentlige Examensvæsen med sit opstruntede Characteersystem, sine Præmier af de Store, og med sin Glands for Verden, der er skicket til at opretholde Embedsvælden i Folket, og til at beskytte den, og derfor see vi ogsaa meget ofte, at Regjeringens Embedsmand ikke kan være Folkets Tillidsmand, og ifald han er det Sidste ligesaavel som han er det Første, saa vil han heller aldrig forlange, hverken af Barnet, eller af den Unge, at der skal disk-

op med de faae og umodne Kundskaber, som disse kunne være komne i Besiddelse af, men han vil i alle de Tilfælde, hvor det er fornødent, hellere tage sin Tilflugt til den *præctiske* Folkebevidsthed, som bedre passer for Livet, end Tilfældet kan være med en saadan *theoretisk* Examenskikkert, som har det tilfælleds med den Astronomiske, at den altid viser Gjenstandene omvendt. – I saa frie Læreanstalter, som de danske Folkehøiskoler endnu ere, tør vi derfor ikke tro andet, end at vi i dem see en Folkemening udtrykt, dersom de søges af den voxne Ungdom, thi Folket selv prøver ved den voxne Ungdom hvad Frugter Skolen giver for Hjemmet, og for Huusligheden, som er den rette Prøvesteen for Skolesagen. – Faaer Regjeringen derimod isinde at oprette Embeder for nogle af de unge Mennesker, som i et vist Tidsrum har freqventeret vore danske Folkehøiskoler, eller den vilde aabne Fripladser for nogle udsøgte Elever af hver Folkeskole i dens egen „videnskabelige“ Landbohøiskole, for at den i Tiden kunde give dem Adgang til visse Levebrød, som Regjeringen har at uddele; da indseer jeg nok at Conseqventsen kan fordre, at der maa, idetmindste i Vinterhalvaaret, en Provstvisitats finde Sted, deels for at prøve Lærernes Methode, hvis Rigtighed kun kan afgjøres ved Provsteretten, og deels for at syne Eleverne, og tage dem Maal for, hvad de behøve til „Kirkeparaden“.

Jeg er endnu ikke kommet til Kundskab om, at en saadan Begunstigelse, som jeg er kommet til at forstaae af Deres Brev, vil tilflyde de almindelige høiere Bondeskoler; men jeg kan heller ikke tro at Regjeringen vil sende os sine Embedsmænd med deres Gradmaalere for den Smule Understøttelses Skyld, der er udpint af Finantserne og ovenikjøbet udstykket til Amterne, mueligt for at faae Monrads Amtsskoler igang, som ville give Vand paa Provstemøllen, da maatte man vel sige „quelle bruit pour une omelette.“² – Hvad Skolen paa Hindholm angaaer, da synes mig at den fornemme Verden ikke seer slet saa skjævt til den, som i Førstningen, da man havde den Mening at den ikke kunde være andet end de materielle Interessers Echo, som lød i det politiske Parti, der kaldes „Bondevennerne“. Grundeierne som raade for Sparecassen paa Holsteinborg, fandt det derfor dengang i sin gode Orden at stille 5000 Rd. til Disposition for Amtmanden og Provsten her i Districtet, som Repræsentation for Embedsmandspartiet, for at de ved Hjælp af denne Sum, som Provst Brasen udtrykte sig, kunde faae Skoleanlægget paa Hindholm tilintetgjort³. Deres Plan lykkedes ikke, og jeg haaber ogsaa at deres Examenplaner, deres Rænker ved at faae Folkeskolerne Amtsraadene underlagte, og deres Bestræbelser for at faae disse frie Folkeskoler til at arbeide i den

in spe⁴ værende Landbohøjskoles „videnskabelige“ Interesser – skulle mislykkes, og lide Skibbrud paa det Skjær under Bølgen, som er Folkets sunde Sands, da Embedsmandspartiet med Provsterne i Spidsen ikke mindre end Grundeiere med deres ægte Fuldblod, og deres Hengivenhed for de tyske Prindser, ere baade imod Bondefolkets Frihed og imod dets aandelige Udvikling. – Her har De, høitærede Hr. Høgsbro, min Mening om Folkeskolens Stilling i vort kjære Fædreland, og De veed at jeg er villig til at rette, hvad jeg feiles, og til at række Haand, hvor jeg kan hjælpe, De har derfor at befale over mig.

Deres Brev har jeg viist D'hrer Candidater Jensen og Sørensen, og de have ikke yttret anden Mening i Skoleanliggende, end at jeg jo maa troe, at de omtrent have samme Anskuelse over det Bestaaende, som jeg her har tilladt mig at yttre for Dem; De hilse begge baade Dem og Hr. Knudsen paa det Kjærligste. – . . .

Jeg kjender ikke meer til Lovene for den Hindholmske Forening, end hvad jeg derom har læst i Morgenposten, og De vil derfor undskylde at jeg ikke sender Dem samme. Denne Forening er dannet under Hr. Jensens Ægide⁵, og jeg har derfor ikke videre nogen Kjendskab til den; men jeg ønsker den Guds Velsignelse og al folkelig Fremgang og Lykke. – Vi have her i Vinterhalvaaret 60 Elever ligesom forrige Vinter . . .

Med de bedste Ønsker for Deres folkelige Bestræbelser, og med mange kjærlige Hilsener til Hr. Knudsen forbliver jeg altid

Deres hjertelig forbundne

Stephansen.

L.A. Sønderjylland (Rødding højskoles arkiv).

¹ Efter skoleloven af 1856 oprettedes amtsskoleråd, der skulle fordele understøttelse til højere folke- eller bondeskoler. Fra disse skolers side frygtede man, at skolerådene ville stille krav om at eksaminere de enkelte elever på skolerne. ² Hvilken larm for en æggeke! ³ Jfr. brev 22, note 2. ⁴ Latin: „i håbet“, fremtidig.

⁵ Den hindholmske Forening var dannet 15/11 1856, jfr. brev 45.

42. Fru Dorothea Stephansen til førstelærer N. J. Jensen.

Holsteinsminde, d. 5. Marts 1857.

Kjære Hr. Jensen!

Med Guds Hjælp skal der snart blive en Ende paa de kjedelige Misforstaaelser, som fortrædiger Dem mere, end de burde. Stephansen vil komme over til Dem i Eftermiddag og være rigtig flink, og saa er det ikke værd at gaa for dybt tilbunds i gamle halvforglemte Sager, som, om der end kan være en eller anden Fejltagelse sket, dog er for *intet at regne*

imod den Trofasthed og Kjærlighed, De nu daglig viser imod os. Stephansen erkender, at naar han er i ondt Humør, ser han igjennem et Glas, der trækker det fjærne ganske nær og gjør det saa stort, og naar man bliver ældre og har lidt en Del – maaske ved egen Empfindtlighed – men dog *lidt*, saa koncentrerer Følelsen sig paa de beskadigede Steder, og man bliver ubegribelig pirrelig. Der er kun een Lægedom for saadanne Sindets Saar, men den kender og søger Stephansen Gud være lovet ogsaa, og vi vil aldrig mere *skrive* om saadanne Ting til hinanden, thi Stephansens Stil falder saa let hen til *mørke* Betragtninger, saa han siger meget mere, end han vilde. Jeg, som ved, at han i sit Hjertes Inderste har baade Højagtelse for og Kjærlighed til Dem (og han vedgaar, at det er godt, at De er i Deres Natur saa forskjellig fra ham, som De er), beder nu Gud, at det maa lykkes Dem begge at aabne for hinanden de Hjertets Lønkamre, hvor De endnu er fremmede, og hvor den Tillid og Fortrolighed bor, som gør, at man kan ikke mere miskende hinanden.

Det gjør mig inderlig ondt, at vi har bedrøvet Dem og Deres lille Nanna. Gud lade det blive sidste Gang!

Deres hjærteligt hengivne

D. Stephansen.

Trykt i Thyra Jensen: En dansk Præstekones Historie, 2. opl. s. 95 f. (orig. mgl.).

43. Førstelærer N. J. Jensen til forstander Anders Stephansen.

Hindholm d. 11te Marts 1857.

Kjære Hr. Stephansen!

Siden der er begyndt paa Skrivning imellem os, er det vel bedst at fortsætte paa samme Maade. Gud give, der maa komme noget Godt ud af og ikke noget Ondt! . . .

Det forekommer mig som De nu mener, at vor Forbindelse kom i Stand for Børneskolens Skyld, og at jeg har skejet ud, da jeg fandt mig bedre ved denne Skole; men af hele vor Brevvevling fra første Begyndelse kan jeg endnu ikke fatte Andet, end at Talen bestandig drejede sig om denne Skole: Folkehøjskolen, som jeg veed, stod for mig som en Livsopgave, medens jeg vel saa venligt til Børneskolen, men ikke paa den Maade følte mig dragen til den som til hiin . . .¹ – Saaledes kom da Skolen her i Gang med store Opoffrelser fra Deres Side, som jeg altid har anerkjendt i fuldeste Maal, gjør saa endnu.

. . .

Under vort Samliv har jeg stadig gjort Forsøg paa at komme ind i Deres Tankegang og optage af Deres Ideer i mig, men det er desværre nok løbet daarlig af . . . Tanken om Foreningen² er først udtalt af Lunderstrup og jeg har ikke givet Anledning dertil, undtagen det skulde være ved, at jeg kort i Forvejen havde fortalt Eleverne Noget om Rødding og Foreningen for Rødding Højskole. Jeg anfører dette, fordi De synes at lægge en særlig Vægt paa, om Foreningen er udgaaet fra mig eller ej. Det Næste, der skete, var, at Lunderstrup og Liunge bad mig opsætte dem et Slags Forslag til Stiftelsen af en saadan Forening. Det gjorde jeg; men inden jeg overleverede dem dette Forslag, viste jeg det til Hr. Stephansen, for at høre Deres Mening. De fandt dengang en saadan Forening baade kjøn og uskadelig, hvorfor jeg lod det gaa sin Gang med den . . . Noget Ansvar for Foreningen kan jeg naturligviis ikke bære, da jeg ikke engang er Medlem af den; men jeg interesserer mig for den, glæder mig ved den og vilde hjertensgjærne hjælpe til at holde den i Live, om jeg kunde, og for mig staaer det saaledes, at det burde *Enhver* gjøre.

. . . Er der Noget i vor Virksomhed herovre, som bør reformeres, og det maa der sagtens være, da al Fremgang jo er en stadig Reform, saa skal De visselig finde den største Redebonhed til at gaa ind derpaa. At hele Virksomheden her skulde være forfejlet eller til Fordærvelse, kan jeg da ikke tro, De mener.

. . .

Deres

N. J. Jensen.

K.B.

¹ I Stephansens bevarede svarkoncept står: „Jeg hverken har eller har havt den Mening om Dem, at De kom her for „Børneskolens“ Skyld; thi dertil kjender jeg for godt Grundtvigianerne; men da det egentlig er denne, som er *min* Livsopgave, medens det synes for mig, som det maatte være „Høiskolen“ der var Deres; hvor naturligt vilde det da ikke være, om jeg fra *mit* Stade sammenligner den Sidste med Blomsterstokken, naar den Første stod for mig som en Blomst?“ (Stephansens arkiv, K.B.). ² Hindholmsforeningen, jfr. brev 45.

44. *Overrettsprokurator C. C. Alberti til forstander Anders Stephansen.*

Kjøbenhavn, Frederiksborggade 141 A,
d. 31 Marts 1857.

Først Rigsdagen, dernæst en Reise til Fyen og saa Indretningen af Sparecassen¹ have tilsammen røvet mig saa meget af min Tid, at jeg har faaet flere Forretningssynder paa mig, end jeg bør have . . .² Om et Par Timer kjører jeg til Storeheddinge for at lukke min Sparekasse op eller

som det gode Hoved Chr. Schou i Ringsted³ populariserer det at – narre den sjællandske Bondestand April. Nei! det skal ikke skee, men, dersom den Sag gaaer, som den tegner at ville, saa skal jeg skaffe Penge til de folkelige Anstalter, hvor vi nu maa tigge os frem. Hils nu Deres Kone.

Forbindtligst

C. Alberti.

S. T.

Hr. Institutbestyrer A. Stephansen!

L.A. Sjælland (Holsteinsminde arkiv IV, 7).

¹ Den sjællandske Bondestands Sparekasse var stiftet i efteråret 1856 på Albertis initiativ. ² Her kommer Alberti ind på forskellige forretningsforhold vedr. Holsteinsminde og Hindholm. ³ Redaktøren af „Sjællandsposten“.

45. *Førstelærer N. J. Jensen til forstander Sofus Høgsbro.*

Hindholm d: 1ste Juli 1857.

Kjære Hr. Høgsbro!

De ønskede at vide Noget om vor hindholmske Forening; nu skal jeg i Korthed meddele Dem, hvad jeg troer, der kan have Interesse for Dem. Lovene¹ har jeg ikke, ellers skulde jeg have sendt dem; men det behøves ikke, da jeg nemt kan sige Dem Indholdet. Foreningens Formaal er at virke til folkelig Oplysnings Udbredelse i Almindelighed og i Særdeleshed at støtte vor Skole. Exempler paa Ting, hvormed de kunne hjælpe hverandre er bleven anført: at stifte smaa Samfund i Smag af de bekjendte danske Foreninger, oprette Læseforeninger og Sangforeninger, holde og udbrede gode Blade, samle Oldsager og Naturalier til Skolen, opskrive Sagn og Folkesange, opmuntre unge flinke Folk til at besøge Skolen, samle frivillige Bidrag til den og alt Saadant, efter som Lejlighed kan tilbyde sig. Hvad jeg anseer for det Vigtigste ved Foreningen er, at den kan bidrage til at holde Forbindelse vedlige imellem Skolens Elever, og derved til at nære og forplante det Liv, som det er lykkedes os at vække hos dem, at det ikke skal være for meget udsat for at dø hen igjen. De har deelt Sjælland, Møen, Falster og Langeland i 15 Kredse, hver med sin Formand og valgt en Bestyrelse paa 5 Medlemmer. Det seer jo heelt storladent ud, men ellers gjør jeg mig Umage for at holde den i det Jævne uden for mange Love og Inddelinger, at den ikke skal blive en stor Form uden Indhold. Hvad der kan komme ud deraf, veed man jo ikke, men lidt Gavn troer jeg dog, den vil virke. Jeg hører allerede, der har været foranstaltet smaa Sammenkomster hist og her, det er dog altid Livstegn. Der skal foranstaltes et stort almindeligt Møde aarlig, som skal

være offentligt, ellers kan kun Elever fra Hindholm være Medlemmer. Det aarlige Bidrag er 24 sk. til Dækning af Smaaudgifter, hvad der ellers skulde behøves af større Udgifter, maa skaffes tilveje ved frivilligt Sammenskud. Nu troer jeg, det Vigtigste er kommen med. Da det er en Elevforening, er jeg naturligviis ikke Medlem, men har været tilstede ved Møderne og hjælper dem ellers med Raad og Daad, hvad jeg kan. Vor Skole hviler jo alene paa Folkets Velvillie for den, og om *den* er saadan en Forening dog altid et kjønt lille Vidnesbyrd, saa jeg er glad for den, om end dens Virksomhed ikke skulde blive betydelig. Hvem veed, hvad den kan udvikle sig til? –

Det glæder mig at høre, at det nu gaaer saa godt paa Rødding siden det sidste Tordenvejr, der nok rensede Luften godt. Bliver det til Noget med Graasteensplanen? Mig synes, det var ikke saa galt, om der kunde graves noget Guld ud af den Graasteen, for det er kun fattigt med det danske Guld der syd paa, som det jo i det Hele seer broget ud med det stakkels Slesvig.

Venlig Hilsen til Dem og Knudsen og de bedste Ønsker om Held til Deres Gjerning.

Deres hengivne

N. J. Jensen.

L.A. Sønderjylland. (Rødding højskoles arkiv).

¹ Den Hindholmske elevforenings love er vedtaget på et møde i Ringsted den 15. november 1856.

46. *Fru Dorothea Stephansen til enkegrevinde W. v. Holstein.*

Holsteinsminde, d. 25. Novb. 1857.

... Paa *Hindholm* er der i Vinter kun 36 Bønderkarle, da den knappe Høst holder mange tilbage. Jeg er, for Kostens Skyld, ikke utilfreds med, at Skolen ikke er saa fuldtallig som ifjor (62), thi enkelte Artikler, som Smør, kunne næsten opsluge det Halve af Kostpengene. Vi ere dog glade ved Skolens gode Indflydelse paa Bondestanden. Over 60 af de udgaaede unge Mennesker kunne blive om nogle Aar *en Prydelse* for deres Stand ved de Kundskaber, de have erhvervede og stræbe at forøge, og *en Vel-signelse* tillige, for den Hjertets og Characterens Forædling som er Skolens Hovedformaal. Og ingen af dem tragter efter at hæve sig over den arbejdende Stand, ved andet, end ved den bedre Oplysning, som Almueklassen og Tjenestetyendet saa haardt behøver. – ...

Deres kjærligt hengivne

*D. Stephansen*¹.

R.A.

¹ 2 dage efter afsendelsen af dette brev blev Dorothea Stephansen ramt af et alvorligt slagtilfælde. Jfr. N. J. Jensens brev til hustruen 3/12 1857: „Vi kan jo heller slet ikke forstå, hvorledes vi skal kunne undvære hende, og dog kunde han (Stephansen) allerede i Lørdags disputere med Jakobsen fra Hyllested om Skolesager . . . alle Regnskabssager og hele Brevvekslingen er der jo Ingen, der rigtig er inde i *uden hun*, ikke engang Steph. selv, så det vil nok blive meget vanskeligt at få Rede på, hvis hun ikke snart kommer sig så meget, at hun kan give nogen Anvisning.“ (Trykt i Thyra Jensen: En dansk Præstekones Hist., 2. opl. s. 88).

47. Forstander Anders Stephansen til enkegrevinde W. v. Holstein.

Holsteinsminde d: 25 Mai 1858.

Naadige Fru Grevinde!

. . . Min bedste Hjælper her i Verden paa min knuddrede Skolesti var min kjære trofaste Hustru, og hun sidder fangen i Dødens Forgaarde – og *dette* gjør min Stilling meget betænkelig; men naar jeg saaledes med Alvor seer paa den Vei for mig, der *fra mange Sider* synes mig trangere, end hvad jeg *vel* kan overkomme idet at mine Hjælpere i Skolefolket alle have forladt mig, saa kan jeg dog ikke andet, end erkjende Guds Godhed imod mig idet at jeg seer at de tre unge Bønderkarle, eller Drengene, der staae om mig, som mine Haandtlangere ved de fattige Børns Opdragelse ere *de Bedste* af den Slags, som jeg i de forløbne 25 Aar har havt; – og jeg troer ikke at tage Feil, naar jeg mener at den Duelighed og Virkelyst, som jeg saaledes seer Prøver paa i Bondestanden, maa betragtes, som en simpel Følge af de saakaldte „Bondehøiskolers“ Oprettelse i Folket. De to nævnte unge Mennesker har jeg lært at kjende, før jeg engagerede dem, som Elever paa Hindholm, og den Tredie kom til mig fra den høiere Bondeskole i Odense Amt¹. Naar der er Aandsdannelse og Sands for *nogenlunde* Reenlighed tilstede i Bondestanden, saa faae vi vore bedste Hjælpere til fattige Børns Opdragelse *fra den Side*, thi de andre Stænder lægge formegen Vægt paa „Kundskaber og fiin Dannelse“ og sætte for høi Priis paa selv „at leve vel“ til at de skulle kunne gjøre de Opoffrelser, der *maa* gjøres for at kunne *leve med den Fattige*. – . . .

Deres Naades

meget ærbødige

Stephansen.

R.A.

¹ Anders Jørgensen (1839–1915), elev på Kolds Højskole 1857–58, derefter på Kolds anbefaling medhjælper hos Stephansen på Holsteinsminde. Senere lærer på Hindholm og fra 1872 forstander for Høng Højskole.

48. Forstander Anders Stephansen til førstelærer Chr. Nielsen, Altona.

Holsteinsminde pr. Nestved d: 21 Julii 1858.

Kjære Hr. Nielsen!

Meget længe er det nu siden De hørte noget fra mig, og jeg har dog saa ofte tænkt paa Dem; men det sidste Aar har været besværligt for mig, og sat mig meget tilbage i hvad jeg skriftligt havde at gjøre; især har det været tungt for mig at min kjære Kone, der var „min høire Haand“ i alt, fik i November forrige Aar en Hjernerystelse, af hvis onde Følger hun endnu maa lide. De vil saaledes kjærligt undskylde at jeg har ladet den Correspondence standse, som jeg dog holdt saameget af. Med Andersen der var Skolelærer i Aalborg, og som nu har faaet den ene Skole her i Sognet, taler jeg ofte om Dem . . . Der er nemlig en Lærersplads for en Ugift her ved Institutet at besætte; og da jeg saa gjerne havde seet *Dem* her i min Nærhed, saa er *det* den egentlige Anledning, der gjør at jeg idag tilskriver Dem dette Pr. Ord, thi jeg ønskede at Omstændighederne kunde føies saaledes, at De kunde faae isinde at tage hertil som Lærer ved Institutet, og ved den herved liggende Folkehøjskole, som jeg ogsaa bestyrer; men som særskilt har sin første Lærer, Hr. cand. theol. N. J. Jensen, der har været ved den nu paa 6te Aar . . .¹

mange kjærlige Hilsener fra min Kone og mig

Deres hjertelig hengivne Ven

Hr. Ch. Nielsen

Stephansen.

første Lærer ved Militair-Skolen i Altona.

K.B.

¹ Stephansen beder Nielsen opgive sine „Betingelser i alle Henseender“.

49. Førstelærer Chr. Nielsen til forstander Anders Stephansen.

Altona den 20 Aug: 1858.

Kjære Hr. Steffensen!

Nylig kommen tilbage hertil iler jeg med – efter Aftale – at skrive til Dem. Først vil jeg da sige Dem min hjertelige Tak for den kjærlige Modtagelse, der blev mig og min Ven til Deel i Deres Huus . . . Jeg forstaaer egentlig bedst at vurdere et Møde med udelukkende venlige Ansigter, og som Fremmed at kunne føle sig som i et Hjem. I de 2 Aar, jeg har været her, omgivet allene af Kræmmere og Soldater, har jeg prøvet saa meget af det Modsatte, at jeg i *denne Henseende* har mere Erfaring, end de fleste. –

Jeg har intet alvorligere Ønske, end at Omstændighederne kunde føie sig saaledes, at jeg kan tilbringe nogle Aar i Deres Nærhed, og uagtet jeg paa Bornholm er lovet 500 Rd og fri Bolig for det halve Aar, og i Kjøbenhavn kunde have faaet en fast Ansættelse ved Døvstumme-Institutet paa 300 Rd og heel fri Station, hvilken Løn stiger til 6 a 700 Rd, uagtet endvidere man her gjerne vilde beholde mig, saa er det dog mit Haab: at kunne komme til Dem. Betingelserne ere disse: 1) at jeg faaer Kost og Vask (som f. Ex. Høiskolens Elever, jeg er ikke vant til noget Extraordinairt), et Værelse (med eller uden Mobilier, som det passer Dem bedst), Lys og Varme og 300 Rd. (Her har jeg fri Bolig med Lys og Varme for en gift Mand 400 Rd, Gratialer ved Nytaar og hver Examen circa 20 Rd, og den Smule Bifortjeneste, jeg har haft i min overflødige Fritid, kan jeg anslaae til en 30 Rd). 2) at De tilstaaer mig 120 Rd *prænumerando*¹ og ellers Lønnen maanedlig eller som det passer Dem bedst. En saadan Forudbetaling fik jeg herfra i Begyndelsen og kan faae den paa Bornholm . . . Jeg lover paa min Side at arbeide saa meget og saa godt, som Gud giver mig Evne til; og De skal aldrig komme til at klage over, at Deres unge Medarbejder „gaaer og sover i Selen og lader Dem trække Læset allene“. Ved Regnskabsføring, Correspondance, kort sagt: ved enhver Leilighed skal jeg stræbe at være Dem til den meest muelige Nytte . . .

...

I Anledning af vor Samtale om Ordsprogs Betydning ved Underviisningen i et fremmed Sprog skal jeg tillade mig at bemærke, at jeg ikke blev rigtig overbeviist af Deres Ord; jeg har tænkt derpaa en heel Del siden; dog dette faaer staae hen til en anden Gang.

Jeg ønskede naturligviis Deres Svar saa hurtigt som mueligt, for der-efter at kunne bestemme min Position i Forhold til andre Tilbud.

Jeg er Deres med Høiagtelse hengivne

Kristian Nielsen

Førstelærer ved Garnisonsskolen.

K.B.

¹ Forlods.

50. Førstelærer Chr. Nielsen til forstander Anders Stephansen.

Kjære Hr. Steffensen!

Altona den 25 Aug: 1858.

Hermed følger det Skrift af *Kierkegaard*, hvorom vi taledes, og som jeg lovede at sende Dem¹. I dets første Deel (det objective Problem om

Christendommens Sandhed) § 2 vil De finde Vidnesbyrdet om *Lindberg*. Skulde De siden ønske at læse Enten-Eller – Stadier paa Livets Vei (for-
 saavidt som De ikke allerede har læst dem) da skal det være mig en For-
 nøielse at sende Dem disse. – Dog jeg vil haabe, at jeg selv snart kan
 følge efter med hele Historien; jeg *haaber* det: thi erfaren Mand er god
 at gjæste, og en saadan Samling af gode Mennesker, som jeg fandt hos
 Dem, opdager jeg aldrig her, selv om jeg tænder Lygten og leder ved
 høilys Dag . . . Mine Betingelser ere, forat tale reent ud, hvad jeg om-
 trent vurderer mig selv til . . . saaledes som Priserne for Øieblikket ere, og
 med Hensyn til hvad andre have budet for mig, holder jeg imidlertid
 Vurderingen for rigtig . . . Tager De mig nu ogsaa efter den Nytte, De
 venter af mig, og – Differensen kan umuelig blive stor.

Hils endnu engang Deres kjære Kone, Deres Hjælper Hr. *Jensen*, min
 gamle Lærer *Andersen* fra

Deres hengivne

Christian Nielsen.

K.B.

¹ Søren Kierkegaard: Afsluttende uvidenskabelige Efterskrift, 1846.

51. *Forstander Anders Stephansen til førstelærer Chr. Nielsen.*

Holsteinsminde pr. Nestved 26. Aug. 1858.

Kjære Hr. Nielsen!

Hjertelig Tak! baade for Deres Besøg her, og for Deres sidste Brev af
 20de Aug. – De er altsaa villig til at komme her til næstkommende 1ste
 Novbr. og deltage i de Arbejder, der ville forefalde ved Opdragelsen paa
 Holsteinsminde eller ved Underviisningen paa Hindholm, saaledes som
 vi ved nærmere Samtale kunne enes om, naar jeg kan sikkre Dem fri
 Kost, Huusly, Lys, Vask og Varme, samt 25 Rd (fem og tyve Rd) maa-
 nedlig Løn, eftersom Deres Brev udviser, hvilket altsammen *jeg med god*
Villie lover Dem efter Deres Forlangende, naar De vil opoffre 7–8 Timer
 daglig i Tjenesten . . .¹ Kom, om De kan!

De nævner i Deres Brev en Samtale, som vi have haft om „Ordsprogs
 Betydning“ . . . *Ordsprog* er altsaa kun Blomster; ikke Frugter, som
 „Vildmændene“ have kaldt dem. Frugten er *Efter-Tanken*, som hvert
 Folks Sprog maa bære, og som den Unge skal have til en Mundsmag.
 Mesteren „giver dem Viisdoms Kjerne, Men Skallen knækker han selv:
 Thi gaae de til Skolen saa gjerne, Som iler til Havet en Elv“² . . . Ped.
 Laale (Lovtrækkeren) plukked Nødder i Krattet; gode Nøddeknækkere

have vi ogsaa havt; Grundtvig maa jeg nævne. En Literatur af „Ord-
sprog“ der kan maale sig med den af Kjæmpeviser, ligesaa. –

Snart et Ord! Vi hilse kjærligst!

Deres

hjertelig hengivne Ven

*Stephansen*³.

K.B.

¹ Men Stephansen kan ikke præstere 120 Rbd i „fæstepenge“, som Nielsen har forlangt. ² Citat fra St. St. Blichers digt „Morten Borup“ (1829). ³ 29/8 svarede Chr. Nielsen, at han tog imod stillingen og ville komme til Holsteinsminde i slutningen af oktober. Han havde ikke ønsket „fæstepenge“, men kun et å conto forskud på lønnen.

52. Førstelærer Chr. Nielsen til forstander Anders Stephansen.

Altona den 19 Sept. 1858.

Kjære Hr. Stephansen!

...

Det er . . . at formode, at det vilde kunne interessere Dem at høre Lidt „von dem so eben beendeten Hamburger-Kirchentage“¹, og da jeg selv var derinde, er jeg ogsaa i Stand til at meddele Noget derom.

Der havde indfundet sig en stor Mængde Theologer fra det protestantiske Tydskland som ogsaa fra andre Lande . . . Ingen Lægfolk havde Ordet.

Overhovedet er det ganske vist, at dette sover heromkring, og er tilsyneladende dødt for enhver Livsretning. Yttringer af et vaagnende Liv, saaledes som vore Folkeforsamlinger, „gudelige Forsamlinger“, Folkehøiskoler, og Friskoler rundt om i *Danmark* unægteligt ere, spores ikke her. Det er mig derfor ganske klart, at Oprøret og Krigen imod os aldrig har været en Folkesag i Ordets egentlige Forstand. Ligesom det egentlige Folk, efter mine Erfaringer, til daglig Brug er *stumt* og de Røster, der høres i Mangfoldighed, kun er fra de Lærde eller Belæste, saa har det været i 1848. – Skal dette Folk faae Mund og Mæle, saa maa Plattydskens indsættes i sine naturlige Rettigheder først (saaledes tænker ialtfald jeg, det kan være løse Tanker, dog kan jeg ikke indsee det).

Demokraterne, hvoraf her gives en Deel, høre alle til den studerede Klasse, og jeg troer, at de uden Undtagelse tillige ere Fritænkere og Vantroende af det værste Slags. Civilisation, „den menneskelige Aands mage-løse Fremskridt“, die enthüllten Geheimnisse der Natur², derpaa raabe de bestandig i deres Organer, som jeg har fulgt snart halvtredie Aar. –

Men dette maa være nok om Tydskland. Jeg kjender det meget ufuldkomment; hvorledes skulde mit svage jydsk Hoved kunne rumme et Begreb om det Ubegrændsede, det Luftige, om Vinden; thi saaledes synes jeg den Aand omtrent maa være, der driver de tydske Demokrater. Derhjemme i det kjære Danmark er der dog Noget, der ligger det Meste og Bedste paa Hjertet, som derfor med Rette kaldes en *Folkesag*; i vor Fødeegn forene sig Belæste og Ubelæste om den, ja selv mellem jydsk og sjællandske Soldater, der her ligge i Garnison, har jeg fundet mange, for hvem den var en *Hjertesag*.

...³

Gud være med Dem og Deres.

Hjertelig Hilsen.

Kristian Nielsen.

K.B.

¹ Det netop afsluttede Kirkemøde i Hamborg. ² Hemmeligheder fravristede naturen. ³ Resten af brevet handler om et besøg in dem „rauhem Hause“, der betegnes som en kaserne; institutionen savner det præg af husfaderens tilstedeværelse som Holsteinsminde har.

53. *Cand. theol. Carl Grove til lærer, cand. theol. C. Spleis.*

(København 12/9 59).

...¹

Du kjender nok ikke Steph(ansen), men det er en meget fornøielig Mand og en meget aandrig Mand. Vi fik da Meget at tale om i Anledning af Folkehøiskolen og kunde prægtig enes, undtagen forsaavidt jeg, som St. sagde, vilde kjøre med 2, mens han havde 3 for (Historie Modersmaalet Naturvidskab). Det er et Par Aar siden jeg har talt med ham, og jeg var meget glad ved at tale med ham om det Folkelige, men kunde derimod slet ikke tale med ham om Kristendom, da han er ivrig Søren Kierkegaardsk, og det er et i mine Øine baade slet og farligt Standpunkt. Han sagde en hel Del drøie Ting om Grundtvig, saa jeg var slet ikke glad ved at tale med ham om kirkelige Ting. Paa det Gebet var vi kommen betydelig længere fra hinanden, siden vi sidst taltes ved, men jeg var dog glad ved at være kommen derhen af mange Grunde, ogsaa fordi jeg fik talt med ham om nogle Bestemmelser, der blev taget i Dalby, som jeg blev meget forbauset over². Det vilde imidlertid blive for vidtløftigt her at tage fat paa den Sag, saa den maa du have tilgode til vi sees. Foruden Steph. talte jeg lidt med hans Kone, som nu er meget bedre, og Meget med en ung Mand, som er Lærer der. Han hedder Nielsen og er en Jyde fra Aalborg-Egnen. Det er en meget dygtig Fyr, og

jeg glædede mig ved at gjøre hans Bekjendtskab. Forresten er han Seminarist fra Jonstrup og vist en af de Faa, som derfra gik til Kjøbenhavn for at høre Grundtvig. Han fulgte mig til Frederikskilde den næste Dag . . .

R.A. (C. Spleis' privatarkiv A I, 2). Trykt ved A. Gommesen i Aarboeg for Hist. Samf. for Sorø Amt VI, 1917 s. 132 f.

¹ Carl Grove, der fra november 1859 skulle være forstander på Grundtvigs højskole, havde været på rejse i egnen omkring Lyngby ved Sorø, og derfra var han kommet til Hindholm, hvor N. J. Jensen var bortrejst. På Holsteinsminde traf han Stephansen. ² Jfr. Kolds højskole, brev 59–60.

54. Forstander Anders Stephansen til forstander Sofus Høgsbro.

Holsteinsminde pr. Nestved den 27de Sept. 1859.

Høistærede Hr. Høgsbro!

Idet at jeg sender Dem indlagte Andragende, som ved Hr. Groves Godhed og Velvillie imod mig, ogsaa er bleven mit, tillader jeg mig at ledsage det med nogle forklarende Ord for mit eget Vedkommende, der maaskee kunde undskylde, hvad jeg ei før har kunnet i Deres Mening om Sagen dele med Dem. —

Vi blive nemlig vel alle enige i at regne til *eet Folk* alle de Mennesker, der staae i en aandelig, i en personlig Forbindelse om Fædreland og Eiendom, om Sæder og Modersmaal; men Uenigheden synes derimod at være stor, naar Talen er om *en Folkeskole*, større naar den er om *en dansk Folkeskole*, og størst, naar der handles om *en dansk Folke-Høiskole*. Jeg har tænkt, at Folket *selv* maatte bedst føle, forstaae og vide, hvad det er, som der klinger bedst i den 4 stemmige Harmoni af Fædreland, Eiendom, Sæder og Modersmaal, og derfor har jeg ogsaa i den senere Tid, siden jeg kom til Skjelsaar og Alder for denne Sags Skyld holdt mig til den Gruppe i det danske Folk, som man kalder Bondestanden. *Høiskolens* egentlige Begreb, meente jeg, maatte ligge, ikke i de saakaldte „høiere Videnskaber“ men i Folkefriheden; hvor ingen Folkefrihed er, kan heller ingen „Høiskole“ finde Sted. — Jeg har derfor som Skolemand, i denne Sag henvendt mig immer til den frivogne, og fribaarne danske Bonde, som jeg forudsatte maatte selv bedst kjende, hvad der tjente til hans Fred i hans Huus, og i hans Landemærke, siden en viis Regjering nu i to Menneskealdere ved gode „Seminarii-Indretninger“ har sørget for hans Oplysning. Mine ringe Bestræbelser i den danske Folkeskoles Angiggender fandt Bifald hos Bondestanden, og saaledes reistes Skolen paa

Hindholt ved et frivilligt Laan paa 12,000 Rdr, som jeg forrenter med 4 p.c.p.a. for Actiehaverne, ved Gaver af dansk Oplysnings Beskyttere, og ved Understøttelse af nogle faae Venner, som jeg havde i den folkelige Lærestand. Skolen havde jeg begyndt uden Examiner af dens Elever, hverken ved deres Indtrædelse i den, eller ved deres Udgang deraf, fordi „Folkefriheden“ fordrede det, og de gode Mænd, som sendte os deres voxne Sønner, maatte *selv* bedst vide *hvad* deres Huus og Hjem behøvede af Skolens og Lærdommens gode Sager, og vi, som udgive os for Lærere i Folkeskolen, maa ogsaa *selv* vide *hvorledes* vi bedst virke ved Lærdommen paa de Unges Dannelse i Skolen, ved Samliv, ved Omgang og ved Underviisning, naar vi kun satte os i en venlig Forbindelse med Forældrene i denne Anledning. Bondestandens Tillid vandt vi ved vort simple Arbeide i Skolen, som ogsaa vort tarvelige og daglige Udkomme for det private Folkeliv; men Skolen i det Hele behøvede noget meer, og de betydelige Summer af Nationens Midler der anvendes paa „Latinskolen“ for de finere Folks Børn, og paa det „offentlige“ Skolevæsen, gjorde det rimeligt for Folkethinget at der ogsaa paa dets Omraade maatte sørges for at der blev anvendt noget paa den nyligt oprettede og ringe lønnede „høiere Bondeskole“ som med Hensyn til dens Forfatning behøvede en saadan Understøttelse for at komme til den Frihed, og til det aandelige Velvære, hvoraf dens Tilstand er betinget, som privat, eller fri dansk Folkehøiskole, ligeoverfor den Offentlige, eller Latinske Embedsskole. Hvert Skridt, som Bondemænd, eller Bondevenner i Folkethinget gjorde for denne *nødvendige* Understøttelsessag, for den danske Bondehøiskole blev bekjæmpet af Regjeringsmændene, og nu synes det, som antaget, at hvad der maa kaldes *en god Bondeskole*, maa staa under en Examenscontrol, hvori velærværdige og høiærværdige Embedsmænd skulle staae for Styret, medens den simple Bondestand maa glæde sig over den Glands, en saadan Høitidsdag, som en offentlig Examen er, kan udbrede over Taget af deres lave Skole, og over den Forgyldning, som Cultusministeren *ifølge Examens* Udfald vil sætte derpaa. Det er enhver bekjendt, at *det Væsentlige* ved en Bondeskole ei kan fremlægges ved en Examen, og at *de Tal*, der kaldes Character ingenlunde kunde være et Livsbillede af et Menneske; desuagtet er Overtroen paa Examensspøgelset saa stærk, at man mener Folkeskolen kan ligesaa lidt bestaae uden dette, som Folkekirken uden „Gjengangere“. Eenfoldig Bonde lader selv sig ofte indbilde Tro paa Skuespillet, skjøndt han daglig seer, at Mænd kunde være udmærkede i de saakaldte „høiere Videnskaber“ uden derfor at have synderlig Gave til at være Lærer i en Folkeskole, hvor det

meer kommer an paa at prøve og at lede Folkeaaenderne, end paa at kunne prøve og lede de videnskabelige Discipliner; meer paa at være en god „Folkemand“ end paa at være en videnskabelig Professor. Leder Professorpartiet Bondeskolen, saa følger ogsaa deraf, at ingen Anden, end den som er dannet af dette Parti, og gaar i dets Ledebaand, bliver *Lærer* i Folkeskolen, og *Formaalet* for Skolens Bestræbelse, bliver kun hvad der kan vises ved en offentlig Examen, medens den egentlige Folkelærers Arbejde bedre maae kjendes paa Grundigheden, og paa den aandelige Dannelse, som den Unge har hentet i Skolen ei alene ved Underviisningen, men ogsaa ved den Omgang, det Samliv, som Eleverne sammesteds føre med deres Lærere, og med hverandre indbyrdes, til Glæde for de Gamle i Hjemmet, som have sendt dem derhen, og til et Glandspunkt i deres Liv, for dem selv i de kommende Aar. – Professorpartiet, og de Mange, som beherskes af Examensovertroen, ville maaskee sige, at de ei kunne have anden Garanti for at den Sum, der ved Finantsloven er noteret til Understøttelse for „Bondehøiskolerne“ anvendes rigtig, end den, som en offentlig Examen kan give dem; men jeg mener at de have endnu bedre Garanti idet de see at „Bondefolkets Mænd“ kunne i Tillid til deres retfærdige Sag, opoffre deres Liv for den, og det uden Udsigter til „faste Levebrød“ eller til Pension af Staten for sig og Familie, naar de, som gamle Mænd, maa afgaae fra Deres Tjeneste. –

De, høistærede Hr. Høgsbro! veed at sige endnu meget meer til Forsvar for denne frie danske Folkesag, som *Hertugdømmet deler med Kongeriget*, og De vil af al Formue søge i Rigsdagen at forhindre, at den ei *ved Lov* indlægges under Professorpartiet, eller de offentlige Embedsmænds Omraade, med Hensyn til Eiendom, eller til Skolevirksomhed. Patronatsretten under Adelen, og Examenmyndigheden under Geistligheden staae endnu som *Carybdis* og *Scylla* i vort kjære Fædrelands frie Farvande, og det forekom mig, som Baaden, der stak ud fra Dalby, havde et „Examenskort“ i sin Agterende, hvorpaa „Forbjerget“ og „Havhvirvelen“ vare ansatte med „Ankerbund“? ¹ – Viis Dem nu i Faren, som en god Lods: – faaer Fanden en Finger, tager han hele Haanden! – og undskyld at jeg saaledes, som en *Scipio Næssica* holder paa mit *delenda, delenda!* ² for den offentlige Examen i Folkeskolen! – Med Høiagtelse forbliver jeg altid

Deres ærbødig forbundne

Stephansen.

Hr. Forstander Høgsbro paa Rødding Folkehøiskole ³.

R.A. (C. Groves privatarkiv).

¹ Hentydning til lærermødet i Dalby, august 1859. ² „De bør udryddes!“ Scipio Nasicas udtryk. ³ Brevet er bevaret i Groves afskrift. Det omtalte andragende indeholdt en protest mod en tilsynsmand med de fri skoler. Høgsbro forklarede senere Stephansen mundtligt, at dette ikke betød indførelse af eksamen (Høgsbros brevveksl. I, s. 29 ff.).

55. Førstelærer N. J. Jensen til cand. theol. Carl Grove.

Hindholt d: 2^{den} Octbr 1859.

Kjære Ven!

Først nu faaer jeg taget fat paa Dit Brev¹ for at besvare det, og Grunden dertil er deels at jeg har været ene om Arbejdet her, da Nielsen har været i Fyen, og deels at jeg har været mindre vel oplagt, da jeg har gaaet med noget Værkeri i Hovedet . . . Dit Brev til *Høgsbro* var *Stephansen* vel tilfreds med og sendte det afsted tillige med en lille Afhandling i sit eget Navn om Examenen, som baade Du og jeg godt kunde underskrive². – Jeg er ganske enig med Dig i, at man ikke skal give Fanden en Finger, og jeg udtalte paa Mødet³ min Frygt for den Personlighed, *Høgsbro* i Nødstilfælde vilde have sat som et Mellemed mellem de frie Skoler og Regjeringen. Han meente jo, vi ved at faa Indflydelse paa hans Valg vilde kunne faa En, der ikke vilde optræde som en bestaltet Tilsynsmand med Fordring paa Examen osv., men En, der vilde række os venlig Haanden og støtte vor Sag. Imidlertid kan det gjerne være, som Du og *Stephansen* mener, at en saadan Personlighed slet ikke var til at opdrive, og i al Fald er det klart, at der er Fare ved at inklade sig derpaa. Men een Ting har Du overseet, fordi Du ikke selv var ved Mødet i Dalby: den Finger, Du mener, derved bliver rakt Fanden, den har han allerede faaet fat i, da allerede flere af de frie Skoler er tvungne ind under Skoledirektionerne, som ogsaa strax har gjort Fordringer paa Examinere⁴. Vi er rigtignok *endnu* fri, men vor Tid kommer vel ogsaa, og med hver Erobring bliver Fjenden stærkere. Meningen var jo, at man gennem Rigsdagen skulde virke til at faa den fri Skole hævdet og anerkjendt som berettiget ikke alene til at være, men ogsaa til Folkets Understøttelse –. Dog – det kan nok være, det er for tidligt for den at optræde som en Magt, og at de enkelte Skoler endnu hellere skal sejle hver deres egen Sø og krydse sig igjennem saa godt, de kan. –

Du vilde vide, hvad vi vil tage ⟨os⟩ for i Vinter – det har jeg ikke saa let ved at meddele Dig i det Enkelte, før vi faaer vel begyndt. Et lille Omrids skal jeg dog give Dig.

d : 14de Octbr.

Jeg blev afbrudt og har i denne Tid været heelt sølle af Gigt i Hovedet og Tænderne. Nu tager jeg Traaden op igjen. Vi deler Fagene imellem os saaledes, at jeg tager de historiske Fag og maaskee Landmaaling og Nivel-
 lering. Under Navn af Verdenshistorie giver jeg dem hvert Halvaar en
 Oversigt over hele Menneskeslægtens Udvikling, naturligviis meget kort-
 fattet, som oftest lægges *Ludv. Chr. Müllers* lille Bog paa 2 Ark til Grund⁵.
 Men saa tager jeg et enkelt Tidsrum og behandler fuldstændigere, saa-
 ledes har jeg i Sommer gennemgaaet dette Aarhundrede til 1830, hvorfra
 jeg i Vinter tænker at fortsætte til Nutiden. Det Hele gjør jeg saa kirke-
 historisk som jeg kan, det vil sige, saavidt som jeg mærker, det vil gaa i
 dem, og søger at samle Alt om Personligheder, hvorved vi lettere faaer
 Samtaler i Gang, og der kommer til at gjøre Anvendelse af Tingene paa
 dem selv, som jo er Endemaalet. – Omtrent paa samme Maade tager jeg
 Fædrelandets Historie. I Sommer har jeg dvælet mest ved Folkesagnene
 hos *Saxo*, i Vinter skal Gudesagnene holde for og maaskee den nyeste
 Tid, ligesom i Verdenshistorien. Saa har jeg et Fag, som jeg kalder Lov-
 givning og Statistik; men som indbefatter et broget Stof af saadanne
 Ting, som Tid og Omstændigheder leder os til. Som et Slags Grundlag
 plejer jeg at bruge Grundloven, men den vil jeg i Vinter tage nogle Afsnit
 af til Behandling i vore offentlige Aftenmøder, som vi holder een Gang
 om Ugen, og som allerede er begyndte. Ellers bruger jeg disse Timer til
 (at) gennemgaae Bladartikler af alle Slags, følge Rigsdagens Forhand-
 linger, drøfte Spørgsmaal, som Eleverne opkaster, betragte forskjellige
 Ytringer af Folkelivet osv. osv. –

Nielsens Fag er Modersmaalet, hvorunder er indbefattet de skriftlige
 og mundtlige Øvelser i Brugen deraf, Sprog- og Retskrivningslæren,
 Mundarterne, Ordsprogene, Kæmpeviserne, som jeg dog ogsaa jævnlig
 gjør Brug af, danske Forfattere, hvoraf han i Sommer fornemmelig har
 brugt *Holberg* og *Øhlenschläger*. Med alt dette tumler han sig i sine
 Timer som det bedst falder sig for ham. I Vinter vil han tillige gennem-
 gaa *Hammerichs* svenske Læsestykker⁶.

*Winther*⁷ skal saa have de naturvidenskabelige Fag med Geografi, og
 kan jeg faa praktket hele Regneriet over paa ham, saa gjør jeg det. Mer
 kan jeg ikke sige derom, før han kommer.

Stephansens Fag er, som Du nok kan tænke, temmelig ubegrændset;
 men vil nok dreje sig meest om praktisk Landvæsen og Landmandens
 Huusliv.

Timefordelingen vil omtrent blive saaledes :

Verdenshistorie (ugentlig)	5 Timer
Fædrelandets Historie	4 ”
Lovgivning og Statistik	3 ”
Modersmaalet	12 ”
Regning Landmaal: og Nivell:	6 ”
Naturvidenskaben i alt	9 ”
Praktisk Landvæsen	3 eller 6 ”

Alt dette i begge Klasser, men hvis de ikke bliver for talrige, slaer vi dem i nogle Timer sammen.

Det er nu den egentlige Folkeskole; men saa har vi tillige et Hold af vordende Lærere at undervise, som dog ikke kræver mange Timer, da de har gennemgaaet et Par Afsnit af Folkeskolen og derfor antages at kunne arbejde meest paa egen Haand. —

Sangen har jeg ikke nævnet. Du veed, vi holder ikke særskilte Sangtimer, men vi synger alligevel meget.

Der har Du nu en lille Oversigt over Ordenen i vor Gjerning, kan den være Dig til lidt Lettelse ved at lægge Planen til Din egen, skal det være mig kjært.

Nu vil jeg blot ønske Dig, at Du maa faa en Slump rigtig flinke Elever, det er den første Betingelse for, at det kan gaa lidt strygende for En, naturligviis næst efter Vorherres Velsignelser, som jeg nok troer, han vil lægge til den Gjerning. —

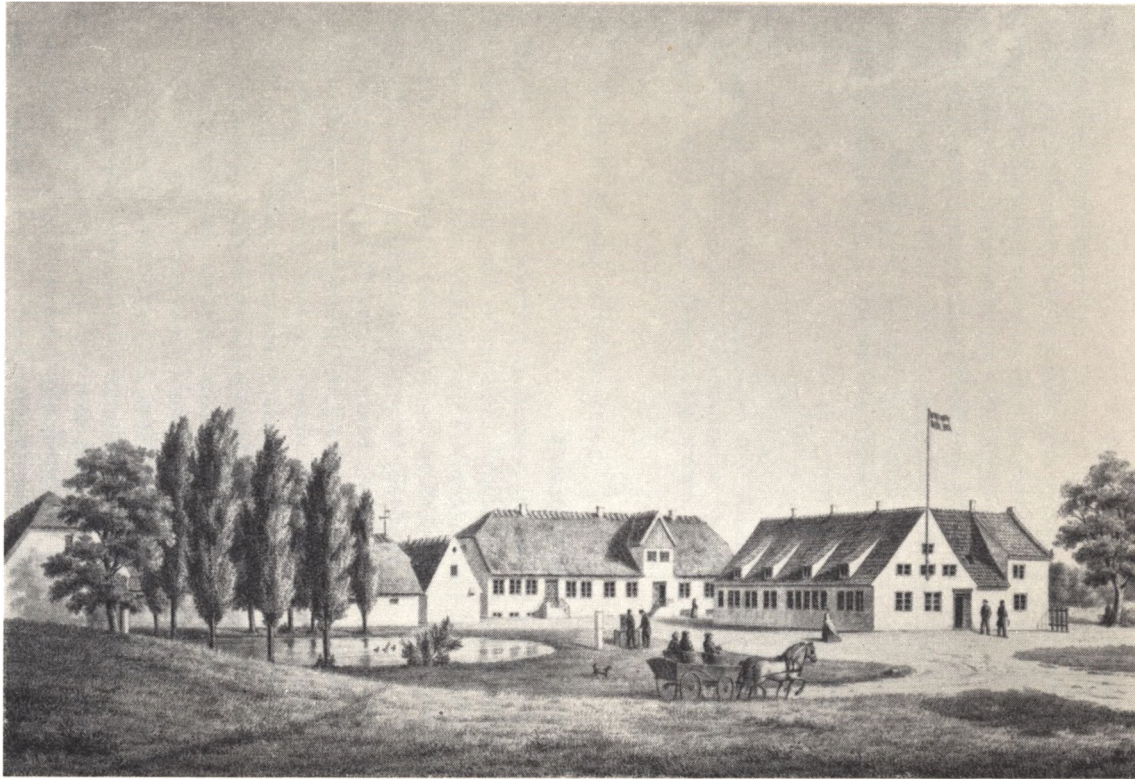
Lev vel! Hils Fengers⁸ og alle Venner, Du maatte træffe, fra

Din hengivne

N. J. Jensen.

R.A. (C. Groves privatarkiv).

¹ Dette brev findes ikke. Det er skrevet efter Groves besøg på Hindholm, omtalt i brev 53, og har handlet om hans frygt for Høgsbros tanke om et tilsyn med folkehøjskolerne. Jfr. Rødding brev 248. ² Brev 54. ³ Højskolclæreremødet hos Kold i Dalby august 1859. ⁴ Jfr. Roar Skovmand: Folkehøjskolen i Danmark 1841–1892 s. 99. ⁵ L. C. Müller: Oversigt over Verdenshistorien (1851). ⁶ Martin Hammerich: Svenske Læsestykker, udkommet 1859. ⁷ Seminarist J. N. Winther, lærer på Hindholm 1853–61, senere lærer på Lyngby Landboskole. ⁸ Grove var huslærer hos præsten Johs. Ferd. Fenger i Høje Tåstrup, hvortil brevet er adresseret. Han blev senere gift med Fengers datter Sofie.

Hindholm Højskole 1865
Efter tegning af H. Morten Jepsen, lærer på Hindholm

56. *Lærer Chr. Nielsen til forstander Anders Stephansen.*

Holsteinsminde pr. Nestved d. 12-3-60.

Kjære Hr. Stephansen!

Alle Deres Venner leve saa godt som Omstændighederne tillade; en streng Frost, Smaaærgrelser og først og sidst Deres Fraværelse¹ ere Omstændighederne, der trække fra i Produktet: at leve vel.

Provst *Brasen* besøgte idag *Hindholtm* (han var ikke her;) vi producerede os for ham hver efter sin Kunst og Evne, og det lod til, at han var fornøiet baade med Lærerne og Eleverne . . .

Hils Knudsen², N. P. Hansen³ og Hasle⁴.

Deres hengivne

Kristian Nielsen.

K.B.

¹ Stephansen var på rejse i København. ² C. Knudsen, der tog sig af institutets regnskaber. ³ Folketingsmand for Bælumkredsen (Bondevæn). ⁴ Th. Hasle havde i 1859 solgt Løvegård og var flyttet til København.

57. *Provst J. A. Brasens visitatsberetning.*

Flakkebjerg Provsti den 13 Marts 1860.

Mandagen den 12 Marts d. A. besøgte jeg den høiere Bondeskole paa *Hindholtm*, hvor jeg saae de skriftlige Arbejder, og hørte Examinationen i dansk Grammatik, Geographie, Fædrelandshistorie, Verdenshistorie, Geometrie, Arithmetik (om Ligninger og Roduddragning samt Decimalregning), Physik og Chemie, tillige prøvedes Sang.

Skolen har ialt 32 Elever, derunder indbefattet nogle Faa, som forberedes til Seminaristexamen. Iøvrigt ere de deelte i tvende Afdelinger, da de sædvanlig søge Skolen i tvende Vinterhalvaar. Der holdes ingen Examiner, og Underviisningen er ikke derpaa beregnet, hvorfor man just ikke kan anlægge den sædvanlige Maalestok paa Redegiørelsen. Lærerne ere meget duelige og undervise med Frihed Liv og Klarhed. Methoden, som følges, er iøvrigt den, at Alt foredrages eller fortælles i en foregaaende Time; Eleverne giennemgaae det foredragne efter Lærebøger for sig selv og det gientages derpaa i en følgende Time, uden at der dog bruges nogen streng Lectielæsen. Elevernes Flid rostes meget af Lærerne, og deres Respect og Agtelse for Underviisningen var kiendelig. Underviisningen i Dansk med skriftlige Øvelser er meget god. Geometrisk Tegning udføres fra den første Begyndelse meget propert og omhyggeligt. Med det, som var giennemgaaet i Historie og Geographie viste Eleverne godt Be-

kiendtskab, dog lod det ikke til, at de vare istand til at gjøre sammenhængende Forklaring over Indholdet. I Mathematik vare Adskillige endnu hiemme og flinkere, end det efter Forholdene her kunne ventes. I Naturlære blev giennemgaaet hvad der henhører under Vægtstangen, i Chemie Metaller og deres chemiske Forbindelser. I det hele er Tilstanden saaledes, at der i Forhold til Underviisningstiden og Forberedelsen, som Eleverne medbringe, synes at udrettes meget. Sangen er reen, unisono¹, men ubestemt i Takten.

R.A. (Kultusmin. 2. eksp.kontor 1860, journ. nr. 238).

¹ Eenstemmig.

58. *Førstelærer N. J. Jensen til forstander Anders Stephansen.*

Stege d: 5te Mai 1861.

Kjære Hr. Stephansen!

Saa er jeg da kastet midt ind i den politiske Agitation¹, og nu, da Sneebolden er kastet ud, løber den sin Fart uden at det er muligt at standse den. . . . Igaar var jeg samlet med henved en Snees Generaler – som de selv kaldte sig – for Bondehæren, og de manglede ikke Mod til at gaa i Kamp, heller ikke Forstand og Feltherredygtighed, derimod vilde jeg nok have blæst lidt mere ædel, ridderlig Aand ind i dem, og jeg troer slet ikke, de er uimodtagelige derfor. Jeg har maaskee for meget af den Slags, saa det bliver til et Slags Sværmeri, der lammer Handlekraften. Jeg gik da, som vi talte om, strax op til *Hage*² og vi talte meget om vore politiske Anskuelser, men jeg fik ikke udvirket, hvad jeg ønskede, at vi betragte hinanden gjensidig som berettigede Modstandere. Han meente, det var min Pligt at trække mig tilbage efter Prøvevalget, hvis Udfald De jo saa i Næstved Avis³ . . . men da jeg fik forhørt Sagens Sammenhæng hos Bønderne, viste det sig, at Mødet slet ikke var sammenkaldt for det samme, men kun for at faa Vished om *Hage* vilde stille sig eller ej . . . Forskjellen paa vore Anskuelser vilde han ikke erkjende og vilde overhovedet ikke vide af et Professorparti at sige. Saaledes skiltes vi ad, og jeg begav mig ud til *Anders Larsen* i *Elmelunde*, som jeg talte noget med. Fra ham besøgte jeg Vælgerforeningens Formand, *Mads Christoffersen* i *Hjertebjerg*, der denne Gang gaaer foran i Kampen. Han er en Kraftkarl, men skal ikke være af de noble . . . Nu, Søndag Kl. 9, venter jeg en Vogn, der skal afhente mig til Møde østerpaa i Landet, saa jeg faaer ikke Tid til at styrke mig med at høre et Guds Ord . . . Vesterpaa skulde der holdes et Par Møder Torsdag Eftermiddag. De vælger de

hellige Dage for Saatidens og Huusmændenes Skyld. – Kommer De nu blot vel igjennem derhjemme! Jeg mærker ret, hvor fast jeg er groet til Skolen, saa jeg ikke ret kan faa i Hovedet, at det kan gaa uden mig . . . Tusinde kjærlige Hilsener til Dem, Deres Kone og alle Venner og Veninder!

Deres hengivne

N. J. Jensen.

K.B.

¹ 27/4 1861 var der udskrevet folketingsvalg til 14/6, hvor N. J. Jensen var opstillet som bondeven i Stegekredsen. ² Byfoged Hother Hage, der var folketingsmand i Hjertingkredsen, havde efter nogen tøven besluttet at lade sig opstille i sin fødeby; han tilhørte det nationalliberale centrum. ³ Iflg. Næstved Avis 27/4 1861 havde der været prøvevalg i Stege den 20. april, hvor det store flertal stemte for Hage og omtrent 10 for Jensen, som var anbefalet af sin svigerfader, pastor Boisen. Efter mødet blev Jensen af landboer fra Møn opfordret til at komme over til øen og udtale sine politiske anskuelser.

59. *Lærer Chr. Nielsen til forstander Anders Stephansen.*

Kronborg d. 26 Mai 1861¹.

Kjære Hr. Stephansen!

Jeg er Dem og Deres Hustru og Deres hele Huus grundtaknemmelig for Pintsen . . .

. . . *Jensen* beiler til en *Møe*, ja til *Møen*, „for hun er saa ung og saa yndig seer hun ud“ . . . Ærlig talt vilde jeg ønske, at han vilde lade Beilerskabet fare og nøies med sin *Mø* fra „*Møen*“² paa *Hindholt*; thi hvis det virkelig er *Hages* Alvor, som *Jensen* sagde til mig, at fremkomme med Lovforslag om Nævningers Indførelse, burde dette ikke forhindres af nogen Grund, da en saadan Indretning vilde give Frihedslivet et nyt Fremstød og kraftigt Værn i Folket . . . Forresten har jeg idag læst en nye Klage af en Elev ved *Rødning Høiskole* over at *Høgsbro* er saa meget borte fra Skolen; han lægger stor Roes paa *S. Høgsbro* som Menneske og Lærer, men udtaler paa mange Elevers Vegne Beklagelse af, at hans Dygtighed saalidt kommer Vintereleverne tilgode³. Men jeg ønsker nu, at *Jensen* i dette Tilfælde maa træffe det Rette. –

. . .

Deres hengivne

Kristian Nielsen.

K.B.

¹ Her opholdt Chr. Nielsen sig i 1861 som officersaspirant. ² Fru Nanna Jensens fader F. E. Boisen var i 1859 flyttet til Stege. ³ Dagbladet 25/5 1861. Den pågældende artikel „*Rødning Høiskole*“ dækker hele forsiden og er undertegnet „Et Medlem af *Rødninghøiskoleforening*“.

60. Lærer Chr. Nielsen til forstander Anders Stephansen.

p. t. „Cerberus“ d. 16 Juni (1861).

Kjære Hr. Stephansen!

Idag er jeg flyttet op under Taget, hvor Svalerne boe (ordentligviis) ; op i et Værelse i Slottets nordøstlige Fløitaarn, Lystaarnet, tæt under Lyset . . . og jeg vil nu i denne ophøiede Stilling lægge Vind paa Stjernekyndigheden . . .

Igaar læste jeg allerede, at *Jensen* faldt paa *Møen* med et meget betydeligt Antal Stemmer¹; jeg antager, at det er den bedste Udgang paa denne fatale *Møenstour*; thi skjøndt jeg baade for Skolens og hans egen Skyld havde ønsket ham valgt, vilde det dog ikke blot have medført fleres Uvenskab, hvis Mening vi for Skolens Skyld maa ønske saa god som muelig, men ogsaa ganske vist Utilfredshed hos ham selv. Alt dette havde stillet sig anderledes, hvis der betids var taget og senere fastholdt en Beslutning om at stille sig i *Fuglebjerg*². At *Blixen Finecke* ikke blev valgt, betragter jeg naturligviis som et stort Tab³. Men ellers forekommer det mig, at Valgene paa de fleste Steder ere tilfredsstillende; Bondevennerne ere ikke knuste; denne Side vil vist være ligesaa stærk i Thinget som tidligere. –

. . . Skal vi have en ung og ny Lærer, maa han hellere være en rasende *Grundtvigianer*, end en rasende Anti-Dito, hvis der ikke kan faaes et stille Menneske, der frygter Gud og følger Landeveien, og en saadan vil – hvis han duer Noget – altid være meget paavirket af *Grundtvig* . . .

Altid Deres hengivne

Kristian Nielsen.

K.B.

¹ Hage sejrede ved valget 14/6 med 854 stemmer; Jensen fik kun 367. ² Her sejrede Bondevennerne. ³ Baron C. F. Blixen-Finecke var faldet i København; han stod på dette tidspunkt Bondevennerne nær.

61. Forstander Anders Stephansen til lærer Chr. Nielsen.

Hm 17 Juni 1861.

Min kjæreste Nielsen!

To Kronborg-Breve har jeg igjen nu faaet fra Dem, som sig Gjensvar hør og bør, og saaledes begynder jeg atter at skrive . . . Igaar kom Jensen hjem fra *Møen*, hvor han var faldet for „Hagen.“ – Der gaaer, saa tykkes det mig, en stærk Begjærlighed i de dybe Grundvande hos Jensen efter at komme til at lande paa „Ærens Marker“ hvor han vil søge sig en

Høsttjeneste. Han er saa taus, og saa lidet meddelende i sit Væsen, at man vel næppe mærkede denne Grundstrøm, hvis ei Fruen, han har, og hendes Papa, førte det „i Vinden“. En saadan Prosa, ægteviet med en saadan Boisenianer-Pøesi kan ofte stille Conflicter i Livet, som vil gjøre Farten for „Pagtens Ark“ (Skolen paa Hindholm) trang over Verdens bølgende Vande; Taushedens Forbjerg, og Meddelelsernes Sludderhals er det Charybdis og Scylla, hvorigjennem Seiladsen for Skolen maa gaae. – . . . Gymnastikkens bedre Indretning, Riffelskyttevæsenet og Almeenvæbning staaer mig nu i Hovedet for Skolen. – Hvad bliver det til med Deres Afhandling i denne Retning? –

...

Deres hjertelig hengivne Ven

H. Kristian Nielsen,
Officersaspirant paa Kronborg
pr. Helsingør.

Stephansen.

K.B.

62. Lærer Chr. Nielsen til forstander Anders Stephansen.

p. t. Kronborg d 3 Aug 61.

Kjære Hr. Stephansen!

...

Nu haaber jeg snart at faae Meddelelserne om *Hindholm*; Deres Stykke er af den Beskaffenhed, at det giver Anledning til at skrive en Bog paa 27 Kapitler, naar man er Forfatter, og til for sig selv og i sin Skole at behandle dem, naar man er Lærer . . . Giver Gud mig Tid og Lykke vil jeg for Oplysningens Venner behandle det første Kapitel af Deres Stykke: Folkeskole, Standsskole og Realskole¹ historisk og udtømmende; mens mit Skjæg endnu groer, vil jeg samle Materiale og derefter ved Skolelærermøder, Folkemøder og min Underviisning behandle det mundtligt for – hvis jeg kan – siden skriftligt at tage fat derpaa; man maa grundigt studere vor Historie og Literatur for at kunne udføre denne Plan ordentligt; men det kan lade sig gjøre og bør skee af en Lærer ved den frie danske Folkehøiskole, der baade maa grundgranske og tale og skrive for Folket. Nogen Forberedelse har jeg dog i mit Bekjendtskab med vore tre Hovedskoleforfattere *Christiern Pedersen*, *Holberg* og *Grundtvig*, der ere de levende Stadier paa Udviklingens Vei. – Hvad *Hindholm* angaaer for Vinteren, maa De, *Jensen* eller *Knudsen*² snart sende nogle korte og bestemte Bekjendtgørelser til Hovedaviserne;

det er ogsaa – efter min Forstand – bedre at opsætte at antage nogen nye Lærer, da det jo ikke er vist, at *Winther*³ reiser, og *Knudsen* i hvert Tilfælde vil spare os saa megen Tid fra Skrivning etc, at vi maa kunne føre denne Sag; dog det er Deres og *Jensens* Sag at aftale derom.

...

Med hjertelig Hilsen

Deres *Kristian Nielsen*.

K.B.

¹ Meddelelser om Folkeskolen paa Hindholm 1861, s. 3 ff. ² C. Knudsen var bogholder på institutet. ³ Jfr. brev 55, note 7.

63. Lærer Chr. Nielsen til forstander Anders Stephansen.

p. t. Kronborg d 6 Sept 61.

Kjære Hr. Stephansen!

Hvad det sidste Stykke i „*Dagbladet*“¹ angaaer, maa jeg sige, at jeg finder det mere latterligt end farligt for os; thi en saadan gebommerlig Phrase som den, at Skolen ledes i en ret forskruet bondevenlig-grundtvigiansk Aand foran en Beretning om vore mange Elever², om den folkelige Understøttelse med frivillige Gaver, om den stadige Besætning af 3 Lærere foruden Forstanderen, om vore Aftenmøder³, om Folkesangen⁴, og den ubetalelige Erklæring, at man naturligviis hverken holder Examinere eller giver Charakterer, – er mere skikket til at bibringe tænkende Læsere den Mening, at der ogsaa kan udrettes Noget og noget betydeligt, hvor man virker i bondevenlig-grundtvigiansk Aand, og at – hvor forskruet den end ogsaa er – har den dog fuldt saa megen Kraft som „*Dagbladets*“ „ret forskruede“ Vind. – Det vil naturligviis være en nye Spore for os til kraftige Anstrengelser for, at det kan gaae godt. Og jeg er saaledes paa det Rene med, at næst efter at⁵ gjøre vore daglige Bestræbelser ved Underviisningen, Omgangen eller den personlige Paavirkning saa grundige, omfattende og livlige, som Personernes Gaver paa nogen Maade ville tillade det, maa vi gjøre lidt mere for vore *forhenværende* Elever, baade ved Møder og mundtlig Forhandling som og ved hyppigere Meddelelser; thi ligesom disses Oplysning, Opvækthed og Dannelse altid er det bedste Beviis for Skolens Fortid, bliver de samme Omstændigheder ogsaa den bedste Garanti for dens Fremtid; hvad *Dagbladets* Indflydelse har forud for vor i Henseende til dens Omfang, kan og bør vor Indflydelse igjen have tifold forud ved dens Grundighed, Inderlighed og Kraft. – Naar jeg betænker, at mange – vistnok retsindige – men derhos kortsynede, ugrundige og overintelligente Folk vitterligt have meget imod

vor Virksomhed, maa jeg sige, at det er godt sluppen, naar deres dygtigste Ordfører⁶ ikke kan komme os tillivs uden ved en saa forskruet og forslidt Phrase. . . .

Altid Deres *Kr. Nielsen.*

...

K.B.

¹ Dagbladet 2/9 1861. I et tidligere stykke, den 19/8 1861, havde Dagbl. kaldt Folkeskolen Hindholm „en af de eensidigste bondevenlige Planteskoler“; 2/9 taltes om „ret forskruet bondevenlig-grundtvigiansk Aand i Opposition „imod Opfindelsen af Noget i Folkeskolen, som kaldes Overbestyrelse eller Skoledirection““. ² 62 i vinterhalvåret 1860–61. ³ Een gang ugentlig i vinterhalvåret for egnens beboere uden betaling. ⁴ Som disse møder afsluttes med. ⁵ Ordet „at“ er gentaget. ⁶ Dagbladets redaktør, C. St. A. Bille.

64. Lærer Chr. Nielsen til forstander Anders Stephansen.

Kronborg d 12 Oct 61.

Kjære Hr. Stephansen!

Ligesom forrige Gang vil jeg idag bede Dem læse dette for Dem selv¹. Jeg vil nemlig endnu sige et Par Ord om *Budde*². Men først hjertelig Tak fra *la Cour* for Brevet, der glædede ham overordentlig. Vi ere i den sidste Tid komne hinanden meget nær, ere blevne os bevidst en Overeenstemmelse i Livsbetragtning og Væsen, der er den rette Basis for Ven-skab, og ere – til Overflod – blevne Dusbrødre. – Han var meget glad ved, at hans Ven *Budde* kunde faae Ly dernede; De veed, at jeg mere anbefalede det af Hensyn til Skolen end til Personen, hvis ualmindelige og store Begavelse jeg har stor Respekt for og venter meget af for Skolen, ifald det – hvad *la Cour* og jeg haaber – lykkes os at lede og paavirke ham, som han trænger til at blive ledet og paavirket; thi som jeg sagde Dem – har hans militaire Løbebane havt en uheldig Indflydelse paa ham, ikke allene ved dens uheldige Afslutning³, men ogsaa derved, at han ikke – som *la Cour*, *Ahlefeldt-Laurvig* eller jeg – har kunnet slaae sig til Roe ved militaire Studier eller ved anden stille Beskæftigelse. – Men paa de nævnte Betingelser, at Faderen betaler hans Løn, og Skolen giver ham Station, mener jeg, at vi godt kan modtage ham, og haabe at Gud vil velsigne vor Stræben, saaat det faaer et godt Udfald for ham og os! Naar vi i Vinter have en Fjerdelærer, vil Skolen ikke allene vinde i Anseelse, Underviisningen i Kraft og det hele Ensemble i Friskhed; men vi kunne til Foraaret med mere Føie fornye Ansøgningen om forøget Understøttelse . . .

...

Deres hjertelig forbundne

Kristian Nielsen.

K.B.

¹ Nielsens Kronborgbreve blev ellers læst højt i kredsen omkring Stephansen. ² Chr. Nielsen havde i et brev til Stephansen 3/10 foreslået, at student L. Budde, en god ven af J. C. la Cour (den senere leder af Lyngby landboskole), skulle komme til Hindholm som lærer; også J. C. la Cour selv havde varmt anbefalet Budde i et brev til Stephansen af 3/10 (Holsteinsmindes arkiv). ³ Budde havde ikke bestået aspirantprøven.

65. *Forstander Anders Stephansen til lærer Chr. Nielsen.*

Holsteinsminde pr. Nestved d: 16. October 1861.

Kjære Nielsen!

... Skolen paa Hindholm har allerede sine 60 Elever indtegnede til Vinterhalvaaret, og Hr. Budde vil derfor være os hjertelig velkommen ifald det skeer, som De og Hr. la Cour saa venligt meddelte mig sidst, og hvorpaa jeg svarede for en 8te Dags Tid siden i et Brev til Hr. la Cour ... Uagtet alt hvad der er skrevet og forhørt i Kjøbenhavn, saa er endnu ingen Rifler kommet til Hindholm; heller ikke er der kommet noget Svar fra Stormagterne paa den Ansøgning, som vi indgav om en forøget Understøttelse til Hindholm, og jeg har derfor, for det Første maattet opgive den Plan, jeg havde med en Forbedring ved vor Skolebygning. Jeg tænker at vort frie Ministerium *ikke* vil bevilge den søgte Understøttelse. Skolen er det for stor. De Eenspænder-Folkeskoler ere lettere at regjere, og komme ikke iveien for Seminarierne med 6 og med Blinkere paa Hovedtaget¹.

...

Deres hjertelig hengivne gamle Ven

Stephansen.

Hr. Officeersaspirant Kristian Nielsen i Kronborg.

K.B.

¹ Hovedprydelse på heste for fornemme køretøjer.

66. *Forstander Lars Bjørnbak til forstander Anders Stephansen.*

Viby d. 17 April 1862.

Høistærede

Hr. Stephansen!

De kan ikke tro, hvor Deres Brev af 12te ds. har glædet mig. Der var Ingen, hvis Dom om mit lille Arbejde: „Frem Bondemand, frem“!¹, jeg sætter højere Pris paa end Deres. Jeg skal sige Dem hvorfor. – I de første Dage, da jeg – aandeligt talt – fødtes til Verden, det var i mit 18de Aar²,

stiftede jeg gennem *Rasmus Sørensens* „Levnetløb“⁹ Bekjendtskab med Dem paa en saadan Maade, at jeg fik den Mening, De var en Lærer, som var det, han i menneskelig Skrøbelighed bør være: kjærlig, utrættelig, opofrende, seende, selv i det tilsyneladende usleste Barn, Mennesket, skabt i Guds Billede og forløst ved vor Herre Christus, om hvem man altid bør have kjærligt Haab, at det kan drages op til Ligheden med Skaberen. – Ved Siden af, at jeg i Dem saae Menneskevennen, lærte jeg af Deres Beretninger om Deres Virksomhed ved Skolen paa *Hindholt* – hvilke jeg dog kun har læst i de Udtog, som have staaet i Bladene og i Landhuusholdningsselskabets Beretninger – at kjende Dem som en Mand, der er en folkeligsindet Mand – hvad jeg tykkes, enhver *sand* Menneskeven maa være – og i god Betydning ogsaa Bondeven, der paa en forstandig og heldig Maade forstaaer at løse den Opgave, Gud og Mennesker have forelagt Dem.

Jeg saae og seer – uagtet jeg aldrig har haft den Glæde at see eller tale personligt med Dem – i Dem et Forbillede, som jeg vil stræbe at ligne. – De vil da forstaae, at Deres Brev om min Bog glædede mig mere, end Alt, hvad der ellers er sagt til dens Roes. Naar De og Deres ærede Medlærere gjør mig den Glæde at antage, „at den er et Ord i rette Tid“ – hvad jeg antog, den kunde være, og at den „vil gavne den folkelige Sag betydeligt“, da tør jeg vel tro, at det er sand; og da det netop var Øiemedet med Bogen; saa tør jeg tro, at jeg ikke har arbejdet paa den og anvendt Bekostning derpaa omsonst.

Blot den kunde blive læst af ret mange Bønder. Gode Venner af mig og den folkelige Sag have gjort sig Flid for, at det kunde skee; men Dvaskheden er desværre meget stor.

Idet jeg nu altsaa ret hjerteligt takker Dem for Deres Brev og tilkjendegiver mig for Dem som Forfatteren af *Piecen*; saa vil jeg dog bede Dem ikke at omtale uden til allernærmeste Venner, at jeg er det. Jeg mener, det gavner, at man er i den Tro, at det er en Bonde, der har skrevet Bogen. Der er dog Nogle, der gjerne ville see, hvad Een af Deres kunde skrive, og bliver det fordeelagtigt omtalt, saa endmere. Fik man at vide, at jeg har skrevet den, vilde man maaskee tro, det var for at faae Elever til min Skole⁴, eller det var for at skaffe mig og andre Lærere mere i Løn etc. etc., og dette vilde jo skade dens Udbredelse. Desuden var det vel ogsaa tænkelig, at medens man finder, at Bogen er ret godt skrevet af en Bonde, vilde man finde, at det var Makværk af en Skolelærer.

Dersom De vil glæde mig med at sende mig de Meddelelser om *Hol-*

steinsminde og *Hindholt*, som ere udkomne, vil jeg være Dem meget taknemmelig derfor. Jeg skal med min fattige Skjærv gjøre Gjengjæld.

Med broderligst Hilsen til Dem selv og Deres ærede Medlærere tegner jeg mig som Deres med udmærket Høiagtelse

ærbødigst hengivne

L: Bjørnbak.

Skolel. og Kirkes. og Forstander
for den høiere Landboskole
i *Viby pr. Aarhus.*

K.B.

¹ Udkommet anonymt 1860. ² Lars Bjørnbak var født 1824 og blev i 1841 elev på Snedsted seminarium under G. P. Brammer. ³ Udkom først i 1847. ⁴ Viby højere Landboskole, grundlagt i 1857.

67. *Forstander Anders Stephansen til enkegrevinde W. v. Holstein.*

Holsteinsminde-Fuglebjerg 21 Juli 1863

Naadige Fru Grevinde!

...

Denne Tid er rig for mig paa Bekymringer: For Hindholm i det Ud-vortes, idet at Directionen sammesteds for Actieforeningen har opløst sig paa Grund af politisk Uenighed. Lærer Christophersen¹ skal jeg miste fordi Ministeriet understøtter ham til videre chemisk Uddannelse; Lieutenant Nielsen er udkommanderet formedelst Krigen, Stud. mat. L. Budde ligesaa. Denne Lærerudskrivning har ogsaa Indflydelse paa Holsteinsminde, hvor Bekymringerne ere af en meer indvortes, pirrelig Natur ...

Deres Naades

hjertelig hengivne

Stephansen.

R.A.

¹ Seminarist N. Christophersen var lærer på Hindholm 1861-64.

68. *Forstander Anders Stephansen til enkegrevinde W. v. Holstein.*

Holsteinsminde d. 13de Sept. 1863.

Naadige Fru Grevinde!

...

Hr. Jensen-Hindholt var i samme Tid, som jeg i Kjøbenhavn. Han prædikede der for Demis¹ og aflagde sin catechetiske Prøve for med

det samme at kunne indgive sin Ansøgning om det ledige Præstekald i Førsløv, som jeg hjertelig gjerne ønskede ham kaldet til. Jensen er nu ikke længere ung, thi han var allerede gammel før han blev Candidat; han har i 11 Aar med utrættelig Flid og Seighed stræbt, som Lærer ved Hindholm, saa at denne Anstalt ved hans Duelighed er blevet Landets største og bedste Folkeskole; han har i det lange Tidsrum vidst at erhverve sig, ikke alene i Krummerup og Fuglebjerg, hvor han i Pastor Lemvighs Sygdomstid² jevnlig prædikede, og faaet Sognefolkets Tillid og Yndest, men han har vundet det samme her i Sognet, hvor han boer, ved sin forekommende Venlighed, og ved de offentlige Forelæsninger, som hver Vinters Torsdagsaftener holdes i Skolen paa Hindholm for enhver uden Betaling. Det følger af sig selv at Hr. Jensen ikke kunde være Lærer paa Hindholm, dersom han blev kaldet til at være Sognepræst i Førsløv; men vi vide jo alle, at den Virksomhed, som *en god Sognepræst* maatte have paa den i Sognet værende Folkehøiskole paa Hindholm, saavel som paa den paa Holsteinsminde beliggende Pleiestiftelse og Opdragelsesanstalt, maatte være af *en betydelig og gavnlig* Indflydelse, og det vilde derfor også være en stor Velgjerning for *begge Stiftelser*, om Hr. Jensen, som er velvillig stemt *imod begge* maatte blive kaldet til at være vor Sognepræst. Kan Deres Naade virke noget for ham i denne Sag, da tør jeg bønligt bede Dem om at De vil gjøre det³. Som Lærer ved Hindholm har jeg garanteret Hr. Jensen aarligt 800 Rd. samt fri Bolig og Have, men Præstekaldet i Førsløv giver meer end det Dobbelte af Indtægter . . . Hr. Jensen er i disse Dage i Kjøbenhavn ved det Kirkemøde, som Grundtvigianerne holde i Casino, hvortil han for længe siden var indbudet; hans Frue er med ham, og efter Mødet reise de til Stege, hvor den rige Anker fra Norge skal holde Brøllup med Pastor Boisens tredie Datter⁴, hvilket Brøllup bivaanes af Jensens.

Den anden Lærer ved Hindholm Høiskole er Hr. Lieutenant Nielsen, der i den sidste Maaned har været udcommanderet til 3die Liniebataillon, som ligger ved Kjøbenhavn, og i næste Maaned agter han at gifte sig med vor lille Jomfru Stallknecht⁵, der i det sidste Aar har ledet Arbeidet i Syskolen for Pigebørnene. Stallknecht er en meget fattig lille Pige; men hun vil, som en Datter i Huset, indtil videre, som ung Kone, dele vort Arbeide og vor Tarvelighed her i Institutet . . . Hr. Nielsen tager atter sin Post efter Hjemkomsten som Lærer ved Skolen paa Hindholm . . . – Hr. Budde, den tredie Lærer, der agter at tage en Magisterconferents, reiser til November, og den Lærer, som kommer i hans Sted, skal boe paa Hindholm. Tiden vil saaledes nærme sig, da jeg ikke behøver at ind-

logere hverken Lærere eller Elever paa Holsteinsminde, naar de paa nogen Maade kunne betragtes, som „hjemmehørende“ paa Hindholm. Hr. Lærer Christophersen, der nu i et Pr. Aar har været understøttet ved sine Studeringer i Naturvidenskaberne af Cultusministeriet, har bestandig boet paa Hindholm, siden han ikke længere var „Hjælper“ her ved Instituttet paa Holsteinsminde . . .

Deres Naades meget ærbødige og
hjertelig hengivne
Stephansen.

R.A.

¹ Dimis, prøveprædiken. ² Chr. Lemvigh døde 1/5 1863. ³ Grevinden svarede straks, at hun ville anbefale Jensen hos kultusminister Monrad, men M. Lendrop fik kaldet. ⁴ Herman Anker, søn af trælasthanteren Peter Anker på Rød, ægtede den 15. september 1863 Mix Boisen. Året efter grundlagde han Norges første folkehøjskole i Hamar. ⁵ Laura Stallknecht (1840–1906).

69. Lærer Chr. Nielsen til forstander Anders Stephansen.

d. 21. September 1863.

Kjære Hr. Stephansen!

. . . Her¹ er stort Vrøvl i Krigsministeriet i denne Tid, da vi have faaet en stiv Doctrinair *Lundby*² istedetfor *Thestrup*; det kommer i en ikke ringe Grad til at gaae ud over Reserveofficererne, hvorom mere mundtligt. Forøvrigt mener man, at *Hall* og *Hallunkerne* snart dratte; *Blixen-Finecke* gaaer med et nyt Maskineri i *Maven*, hvori *J. A. Hansen* menes at være et Hjul. *Blixen* – sagde mig idag Lieutenant *Bluhme*, en Søn af Exministeren³ – har sagt, at han med *Bismark-Schönhausen* udmelder Forbundslandene af Forbundet; noget saadant skal være nær forestaaende i Preussen. Det seer ud til, at Krigen staaer for Døren, og dog troer ikke eet Menneske paa, at det bliver til Noget . . . Lad mig endnu engang se et Par Ord fra Dem, inden jeg sætter af til Jylland. Jeg skal skynde mig med at komme tilbage, at vi kan faae alt i Gang igjen som før. Hils *Knudsen*, *Budde*, *Søren*⁴, *Anders Jørgensen*⁵ og alle andre gode Venner.

Altid Deres hengivne
Christian Nielsen.

K.B.

¹ Brevet er afsendt fra København. ² Carl Lundbye havde i august afløst L. Thestrup som krigsminister. ³ Løjtnant Emil Bluhme (1833–1926), søn af C. A. Bluhme (1794–1866). ⁴ Chr. Niensens broder. ⁵ Jfr. brev 47, note 1.

70. Forstander Anders Stephansen til enkegrevinde W. v. Holstein.

Holsteinsminde d : 8de Oct. 1863.

Naadige Fru Grevinde!

...

Nielsen har i fire Aar staaet som min Alderdoms Støtte, som en Søn ved min Side paa den farlige Post, hvorpaa jeg staaer, og det maatte derfor være mig en stor Glæde at høre at han vilde knytte et Baand med en af Husets Døttre, som ei skulde løses . . . allerede dengang Nielsen var Lærer ved den militaire Skole i Altona blev han af Cultusministeren tilbudt meget bedre Udsigter paa den offentlige Skolevei, end hvad jeg paa mit ringe Stade kunde have at tilbyde. Han valgte dog det Sidste, og han maa derfor med sin Hustru nu boe her i Huset i „en inderste Stue“ i den forestaaende Vinter. Den Hjælp, som Instituttet, *med sine Børn*, venter af dem, mener jeg er større, end om de vare hos os, som Ugifte. Verden *med sit Qvæg* seer hellere løse Mennesker i sin Tjeneste, saaledes ogsaa den romerske Kirke; min Gud, og Folkekirken i Danmark bruger helst Ægtefolk, der leve sammen i Kjærlighed . . .¹

Vi alle hilse paa det kjærligste, og jeg forbliver stedse

Deres Naades

ærbødig hengivne

Stephansen.

R.A.

¹ I et brev til Chr. Nielsen 19/9 havde Stephansen skrevet, at Nielsens giftermaal „frapperede“ grevinden: Laura var saa ung, og „Grevindens Institut kunde ikke have saa mange *Familier* at underholde; nu har det allerede Cassererens og Bryggerens; hvor skulde Pengene komme fra“. Men Chr. Nielsen og Laura Stallknechts bryllup fandt alligevel sted på Holsteinsminde 6. oktober.

71. Forstander Anders Stephansen til enkegrevinde W. v. Holstein.

Holsteinsminde d : 19. Dec. 1863.

Naadige Fru Grevinde!

...

Hvordan kan Deres Naade tænke at jeg enlige gamle Menneske¹ skulde kunde² have nogen Indflydelse paa „Bondevenernes“ Uro og Planer? – Vel er Hindholm Landets største „Bondescole“ og den har sine Elever fra Landets forskellige Egne; men den har *i mine Øine* aldrig været andet end *en folkelig Støtte* for Huset paa Holsteinsminde. Skolen er jo for de Voxne, og Folkets Tanker maa derfor røre sig i den;

det er kun ved Embedsmændenes og Geistlighedens *ubillige* Mistanke og Omtale, hvorved den er sat i Vanrygte, og jeg har det Haab at dens Sag vel vil klares, naar min Tid er omme. „Grundtvigianerne“ og „Bondevenerne“ saae mildt til mine Bestræbelser for Folkeoplysningen, og det var *min* Forbrydelse mod Embedsmænd og Geislighed²; men Grundtvigianernes og Bondevenernes Tid maa vel snart være forbi, og jeg trøster mig ved „den Stærkeres Ret“, hvorom Prof. Rasmus Nielsen holdt sin skjønne Tale ved sidste Reformationsfest paa Universitetet³.

...

Deres
ærbødige og hengivne
Stephansen.

R.A.

¹ Dorothea Stephansen døde først 5/10 1865. ² Således stavet i originalen.
³ Rasmus Niensens tale (trykt sep. 1863) mundede ud i den betragtning, „at der er en uforkrænkelig Ret, som i sit Væsen evig er Magt“ (s. 15).

72. Forstander Anders Stephansen til enkegrevinde W. v. Holstein.

Holsteinsminde d. 24 Janr. 1864.

Naadige Fru Grevinde!

...

Jeg har i endeel Aar været bekymret for Hindholm, thi der har Præsten fra Stege, for Datterens Skyld, havt sin Ind- og Udgang i Skolen naar han tog til sin „Frimenighed“ som han havde indrettet sig her i Egnen, og da han tillige agerede „folkelig“ Skolemand, saa behandlede han ogsaa vores Skole med Punsch-Toaster, Kjæmpeviser og „lystig Christendom“ men da jeg i Almindelighed gaaer og gjælder for at være en Mand fra „Rationalismens“ Tid, saa har dette gjort en lille Conflict imellem Pastor Boisen og mig, og jeg har en vis Frygt for at „Grundtvigeriet“ under en eller anden Skikkelse, skal tage vort Land, hvis ikke Tydskslands Mellemsater tager det. —

... Deres meget ærbødige og hjertelig
hengivne
Stephansen.

R.A.

73. *Forstander Anders Stephansen til enkegrevinde W. v. Holstein.*

Holsteinsminde d: 21 Febr. 1864.

Naadige Fru Grevinde!

...

Det var kjønt af de Meza at han reddede ved det mesterlige Tilbage-
tog Landets Ungdom fra Ødelæggelsen, der hang over Hovedet; lad saa
„Skandinavernes“ Plov wühle, og „Embedsmændenes“ Bille¹ snurre
derom saameget de ville. Skulde Folkene have holdt ud længere, saa
havde den ene Halvdeel været frosset ihjel „under Intendanturen“
medens den anden Halvdeel gjemtes for at brændes under Fjendens Ild.
Henved fyrgetyve har Krigen kaldet fra Hindholmskolens fredelige Gjer-
ning, og jeg har derved faaet Leilighed til at høre Landets Rygter om
det Onde der skeer . . .

Deres hjertelig hengivne
og i Herren forbundne

Stephansen.

R.A.

¹ Der sigtes til redaktørerne af „Fædrelandet“ (Carl Ploug) og „Dagbladet“
(C. St. A. Bille).

74. *Førstelærer N. J. Jensen til forstander Anders Stephansen.*Hindholt d: 26de Febr. 1864.

Hr. Institutbestyrer Stephansen.

Ved at overveje, hvad der er skeet i det senere Tidsrum, er jeg kom-
men til den Overbeviisning, at jeg bør berede mig paa at forlade *Hind-
holm* . . . At den stygge Maade, hvorpaa De uden mindste Foranledning
har behandlet min Kone, er den sidste Anledning til dette Skridt, vil De
let kunne forstaa¹.

N. J. Jensen.

K.B.

¹ Jfr. brev 76. Om striden iøvrigt se J. Nielsen: N. J. Jensen, Aarhus 1899,
s. 86 ff.

75. *Forstander Anders Stephansen til lærer Chr. Nielsen.*

Holsteinsminde d. 27 Febr. 1864.

Min hjertens kjære Ven!

Deres gode Breve af 28 Jan. og 13 Febr.¹ ligge for mig, og min bedste
Taksigelse opsender jeg til Gud fordi han hidindtil har bevaret Dem

gjennem Krigens Rædsler og Dødsfare; han holde endnu sin Faderhaand til Velsignelse og Styrke over Dem, saa at vi igjen efter dens Ende maatte omfavne Dem med Glæde, naar De kommer tilbage til vort landlig huuslige Hjem. — ... Skolen paa Hindholm begyndte sit Vinterhalvaar med 110 Elever, men i Vinterens Løb er henved 40 udgaaede, og dette har sat Regnskabet i en slem Decadence; jeg veed endnu ikke om Skolen faaer nogen Understøttelse af Staten ...

... Jeg kommer godt ud af det med enhver Danneqvinde paa de forenede Gaarde; kun Fruen paa Hindholm gjør mig Stien trang. Jensen har nylig skreven mig til, at han vil forlade Skolen. Jeg veed ikke hvad Plan han har; mellem ham og mig har der intet Ondt været; men jeg er iveien for den ene Side af ham, og da begge Sider af et Menneske altid følge *samme* Veie, saa kommer man ogsaa iveien for dem begge, naar man blot er det for den ene.

... Vi alle hilse Dem paa det Kjærligste! Gud bevare Dem i sin Aand og Naade.

Deres hengivne Ven

Stephansen.

K.B.

¹ Trykt i L. C. Nielsen: En dansk Højskolemand, 1900, s. 22 f. og 26 ff.

76. Førstelærer N. J. Jensen til forstander Anders Stephansen.

Hindholm d: 28de Febr. 1864.

Hr. Institutbestyrer Stephansen.

...¹

Hvad De siger om „min Kones og hendes Families utidige Indblanding i Deres Skolesag“, forstaaer jeg ikke. Det eneste, jeg kjender, er nogle personlige Yttringer, som skulle være faldne af min Svigerfader, og som ere gjengjældte af Dem med meget mere haarde og ærerørige Ord.

...

Hvad Uenighed der ellers kan være imellem os, hjælper det sagtens ikke at omtale, der plejer jo gjerne at være Skyld og Misforstaaelse paa begge Sider ...

Med Hensyn til Tiden for min Afrejse, da anseer jeg 1ste Novbr. for at være den rette Tid ...²

Det er ikke mig, der har brudt Freden, og jeg skal heller ikke i Fremtiden gjøre Begyndelsen til nogen Ufred i det mindste ikke med min gode Villie. — For mig vil det blive veemodigt at forlade Hindholm, hvor jeg

har ofret mine bedste Ungdomskræfter og hvor jeg en Tid havde troet at skulle fuldende mit Livs Gjerning; men deri maa jeg altsaa have taget fejl. —

Ærbødigst

N. J. Jensen

K.B.

¹ I indledningen svarer Jensen på Stephansens brev, der går ud på, at episoden mellem ham og fruén „kan Intet have at betyde“. Jensen hævder, at Stephansen uden mindste anledning fra Nanna Jensens side „har overfuset hende og viist hende paa Døren“, og dette kræver dog en undskyldning. Men den har Stephansen ikke villet give. ² Jfr. brev 77.

77. Fru Nanna Jensen til fru Eline Boisen.

(Hindholt, Marts 1864).

Kære lille Moder!

... For en Uges Tid siden vandrede jeg tillige med en Gårdmandsdatter om i Sognet for at samle Fødevarer ind til Soldaterne, som også lykkedes glimrende og kom fragtfrit og sikkert over til dem. På denne Tur kom vi jo også til Holsteinsminde, men der blev jeg modtaget med de groveste Skældsord. Stephansen kaldte mig en Rendemaske, der rendte om for en skidt Sag og lokkede Penge af Folk og meget mere, viste mig derpå formelig Døren og sagde, jeg havde aldeles intet i hans Hus at skaffe ... Jensen blev gruelig opragt og skrev til Stephansen og kaldte ham til Regnskab for den Medfart, han havde givet mig, derpå svarede Step: „Hvad det angår med Deres Kone, det har Intet at betyde, hun har bestandig ladet mig forstå, at hun ikke regnede mig for noget, uden for en Tørvetriller, men værre er det med hendes Families bestandige, utidige Indblanding i mine Skolesager, hvorfor det er bedst, De rejser jo før jo hellere herfra.“ Herpå svarede Manden, at det fulgte af sig selv ... men skrev tillige, at før November helt sikkert kunde han ikke indlade sig på det, da han jo måtte have Tid at søge et andet Embede.

Det så sort ud for os ... til i Fredags, så kom der pludselig en af Jensens gamle Elever fra Blæsenborg¹, han var kørende her hen efter ham for at tage ham med sig lige på Stedet, han skulde vælges til Rigsråd, og Fyren forsikrede, det kunde gå, han var vis på, når Jensen bare vilde møde og tale for Folk på Valgdagen, så vilde man blive stemt for ham på Øjeblikket.

Hvordan det gik til, at han kom af Sted, forstår jeg knap, jeg mindedes det, I véd nok², og strittede imod, det vilde været mig grueligt hårdt igen

at skulle se ham blandt de Faldne . . . dog *Vor-Herre han vidste det . . .* Sådan tror jeg vist, netop *Vor-Herre* bær sig ad, når han vil have noget frem, og derfor er Jensen også helt frimodig i den Tanke, at det er ham, der har kaldet ham til denne ansvarsfulde Stilling . . .³

Trykt i Thyra Jensen: *En dansk Præstekones Historie*, 2. opl., 1918, s. 118 ff. (orig. mgl.).

¹ Københavns amts 5. kreds. ² Valget på Møn i 1861. ³ Valget fandt sted den 5. marts; N. J. Jensen blev valgt med 283 st., mens hans modkandidat Rugaard fik 277. Brevet må være skrevet et par dage efter.

78. *Forstander Anders Stephansen til cand. theol. N. J. Jensen.*

Holsteinsminde d: 8de Marts 1864.

Hr. Cand. theol. N. J. Jensen.

Ved Deres Brev af 28. Febr. d. A. har De gjort den Paastand at jeg imod Deres Hustru skulde have viist „Tyrani af den groveste og raaeste Slags“ hvilket jeg modsiger, som en falsk og løgnagtig Sag; men da denne Deres urigtige Mening har givet Dem, som De siger, Anledning til at forlade Hindholm, saa maa jeg herved gjensvare Dem, at dette sker bedst til førstkommende 1ste Maii, og dette vil sikkert være det Bedste for os Begge, fordi det er Fredens Gjerning, som vi ere kaldede til at udrette; skulde Forbindelsen endnu vedvare i det kommende Sommerhalvaar, saa maatte De jo i dette Tidsrum underkaste Dem Tyraniet, og jeg maatte taale Falskheden; vi ville derfor gaae fra hinanden.

Ærbødigst
Stephansen¹.

K.B.

¹ Koncept i Stephansens arkiv med påskrift: „ikke bortsendt, men Sagen afgjort mundtlig“.

79. *Lærer Chr. Nielsen til sin hustru Laura.*

I Barakkerne ved Dybbøl, 22. Marts (1864).

...

Hils vor kjære Stephansen. Det gjør mig ondt, ærligt talt, at Jensen reiser, og – hvis jeg havde været hjemme – vilde jeg have gjort, hvad jeg kunde, til at forhindre dette Resultat; thi endskjønt Stephansen har havt en Mængde ufortjent Bryderi af Forbindelsen, saa vilde det – for Stephansens og Sagens Skyld – have givet det Hele en lettere Gang. Med Guds Hjælp vil dette maaskee styrke Hindholm; tillader vor Herre mig

at komme hjem igjen, skal jeg ialtfald hjælpe Stephansen alt, hvad jeg kan, og – skjønt Jensen vist er mere afholdt af Eleverne end jeg – saa har jeg dog *mere Magt* baade over dem og deres Forældre end han.

...

Trykt i L. C. Nielsen : En dansk Højskolemand, 1900, s. 39 f. (orig. mgl.).

80. *Lærer Chr. Nielsen til forstander Anders Stephansen.*

f. T. i Barakkerne ved Dybbøl d. 2^{den} April (1864).

Kjære Hr. Stephansen!

Tusind Tak for Deres kjære Brev af 28de Marts og for al Deres Godhed imod mig. Gud skee Lov – at De har min Hustru hos Dem . . . Jeg lever i det Haab, at Gud vil lade mig komme tilbage til hende og Dem; ja dette er egentlig mit eneste jordiske Haab for nærværende Tid. Naar jeg i mit sidste Brev¹ beklagede, at det er kommen dertil, at Jensen reiser, saa maa De endelig ikke forstaae det saaledes, at jeg derved vilde sige, at De derved har gjort Noget som er mig *imod*. Det, som knytter mig til Deres Sag, har fra Begyndelsen af kun været Dem og Sagen selv og er endnu det samme, kun forøget ved saadanne Consequentser, som mit Ægteskab, af vor Samværen, og dette er altsammen Jensen aldeles uvedkommende. Skjøndt Jensen og jeg have staaet i det gode Forhold som Medarbeidere, der agte hinanden, har jeg dog aldrig enten været hans Huusven eller havt Plads i hans Kones Kridthuus, og personligt kan jeg derfor ikke være interesseret i, om Jensen reiser eller ei. Men jeg har beklaget det for Jensens Skyld, thi han vil dog ikke føle sig tilfreds, selv om han kommer i den rigtige Sæbekjelder i Stege, hvad end saa hans Kone siger. Han har taalt meget af hende paa Hindholm, med en Taalmodighed, der ligesaameget maa tilskrives hans flittige Arbeiden i Skolen, hvorunder han glemte de indre huuslige Uordener, som hans stille passive Character. Og jeg har beklaget det for Sagens Skyld, da det vanskeligt kan andet end bringe Forvirring og Uklarhed i Almuen, der ikke seer dybt nok til at fatte Sammenhængen, at han slaaer sin Lærestol op et andet Sted. – Nu vi ville haabe det Bedste og gjøre vort Bedste til, at Skiftet ikke skader, men maaskee gavner; kunde vi blot snart faae Fred, saa lod det sig med Guds Hjælp lige strax styre ind i det rette Spor! – . . .

Gud være med Dem og Deres og os Alle.

Stedse Deres hengivne og taknemmelige

*Christian Nielsen*².

K.B.

¹ Brev fra Nielsen 24/3 (trykt i L. C. Nielsen: En dansk Højskolemand, s. 41), hvori han skrev, at det har gjort ham ondt, at Stephansens „ældste og dygtigste – i en vis Henseende – Medarbejder forlader Skolen“ . . . „For Deres, Jensens og den gode Sags Skyld vilde jeg . . . have ønsket, at vi, uden at ændse Pjattet af Fruen og hendes Slægt, kunde have arbejdet sammen“ . . . ² Brevet er delvis aftrykt i L. C. Nielsen: En dansk Højskolemand, s. 54, men med forkert datoangivelse.

81. Forstander Anders Stephansen til lærer Chr. Nielsen.

Holsteinsminde d. 11te Apr. 1864.

Min Hjertens kjære Ven!

Hvor glad blev jeg ikke ved Deres gode Brev af 2den April – dette kan jeg ikke sige Dem; men jeg lever i en mørk Tid . . .

Alt gaaer her hjemme ligesom før; Jensens Stilling er truende for Skolen paa Hindholm; han tager rimeligviis Reden med sig; jeg faaer Anmodninger fra alle Kanter om at formaae ham til at blive; dette kan ikke skee uden ved enten at forhøie hans Løn, eller ved at gjøre ham til „Forstander“ eller, efter Budstikkens Mening, begge Dele tillige. Det Første kan jeg ikke gjøre uden, enten at sætte Skolens andre Lærere paa Sultecur, eller at gjøre *ham* til Enelærer i alle Fag, som Grundtvigianerne ville have det; men derved bliver Suppen tynd. Det Andet kan ikke skee uden at jeg derved kom til at gjøre et Opbud med Gaard og Skole; men saaledes at købe Jensens Ære med min Skam, det var, at købe Guld for dyrt: hellere saae jeg derfor Skolens Undergang, end et Forlig med Jensen . . .

Kjærlige Hilsener fra os alle! Kan De komme vor gode Budde i Tale, saa maa De endelig ret hjerteligt hilse ham fra mig.

Deres gamle tro Ven

*Stephansen*¹.

K.B.

¹ I Chr. Niensens svar på dette brev 14/4 opmuntret han Stephansen: Hindholm og Holsteinsminde skal nok blive stående. Brevet er aftrykt i L. C. Nielsen: En dansk Højskolemand s. 53.

82. Forstander Anders Stephansen til lærer Chr. Nielsen.

Holsteinsminde 24 Maii 1864.

Kjæreste Hr. Nielsen!¹

De maa ikke tro at jeg glemmer Dem, omendog vort gode Fædreland, og ethvert Huus deri, meer og mindre, deler dets svære Krisis: To bee

or not to bee, that is the question; Døden har sat sine Milepæle paa vore alfare Veie . . .²

Sommerhalvaaret paa Hindholm begynder ganske fredeligt og godt med 13 til 17 Elever. Jepsen³ driver sammen paa den adsplittede Flok; Christophersen vilde ikke gaa med længere, end til 1ste Maii, derfor kom i hans Sted en polytechnisk Candidat, H. P. G. Jensen⁴, der har været Adjunct ved den lærde Skole i Frederits, og har Lyst til Folkeskolevæsenet, Anders Jørgensen⁵ er „Grundtvigianer“ ved Hindholm, og Pastor Lendrop⁶ har paataget sig at være „Theolog“ ved Skolen i en Maaned, saa tænker jeg at *De* kommer tilbage, og saa er alting godt.

Vi alle hilse! Deres hjertelig hengivne

Ven

Hr. Lieutenant M. C. Nielsen i Torgau.

Stephansen.

K.B.

¹ Chr. Nielsen blev taget til fange af preusserne ved Dybbøl 18/4 1864 og ført til Torgau ved Elben. Postforbindelsen var ikke afbrudt. ² I denne situation har Stephansen henvendt sig til „vor fælleds gode Ven“, cand. theol. P. Chr. Zahle, om at komme til Holsteinsminde, jfr. brev 83, note 1, og brev 84. ³ H. M. Jepsen var lærer på Hindholm 1863–68. ⁴ Lærer på Hindholm til 1867, da han blev forstander på Abed Højskole. ⁵ Anders Jørgensen var lærer på Hindholm 1864–72, da han overtog Høng højskole. Jfr. brev 47, note 1. ⁶ M. Lendrop, sognepræst i Førslev fra 1863.

83. Forstander Anders Stephansen til enkegrevinde W. v. Holstein.

Holsteinsminde d. 15de Junii 1864.

Naadige Fru Grevinde!

Af Deres meget ærede Skrivelse af 12te Junii har jeg erfaret at Deres Naade var saa god imod mig, at ville gaae i Forbøn for mig hos Hans May. Kongen for at faae min Ven Lieutenant Nielsen udløst af hans Fangenskab i Torgau . . . Nielsen vilde ikke hos Hans May. Kongen af Preussen søge om denne Tilladelse, derimod have hans og mine Venner i det fremmede Land bevirket paa mit Andragende at Tilladelsen af Commandantskabet i Torgau blev ham givet, og han er saaledes hjemkommen igaar . . .¹

. . . Jeg (har) af Deres Breve kunnet forstaae at man maatte ansee ham² for at være baade en forsvoren Bondeven, og en forfløien Grundtvigianer, og i Deres sidste Brev, seer jeg at „to lærde Professorer“ ved Kjøbenhavns Universitet have været dumdristige nok til at fremstille

ham for Deres Naade, som „ret et forskruet Menneske“ . . . Den lærde Verden kan ikke forstaae andet, end at de saakaldte „høiere Bonde-skoler“ kun ere indrettede for at være en Slags Fiskestader for dens Valgagitationer Addresser o. s. v. som den fører tiltovs for sine mægtige Afguder i Arbejderforeningen, de moderne Journaler, Dagsblade o. s. v.

...

Deres ærbødige og hjertelig hengivne

Stephansen.

R.A.

¹ Stephansen har ønsket at få P. Chr. Zahle knyttet til Holsteinsminde som sin eventuelle afløser; på Hindholm er Nielsen udset til Jensens afløser. ² Zahle.

84. Lærer Chr. Nielsen til cand. theol. P. Chr. Zahle.

Holsteinsminde d. 27 Juni (1864).

Kjære Hr. Zahle!

Det er vist og sandt, at jeg ikke blot „ikke har Noget mod den Ordning“ – saaledes udtrykker De Dem – af Sagerne, som Stephansen ønsker tilveiebragt ved Deres Indtrædelse i vor lille Kreds, men at jeg tvertimod af mit ganske Hjerte ønsker, at den maatte komme istand . . .¹ Jeg vil ingenlunde „smage de grundtvigianiserende Bondevener“; min Svaghed, som jeg godt kjender, er, at jeg hverken har Dygtighed, Kald eller Lyst til at give mig videre af med denne eller lignende verdenshistorisk reformerende Retninger ved enten at være *med* eller *imod*, og at jeg kun har en inderlig og fast Overbeviisning om Eet: nemlig at Folkets, særligt Bondens, Frigjørelse og Gjenfødelse maa udgaae indenfra og fremmes ved Villiens, Forstandens og Sædernes Forbedring. Derfor smager jeg Ingen, eller kun Enkelte; thi baade Grundtvigianerne og Antigrunderne finde det kjedeligt og ikke svarende til Tidens Fordringer, at man vil moralisere, naar Alverden politiserer. Men jeg kan dog meget dristigt optræde som Jensens Eftermand, da Eleverne elske mig og have Tillid til mig, og dette veier meget hos de Gamle. Det vil gaae Dem ligedan med Ungdommen; thi foruden at den medbringer fra Hjemmet af en passelig Tilbøielighed til at holde af de Mænd, der undervise den, har den ogsaa en god Portion sund Fornuft, der gjør den skeptisk mod Doctriner og store Ord og fedt Flæsk og modtagelig for det Jævne, Milde og Sande. Saa meget derom. Gud give, at disse Huse maa staae fast i Jordskjælvet, og at dette ikke skal styrte mere sammen eller andet sammen end de politiske Korthuse; ja, Gud give, at Plagen snart maa være forbi. Jeg er ganske syg af Sorg over Tingenes Gang;

jeg kan ikke sove om Natten og drømmer ilde om Sørgespillet paa Dybbøl. Hvad kunne vi haabe? — . . .

Deres hengivne Ven

Christian Nielsen.

K.B. (Ny kgl. Saml. 3299 4° II). Trykt i L. C. Nielsen: En dansk Højskolemand, s. 88 f.

¹ P. Chr. Zahle havde 23/6 1864 skrevet til Stephansen, at han kun kunne modtage hans tilbud, hvis det stod aldeles klart, at hans ven Nielsen ikke havde noget imod denne ordning. (Holsteinsmindes arkiv).

85. Forstander Anders Stephansen til overskoledirektør K. H. With.

Hm d 10 October 1864.

Deres Høiærværdighed!

. . . Jeg vilde . . . bede Deres Høiærværdighed at interessere sig for, at det maatte blive foreslaaet i Finantsloven at give mig den Understøttelse, jeg hidtil har faaet saavel til Holsteinsminde som til Hindholm . . . Jeg behøver denne Understøttelse saa meget mere, som det har givet Anledning til meget Rummel her og der, at Cand. Jensen skilte sig fra mig. Jeg holdt meget af ham og hans mange gode personlige Egenskaber, men vore Retninger ere forskjellige; thi han er en god og dygtig Grundtvigianer, og jeg har aldrig kunnet drive det til at voxte fra den philanthropiske Retning, som jeg har elsket fra min Ungdom, og med hvilken det ikke stemmer at bygge ret meget paa det syndige, ugudelige og umenneskelige Had mellem Folkefærdene, Tydske og Danske, som Gud har gjort til at boe ved hinanden, af eet Blod. Med Cand. Jensens Eftermand, Lieutenant Nielsen, vil det gaae meget bedre; thi han er ikke blot født i samme Sogn¹ og døbt af samme Præst, som jeg, men han staaer mig ogsaa saa nær i Anskuelser, som det er mueligt for et Barn af denne Tid.

. . . Paa Hindholm har der i Sommer været 18 Elever, et Par reiste til Høsten, men to kom senere til. Underviisningen er givet af 3 Lærere og mig, men da Lieutenant Nielsen kom hjem, har han løst mig af. Til Vinteren er der indmeldt 30 Elever, men jeg gjør Regning paa flere, og der vilde komme mange flere, hvis Fred snart blev sluttet . . .

Med udmærket Høiagtelse

Deres ærbødige

Anders Stephansen.

L.A. Sjæll. (Dikteret koncept i Holsteinsmindes arkiv I, 9).

¹ Stephansen var født i Lyngby sogn, Chr. Nielsen i Skibsted sogn, Høllum hrd., men det var samme pastorat.

86. *Lærer Chr. Nielsen til forstander Anders Stephansen.*Hindholt d. 20de October 1864.

Kjære Hr. Stephansen!

...

Eleverne har jeg tilladt at holde et Gilde paa Løvedag Aften i Anledning af den forestaaende Slutning af Halvaaret. Forøvrigt haaber jeg, at jeg er i Samklang med Deres Opfattelse, naar jeg gaaer frem efter det Princip, at vi skulle søge i enhver Henseende – ogsaa i Henseende til saadanne uskyldige Adspredelser, som Ungdomslivet engang fordrer – at gjøre det ufornødent for Eleverne at søge saadanne udenfor Skolen. Herved tænker jeg nærmest paa Tilladelse til at dandse en Aften engang imellem, at holde et lille Gilde eller opføre en lille Comoedie etc. Alt med den selvfølgelige Begrænsning af Hensynet til Skolens Formaal.

...

Deres hengivne

Chr. Nielsen.

K.B.

87. *Forstander Anders Stephansen til enkegrevinde W. v. Holstein.*Holsteinsminde d. 27de Novbr. 1864.

Naadige Fru Grevinde!

... Deres Naade vil jo ikke undre Dem over, at jeg „som Seminarist“ fra den „Blaagaard-Brahetrolleborgske“ Seminaritid kan have nogen Forkjærlighed for Holstein, og for hvad Godt, som kommer derfra, og som ei har kunnet nedtrædes i al den „National-Rummel“ der i de senere Aar har ruget som en tyk Tordensky over Tydskland og Danmark. Vi have Holsteen, det rige Holsteen at takke for den nu bestaaende „Folkeskole“ i Danmark, og det bør ikke glemmes, at der i forrige Menneskealder (en Menneskealder er en saare kort Tid) blev paa Blaagaard sjunget med Liv og med Lyst i trestemmigt Chor hver Dag af Danske, Holstenerne og Nordmænd: „Enige Brødre det ville vi være, Bundne ved Venskabs og Kjærligheds Baand; Een er vor Konge og een er vor Herre, Derpaa vi give hverandre vor Haand“ – og den rige Landmand, den oplyste Holstener, Danmarks Lærer og Leder, sang for sit Vedkommende i sit plattyske Modersmaal om Fædrelandets frugtbare Hærlighed: „Dat fette Fei im Klöver geit, Den unsre Buren dremal meit“¹. Den første danske Seminariforstander paa Blaagaard var den udmærkede duelige, den redelige, flittige og forstandige Clausen, Seminarist fra Müllers Skoleholderseminarium i Kiel². Han var paa Brahe-

trolleborg i et Aar for at lære Dansk, derpaa blev han af Grev Schimmelmann indsat, som „Skoleinspecteur“ paa Grevskabet Lindenberg. Efter denne Forberedelse blev han Forstander, og en god *folkelig* Forstander, ved vort første danske Skoleholderseminarium. En Menneskealder gik hen inden dette Seminarium tabte sin ædle Oprindelse, sin reelle philanthropiske Character, og blev fordærvet ved at sættes under Ave af et keitet „Præste-Regimente“ der ikke duede til Andet, end til at vække en saadan „Tro“ i Folket, som findes i de Lande, hvor „Jorddrot“ og „Fæstebonde“ staae, som to fiendtlige Partier imod hinanden – og en saadan „Skoleoplysning“ som paa *Nationalitetens* og *Sprogets* Vegne sætter eet Folk op imod et Andet . . .³

Deres meget ærbødige og hjertelig
hengivne
Stephansen.

R.A.

¹ Citater fra Thomas Thaarups „Høstgildet“ (1790), sidste scene. Stephansen var dimitteret 1815. ² Joh. C. G. Claussen (1750–1801) førstelærer på Blågårds seminarium fra 1790 til sin død. ³ Der sigtes til omordningen af seminarierne 1824. Seminariet på Blågård var under krigen i 1808 flyttet til Jonstrup.

88. Forstander Anders Stephansen til enkegrevinde W. v. Holstein.

Naadige Fru Grevinde!

Holsteinsminde den 12te Maii 1865.

...

Ligeledes sender jeg et No af Bladet „Hindholm“ for at Deres Naade kan læse Stykket „Maalet“ der er skrevet af Lieutenant Nielsen, og hvoraf den Aand vil fremgaae, hvorved *han* understøtter mig, ei alene i Hindholmssagen, men ogsaa i Instituttets Anliggender¹.

Jeg troer nu at „Holsteinsmindes“ Pengesag er kommet saavidt, at jeg ikke derfor skulde nødes til at gjøre Opbud², eller at hæve „Instituttet“ og saaledes har jeg taget den Beslutning at overdrage Gaarden Hindholm til „den sjællandske Bondestands Sparekasse(“), som hoslagte i Korsbaand vedfødte Papir melder. Om Sagen kan fremmes vil snart vise sig . . .³

Med Høiagtelse forbliver jeg altid Deres ærbødige og
hjertelig hengivne

Stephansen.

R.A.

¹ Hindholm nr. 13, april 1865, udg. af Chr. Nielsen. ² Overlade ejendommen til kreditorerne. ³ Sagen kunne ikke gennemføres.

89. *Forstander Anders Stephansen til enkegrevinde W. v. Holstein.*

Hm. 27 Maii 1865.

Naadige Fru Grevinde!

...

En Forening af *unge Mænd*, udbredt i alle Landets Egne, have taget sig for at virke for Skolens Opkomst, og de holde idag deres første Møde paa Hindholm. En Sang forfattet af vor kjære Budde til denne Sammenkomst tillader jeg mig herved at vise Deres Naade. Jeg har nu i mange Aar, siden min kjære Hustru fik sin haarde Sygdom, draget mig tilbage i Eensomheden; men det er vanskeligt for mig, at faae den Ro her paa det elskede Holsteinsminde, som mit Hjerte begjærer; i disse Dage har den hindholmske Forening formaaet en god og elskelig Mand, Hr. Prof. Rod¹, til at komme her, og jeg maa saaledes lystre hans Pensel. *Tiden* kaster sin Kjærlighed paa Lyset og dets Farveskjær; men *Mennesket* kan længes efter Forglemmelsen. Siden 1848 har der ikke været saa stor Uro i Folket, som den der findes til det forestaaende Valgmøde; jeg ønsker jo vor ærede Lehnsgreve al Lykke og Guds Velsignelse til Valgdagen²; men jeg havde meget bedre kunnet *forstaae* hans Situation, om han havde stillet sig paa den anden Side (jeg mener ikke hos Grundtvigianerne). *Den Side* hvor Greven stiller sig³, har ikke fortjent noget Godt af ham. Jeg behøver blot at nævne „Dagbladets“ Beretning om hans og de andre fire Grevers Besøg hos den svenske Konge⁴, og „den liberale Presses“ Beretninger Landmandsforsamlingerne m. m.

Vi alle hilse paa det Kjærligste, og jeg forbliver altid Deres ærbødige og hjertelig hengivne

Stephansen.

R.A.

¹ Stephansen blev malet af Jørgen Roed; maleriet hænger på Frederiksborg.

² Valget til rigsrådets folketing 31/5 1865, hvor lensgreve L. Holstein blev valgt i Skelskør og sejrede over venstremanden P. E. Olsen. ³ De Nationalliberale.

⁴ Karl XV havde indbudt lensgreverne til et besøg på Ulriksdal i juli 1863.

90. *Forstander Anders Stephansen til enkegrevinde W. v. Holstein.*Holsteinsminde den 15de Januar 1866.

Deres Naade!

Vi have nu hernede i mange Aar under den gode Guds synlige Velsignelse i megen Skrøbelighed stræbt efter at fremme hans høilovede Navns Ære, og Menneskenes Vel . . .

Det er i den fulde Fornemmelse af denne Guds Velsignelse, og efter et

bestemt Kald, at vi – det er : jeg og min kjære unge Ven, Hr. Overlærer, Lieutenant Nielsen – have besluttet i den følgende Sommer, at modtage paa Holsteinsminde et begrændset Antal af unge Bønderpiger, for at lede dem, saavidt mueligt, til christelig Erkjendelse, Tænksomhed, Flid og Sædelighed. Det er et Forsøg paa at realisere Diaconissetanken i Bondelivet og dets Forhold, en Tanke, der ligger Instituttets Idee saa nær, og til hvis Udførelse, der for Tiden baade er Anledning, Midler og Plads . . .
Jeg forbliver stedse med særdeles Høiagtelse

Deres Naades
hjertelig ærbødige
Stephansen.

R.A.

91. Enkegravinde W. v. Holstein til forstander Anders Stephansen.

Kjøbenhavn den 26. Januar 1866.

Deres forrige indholdsrige Brev, gode Stephansen, gav mig jo meget at læse og tænke over, med Hensyn til de nye Planer De ønske at sætte i Live, og jeg tør Intet sige derover end at jeg ville haabe De ei paatog Dem for meget i saa nye Foretagender med 16 Aars Pigers Uddannelse, saa nær ved Hindholms Dannelse for unge Mænd; thi det var som om det syntes mig noget betænkeligt; dog er jo Tilsynet det vigtige . . . jeg troer det kunde da være til Velsignelse for Bondestanden naar den ei gav dem da den nu saa almindelige Tanke, at stige til Veirs! . . . Hvor ofte har jeg ogsaa ønsket med Dem, en rigtig Skole for de confirmerte Piger for at lede og lære dem ind i det practiske Livs Virksomhed, men kommer saa megen Videnskabeligt til som De foreslaaer saa lider det practiske alt for meget . . . og det var dog Hovedsagen for Bønderpiger der skulle blive dygtige *Tienestefolk* og ret grundig i al huuslig Gjærning, saadanne mangle vi mest og der er en vis videnskabelig Dannelse ofte til Hinder, og qvæler Ydmyghed og Kjerligheden til den Herre der netop elsker de Smaa og Ringe! . . . Jeg læste med Interesse det 3 N^o af Hindholm Blade, hvori jeg ofte maae stemme med Udgiveren, og glæder mig over at han vil arbeide imod de politiske Partier for at Christen Kjerlighed kan virke frit til Livets høiere Maal i Enighed og Glæde uhindret!¹ . . .

hjertelige Hilsner
W. Holstein.

L.A. Sjæll. (Holsteinsmindes arkiv III).

¹ Hindholm 1865, s. 33 ff., udg. af Chr. Nielsen.

92. *Forstander Anders Stephansen til enkegrevinde W. v. Holstein.*

Holsteinsminde 3 Febr. 1866.

Naadige Fru Grevinde!

Hjertelig Tak for Deres Naades kjerlige Brev af 26de f. M. Jeg kunde ikke nære nogen Tvivl om, at jo Grevinden vilde bifalde Forsøget paa at lede den qvindelige Ungdom til en Dannelse for Huuslivet, hvis Begyndelse og Ende er den practiske Christendom . . . Misbrug af Friheden kunne vi kun modvirke, ved at udbrede Kjærlighed og Forstand til den Frihed, der er den sande . . . Og det er vor Klage her paa Hindholm og Holsteinsminde, at de Conservative i Landet, der rigtig have seet, at mange i Folket vildledes af Tidsaandens eensidige Præster, dog have havt for lidt Saft og Kraft, for lidt Tro og opoffrende Villie til at *arbeide* derimod, og at de for det Meeste have indskrænket sig til at se suurt. . . Vi gjøre ikke Regning paa nogen stor Deeltagelse i Sommer fra Landbostandens Side; det er jo det første Skridt der koster. Men naar det først er gjort, saa vil det gaae godt, og blive til Livets Gavn. Da ville ogsaa rige Christne betænke os med Bidrag, for at Virksomheden kan blive saa udbredt, som den fortjener at være. I hoslagt Nummer af Bladet „Hindholt“ tør jeg henlede Deres Naades Opmærksomhed paa Stykket „om Læseforeninger“ af A. Svendsen. Han har været Lærling paa Hindholm¹, og Stykket udtaler den Aand og Retningen, hvortil vi ønske at samle de unge Kræfter: kraftig Virksomhed for indre Mission, og Kamp mod Usædelighed og Uvidenhed.

. . .

. . . Deres Naades

meget ærbødige

og gamle

Stephansen.

R.A.

¹ A. Svendsen (1843–1912), elev på Hindholm 1861–62, senere grundlægger af Tune landboskole. Artiklen, der gav interessante og konkrete oplysninger om „Læseforeningen for Vollersløv og Omegn“, stod i „Hindholt“ jan. 1866, s: 53 ff.

93. *Forstander Anders Stephansen til enkegrevinde W. v. Holstein.*

Holsteinsminde d. 15 Febr. 1866.

Naadige Fru Grevinde!

. . .

Det sidste No af „Hindholt“ sender jeg herved hvori Deres Naade vil læse et Pr. Ord yderligere af Nielsen om den vigtige Opdragelsessag, og om Skolen for unge Piger¹.

Til Sommer ville 8 fattige unge Mennesker faae Fripladser paa Hindholm . . . Der er nævnet, som eet Exempel, af de Mange, der have havt Fripladser, ere 6 Lærere ; men dette er ikke at forstaae saaledes, som om vor Skole var lagt an paa at uddanne dem til Lærere, og paa en Maade vilde concurrere med Landets offentlige Seminarier, hvilket den slet ikke gjør. Vi bestræbe os for at lede de fattige unge Mennesker fremad i aandelig og timelig Henseende, og saa have 6 af disse valgt dette Kald. Nogle af disse fattige Folk er blevne Drainmestre, Avlskarle eller Haandværkere, Gartnere o.s.v. men de ere alle bedre udrustede til at modstaae det Ondt under alle Skikkelser, efterat de paa Hindholm have lært bedre Nydelser, bedre Huusholdning, og bedre Brug af deres Kræfter, end det raae Folkeliv kan give dem ved Brændeviinsflasken, Dansegildet, Kortenspillet og Tobakspiben . . . Alt hvad som er ædelt, dydigt og priseligt ville vi lære de unge Mennesker at give Agt paa. Er der for mange Aspiranter til de bedre lønnede Stillinger, for mange Seminarister, for mange theologiske Candidater, saa er dog Trængselen forholdsvis endnu meget større ved det man kalder Samfundets Fod om de daarligt lønnede Beskæftigelser. En Arbejder paa Landet tjener endnu kun i det Høieste 150 Rd. om Aaret til at underholde sig selv og Familie med. Og Grunden hertil er, at der er for mange, som søge Udkommet ved de simplere Arbejder, saa at jeg har den Tro, at det med Guds Hjælp baade skal være til de Paagjældendes og til Samfundets Gavn, om vi lede en Deel fattige unge Mennesker til større Dygtighed.

...

Deres Naades
hengivne
Stephansen.

R.A.

¹ „Hindholt“ febr. 1866: „Dortheasminde, Skole for voxne Bønderpiger“ og derefter slutningen af „Om en fornuftig og christelig Opdragelse“.

94. Forstander Anders Stephansen til enkegrevinde W. v. Holstein.

Holsteinsminde den 2^{den} April 1866.

Naadige Fru Grevinde!

...¹

... Jeg troer ikke at *det Begreb*, som jeg har om „Fuirendaler-Institutet“ vil tiltale Landets Geistlighed i *Almindelighed*; en lang Erfaring siger mig det: den Deel, der kalder sig „indre Mission“ f. Ex. Beck, Clausen, Blædel² m. fl. finder ikke hos os „Helligheden“ der ytrer sig i de

gudelige Forsamlinger; den anden Deel, som kaldes „Grundtvigianere“ f. Ex. Boisen, Birchedal m. fl.³ vil finde, at vi mangle „Nationalitetsfølelsen“ der kommer tilsyne ved de politiske Valgmøder, og ved deres „Fædrelandssange“; – og endelig for den tredie Deel, som man pleier at kalde „Skrifttheologerne“ f. Ex. Provsterne Brasen og Stockholm m. fl.⁴ have vi ikke den vigtige Egenskab „offentlig Ansættelse“ og blive *derfor* tilsidesatte, ofte, hvor „Embedsmandens“ Hjerte maatte være vor „Folkesag“ endog inderlig hengiven. I dette Babylon vil det altid være vanskeligt at holde „Enigheden“ vedlige imellem „Opdragelsesanstalten for de fattige Børn paa Holsteinsminde“ og „Folkehøiskolen for Bondestanden paa Hindholm“, og *mit* Øie har derfor fundet et lille Hvilepunct i den senere Tid i den saakaldte „Forening af 1ode October“ imellem „de store, og de smaae Bønder“⁵ som om deri den Fred og Frelse maatte begyndes, som det danske Folk meest trænger til, næst efter Frelsen ved Christum, og hvortil *Folkets egne Børn*, de fattige Smaa, trænge nu allermeest . . .

...

Deres ærbødige og hjertelig hengivne

Stephansen.

R.A.

¹ Begyndelsen af brevet handler om muligheden af at udbrede Holsteinsmindes årsberetninger. Stephansen er skeptisk overfor den. ² Præsterne Vilhelm Beck og Johs. Clausen sad fra 1861 i bestyrelsen for den omorganiserede „Kirkelig Forening for den indre Mission i Danmark“, og Beck redigerede fra 1862 „Den indre Missions Tidende“. Præsten N. G. Blædel beredte jordbunden for den indre Missions virksomhed i hovedstaden. ³ F. E. Boisen, præsten i Stege og udgiver af „Budstikken“. Han bekæmpede de Nationalliberale og blev landstingsmand 1866. Vilhelm Birchedal, der var rigsrådsmedlem, var blevet afskediget i efteråret 1865 som sognepræst i Ryslinge, fordi han havde angrebet regeringen. Det gav anledning til dannelsen af den grundtvigske valgmenighed i Ryslinge. ⁴ J. A. Brasen, jfr. brev 56–57. P. W. Stochholm var provst i Ledøje-Smørum. ⁵ Om Oktoberforeningen 1865 se Schultz Danmarkshistorie V, s. 211 ff. For Stephansen og Chr. Nielsen blev denne „alliance mellem store og små bønder“, der iøvrigt mislykkedes, et skridt på vejen til konservativt stade.

95. *Forstander Anders Stephansen til enkegrevinde W. v. Holstein.*

Holsteinsminde d. 12te Junii 1866.

Naadige Fru Grevinde!

...

Med Skolen for de voxne Piger gaaer det udmærket, og det synes som om de fleste af dem ere „opvakte og troende Piger“ hvoraf jeg slutter at det ikke er „Lærelysten“ alene, der har draget deres Sind til Holsteins-

minde ; det Fortrinlige ved denne Begyndelse er det lille Antal og vi have alle den Tillid til ham, som forlader Synd for Jesu Skyld at han, Faderen i Himlen, vil give os sin Aand og Naade.

Med Høiagtelse forbliver jeg altid Deres

ærbødige og

hjertelig hengivne

Stephansen.

R.A.

96. Førstelærer Chr. Nielsen til enkegrevinde W. v. Holstein.

Hindholm, d. 10de October 1866.

Naadige Fru Grevinde !

Hvis jeg ikke vidste det af personlig Erfaring og kunde slutte det af den Kjærlighed, Hr. *Stephansen* har til Dem, vilde jeg dog a priori gjøre Regning paa, at Deres Naade føler Deeltagelse for vor Virksomhed paa Hindholm, der kun er en Affødning af det christelig-philantropiske Værk, der nu i mange Aar har været fortsat paa Holsteinsminde . . . Jeg tager mig derfor den Frihed at bede Deres Naade modtage hosfølgende Hefte af „Dansk Landbotidende“, hvori der er optaget et Foredrag af mig, som jeg efter Anmodning lod offentliggjøre. Det begynder paa Side 15¹.

Deres Naade vil deraf see, hvorledes vi stræbe at lære de voxne unge Mænd Sandheden, og at vi ikke frygte for at polemisere imod Tidens slette Strømninger. Og jeg nærer det Haab, at Deres Naade som Følge heraf med Glæde vil lægge Mærke til den levende Forbindelse – saavidt muligt til alt Godt –, der finder Sted mellem Holsteinsminde og Hindholm. Denne vil ogsaa i den² kommende Vinter, hvis Gud lader Hr. *Stephansen* og mig leve, blive fortsat, idet Hr. *Stephansen* har tilladt mig at benytte den Leilighed derovre, der i Sommer benyttes til Skole for voxne Piger, hvilke forlade os til November, til Fremme for Skolens Formaal. Først til Mai næstkommende ville vi nemlig igjen modtage unge Piger . . .

Med Høiagtelse og Kjærlighed

Deres Naades

ærbødige

Chr. Nielsen.

R.A.

¹ Dansk Landbotidende II, 1, 5/10 1866: Om en slet Vane. ² Originalen har fejlagtigt: det.

97. *Førstelærer Chr. Nielsen til enkegrevinde W. v. Holstein.*Hindholm den 14de Marts 1867.

Naadige Fru Grevinde Holstein!

I dybeste Ærbødighed takker jeg Deres Naade for den Tillid, der be-
vistes mig ved Deres Naades sidste Brev . . .

Jeg er ikke saa beskeden, at jeg mener, at der for Tiden findes Mange,
der ere mig overlegne i personlige Adkomster til at lede Institutet i For-
bindelse med denne Skole i den Aand, hvori dets pædagogiske Virksom-
hed bestandig er ført. Men jeg er paa den anden Side heller ikke saa
ubeskeden, at jeg antager, at der ikke kan findes Mænd, der ere dygtigere
og bedre end jeg til at løse denne sammensatte Opgave. Men herom kan
jeg kun sige: naar Deres Naades og Hr. *Stephansens* enige Ønske og
Villie falder sammen ogsaa i dette Punkt, er jeg ikke bange for at over-
tage begge Anstalters Ledelse, hvis jeg overlever Hr. *Stephansen*. I 9 Aar
har jeg arbeidet sammen med Hr. *Stephansen*, og jeg holder saa meget
af ham, at jeg kun kan eller vil overtage Institutets Ledelse, naar han
aldeles bestemt ønsker det . . .

Deres Naades med Høiagtelse og Kjærlighed

underdanige

Chr. Nielsen.

R.A.

98. *Forstander Anders Stephansen til enkegrevinde W. v. Holstein.*Stiftelsesdagen den 4de Maii¹ 1867.

Naadige Fru Grevinde!

Det har været mig en stor Glæde at modtage en lovgyldig Udnævnelse
af Institutets høie Patronat til Hr. Lieutenant Nielsen, at han ved denne
Udnævnelse ogsaa fundatsmæssigt kan, naar jeg fratræder, indtage min
Plads, som Stiftelsens Bestyrer, og jeg aflægger derfor herved min hjerte-
lige Taksigelse til Deres Naade, som har bevirket dette gode Udfald af
en mangleaarig sørgelig Conflict . . . Under de vaxlende Tider saae det
ofte ud, som om en Ophævelse af „det fuirendaler Institut“^(“) var nød-
vendig, og det ei alene i den Tid efter Grevens Død² medens vi boede
paa Fuirendal, men ogsaa siden efter, da Institutet etableredes her paa
Holsteinsminde³. Et Redningsmiddel fandt jeg, for at denne Ophævelse
ikke skulde iværksættes, idet at jeg købte Hindholm, og indrettede den
derpaa værende Folkehøiskole, hvorved jeg kom i Besiddelse af 12000 Rd,
der var mig nødvendig i mine vanskelige Omstændigheder . . .⁴ Det skeete

nemlig ogsaa for mig i Modgangsaaet 1857, at der var en Lærerplads ledig ved Hindholm Skole hvor en Svigersøn af Præsten Boisen i Stege var første Lærer, og Præsten vilde derfor have sin Søn, der nu er Forstander for Høiskolen i Gjedved, til at ansættes i den vacante Lærerplads⁵; men da jeg vidste at Nielsen var en udmærket Lærer, skjøndt han var ansat som offentlig Lærer i en saa tydsk By, som Altona⁶. Boisen, der lod indrykke i Aviserne, at han kunde ønske at see „Ohlshausen⁷ og Rude(1)bach⁷ hænge i een Galge“ kunne ikke andet end, at optage mig dette „Hjemmetydskeri“ ilde, og ved hans Danskeri og Frimenighedsvæsen kom det dertil, at hans Svigersøn, dengang han saae at hans Yndlingslærer Nielsen blev fangen ved Dyppel, tog sin Afskeed fra Skolen paa Hindholm⁸, og fik Ansættelse i Kbhn hos Tang⁹. Partiet truede mig fra alle Sider, man anlagde flere Skoler for at faae Hindholm ødelagt¹⁰, og jeg blev paa den Maade tvungen til at bede min allernaadigste Konge i Danmark om Tilladelse til at indgive en Ansøgning til Hs. May. Kongen af Preussen om Frigivelse for Lieut. Nielsen, der laae som Fange i Torgau, og jeg trængte saa haardt til hans Hjælp her *ved Ungdommens Undervisning*. Den fremmede Konge var saa god strax at bevilge min Ansøgning, der var vel anbefalet af en engelsk Auctoritet ved Gesandtskabet i Berlin. For alle disse Fortrædeligheders Skyld blev jeg meget bange dengang jeg hørte at Deres Naade havde valgt Lieut. Nielsen, som er ledende Lærer paa Hindholm, til at være min Eftermand, som Bestyrer paa Holsteinsminde; men da Knudsen¹¹ nu har sagt mig, at Lehnsgraven¹² ei alene billiger Valget, men at han *kun under den Betingelse* at Foreningen mellem Hm. og Hh. vedbliver, *vil være Patron for Instituttet*, saa er jeg overmaade glad, og jeg beder Deres Naade at bringe Greven min hjærteligste Taksigelse. Jeg har anmodet Hr. Nielsen om at gjøre en Reise til Kjøbenhavn for mundtligt at tale Sagen med Stiftelsens Patronat.

Med største Høiagtelse forbliver jeg altid Deres Naades ærbødige og hjertelig hengivne

Stephansen.

Deres Naade Fru Enkegrevinde Holstein-Holsteinborg¹³.

R.A.

¹ Instituttet på Fuirendal var stiftet 4/5 1833. ² 1836. ³ 1840. ⁴ Her udtrykker Stephansen bedrøvelse over, at mange af Instituttets velgørere ikke har forstået, at oprettelsen af Hindholm *ikke* skyldtes agitation i et eller andet af de rumlende partiers tjeneste. ⁵ P. Boisen (1838–1922), forst. for Gedved højskole fra 1859. ⁶ Eftersætn. mgl. ⁷ Theodor Olshausen, slesvigholstensk fører 1848. A. G. Ru-

delbach havde i 1820'erne stået på Grundtvigs side imod rationalismen, men havde siden vendt Grundtvig ryggen og i 1850'erne deltaget i tyske præstekongresser; han tilhørte den gamle dansk-tyske helstatskultur. ⁸ N. J. Jensen sagde faktisk sin stilling op 26/2; Nielsen blev først fanget 18/4 1864. ⁹ Jeppe Tang, forstander for Blågårds seminarium. ¹⁰ Der sigtes vel til Rødkilde på Møn, grundlagt 1865 af Frede Bojsen, en søn af F. E. Boisen, og måske til Johs. E. Schrøders højskole i Ulse, oprettet 1867 (senere Brøderup). Der blev i det hele anlagt mange skoler i disse år, men næppe „for at faae Hindholm ødelagt“. ¹¹ C. Knudsen, regnskabsføreren. ¹² Ludvig Holstein, den senere konsejlspræsident. ¹³ I samme måned op-hørte den årelange brevveksling mellem Stephansen og enkegravinden. Hun døde 8/10 1868. Stephansen døde 28/3 1870 på Holsteinminde.

GRUNDTVIGS
HØJSKOLE PÅ MARIELYST

GRUNDTVIGS HØJSKOLE PÅ MARIELYST

1. *Gavebrev til N. F. S. Grundtvig fra Danske og Norske Mænd og Kvinder paa hans halvfjerdssindstyvende Aarsdag*

d. 8de September 1853.

Højærværdige Pastor Grundtvig!

De fylder idag de halvfjerdssindstyre Aar, og staar iblandt os som den gamle Lærer, til hvis Røst vi Ældre som Yngre have lyttet med Tillid og Glæde. Som Herrens Tjener i den Danske Kirke, som Nordisk Skjald og Historiker, – som Taler og Skribent – har De henvend et halvt Aarhundrede med Kraft og Nidkærlighed kæmpet og levet for os og vore Efterkommere, og Gud den Almægtige har lagt sin Velsignelse til Deres Gjerning. Vor Tak ville vi helst bringe Dem, ved i Livet at vise, at De ikke har arbejdet forgæves, men dog har en Del af Deres Venner ogsaa følt sig tilskyndede til, idag at give Dem et Tegn paa deres Taknemmelighed.

Det er blevet et kært Hverv for os Underskrevne, – ni Medlemmer af „den Danske Forening“ og tvende af Deres Venner blandt Norges Præster, – i flere Hundrede Danske og Norske Mænds og Kvinders Navn, at overrække Dem en Gave, hvormed vi bede Dem, paa denne Deres 70de Aarsdag, at grundlægge en „Folkelig Højskole“, som skal ordnes efter Deres Bestemmelser og bære Deres Navn.

Vi vide det vel, at en Pengesum, og især en saa liden, som den vi endnu kan bringe (7000 Rbd.), kun kan danne en *ringe* Begyndelse til en Bygning som den Skole for Livet, der har staaet for Deres Øje; men vi tage det som et godt Varsel for, at Kærligheden til Fædernelandet, en levende Folkeoplysning og begge disses utrættelige Forkæmper ikke maa være ringe, siden selv en saadan *Begyndelse* har kunnet gøres i en betrængt Tid. Vi nære den Fortrøstning, at den kan blive en *god* Begyndelse til et Værk, hvoraf De endnu i Deres Livs Aften maa kunne se glædelige Frugter, og at Samtid og Efterslægt vil bygge videre paa denne Grundvold, til Guds Ære og det Fædernelands Bedste, De tjente i Kærlighed.

Gud skjænke Dem endnu længe Liv og Kraft til at virke iblandt os! ¹

Trykt i Dannebrog, et Ugeblad for den Danske Forening, v. Fred. Barfod, nr. 20, 16/9 1853.

¹ Brevet er forsynet med 471 underskrifter, hvoraf 92 norske. Komitéen, der havde forestået indsamlingen, havde 9 danske medlemmer og 2 norske: Kandidaterne P. O. Boisen og C. J. Brandt, præsterne Gunni Busck og P. A. Fenger, kandidat L. Gøricke, landmåler A. Fleischer, justitsråd H. C. Hansgaard, professor L. H. Steensrud og W. A. Wexels. Gavebrevet blev overrakt Grundtvig på Gl. Køgegård af Gunni Busck. – Indsamlingen fortsattes og indbragte yderligere godt 8000 rbd.

2. *Cand. theol. C. J. Brandt til sognepræst P. A. Fenger.*

(13/9 1853).

... Alle Mand på Dækket! blinde Skær to Favne forude, som en fladbundet Træsko vel kan flyde over, men ingen Tredækker med Dannebrog tonet! ...¹

... Nu var jo Vanskeligheden, sagde Fru Gr., at finde en Mand, der kunde drive Gården godt – den har 50 Tdr. Land – og tillige læse med Karlene, som hun iøvrigt ikke tvivlede om vilde indfinde sig fra Stenstrup og Rønnebæk og hvad hendes andre Byer hedde. Jeg lyddede på disse Ytringer, og udbrød kun en Gang, da der taltes om, at Grundtvig skulde have Tilsyn: at for mig var Hovedsagen, at Gr. selv optrådte som Lærer. Den Gamle gik op og ned, og tog ikke megen Del i Samtalen; men dette sidste bejaede han dog. Det kom ikke til nogen nærmere Forklaring, men hos F. Barfod, hvem jeg senere talte med, fik jeg den. Han havde været hos Grundtvig igår, og der havde Talen været, som om der på den lille Bondegård skulde oprettes en lille Bondeskole for Rønnebæksholm og Omegn. Læreren skulde være en beskedlig Karl, som selv om han gik hen og giftede sig og måske fik Børn, dog i Tarvelighed godt kunde leve af de 50 Tdr. Land, da han jo tillige blev Marketender for de 20 eller færre Bønderkarle der boede hos ham og nød hans Undervisning; om han tillige skulde være Røgter på Rønnebæksholm om Sommeren, når Bønderkarlene rejste hjem, véd jeg ikke, men det kunde han jo endda vel nok bestride. For Resten lod det, som om der især tænktes på Kold, og som et væsentlig Fortrin hos ham anførtes hans Sparsommelighed, da hans Urtekræmmerregning kun er 16 Rdl. årlig.

Der er vist megen Forstand i den Tale, og var det en Handelsmand, man kunde så sandt ikke ønske sig bedre Råd af sin Kone. Men når Talen er om at rejse en Talerstol for Grundtvig, mens han er oven Mulde, og en Bavta for ham, når hans Støv hviler derunder, hvad skal vi da med sådant et Lillehus, der ikke kan ses til Næstved, mindre synes ved Nordkap. Vist er det, at jeg havde ikke rejst mig fra min Stol, for at stryge en Svovlstik af, til at koge det Fedteri sammen, og at vi gøre Grundtvigs

Navn og os selv latterlige i hele Nordens Øjne derved . . . Jeg under sandelig Bønderne alt godt, og navnlig Oplysning, vil heller ikke udelukke dem af Gr.^s Højskole; men nu bygger jo Alverden Bondehøjskoler, og vi 11 . . . satte ej Gr.^s Navn og Fremtidssyn i Pant på, at det lod sig gøre, hvad enhver Amager kan gøre².

Trykt i F. Rønning: C. J. Brandt, 1892, s. 106 f. (Orig. mgl.)

¹ Brandt har haft en samtale med Grundtvig og frue. ² Indbyderne havde tænkt på en skole i stil med Sorø-planen.

3. Sognepræst P. A. Fenger til fru Marie Grundtvig.

(15/9 1853).

. . .¹

Han² har den første Egenskab, som dertil udfordres: en stor Iver for Sagen. Han har dernæst en saadan Højagtelse og sønlig Ærbødighed for Grundtvig, som er fornøden, om det skulde gaa godt og villigt med at føre Gr.^s Tanker igennem. Han har Kundskab i Islandsk, Engelsk, Svensk, Gl. Dansk, Historie, nordisk Literaturhistorie, har poetisk Sans og poetisk Aare og er meget arbejdsom, derhos er han en kristelig Mand og har Øvelse som Skolemand³.

Trykt i F. Rønning: C. J. Brandt, 1892, s. 109. (Orig. mgl.)

¹ I indledningen hævder Fenger, at Grundtvigs Højskole skal være noget mere end en almindelig bondehøjskole og anbefaler Brandt som forstanderemne. ² C. J. Brandt. ³ Grundtvig kaldte derefter Brandt til sig, og i fællesskab udarbejdede de plan for skolen. Ved fru Grundtvigs død i juli 1854 opgaves tanken om Rønnebæksholm, og i april 1855 købtes en ejendom i Rådmandsmarken, nu Haraldsgade. Til minde om den afdøde fik den navnet *Marielyst*.

4. Cand. theol. Johan Grundtvig til forstander Sofus Høgsbro.

Kbh'n d. 6te April 1855.

Kjære Ven! . . . Det er nu i Gjære her at oprette *Grundtvigs* Højskole tæt ved *Kbh'n*; *Flor*, som jo nu ogsaa er Medlem af den halvdøde Bestyrelse for Dansk Forening, er for det; og jeg var ikke istand til forleden da jeg traf ham hos *Boisen*¹, at skaffe alle mine Grunde Gehør saavel imod at oprette den allerede nu og paa det Sted. De ville købe en Gaard med nogen Jord, og *Brandt*, som væsenlig er den, som har drevet og driver denne Sag, skulde være Bestyrer, og et lille Asen, som hedder *Tang*², en af de Seminarister, som *Ludv. Müller* ikke er ganske uskyldig i at have sat Fluier i Hovedet, skal nok være den anden faste Lærer. Han skal, som Lærer i Borgerskolen paa Chrhavn, have viist sig som en duelig

Lærer, har meget store Tanker om sig selv, tilbød forleden *Iversen*³ at ville fortsætte *Müllers Danmarkshistorie* (hvorfor denne dog betakkede sig) og skriver nu, som du maaskee har seet, en *Danmarkshistorie* paa egen Haand . . . Forøvrigt agter de nok at benytte løse Lærerkrafter. Jeg har, og *Svend*⁴ ogsaa, talt med *Brandt* baade mod Planen og mod *Tang*, men han har godt Haab om begge Dele. Nu maa jeg spørge, hvad siger du derom? *Boisen* var, idetmindste strax, da han pludselig hørte, at det var saagodtsom afgjort, ikke fornøiet med det Hele.

Paaskeløverdag 7 April.

. . . Concurrencen vil ikke skade⁵, og det er heller ikke den Grund, jeg har imod Grundtvigs Højskole, men væsenlig den, at jeg ikke troer, at det vil føre til Andet end at smide derpaa anvendte Summer rent bort, af Mangel paa praktisk Greb paa Tingene og fantastiske Ideer og Planer med Hensyn til Forholdene og den tilsigtede Virksomheds Maade og Anordning. Jeg staaer forresten vistnok – bør jeg bemærke – nu temmelig ene med denne Anskuelse, da det lader til, at baade *Boisen* og tildels ogsaa *Svend* have ladet dem besnakke af *Brandt*, skjøndt Gud veed, han ellers ikke er meget dygtig til at kæmpe med Grunde, men de sætte ham vist ogsaa begge en Del højere end jeg, og lægge derfor større Vægt paa hans blotte Mening og Overbevisning . . .

Levvel. Din hengivne

Joh. Grundtvig.

R.A. (Høgsbros arkiv).

¹ Grundtvigs svigersøn P. O. Boisen. ² Jeppe Tang, elev på Ranum 1848–50, siden 1851 lærer i København. ³ Boghandler C. G. Iversen i Kbh. ⁴ Grundtvigs anden søn, filolog og grundlægger af studiet af folkeviserne. ⁵ I det udeladte er Gråstenplanen omtalt; brevskriveren mener, at der må være plads til flere højskoler.

5. *Cand. theol. Johan Grundtvig til forstander Sofus Høgsbro.*

Christiania 25 Maj 1855.

Kjære Ven!

. . . Bed *Svend* fra mig tale med dig om mit Forhold (eventuelle) til *Grundtvigs* Højskole; ham har jeg sagt min Mening derom saa fuldstændig, at han sikkert vil kunne forklare dig den; den er under mit Ophold her ikke ændret, men kun gaaet mere i Retning af, at jeg ikke bør give mig af med den; decideret er jeg dog ikke, men modtagelig for alle Grunde¹. Indbydelsen i Bladene i disse Dage forekommer mig fantastisk, og Angivelsen af Læregjenstandene saaledes, at der ingen for-

nuftig Brug er for visse Kundskaber eller vis Retning, som den nu er ; thi det skal jo alt *udelukkende* dreje sig om Danmark . . .

Din heng. gamle Ven

Joh. Grundtvig.

R.A. (Høgsbros arkiv).

¹ Sidst i april havde Brandt og Grundtvig drøftet, hvem der skulle knyttes til skolen, og Brandt havde foreslået Johan Grundtvig. Men det blev afvist af Grundtvig, da hans søn aldrig havde vist mindste lyst i den retning, og det kunne være nok med een latiner. Grundtvig ønskede, at Jeppe Tang og Morten Eskesen skulle knyttes til skolen, og dette skete også. Johan Grundtvigs brev viser, at der har fundet en henvendelse sted til ham, men resultatet blev, at han ikke knyttedes til skolen.

6. Forstander C. J. Brandt til en ven.

⟨Vinteren 1856/57⟩.

Med Skolen gaar det fremdeles godt. Jeg har nu Snesen fuld . . . Jeg faar mer og mer Fortrøstning til, at den Sag vil vinde Fremgang og Bistand. Jeg føler mig saa glad i min Gerning, og at jeg er paa min Hylde, skønt der jo er meget, der endnu maa klare sig for mig, navnlig med Hensyn til den blandede Befolkning jeg har: en Underskov af unge Sjællandsfarere, som er paa Grundtvigs Højskole, fordi den laa dem nærmest, . . . og Kærnetroppen, som er søgt hid, fordi det er *Grundtvigs* Skole, og venter Udbytte af den som saadan. Jeg gør mit Bedste for at tjene de sidste, og lade de andre følge med . . .

Tryk i F. Rønning : C. J. Brandt, 1892, s. 113 ff. (Orig. mgl.)

7. Forstander C. J. Brandt til Kultusministeriet.

Marielyst Februar 1857.

. . .¹

Skolen blev åbnet sidste Efterår, og den daglige Undervisning har været givet af Undertegnede i Forening med to andre faste Lærere. Sit Navn af *Højskole* har den stræbt at fortjene, ikke alene ved at være afpasset efter en modnere Alder hos dem der vilde benytte den ; men fornemmelig ved at sætte som sit Mål, at oplyse de Unge om Menneske-Livet hos dem selv, og vække deres Deltagelse for det, således som det i Dåd og Digtning har ytret sig hos dem vi med Rette kalde de Ypperste og Ædleste. Når den kalder sig *dansk* og *folkelig*, da er derved betegnet, at den Synkreds den vil arbejde på at oplyse, er den der ligger os alle nærmest, som det

Land og det Folk vi tilhøre, og det Modersmål, vi med Glæde kalde vort; og dernæst, at Undervisningen skal meddeles i en Form der slutter sig til Folkets egen Tankegang og Talebrug.

Efter den korte Erfaring at dømme, tror jeg det tør siges, at Forsøget har været heldigt. Skolen har i Vinter været besøgt af 21 unge Mennesker, på to Undtagelser nær, alle af Bondestanden. Blandt disse har de ti været under 20 År og fra Kjøbenhavns nærmere Omegn, de elleve derimod i en Alder af mellem 20 og 34 År, og største Delen fra fjernere Hjemstavn, deriblandt fem fra Jylland og to fra Fyn. Undervisnings-Tiden har været sat til 6–7 Timer daglig, men Lærernes Virksomhed og de Unge Samvirken og gjensidige Udveksling har ikke indskrænket sig til disse, da vi i det hele har stræbt efter, ved Samtale, Sang, Foredrag og Oplæsning, stadig at holde den lille Nybygd i Ånde. Stoffet har vi som oftest hentet fra Historien og vor folkelige Digtning, men vi har derhos også fulgt Dagens Begivenheder, og arbejdet på at vække og nære Deltagelsen for Fædrelandets Anliggender. Og skjønt det vel tilkommer nærmest de Unge selv, at aflægge Vidnesbyrd om hvad Udbytte de har vundet, tør jeg sige, at navnlig de modneste vil vidne, vi har ført et ret frugtbart og fornøjeligt Samliv i Vinter.

Allerærbødigst

C. J. Brandt.

...²

N. F. S. Grundtvigs påskrift:

Da jeg tør forudsætte som bekiendt, at jeg giennem mange Aar har opmuntret til saadanne Indretninger, hvor der med (d)eles Ungdommen, fremfor alt paa mundlig og levende Maade en Livs-Oplysning, hvori Folket, Fædernelandet og Modersmaalet er Sjælen, saa har jeg kun at tilføie, at Skolen paa *Marielyst* er et Forsøg, jeg, med de Midler, som frivillig og godvillig er stillet, eller vil blive stillet til min Raadighed, er ifærd med at giøre paa Udførligheden og Gavnligheden af en saadan folkelig Oplysning.

Da det nu er soleklart, at i samme Grad, som folkelig Oplysning lykkes, vil Folke-Kraften vaagne til frugtbar Virksomhed, saa kan jeg med god Samvittighed anbefale Skolen til Kongelig og folkelig Understøttelse, og kun for sædvanlig Misforstands Skyld skal jeg udtrykkelig bemærke, at baade stræber vi naturligviis at hjælpe de Unge til Fremskridt i *Skrivning* og *Regning*, skjøndt det er langt fra at være os alt, og at, skjøndt vi haabe at udrette langt mere med levende Røst end med Læsning, saa stræber vi dog i langt høiere Grad end hidtil er skedt at give de Unge

baade Smag paa og Dygtighed til nyttig og fornøielig Læsning af de bedste Danske Bøger.

Ærbødigst

N. F. S. Grundtvig³.

R.A. Kultusmin. 2. eksp. kontor 1857, journ. nr. 274.

¹ Ansøgning om at Grundtvigs dansk-folkelige Højskole på Marielyst må bevilges for finansåret 1857–58 en understøttelse på 1000 rbd. ² Betalingsvilkårene er 150 rbd. årligt for bopæl, kost og undervisning. Overskudet er utilstrækkeligt til lærernes underhold. ³ Ministeriet bevilgede det ansøgte.

8. H. L. Enevoldsen¹ til forstander Sofus Høgsbro.

Grundtvigs-Højskole d. 20. Decbr. 1857.

Kjære Hr. Cand. Høgsbro!

Det er nu snart 2 Maaneder siden jeg kom her til *Grundtvigs* Højskole, 1/3 Deel af den Tid jeg havde bestemt at opholde mig her, og hvis jeg derfor, som jeg dog troer, skulle faa nogen Nytte deraf, saa maa jeg dog have sat mig noget ind i Undervisningen. Jeg vil derfor opfylde mit Løfte til Dem i Efteraaret og for saa vidt, som jeg har kunnet forstaaet Undervisningen, fortælle Dem noget derom. Skolen har mange Fjender at kæmpe imod; endeel kunne vel betragtes som overvundne, idet *Grundtvig* fik sin Yndlingstanke sat igjennem, nemlig at faa en saadan Skole igang; dog overvunden er ikke tilintetgjordt, og det vil nok mærkes saalænge Skolen vedbliver i samme Aand. Men een Fjende er der som ikke er overvunden, og samme Fjende gjør naturligvis sin største Indflydelse gjældende paa saadanne Steder, hvor dens Magt i Virkeligheden ruineres; det er Penge og Pengemagten. Den er en Trolld, der skjøndt ugjerne, dog maa gives Gehør, og her paa *Grundtvigs* Højskole har den desværre en meget vægtig Stemme, og vil vedblive saaledes, saalænge den ikke knækkes i dens Centrum; men dertil er kun sørgelige Udsigter da Pengemangelen med hver Dag bliver større og større; og dog kunne² dette være det samme, naar blot ikke Pengemagten steeg i lige Grad. *Rødding*-Højskole har jo vist været ængstet undertiden af det samme og skjøndt det maaskee ikke er Tilfældet nu, saa veed De nok, hvor meget det hæmmer Udviklingen og Virksomheden. Bygningerne staaer endnu som dengang det blev kjøbt og der kunde haardt trænges til nye, hvilket heller ikke kan udsættes hvis Elevantallet bliver større. Fortiden er her 15 Elever og de maa i nogle af Værelserne være 3 sammen, skjøndt der ikke er nær saa stor Plads, som til 2 paa *Rødding*-Højskole; dog kan det nok gaa an her, thi da der ikke er Kakkelovne paa hvert

Værelse, saa benytter man dem blot til Sovekamre, og saa er der 2 andre Værelser opvarmede og oplyste til at arbeide i. De veed at *Brandt* er Forstander og De kjender ham jo vist ogsaa personlig. Jeg er overordentlig tilfreds med ham og jeg troer, at han er særdeles skikket til sin Post. Han er en blid Karakter, godt begavet og har vist endeel Menneskekundskab, som vel ogsaa er uundværlig for en Mand i saadan en Virkekreds. Omtrent halvanden Time hver Morgen har han dansk med os; af vores danske Forfattere har vi endnu ikke havt om andre, end *Kingo* og *Holberg* og han kommer vist til at gjøre et Udvalg blandt de nyere Digtere, da Tiden, efter den Omfang han giver hver, ellers næppe slaar til. Tillige har han forskjellige Timer, hvori vi forklarer Ordsprog og læser og fortæller *Saxo Runemester*. Vores anden Lærer er *Tang*, hvis Navn er Dem maaskee bekjendt fra et Møde i Tivoli, hvor han, paa Forespørgsel om hvem han var, traadte frem som Folkelærer *Jæppe Tang*, men kom nok ikke til at lære Folk den Dag; han har Fædrelandshistorie Verdenshistorie og Stil med os. Jeg kan næsten ikke bedømme, hvorvidt han er skikket til at fortælle Historie; mangen vil vistnok være tilfreds med ham og jeg var det selv i Førstningen ogsaa, thi han fortæller paa en naturlig livlig Maade, men jeg føler dog undertiden at dette eller hiint mægtede han ikke at fortælle. Det er maaske ogsaa ligesaa vanskelig, at træffe en god Historiefortæller, som en god Historieskriver; det naturlige Anlæg er ikke nok, der hører en høi Aandsdannelse til at magte Historien og ellers faaer Hørerens den i Vrangstruben. *Fenger*³ er som De veed Lærer i Chemi og det gaar meget godt; det er jo i sin Barndom med Chemien her, Apparaterne ere kun indskrænkede og selve Videnskaben har ikke før været foredraget; jeg troer at *Fenger* er godt skikket til at bringe den i Gang. I det hele taget er jeg meget godt tilfreds her og de, som ere gaaede bort herfra, med Klage over Undervisningen, er i Grunden selv at beklage. I flere Henseender er det indskrænket og mangelfuldt her og Skolen er jo endnu kun i sin Barndom, men den har sandelig begyndt paa en god Grund og vil ogsaa nok, trods alt Uvæsen, skyde igjennem til større Fuldkommenhed.

Grundtvig var forleden ude at besøge os, det er første Gang siden jeg er kommen her; han sagde os ogsaa, at skjøndt Skolen bar hans Navn, havde han igrunden ikke stort med den at gjøre og nu kunde han heller ikke gjøre stort for den; han gjorde os bekjendt med sin Hensigt med Skolen og dens Maade at virke paa. Der var en Geheimeraadinde *Reetz*⁴, Enke efter den forrige Udenrigsminister, med ham herude, og jeg tænkte mindst paa, at hun samme Dag, skulde offentlig erklæres for hans

Forlovede. De har jo vist hørt den næsten utrolige Nyhed, imidlertid er den dog sand . . . Paa Onsdag reiser jeg til *Langkildegaard*, for at holde Juul. Glædelig Juul!

Deres ærbødigst hengivne

Enevoldsen.

R.A. (Høgsbros arkiv). Trykt i Roar Skovmand: *Folkehøjskolen i Danmark*, s. 88 f.

¹ Hans Laurids Enevoldsen fra Skodborg (f. 1835), elev på Rødding 1851–52.
² Således stavet. ³ Rasmus Fenger, gl. Rødding-elev og senere Rødding- og Askov-lærer. ⁴ Asta Reedtz, f. Krag-Juel-Vind-Frijs, gift med Grundtvig 16. april 1858.

9. *Højskoleforstander Albrekt Sørensen¹ til cand. theol. Carl Grove².*

Staby (over Ringkjøbing og Ulfkjær), 2den April 1858.

Min kjære Ven!

. . .

Jeg har Huus og Hjem, en sandet Mark og do Have uden Træer, men dog gaaer der en Dør ud til den fra et Værelse, som skal forestille Havestue, men i Vinter er benyttet som Dagligstue for mig og Hustru . . . Hun . . . har ikke været rask i den sidste Tid, men nu kommer hun sig, Gudskelov, godt. Jeg derimod er en rask Mand, der snart skal til at plante og vande herudenfor, forsaavidt jeg kan faae Tid til det for min Gierning herindenfor i Skolen. Den er nu snart tilende for dette Halvaar; i Slutningen af denne Maaned rejse Vinterlærerne³. Før stak de af, naar de havde været her nogen Tid, en Maaned Tid eller to; men denne Gang har de snarere Lyst til at forlænge Opholdet eller til at komme igjen næste Vinter, hvis ikke deres Brødre komme. Det var altsaa et væsentlig Fremskridt, at de Unge synes om det og ville tale vidt og bredt, hvorhen de komme, om denne Folkesag; saaledes har jeg i dem vundet de bedste Talsmænd for Skolen, hvis Indflydelse paa dem er kjendelig nok saavidt jeg skiønner. Dermed vil jeg dog ikke have sagt, at de nu skulle kunne glat væk tale om dit og dat og om alt hvad „de dannede“ snakke om imellem hinanden indbyrdes. Nei, det kan du jo nok tænke! men de har faaet Øret op for noget andet, end det rent haandgribelige og de føle, at Ordet er Aandens Legeme. Forresten er det lettere at meddele den grundige og forstandige Jyde Kundskaber end den mere flygtige og poetiske Sjællænder. Mine Elever ere flinke i Historie; først slugte de mine Fortællinger og senere saa studere de i Barfoeds⁴. Dansk Sproglære holde de ogsaa meget af; men nu er det ogsaa først, at jeg selv har faaet nogenlunde Greb paa at lære dem det. Flors nylig udkomne „Sprog- og

Retskrivningslære⁵ kommer mig meget tilpas. Forresten ærgrer jeg mig lidt over, at man ikke har lært Islandsk. Kunde jeg faae nogen til at hjælpe mig, gav jeg mig endnu med Lyst dertil. Men her er slet Ingen. Vi kaldes nok „videnskabelig dannede“, men vi er det ikke i nordisk Aand, som det burde være. – Forresten gjør jeg her den samme Erfaring, som baade Jensen⁶ og jeg gjorde paa Hindholm: at ogsaa Spørgsmaalet baade om Christendommens Sandhed og om sand Christendom⁷ kommer frem hos Eleverne, uagtet vi ikke have optaget den meget omtalte „Religions Undervisning“ blandt Lærefagene. Blandt andet spurgte Een af dem mig en Dag om, hvad det havde at betyde med alle de Vildfarelser, som der skreves om i Bladene, at Grundtvig og hans Venner skulde gjøre sig skyldige i. Hermed kom vi jo til at tale om mange Ting og da ogsaa om væsentlig christelige Spørgsmaal. – For en 8 Dage siden holdt vi aaben Skole en heel Uge ifølge en forudgangen Bekjendtgørelse i Avisen. En Dag indfandt der sig en 30 Bønder her fra Omegnen. Jeg gjorde det deels for at henlede Bondestandens Opmærksomhed paa Sagen, hvilket jeg troer ogsaa er lykkedes mig ret godt, og deels for at undgaae en Examen. Herom har jeg desuden skrevet et udførligere Stykke i bemeldte Avis⁸. Examen maa jeg bestemt modsætte mig; det vil forrykke det rette Synspunkt for en saadan Skole. Det kom paa Tale i et Amtsraadmøde, hvor Tang⁹ og Schulin¹⁰ modsatte sig det; men et Par „halvstuderte Røvere“ blandt Proprietæerne mente dog, at en saadan Examen hørte til, hvis det skulde kaldes en Skole. Ingerslev¹¹ kan jo heller ikke forstaae det, da han ikke kjender nogen Skole uden Examen . . . Det er forresten en rar Mand; men . . . han holder sig helst i det Svævende og skyer enhver bestemt Udtalelse . . . Saaledes er det baade i det kirkelige og nationale Spørgsmaal. Da vi forleden, f. Ex., talte om de danske Konger og gamle Pastor Tang¹² fremhævede Christ. d. 2den som en Mand begavet med et klart Blik for hvad der tjente Folk og Rige, saa mente Ingerslev, at det kunde være et Spørgsmaal, da det dog var i en nyere Tid fra en vis Friheds Side, at denne Konges Fortjenester vare fremhævede o.s.fr.¹³ – Med de nærmeste Præster kommer jeg sammen til et Convent, der dannes af Tang, Plesner¹⁴, Østergaard¹⁵ og mig (Grundtvigianerne) og Ingerslev og Assens¹⁶, hvoraf den første finder noget Godt i alle Retninger, og den sidste staaer som orthodox . . .

Vi komme jævnlig til Vosborg; det er rare Folk at besøge og Etatsraaden veed nok hvad en saadan Folkeskole skal virke til. Der har jeg truffet sammen med Amtmand Schulin fra Ringkiøbing. Denne Mand er een af de faa Adelige, som har sluttet sig til den friere Betragtning

af Skolen. Svendsen¹⁷, der jø før var i Ringkjøbing, har vel havt sin Deel heri; han læste med Børnene . . .

Din Ven og Broder

Albr. Sørensen.

R.A.

¹ Den 30-årige Joseph Albr. Sørensen var i efteråret 1857 blevet forstander for den i 1852 oprettede højere Bondeskole i Staby. Han havde haft Kold og Algreen som lærere og selv været lærer på Hindholm (jfr. Kolds Højskole, brev 46 og Hindholm, brev 12, note 3, og brev 38, note 2). Han var gift med Inger Dorthea Petersen, datter af lærer Parmo Carl Petersen, Hillerslev. ² Den 30-årige Carl Grove var huslærer hos præsten J. F. Fenger i Høje Tåstrup. Jfr. næste brev. ³ Skolen havde fra 1857 optaget undervisning af vinterlærere til vestjyske biskoler. ⁴ Fred. Barfod: Fortællinger af Fædrelandets Historie. Kbh. 1853. ⁵ Chr. Flor: Dansk Sprog- og Retskrivnings-Lære. Kbh. 1858. ⁶ N. J. Jensen. ⁷ Jfr. Grundtvigs afhandlinger herom 1826-27. ⁸ Bekendtg. stod i Ringkj. Avis 15/3 1858, Artiklen i samme blad 25/3 og 29/3 s. A. ⁹ Etatsråd A. E. M. Tang på Nr. Vosborg havde fået Ringkjøbing Amts Skoleråd til at overtage skolen som ejendom i 1857, bl. a. for at sikre uddannelsen af biskolelærere. Hertil havde han Monrads og dermed statens støtte. Tang var skolens formand. ¹⁰ Grev J. S. Schullin, amtmand over Ringkjøbing amt. ¹¹ Skolen lededes af et udvalg på 5 medlemmer, valgt af amtet. Foruden Tang bestod udvalget af proprietær Lind, Ulvsund, grdj. M. P. Christiansen, Holmsland, pastor Østergaard, Husby, og J. F. Ingerslev, der var præst i Ulfborg. ¹² Peder Tang, præst i Velling, ældre broder til godsejeren. ¹³ Hentydning til C. F. Allens fremstilling. ¹⁴ J. F. Plesner i Vedersø, svoger til Johan Wegener. ¹⁵ Chr. Østergaard i Husby, tidligere Sdr. Felding, jfr. Kolds Højskole, brev 1 ff. ¹⁶ R. W. Assens, præst i Staby. ¹⁷ H. J. M. Svendsen, seminarieforstanderen i Jelling.

10. Sognepræst Gunni Busck til pastor N. F. S. Grundtvig.

Brøndbyvester 1/4 59.

Tak kjære Ven! for Laanet af den Prædiken . . .

Grove var her igaar og holdt sit sidste historiske Foredrag til stor Fornøjelse og Flere af mine bedste Sognemænd takkede ham¹. Jeg betroede ham vor Frygt for at man ei saa let maaskee fik en Anden istedetfor Tang, naar han gik fra. Han sagde han havde for det Tilfælde Een i Kikkerten en Berthelsen², en Lærer hos Fritz Boisens Børn, en Slesviger og Bondesøn. Med Hensyn til Værelserne erklærede han paa det Bestemtteste, at det kunde aldrig falde ham ind, naar det var til Skolens Bedste og Brug, ei at ville give Slip paa det for sin ene Person Unødvendige; men ligeoverfor Tangs hele anmassende og i Samtalen med Grove ligefrem uartige Tiltale, kunde han ikke gjøre ham Indrømmelser, da han fra Brandt vidste hvor han havde døiet med ham og vilde og kunde ikke bære Ansvar for Skolens Udvikling, naar han skulde styre

den sideordnet med Tang; thi dette var det Mindste som Tangs Fordringer gik ud paa³. — Med hjertelig Hilsen til Dig og Hustru og Tak for sidst.

Din Ven
G. Busck.

K.B. (Grundtvigs arkiv, fasc. 460).

¹ Da C. J. Brandt, under hvis ledelse Grundtvigs Højskole var gået tilbage i elevtal, fratrådte, henlede Gunni Busck, der var medlem af skolens bestyrelse, Grundtvigs opmærksomhed på Grove som forstanderemne. Efter nogen tøven svarede Grove ja. ² Cand. theol. J. Bertelsen, jfr. brev 16. ³ Tang forlod Grundtvigs Højskole og oprettede samme år en fri lærerskole.

11. Højskoleforstander Albrekt Sørensen til cand. theol. Carl Grove.

Staby Højskole d 15/4 59.
(pr. Ringkjøbing og Uglkjær).

Kjære Ven!

...

Jeg har nu faaet lidt Luft, da de fleste af mine 24 Elever, som jeg har haft i Vinter ere rejste. Denne Vinter er gaaet saaledes, at jeg kan have Haab om, at idetmindste et lignende Antal vil indfinde sig til næste Novbr. Det er de Unge selv, der ret egentlig skulle være Skolens Talsmænd; det er dem, der komme hjem og snakke med deres Jævnaldrende, og disse mærke, naar ellers noget kan gjøre Indtryk paa dem, at det har en noget anden Art med disse Højskolesønners Tal end ellers til daglig Brug blandt deres jævnliges. Saa faae de Lyst til at komme her og henvende sig til deres Fader derom, som gjerne kan indrømme, at det er skjönt nok med denne Højskole, men finder dog altid, at det koster Penge at lade en Søn komme derhen. Faderen tier derfor stille, ogsaa af den gode Grund, at det er en Ting, han ikke forstaaer eller veed at sige noget om, kan altsaa heller ikke vække Sønnens Opmærksomhed for.

Til Sommer kommer her ogsaa nogle Elever, en 8—10 Stykker, men med „Sommerskolen har det heller ikke her ret noget Hold paa sig“ som Brandt skrev. De fleste af dem, der kommer, ville enten holde Skole om Vinteren eller agte sig paa Seminariet, og hvorvel man gjerne kan hjælpe dem noget og maaske gjøre noget Gavn, saa maa man dog for de Unges egen Skyld tage Hensyn til deres Bestemmelse og læmpe sig ved Undervisningen efter deres Formaal, saa det bliver ikke en ret fri Folkeskole. *Monrad* har skrevet til Amtsskoleraadet, om det ikke vilde skyde nogle Penge til, for at der kunde blive oprettet Fripladser for saadanne,

Carl Grove
Fotografi fra ca. 1870

der om Vinteren tjene ved Biskolerne, hvoraf der er mange her paa Egnen. De skulde da være her en Sommer og tillige skulde de have fortrinlig Adgang, der havde været her ogsaa om Vinteren. Men da Amtsskoleraadet endnu ikke har villet gjøre Udlæg af Pengene, naar de ikke bleve dem godtgjorte af Ministeriet, saa er der endnu ikke blevet noget af Sagen¹.

Monrad har naturligvis Interesse for Skolen. Da han var Minister 1848 skulde der jo have været saadanne Skoler i hvert Amt². Det lader man nu nok være at gennemføre ad officiel Vej. Derimod at bemægtige sig de Folkeskoler, der allerede ere i Gang og hvor der drives paa en folkelig Oplysning efter det Syn for Sagen, som Grundtvig har givet, at lokke disse Skoler ind under „det Officielle“ ved at klappe dem som Tidens Børn, der gennem Naturvidenskaberne skulle blive kloge paa denne Verden, se, det var jo ganske vakkert. Den Overskoledirektør, der satte det igjennem og gav „en Skoleplan“ for disse højere Realskoler paa Landet, han vilde rimeligvis faae det Eftermæle i Bladene: Grundlægger af de højere Bondeskoler, disses videnskabelige Organisator. *Monrad* er klog nok til at tænke herpaa, men jeg kan aldrig troe, at Folkeskolerne eller dog deres ægte klarøjede Venner skulde være dumme nok til at indlade sig derpaa. I det Hele taget maa man have frie Hænder til en Virksomhed der øves blandt *frivillige* Ungersvende. Man kan tage mod Raad og man kan læmpe sig efter de Unges Ønsker, men det maa ikke være nogen bindende Forpligtelse. Det kunde synes meget stædigt og selvraadigt; men jeg maa dog kræve det for mit Vedkommende, ligesom jeg heller ikke kan eller vil paalægge Eleverne andet Beviis end det Liv og den Lyst, jeg kan faae Lykke til at vække hos dem . . .

Jeg har hørt, at du til Efteraaret skal staae for Styret ved Grundtvigs Skole . . . Jeg anseer det for uheldigt, at Grundtvigs Skole ligger saa nær Kjøbhvn, thi vel er det i mange Maader en stor Fordel, at være Hovedstaden saa nær; men Bondestanden bliver ikke saa let opmærksom paa Sagen, som naar Skolen ligger ude paa Landet og allerede udvortes falder mer i Øjnene . . . Kan jeg faae Lejlighed dertil til Sommer agter jeg at gjøre en lille Rejse rundt omkring for at snakke med Bønderne paa forskellige Steder, navnlig der, hvorfra vi endnu ikke har haft Elever, navnlig nord for Storaalen. Det hedder sig, at de ligge nærmere Bertel Nørgaards Skole³, som dog ikke besøges af dem eller overhovedet af mange undtagen de Enkelte, som Bertel kan faae fat paa og trække ved Haaret ind i sin Anstalt . . .

. . .⁴

Med Grund kunde jeg vente at see dig til Sommer nu da du selv skal til en saadan Skole. Du bør jo rejse omkring til de Erfarne for at der kan blive kjendt dig de bedste Raad. Og jeg skulde mene, at Lassen Knudsen og jeg staae som to Piller ved Vesterhav . . .

din hengivne Ven

Albrekt Sørensen.

R.A.

¹ Da Monrad i maj 1859 blev kultusminister, foranledigede han, at der blev tilstået Ringkøbing Amts Skolefond et beløb af Sorø Akademis midler til Staby Højskole, herunder 400 rbd til understøttelse af elever, der uddannedes til vinterlærere under den vestjyske skoleordning. ² Jfr. Roar Skovmand: Folkehøjskolen i Danmark 1841–1892, s. 33 f. ³ Oddense Landboskole i Salling, der begyndte 1851 på folketingsmand Bertel Nørgaards gård i Krejbjerg. ⁴ I det udeladte fremhæves pastor Ingerslevs voksende forståelse af folkehøjskolens værdi.

12. Seminarieforstander H. F. M. Svendsen til cand. theol. Carl Grove.

Jellinge d. 5te Juli 1859.

Med Glæde giver jeg Dem de i Deres Brev af 27de f. M. forlangte Oplysninger om *Rosendal*¹. Han er virkelig inde paa den Betragtning af det Folkelige og Kirkelige, som *Grundtvig* har ført frem, inde paa den med sit Hjerte, og det tilgavns; han er et meget begavet, saare elskværdigt og barnligt Menneske, saa vil De have en Seminarist til Medhjælper, vil De neppe finde Nogen, der i hans Alder har naaet en Udvikling som han, Nogen, som baade fra Hjertets og Kundskabernes Side er bedre skikket til den Gjerning og som De vil have større Glæde af at omgaas end han. Jeg har rigtignok altid anseet ham for bedst skikket til at have med Børn at gjøre; men tvivler slet ikke paa, at han kan have med Voxne at gjøre ogsaa . . . Jeg havde Haab om at faae ham anbragt i et lille Lærerembede, som skal oprettes her i Sognet til 1ste Novbr; men kan han hjælpe Dem at bringe Grundtvigs Højskole til Kræfter, vil jeg gjerne lade ham fare, da jeg vel nok kan faae en Anden, jeg kan bruge, skjøndt Ingen som han, men De neppe vil kunne faae hans Mage blandt Seminarister. Skriv nu til ham . . . Han er forlovet; om det vil være en Hindring, veed jeg imidlertid ikke; men vil kun gjøre Dem opmærksom derpaa . . .

Gud velsigne Dem til den Gjerning, De nu bereder Dem til at tage fat paa; det er en velsignet Gjerning, og den maa faae Fremgang.

Hils Fenger.

Deres hengivne

Svendsen.

R.A.

¹ Den knap 20-årige Hans Rosendal. På baggrund af Svendsens varme anbefaling blev han knyttet som lærer til højskolen, hvor han dog kun blev til 1860. 1867 oprettede han Vinding højskole ved Vejle og blev i 1892 forstander for Grundtvigs Højskole, hvor han virkede til sin død i 1921.

13. *Pastor N. F. S. Grundtvig til cand. theol. Carl Grove.*

Gl. Kongevej 50 A. 25 Juli 1859.

Hr. Candidat Grove!

I sidste Kirketidende¹ ser jeg noget om Højskolen paa Marielyst, som jeg ikke véd, hvad er, men hvis det er et Uddrag af en skét Kundgjørelse fra Dem eller Bestyrelsen, da skal jeg bede Dem sende mig selve Kundgjørelsen, og hvis det indrykkede, som dog næppe er troligt, skal være Kundgjørelsen selv, da var det et Misgreb, som vi maatte skynde os med at gjøre godt, før det havde gjort Indretningen maaske ubodelig Skade.

Kundgjørelsen maa nemlig, langt fra at holdes saa løst og ubestemt, baade melde, at Vejledningen skal gives af 2 eller 3 Lærere, og at Maalet, hvortil vi stræbe, er at give de unge Mennesker en folkelig og borgerlig Dannels, som kan gavne og glæde dem i hvilken som helst Livsstilling og hvilke daglige Sysler de end skal drive. Derhos maa det udtrykkelig siges, at her læres ingen fremmede Sprog, men at der lægges særdeles Vind paa, at de unge Mennesker baade ved mundtlig Øvelse og Læsning i gode danske Bøger kan komme til med Lethed at udtrykke deres Tanker baade mundtlig og skriftlig paa vort danske Modersmaal, og at de lære at kjende Fædrelandet, dets Historie, Natur, Tilstand og Indretninger bedre end sædvanlig.

Hvis nu en Kundgjørelse, som tillige med det økonomiske indeholder dette tydelig, ikke endnu er udgaaet, beder jeg Dem snarest muligt at opsætte en saadan og sende mig den til Gjennemsyn, før den udgives.

Ærbødigst og venligst

N. F. S. Grundtvig.

K.B. (Afskrift i N. F. S. Grundtvigs arkiv, fasc. 436). Trykt i Breve fra og til N. F. S. Grundtvig, v. Georg Christensen og Stener Grundtvig II, s. 606 f.

¹ Da. Kirketidende 24/7 1859, med kortfattet redegørelse for skolens formål.

14. *Pastor N. F. S. Grundtvig til cand. theol. Carl Grove.*

13. Aug. 1859.

Kjære Hr. Grove!

Kundgjørelsen har jeg alt haft til Korrektur fra „Fædrelandet“ og

naar Udgiverne af „Kirketidenden“ og „Budstikken“ finder det passende, har jeg intet mod Indrykkelsen, naar De kun har den Godhed lige fuldt at lade den særskilt aftrykke i et tilstrækkeligt Antal og besørge den omsendt til Udbredelse, hvor De véd nogen Lejlighed.

Venligst

N. F. S. Grundtvig.

K.B. (Afskrift i N. F. S. Grundtvigs arkiv, fasc. 436).

15. *Forstander Carl Grove til pastor N. F. S. Grundtvig.*

Marielyst 25 April 1860.

Kjære Hr. Pastor *Grundtvig!*

Jens Hansen¹ kom iaften fra Dem og glædede os med den Efterretning, at De vilde see at komme herhen en af disse Dage, men han havde glemmt at sige Dem, at Skolens Elever imorgen ville til Byen, for at see nogle af Samlingerne, og for at forebygge, at De skulde komme herhen og træffe Skolen tom, er det jeg sender Dem disse Linier.

Ærbødigst

Carl Grove.

Til

S:T :² Hr. Pastor *Grundtvig!*

K.B. (N. F. S. Grundtvigs arkiv, fasc. 436).

¹ Jens Hansen fra Bråby havde været elev allerede i 1857–58 og var nu, skønt 33 år, elev igen; senere friskolelærer i Bråby. ² salvo titulo: med forbehold af titelen.

16. *Forstander Carl Grove til Kultusministeriet.*

Marielyst 1ste Mai 1860.

Ved Hr. Cand. theol. *C. J. Brandts* Fratrædelse som Forstander for *Grundtvigs* folkelige Høiskole paa Marielyst til 1ste Mai 1859 viste Pastor *Grundtvig* mig den Tillid at tilbyde mig hans Plads, men jeg kunde ikke komme til Skolen før 1ste November 1859, saa Folkehøiskolen paa *Marielyst* har kun siden den Tid været ledet af mig. I den forløbne Vinter har den været besøgt af 21 Elever, af hvilke 8 vare Jyder og Resten Sjællændere. Af Jyderne vare 2 fra *Vendsyssel* og 6 fra *Horsens-* og *Veile-*Eggen; Sjællænderne vare fra forskellige Egne, fra det nordlige, midterste og vestlige Sjælland. Undervisningen er i Vinter bleven givet af Hr. Seminarist *Rosendal*, Hr. Cand. theol. *Bertelsen* og Undertegnede. Vi har stræbt at give de Unge en folkelig Dannelse, som kunde være dem til

Gavn og Glæde i hvilkensomhelst Livsstilling, og derfor gjort dem bekendt med vort Folks Tankegang, saaledes som den er udtrykt i Mytherne og Ordsprogene, med det danske Folks Historie og Fædrelandet, ved hvis Beskrivelse vi har søgt at oplyse dem om de forskjellige Egnes Eiendommeligheder i Henseende til de klimatiske og naturhistoriske Forhold, Beboernes Beskjæftigelser og de historiske Minder, som knytte sig til de forskjellige Steder. Ved Siden deraf har vi fortalt Verdenshistorie og givet dem lidt Bekjendtskab til Naturen og Menneskelivet i fremmede Lande. Det gode Bibliothek, som Skolen er i Besiddelse af for Størstedelen ved Kultusministeriets gavmilde Understøttelse, har været meget benyttet af Eleverne, men foruden hvad de Unge har læst paa egen Haand, har vi læst for dem det Bedste af vore folkelige Forfatteres Arbejder baade fra ældre og nyere Tid, saaledes er de f. Ex. bleven godt bekendt med *Snorro* og *Saxo* saavel som *Grundtvig*, *Ingemann* og *Øhlenschläger*. Desuden har vi stræbt at give dem Færdighed i at udtrykke sig baade mundtlig og skriftlig paa Modersmaalet, ligesom de ogsaa har faaet Undervisning i Regning og Landmaaling. *Kjøbenhavns* Nærhed har givet Eleverne Leilighed til jævnlig at besøge Samlingerne saavel som Rigsdagen, hvad der har været til stor Fornøielse for dem og givet Anledning til mangan en god Samtale baade mellem dem selv indbyrdes og mellem dem og os Lærere.

Med Undtagelse af 3 var alle Eleverne Bondesønner, og uagtet der naturligvis var stor Forskjel paa dem baade i Henseende til Alder og Forkundskaber, og altsaa ogsaa paa det Udbytte, de kunde faae af Undervisningen, saa er det dog min Overbevisning, at de Allerfleste har havt meget godt af Opholdet paa *Marielyst*, og mange af dem har det været en stor Fornøielse at undervise og leve sammen med.

...

Ærbødigst

Carl Grove,

Theologisk Kandidat.

R.A. Kultusmin. 2. eksp. kontor 1860, journ. nr. 648.

17. Højskoleforstander *Albrekt Sørensen* til forstander *Carl Grove*.

Staby (over Ringkjøbing-Ulfkjær) den 12 Maj 1860.

Min kjære, gamle Ven!

...¹

Det er rart du er kommen til Grundtvigs Skole, og meget godt indbyder

du Folket til at besøge den. Skolen har jo ogsaa i Vinter havt et ret klækkelig Antal Elever. Har det nærmest været Bøndersønner? for det anseer jeg for det heldigste indtil videre, skjøndt jeg meget godt veed, at vi ved disse Skoler arbejde paa en *folkelig Almeendannelse*. Men vi maa begynde smaat, som Grundtvig udtalte ved Aabningen af sin Skole², og da først, mener jeg, med Bonden, eller ham for sig. Saa kan den store folkelige „Højskole i Soer“, som Grundtv. har talt om eller rettere spaaet om og som skulde omfatte Ynglinge af alle Kredse og „Stænder“, saa først kan den rejse sig. Det vilde aldrig have kunnet gaae efter Chr. 8des Rescript om den højere Realskole i Sorø³. Det er igrunden morsomt eller sørgeligt at høre f. Ex. Assens, der dengang var Adjunkt ved Skolen, tale derover: Det mest latterlige, for latinsk Forstand ubegribelige Foretagende!⁴

... Bliver der holdt et Møde i Sommer af Lærere fra Højskoler ligesom forrige Aar hos Kold. Det vilde jeg gjerne vide noget om i betimelig Tid ...⁵

din inderlig hengivne Ven

Albrekt Sørensen.

R.A.

¹ Grove lykønskes med sin forlovelse med Sofie Fenger, datter af J. F. Fenger.

² 3/11 1856, se N. F. S. Grundtvig: Taler paa Marielyst Højskole 1856-71, v. Steen Johansen, Kbh. 1956, s. 12. ³ Chr. VIII.s resolution af 31/12 1847 om Sorø Akademis Realhøjskole var inspireret af Grundtvigs tanker om en folkelig højskole i Sorø, jfr. N. F. S. Grundtvig: Smaaskrifter om den historiske Højskole, Kbh. 1872.

⁴ R. W. Assens var adjunkt i Sorø fra 1847 til han 1857 blev sognepræst i Staby.

⁵ I slutningen af brevet drøftes spørgsmålet om præstefriheden.

18. Forstander Carl Grove til kapellan C. Spleis¹.

Marielyst 28 November 1860.

Kjære Spleis!

... Ja Nyt har jeg da at melde, thi for det Første trækker nu *Pedersen*² sig tilbage og jeg har allerede skrevet efter Aftale med *Grundtvig* til *Fuhl*³, om han vil komme snarest muligt. Jeg ... var saa om Mandagen henne hos *Grundtvig*, for at sige ham det⁴. Jeg havde ellers ogsaa et andet Ærinde til den Gamle, nemlig at lade ham vide, at Over-Skoledirektøren Biskop *With*⁵ havde været her, for at see os lidt efter ... Seer du, jeg var lige færdig med at fortælle Fædrelandshistorie om Formiddagen Kl. 10, da *Klug*⁶ kommer ind paa Skolen og siger, at der er en Herre nede, som vil tale med mig, og da jeg kommer ud paa Gangen, siger han:

„det er bestemt en Minister eller en anden stor En.“ Naa jeg kommer der ned og saa er det Biskop *With*, som siger, at han var kommen, for at see til os. „Det skal De have Tak for“, siger jeg og faaer ham herind i Stuen. Saa sad vi og talte sammen en halv Timestid, jeg fortalte, hvordan vi brugte Tiden, og han spurgte, hvor Eleverne var fra osv. Da han hørte, vi havde 2 fra Vendsyssel, blev han meget forundret, „for der havde de jo Skoler nok“. „Ja de har vel ikke andre en(d) Bjørnbachs“⁷, sagde jeg, og saavidt jeg husker føiede jeg et Par Ord til om, at den kunde de uden Skade reise fra, men jeg er ikke sikker paa det. Men Bispen vilde ikke ind paa den Sag og fortalte mig, at *Jens Wahl* (!) havde oprettet en i *Jetsmark*⁸. Det vidste jeg ikke. „Ja der kommer jo saamange rundt omkring, sa'e han, og de vil allesammen have Understøttelse, saa vi maa jo tage fra dem, der før har faaet.“ Ja det syntes jeg jo var en gal Redelighed. „Ja De vil vel have deres 1000 Rdlr“ sa'e han. „Ja det skal De have Ret i“, sagde jeg. Da vi havde afhandlet det lidt, vilde han ovenpaa. Det var Fritid og Eleverne sad beskjæftigede hver med Sit. Da han havde seet sig lidt om, sagde jeg: „vi kunde maaskee synge lidt for Bispen“. Saa sang vi „Er Lyset for de Lærde blot“⁹, „Kongehaand og Folkestemme“⁹ og Kæmpevisen om Holger Danske og Stærk Didrik. Sangen fandt han jo gik godt og opfordrede mig stærkt til at faae fleerstemmig Sang igang! Det kunde jeg naturligvis ikke indlade mig paa, og saa var der en af Eleverne, der bemærkede, at kunde de lære at synge saameget, saa de kunde synge for Folk, naar de kom hjem, mente han, det var godt, men Biskoppen blev ved Sit. Saa vilde han gjerne høre, hvordan jeg talte med Folk, og jeg tog da saa Stærk Didrik og Holger Danske til Udgangspunkt og spurgte, om der var Nogen, som vidste, hvad de betød. Det var der da og saa kom vi til at tale om Holger Danske og Sagnene om ham, og der var da dem, som fandt det rimeligt nok, at han skulde sidde under Kronborg eller et andet Sted, da man i mange Tider ikke havde seet Noget til ham før i 1848. Derved kom vi til at tale om Sønderjylland, og der var da En, som huskede, at *Nis Lorentsen* slog Tydskerne i Stændersalen med Holger Danske, da de truede med *Fredrik Barbarossa*¹⁰. Vi kom saa til at tale om Kampen for Sønderjylland i gamle Dage, og Folk nævnede da strax Uffe og *Dan*, med hvem baade *Saxe* og Rimkrøniken begynder. Derved kom vi til at tale om disse Bøger, og *Sorø Kloster*, i hvilket de var skrevet, om *Saxos Latin*, *Chr. Pedersen* og Oversætterne, *Anders Vedel* og *Grundtvig*, og ad den Vei naaede vi igjen til vort eget Aarhundrede, om hvilket der da bemærkedes, at med det og Skjærtorsdagsslaget gik en ny Tid ind for os og pegede paa vore

3 store Digtere¹¹, som vi saa kom til at tale om som dem, der baade sætter os ind i Oldtiden og Middelalderen, og hvoraf den Ene endda er Historiker. Det var, naar jeg selv skal sige det, en udmærket god Samtale jeg fik igang, og det følte vist Bispen ogsaa. Da jeg var kommen saa vidt, brød jeg af og sagde, at det var bedst at slutte med en Sang. Det gjorde vi saa, og Bispen bemærkede, at det jo var en rar Ting saaledes at faae Munden op, men det var ogsaa rart, naar man kunde skrive sit Modersmaal, saa han vilde gjerne see Lidt af det Slags. Det fik han ogsaa, og saa kom vi til de kjære Naturvidenskaber, som han nu spurgte om. Ja dem havde vi ikke, sa'e jeg. „Ja det var dog meget rart, om de lærte lidt af det med.“ Ja det havde jeg Intet imod, men gjorde opmærksom paa, at det Folkelige fuldkommen optog Tiden for os. Saa viste jeg ham Bibliotheket. „Ja det er historisk“, sa'e han, „men har De ingen naturvidenskabelige Bøger, har De ikke *Berlins* Haandbog?“¹² „Nei, sagde jeg, jeg har ikke læst den selv.“ Jo det havde han. „Den er meget god, sa'e han, men jeg kan ikke rose Aanden i den, han nægter Skabelsen.“ „Ja, sa'e jeg, men saa er det jo en meget farlig Bog at give Folk i Hænde, for naar de seer, at Meget i den er sikkert, saa gjør de jo let den Slutning, at det Hele er rigtigt.“ „Ja der er jo nogle Gifter, som ikke skader“, sa'e han. „Ja siger jeg, men den Gift, som er i Naturvidenskaben, synes jeg, vi har seet skadelige Følger nok af.“ Det turde han ikke benægte. Saa sang vi tilsidst „I alle de Riger og Lande“ for ham, for at vise ham, hvor han var, og han kjørte saa „til sin Minister“, som han sagde. Egentlig havde jeg været bange for, at han skulde forlange, jeg skulde tale med hver Enkelt, thi det havde jeg nægtet, men det kan gjerne (være), som *Grundtvig* sagde, „han vidste nok, hvor han var.“

...

Du maa vide, at de saakaldte grundtvigske Studenter . . . er begyndt at komme til den Gamle en Gang om Ugen, for baade at høre og spørge ham. De var der første Gang idag otte Dage, og det fik jeg ganske tilfældig at vide . . .¹³ Det er naturligvis *Boisen*¹⁴, som har sat det igang, og efter hvad jeg senere har faaet at vide, vil han raade for hvem der maa komme og gjør det, naar Folk ikke gaaer udenom ham, som jeg har gjort, idet jeg nemlig, da jeg var hos *Grundtvig* i Mandags, benyttede Læiligheden til at bede, om jeg maatte være med. Det var der Intet iveien for, og de skulde komme i Tirsdags . . . Der traf jeg alle Medlemmerne af *2 Theologicum'er*, der under *Boisens* Anførsel kom Kl. 7 . . .¹⁵

Han¹⁶ begyndte med, at det først og fremmest var af Vigtighed at faae Rede paa Menneske-Begrebet . . .¹⁷ Saa kom han til at tale om Lov

og Evangelium, for det var der En, som havde spurgt om sidst. Derom sagde han, at vi som Kristne ikke var under Loven, uden forsaavidt Loven var i Kristus, der har opfyldt den . . .

Saa spurgte *Arvesen*¹⁸ om hans Mening om Naturvidenskaberne, og det kom da til at gaae ud over Kopernikanerne, som du vel kan tænke . . .

Dernæst troer jeg, det var *Ancker*¹⁹, som spurgte om det Folkeliges Forhold til Kristendom, og saa talte han deilig om „hvoredes den altid forudsatte det Folkelige, saa uden at have en Fornemmelse af hvad Aand er, kan Ingen have Forstand paa Helligaanden, – uden at kjende et borgerligt Selskab²⁰, kan Ingen forstaae, hvad Borgerskabet i Himlen vil sige . . .

Hils nu gode Venner: Kirsten²¹, Mariane, Helvig, Andresen²², Algreen²³.

Vorherre være med dig!

Din Ven og Broder

Carl Grove.

R.A.

¹ C. Spleis, en af Groves nærmeste venner, var netop blevet ordineret; han begyndte som kapellan i Serridslev i Vendsyssel. ² Seminarist L. Pedersen var antaget som lærer, men følte sig ikke opgaven voksen; han kom igen det følgende år. ³ P. L. Juhl var seminarist fra Tønder, anbefalet af C. Appel. ⁴ At Pedersen ønskede at rejse. ⁵ K. H. With, jfr. Kolds Højskole, brev 63, note 1. ⁶ Skolens forpagter. ⁷ Thomas Bjørnbaks højskole i Smidstrup ved Hjørring, oprettet 1855. ⁸ Denne lille „højskole“ blev oprettet 1859 og var kun i virksomhed få år. Jens Vahl, kapellan i Jetsmark, den senere missionshistoriker, var formand for skolens bestyrelse. ⁹ Sange af Grundtvig. ¹⁰ Under et møde i den slesvigske stænderforsamling 20/12 1842 svarede Nis Lorenzen advokat J. Th. Gülich, der havde påkaldt Frederik Barbarossa, at Holger Danske hverken frygtede ham eller andre spøgelsler fra Bloksbjerg. ¹¹ Oehlenschläger, Ingemann og Grundtvig, den sidste tillige historieskriver. ¹² N. J. Berlin: Læsebog i Naturlæren for Hvermand. Oversat fra svensk. 3. opl. 1859. ¹³ af Gunni Busck. ¹⁴ P. O. Boisen, Grundtvigs svigersøn. ¹⁵ Der mødte „25 grundtvigske studiosi“ og enkelte ældre, deriblandt handskemager Larsens, brygger Vestberg, Termansen, desuden Niels Lindberg og Svend Grundtvig. „Store Theologicum“ havde H. Nutzhorn, den senere Røddinglærer som formand; i „Lille Theologicum“ var Ludvig Schrøder og Ernst Trier blandt de ledende, jfr. Fr. Schrøder: Ludvig Schrøders Liv og Gerning, I, s. 121. ¹⁶ Grundtvig. ¹⁷ Grundtvigs kirkehistoriske foredrag ved disse møder blev udgivet i 1871 under titlen „Kirke-Speil“. ¹⁸ Olaus Arvesen, ung norsk teolog, der sluttede sig til de grundtvigske studenter. ¹⁹ Herman Anker, også nordmand og ivrig grundtvigianer. Anker og Arvesen oprettede i 1864 den første norske folkehøjskole på Sagatun ved Hamar. ²⁰ Dermed menes det borgerlige samfund, medborgerskabet. ²¹ „Skov-Kirsten“, jfr. brev 20, note 1. ²² Skolelærer Andreasen i Øster Brønderslev. ²³ P. K. Algreen var 1859 blevet sognepræst i Vrejlev i Vendsyssel.

19. Forstander Carl Grove til kapellan C. Spleis.

Marielyst 15-16/2 1861.

Min kjære Ven!

...

Det har jo været en temmelig bevæget Tid, disse Par Maaneder, og der er kommen Meget frem, som har aabenbaret Hjerternes Tanker. Du veed jo nok, at vi havde faaet en lille Klub istand, som holdt Møde Fredag Aften, og hvor vore Rigsdagsmænd kom sammen med os Grundtvigianere (Hasle – Pedersen – Larsen – Vestberg – Lindberg – Thurah – Boisen – Tang – Schjør (ring) – jeg)¹. Den har jeg været meget glad over, for vi har havt mangen en livlig og fornøielig Samtale i den, men ogsaa mangen skarp og heftig Strid. Der var navnlig 2 Sager, som delte os. Den ene var Bladspørgsmaalet. At vi trængte til et sundt folkeligt Blad, var Alle enige om, og vi kunde ogsaa nok enes om Bladets Formaal og Indhold, men slet ikke om Redaktøren ... Navnlig røg jeg og *Høgsbro* sammen. Den anden Sag af større Interesse, som kom paa Bane, var den Frihed, som Ministeriet har indrømmet Slesvigerne i Sprogsagen². Der gik det nu meget voldsomt til, og Lieutn. *Kofoed*³ og jeg skjændtes i et Par Aftener, saa det stod efter ... Han var rasende forbittret over den Frihed, der er givet ... Det glædeligste var nu, at han var den Eneste, som saadan udtalte sig imod Friheden, og navnlig var det glædeligste, at alle Bønderne havde den stærkeste Tillid til Friheden ... iblandt disse Bønder var der en fra Slesvig, nemlig *Beck* (saavidt jeg veed fra Visby)⁴. Han udtalte det ogsaa som sin Mening, at det kun er gennem Frihed, Dansken kan seire i Slesvig ... – I Anledning af disse Forandringer i Slesvig var det nu ogsaa „Dannevirkeforeningen“ blev stiftet, og dens tidligste Historie er da blandt Andet Grunden til, at jeg endnu ikke er gaaet ind i den. Saavidt jeg veed ... er Stødet til den givet af *Regenburg*, men nok er det, dens første Program var mistænkeligt og indeholdt et fint Angreb paa Ministeriets sidste Handling. Det kunde der imidlertid være 2 Meninger om, men saa vedgik *Flor* det ude hos *Grundtvig*, at det oprindeligt var ment saadan, og han havde overseet det, for ellers vilde han ikke have været med. Saa omarbejdede de Programmet hos „den Gamle“, og det fik saa den Form, hvori det blev offentliggjort.

...

Lev nu vel min kjære Ven og hils Vennerne fra mig ...

Din Ven
Carl Grove.

R.A.

¹ Folketingsmand Th. Hasle, seminarist L. Pedersen, N. F. Larsen, brygger C. C. Vestberg, Niels Lindberg, cand. theol. C. H. de Thurah (Lærer ved Dronningens Asylskole), P. O. Boisen, Jeppe Tang; Schjærring er formodentlig juristen P. Schjærring. ² Ved patent 9/1 1861 var sprogeskripterne i det blandede bælte lempet således, at konfirmationsundervisning og hjemmeundervisning kunne foregå på tysk, hvor man ønskede det. ³ Folketingsmand Lucianus Kofod. ⁴ Landstingsmand J. V. A. Beck fra Visby ved Tønder hørte til „Klosterpolitikernes“ kreds.

20. *Forstander Carl Grove til Kirsten Marie Larsdatter („Skov-Kirsten“)*¹.

Marielyst 23/3 1861.

Kjære Kirsten!

... Hvad nu Skolen angaaer, saa kan jeg Gudskelov sige, at Vinteren er gaaet godt, for her er mange flinke Folk, ja endogsaa særdeles mange i Forhold til hele Antallet, som har Øre og Hjerte for levende Oplysning om Menneskelivet, og der er ikke saa faa kristne Folk imellem dem. En af de Flinkeste, og efter sin Alder den Flinkeste er den lille *Andersen*, som nu gjerne skulde paa *Jellinge* Seminarium til Sommer². *Jens Dahl*³ er ogsaa baade flink og flittig, og jeg er kommen til at holde meget ad ham ... Det var nu med Hensyn til Elever. Med Hensyn til Maaden, hvorpaa Undervisningen staar, og Lærdommen, de faaer, kan de allerbedst faae Besked af *Andersen* og *Jens Dahl*, naar de nu kommer hjem. Med Lærere har jeg ikke været saa heldig i Vinter ...

Skov-Kirstens arkiv.

¹ Skov-Kirsten (1827-1900) havde siden 1851 virket som lægprædikant i Tranget i Vendsyssel og var gennem Spleis kommet i forbindelse med Grove, der besøgte Vendsyssel i efteråret 1860. Skov-Kirsten skaffede skolen flere elever. ² Niels Kr. Andersen (17 år) fra Morild, senere lærer ved Grundtvigs og ved Vejstrup højskoler. ³ Jens Jensen Dahl (16 år) fra Klastrup.

21. *Forstander Carl Grove til kapellan C. Spleis.*

Marielyst 20. Apr.-2. Mai 1861.

Min kjære Ven!

... Nu er det jo den anden Vinter, jeg har holdt Skole her, og uagtet jeg ogsaa i Vinter har havt endeel Besværligheder at trækkes med, saa er det dog langt fra, at jeg tværtimod er kommen til at holde endnu meer af „den danske Ungdom“, end jeg gjorde før, fordi jeg er bleven mere sikker paa, at hos den finder et *godt* Ord ganske sikkert et godt Sted. Og dernæst er jeg bleven overbevist om, at det er den rigtige Maade, vi her

tage Sagen paa. Jeg mener dermed ikke, at Udførelsen ikke kunde være bedre, men at vi har grebet rigtig ved Valget af Midlerne til at meddele ægte folkelig Oplysning . . . Og nu skal du da høre noget om denne sidste Vinter. Jeg vil begynde med Besværlighederne . . . Seer du med Bispisningen har vi havt det rigtig godt i Vinter, akkurat i alle Maader, saa jeg har ingen Sorger havt af det Slags som ifjor, men derimod Lærer-Vrøvl, og det i store Maader.

. . .¹

Det var nu Besværlighederne, og jeg kommer saa til det Glædelige, som først og fremmest er Eleverne. Af dem har vi, som du nok veed, havt 16, og deriblandt mange flinke Folk. Den bedste af dem er en Karl fra Fyen, som i nogle Aar har tjent Melby og tager tilbage igjen til Asperup-Præstegaard. Ham haaber jeg at faae igjen næste Vinter . . . Ja det kan naturligvis ikke interessere dig at faae nogle Navne og *lidt* Beskrivelse over de flinke Folk, men Een maa jeg dog nævne, fordi han har været mig til stor Opmuntring. Det er en Kulsvier fra Lille Lyngby . . . Han . . . tegnede meget daarlig. Han sværmede navnlig for Mathe-matik osv. og oversaae langt det Folkelige, hvorfor jeg ogsaa engang i Vinter raadede ham til at tage til Landbohøjskolen . . . det vilde han dog ikke . . . Jeg lagde navnlig Mærke til, at han lidt senere hen begyndte at blive tilgavn's opmærksom, og nu, da vi holder op, er han kommen godt med i folkelig Henseende . . . Vil du nu spørge, hvad jeg troer, der har bevirket denne mageløs glædelige Forandring, saa er det jo klart, at det er Folke-Aanden, som følger med det levende Ord paa Modersmaalet, og det er endvidere, jeg troer baade hos ham selv og mig, klart, at det navnlig er Billedsproget og den levende Forklaring og Anvendelse deraf, der har vækket ham. Han er netop i Øieblikket inde i Byen, for at kjøbe sig *Grundtvigs* store Mythologi og hans Haandbog i Verdenshistorien, og der er ikke noget iveien for, at han kan læse begge Dele, det jeg troer. Forresten har jeg slet ikke talt med ham om den Udvikling, der er fore-gaaet hos ham, for det anseer jeg for usundt ligesom at tale med Folk om deres Opvækkelseshistorie, naar det da ikke er Ens allernærmeste Venner, som man kan tale fortroligt med. Saadan noget det giver Mod og gjør En sikker i sin Sag, *Spleis*, hvorfor jeg ogsaa takker Gud for Kulsvieren. Vi har ogsaa havt 2 af *Grunnets* Folk², men dem var der ikke noget at stille op med . . . Af daarlige Folk har vi ellers kun havt faa, og jeg har ingen Ubehageligheder havt med dem i Vinter . . .

Men har jeg saadan havt Glæde af Eleverne i det Hele, saa har jeg ogsaa havt det af min Undervisning, for Gud skee Lov! jeg har altid

havt noget jeg kunde tale levende om (jeg begynder nemlig altid om Morgen med et frit Foredrag), og jeg har faaet meget mere Magt over Stoffet, end jeg havde forrige Vinter. Jeg er derfor ogsaa bleven færdig baade med Fædrelands- og Verdens-Historie . . .

Saa i Sommer faaer vi nok ingen Skole. Der har nemlig ingen Elever meldt sig, jeg antager paa Grund af Udsigterne til Krig . . .

Din Ven

Carl Grove.

R.A.

¹ Grove forklarer, at hverken L. Pedersen eller hans afløser Juhl har vist sig egnede som lærere. ² N. P. Grunnet havde 1855 oprettet en vækkelsesbetonet frimenhed i København.

22. Forstander Carl Grove til kapellan C. Spleis.

Marielyst 29/11 1861.

Min kjære Ven!

...

October-Maaned gik, som du nok kan tænke, tildels med at tænke paa Skolen og vente paa Elever, og de lod længe vente paa sig, men jeg har dog faaet Samling paa 17, 6 fra Jylland, 3 fra Fyen, 2 fra Lolland og Resten fra Sjælland, og det Bedste er, at der vist er særdeles mange flinke Folk imellem dem, vi har da ikke endnu havt et Hold Folk, der saa stadig har benyttet Undervisningen og i det Hele været saa flittige udenfor Skoletiden, men vi har nok heller ikke før havt saamange Folk paa eengang, der har vidst, hvad de gjorde, da de søgte herhen. Gud give, det nu maa blive ved at gaae godt. Hvad den nye Lærer angaaer, saa kjender jeg ham naturligvis endnu ikke, men Eleverne er han flink og omgængelig imod, saa de er velfornøiede med ham. Han hedder *Geltzer*¹ og er en Jellinge-Seminarist fra Kolding-Eggen, som *Svendsen* i For-sommeren anbefalede . . .

Den 4 ds. begyndte Skolen, og her var da igjen samlet Endeel gode Venner, og nogle var endda kommen langveis fra for den Sags Skyld. Der var saaledes et Par Folk fra *Slagelse*, *Jens Hansen* og *Ole Nielsen* med Kone² foruden et Par gamle Elever, og det gik rart. *Grundtvig* holdt en meget god Tale om dansk Oplysning og dens Forhold til Tydske-riet, som Eleverne saa godt kunde forstaae³, og *Busck* talte meget kjønt om hvad de Unge kunde faae her paa Skolen . . . *Fenger*⁴ talte om, at „Tiden er lige lang, men ikke lige nyttig“ . . . og alt imellem sang vi endeel gode danske Viser. *Larsen*⁵ kom hen til mig og spurgte mig, om

jeg ikke vilde tale, for han vidste, at den Gamle havde ventet det sidst. Havde han sagt mig det en Uge før, havde jeg gjort det . . . Nu kunde der naturligvis ikke være Tale om det. *Grundtvig* ønskede os Held til den „travle Fremtid“, vi havde for os, og det Ord glædede mig meget, fordi jeg godt veed, at han ikke siger Sligt, uden Aanden gjør ham vis i sin Sag . . . Jeg var saa oppe paa Kamrene med ham, for han vil jo see Alt, og Folk tog saa bort Kl. 2–3 . . . Vi har 3 gamle Elever og deriblandt Kulsvieren, som jeg nok har nævnet for dig . . .⁶ det er en Kjernekarl, som er skabt til at øve Indflydelse idetmindste i sin nærmeste Kreds, om ikke videre . . . Ellers er det et Savn i Vinter, at vi ikke har nogen oplyst Kristen iblandt dem, som kunde være til Hjælp for En og Anden. Det har vi havt de to forrige Vintre. Her er rigtignok en opvakt Karl fra Gylling, men han er, saavidt jeg kan skjønne, saa forgjort af Pietisteri, at det bliver vel store Ting, om han kan komme tilrette i Henseende til det Menneskelige, endsige mere. Men det er jo forresten noget, man ikke kan vide . . . At der er Folk saadan fra de forskjellige Egne i Landet, er en stor Fordeel baade med Hensyn til Samlivets Livlighed og med Hensyn til det levende Bekjendtskab, der derigjennem faaes baade til Modersmaalet, Folket og Landet . . .

Hos *Grundtvigs* har de det Gudskelov godt. Han har talt om at komme herud med det Første, og det bliver sagtens „Bispevisitats“ for mig⁷ . . . og det vil unægtelig være en stor Opmuntring, dersom han, som Meningen er, kan komme her lidt jævnlig i Vinterens Løb. Jeg kan bedst see det af, hvor godt Rigsdagsmændenes Besøg gjør baade mig og Eleverne . . .

. . . Rigtignok er vores lille Forening fra ifjor⁸ bleven gjenoplivet, men jeg har kun været i den nogle enkelte Gange . . . jeg har saaledes en Aften deroppe reist det Spørgsmaal, hvorledes man tænkte sig Slesvigs Indlemmelse iværksat, om de tydske Slesvigere skulde have Lov at tale Tydsk paa den danske Rigsdag, for det ansaae jeg for livsfarligt for Danskheden, da naturligvis saa alle de yngre og dygtige Bønder vilde lægge sig efter Tydsk, og det saa vilde komme til at see ud blandt Bønderne, som det nu gjør blandt de fine Folk . . . Alle de, der „kan femten Sprog“, de raabte strax, at det havde ingen Nød . . . og Bønderne tav naturligvis foreløbig stille, men da jeg saa klemte dem lidt, saa gav de jo mig Ret i, at det vilde blive den sikke Følge, og *Jens Jensen*⁹ tilstod ligefrem, at han mere end eengang som Rigsraad havde tænkt paa, at det var godt, om han kunde „noget Tydsk“; men det bider aldeles ikke paa de Lærde, de er ikke bange for at skyde til Balder, saa jeg har ikke noget Haab om, at Indlemmelsen for Øieblikket kan blive til Velsignelse, for naar selv

Thurah, Lindberg, Schjørring osv saaledes forguder Ensformigheden og er blinde for Danskhedens virkelige Livsfare, hvordan skulde saa vore Styr mænd kunne se den? Men det har da med Guds Hjælp ingen Nød paa *den* Maade, for Ministeriet vil nok lige det Omvendte af at bringe Slesvig ind under Grundloven.

...

Din gamle Ven
Carl Grove.

R.A.

¹ Rasmus Geltzer havde ogsaa været elev hos Kold, se Kolds Højskole, brev 37, note 2. ² Om Jens Hansen fra Bråby se brev 15, note 1. Ligesom Ole Nielsen fra Fulby ved Sorø tilhørte han de gudeligt vakte kredse, som Grove bevarede forbindelsen med. ³ Talen er trykt i N. F. S. Grundtvig: Taler paa Marielyst Højskole (1956), s. 55 ff. ⁴ P. A. Fenger. ⁵ N. F. Larsen. ⁶ Brev 21. ⁷ Grundtvig havde ved sit præstebubilæum 9/5 1861 fået rang som biskop. ⁸ se brev 19. ⁹ Folketingsmand Jens Jensen, Trunderup.

23. Forstander Carl Grove til kapellan C. Spleis.

Marielyst 2 April 1862.

Kjære Spleis!

... Jeg vil dog begynde med Julen ... Jeg gjorde min sædvanlige Tour til Sorø-Eggen, paa hvilken jeg havde *Sophie* med ... Vi besøgte *Ingemann* paa Henreisen, og det er jeg saa glad ved, nu da han er borte¹ ... Det var jo saa underligt med *Ingemann*, som i sine Digte og Skrifter fremtræder saa barnlig og ydmyg, at han slet ikke kunde bøie sig for den historiske Kristendom, men lavede sig selv et luftigt System, grundet paa Skriften ... og det var ofte ligefrem uhyggeligt at høre ham udtale sig, for han kunde ligesom gjøre Nar ad Kjødets Opstandelse, men paa den anden Side kunde han ikke lade være at tænke og tale derom, og jeg har vist ikke været en eneste Gang hos ham, uden det er bragt paa Bane ... Ved *Ingemanns* Begravelse var det nok ellers noget tørt. Der var ikke Een, som med et Ord fremhævede hans folkelige Betydning, hvad „den Gamle“ syntes meget ilde om og fortalte *Rørdam*² og mig nogle Dage efter, at „det var en Skam for os allesammen“ ...

Jeg har ... forsaavidt været heldig med min Medhjælper, *Geltzer*, som det er et rigtig skikkeligt Menneske ... Han bliver her imidlertid ikke længere end høist til Efteraaret ... *Pedersen* og jeg er enige om at arbeide sammen til Vinter, og saa tænker jeg, vi skal til rigtig at holde Skole paa *Marielyst*, for de Fag, jeg ikke selv underviser i, er unægtelig ikke bleven behandlet saa godt som de skulde, i disse 3 Aar. Men du skal

ikke tale om det . . . jeg har slet ikke talt til den Gamle om det endnu. – Med Eleverne er det nu ogsaa gaaet saa udmærket iaar; der er et Sammenhold og saa god en Tone imellem dem, som man kan ønske sig, og dertil har navnlig min gode Ven Kulsvieren fra ifjor bidraget uendelig . . . Ja i det Hele har der ingen af de foregaaende Aar været saa megen Flid som i Vinter, og som Beviis vil jeg kun anføre, at Eleverne paa et Par Undtagelser nær, har læst *Grundtvigs* Haandbog, den store, heelt igjennem³. Naar du nu betænker Bogens Karakter og den Færdighed i Læsning, de ialmindelighed bringer med sig, tænker jeg, du ikke behøver mere, skjøndt de dog ved Siden deraf alle har læst *Barfods* Fortællinger. Snarere vilde du vel sige: „hvor *kan* de læse den svære Bog?“ Ja kjære Ven de læser den jo saaledes, at de deri efterlæser, hvad jeg har fortalt . . . I det Hele gjør man selv i vores Kreds altfor let Bønderne Uret, for der er lyse Hoveder paa grumme mange af dem, og de er ikke sløvede og spolerede paa Sjæl og Hjerte af „den sorte Skole“, og de har en Kraft og Udholdenhed især Jyderne, som jeg forbauses over og beundrer . . . Men læmpelig skal de tages, for de er med al deres Kraft fordetmeste bløde af sig . . .

Saa foruden mit Arbeide paa Skolen har jeg jo saa fortalt Historie Lørdag Eftermiddag i Byen . . . det er min eneste Fri-Eftermiddag, jeg paa den Maade spenderede . . . Med Undtagelse af disse Lørdagstimer troer jeg snart, jeg kan tælle de Gange, jeg har været i Byen i Vinter . . . Der er saa langt herud, og med Undtagelse af Rigsdagsmændene og et Par Kandidater⁴, der vilde „see“ Skolen har jeg ikke havt Besøg af stort Andre end *L. Pedersen* . . .

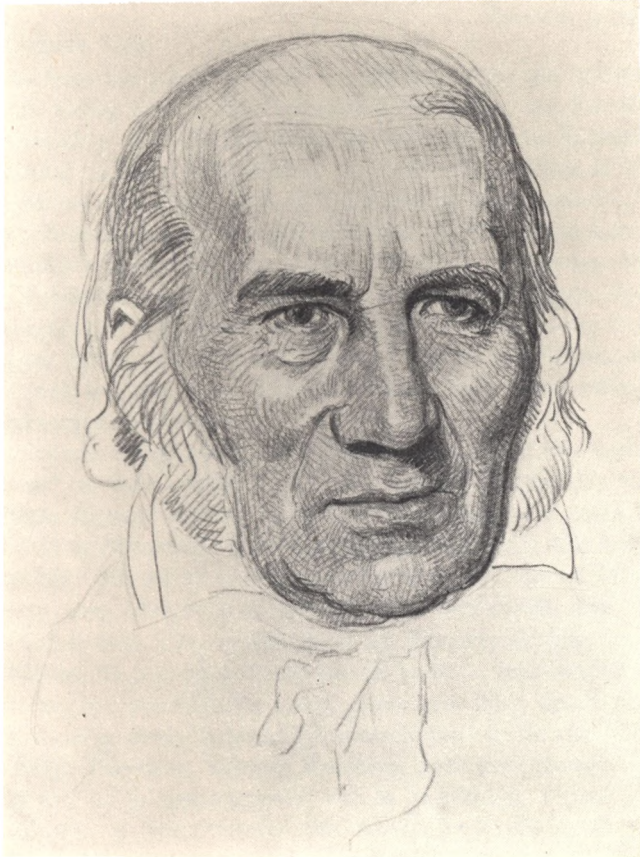
Eet Sted var der imidlertid i Vinter som forrige Vinter, hvor man i Ugens Løb saae mange af Vennerne . . . Det var ved *Grundtvigs* kirkehistoriske Foredrag over Tiden fra *Gregor d. St.* til *Luther* . . .⁵ Jeg var henne hos ham i Fredags og fortalte ham lidt om, hvordan vi havde det, for han har ikke kunnet overkomme at komme herud, efter hans eget Sigende paa Grund af Travlhed med Sangværket, Foredrag, Præken og Middelalderens Historie, som der kommer en ny Udgave af. Man kan jo heller ikke nægte, at det er mange Jern i Ilden paa eengang . . .

Altid din gamle Ven
Carl Grove.

R.A.

¹ Ingemann døde 24/2 1862. ² P. Rørdam var fra 1855 sognepræst i Kongens Lyngby. ³ Haandbog i Verdenshistorien I–III, 1833–43. ⁴ Her menes teologiske kandidater. ⁵ Jfr. brev 18, note 17.

**N. F. S. Grundtvig
Portrætstudie af P. C. Skovgaard 1847
Frederiksborgmuseet**

24. Forstander Carl Grove til kapellan C. Spleis.

Marielyst 14 April 1863.

Kjære trofaste Ven!

Jeg vil nu begynde paa et Brev til . . . jeg har været saa ophængt med Arbeide som aldrig før . . . Om Morgen fra 8 til 9 frit Foredrag, fra 9 til 10 Fortælling af Fædrelandshistorie, fra 10½ til 12 Skjønskrivning og Forelæsning af danske Forfattere, fra 2 til 3 Fortælling af Verdenshistorie, 3 Aftener om Ugen fra 8 til 9½ Læsning med Eleverne, Tirsdag Aften *Grundtvigs* Foredrag over Kirkehistorie, Fredag Aften fortæller jeg selv Kirkehistorie her hos mig for nogle af Eleverne, og Lørdag Aften fortæller jeg Verdenshistorie hos Fru *Holm*. Saa naar du lægger dette sammen og betænker, at jeg behøver nogen Tid til Forberedelse og Bevægelse, som jeg tager ved at gaae lidt ind og see til *Sophie* om Eftermiddagen¹, saa kan du nok forstaae, hvad Tid der i Vinter har kunnet blive tilovers til min sædvanlige Brevvexling . . .

Hvad der strax i Begyndelsen af Vinteren vakte stor Opmærksomhed i „hele Byen“ og ikke mindst i den grundtvigske Kreds, det var nogle Forelæsninger *Rasmus Nielsen* holdt over *Grundtvigs* historiske Betragtning af Oldtid og Nyaarstid og deres gjensidige Forhold². Alle Folk strømmede naturligvis til, for at faae dem at høre, og der var en Mængde af vore Venner, som besøgte dem. Jeg var ikke deriblandt, dels fordi jeg ikke godt kunde faae Tid, og dels fordi jeg ikke bryder mig om at høre *Rasmus Nielsen*, da jeg ingen Tillid har til ham . . . han løftede *Grundtvig* til Skyerne, og vore Folk var meget glade over ham, den Gamle med, og han da navnlig over, at en af „Professorerne“ turde paa selve Universitetet holde Foredrag, rosende Foredrag over den grundtvigske Anskuelse, og det er jo ogsaa ganske vist et mærkeligt Tidens Tegn, et Vidnesbyrd om, at den grundtvigske Anskuelse i videnskabelig Henseende har vundet Fremgang, saa en Æsthetiker som *Rasm. Nielsen* ikke kan nægte den sin Beundring . . . der blev ganske vist Intet sagt om *Grundtvig* og hans Virksomhed, som ikke er bleven sagt og skrevet mangegange . . . Det var ligesom en lille Ruus, Folk fik, der kun efterlod Mathed den næste Dag . . . den Gamle var som sagt glad derover, saa han endogsaa kom til at omtale dem ved sine kirkehistoriske Foredrag . . .

Hvad Skoleholdet i Vinter angaaer, saa er det Gud skee Lov! gaaet godt. Vi har havt 18 Elever, og Fleertallet iblandt dem var flinke Folk. Der var navnlig et Par Jyder fra Aarhus-Egnen, som var særdeles flinke og fik megen Indflydelse paa de Andre. I Begyndelsen gik de naturligvis som sædvanlig i Hold, da dels Kristendom og dels „providsielle For-

domme“ skilte dem ad, men efterhaanden smeltede de herlig sammen, saa ogsaa de, som ikke vare Kristne, holdt sig til de Kristne og lærte at kjende Kristendom i en virkelig menneskelig Skikkelse, og ikke som noget, der vilde lægge Aag paa dem eller nøde sig paa dem . . .

. . .³ Jeg er oftere i Vinter kommen til at tænke paa den Sag og er foreløbig kommen til det Resultat, at det er skidt med hele den seminaristiske Dannelse, saa der er ikke noget at stille op med de Folk, og de eneste Steder, hvorfra man tør haabe at faae Børnelærere, der kan gaae an, er aabenbart Høiskolerne. Jeg glæder mig da ogsaa ved at have 2 paa Stabelen . . .

Grundtvig . . . har det godt og har havt det mærkværdig godt hele Vinteren. Vi har da ogsaa seet en lille Smule til ham herude, for han var her 2 Gange i de sidste fjorten Dage, vi holdt Skole og talte rigtig hjerteligt og smukt til vores Ungdom, og han indbød saa dem alle hen til sig den sidste Aften, de var her, og det var rigtig yndigt, vi sang, og der blev talt lidt, jeg troer neppe nogen af dem glemmer den Aften, om de saa bliver aldrig saa gamle . . .

I Anledning af mit Bryllup⁴ er her fuld Travlhed med Haandværksfolk, hele Leiligheden nedenunder skal jeg have, og den bliver nu gjort istand. Jeg har ogsaa faaet Lønnen forhøiet til 840 Rd.

. . .

Din gamle Ven

Carl Grove.

R.A.

¹ Efter J. F. Fengers død var familien flyttet til København. ² Professor Rs. Nielsen holdt i forårssemestret 1863 2 ugl. forelæsninger over kirkehistoriens filosofi. ³ Her omtales nogle skuffelser, bl. a. med seminarist A. K. Lund som lærer. I denne anledning beklager Grove sig over seminaristerne som „race“. ⁴ 24/7 1863 med Sofie Fenger.

25. *Forstander Carl Grove til kapellan C. Spleis.*

Marielyst 29 Marts 1864.

Kjære gamle Ven!

. . . Jeg havde . . . kort før Dannevirkes Rømning faaet skrevet en temmelig Deel af et større Brev i gammel Stil . . . men saa kom den 6te Febr., og siden har jeg ikke sat Pen til Papir uden den haardeste Nødvendighed . . . Mine Breve til dig har, om just ikke været Stykker af min egen Levnetsbeskrivelse, saa dog noget henimod, og det føler jeg godt, mine fremtidige Breve idetmindste ikke paa den Maade vil blive . . .

Med Skolen er det gaaet særdeles godt i Vinter. Ikke alene har vi havt

mange og flinke Elever (25), men jeg har ogsaa været heldig med min Medhjælper, en Seminarist *Christensen* fra *Jellinge*, som baade er dygtig og flittig¹ . . . Da jeg ikke tør gjøre Regning paa Sommerskole, reiser *Chr.* nu til *Mai*, og jeg skal igjen see mig om efter en Andenlærer . . . Du kan nok tænke, at Krigen har taget Hul paa Eleverne, her har som sagt været 25, men 9 er reist enten til Hæren eller hjem i de Udkommanderedes Sted. Af de 25 var de 12 Jyder, men ingen af dem var fra Vendsyssel . . .

Hvad Krigen angaaer . . . er der dog et Par Ting, jeg vil gjøre dig opmærksom paa, og den ene er, at de Gade-Uordener, her forefaldt, ingenlunde var al den Omtale værd, de fik . . . det bedste Beviis paa, hvor ubetydelige de igrunden var, synes jeg er det, at de bogstavelig *sprøitede* Folk fra hinanden . . . Det Andet, jeg tænker paa, er at der ganske vist har været Forræderi fra Overbefalingens Side . . . Siden Dannevirkes Rømning har der hidtil kun været saare lidt at glæde sig over, skjøndt for mig har det altid været noget, at Tydskerne har tabt meget . . . Men med alt det, at man saaledes samler møisommelig sammen Alt, hvad der kan muntre en Smule, saa er og bliver Trykket der dog, Gud give, det maa snart være forbi, ja Gud give os en snar og fuld- stændig Seier med en god Fred!

En Glæde af en anden Slags har jeg havt i denne trange Tid; den første af mine Elever er bleven valgt til Folkethings-Mand. Han hedder *Lars Dinesen* og slog *Søren Jensen* af *Rude*². Det er en dygtig og vel- talende ung Mand, og mærkeligt nok i hans egen Kreds havde de faaet Øie paa ham og Tillid til ham, og da Misfornøielsen med *Søren Jensen* var stor hos mange, fik han en Opfordring til at stille sig, som han efter- kom, og han seirede trods store Anstrængelser fra *J. A. Hansens* Side for at holde paa den Anden. Det er en Side hos „Bondevenerne“, som jeg rigtignok daarlig kan med, den, som her kom frem, for *J. A. Hansen* kjendte nu godt *L. Dinesen* og veed godt, at han er baade en hæderligere og dygtigere og mere frisindet Mand end *S. J.*, men han er ikke af det Slags, man kan gaae med i Lommen, og det er det Slags, disse Parti- Mænd holder meest af. Det gjælder nu naturligvis ikke blot Førerne for Bonde-Partiet, men alle mulige Parti-Mænd, hvad Navn de saa føre. Imidlertid her hjalp det ikke . . . Naa, nu kommer det an paa, hvad han duer til i Rigsdagen, men du kan da nok forstaae, at det var en Glæde for mig, at han blev valgt, og det er jo en stor Nødvendighed, om det ellers skal gaae fremad i fri folkelig Retning, at der kommer friske Kræfter ind paa Rigsdagen . . .

Grundtvig . . . har ikke været herude siden Novbr., men foruden at vi

Gudskelov kan høre ham hver Søndag, saa sees vi ogsaa ellers, for det er nok det Sted, hvor vi oftest kommer. Ja jeg kommer lige til at tænke paa, hvor ilde vi var faren, dersom vi ikke kunde høre ham, for *Fenger* kan jo ikke egentlig tilfredsstille os, og *Køster*³ troer jeg slet ikke, vi kunde høre . . .

Din gamle Ven

Carl Grove.

R.A.

¹ Den 21-årige Martin Kristensen, senere lærer og fra 1896 medforstander på Gedved Seminarium. ² Den 25-årige Lars Dinesen, elev fra Grundtvigs Højskole 1859–61, blev 5/3 1864 i Ruds Vedby-kredsen valgt til medlem af Rigsrådets folketing. I folketinget sluttede han sig til det grundtvigsk farvede nationale Venstre, men blev senere Højremand. 1883–1914 var L. D. formand for Grundtvigs Højskoles bestyrelse. † 1914. ³ Kr. Køster var efter P. O. Boisens død 1862 blevet kapellan hos Grundtvig.

26. Professor J. Holbech til Kultusministeriet.

. . .¹

Kjøbenhavn, d: 19de Marts 1865.

Læreanstaltens Forstander, Kand. theol. Grove, examinerede i Dansk og Fædrelandshistorie; hans Medhjælper, Hr. Andersen², i Geographi; personlig prøvede jeg samtlige Elever i dansk Boglæsning, idet jeg tillige samtalede med de fleste af dem om Indholdet af det Læste . . .

Da Høiskolen optager alle Elever, der melde sig, uden at stille nogen Fordring til Modenhed eller Forkundskaber; da Eleverne, som ovenfor anført, ere af en meget forskjellig Alder og vistnok ved Optagelsen staae paa et forskjelligt Trin af aandelig Dygtighed, er det en Selvfølge, at Resultatet, der naaes, tilmed da Opholdet paa Høiskolen efter min Formening er for kort, er meget forskjelligt, naar Udbyttet skal beregnes efter de positive Kundskaber, Eleverne under Opholdet paa Høiskolen have erhvervet sig. Dertil kommer, at hele den aandelige Retning, som hvis Repræsentant Grundtvig staaer paa Kirkens og Skolens Omraade, mere stiller sig Meddelelsen af Ordet til Opgave, end Tilegnelsen af samme hos hver enkelt Tilhører eller Elev. Læreren examinerer sjældent i den almindelige Forstand; han holder som oftest et Foredrag f. Ex. over en Periode af Historien, eller, naar han, som han udtrykker sig, indleder en Samtale over et eller andet sprogligt eller historisk Æmne med sine Elever, er det dog i det Væsentlige Læreren, der fører Ordet; Eleven derimod faaer sjældent Leilighed til at give et sammenhængende Svar. Disse Bemærkninger finde efter min Formening ogsaa deres Anvendelse paa Bondehøiskolen paa Marielyst; i denne Aand arbejder baade For-

standeren og Andenlæreren, der iøvrigt begge gjøre et godt Indtryk, og af hvilke Forstanderen gennem en Række af Aar har været mig bekendt som et flinkt og samvittighedsfuldt Menneske; men hele den Maade, hvorpaa de i min Nærværelse anstillede Prøven, foranledigede mig netop selv til at overtage Examinationen først i dansk Læsning og senere i Geographi, hvorved jeg da overbeviste mig om, at det vundne Udbytte, naar Hensyn tages til bestemte positive Kundskaber, var meget forskjelligt for de enkelte Elever. Læsningen var dog i det Hele taget korrekt og ret forstandig for den større Deel af Eleverne, hvorimod der ikke var Tale om grammatiske Kundskaber. De skriftlige Arbejder var langt fra fri for Feil, hos enkelte fandtes der endog større Synder mod Retskrivningen, men de vidnede dog om en agtværdig Bestræbelse for at bringe Eleverne til med antagelig Færdighed og Korrekthed at opsætte sine Tanker skriftligt. Baade Retskrivnings- og Skjønskrivningsbøgerne vare reenligt og ordentligt holdte. Det Samme gjælder ogsaa om de fremlagte Tegnebøger, der indeholdt de første Begyndelsesgrunde til geometrisk Tegning. De skriftlige Regneopgaver vidnede om, at i det Mindste Enkelte af Eleverne havde opnaaet god Færdighed i praktisk Regning.

Jeg lod mig ogsaa Elevernes Værelser forevise og gennemsaae Skolens Bibliothek, der, som man kunde vente, repræsenterede en noget eensidig Retning i Literaturen, men dog indeholdt mange gode og nyttige Bøger.

Naar jeg skal udtale en almindelig Dom om Lærestalten og dens Virksomhed, er det min Mening, at der af Forstanderen og hans Medhjælper arbeides med Iver, Lyst og god Villie for Sagen og det Maal, man har sat sig, men tillige, at man maaskee ved andre Midler og en noget anden Methode vilde kunne opnaae større Resultater. I ethvert Tilfælde troer jeg, at de fleste Elever ogsaa under de nuværende Forhold med Nytte kunne besøge Høiskolen, især naar Opholdet paa samme kunde udstrækkes til den dobbelte Tid, og at de til Hjemmet fra Skolen ville medbringe et aabent Øie for Noget, der tidligere var dem ubekjendt, og en Lyst og Kjærlighed til boglig Læsning og aandelig Beskjæftigelse, der kan have sin store Betydning for dem gennem hele deres Liv.

Jeg bør endnu tilføie, at min Embedsstilling, skjøndt jeg har havt Leilighed til at lære de meest forskjellige Underviisningsanstalter (at kjende), aldrig har bragt mig i Berøring med nogen Bondehøiskole, og at jeg saaledes ikke kan anstille nogen Sammenligning mellem denne og en lignende Lærestalts Virksomhed og Resultater.

Underdanigst

J. Holbeck.

R.A. Kultusmin. 2. eksp. kontor 1865, journ. nr. 161.

¹ Professor J. Holbech var fra 1860 direktør for borger- og almueskolevæsenet i København og besøgte efter ministeriets opfordring 17/3 1865 Marielyst på amtskoleledirektørens vegne. Skolen havde i vinteren 1864-65 20 elever, i alderen 15-29 år. ² Seminarist N. K. Andersen jfr. brev 20, note 2.

27. Forstander Carl Grove til kapellan C. Spleis.

Marielyst 26 Mai 1865.

Kjære Ven!

...

Her har vi det Gudskelov godt. Jeg veed ikke, om jeg fortalte dig i mit forrige Brev, at vi i Vinter har havt 22 Elever, og i Sommer har vi 8 ; saa det er fornøieligt, og det Bedste er, at det er flinke Folk . . . Jeg er saa godt fornøiet med *Andersen* ; han passer sine Ting godt, og jeg synes slet ikke, han er opblæst eller vigtig, som Seminaristerne jo ellers almindelig er . . . Ellers har det jo været en afskyelig Tid denne sidste med al den Ondskab og Løgn, som for at ophidse Folk er bragt til Torvs baade af store og smaa Blade, men værst har dog Fædrelandet og Dagbladet været, og navnlig har det første overgaaet sig selv i Grovhed og nederdrægtige Beskyldninger mod hæderligere Modstandere. *Ploug* har endogsaa været ude hos „den Gamle“, for at bede ham skrive imod *Grundtvigianerne* !! Det lykkedes naturligvis ikke, men det . . . viser, hvorledes de Karle har brugt alle mulige Midler for at faae et Fleertal, der vilde berøve Folket Valgretten . . .¹

Grundtvig er Gudskelov saa rask som jeg ikke synes, han har været i mange Aar, det er det Sted, vi kommer oftest . . .

Din Ven

Carl Grove.

R.A.

¹ Her sigtes til grundlovskampen forud for valget til Rigsrådets folketing 30/5 1865.

28. Forstander Carl Grove til kapellan C. Spleis.

Marielyst 16 Sept. 1865.

Kjære Ven!

...

Hvad Vennemødet angaaer¹, saa gik det meget fornøieligt, og der blev sagt rigtig meget Godt, navnlig af *Grundtvig*, som talte adskillige Gange hver Dag . . . *Grundtvig* . . . kom til at udtale sig noget om vor Folkelighed. Det var meget godt, men der var intet Nyt . . . derimod forbausede han mig høilig ved at føie til, da adskillige havde talt lidt om det Folkelige : „Det har forbauset og næsten bedrøvet mig, at ingen af de, der har

talt om det Folkelige, har nævnet en Mand, der har ladet Modersmaalet lyde høit og kraftigt som ingen Anden“ (saaledes troer jeg Ordene faldt, men jeg er ikke sikker paa det Sidste), „jeg mener *Kold* i Fyen“. *Kold* var tilstede og blev sikkert nogle Tommer høiere ved den Roes, og det fortsattes ude hos *Grundtvigs*, hvor der ved Bordet blev holdt et Par Taler til hans Priis. Dette forbausede mig endeel, som du nok kan tænke, efter den Mening, jeg har om *Kold*, og den er ingeniunde bleven omstødt ved Gr.'s Ord om ham, og det forundrede mig især, fordi Gr. jo har gjort det stærkere gjældende end nogen Anden, at det er af Virkningen Aarsagen skal kjendes, paa anden dansk det er Eleverne, som skal vise, hvordan Skolen er, og jeg troer rigtignok ikke Gr. kjender stort til *Kolds* Elever uden gennem Frk. *Pio*², og jeg mener endvidere, at dersom det er rigtigt, hvad Gr. sagde, saa maatte ogsaa vi andre have mærket endeel til *Kolds* Elever baade i Rigsdagen og udenfor . . . Denne Sag har nu rigtignok ogsaa en anden Side . . . Idet nemlig Gr. saaledes fremkom ved *Kold*, fældte han jo med det samme en Dom over os andre, og skjøndt jeg godt veed, det var ikke „den Gamles“ Mening, kom det dog i de tilstedeværende opvakte Bønders Øine til at see ud, som han mente *Kold* egentlig var den Eneste, der udrettede noget . . . Jeg blev rigtignok lidt ked deraf i Øieblikket, men siden er jeg dog bleven roligere ved den Tanke, at jeg hidtil ikke har nydt megen Understøttelse af Grundtvigianerne idetmindste de Ældre, men har regnet og vil fremdeles regne paa hele det danske Folk. Der var ogsaa en anden Tanke, som faldt mig ind. Der er mange herinde, som gjerne vil bruge *Kold* til at slaae mig med, og det kan gjerne have lidt Deel i hvad der skete ved Vennemødet, men med Guds Hjælp beholder jeg vel Gr.'s Tillid og Venskab, og saa bryder jeg mig ikke om det Andet.

Din gamle Ven

Carl Grove.

...

R.A.

¹ Det årlige vennemøde af Grundtvigianere omkring Grundtvigs fødselsdag 8. september. ² Om det indtryk, Frederikke Pio efter i flere år at have opholdt sig i Grundtvigs hus, fik af *Kolds* højskole, se *Kold-Pedersen* s. 314 ff.

29. Forstander *Carl Grove* til kapellan *C. Spleis*.

Marielyst 6 Februar 1866.

Kjære gamle trofaste Ven!

...

Her paa Skolen gaaer det Gudskelov godt. Vi har for Øieblikket 24 Elever hjemme og 1 paa Hospitalet, og 1 er reist efter 3 Maaneders Op-

hold. Det giver 26, det største Antal, her nogensinde har været. Jeg er jo saa lykkelig ved det, jeg har *Andersen*, for han er baade tro og dygtig . . . Vi har nærvæd Halvdelen Jyder blandt Eleverne, men mærkværdigt nok er Sjællænderne i Vinter de dygtigste . . . De er dels fra Nordsjælland, dels fra Egnen mellem *Roeskilde* og *Kjøge*, og det er nogle helt mærkelige Fyre, skjøndt de alle er unge; men lever de og bliver Mænd, faaer vi med Guds Hjælp baade Glæde og Ære af dem. Ogsaa med Forpagteren gaaer det godt idetmindste hvad Bespiisningen angaar, saa ogsaa i den Henseende er der gode Tider for Skolen. Men vi kan jo ogsaa trænge til, at det skal gaae godt, da Høiskolerne jo vrimler frem. Nu er her foruden *Hindholt Triers*¹, *Boisens* paa Møen² og *Hass's* i Hørsholm³ lige tæt ved os, og til Efteraaret bliver der en aabnet paa *Gjeddesdals* Gods, som *Chr. Richardt* skal staae for⁴. Nu er det ikke for det, han bider vist ikke mange Faar, men netop paa den Egn kan han gjerne komme til at gjøre os Skade, og saameget vigtigere er det da, at her Intet skal være at klage paa. En anden Skole paa en Egn, hvorfra vi ogsaa har haft mange Elever, aabnes ligeledes til Efteraaret 2 Miil søndenfor Aarhus af *Jens Nør(re)gaard*, en af *Triers* Venner, som selv har Penge og vil bygge⁵. Kjender du ham? Det er et rart Menneske ligesom *Richardt*, men den jævreste Kjøbenhavner, man kan see, og nok ikke med i Politiken, saa han løber sig rimeligviis en Staver i Livet, da han faaer *Geert Winthers* Folk at slaaes med⁶. . . Vi bliver saaledes Flere og Flere om det, men Høsten er stor, saa naar blot Arbeidet bliver gjort forsvarligt, maa vi glæde os over hver lille Skole, der reises, men det mener jeg rigtignok maa lægges til; thi Kludderi i denne Sag gjør aabenbar stor Skade, som det allerede er at see adskillige Steder . . .

Grundtvig er Gudskelov rask og saa godt ved Mod, som ingen Anden . . . Jeg har da aldrig hørt ham tale saa sikkert og roligt om Fremtiden som en Søndagaften for noget siden, *Jens Jørgensen*⁷ og jeg sad og talte med ham om vor folkekirkelige Stilling. Forresten har vi ikke været der saameget i den seneste Tid . . . der er saa Mange herinde, som seer skjævt til mig . . . imellem os sagt, er det ogsaa en daarlig Anstalt med alle de Fruentimmer, som gaaer derude og falder over hinanden, og jeg maa love for *Grundtvig* og hans Kone, som er mine Venner, men det kan jo godt være, at min Forbrydelse stikker deri.

...

Din gamle Ven

Carl Grove.

R.A.

¹ Vallekilde, åbnet 1865. ² Rødkilde, oprettet 1865 af Frede Bojsen. ³ Denne

skole, der lå i Usserød, havde kun 20 elever og ophørte snart. * Denne skole, „Michael Gjæes Folkehøjskole“, kom i gang 1867 med digteren Chr. Richardt som forstander, men samlede først mange elever, da den under A. Svendsens ledelse fra 1871 førtes videre som Tune Landboskole. * Testrup Højskole. * Om Jens Nørregårds kamp mod Lars Bjørnbaks og Geert Winthers folk se Roar Skovmand: Folkehøjskolen i Danmark s. 169 ff. * Landstingsmand Jens Jørgensen, Bjerregården.

30. *Forstander Carl Grove til Skov-Kirsten.*

Marielyst 12. Marts 1866.

Kjære Kirsten!

Nu er det da bestemt, at vi med Guds Hjælp vil holde Skole for Piger i Sommer, og min Bekjendtgjørelse har allerede staaet i Folketidende¹, som De formodentlig nok seer engang imellem. Vi talte jo allerede derom, da De var herovre i Efteraaret, men jeg vil dog nu lidt omstændeligere forklare Dem, hvorledes det er gaaet mig med denne Sag.

Jeg har i de sidste to Aar faaet mange Opfordringer fra gode Venner baade ad Folket og ad mig til at begynde derpaa, og jeg har længe kunnet see, at det var nødvendigt, der blev gjort noget for Pigerne, thi „Kvinden er Livet i Huset“ . . . og saaledes som Forholdene er, *maa* der hjælpes paa Hjemmene ved at byde . . . hvad de ikke kan faae hjemme . . . De unge Karle dem kjender jeg og veed, hvordan de tænker og hvad de trænger til og kan tage imod, fordi jeg selv har været i den Alder og paa det Udviklingstrin, som de nu er; men Pigerne, dem kan jeg naturligviis ikke kjende, og igrunnen skulde det jo været Kvinder, der holdt Pigeskole. Men paa den anden Side lærer man altid noget ved at have sin Opmærksomhed fæstet paa en Sag, og jeg har, allerede længe før der blev Tale om Pigeskolen, vænnet mig til at lægge Mærke til den Forskjel der er imellem den mandlige og kvindelige Opfattelse af Livet. Jeg har deraf lært, at mens vi Mænd føler en særegen Tilfredsstillelse ved at udfinde Grunden til, at Livet ytrer sig forskjelligt til de forskjellige Tider, saavel som den indvortes Sammenhæng imellem Begivenhederne, saa tiltaler det ikke Kvinderne, men de vil see Kæmperne, for dem er det nok, naar Heltene stilles dem levende for Øie. For at tage et Exempel, mens vi føler en Drift til at undersøge, hvorledes *Grundtvig* er kommen til den Betragtning, han har, hvem der har paavirket ham, hvilken Overensstemmelse der er imellem hans kristelige og folkelige Betragtning osv, saa er det Eder nok, naar I lærer ham at kjende som den store Kæmpe for Kristendom og Danskhed igjennem den jævne Fortælling om hans Liv og Bedrifter. Jeg haaber derfor, at jeg ved stadig at have denne Forskjel mellem Mand og Kvinde for Øie, skal saa nogenlunde

undgaae at byde de unge Piger, hvad der ikke passer for dem. Endelig er jo det *Folkelige* fælles for os alle baade Mænd og Kvinder, vi har jo samme Fæderneland, samme Modersmaal, samme Fædre og Mødre, og Fortællingen derom vil da blive det Første og Sidste. Jeg har ogsaa sikkert mig kvindelig Hjælp nemlig af *Augusta Fenger*², som er en varm dansk og kristelig Pige. Endnu een Betænelighed har særlig fremstillet sig for mig. Hvad om de unge Piger, som kom her, blev forskruede og unaturlige, saaledes som f. Ex. Frøken *Pio*³? Men dér har jeg saa trøstet mig med, at hvor Sligt ikke ligger i Naturen, der troer jeg, det kommer af en forkeert Oplysning. Dersom jeg f. Ex. vilde byde Pigerne den Undervisning, som jeg byder Karlene, og nogen af dem vilde prøve at tilegne sig den, begynde at grunde over Livet og søge at forklare det, saa vilde de aabenbar komme ind paa en ravgal Vei og blive et Slags forklædte Mandfolk; men ved at afpasse Undervisningen efter deres Tarv og Trang haaber jeg med Guds Hjælp at undgaae ogsaa denne Klippe.

...

Hvad der imidlertid har slaaet Hoved paa Sømmet, saa jeg virkelig har faaet Mod til at begynde paa Pigeskolen, det er naturligviis ikke Betragtningerne for og imod, men den Følelse, at noget maa der gøres for dem, og jeg skal fortælle Dem, hvad der maaskee mere end noget Andet gjorde dette klart for mig. Det var sidste Efteraar, at en af mine kjæreste Elever kom til at tale med mig om et Hjerte-Anliggende, der var nemlig en Pige, som han syntes om og tænkte paa at forlove sig med; men i den Anledning sagde han til mig: „Der er ikke en eneste Pige paa hele min Egn, som jeg kan tale med om, hvad der ligger mig paa Hjerte enten med Hensyn paa det Folkelige eller Kristelige.“ Det var mig meget smerteligt at høre, og jeg glemmer det vist aldrig, hvor stærkt et Indtryk jeg fik af, at det var nødvendigt at gjøre noget for Pigerne. Saa kom det saaledes nu i Vinter, at *Sophie* fik Lyst til det ogsaa, og da hun begyndte at opmuntre mig, turde jeg ikke Andet end gjøre et Forsøg. Jeg bad saa Gud forhindre det, dersom det ikke kunde blive til Vel-signelse, og begyndte at see mig om efter kvindelig Hjælp. Da jeg havde sikkert mig den, talte jeg til Grundtvig om Sagen. Jeg var igrunden meget usikker om, hvad han vilde sige dertil; men da vi kom til at tale om det, og jeg udviklede for ham, hvordan jeg tænkte, det skulde være, gik han meget villig ind derpaa, og dermed var Sagen afgjort . . .

De er den Eneste, jeg kjender deroppe, som jeg tør haabe vil tage sig af den⁴ og tale til de unge Piger om den; thi jeg veed godt, at baade *Algreen* og *Spleis* er imod det . . . Tal derfor til de unge Piger om den,

jeg vil da rigtig glæde mig, om nogen af dem kunde faae Lyst og Mod til at tage herover, ikke blot fordi jeg gjerne vil have Elever, men fordi jeg nu engang synes saa godt om „Deres Piger“ *Kirsten*. Imidlertid har jeg jo ogsaa en anden Grund til mit Skriverseri, som nærmest angaaer Dem selv. De husker nok vor Aftale fra i Sommer, *Kirsten*, at blev her Skole, skulde De komme herover, og vel sendte De mig det Bud med *Spleis'*, at De vilde være fri i den Sag, hvad De naturligviis ogsaa skal være, da det kun lidt kunde nytte at faae Dem herover, naar De helst vilde blevet hjemme, men jeg haaber dog endnu, De kommer, og det baade for Deres egen og min Skyld. Jeg mærkede nemlig i Sommer, hvad jeg ikke har iagttaget hos Dem før, at der var vaagnet en Trang hos Dem til at blive oplyst om det Folkelige, og saaledes som De staaer i Deres Hjemstavn, med Indflydelse paa mange unge Piger, mener jeg, det er af stor Vigtighed, at den Trang blev tilfredsstillet. Det, haaber jeg, vilde skee, dersom De kom herover i Sommer, men jeg har ogsaa min egen Fordeel eller dog idetmindste Skolens for Øie ved at opfordre Dem til at komme. Det er jo nemlig saadan, *Kirsten*, at de unge Piger føler sig tiltalte af Dem, og netop derfor vilde jeg ogsaa gjerne have Dem her paa Pigeskolen, da det er mit Haab, at De kunde være et herligt Bindeled mellem Pigerne og mig, hvor De kunde hjælpe mig tilrette med dem, og jeg ligeledes haaber og troer, at De for adskillige af dem kan blive Noget i kristelig Henseende. Derfor maa De endelig komme herover *Kirsten*, og for at der ikke skal vise sig Besværigheder af Hensyn til Omkostningerne, saa vil jeg tilbyde Dem frit Ophold herovre. Overvei det nu og lad mig nu see, De ikke siger nei, men baade selv kommer og tager et Par af „Deres Piger“ med ⁵.

...

Gud i Vold!

Deres Ven

Carl Grove.

Skov-Kirstens arkiv.

¹ Dansk Folketidende. ² Datter af J. F. Fenger. ³ Jfr. brev 28, note 2. ⁴ Sagen.

⁵ Skov-Kirsten kom ikke til Marielyst. Hun giftede sig i 1867 med fuldmægtig C. L. Lomborg, Thisted.

31. Professor J. Holbech til Kultusministeriet.

Kjøbenhavn, d: 18de Marts 1866.

...¹

Idet jeg tillader mig at henvise til min Indberetning fra forrige Aar, skal jeg kun tilføie, at jeg fandt min deri udtalte almindelige Dom be-

styrket ved Besøget iaar. Udbyttet er ikke betydeligt, naar Talen er om en Erhvervelse af positive Kundskaber i de forskjellige Fag, der foredrages. Opholdet paa Skolen er for kort, Standpunktet ved Optagelsen altfor forskelligt, til at der kan arbeides skolemæssigt. Derimod mener jeg, at Opholdet i mange Henseender virker befrugtende og vækkende; Elevernes Synskreds udvides, Lysten til boglige Sysler fremkaldes, og mangen en Elev vil, naar han atter vender tilbage til sin praktiske Livsgjerning, benytte sin Fritid til en aandelig Beskjæftigelse, der ikke kan være uden Betydning for ham selv og den nærmeste Omgivelse. I denne Retning arbejder Skolen paa „Marielyst“, naturligviis noget eensidigt; men da Forstanderen er en samvittighedsfuld Mand og ingenlunde en ubegavet Lærer ville Eleverne altid medbringe et Udbytte til Hjemmet. Læreren taler uden Tvivl for meget *til* Eleverne og for lidt *med* dem; den nødvendige Følge deraf er, at man nok faaer at vide, hvad Læreren har foredraget, mindre derimod, hvad Eleverne have tilegnet sig.

... De fremlagte Examensarbejder i skriftlig Behandling af Modersmaalet bestode i et Stykke Diktat og i en af Eleven valgt Opgave, der for de Allerfleste bestod i en fri Gjengivelse af en læst Fortælling eller et Sagn. To Elever havde været uheldige i deres Valg, idet den ene havde skrevet om „Følgerne af den sidste skjæbnsvangre Krig“, og den anden „om Friheden i Danmark“. Begge Elever var derved komne ind paa et umodent politisk Raisonnement, der naturligviis var kryddret med upassende Omtale af politiske Partier, Grundlovsindskrænkningen o.s.v. Jeg tog deraf Anledning til i alle Tilstedeværendes Paahør at udtale min alvorlige Misbilligelse af de valgte Opgaver og deres Behandling og en bestemt Fordring til at afholde sig fra alt politisk Kandestøberi, der ikke hørte hjemme paa Skolens Omraade. Jeg har anseet det for rigtigt at gjøre Ministeriet bekendt med denne lille Episode, men ønsker ikke, at der fra Ministeriets Side skal udgaae nogen Paamindelse til Forstanderen. Jeg haaber, at min Udtalelse som Ministeriets Tilsynsmand har gjort sin Virkning, og at man i Fremtiden skal blive fri for slige umodne Arbejder med stærk politisk Farve, der unægtelig søge deres Oprindelse i den Aand, der overalt paa Kirkens og Skolens Enemærker rører sig hos Grundtvigianerne.

Underdanigst

7. Holbech.

R.A. Kultusmin. 2. eksp. kontor 1866, journ. nr. 286.

¹ Professor Holbech har 16/3 1866 været til prøve på Marielyst; den overværedes af rigsrådsmedlemmerne N. J. Termansen og P. Nielsen. Skolen havde i

vinteren 1865–66 23 elever. Der blev afholdt mundtlig prøve i Dansk, Historie og Geografi, og professoren gennemså de fremlagte skønskrivnings- og retskrivningsbøger, enkelte regncopgaver og tegninger.

32. *Kirsten Marie Madsen, Tårs, til Skov-Kirsten.*

Marielyst d. 13 juni 66.

Kjære Kirsten!

Ja jeg lovede jo dig, den sidste Gang jeg talte med dig, at sende dig et lille Ord, om hvorledes jeg syndes om at være i Skole, og det kan jeg ikke andet en syndes godt om, thi jeg er som sagt meget glad ved, at vor Herre vendte det saadan for mig at jeg kom her ud; thi det er jeg vis paa, at det var ham som jeg har at takke for, at det vendte nu sig saaledes til, at jeg skulde komme til at høre noget, om vor gamle forfædre og nu saa mange Merkelig begivenheder, som er jo saa magesløst rart at høre noget om, saa naar jeg tænker rigtig over det, saa er det jo forfærdeligt den Sløvhed, og den Dorskhed som det er, og har været over os, som hverken har brøt sig om, hverken det ene eller det andet, men har lat alting jevne sig selv. Ja du maa tro kjære Kirsten, jeg er meget glad ved at jeg er kommen her, og gid der havde dog været nogen af mine venner med mig herude, det skal jeg ikke nægte det vilde jeg grumme gjerne, thi der bliver meget sagt, som du maa tro er Gud ske lov meget Rart, for det er sikkert og vist at man maa høre noget om en Ting, føren man kan lære det at kjende, og holde af, for det gaar jo med det Folkelig, som med de Kristelig i den Henseende, vi maa først høre, Og bliver det virkelig saa til liv for os, saa vi kan føle og fornemme, at det er noget som vor Hjerter kan sige ja til, og det troer jeg Gud ske lov, at det b(eg)jønder nu at røre sig lidt alle vegne, saa de danske Folk begjønder at vogne saa Olgerdanske vogner paa Ny . . . Ja kjære Kirsten, jeg vilde rigtig gjerne, at du vilde komme i det siste Maane(d), thi jeg troer nok, at du vilde synes godt om det, saa vidt jeg kan skjønne, men det forstaaer sig selv, jeg kan jo ikke føle andre en mig selv, men tiden gaaer saa rask saa jeg ved næsten ikke hvor den bliver af, og der ere mange som havde sagt til mig, om at du ikke kom, og om jeg ikke vilde skrive dig til, om at komme, og det har jeg lovet jeg skulde, jeg kan hilse dig fra mange venner, jeg har dog talt med mange, thi vi har daglig besøg af dem her ude, for og vil høre paa os. – Jeg var nemlig ude til Grundtvigs i gaaer, og da talte navnlig Fruen om dig, til mig, og jeg kan hilse dig de har det godt, ja jeg kan jo ikke beskrive saa forunderlig rart som det er at høre

og see den gamle saa livlig som han er, han har digtet en deilig Sang til vi Piger, og det er om Freias Guld Smøkke, som Loke stjal fra hende om Natten da hun sov, og det holt han en lille tale over for os, den Dag som Skolen blev aabnet¹, saa Freia skulde være et forbillede paa, alt det ægte, saa var Loke bevis paa alt det fremmede og det falske, for han var saa snedig og lomsk paa alle maader. Ja jeg vilde grumme gjerne at du kunde komme, og det ved jeg ogsaa at de, til Grove vilde gjerne, thi de har tit tal om dig, og ønskede at see dig her paa Marielyst, og jeg lover at det vilde være godt for vi Piger om vi havde dig til at talte lidt med os, thi vi hører saa meget, saa det var rart at have en samtale engang imellem, for jeg føler at vi mangler en til at slutte os til; men som sagt min Ven, du maa jo selv vælge hvad enten du kan reise eller ei. – Nu maa jeg da slutte for denne Gang, jeg skal hilse dig fra Jens Jørgensen² som var her paa Skolen den dag den blev aabnet, og Frøken NeerGaard har jeg talt med flere Gange, Og Frue Larsen³ havde⁴ har jeg ogsaa talt med flere Gange; Og til Køsters⁵, der har jeg været, de er meget kære Folk, ja der er mange som jeg har talt med, og som har spurgt om dig, hvorledes du havde det, – Nu maa du endelig hilse alle gode venner jeg har det godt. Hils din moder og dine Søskende, og dem til Severins, og til Kresten . . . Hils Spleis . . . og sig til Trine jeg venter meget paa Brev fra hende, thi det er længe siden jeg skrev, jeg vilde gjerne have et lille Ord fra dig snarest muligt thi jeg vilde gjerne vide hvorledes i har det. – Og jeg ønsker og haaber at i har det godt, du være mange gange hilset fra mig, Levvel.

Det glæde (de) mig maa du tro, da jeg hørte at i Kvinder har skreven Adresse til Kongen om at behole Spleis og det skal i have (Tak) for, det var som det skulde være, saa Kongen kan da see og høre, at der er Kvinder i Vensyssel som er lidt kraft i, jeg skal hilse dig fra Frue Grove, hun vilde grumme gjerne du skulde komme, og du skulde nok faae alting frit, og jeg har ogsaa en hilsen fra Andersen⁶ om det samme.

saa dermed Gud i Vold.

Kirsten Marie.

Skov-Kirstens arkiv⁷. . .

¹ Den 8. maj 1866. Talen er trykt i N. F. S. Grundtvig: Taler paa Marielyst Højskole 1856–71, v. Steen Johansen, 1956, s. 83 ff. Digtet „Freias Guldsmykke“ blev trykt i Dansk Folketidende 13/7 1866. ² Landstingsmand Jens Jørgensen fra Bjerregården. ³ Ida Larsen, f. Storm, gift med handskemager N. F. Larsen. ⁴ Således skrevet. ⁵ Pastor Kr. Køster. ⁶ Seminarist N. K. Andersen. ⁷ Brevet er delvis citeret af Asbjørn Malmsten: Bondepigen og bispinden (Vartovbogen 1956, s. 65).

33. Forstander Carl Grove til kapellan C. Spøis.

Marielyst 15 Septbr. 1866.

Kjære Ven!

... Jeg staaer lidt ene med min Betragtning og Bestræbelse for den frie Folkeskole; thi der er efter mit Skjøn saa grumme lidt Forstand paa den blandt Vennerne, de er altfor nøisomme ... paa disse Enemærker er det dog efter min Mening en slem Feil at lade sig nøie i Skolen med en folkelig-pietistisk Opvækkelse, thi den kan og skal give meget mere, og det er vore Venner altfor tilbøielige til; thi saavidt jeg kan see gaaer nu Pietismen igjen paa det folkelige Omraade, og Hovedmanden i saa Henseende er *Kold*, hvis Skolehold gaaer ud paa, som han selv sagde forleden¹, at vække Begeistringen og holde den vedlige. Nu er det jo saaledes, at *Grundtvigs* Huus er fortryllet af *Kold*, og fra dem udgaaer nu det Budskab, at Hans er det ene Rigtige, hvoraf følger, at en Anden, som er af en modsat Mening, kommer til at staae temmelig ene med den ... Du kan nok huske, at jeg ifjor maaskee tog mig *Kolds* Triumftog ved Vennemødet en Smule nær. Det har igrunden gjentaget sig iaar ...

Jeg har Lyst til at sende dig en lille Beretning om vor Feriereise ... Vi kom til Fyen om Lørdagen, som Frikirken (i Ryslinge) var bleven indviet om Onsdagen² ... Det var jo første Søndag i den nye Kirke, og der var fuldt med Mennesker, de regnede, der var en 500. Vi havde glædet os til at høre *Birkedal*, men *Schjørring*³ prækede, og *Birkedal* indskrænkede sig til at sige et Par Ord fra Kordøren efter Gudstjenesten ... Det var naturligviis en ganske egen Ting at komme ind i Frikirken og til den lille Frimenighed, som ikke undlod at gjøre et temmelig stærkt Indtryk paa mig, saa jeg besluttede at være der en Søndag til ...

At komme til Fyen uden at see *Kold* var jo som at komme til Rom uden at see Paven, og *Koeføed*⁴ lovede derfor at kjøre os derover om Tirsdagen saa tidlig, at vi kunde faae et Foredrag at høre. Vi kom der lidt før 10 og blev meget godt modtagne, hvad der var meer, end jeg havde ventet. Den første Time gik saa med, at *Kold* viste os Huset, som er ganske fortrinlig indrettet, og saa var der, som der var blæst baade det ene og andet Sted. Gulvene var, ligesom de havde vasket dem om Morgen, hvad der ikke var Tilfældet, og det uagtet der var 35 Skolelærere hos ham, som anvendte deres Ferie paa denne Maade. Det Eneste, som jeg ikke syntes om ved Husets Indretning, var Sovesalen oppe under Taget, der var ganske som paa en Kaserne, med en 50 Senge eller lidt mere; thi det er noget Kludderi at pakke dem saadan sammen og det baade i Henseende til Sjæl og Legeme. Jeg sagde det ogsaa til ham, og

han indrømmede, at det var ikke det Bedste, men nu var han jo nødt til at beholde det, som det var. Derpaa spiste vi Frokost, og saa kom Tiden til Foredraget. Anledningen til det var nok, at en af Skolemestrene Dagen iforveien havde spurgt om Lovens Forhold til Kristendommen, og det lovede nu *Kold* at klare . . . det blev da Slutningen paa hans Tale, at for os Folk af Hedningestamme var Loven ikke Tugtemesteren.

See, det var jo noget mærkeligt noget at sidde og høre paa, og da *Kold* sluttede sit Foredrag med det Spørgsmaal, om der var nogen, som havde noget at bemærke dertil, saa sad jeg først og lurede lidt paa, om ingen af Skolemestrene havde noget at indvende, men da det lod til at gaae i dem som varmt Brød, saa bad jeg, om jeg maatte have Lov til at gjøre et Par Bemærkninger. Jeg . . . mente jo, at det ingenlunde gjaldt blot Jøderne, men alle Folk, idet det ikke blot var Jøderne, der havde Loven, men den var skreven ogsaa i Hedningefolkenes Hjerter (Rom. 2, 14) . . . Endelig tog jeg lidt fat paa hans historiske Exempler og sagde saa læmpeligt, jeg kunde, at de ikke beviste noget . . . Skolemestrene gloede jo noget paa mig, da jeg saaledes tog mig paa at modsige *Kold*, men han tog det meget godt og sagde, da jeg var færdig, at der var Meget, der talte for min Betragtning, saa „jeg kunde fristes til at gaae over paa Deres Mening, men jeg er der ikke.“ . . . Saa sluttede *Kold* med nogle Bemærkninger om Børneundervisning, som var meget morsomme og indeholdt adskillige gode Vink. Det var i det Hele taget morsomt at høre ham tale med Eleverne, for han har en eiendommelig slaaende Maade at sige mange Ting paa, men adskillige Gange syntes jeg jo rigtignok, det var heelt dagligdags Ting, han kom med som nyopfundnen Viisdom, og hans Hovenhed overgaaer al Beskrivelse . . . jeg maatte hele Tiden tænke paa *Socrates' Ord* til *Antisthenes*:⁵ „jeg kan tydelig see Forfængeligheden kigge ud gennem Hullet paa din Albue“ . . . Kort efter at Foredrags-Tiden var forbi, spiste vi til Middag, og henad Eftermiddagen kjørte *Kold* os over til *Nørre-Broby* . . .

Men hvad synes du saa om Fynboerne og særlig om at være i Fri-menigheden? saaledes spørger du vel . . . de er Fantasi-Folk . . . som saadanne er de barnlige og elskværdige . . . men ganske vist ogsaa mindre dybe end Sjællænderne og let tilbøielige til at lade sig rive hen, hvorfor det ogsaa er ganske naturligt, at *Kold*, som er glimrende, river dem med sig, mens det er temmelig sikkert, at han ikke saaledes kunde trives enten i Sjælland eller Jylland . . . Det er intet Under, at de er glade over . . . deres egen Kirke⁶ . . . men hvor forunderlig skjønt det end saae ud, da vi kom kjørende, at see Veiene vrimle af Kirkegængere, og hvor godt end

Sangen gik derinde, saa kunde jeg dog ikke blive fri for en vis vemodig Følelse derved . . . at denne lille Flok var ligesom udsondret fra den store, og det kan jo godt være, at det kom af, at jeg ikke tilstrækkelig fæstede Øiet paa den ene Tro, den ene Daab, den ene Herre, som forener os med alle nulevende, forudgangne og tilkommende Kristne til een Flok, men vist er det, at jeg havde den, og vist er det ogsaa, at en saadan lille Menighed, stillet som Staden paa Bjerget, er udsat for særegne Fristelser . . .

Din gamle Ven
Grove.

R.A.

¹ Ved det grundtvigske vennemøde 11/9 1866. ² 8/8 1866. ³ Jens Schjørring, Birkedals tidligere medhjælper, der var bleven sognepræst i Hodde og Tistrup. ⁴ H. J. Koefoed, sognepræst i Sdr. Nærå. ⁵ Stifter af den kyniske filosofskole. ⁶ Nazareth-Kirken i Ryslinge.

34. Forstander Carl Grove til Kultusministeriet.

Grundtvigs Højskole 28. Decbr. 1866.

Til det høie Ministerium for Kirke- og Undervisningsvæsenet.

...

Hidtil har ogsaa Sommerhalvaaret paa *Grundtvigs Højskole* været anvendt til at meddele unge Karle en folkelig Oplysning, men ligesom det i sig selv er indlysende, at det ikke kan faae nogen ret Fremgang med Folke-Oplysningen, dersom den ikke kommer ind i Husene, hvad der er særdeles iøinefaldende, naar man tænker paa den opvoxende Slægt, saaledes maatte det ogsaa blive et stort Savn for de unge Mænd, som har faaet en folkelig Dannelse, naar deres Hustruer, deres Børns Mødre og Opdragere, ikke deelte den med dem. Derfor har det allerede længe for Venner ad folkelig Oplysning og Fremskridt staaet som en Nødvendighed, at der maatte gjøres noget for de unge Pigers Udvikling, men Vanskelighederne ved en saadan Pigeskole stod længe afskrækkende for os. Da der imidlertid indløb den ene Opfordring efter den anden, og der allerede var gjort heldige Forsøg paa et Par af de andre Højskoler, saa besluttede ogsaa vi i Tillid til Guds Hjælp, og efter at have sikkret os den nødvendige kvindelige Understøttelse, at indbyde til en saadan Pigeskole i de 3 Sommermaaneder, Mai, Juni og Juli. Det var nu ikke blot Tidens Korthed, som her gjorde det nødvendigt, at Undervisningen blev ikke lidt forskjellig fra Vinterskolens, men selve den kvindelige Opfattelses-Maade maatte medføre det. Formaålet, levende folkelig Oplysning, var

vel det samme og Midlerne forsaavidt ogsaa, som det var Folkesangen og Talen om Menneskelivet, men iøvrigt maatte det gjøre en stor Forskjel, at Kvinderne ikke som Mændene føler Trang til og Glæde ved at efterspore og fatte Sammenhængen i Udviklingen, men igrunnen kun har Glæde af at blive bekendt med de store Enkeltmænd fra de forskjellige Tider. Der kunde derfor ikke være Tale om at fortælle enten Fædrelandshistorie eller Verdenshistorie i Sammenhæng, men kun om at gjøre dem bekendt med nogle af de fremragende Mænd baade i ældre og nyere Tid . . .¹

Ærbødigst
Carl Grove,
 Skolens Forstander.

Biskop N. F. S. Grundtvigs påtegning:

Den 30te December 1866.

Der er forløbet en heel Menneske-Alder, siden jeg begyndte at lægge vore fremfarne Konger paa Hjerte, at især nu, da de selv kaldte Folket til ved en repræsentativ Forfatning at gjøre sin Stemme gjældende i Lovgivningen og i alle Rigets Anliggender, maatte der endelig sørges for en folkelig Oplysning og Dannelse, og hans Majestæt Kong Christian den Ottende besluttede da ogsaa omsider at oprette en saadan folkelig Høiskole i Sorø og at betro til mig Indretningen deraf².

Da imidlertid Kongen strax efter gik bort, havde det doktrinaire Ministerium, blindt for Folkelivet intet snarere at gjøre end at stille dette kongelige Værk i Bero, det vil sige kvæle det i Fødselen. Da min Betragtning af Folkets Trang og Rigets Tarv, derved umuelig kunde rokkes, saa begyndte jeg for 10 Aar siden ved gode Venners Understøttelse paa Marielyst i det Smaa at udføre min gamle Tanke, og da det ikke alene har givet Anledning til Oprettelse af flere saadanne mindre Skoler for den voxne Ungdom; men da ogsaa den Kultus-Minister³, som brød Staven over den store Høiskole i Sorø selv siden, som Skole-Direkteur, undersøgte min den lille paa Marielyst og fandt den værdig til offentlig Understøttelse, saa haaber jeg at det høie Kultus-Ministerium fremdeles vil skjænke den samme Understøttelse, saalænge den behøves og den lille Skole ei findes overflødig.

Ærbødigst
N. F. S. Grundtvig⁴.

R.A. Kultusmin. 2. eksp. kontor 1866, journ. nr. 1049.

¹ Sommerskolen havde 10 elever, der på 2 nær alle var bønderdøtre, vinterskolen 1866–67 har 29 elever, det hidtil største antal. ² Det sidste er en overdrivelse. ³ D. G. Monrad. ⁴ Bortset fra underskriften er Grundtvigs ord dikteret.

35. Forstander Carl Grove til kapellan C. Spleis, Viborg.

Marielyst 3 October 1867.

Kjære Spleis!

Allerførst vil jeg sige dig Tak for sidst . . . Ja jeg var rigtig glad ved at være lidt i Viborg . . .

Fra dig reiste jeg jo til Nørre-Vosborg, hvor vi var en halv Snees Dage . . . Eftermiddagene blev anvendt til Selskabelighed og Udflugter. En af disse gik til Vesterhavet ved Husby Klitter . . . En anden Udflugt gik til *Albr. Sørensen i Staby*¹ . . . *Sørensen* var ganske den Samme som i gamle Dage . . . hans Skolehold har jeg ikke stor Tillid til efter hvad jeg saae og hørte. Der var rigtignok ikke Skole, mens jeg var der, men Lærlingerne var der dog, en 30 Ungersvende, som vilde være Biskolelærere, og som – faaer Penge til for at være paa Skolen. . . . En Timeseddel, der var opslaaet paa Døren . . . saae meget seminarieagtig ud. Jeg gav mig siden ilaw med *Sørensen* om Undervisningen og vilde navnlig vide, om de lærte udenad, men det kunde jeg skam ikke faae ud af ham, for han sagde baade ja og nei . . . der gjøres intet Andet end uddanne Biskolelærere, uagtet Skolen har staaet i over 10 Aar, og uagtet eller maaskee fordi Undervisningen i et halvt Aar kun koster – 5 Rdlr.!!

. . . Endelig efter 5 Ugers Fraværelse kom vi da igjen til det kjære *Marielyst* den 6te September, hvor Gudskelov Alt staaer vel, og hvor det nye Huus snart er fuldfærdigt.

Da vi kom hjem, var Dagens store Nyheder jo *Kierkegaards* Udnævnelser² og *Grundtvigs* Helbredelse³. Hvad den første angaaer, saa var de Fleste glade ved den, men der var ogsaa adskillige, som ikke var glade, selv iblandt vore Venner⁴ . . . For Ministeriet er naturligviis K. en overordentlig Støtte, for han er jo aldeles mageløs i Diskussionen, saa han sætter nok noget igjennem paa Rigsdagen, og dertil er han jo i dansk Henseende en stor Vinding . . .

Hvad *Grundtvig* angaaer, saa er han nu erklæret for fuldkommen rask af sine Læger og tænker paa at begynde igjen. Jeg var hos ham i Lørdags (mit Brev er som sædvanlig skrevet i flere Hold) og talte med ham i flere Timer. Jeg synes, han var ganske den Gamle, men han er aabenbar

svagere end før sin Sygdom og det baade paa Sjæl og Legeme, saa jeg troer ikke, han har nogen Virksomhed foran sig . . .⁵

Hvad ellers angaaer Forholdene herovre, saa veed du nok, at vi lever saa temmelig udenfor den, ja hvad skal jeg kalde det, den „rigtig grundtvigianske“ Kreds i selskabelig Henseende . . . for den Sludder, der er, gjør du dig intet Begreb om. Jeg antager, det for en Deel kommer af, at der er saa mange især Fruentimmer i den, der Intet Andet bestille end Athenienserne (Acta⁶ 17. 21) . . .

Hvad Forholdene her i Hjemmet angaaer, saa er det nye Huus næsten færdigt, og et deiligt Huus er det, Gud give, vi maa faae det fuldt nu til November . . .

Din Ven *Carl Grove.*

R.A.

¹ Jfr. brev 9, note 1. ² 4/9 1867 blev biskop P. Chr. Kierkegaard udnævnt til kultusminister i den hensigt at få gennemført en valgmenighedslov. ³ Grundtvigs sindssygdом var kommet til udbrud i Vartov Kirke palmesøndag 1867. ⁴ Grove nævner Fred. Barfod, Niels Lindberg og Sofus Høgsbro. ⁵ Grove og Grundtvig drøftede spørgsmålet, om Grundtvig, som havde søgt sin afsked, da han blev syg, skulle udtræde af folkekirken, hvilket Grove stærkt frarådede. Grundtvig gav ham ret og tilføjede, „at Alt jo tydede paa, at Vorherre vilde, vi skulde blive. Det viste baade Udviklingen i det Hele og *Kierkegaards* Udnævnelse, „som vi jo maa betragte som et halvt Vidunder““. – Men spørgsmålet, som optog „Vennerne“ stærkt, drøftes videre i Groves følgende breve. ⁶ Apostlenes Gerninger.

36. Forstander *Carl Grove* til kapellan *C. Spleis*.

Marielyst 20 Novbr. 1867.

Kjære Ven!

. . . Hvad Skolen angaaer, saa har vi ikke mere end 17 Elever, ikke en eneste Vendelbo . . . Grunden til det ringe Elev-Antal, antager jeg nærmest, er de mange nye Skoler tildeels paa Egne, hvorfra vi har haft en Deel Søgning, saaledes som *Nørregaards*¹, *Kragballe*² og *Jakobsens* ved Frederiksborg³ . . . Folkene, vi har, er forresten særdeles flinke . . . Iøvrigt gaaer Undervisningen ligesom ifjor kun med den Forskjel, at *Sophie* læser høit for dem ogsaa om Formiddagen, og *Andersen* fortæller Fædrelands-historie i mit Sted . . .⁴

Din Ven

Carl Grove.

R.A.

¹ Testrup. ² cand. theol. C. M. Kragballe var 1867–68 forstander for den nyoprettede Vejstrup Højskole i Sydbyn. ³ Freerslev Højskole, oprettet 1867 af cand. theol. Otto Jacobsen. ⁴ Grove havde p.g.a. sygdom måttet indskrænke sit timetal.

37. *Biskop N. F. S. Grundtvigs påtegning på forstander Groves beretning til Kultusministeriet.*

Store Tuborg d. 7de Januar 1868.

Det var først Aar 1856, jeg ved dyrebare Vennegaver kunde sætte den folkelige Høiskole-Tanke i Kraft, hvis Udførelse i Sorø Kong Christian den Ottende vel havde besluttet, men Marts-Ministeriet strax sat i Bero, og kun i 12 Aar har da den folkelige Oplysning havt Lejlighed til at vise sin Ægthed. At imidlertid det Danske Folk har fundet denne Oplysning efter sit Hjerte, det har de mange Høiskoler af samme Art, som ved Folkets Understøttelse er opstaaede, tilstrækkelig bevist saa jeg trøstigt tør anbefale Høiskolen paa Marielyst til fremdeles at nyde godt af den gavmilde Understøttelse fra det høie Kirkeministerium, som den har været lykkelig nok til at nyde, men ei endnu er bleven lykkelig nok til at undvære.

Ærbødigst

*N. F. S. Grundtvig*¹.

R.A. Kultusmin. 2. eksp. kontor 1868, journ. nr. 33.

¹ Bortset fra underskriften er Grundtvigs ord dikteret.

38. *Rasmus Nielsen, Lerdrup*¹, *til forstander Carl Grove.*

Lerdrup den 5 April 1868².

Kjære Grove.

Tiden trækker langt hen inden de for svar på deres brev, de kan tro, at di bleve glade ved at høre, at di kunde komme over på deres skole navnlig Jens Hansen³, hvem jeg troer også vel fo mest ud af det, han er den mest begavet men også den mest ensidig, så der vel blive noget at arbeide på, han er i politisk henseende Nasionalliberal og Skandinavisk efter den Rosenberisk⁴ tankegang hvilken engen ander er, han er lit maglig af sig til at arbeide, det vel sige i oplysningssager, men jeg håber, at dette skrit skal hjælpe ham, for de er en karl der har forstan i panden og hjertet på det rette sted. Brandt⁵ derimod er lit mere folkepartisk, men har engen rigtig grond under føderne, er ikke så Skandinavisk, har ikke så stor forstand, men er vist lit mer arbeisom, han er, så vit jeg forstor at bedømme dem, et følelser-Mennesk og Jens et forstans menneske. De er nu den bedømmelse jeg gir dem i mine tanker om den passer ved jeg virkelig ikke, en ting ved jeg, og de er, at di trænger til at komme over til dem. Møller⁶ har holt Verdenshistorisk foredrag i venter, en aften om ugen, den sidste Aften fortalte han om Karl den XII af Sverig

Peter den store af Rusland og kom til at omtale Englands parlement, hvor han beskrev os di to partier, Torrier og Vigger, som han sammenlignet ved vores August^{8a} . . . og bondevenner (o : materiel) med den forskjel, at di første var Nasional begge partier og vores ikk(e) jeg kunde nu ikke samstemme med ham om den bedømmelse, jeg syntes at efter den beskrivelse, så svarte di til Embedspartiet og di Nasional venstre her hos os ; jeg vilde gjerne bede dem om at sige mig deres mening der om. Møller mente nu at der var ikke stor forskjel på di Enggelske partier.

Kjære Grove De kan tro at jeg blev glad ved at se Sven(s)keren⁷ har besøgt deres Skole, ved at høre om hvordan det går over hos eder, når jeg høre eller seer noget fra marielyst, så er det ligsom mit hjerte blev større og mer modtagligt. jeg tæncker at det er et pust af den milde And's lof(t)ning som var der over i vor Skole. Jeg syntes ikke godt om Svenskerens beskrivelse om Hindholms Skole. jeg har læst nogle aftenforedrag af Nielsen⁸ i Dansk landbotidende, og jeg synes at di smager efter den endre Mision, og det hele er så piattevon⁹.

Nu til Slutning vel jeg bede dem om at hilse vor Kjære Andersen og alle deres Elevere og sig til dem, at hvis di synnes nu at venteren er gået for hurtig for dem, så skal di ikke være bange for at gøret om igjen til næste ård. hvem der kan fo penge der til for det er en god Sparekas. for der er nok at bruge sine kræfter til når di kommer ud i Samfonslivet. og di som er mindre bemidlet kan kond trøstig gå ud og tage fat på den lile gjerning, for den sten som er for stor den for mand at lade ligge og husk på at en lile tue kan velt et stor læs og mange bekke små udgjør en stor Aa

Vel de ikke hilse Rasmus fra Spøtrup¹⁰ om at besørge mig dette brev og bede ham om, at tage disse Skøtter¹¹ med hjem, som der er skreven om i brevet og hvis han har så mange penge, han da vilde betale dem, di vel koste 12 til 13 Rd hvis han ikke kan må jeg så ikke bede dem om at betale dem, for jeg vilde gjerne være fri for at betale disse postpenge, men hvis Rasmus kan ikke betale pengene, skal jeg nok sende dem over med det første. Med håndværket går det godt jeg skal have en Sven og en dreng til Mai. Til November skal vi fløtte ud på Gylling Mark og overtage min Svigefaders Eiendom hvor vi kan have to køer De og deres kone vær hilset fra deres Ven

R Nielsen
og familie.

Groves arkiv.

¹ Rasmus Nielsen fra Gylling var i vinteren 1864-65 som 27-årig elev på Grundtvigs Højskole. Han var siden væver i Lerdrup nærved Gylling. ² Brevet er dateret

1867, men poststempellet viser, at brevet er afsendt 6/4 1868. ⁸ Elev 1868–69, 26 år gl., senere gårdmand i Gylling. ⁴ Den ivrige skandinav, dr. phil. Carl Rosenberg havde i 1865 stiftet et nordisk samfund. ⁵ Brandt Nielsen fra Søby, elev 1868–69, 29 år gl. ⁶ Otto Møller (1831–1915) præst i Gylling siden 1860. ^{7a} Augustforeningen fra 1864 omfattede konservative godsejere og embedsmænd. ⁷ Den svenske dr. O. V. Ålund besøgte i vinteren 1867–68 danske højskoler og skrev derom i „Aftonbladet“. Artiklerne blev gengivet i „Dansk Folketidende“. ⁸ Chr. Nielsen, Hindholm. ⁹ pjattevoren, snakkende. ¹⁰ Rasmus Pedersen, elev 1867–68. ¹¹ Væveskytter.

39. Forstander Carl Grove til kapellan C. Spleis.

Anden Paaskedag 1868¹.

Kjære Spleis!

...

Ja vi er da ogsaa snart færdige med vore Lærlinge, og Gudskelov, det er gaaet godt ... ogsaa med mit Helbred ... Vi har ogsaa havt Besøg af gode Venner, som de Unge har været glade ved at see og høre. Saaledes har *Rørdam*, *Birkedal*, *Sveistrup*, *Appel*, *Kierkegaard* og *Bjørnstjerne Bjørnson* været her, og det er jo fornøieligt for Eleverne at gjøre saadanne Mænds Bekjendtskab, hvis Virksomhed de er kommen til at beundre. Vi har ... havt mange gamle Elever (7) deriblandt 4 fra forrige Vinter ...²

din gamle Ven

Grove.

R.A.

¹ 13/4. ² Grove omtaler derefter, at to af dem skal ud som friskolelærere og at en elev fra ifjor holder friskole hos præsten Andr. Leth i Olstrup i Sydsjælland.

40. Søren Pedersen Mose, Håstrup¹, til forstander Carl Grove.

Håstrup den 22de April 1868.

Kjære Grove.

Atter iår kan jeg med glæde melde Dem, at en af mine sødstre „Johanne Marie“, har isinde at reise over til Marielyst i sommer, tilligemed en anden pige her fra Håstrup, som vel allerede er anmeldt². Og jeg beder Dem undskylde at vi ikke har anmeldt det før, men vi håber, at der ikke skal være noget tilhinder for at de kan komme, da De nu har fået plads til flere, om det skulde være der var mange anmeldt.

Det er ret en glæde at se, hvorledes livet efterhånden vågner hos flere her i vor lille by, og den tanke, at de ikke alene leve for at passe deres jord og kreatur, får indgang hos dem, så der snart er ret mange herlige mennesker her i byen. –

Dog er her endnu mange, som er ganske sløve, og har hverken tid eller penge at ofre til den sag, og tillige nogle modstandere, som dog igrunder ikke véd, hvorhen de skal holde sig; men oftest i krogene tale ilde om det; men vi lade os ikke i mindste måde forstyrre deraf; men samles ret ofte, og more os med sang, og får da også undertiden et godt ord at høre af vores skolelærer, som i den sidste tid er blevet et ganske andet menneske, end hvad han tilforn har været, og er nu vor bedste stytte ved alle lejligheder.

Mads Hansen³ var her i byen for nogen tid siden, for at formå nogle piger til at rejse hen på hans skole i sommer, og der rejser også to her fra byen derhen. Jeg synes dog at det var godt nok at se hvorledes den blev, før de rejste derhen; thi fordi Anton Nielsen³ er dygtig til at skrive bøger, er det derfor ikke afgjort, at han er det til højskoleforstander; men hvordan han end bliver, kan jeg dog ikke forstå, at nogen højskoler kan blive bedre end Grundtvigs højskole, så jeg ubetinget råder alle til at rejse over til Dem.

I søndags havde vi en lille fest her i byen, foranlediget af, at pigerne havde forfærdiget nogle smukke gjenstande, som de skjænkede til skytteforeningen, og som ved en kapskydning blev fordelt til den; men hvorledes det gik ved denne lejlighed, som megen andet der kunne være at skrive om, vil jeg overlade til pigerne at fortælle når de kommer over til Dem.

Jeg kan til slutning hilse Dem fra alle Deres venner i Håstrup, de har det alle meget godt. Christen Sørensen⁴ rejser til Nyborg i militær tjeneste på lørdag. Vi savne kuns næst en god præst, nogle flere af de gode oplysninger „Dansk Folketidende“ meddeler os, og det var ret glædeligt, om den kunde blive udvidet lidt og udkomme noget oftere. Hans Pedersen⁵ og jeg, har talt om at holde „Fædrelandet“, da vi synes det skulle være bleven bedre i den sidste tid.

De bedes hilse Andersen fra mig, og selv være De på det venligste hilset fra min moder og sødster, og fra

Deres oprigtige ven

*Søren Pedersen Mose*⁶.

Groves arkiv.

¹ Elev på Grundtvigs Højskole i vinteren 1865–66 som 19-årig. ² Marie Sørensen. ³ Forfatteren Mads Hansen havde i 1868 oprettet en højskole i Vesterskerlinge på Sydbyn med forfatteren Anton Nielsen som forstander; skolen flyttedes senere til Ollerup. ⁴ Elev 1866–67. ⁵ Elev 1866–67 som 27-årig. ⁶ Et brev med beslægtet indhold er omtrent samtidig sendt til Grove af hans gamle elev H. P. Bentsen, der opholdt sig på samme egn i Sydbyn.

41. *Kapellan C. Spleis til forstander Carl Grove.*

Viborg 1ste Maj 1868.

Kjære Ven!

...

Man har tænkt at oprette en Højskole i V. Brøndersløv, men Udvalget for at træffe Forberedelser er indbyrdes uenigt og rimeligt falder det hen eller der muligviis kan blive 2 som leve paa Trods med hinanden.

Her paa Egnen i Skals¹ vil man til Efteraaret have en begyndt og man har spurgt mig om jeg ikke vidste hvem de kunde faae til at overtage den. Jeg er uvidende i det Stykke, raadede dem at forhøre sig hos Mænd, som kjendte det bedre, men fraraadede at henvende sig til Kold, hvad man havde tænkt paa, og gjerne at følge et Raad P. Bojsen i Gjedved havde givet at hvis de vilde begynde smaat, kunde de faae en Elev af hans for 150 om Aaret.

Det var ikke Mænd, der direkte havde med Sagen at gjøre, som henvendte sig til mig, men jeg lovede at give dem de bedste Raad jeg kunde.

Du skulde ikke kjende et Menneske, som duede til den Gjærning?

...

Tak for godt Venskab!

kjerlig hilsen fra

Din Ven

C. Spleis.

Groves arkiv.

¹ Der blev oprettet skoler i V. Brønderslev og Skals (ved Viborg) 1868.

42. *Forstander Carl Grove til kapellan C. Spleis.*

Marielyst 25 Mai 1868.

Kjære Spleis!

...

Det har om ikke indvortes saa udvortes været en meget bevæget Tid for mig, siden jeg sidst skrev, og jeg skal nu efter gammel Skik fortælle dig lidt om den. Vinterskolen sluttede vi den 29 April, og jeg er meget glad over den, de Unge var saa glade over Tiden, der var gaet, og mange af dem reiste rige bort. Den sidste Aften, de var her, den 30te, blev de bedt hen til *Grundtvig*, men jeg kunde desværre ikke komme med ... saa *Sophie* og *Andersen* maatte føre an. Det gik imidlertid meget godt; *Frederiksen* havde skrevet indlagte Sang, som den Gamle var

overordentlig glad over, og *Andersen* talte til ham paa de Unges Vegne, da han først havde holdt en lille Tale til dem. . . .¹

Din Ven
Grove.

¹ Derefter beretter Grove om en foredragsrejse i Sjælland og om Danske Samfund, som han har sagt ja til at lede. Opfordringen hertil befriede åbenbart Grove fra den forestilling, at han stod noget isoleret blandt Grundtvigs tilhængere.

43. *Biskop N. F. S. Grundtvigs påtegning på forstander Groves beretning til Kultusministeriet.*

Store Tuborg 12te Jan. 1869.

Da jeg fremdeles er overbevist om, at den folkelige Høiskole paa Marielyst, som det ved mine Venners Hjælp for 12 Aar siden lykkedes mig at faae oprettet, har været til stor Gavn for den voxne Ungdom, ogsaa ved at fremkalde lignende Høiskoler trindt i Landet, men da den netop derfor endnu ikke kan bære sig selv, saa er det min Bøn, at den fremdeles maa nyde den gavmilde Understøttelse fra Regjeringen, hvorved den hidtil har bestaaet. Ikke heller tvivler jeg paa, at den jo fremdeles vil kjendelig bidrage til Folkelivets Udvikling og Oplysning paa Modersmaalet, og derved blive Kongen til Ære og Riget til Gavn.

Ærbødigst

*N. F. S. Grundtvig*¹.

R.A. Kultusmin. 2. eksp. kontor 1869, journ. nr. 49. (Enslydende kladde i Grundtvigs arkiv).

¹ Bortset fra underskriften er Grundtvigs ord dikteret.

44. *Forstander Carl Grove til kapellan C. Spleis.*

Marielyst 24 Mai 1869.

Kjære Spleis!

...

Hvad Vinterskolen angaaer, saa synes jeg, den gik meget godt. Jeg troer i det Hele, Folk reiste bort med godt Udbytte, og vi havde den store Glæde at see et Par Stykker vaagne rigtig op, men som ogsaa sov haardt. Den ene var din gamle Konfirmand . . ., den anden en Jyde fra Fredericia-Kanten og den tredie en Sønderjyde fra Sundeved . . . Den sidste Aften, vi var samlede, tilbragte vi hos *Grundtvig*, hvor vi havde det herligt. Vi havde to Sange til ham, en af *Lars Nielsen* og en af en Jyde fra *Aarhus-Egnen*, og de forfeilede jo ikke deres Virkning, men bragte den Gamle til at holde et Par smaa Taler, af hvilke navnlig den

sidste var ypperlig. Der stod i Sangen noget om en ny Tid, som er oprunden, og Gr. kom derved til at tale om Bonde-Tiden, som er begyndt. Han ønskede saa, at det ikke maatte gaae med Bønderne, som det var gaaet med Adel og Geistlighed og Borgerstand, mens de havde Magten, at de vilde være *Alting*. Det var Danmarks store Lykke, at vi havde en Bondebefolkning, som kunde udgjøre *Kjærnen*, om hvilken den øvrige Deel af Befolkningen kunde samle sig, men dersom Bønderne ikke vilde nøies med at være *Kjærnen*, men tillige vilde være Hoved og Fod, saa gik det galt.

...

Vi har 25 Elever i Pigeskolen ... og *Augusta Fenger* er her som sædvanlig ...

Din Ven

R.A.

Grove.

45. *Forstander Carl Grove til kapellan C. Spleis.*

Marielyst 17 Juli 1869.

Kjære Spleis!

... Vore Elever er lidt mere udviklede, end de pleier at være, saa de kan tage mod Mere end de tidligere, hvad der jo forresten ogsaa kan virke noget tilbage paa mig. Her er 30, altsaa det største Antal, her har været. Holdet er noget forskjelligt fra de tidligere, baade ved en større Fremmelighed (hvad jeg forresten med Glæde har lagt Mærke til, ogsaa gjælder Karlene, vi nu faaer, naar jeg sammenligner dem med de første Hold vi havde) og derved, at det ikke er som de tidligere næsten udelukkende Bønderpiger. Det er naturligviis ogsaa iaar de fleste, men her er adskillige udenfor Bondestanden, hvad jeg anseer for et Fortrin, da de sidste gjerne har et lille Forspring og derved virker oplivende, og da det desuden ikke kan blive til noget med en *fælles* Oplysning, saalænge det udelukkende er Bøndernes Børn, der vil søge den folkelige Højskole. Dernæst kan et saadant Samliv paa Skolen ogsaa hjælpe lidt til at modarbejde Standsfordomme af forskjellig Art. Endelig har vi ikke blot Piger fra Jylland, Slesvig, Fyen, Lolland, Sjælland og Bornholm, men ogsaa fra Sverrig og Norge, hvad der ogsaa bidrager til at give denne Sommer-skole et eget Præg ...¹

Den Gamle er Gudskelov fremdeles rask og har i denne Sommer holdt nogle ualmindelig deilige Prædikener. Han var her forleden og sad og hørte en Timestid paa Pigernes Sang ...

Din gamle Ven

Carl Grove.

R.A.

¹ Grove fremhæver den svenske frk. Rabbe, en adelig dame, der er kommen fra et pietistisk milieu i Småland, men nu helt har sluttet sig til Grundtvigianismen. „Det bliver vist Kvinden, som derovre skal gjøre Arbeidet, ligesom Kirsten Marie gjorde det i Vendsyssel.“

46. Forstander Carl Grove til kapellan C. Spleis.

Marielyst 14/10 1869.

Kjære Spleis!

..¹

Hvad Elever angaaer . . . saa er her endnu ikke meldt fleer end 15 . . . I det Hele skal det være meget smaat med Elever paa mange Steder. Jeg var iaftes – det er idag Lørdag – sammen med *Hostrup* og *Birkedal* hos *Grundtvig*, og de fortalte, at i *Freerslev* var der slet ingen Elever anmeldt, i *Veistrup* troer jeg et Par Stykker, og selv veed jeg, at *Richardt* kun har 3 og af den Grund har udsat Skolens Begyndelse. De eneste Steder, jeg har hørt, der skal være et ordentligt Antal, er *Askov* og *Vallekilde*.

Din Ven

Carl Grove.

R.A.

¹ Her omtales, at Lars Dinesen har krydset Høgsbros bestræbelser på at samle Venstre om sig.

47. Forstander Carl Grove til biskop N. F. S. Grundtvig.

Marielyst 1 Nov. 1870.

Kjære Biskop *Grundtvig*!

Jeg glemte forleden at bede Dem om at faae Opskriften til Deres Tale. Jeg vil nu anmode Dem om at tage den med paa Torsdag, da jeg vil see at faae sendt Folketidenden et Referat saa hurtigt som muligt.

Her er da indmeldt 15 Elever, og jeg haaber, der skal endnu være et Par Stykker til paa Torsdag. Jeg glæder mig ved Haabet om, at der skal være mange dygtige Folk iblandt dem. Gid De alle maa have det godt paa Store Tuborg, saa vi kan sees glade til vor Skole-Fest!¹

Deres

ærbødige og hengivne

*Carl Grove.*S : T : Hr. Biskop *Grundtvig*, Ridder af Dannebrog!

K.B. (N. F. S. Grundtvigs arkiv, fasc. 436).

¹ 3/11.

48. Forstander Carl Grove til kapellan C. Spleis.

Kjære Spleis!

Marielyst 6/1 1871.

Til November begyndte jeg altsaa med en ny Lærer og nye Elever, og Gud være lovet! jeg kan sige, det gaaer godt . . . det er min fulde Overbevisning, at *Andersen* i de sidste 2 Aar ikke har arbejdet sammen med mig . . .¹ Jeg finder da ogsaa, at der er en bedre Tone i det Hele her paa Skolen i Vinter, end der har været i de nærmest foregaaende, og jeg er i saa Henseende meget fornøiet med *Sørensen*², som er et hjerteligt og livligt Menneske, der godt forstaaer at omgaaes Eleverne og derfor er en heel Deel for dem . . . Eleverne er jeg ogsaa godt fornøiet med. Vi begyndte med 18 i November, havde 21 i December og begynder det nye Aar med 27, hvad der jo iaar³ er meget anstændigt. Hvad mit eget Arbejde angaaer, saa vilde jeg gjerne have fri for en af mine Timer. Jeg har jo i disse 11 Aar, jeg har været her, holdt 3 Foredrag daglig og desuden, indtil jeg for fire Aar siden blev syg, læst en Time høit . . . jeg kjører træet for tidlig, dersom jeg bliver ved ret længe med alle 3 Foredrag . . .⁴

d: 18de.

Jeg vilde nu efter gammel Skik fortælle dig lidt om, hvad der rører sig i min nærmeste Kreds, og maa da først nævne Deeltagelsen for Krigen . . . At imidlertid Frankrig vil gaae ud af Kampen med Seier, det haaber jeg stadig . . . Forresten er man jo paa ukjendt Grund . . . og jeg vil derfor gaae over til Ting, som ligger nærmere . . . Der er nu „det forenede Venstre“, som baade andensteds og her sætter Folk i stærk Bevægelse⁵ . . . Her i Kjøbenhavn er Folk naturligviis ikke ivrige for den Forening, men der er dog eet Sted i vor Kreds, hvor det er temmelig nær ved Kjæterti i folkelig Forstand ikke at være paa dens Side. Det er hos *Grundtvigs*, hvor Damerne raser for den!! og hvor den Gamle saa smaat holder med dem. Jeg har selv været i Ilden der en Aften og staaet ene ligeoverfor dem alle + *Høgsbro* . . .⁶

Din gamle Ven

Carl Grove.

R.A.

¹ N. K. Andersen, der havde været lærer ved skolen i adskillige år, rejste til Vejstrup, hvor han blev til sin død. ² Seminarist R. M. Sørensen. ³ Hentydning til krigen. ⁴ Jfr. brev 36, note 4. – Fra denne vinter er trykt nogle dagbogsoptegnelser af en elev på skolen, Niels Nielsen, Svejstrup Skovgaard, i Vartovbogen, Kbh. 1959, s. 114 ff. Her fortælles bl. a. at eleverne juleaften var budt ud til Grundtvigs, hvor de havde „en behagelig og munter aften med sang og lege, og først sent paa aftenen vendte vi hjem“. ⁵ Det forenede Venstre var dannet 30/5 1870. ⁶ Om Grundtvigs holdning se A. Pontoppidan Thyssen: Den nygrundtvigske Bevægelse I, 1957, s. 97 f.

PERSONREGISTER

Registret omfatter personer, som er nævnt eller omtalt i selve brevene og de dertil hørende noter. Enkelte personer, der kun er nævnt ved fornavn, og som ikke har kunnet identificeres med sikkerhed, er ikke medtaget. Ved de fleste personer er anført de fornavne eller forbogstaver, hvorunder de er mest kendt; det samme gælder stillingsbetegnelse. En del personer, der i teksten er omtalt som elever, er i registret betegnet som sådanne; hvor deres senere livsbane er kendt, er deres stilling tillige anført. I enkelte tilfælde, f. eks. Boisen, Bojsen, Boysen, er forskellige navneformer af praktiske grunde slået sammen under den først forekommende form.

- Adler, J. G., kabinetssekretær I 18 f.
64 f.
- Ahlefeldt-Laurvigen, Alexander greve,
løjtnant II 311
- Ahlefeldt-Laurvigen, Carl Johan greve,
elev, forpagter II 31 f., 43, 50, 83
- Ahlmann, Nicolai, nordslesvigsk fører
II 137
- Alberti, C. C., politiker II 266, 291
- Algreen, P. K., præst II 165 f., 182, 185,
195, 253 f., 263, 265, 268, 281, 283 f.,
351, 361, 378
- Algreen-Ussing, Tage, politiker I 39, 40
- Allen, C. F., historiker I 80, 202
- Andersen, H., elev II 101, 182
- Andersen, H. C., digter I 147
- Andersen, Niels Kr., lærer II 363, 372,
374, 376, 382, 388, 390, 392, 393 f.,
397
- Andersen, Ole (Haslev) II 268
- Andersen, P., skolelærer, Skibsted II
294, 296
- Andreasen, lærer, Ø. Brønderslev II 361
- Andresen, F. N., skolelærer, folketings-
mand I 126 f.
- Andresen, Jep, gårdejer I 287
- Andræ, C. G., politiker I 163 f., 174 f.,
178 f., 203, 238, 240 f., 246, 253
- Anker, Enevold, gårdejer I 72
- Anker, Falle Eriksen, elev I 72
- Anker, Herman, norsk højskolemand II
315 f., 361
- Anker, Peter, norsk trælasthandler II
316
- Appel, Anne Kjerstine, frue II 27, 147
- Appel, Cornelius, højskolemand, præst
I 219; II 25 ff., 29, 37, 83, 117, 119,
122, 125, 131, 133, 137, 144, 146,
149, 361, 391
- Appel, Erik, højskolemand, forfatter
I 89
- Appel, Hans Jepsen, lærer II 121 f.
- Appel, M. L., lærer II 138, 142, 148 f.
- Arnesen, Paul, rektor I 9, 11
- Arvesen, Olaus, norsk højskolemand II
361
- Assens, R. W., præst II 350 f., 358
- Austlid, Andr., norsk forfatter I 11
- Baggesen, R. J., præst II 97, 99
- Bahnsen, Martin, rådmand II 54, 64
- Balslev, M. J., præst II 63, 78, 85 f.,
115 f.
- Bang, P. G., politiker I 39, 108, 158,
161, 164, 202 ff., 214
- Bardenfleth, C. E., politiker I 92 ff.,
200 ff.
- Barfod, Frederik, historisk forfatter, po-
litiker I 54 f., 113, 123 ff.; II 177,
254, 342, 388
- Barfod, Immanuel, præst I 118 f., 177
- Barfod, P. M., præst II 272
- Bay (Rødding) II 85

- Bay, Niels Rudolph, læge II 100
 Beck, J. V. A., landstingsmand II 362 f.
 Beck, Vilhelm, præst II 333 f.
 Bentsen, H. P., elev II 392
 Berg, Christen, politiker I 273
 Berg, elev II 83, 96
 Bergholdt, Hans Jessen, elev I 47
 Berlin, N. J., lærebogsforfatter II 360 f.
 Berling, Carl, hofembedsmand I 127 f.;
   II 259
 Bernhard, Carl, forfatter I 80
 Bertelsen, Hanne, se Nutzhorn
 Bertelsen, J., højskolelærer, cand. theol.
   II 351 f., 356
 Bertelsen, Johan Vilh., sognefoged II 97
 Bertelsen, Karen, frk. II 97
 Bille, C. St. A., redaktør I 174, 202 f.;
   II 311, 319
 Bing, Meyer Herman, fabrikant I 131 f.
 Binzer, Otto, præst II 64
 Birkedal, Vilhelm, præst II 165, 167 ff.,
   174 ff., 178 ff., 182, 183 f., 186, 187,
   190 f., 195 ff., 209, 211, 236, 239,
   262, 285, 334, 383, 385, 391, 396
 Bismarck, Otto v., tysk politiker II 112,
   316
 Bjørnbak, Lars, højskolemand II 215,
   312, 314, 377
 Bjørnbak, Thomas, højskolemand II
   359, 361
 Bjørnson, Bjørnstjerne, norsk digter II
   147, 391
 Blicher, St. St., præst og digter I 80,
   147
 Blixen-Finecke, C. F. baron, politiker I
   287 f.; II 308, 316
 Bloch, Agathon, elev II 170, 185
 Bloch, J. Victor, præst II 167, 169, 170,
   182, 184, 208 ff., 211
 Bluhme, C. A., politiker I 104, 113, 123,
   132; II 316
 Bluhme, Emil, løjtnant II 316
 Blædel, Ludvig, præst I 157 f., 278 f.,
   285; II 13 f., 78, 115
 Blædel, N. G., præst II 333 f.
 Boesen, G. F., præst II 96, 99
 Bohr, J. L. S., provst I 287 f.
 Boisen, Anton, landmand I 144
 Boisen, C. C., præst I 77 f., 87; II 93,
   96
 Boisen, F. E., præst I 100 f., 113, 119,
   134, 163, 194, 198, 199, 251; II 39,
   182, 307, 309, 318, 320, 334, 337,
   338, 351
 Bojsen, Frede, højskolemand, politiker
   II 38 f., 338, 376
 Boisen, Harald, præst I 100 f.; II 12,
   182
 Bojsen, Jens, elev II 102
 Boysen, Juell, gårdejer II 85, 90, – hans
   hustru II 104
 Boisen, L. N., præst I 113
 Boisen, Mix, gift med Herman Anker II
   315 f.
 Boisen, Nanna, se Jensen og Knudsen
 Boysen, N. P., møller II 71, 73
 Bojsen, P., højskolemand, politiker I
   251; II 38 f., 159, 337, 393
 Boisen, P. O., præst I 98, 113, 157, 159;
   II 182, 227, 342, 343 f., 360 f., 362 f.,
   372
 Borgen, V. A., kultusminister I 262
 Borries, G., inspektør I 119, 167, 174,
   202, 268
 Boysen, se Boisen
 Brammer, G. P., skolemand II 314
 Brandt, C. J., højskolemand, præst I
   256; II 182, 198, 215, 216 f., 342,
   343 f., 345, 348, 351 f., 356
 Brasen, J. A., provst II 258, 287, 305,
   334
 Brodersen, M., gårdejer, folketingsmand
   I 123, 126, 212, 213
 Brodtkorb, frue II 253
 Bruhn, Bernd, underofficer I 118 f.
 Bruhn, Ernst, proprietær II 190, 207, –
   hans hustru II 190
 Bruun, F. C., kontorchef I 155
 Buck, Niels Jepsen, elev, gårdejer, I
   213, 217, 225, 272 f.
 Budde, L., skolemand, forfatter II
   311 f., 314, 315, 316, 324, 330
 Busck, Gunni, præst II 342, 352, 361,
   365

- Bøggild, J. D. F., provst I 55
 Bøttger, Fr. Nik., elev I 223 f.
- Callesen, Nis H., elev, gårdejer I 216,
 226 ff.; II 64
- Carlsen, H., politiker I 287 f.,
 Carlsen, Marie, se Grundtvig
- Caroline Amalie, dronning I 15, 155,
 157; II 240, 244 ff., 247, 274
- Christensen, Anders, elev II 74
- Christensen, Balthazar, politiker I
 125 f., 127
- Christensen, Z., elev II 83, 96
- Christian VIII, konge I 19, 25, 33, 46,
 64 f., 83 f., 92, 284; II 153 f., 386,
 389
- Christian IX, konge II 100 f., 325, 337,
 382
- Christian August, hertug af Augusten-
 borg I 245
- Christiansen, Andreas, agent I 58
- Christiansen, M. P., gårdejer II 351
- Christoffersen, Mads, vælgerforenings-
 formand II 306
- Christophersen, N., højskolelærer II
 314, 316, 325
- Christophersen, Rasmus, gårdejer II
 272
- Clara Raphael, se Mathilde Fibiger
- Classen, P. H., kammerherre II 251,
 253
- Clausen, Johs., præst II 333 f.
- Clausen, H. N., professor I 11, 17, 18,
 23, 30, 35, 44, 46, 55, 57 f., 62, 64,
 65, 71, 91, 93, 95, 108, 112 f., 121,
 122, 124 f., 127, 128, 132, 146, 155,
 164, 165, 169 f., 171 f., 173 f., 175 f.,
 177, 184, 188 f., 200 ff., 203, 220 f.,
 222, 237, 238, 239, 246 f., 249, 273;
 II 4, 90, 137, 141
- Claussen, Joh. C. C., skolemand II
 328 f.
- Clemmensen, H. C., elev I 213
- Collin, Jonas, finansdeputeret I 57 f.,
 92, 112 f.
- Corneliussen, Jens, gårdejer II 197,
 262
- la Cour, J. C., landbrugsskolemand II
 88 f., 117, 311 f.
- la Cour, N. G., generalmajor, gymnastik-
 direktør I 278 f.
- Curtius, Ernst, tysk historiker I 39
- Dahl, Jens Jensen, elev II 363
- Dahl, P. (Mors) II 196
- Dal, A. Chr. Poulsen, se Poulsen
- Dall, Claus, gårdejer II 32, 57, 59, 74,
 79
- Daniel, tjener på Rødding II 3, 17, 45
- Danner, Louise grevinde, f. Rasmussen
 I 155, 156 f., 161, 167, 169, 174,
 284, 285 f.; II 258 f.
- Daugaard, J. B., biskop I 280 f., 285
- Daugaard, Jens Nielsen, elev I 271
- Deichmann, krigsassessor II 54
- Dinesen, Lars, politiker II 122, 371 f.,
 396
- Dorph, P., adjunkt II 86 f.
- Drejer (Røddingegnen) I 208
- Drejer, proprietær, Aventoft II 85
- Drewsen, J. C., politiker I 28
- Due, Søren, elev I 235 f.
- Eiler, Magdalene, lærerinde II 130 f.
- Enevoldsen, H. L., elev I 223 f.; II 347,
 349
- Engelbreth, W. F., provst II 63
- Eskesen, Knud, elev II 12, 14
- Eskesen, Morten, skolemand, forfatter I
 211; II 199 f., 201, 207, 279, 280 ff.,
 345
- Estrup, H. F. J., historiker I 49, 69
- Estrup, J. B. S., politiker II 252
- Estrup, P., godsejer II 252
- Ewald (Røddingegnen) I 208
- Fangel, C. G. H. I., skovrider II 70, 73
- Fausbøl, Jørgen, elev, møllecejer I 216,
 259; II 44, 78
- Feddersen, P., elev II 101
- Feilberg, H. F., præst, folklorist II 104 f.
- Feilberg, N. L., præst I 10, 118; II 50 f.

- Fenger, Augusta, lærerinde II 378 f., 395
- Fenger, Johs. Ferd., præst II 304, 351, 354, 358, 370, 379
- Fenger, P. A., præst II 27 f., 60, 153, 170, 262, 268, 272, 282, 285, 342 f., 365, 367, 372
- Fenger, Rasmus, højskolelærer II 13, 27 f., 34, 35, 36, 45, 58, 60, 66, 76, 78, 82, 83, 88, 89, 90, 91 f., 94, 101, 104, 105, 110, 113, 114, 116 f., 127, 128, 146, 348 f.
- Fenger, Sofie, se Grove
- Fibiger, Mathilde, forfatterinde I 123
- Fischer, Chr., amtmand II 204, 213 f.
- Fischer, Frederik, urmager, redaktør I 53 f.; II 54
- Fjord, N. J., landøkonomisk forsøgsleder II 215 f.
- Fleischer, A., adjunkt, landmåler II 200, 270, 342
- Fleischer, Charlotte Emilie, frue II 198
- Flor, Chr., professor, højskolemand I 17, 18, 19, 21, 26, 36, 37, 39, 42, 44, 49, 53, 55, 65, 68, 70 f., 74 f., 80, 86 f., 89, 93, 101, 114, 115, 124, 125, 140 ff., 142, 145, 150 ff., 152, 159, 161 f., 164 f., 170, 172, 173 f., 176 f., 181, 182, 183, 184 f., 187, 188, 190, 191, 197, 198, 199, 200 ff., 203, 204, 206, 207 f., 212 f., 232, 241, 245, 249, 250, 251, 260, 269, 274, 276, 286; II 4 f., 8, 22, 26 ff., 29 f., 31 f., 34 f., 39, 41, 42 f., 44 ff., 50, 54 f., 59, 62, 64 f., 73, 82 f., 84, 88, 105, 112 ff., 116, 117 ff., 128, 142 f., 219, 343, 362
- Fog, Carl, præst II 97 ff., 208
- Francke, August Hermann, tysk filantrop II 225
- Frederik VII, konge I 25, 83, 127, 155, 156 ff., 161, 167, 174, 178, 179, 182, 186, 205, 237, 283 f., 286, 287, 291; II 35, 43, 49, 83, 99 ff., 102 f., 113, 258 f.
- Frederik, prins af Noer, statholder I 43 f.
- Frederiksen, Lars, friskolelærer I 224 f.; II 216 f., 224 f.
- Frederiksen, R. S., herredsfoged I 233
- Frederiksen, elev II 393
- Friis, D., højskolelærer I 211, 220, 223, 231
- Frijs, Asta comtesse Krag-Juel-Vind- se Grundtvig
- Frijs, Emil lensgreve Krag-Juel-Vind- II 280
- Frijs, Emy comtesse (baronesse) Krag-Juel-Vind- II 279
- Frijs, F. J. greve Krag-Juel-Vind- I 50, 52
- Frijs, Jens Chr. lensgreve Krag-Juel-Vind- I 49 f., 52 ff.
- Frijs, Thyra Valborg grevinde Krag-Juel-Vind, født Haffner II 279
- From, Peter, elev I 271
- Frölich, Lorenz, maler I 202
- Frölund, Fr., skolemand, politiker I 127, 265; II 257 f., 260
- Gad, G. E. C., boghandler I 91
- Gad, Therkel, elev II 83
- Garlieb, K. W., politimester I 229
- Geertsen, Peder, gårdejer II 272
- Geltzer, Rasmus, elev, højskolemand II 210, 365, 367
- Gjerløff, L. T., præst II 182
- Giødwad, Jens, journalist I 18
- Giørtz, H., spisevært I 92 f., 99, 117 f., 148
- Glahn, Hans Egede, præst I 157 f.
- Gleerup, Asmund, politiker II 268
- Goldschmidt, M. A., forfatter, redaktør I 101, 109
- Grahn, J. J., løjtnant II 281 f.
- Grahn-Young, Lucile, danserinde II 282
- Gram, Jes, elev, dyrlæge II 90 f., 94, 101 f.
- Greve, forpagter, Billeslund II 90
- Grove, Carl, højskolemand II 215 f., 256, 298 f., 302, 304, 349, 351, 352, 362, 363, 365, 367, 372, 380, 382, 388, 394, 396

- Grove, Sofie, f. Fenger II 304, 357 f., 367, 369 f., 378, 382, 388, 393
- Grove-Rasmussen, A. C. L., præst II 131
- Grundtvig, Asta, f. Krag-Juel-Vind-Frijs I 290; II 348 f., 376, 381
- Grundtvig, Johan, arkivmand, historiker I 88, 113, 123, 249; II 26, 345
- Grundtvig, Marie, f. Carlsen I 123; II 182, 190, 342 f.
- Grundtvig, N. F. S., præst og digter I 3, 5, 6, 45 f., 78, 81, 88, 89, 98, 103, 106 f., 108, 112, 123, 125, 133, 143, 155, 157, 163, 165, 170, 173 f., 175, 176, 177, 178, 183 f., 188, 189 f., 191 ff., 194 ff., 197, 200 f., 203, 211, 250, 271, 281, 288, 290; II 4, 11, 17, 21 f., 23, 26 f., 28, 38, 42, 43, 44, 46, 47 f., 61, 62 f., 81, 88, 93, 96, 114, 125, 128, 130 ff., 143 ff., 149, 154, 165 f., 170, 173 ff., 177, 178, 182 f., 186 f., 190 f., 193 f., 198 ff., 215, 217, 219, 226, 227, 231, 244, 270, 274 f., 278, 285, 297 ff., 308, 338, 341, 342 f., 345, 347 ff., 350, 352 f., 354, 356, 358 ff., 361 f., 365 ff., 368, 369 f., 371 f., 374 f., 376, 377, 381, 383, 387 f., 389, 393, 394, 395, 396, 397
- Grundtvig, Svend, folklorist I 113, 181, 227; II 27, 90, 344, 361
- Grunnet, N. P., fripræst II 209 f., 364, 365
- Grønborg, O., lærer II 182
- Grønlund, Chr., botaniker, skolemand II 69, 73, 74, 76
- Gulich, J. Th., advokat II 361
- Gøricke, L., cand. theol. II 142, 182, 342
- Haffner, Thyra Valborg, se Frijs
- Hage, Hother, politiker I 202, 279; II 306 f., 308
- Hage, Vilhelmine, f. Faber I 98, 106, 111
- Hagen, L. C., præst I 6, 7, 8, 9 ff., 14, 15, 17, 89, 99 f., 135, 138, 139 f., 141 f., 148, 154, 155, 165, 167, 170, 173, 174 f., 176, 177, 182 f., 185, 187, 188, 191, 196, 201, 204, 207 f., 214, 228, 229, 230 f., 234, 235, 237, 246 f., 250, 255, 261 f., 267, 274 f., 276 f., 278, 281, 288; II 10, 13, 43, 44, 50, 85, 93, 116, 221
- Hagerup, Ejler, præst I 118 f.
- Halberg, Alexander, herredsfoged I 208, 220; II 23, 25 f., 32, 83, 85, 101 ff., 104, — hans hustru II 99
- Hald, C. H., provst II 204, 213 f., 218
- Hall, C. C., politiker I 158, 159, 161, 202, 203, 205, 207, 229, 242, 254, 272; II 209, 316
- Hammerich, Fr., teolog og historiker I 84, 175, 177, 182, 286; II 275
- Hammerich, Martin, skolemand og forfatter I 96, 182; II 275
- Hammerich, frue II 104
- Hanghøj, P. S., lærer II 91 f., 94, 96, 103 f.
- Hansen, Carl Peter, skriver II 207
- Hansen, Chr. (Vejstrup), landstingsmand II 125, 127
- Hansen, Chr. (Aaside) II 272
- Hansen, Constantin, maler I 202
- Hansen, F., skoleforpagter (Rødding) I 92 f., 99 f., — hans hustru I 110
- Hansen, F., avlsbestyrer (Hindholm) II 283 f., — hans hustru II 283
- Hansen, F. A., provst i Fraugde II 214
- Hansen, Gotthard, præst I 11
- Hansen, H. P., politiker I 95, 246
- Hansen, Hans, væver i Mern II 272
- Hansen, J. A., politiker I 253; II 14, 316, 371
- Hansen, J. L. V., kateket I 12, 15
- Hansen, Jens (Bråby), elev, friskolelærer II 356, 365, 367
- Hansen, Jens (Gylling), gårdejer II 389, 391
- Hansen, Jens (Tarm), møllejejer I 209, 217
- Hansen, John, elev II 90 f.
- Hansen, Knud (Grønbæk), gårdejer II 86
- Hansen, Mads, forfatter II 392

- Hansen, N. P., folketingsmand II 305
Hansen, Niels Andersen, gårdejer, folketingsmand I 88 f., 117 f., 197; II 182
Hansen, Peder (Lundby), husmandsfører II 260 f., 268, 271 f.
Hansen, Rasmus (Kastrup), gårdejer II 79 f., 83 ff., 86, 93, 97, 101
Hansen, Rasmus, løjtnant, højskolemand II 148 f.
Hansen, Sophus, præst II 65, 78, 85 f.
Hansgaard, H. C., justitsråd II 182, 342
Hanssen, Nis, skolemand, præst I 18 f., 60; II 261
Hasle, Th., politiker II 142, 267 f., 273, 277, 282, 284 f., 305, 362 f.
Hass, L. D., præst I 10 f., 127, 286; II 165, 169, 182, 191, 376
Hassold, Martin, elev I 101 f.
Heiberg, A. C. L., provst II 194, 203 f.
Heide, P. A. C., herredsfoged I 92 f., 103
Helms, H. J., præst, forfatter I 11
Helsted, Axel, maler II 22
Heltzen, E., amtmand I 112 f., 114, 122, 163 f., 174 f., 177, 179, 180, 182, 185, 186, 205
Helweg, Agnes, f. Anthes I 55, 77 f., 85, 87
Helweg, Augusta I 85
Helweg, Fr., højskolemand, præst I 54 f., 65, 66, 68, 77 f., 81, 84, 86 f., 89, 113, 122, 141, 148, 162, 188, 191, 193 ff., 197, 198, 199, 200, 203, 204, 207 f., 235, 246 f., 249, 251, 255, 263, 267, 268, 277, 285, 289; II 13, 22, 37, 42, 44, 48, 62, 64, 65, 71 f., 82, 83, 84 f., 105, 110 f., 113 ff., 172
Helweg, Hans, possementmager I 79, 81
Helweg, Ludvig, præst I 174; II 41, 177, 182
Hempel, Johan, præst I 166, 208, 279
Henriksen (Skovgaard), gårdejer II 97
Hertel, Hans Christian, officer II 49, 51
Hertel, H. Wilh., præst I 36 f., 65, 75, 93, 99, 102, 103 f., 108, 113, 115, 116, 122, 124, 128, 140, 142; II 48 f., 51, 71, 81
Hertel, Reinhold, student II 48, 51, 75, 76, 87 f.,
Hjort, E. A., præst I 199
Hoff, V. J., præst II 239
Hofman-Bang, N. E., godsejer II 261
Holbeck, J., professor, skoledirektør II 372 ff., 379 f.
Holberg, Ludvig, forfatter I 105
Holgersen, tingskriver II 92, 101 ff., 104
Holm, Edel, f. Buchholtz II 369
Holm, H., elev II 102, 106
Holm, Harald, forfatter, politiker II 187
Holstein, F. A. lensgreve v. II 251 f., 269 f., 336 f.
Holstein, Ludvig greve v., politiker II 258 ff., 269, 330, 337 f.
Holstein, Wilhelmine grevinde v. II 251 f., 253, 259, 269, 283, 317, 325, 338
Hostrup, C., præst og digter II 396
Hostrup, Heinrich, elev II 82
Houg, Gottlob, godsforvalter II 272
Hübschmann, Jørgen, gårdejer I 281, 288
Hækkerup, L. A., politiker II 254, 256
Høgsbro, Amalie, f. Jürgensen I 110, 123, 208, 289; II 8, 26
Høgsbro, Sofus, højskolemand, politiker I 88 f., 91, 92 f., 95, 96, 101, 104, 105 f., 107, 110 f., 113 f., 115 ff., 118, 121, 123, 126, 128, 129, 132, 134 f., 136, 137, 138, 140, 143 f., 146 ff., 151 f., 159, 160, 161, 165 f., 167, 170, 171 f., 174, 175, 177, 182 f., 185 ff., 188, 189 f., 194 ff., 197, 198, 201, 203, 204, 205, 208 f., 212 f., 214, 216, 218 f., 221, 223, 224, 227 f., 230 ff., 239, 244, 246 f., 248, 250 f., 256, 260, 263, 265 f., 268, 269 f., 273 f., 276, 285 f., 289, 292; II 4, 8, 10, 11, 14, 15, 22, 26, 28, 29, 32, 34 f., 37, 41, 42 f., 44, 46, 49, 55, 59,

- 63, 64, 70, 91 f., 96, 110, 114, 132, 134 f., 137 f., 143, 159, 219, 221, 224, 237 f., 299, 302, 304, 307, 362 f., 388, 396, 397
- Hørluck, A. D., politiker I 216, 218; II 44, 46
- Høxbroe, Hans, dr. phil., provst I 167, 279
- Ingemann, B. S., digter II 361, 367 f.
- Ingerslev, J. F., præst II 350 f., 354
- Iversen, C. G., boghandler II 344
- Iversen, H., elev II 96, 101
- Iversen, Jørgen, gårdejer I 216
- Jacobsen, Ad., lærer (Hyllested), lærer II 293
- Jacobsen, Otto, cand. theol., skolemand II 388
- Jacobsen, William, cand. theol., skolemand II 239 f.
- Janssen, C. L., provst I 164, 166
- Jensen, madam (Ulstrup) II 190
- Jensen, G., cand. pharm., lærer I 79, 80 f.
- Jensen, Hans Jørgen, elev, redaktør II 96, 102, 106
- Jensen, H. N. A., præst I 45, 47
- Jensen, H. P. G., cand. polyt., højskolemand II 325
- Jensen, Jens, gårdfæster, folketingsmand II 194 f., 211, 366 f.
- Jensen, L. II 182
- Jensen, Marius, elev II 102
- Jensen, N. J., højskolemand, præst I 255, 279, 287; II 182, 197, 219, 262 f., 265, 268, 269, 272, 281 ff., 284, 288, 293, 294, 296, 299, 307, 308, 309 f., 314 ff., 320, 321 f., 323 f., 326, 327, 337 f., 350 f.
- Jensen, Nanna, f. Boisen II 283, 289, 307, 309, 318 f., 320 f., 322, 323 f.
- Jensen, Peder (Vodder) II 83
- Jensen, Søren, folketingsmand II 371
- Jepsen, H. M., højskolelærer II 325
- Jessen, H., forpagter, spisevært I 199, 252, 270; II 87, 90, — hans hustru II 93
- Johannsen, Friedrich, amtmand I 48 f.
- Johansen, Albrekt II 183
- Juel, Chr., kancellist I 127
- Juhl, Chr., elev I 72
- Juhl, Hans Christian, gårdejer I 72
- Juhl, P. L., lærer; II 358, 361, 365
- Jürgensen, Gerhard, elev I 103 f.
- Jürgensen, Peter, præst I 103 f., 109 f., 157 f., 208
- Jørgensen, A. D., historiker II 54
- Jørgensen, Anders, højskolemand II 293, 316, 325
- Jørgensen, Jens (Bjerrgården), gårdejer, politiker I 126; II 98 f., 154 f., 156 f., 159, 175 ff., 178, 181, 183 ff., 187, 211, 376 f., 382
- Jørgensen, Morten (broder til Jens Jørgensen) II 159
- Jørgensen, N. P., præst I 159; II 85 f.
- Jørgensen, Søren, folketingsmand II 159
- Kam, Rasmus, gårdejer II 192
- Karl XV, svensk konge II 330
- Karstensen, aktuar (Flensborg) II 41
- Kehlet, K. S., højskoleelev I 257
- Ketelsen, C., II 142
- Kierkegaard, P. Chr., biskop I 11; II 176, 387 f., 391
- Kierkegaard, Søren, filosof I 164; II 295, 298
- Kiær, C., krigsassessor I 17, 20, 26, 32, 41, 55 f., 86 f.
- Kjems, Hans, elev II 7, 13
- Kjærgaard, Gerhard, elev II 240, 244
- Klausen, Kristen II 83
- Kloppenborg, H. D., gårdejer I 142, 154, 170, 171, 184, 188, 191, 197, 200 f., 203, 204, 208, 231, 281, 284, 285 f., 287, 288 f.; II 10, 22, 23, 25, 42 f., 44, 58, 64, 68, 71, 86, 115, 125, 128, 138, 146, 148
- Klug, skoleforpagter II 358, 361
- Knudsen, C., bogholder II 197, 305, 309 f., 316, 337 f.

- Knudsen, Dora, frk. II 16
 Knudsen, H. J. E., provst II 176, 183
 Knudsen, Hans Aagesen, elev, godsejer I 225
 Knudsen, J. L., højskolemand, præst
 I 90, 94, 101, 113, 118, 119, 123, 133, 134, 135, 137, 142 f., 146 f., 148, 152, 160, 161 f., 164, 167, 172, 181 f., 183, 184, 188, 194 ff., 197, 198, 203, 206, 207 f., 209, 210, 216, 220, 227, 230 f., 232 f., 234, 235, 236 f., 238, 239, 243, 245, 246 f., 250, 252, 255, 256, 258 f., 260, 262, 264, 265 f., 269 f., 275, 276, 281, 283, 284, 288, 289, 292; II 3 ff., 6, 7 f., 9, 10 f., 12 f., 14, 15 ff., 18 f., 20, 21 f., 23, 24, 25, 28, 31 f., 36, 38, 40, 42, 43, 44 ff., 49, 51, 62, 97, 174, 194, 216, 219, 232, 234, 236, 237, 288, 292, 354
 Knudsen, Jakob, forfatter II 16 f.
 Knudsen, K. C., bager II 279
 Knudsen, Knud L., gårdejer I 11, 60, 90, 104, 108, 115, 142, 152, 178, 181, 183, 188, 191, 192, 196, 197, 198, 203, 225, 228, 229, 230, 234, 237, 250, 260, 261, 277, 283, 284, 288; II 22, 27 f., 43, 46, 61, 125 ff., 168, 170, 176 f., 182, 186, 188, 196 f., 218, 226, 230 ff.
 Knudsen, Nanna, f. Boisen I 144, 289; II 9, 13, 16, 18, 29, 221, 233
 Knudsen, seminarist, højskolelærer (Hindholt) II 270, 271 f.
 Koch, Gabriel, præst I 11
 Koch, H. P. G., præst I 7, 8, 10, 14, 15
 Koch, L., højskolemand, præst, kirkehistoriker II 138
 Koch, P. C., redaktør, senere fotograf I 13 ff., 19, 40, 50, 52, 55, 56, 57, 113, 148, 149, 162, 164 f., 168 f., 182, 188, 193, 268, 282; II 70
 Koefoed, H. J., præst II 184, 186, 188, 208, 383, 385
 Kofod, H. A., lærebogsforfatter II 69
 Kofod, Lucianus, politiker II 362 f.
 Kold, Ane, frk. II 183 f., 186, 188
 Kold, Ane Kirstine, f. Jakobsen; II 241, 247
 Kold, Christen, højskolemand I 10 f., 262, 266, 270, 283, 284, 288; II 6, 8, 9, 10, 11, 16, 20, 21, 25, 27, 38 f., 41, 156, 164 ff., 171, 182, 186 f. 189, 190, 197 f., 201, 206, 209, 212, 215, 216 f., 219, 233, 235 f., 237, 239, 240, 241, 245 ff., 272, 284, 293, 342, 351, 367, 375, 383 ff., 393
 Kold, Hanne, frk. II 188
 Kold, Marie, gift med J. P. Lebæk II 41, 194, 196 f., 200, 229, 272
 Krag-Juel-Vind-Frijs, se Frijs
 Kragballe, C. M., cand. theol., forstander II 182, 388
 Kragh, Peter, præst I 14 f.,
 Krarup, Chr., præst II 78, 85 f.
 Krarup, H. H., forstander, branddirektør I 62, 64, 66, 68, 69, 71, 74 f.
 Krarup, N. B. C., skolemand II 261
 Krieger, A. F., politiker I 94 f., 108, 139, 158 f., 174, 246, 252 f.
 Kristensen, Adser, elev II 12, 14
 Kristensen, Martin, skolemand II 371 f.
 Kristiansen, Henrik Kristian, elev II 53
 Krogh, G. F. v., amtsforvalter I 43 f.
 Krogh, Peter, elev II 7
 Krüger, H. A., politiker I 115, 188, 203 f., 205, 207 f., 232, 259 f., 261, 278, 280, 281, 288, 289; II 13, 22, 26, 36, 43, 46, 57, 61 f., 65, 68, 85, 125 ff., 134, 136, 207
 Kühnel, Th. S., præst II 93
 Køster, Kr., præst II 122, 132, 142, 372, 382
 Lacoppidan, Adolph, landøkonom I 251 f.
 Langkilde, H., gårdejer II 182
 Larsdatter, Kirsten Marie („Skov-Kirsten“), lægeprædikant II 361, 363, 379, 381, 396
 Larsen (Falster), elev II 106
 Larsen, Adrian, elev II 106
 Larsen, Anders (Elmelunde) II 306

- Larsen, Anders (Skuderløse) II 268
 Larsen, Christen, gårdfæster, politiker
 I 125; II 176, 182, 189, 198 f., 209,
 215
 Larsen, Dines (Mors) II 196
 Larsen, Frederik (Ryslinge) II 175
 Larsen, Ida, f. Storm (gift med
 N. F. Larsen) II 382
 Larsen, J. E., politiker I 95
 Larsen, Johan Ulrik, elev II 220, 227
 Larsen, Johannes (søn af Peter Larsen,
 Dons) II 40
 Larsen, Lars Peter, redaktør, bogtryk-
 ker I 219
 Larsen, Morten (broder til Christen
 Larsen) II 176
 Larsen, N. F., handskemager II 113 f.,
 361, 362 f., 365, 367, 382
 Larsen Skræppenborg, Peter, lægprædi-
 kant (Dons) II 9, 11, 12, 21, 39, 83,
 84, 96, 97 f., 239
 Laurberg, Laurits, præst II 12, 97 ff.
 Laurberg, frk. II 90
 Lauridsen, Hans Jokum, gårdejer
 II 118 f.
 Lauridsen, P., historiker I 148, 161
 Lauridsen, Peder, gårdejer II 118 f.
 Lauridsen, Poul, elev II 195
 Lautrup, Kr. I 259 f.
 Lautrup, Lars, højskoleforvalter, gård-
 ejer I 274, 276; II 13, 17, 116, 117,
 125, 129
 Lebæk, Marie, se Kold
 Lehmann, Orla, politiker I 18, 71
 Lehn, C. E., præst II 211, 213
 Lehn, R. C., præst II 213
 Lemvig, Chr., præst II 315 f.
 Lendrop, M., præst II 316, 325
 Leth, Andreas, præst II 54, 391
 Ley, Chr. Sigfred, lærer I 250, 264;
 II 44, 46, 71, 78, 83, 85, 90, 96 f., 139
 Liebenberg, C., kabinetssekretær I 174 f.
 Liebig, Justus v., tysk kemiker II 197
 Lind, proprietær II 351
 Lind, Johannes, gårdejer I 9
 Lindberg, Jacob Christian, magister,
 præst I 15, 200 f.; II 296
 Lindberg, Niels, præst II 3, 38 f., 63,
 361, 362 f., 367, 388
 Listov, Chr., skolemand II 28, 105
 Liunge, elevforeningsstifter II 290
 Lomborg, C. L., fuldmægtig II 379
 Lomborg, Kirsten Marie, se Larsdatter
 Lorentsen, Andreas, elev II 96
 Lorentsen, N. (Gotrupel), gårdejer
 II 89
 Lorenzen, Nis (Lilholt), politiker
 II 359, 361
 Lorenzen, Peter Hiort, politiker I 5, 11,
 13 ff., 22, 30, 31, 35, 36, 52, 56, 65,
 68 f., 114
 Lund (Emmerlev), elev II 83
 Lund (Rørkjær), elev II 106
 Lund, madam (Uldum) II 159
 Lund, A. K., lærer II 370
 Lund, Enevold, gårdejer II 155, 159
 Lund, H. Th., elev II 82
 Lund, Hans, højskolemand, historiker
 I 146
 Lund, J. F., birkedommer II 270
 Lund, Rasmus, præst II 78, 97, 99
 Lundbye, Carl, krigsminister II 316
 Lunderstrup, elevforeningsstifter II 290
 Lunn, P. I. J., borgmester II 54
 Lyngby, K. J., sprogmand I 227, 228
 Lütken, C., politisk forfatter, professor
 II 108
 Lütken, Frederikke, professorinde
 II 108
 Madsen, lærer (Ellund) II 89
 Madsen, Hans, folketingsmand II 245 f.
 Madsen, Jesper, elev, forstander II 74,
 101
 Madvig, J. N., sprogmand, politiker
 I 92, 94, 99, 101, 158, 203; 164 f.,
 189 f.
 Maltesen, L., forstander II 242 f.
 Marckmann, J. W., præst, forfatter
 I 59 f., 71, 75
 Marcussen, P., præst I 119
 Mathiesen, M., seminarist II 283 f.
 Matzen, H. H., provst I 153, 155, 159

- Matzen (Madsen), Mathias Theodor, præst II 208
- Mau, Edvard, præst, landstingsmand I 127; II 256 ff.
- Meinert, N. J., politiker I 246
- Melbye, Mads, præst I 227 f.; II 125, 191 f., 364
- Meza, Christian de, general II 319
- Mikelsen (Tobiasen), Terman, elev I 216
- Mikkelsen, Niels (Mors) II 196
- Mohr, C. L., præst I 111, 118
- Molbech, C., historiker, sprogmand I 227 f.
- Moltke, Carl greve, minister for Slesvig I 103 f., 106, 108, 112, 114, 123, 133 f., 135, 152, 153 ff., 155, 156 f.
- Monrad, D. G., politiker I 158 f., 163, 174, 242, 253, 254, 258, 259 f., 260, 262, 263, 264, 265 f., 267, 269, 271, 272, 273 f., 275 f., 277, 278 f., 280, 284, 285 f., 287; II 45, 202 f., 209, 210 f., 215 f., 253 ff., 258, 316, 352 ff., 386 f.
- Mose, Søren Pedersen, elev II 391 f.
- Mouritsen, P., skomagermester II 120, 122, 142
- Müller, C. E., præst II 148 f.
- Müller, C. F., højskolelærer, præst I 34, 35, 36, 44, 47, 51, 54, 64 f., 66, 69, 74 f., 76
- Müller, Diedrick, præst I 44, 66
- Müller, Ludvig Chr., præst, skolemand, forfatter I 6, 8, 11, 257; II 166, 170 ff., 182, 200, 270, 343 f.
- Müller, P. Chr. (Hjerting) II 57, 59, 85, 90
- Müller, Tage, biskop I 65
- Mynster, J. P., biskop I 80, 98, 164, 166; II 60
- Møller, C. C., forstander II 251, 282
- Møller, C. E., præst II 212, 213 f.
- Møller, Chr., elev II 6
- Møller, Frederik, elev, trafikchef I 42, 212, 216, 218, 221, 222, 225, 236 f.; II 36
- Møller, J. (Rødding) II 85
- Møller, Otto, præst II 97 ff., 389 ff.
- Møller, P. Chr., se Müller
- Møller, Valdemar II 254
- Mønster, V., kaptajn II 86 f.
- Mørk Hansen, M., præst I 202
- Nansen, J. J. H., præst II 78
- Neergaard, Carl de, etatsraad II 259 f.
- Neergaard, Joachim Bruun de, godsejer II 260
- Neergaard, frk. II 382
- Nielsen, Anders, sogneforstander II 214
- Nielsen, Anton, forfatter II 392
- Nielsen, Brandt, elev II 389, 391
- Nielsen, Chr., højskolemand II 282, 297, 298, 302 f., 307, 312, 314, 315, 316, 317, 325 f., 327, 329, 331, 332, 334, 336 f., 338, 390 f.
- Nielsen, Edv., officer I 112
- Nielsen, Godske, redaktør I 182, 184, 251, 252, 253, 268, 272; II 18, 54, 64, 68, 72, 81
- Nielsen, Hans (Daastrup), elev, sognefoged, folketingsmand I 73, 76, 126
- Nielsen, Lars, elev II 394
- Nielsen, Laura, f. Stallknecht II 282, 315 f., 317, 323
- Nielsen, Mads, elev II 7
- Nielsen, Morten (Vesterdal), gårdejer II 111
- Nielsen, Niels, elev II 397
- Nielsen, Ole (Fulby), gårdejer II 365, 367
- Nielsen, P., folketingsmand II 380
- Nielsen, Peder, elev II 102, 106
- Nielsen, Rasmus, filosof II 318, 369, 370
- Nielsen, Rasmus (Gylling), væver II 389 f.
- Nielsen, Søren (broder til Chr. Nielsen) II 316
- Nissen, Hans (Hammelev), gårdejer, politiker I 17, 20, 22, 26, 27, 31, 32, 36, 39, 40 f., 57, 102, 104, 115, 116, 122, 124, 140; II 70
- Nutzhorn, Ditlev, stud. med. II 89 f.

- Nutzhorn, Hanne, f. Bertelsen II 97, 99, 109
- Nutzhorn, Heinrich, højskolemand, komponist II 35, 38 f., 41, 42, 44 f., 49 ff., 52, 56 ff., 59 f., 61, 62, 66, 68, 71, 74, 76, 80, 83 ff., 86 f., 92, 94 f., 96, 100 ff., 103 f., 106, 108, 109 f., 114, 117, 119, 127, 128, 146, 361
- Nutzhorn, Marie, frk. II 78
- Nørgaard, Bertel, gårdejer, folketingsmand II 234 f., 353 f.
- Nørregaard, Jens, højskolemand II 239, 376 f., 388
- Nørregaard, Peter, husmand I 42, 47
- O'Connell, Daniel, irsk frihedshelt I 48 f., 53
- Ohr, organist I 62 f.
- Oldenburg, Fr., præst II 13 f.
- Olesen, Hans, folketingsmand I 125
- Olsen, P. (Skovtorup), gårdmand II 272
- Olsen, P. E., malermester, politiker I 286; II 330
- Olshausen, Theodor, tysk politiker II 337
- Oscar I, svensk konge I 83
- Ottesen, Rasmus, lægprædikant I 12, 15; II 263
- Outzen, Niels, lærer II 176 f., 179, 270
- Ovesen, Aug., forpagter (Højstrup) II 281
- Paludan-Müller, Caspar Peter, skolemand, historiker II 186
- Paulsen, Andreas Petersen, gårdejer I 213, 216, 217
- Pedersen, Hans, elev II 392
- Pedersen, Jens, lægprædikant, friskolemand II 239
- Pedersen, Jørgen, lærer, politiker II 235 f., 239
- Pedersen, L., lærer II 358, 361, 362 f., 365, 367 f.
- Pedersen, P., lærer II 197 f.
- Pedersen, Rasmus, elev II 390 f.
- Peters, C., billedhugger I 150
- Peters, Ove Jakob, elev II 16 f.
- Petersen, Andreas, stænderdeputeret I 12, 15
- Petersen, Andreas, elev II 50 f., 52 f., 90
- Petersen, Cornelius, gårdejer, politiker II 175, 177, 203, 225.
- Petersen, N., elev II 83
- Petersen, Niels, elev II 101
- Petersen, Parmo Carl, lærer II 351
- Pio, Frederikke, frk. II 241, 375, 378 f.
- Plesner, J. F., præst II 350 f.
- Plesner, U. A., provst I 23, 26, 28, 30, 61
- Ploug, Carl, redaktør I 11, 17, 18, 55, 98, 106, 113, 174, 202, 250; II 319, 374
- Ploug, Elise, f. Michelsen I 98, 103
- Posselt, A. H. (Københoved), gårdejer I 286
- Posselt, forvalter I 100
- Poulsen, A. M., højskolelærer, folketingsmand I 255 f., 257 f.
- Poulsen, C. M., højskolelærer, kemiker I 73, 74 f., 76, 94 f., 99 f., 113, 125, 150, 175, 177, 229, 231, 247, 248, 252; II 72, 182
- Poulsen Dal, A. Chr., højskolemand II 6, 11, 38 f., 41, 190, 191 f., 196 f., 198 f., 200 ff., 209, 211, 214, 216, 218, 222, 224, 226, 229, 234 f.
- Rabbe, Marie, svensk frk. II 396
- Rand, Rasmus Mortensen, elev II 7, 12
- Rasmussen, elev II 106
- Rasmussen, A. K., seminarist II 206
- Rasmussen, H. V., præst, forfatter II 66 ff., 69, 73, 74, 76, 81
- Rasmussen, Hans, elev II 13 f.
- Rasmussen, Louise, se Danner
- Rasmussen, Mikkel (Torpe) II 268
- Rasmussen, Poul (Sanderum), gårdejer II 168, 175 f.
- Rasmussen, J. L. M., bogbinder II 96
- Raun, P., teglbrænder I 42, 212, 213, 216, 217

- Raunsøe, J. M., godsinspektør I 175,
188, 200, 208, 233, 234
- Ravnkilde II 194
- Ravnkilde, elev (Rødding) II 96, 106
- Refslund I 127
- Refslund, Bunde (den ældre), gårdejer
I 142, 191, 201, 208, 212, 215, 216,
224 f., 240, 256, 259, 289; II 21 f., 25,
27, 42, 44 f., 61, 64 f., 71, 78, 83, 92,
96, 118 f., 124, 125 ff., 136, 146, 221
- Refslund, Kr., elev II 83
- Regenburg, A., departementschef
I 94 f., 112 f., 114, 139, 154, 155 f.,
158, 159, 174, 175, 177, 178, 179 f.,
184, 187, 200 f., 202, 203, 214, 229,
238, 246 f., 248 f., 263, 264, 274,
276, 280, 281, 288, 289, 290; II 41,
45, 75, 137, 362
- Reimers I 208
- Reventlow, Fr. greve, klosterprovst i
Preetz I 104
- Reventlow, Johan Ludvig greve II 252
- Richardt, Chr., højskolemand, forfatter
II 376 f., 396
- Richardt, F., maler I 113
- Riegels, H. C., generalkrigskommissær
I 4, 5, 133 f.
- Ries, Hans Henrik, elev II 7, 13
- Rimestad, C. V., politiker I 253
- Ring, Oluf, komponist II 206
- Rode, Gotfred, højskolemand, forfatter
I 92 f., 95, 96, 98, 100, 101, 109, 111,
115, 119, 121, 127, 174, 249; II 25
- Roed, D. M., præst II 182
- Roed, Jørgen, maler I 202; II 330
- Rohmann, J. L., provst II 203 f., 212,
214, 218
- Rosen v. herredsfoged II 133 ff.
- Rosen, D. v. kammerfrøken II 153
- Rosenberg, Carl, forfatter II 389, 391
- Rosendal, Hans, højskolemand II 354 f.,
356
- Rotwitt, E. M., højskolemand, politiker
II 158 f., 286, 287
- Rudbeck, Jakob Jørgen, elev I 216
- Rudelbach, A. G., præst, forfatter
II 337 f.
- Rugaard, D. E., skolemand, politiker
I 126, 127
- Russell, John, engelsk udenrigsminister
II 53 f., 56, 58 f.
- Rye, Olaf, officer I 86
- Rønne, C. F., præst II 257, 272
- Rørdam, Chr., præst I 11, 12; II 170,
270
- Rørdam, Holger Fr., kirkehistoriker
I 113; II 270
- Rørdam, Peter, præst I 15, 113 f.;
II 63, 111, 112 f., 170, 291, 367 f.
- Rørdam, Th., Skat, biskop II 270
- Raaschou, N. P., præst II 78
- Raasløff, Harald, minister for Slesvig
I 159, 161, 163, 174
- Saint-Aubain, A. de, se Carl Bernhard
- Scheele, L. N., minister I 161, 203
- Schimmelmänn, Ernst greve, minister
II 329
- Schiøtz, Theodor, cand. pharm., høj-
skolelærer I 92 f., 96, 100, 109, 111,
115, 123, 134 f., 137, 146 ff., 150,
160, 183, 188, 208, 209, 210 f., 224,
232
- Schjelderup, E., lærer I 279
- Schjelderup, Henning, elev I 279
- Schjørring, Jens, højskolemand, præst
II 97, 99, 182, 223 f., 236, 383, 385
- Schjørring, P., jurist, borgmester
II 362 f., 367
- Schmidt, D. N. II 182
- Schmidt, J. A., tingmand I 86 f., 93,
100, 107 f., 113, 115, 116, 122, 124,
135, 140, 212; II 70
- Schmidt, Jens L., elev, gårdejer I 216
- Schmidt, K. A., elev II 83
- Schmidt, S. A., garveriejer I 212, 222
- Schou, Chr., redaktør II 291
- Schou, H. II 182
- Schouw, J. F., botaniker, politiker I 11,
17, 18, 23, 36, 42, 44, 49, 52, 54, 57,
58, 62, 71, 72, 79; II 4
- Schow, N. B., lærer II 261
- Schovelin, Jul., statsgældsdirektør
I 252 f.

- Schrader, L. G., borgmester I 3 f.
- Schrøder, B., elev II 106
- Schrøder, Charlotte, f. Wagner I 292 ;
II 11, 45 f., 48 f., 52 f., 56, 60, 61,
63, 71, 90, 97, 102, 105, 110 f.
- Schrøder, Chr. D. Fr., skovrider II 105
- Schrøder, Jens, direktør II 110 f.
- Schrøder, Johs. E., godsforvalter, høj-
skolemand, filantrop II 12, 338
- Schrøder, Ludvig, højskolemand
I 291 f. ; II 7, 8, 9 f., 14, 15, 19 f.,
22, 23, 25, 30, 33, 34, 35, 37, 39,
44 f., 46, 65, 68, 71, 74, 76, 81 f.,
87 f., 113, 114, 116, 122 ff., 127 f.,
143 f., 146, 230, 361
- Schulin, J. S. greve, amtmand II 350 f.
- Schultz, Nis Olufsen, elev II 7
- Schurmann, J. C., seminarieførstander
I 28, 30
- Schøler, Vilhelm, præst, højskolemand
I 20, 49
- Schønberg, Karl, boghandler II 130
- Selig, C. A., advokat I 113 f.
- Sibbern, F. C., filosof I 89, 123
- Sibbern, Gabriel, filosof I 89, 101, 123
- Sibbern, Grete, I 203
- Sick, J. P. K., overlærer I 71 f.
- Simesen, Søren, major I 100 f.
- Simony, Carl, kultusminister I 112 f.,
127
- Skau, Eskild, elev, gårdejer I 217, 225
- Skau, Laurids, gårdejer, politiker I 17,
18, 21, 22, 25, 26, 27, 29, 30 f., 34 f.,
36, 38 f., 40 f., 44, 48, 50, 52 f., 54,
57 f., 60, 62, 64, 65, 69, 71, 75, 99,
102, 104, 108, 113 f., 115, 116, 122,
123, 124, 128, 139 f., 140 ff., 181,
202, 216, 217, 274, 281 ; II 13, 48,
68, 73, 75, 76, 110 f., 182
- Skau, P. (Bukshave), gårdejer, politiker
I 71 f., 212, 213, 216, 217, 225 ;
II 69, 74
- Skautrup, P., sproghistoriker I 89
- Skjøtt, P. (Hjerting) II 74, 85
- Skjøtt, Simon, sognefoged II 74, 90, -
hans hustru II 104
- Skov-Kirsten, se Larsdatter
- Skrumsager, J. H. N., elev, gårdejer
II 74, 83
- Skræppenborg, se Larsen Skræppenborg
- Skytte, P. og Simon, se Skjøtt
- Smidt (Agerskov) II 83
- Smidt, M. M., højskolelærer, redaktør
II 148 f.
- Smidt, P. (Vindeløv), lærer II 167, 170
- Spandet, N. M., politiker I 125, 127
- Spleis, C., præst II 358, 361, 363, 364,
378 f., 382
- Sponneck, W. rigsgreve, finansminister
I 114, 133 f.
- Stallknecht, Johanne Marie, fru II 282
- Stallknecht, Laura, se Nielsen
- Steensrud, L. H., norsk professor II 342
- Steenstrup, Japetus, naturforsker
II 253 f.
- Steffensen, Nis, gårdejer, politiker I 20,
27
- Stephansen, Anders, højskolemand,
filantrop I 221, 256 ; II 194 f., 197,
252, 256, 258, 260, 263, 267 f., 272,
274 f., 276 ff., 279 f., 282 f., 285,
288 f., 290, 293, 297, 298 f., 302 f.,
312, 321, 322 ff., 325 ff., 330, 334,
335 ff., 338
- Stephansen, Dorothea, f. Svenningsen
II 194 f., 265, 282, 293, 294, 298,
318, 330
- Stephens, G., professor I 202
- Stockfleth, W. W., amtmand I 113 f.,
139, 140, 264 f., 280 ; II 35, 48, 71
- Stockholm, P. W., provst II 334
- Stotz, elev II 102
- Strandbygaard, gårdejer II 207
- Struer, N. J., provst II 203 f.
- Staal, H. J., møller I 15, 17, 32
- Sveistrup, Hans, præst I 284 f., 287,
288, 289, 290 ; II 7, 9, 12, 14, 17 ff.,
20 f., 22, 23, 25, 28, 29, 31 f., 34, 36,
37, 39, 40, 42, 44 f., 46, 50 f., 52, 55,
56 ff., 59, 61, 62 f., 64 f., 68, 71, 74,
78, 79, 82, 83, 85, 86 f., 90, 92, 93 f.,
97 ff., 101 f., 104, 106, 110, 114, 116,
121 f., 125, 129, 135, 138 f., 141,
143 ff., 146 f., 149, 182, 191, 391

- Sveistrup, Poul II 208
 Svendsen, A., landbrugsskolemand
 (Tune) II 332, 377
 Svendsen, H. J. M., seminariefors­tan­der,
 præst II 97 ff., 182, 184, 186, 188,
 202, 206, 208, 351, 355, 365
 Søndergaard, Peer (Mors) II 196
 Søndergaard, Poul (Mors) II 196
 Sørensen, husjomfru (Holsteinsminde)
 II 281
 Sørensen, A. A., præst, landstingsmand
 I 126, 127
 Sørensen, Christen, elev II 392
 Sørensen, Chr., præst II 264
 Sørensen, Inger Dortha, f. Petersen
 II 349, 351
 Sørensen, Jakob (Herfølge) II 268
 Sørensen, J. Albr., højskolemand, præst
 II 182, 194 f., 264, 283 f., 288, 349,
 351, 387
 Sørensen, Joseph Chr., provst II 182,
 195, 273, 284
 Sørensen, Knud, lærer II 205 f.
 Sørensen, Kr., præst II 194 f.
 Sørensen, Marie, elev II 391 f.
 Sørensen, Marius, skolemand II 206
 Sørensen, Nicolai, bogbinder II 64
 Sørensen, R. M., højskolelærer II 397
 Sørensen, Rasmus, højskolemand, poli­
 tiker I 12, 14 f.; II 154, 156, 176 f.,
 261, 313
 Sørup, Kristian, elev II 246
- Tang, A. E. M., etatsråd II 350 f.
 Tang, Jeppe, højskolemand, forfatter
 II 200, 215 f., 337 f., 343 f., 345, 348,
 351 f., 362 f.
 Tang, Peder, præst II 182, 350, 351
 Tegnér, Esaias, svensk digter I 26
 Teilmann, P., landinspektør II 280 f.
 Termansen, N. J., gårdejer, politiker
 I 279, 288; II 21, 42, 44, 46, 85, 93,
 98, 100, 103, 116, 118 f., 122, 128,
 144, 361, 380
 Terp, Povl Pedersen, elev, gårdejer
 I 271
- Tesdorpf, Edw., godsejer I 147 f.;
 II 33, 37, 88, 251, 253
 Tetens, C. A., præst II 85 f.
 Thaysen, Nikolaj, gårdejer I 286
 Thestrup, L., krigsminister II 316
 Thomsen (Oversø) II 83
 Thomsen, Edv., højskolemand I 80 f.,
 94, 96, 98, 99, 100, 106, 107 ff., 111,
 114, 115, 117, 118, 122 f., 124, 130 f.,
 137, 138, 139, 140 f., 142, 143, 144,
 150, 156, 159 f., 162, 167, 170, 182,
 184 f., 188, 193 ff., 196 f., 198 f.,
 201, 203, 204, 205, 207 f., 210 f.,
 212 f., 216, 217, 221, 272; II 40, 69,
 – hans hustru I 94, 98, 129, 144, 199
 Thorup, C. E., provst I 287 f.
 Thorø, elev II 106
 Thurah, C. H. de, lærer, præst I 182;
 II 38 f., 194 f., 362 f., 367
 Thurah, Laurids de, officer, skolemand
 I 112, 207 f.; II 194 f.
 Tillisch, F., embedsmand, politiker I 52,
 54, 113, 238, 253
 Timmerman, elev II 101
 Tjellesen, A., lærer II 90 f., 102
 Trier, Ernst, højskolemand II 67, 110,
 227, 239, 246, 376
 Tscherning, A. F., politiker I 126, 127,
 253, 272 f.; II 271
 Tyssen-Hansen, Andreas, elev, kreds­
 dagsmand I 216
- Unsgaard, I. J., minister I 214, 229,
 237, 238, 240, 246, 249
- Wad, Peder, folketingsmand I 125
 Wagner, Charlotte, se Schrøder
 Wagner, Frederik, officer II 80, 107
 Wagner, Ludvig, præst II 87 f.
 Wagner, Margrethe, frue II 52, 109 f.
 Vahl, Jens, præst II 359, 361
 Valentiner, C. A., provst II 114, 116
 Wegener, C. F., historiker I 21, 22, 30,
 49, 51, 202
 Wegener, Johan, højskolemand, præst

- I 26, 30, 31, 34, 35, 36, 40, 42, 44, 49, 52 f., 55 f., 59 f., 61 f., 64 f., 69, 116 f., 122, 125, 127, 128, 148, 150; II 72, 182, 253, 351
- Werlauff, E. C., historiker I 39 f.
- Vestberg, C. C., brygger II 361, 362 f.
- Westenholz, A. P., generalkonsul I 99 f.
- Wexels, W. A., norsk præst II 342
- Wichfeld, E. J., kammerherre II 88 f.
- Vig, Ole, norsk folkeoplysningsmand II 7 f.
- Wiinstedt, J. A., cand. pharm., højskolemand I 211, 220, 223, 230 f., 247, 270, 280; II 10, 11, 19, 23, 26, 28 f., 33, 35, 39, 41, 45, 49, 51, 54, 56, 58 f., 60, 69, 76, 79, 80, 82, 91, 133
- Vildfang, H. Chr., elev II 74
- Windfeld, Knud, elev, møller I 99 f., 106 f., 113; II 74
- Winther, Geert, politiker II 376 f.
- Winther, J. N., højskolelærer II 303 f., 310
- With, K. H., overskoledirektør I 262, 278 f.; II 234, 358 f., 361
- Wolfhagen, F. H., amtmand, minister I 163 f., 229, 238, 242; II 41
- Wulf, købmand II 194
- Zahle, P. Chr., politiker, præst I 114; II 325, 326 f.
- Oehlenschläger, Adam, digter I 80, 83; II 361
- Ørsted, Anders Sandøe, statsmand, retslærd I 39, 154, 157, 158, 161
- Østergaard, Chr., præst II 164 f., 167, 169, 182, 183, 186, 350 f.
- Østergaard, Johan, elev II 184
- Østergaard, Niels S. S., elev, avlsforvalter II 6, 7, 23, 44, 52, 57, 59, 90, 96, 116
- Østergaard, M. N. (Dalby), elev II 82
- Alund, O. V., svensk journalist, forfatter II 390 f.